

JOANNIS CASSIANI

MASSILIENSIS PRESBYTERI

DE INCARNATIONE CHRISTI

CONTRA NESTORIUM HÆRETICUM

LIBRI SEPTEM.

Præfatio,

AD LEONEM ROMANÆ URBIS EPISCOPUM.

† Absolutis dudum Collationum spiritualium libellis A sensu magis quam sermone insignibus (quia alto sanctorum virorum sensui sermo nostræ imperitiæ impar fuit), cogitaram et propemodum ^c constitueram, post illum proditæ inscitia pudorem, ita me in

portu silentii collocare, ut excusarem, quantum lu me esset, per taciturnitatis verecundiam loquacitatis audaciam. Sed vicisti propositum ac sententiam meam laudabili studio et imperiosissimo affectu tuo, mi Leo venerande [*Lips. in marg. veneranda*], ac

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Præfationem hanc libris de Incarnatione Christi a Cassiano præfixam, atque, instar epistolæ nuncupatoriæ, Leoni Romanæ tunc Ecclesiæ archidiacono, postea summo pontifici creato, qui scribendi hujus operis ei auctor et suasor fuerat, una cum ipsis libris directam ac destinatum fuisse colligitur ex veteri et recepta Gennadii sententia, ubi hæc de Cassiano (*De Vir. Illust. c. 61*): Ad extremum rogatus a Leone urbis Rom. archidiacono, postea episcopo, scripsit adversus Nestorium de Incarnatione Domini libros septem; et in his scribendi apud Massiliam et vivendi finem fecit, Theodosio et Valentiniano regnantibus. At operæ pretium fœrit Annalium Ecclesiasticorum scriptorem de his plenius et accuratius audire disserentem, nec aliis quam suis hisce verbis (*Tom. V*): Hoc ipso anno (nempe Christi 450, Cælestini papæ septimo) Joannes Cassianus monitu Leonis Romanæ Ecclesiæ archidiaconi, adversus Nestorium de Incarnatione Verbi septem libros luculentissimos edidit. Cum enim ipsos ab eo scriptos constet, dum adhuc Nestorius sederet Constantinopoli, quem sequenti anno in concilio Ephesino liquet e sede depositum, et Maximum in ejus locum subrogatum, cumque nulla insuper in eis de Ephesino concilio mentio habeatur, ejus necessario meminisse oportuit, plane ante Ephesinum concilium damnationemque Nestorii eos ab ipso fuisse elucubratos, dicere necesse est, et hoc ipso quidem anno quo (ut vidimus) hæresis Nestorii plane innotuit Occidentali Ecclesiæ; ante autem susurri tantum quidam de ea pertingerent oras Occidentales. Sed cur (dixerit aliquis) per Cassianum Leo archidiaconus ista præstari voluit, cum ipse Leo et eruditissimus, et quam felicissime id exhibere valuisset, cum præsertim Cassianus de libero arbitrio haud recte sentire, sed cum Pelagianis aliquid habere commune editis Collationum libris, innotuisset? Post scriptas enim Collationes ipsum, hortatu Leonis, elucubrasset commentarium illum contra Nestorium, ipse in operis præfatione testatur: Ad hæc quidem illud in primis dicendum est Cassianum et alios qui hoc tempore S. Augustini scripta carpebant, haud se Pelagii errores fovere professos esse; set, ut sæpius Prosper ait, et indicant litteræ Cælestini Romani pontificis ad Gnillos, ut catholici versabantur inter catholicos, et Pelagianos se damnare errores, et in eos declinare præseferabant, quod et videmus ab eodem Cassiano factum in his ipsis libris quos de Incarnatione Verbi adversus Nestorium scripsit, dum frequenter exclamant Nestorium ipsum a Pelagianis esse mutuum errorem. Leonis igitur, hac ex parte, illa videtur fuisse consilium, ut ne opinarentur Orientales hæresim

Nestorianam ex Pelagiana prognatam defensores habere in Occidente, qui Pelagiani erroris quoque modo suspecti redditi essent, per unum ex illis voluerit validissime Nestorium oppugnari. Rursum vero ne qui in Occidente articulum illum de libero arbitrio Pelagiani erroris scriptis editis hactenus defendissent, affinitate dogmatis, consurrecturi essent pro defensione Nestorii, Cassianum in primis, qui omnes antecellebat, Leo diaconus prudenter quidem scripture sua eum teneri voluit obligatum, et cum eo omnes qui inter catholicos Pelagiani erroris viderentur esse fautores. Præstitit id libentissime Cassianus, omnique studio in opus incubuit, quo se acerrimum hostem cum Pelagianis tum Nestorianis præseferret erroris, quem jam Pelagianorum omnium famosissimus Leporius publicis litteris adeo fuerat detestatus. Insuper autem potuit illud etiam fuisse hac de re Leonis consilium, ut per Joannem Cassianum Constantinopolitanæ olim Ecclesiæ diaconum, Constantinopolitana admoneretur Ecclesia vitare Nestorium; ut enim id etiam opinari possimus, apostrophe illa Auctoris ad finem operis collocata facile persuadet, cum demum post alia ejusmodi Nestorium exagitat invectiva: Tu, o impiissime atque impudentissime præclaræ urbis contaminator, catholicæ et sanctæ plebis gravis et exitiosa contagia, stare in Ecclesia Dei et loqui audes, et blasphemis ac furiosis vocibus tuis sacerdotes semper illasæ fidei et catholicæ confessionis infamas, magistrorum priorum vitio plebem Constantinopolitanæ Urbis errare (*Cassian. de Incar. Verbi lib. vii*)? Et cætera quæ habentur in fine libri septimi, quæ et integre recitat Baronius. Ex quo qua ratione quæve occasione Cassianus ad scribendos hosce libros a Leone fuerit impulsus, hactenus didicimus.

^b Satis evidens est ex hoc loco Joannem Cassianum, antequam ad scriptionem horum librorum manum admoveret, jamdudum absolvisse libros Collationum, ut recte colligit Baronius istis Cassiani verbis in medium adductis: *Ex quibus, inquit, possumus intelligere ipsum anno superiori (429) vel qui eum precedit, nisi forte hoc ipso, easdem Collationes absolvisse. Hoc igitur extremum Cassiani opus, et postremus ejus ingenii partus dicendus est, teste etiam Gennadio, qui ait in his libris scribendis apud Massiliam vivendi finem fecisse.*

^c Sic enim ipse in extrema periodo collationis vigesimæ quartæ professus fuerat: *Superest ut me periculosissima hactenus tempestate jactatum, nunc ad tutissimum silentii portum spiritualis orationum vestraura aura comitetur.*

▪ suscipienda charitas mea Romanæ Ecclesiæ ac divini ministerii decus, producus me ex illo præmeditati silentii recessu in publicum formidandumque judicium; et nova subire cogis, adhuc de præteritis erubescenlem; eumque etiam minoribus impar fuero, par majoribus a te esse compellor. Ego enim ne in illis quidem opusculis, quibus per ingenioi nostri oblatiunculam Domino sacrificavimus, moliri aliquid aut usurpare tentassem, nisi episcopali tractus imperio. Crevit itaque per te oris nostri et styli dignitas. Nam qui jussi antea de Dominicis studiis locuti sumus, nunc id exigis ut de ipsa Incarnatione Domini ac majestate dicamus. Ita qui prius in sancta templi velut per sacerdotalem manum introducti sumus, nunc ductu tuo atque subsidio quasi in sanctorum sancta penetramus. Magnus honor, sed periculosa progressio [*Lips. in marg. professio*], quia obtineri sacrorum penetrallum ac divini præmii palma non potest, nisi hoste superato. Exigis itaque ac jubes adversum recentem hæresim ac^b novum fidei hostem conserere imbecilles manus, et contra pestiferi serpentis graves hiatus aperto, ut aiunt, ore consistere: scilicet ut Insurgentem in Ecclesias Dei

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

▪ Mendum apparel in his verbis, quæ nec præcedentibus nec consequentibus coherent; et multo magis in editione Lugdunensi ubi habetur: *Suscipienda charitas mea Romanæ Ecclesiæ*, etc. Quid enim illud sibi, vult: *Charitas mea Romanæ Ecclesiæ*? Crediderim sic emendandum, ut claritas, non charitas legatur, et mea expungatur hoc modo: *Mi Leo venerande ac suscipiende* (vel ut alia lectio habet): *suscipienda claritas Romanæ Ecclesiæ ac divini ministerii decus*, etc. Ut hæc ad ipsum Leonem referantur, quem his titulis honorariis exornat Cassianus, ut claritatem, seu lumen Ecclesiæ Romanæ, et decus ecclesiastici ordinis, seu ministerii, uti vere fuit, eum appellet.

^b Scilicet Nestorium episcopum Constantinopolita-

sinuosis tractibus draconem vis prophetica et sermonis evangelici divina virtus, me quasi incantatore, irrumpat. Pareo obsecrationi tuæ, pareo jussioni; malo enim de me ipso tibi quam mihi credere, maxime quia id tecum amor Jesu Christi Domini mei præcipit, qui hoc ipsum etiam in te jubet. Superest ut effectum imperati negotii ab ipso postules per quem imperasti. Tua enim jam hic magis causa quam mea vertitur, tuum magis judicium quam meum officium periclitatur. Me enim, sive par sim tuo imperio, sive non sim, ipsa aliquatenus obedientiæ ratio atque humilitatis excusat; nisi quod hoc plus meriti est in obsequio meo, si minus est in possibilitate. Facile enim cujusbet jussioni ex abundantia satisfacimus: illius officium grande est et mirabile, qui etiam idem in voto habet quod in viribus non habet. Tua ergo hæc res, tuum negotium, tui pudoris opus est: ora et obseca ne imperitia mea periclitetur electio tua; et opinionem tantæ nobis non respondentibus, etiamsi ego per obedientiæ veniam bene pareo, tu tamen per inconsiderantiam judicii male imperasse videaris.

COMMENTARIUS.

num, qui anno Domini 428 vel 429 decere cœpit B. Virginem Mariam non esse Θεοτόκον, id est, Deiparam, seu matrem Dei, sed χριστότοκον, ut vocabatur, id est, non Dei, sed Christi, id est, hominis parentem; et in Christo duas esse personas, alteram divinam, alteram humanam. Ita Prosper in Chronico: *Nestorius inquit, Constantinopolitanus episcopus novum Ecclesiæ molitur errorem inducere, prædicans Christum ex Maria hominem tantum, et non Deum natum, eique divinitatem collatam esse ex merito. Huic impietati præcipue Cyrilli Alexandrini episcopi industria et papæ Cælestini repugnat auctoritas. Hæc Prosper. At de Nestorio quis qualisve fuerit, plenius in sequentibus declarabitur.*

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Hæresis hydræ poeticæ comparatur.

▪ Tradunt fabulæ poetarum, desectis quondam hydræ capitibus, numerosius renascentem per sua

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

▪ Ita D. Hieronymus in præmio l. i. Comment. in Jeremiam: *Lernarum anguem fabulæ ferunt multis, ex medio capite, pullulasse serpentibus. Et in præfatione lib. vi in Ezechielem, ubi de Rufini jam defuncti in impietate successoribus agens: Putabam, inquit, quod medio serpente confossa, non reviviscerent hydræ novella plantaria; et juxta fabulum poetarum, Scylla mortua, nequaquam in me Scyllæ sarrivent canes, qui latrare non cessant. Porro hydræm tinxerunt poetae belluam multorum capitum, in Lerna palude omnia vastantem, quorum uno exciso plura renascerentur, quæ tandem ab Hercule ferro facilisque oppressa fuerit. De quo vide Hesiodum in Θεογον., et Platonem in Sophista. Solent Patres cum hoc monstro hæreses atque hæreticos conferre. Sic Irenæus Gnosticos suggillans (Lib. i. c. 34): Tales, inquit, secundum eos, sententiæ sunt, a quibus, velut a Lernæa*

damna crevisse, ita ut novo inauditoque miraculo, multiplicato mortibus suis monstro lucri genus esset amissio; scilicet dum quidquid ferrum secantis abscederet, totum id fecunditas prodigiosa gemi-

hydræ, multiplex capitibus fera de Valentini schola generata est. Athanasius contra Arianos: Hæreticus, ait, ut res ipsa docet, pravum omnino et indeguaque corruptum animum ad impietatem habet. Ecce enim ubique refutati Ariani, erubescere tamen nequaquam possunt: sed quemadmodum in fabulis ethnicorum celebrata hydræ, sublatis prioribus serpentibus aliisque pullulantibus, pervicaciter contendebat novo semper objectu anguim contra eum qui ipsi suos serpentes tollebat, ita quoque ipsi execrabiles homines, ethnico animo, dejecti ab illis quæ objiciebant, alias reperiunt, Judaicas et stultas controversias comminiscuntur, ut ita se magis Christi perduelles et oppugnatores declarent. Eiusdem etiam fabulæ elegantem accommodationem habet Basilus Magnus in calce libri de Vera Virginitate.

naret, donec laborans atque æstuans ceptæ illius A desectionis industrius appetitor, cassatis toties inefficaci opere virtutibus, fortitudinem belli armaret arte consilii, et, admotis, ut aiunt, ignibus, multiplicem portentuosi corporis prolem ferventi gladio desecaret; ac sic, ambustis intrinsecus medullis, cum rebelles venas improbæ fecunditatis exureret, tandem parturitio monstruosa cessaret. Ita ergo etiam hæreses in Ecclesiis, illius quam poetarum commenta finxerunt hydræ similitudinem gerunt; et istæ enim adversum nos linguis feralibus sibilant, et istæ virus lethale jaciunt, et istæ sectis capitibus renascuntur. Sed quia resurgente morbo non debet cessare medicina; et quanto major fuerit ægritudo, tanto instantior debet esse curatio; potens est enim

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a In hujus operis aditu interest primum nosse circa B mysterium Incarnationis Dominicæ, varios existisse errores et hæreses olim ab Ecclesia damnatas, quas fere omnes compendio recenset Auctor; quarum alix veluti parentes, alix soboles earundem merito appellantur, quæ quidem ad tria capita revocari possum. Tria quippe de Christo potissimum retinenda, quantum ad personam ejus attinet, fides catholica profitetur: Prima est ejus divinitas, seu divinæ naturæ veritas; secundum humanitas, seu veritas humane naturæ; tertium harum naturarum ea conjunctio, per quam fit ut veraciter proprieque et Deus et homo sit. Proinde triplices etiam hæreses circa Christi personam reperiuntur errasse. Nam, ut ait D. Augustinus, l. 1. Quest. Evang. c. ult., *Aut de divinitate, aut de humanitate, aut de utroque seu utriusque conjunctione falluntur*. Et D. Leo serm. 8 de Nativit. homini, similem fere cum Casi no catalogo hujusmodi hæreseon de Christo contextens: *Et alii (Manichæi), inquit, Domino solam humanitatem, alii solam ascripsere deitatem. Alii veram quidem in ipso divinitatem, sed carnem dixerunt fuisse simulatam. Alii profes i veram eum suscepisse carnem, sed Dei Patris non habuisse naturam; et deitatis ejus quæ erant humanæ substantiæ deputantes, majorem sibi Deum, minoremque finxerunt, cum gradus in vera Divinitate esse non possit. Quoniam quidquid Leo minus est, Deus non est. Alii (Sabelliani, Patropaschitæ) cognoscentes Patris et Filii nullam esse distantiam, qua non poterant unitatem deitatis intelligere, nisi in unitate personæ, eundem asseruerunt esse Patrem quem Filium, et nasci et nutrirri, pati et mori, sepeliri et resurgere ad eundem pertinere, qui per omnia et hominis personam implet et Verbi. Quidam putaverunt Dominum Jesum Christum non nostræ substantiæ corpus habuisse, sed ab elementis superioribus ac subilioribus sumptum. Quidam autem (Valentiniani, Apollinaristæ, Eunomiani) iestimaverunt in carne Christi humanam animam non habitasse, nec fuisse, sed partes animæ ipsam Verbi implese deitatem. Quorum impudentia in hoc transit, ut animam quidem in Domino fuisse faterentur; sed eandem dicentem mente caruisse, quia sufficeret homini sua deitas ad omnia rationis officia. Postremo iidem asserere præsumperunt partem quamdam Verbi in carnem fuisse conversam, ut in unius dogmatis varietate multiplici non carnis tantum animæque natura, sed etiam ipsius Verbi solveretur essentia. Hæc S. Leo (Vide eundem serm. 4 de Nativ. Dom.).* Quæ ex his quæ infra dicentur evadent clariora.

^b Emon, seu Hebion (a quo Ebionitæ, seu Hebionitæ) primus hæresiarcha post Simonem Magum, ut testatur D. Ignatius in epistola ad Philadelphios (Vide Baron. tom. 1. anno 74), semichristianus, et semijudeus a D. Hieronymo appellatus (In epist. ad Gal. c. III), Christum purum hominem, seu hominem tantum, non etiam Deum, assererat, ideoque non ante ma-

Dominus Deus noster ut quod de morte hydræ illius gentilium falsitas finxit, hoc in Ecclesiarum bellis veritas peragat, et ignitus sancti Spiritus gladius; ita in extinguenda novella hæresi penitus medullas perniciosæ generationis exurat, ut tandem prodigiosa fecunditas emorientibus venis parere desistat.

CAPUT II.

Varia hæreseon monstra ex sese invicem pullulantia describit.

^a Non nova enim sunt hæc in Ecclesiis monstruosi seminis germina: semper has Dominici agri seges lappas sentesque toleravit, et assiduum in ea suffocatricis zizanix germen emersit. Illic enim ^b Hebionitæ, hinc ^c Sabelliani, hinc ^d Ariani, hinc denique ^e Eunomiani et ^f Macedoniani, hinc ^g Fotiniani et

COMMENTARIUS.

B trem existisse blasphemabat. Iren. lib. 1. adversus hæres. c. 28, Epiph. hæres. 50, Aug. l. de Hæres.

^c Sabellius Noeti discipulus et hæresiarches (a quo Sabelliani, qui et Patripasiani dicti) personas in sancta Trinitate confundebat (Baron. sub anno 260), asserens Deum, secundum quod vellet, aut Patrem esse, aut Filium, aut Spiritum sanctum, proinde Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unam esse personam et tria nomina. Contra quem Alexandrina synodus congregata, tres subsistentes personas in una Dei substantia confitendas decrevit (Baron. tom. III). Epiph. hæres. 57, et ex eo Augustinus ubi supra.

^d Arius, sive Arrius, de quo alias etiam dictum est, presbyter Alexandrinus tempore Constantini Magni imper. Christum Deum esse negavit, creaturam asseruit, nec Filium Patri cœternum, et *ὁμοούσιον*, hoc est, consubstantialem et coæternalem agnovit. Quinobrem a magna synodo Nicæna condemnatus, infami exitu in publicis latrinis animam simul cum intestinis excrevit. Ephiphanius hæresi 69, Augustinus hæresi 49, Theodoretus de Fabul. Hæretic. Socrates lib. 1. Histor. cap. 25.

^e Eunomius Aetii discipulus, elque impietate par, et hæresiarcha turpissimus, ut ex Epiphanio et epistola synodi Constantinopolitane ad Damasum, necnon et Sula et aliis liquet, non solum Id Ipsum tennit quod Arius, Dei Filium creaturam asserens, et idem quoque quod Macedonius, de quo infra, Deum negans Spiritum sanctum, et eum inter creaturas collocans, sed amplius addidit ex rænosa præceptoris sui Aetii diabolicaque doctrina, Spiritum sanctum creati Filii creaturam esse. Quam ob causam D. Hieronymus in epist. ad Ephesios cap. iv dixit: *Arium, Macedonium et Eunomium, concordantia in impietate discordia, ex uno fonte diversos hæreseon duxisse rivulos*. Vide D. Basilium lib. 1. et II in Eunomium, Augustinum hæresi 54, Sozomenum l. vi cap. 26 (Baron. tom. III, anno 60).

^f Macedonius episcopus Constantinopolitanus circa annum Domini 558 docuit Filium quidem Dei esse per omnia similem Patri, sed Spiritum sanctum esse creaturam. Quem synodus Constantinopolitana jussu Damasi pontificis congregata damnavit (Anno 158). Epiphanius hæresi 78, Augustinus hæresi 52, Socrates l. 1. cap. 55, Theodoretus Historiæ Ecclesiasticæ l. II c. 6.

^g Fotinus, vel Photinus Sirmientis episcopus, prodiit hæresiarcha tempore Constantii imperatoris, de quo S. Epiphanius hæc scribit (Hæres. 71, Baron. tom. III, sub anno 347 et 357): *Photinus ex quo sunt Photiniani hoc tempore vixit, et episcopus sanctæ Ecclesiæ catholicæ fuit, qui infamia non minima elatus, et supra omnes ante se furiosus factus, similia his quæ Paulus Samosatenus docuit, de Filio Dei sensit, et verba maledicentiæ nequiquam consistere valentiæ evo-*

• Apollinaristæ, cæterique Ecclesiarum vepres, et A in Trinitate substantias. Eunomius autem post hunc quidem, sed eju- dem admodum pravitatis, ^d licet similem sibi divinam esse asseruit Trinitatem, diversam tamen a seipsa esse contendit, admittens similitudinem, excludens paritatem. Macedonius quoque irremediabili in Spiritum sanctum impietate blasphemans, licet ejusdem substantiæ Patrem et Filium dixerit, sanctum tamen Spiritum creaturam vocans, reus totius Divinitatis fuit, quia lædi in Trinitate aliquid non potest sine totius Trinitatis injuria. Fotinus autem ^e quamvis Jesum, qui ex Virgine natus est, Deum dixerit, male tamen ^f eum principio hominis

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS

mut. Hic originem a Sirmio duxit, et quando zizanium in mundum invezit, quod temporibus Constantii factum est, usque huc in vita superstit, a synodo Occidentali in Sardica congregata subversus ob eum quam evomuit blasphemiam. Asserit autem hic ab initio Christum non esse, verum a Maria, et lucisque ipsum existere, ex quo Spiritus sanctus, inquit, supervenit in ipsum et genius est ex Spiritu sancto. Hæc Epiphanius. Addit Sozomenus (Lib. iv cap. 5), Photinum non tantum Pauli Samosatensis, sed Cerinthi et Ebionis damnatas hæreses de Christo restinere atque instaurare conatum. Quod et beatus Hieronymus, quantum ad Ebionis hæresim attinet, confirmat (Lib. de Serp. Eccles. in Photino et in Epist. ad Galat. c. 1), ex quibus patet Photinum cum Ebione et aliis hæresiarchis docuisse Christum esse purum hominem, nec ante Mariam existisse. De divinis item personis idem quod Paulus Samosatensis ac Sabellius, unamque tantum operationem Patris, et Filii, et Spiritus sancti esse docuisse tradit Theodoretus (De Fab. Hæret. lib. 11), quod confirmat Socrates (Lib. 1 Hist. cap. 25), ob idque in concilio Sirmiensi fuisse damnatum scribit.

^a Apollinaris, vel Apollinarius (a quo Apollinaristæ, vel Apollinarii) Laodicæus grammaticus, primum catholicus, et magis inter catholicos auctoritatis (Baron. tom. IV, an. 373 et seq.); post hæreticus factus, et condemnatus, quod Verbum Dei doceret accepisse carnem humanam absque anima rationali; divinas personas esse inæquales, magnum videlicet esse Spiritum sanctum, majorem Filium, maximum Patrem. Epiphanius hæresi 77, Augustinus hæresi 55, Leo supra citatus.

^b Sabellii hæresim ac schisma ex dissimilitudine seu contrarietate hæreses superioris, nempe Ebionitarum, prorupisse, id est, emersisse, vel ortum habuisse, dicit; quia cum Ebionitæ Christum purum hominem assererent, ne divinitatem in Christo passam admittere viderentur, hi ex adverso (ut ab illis longissime recederent) unam Patris, et Filii, et Spiritus sancti personam agnoscant: nude illud consequeretur, ut sicut Filius, ita et Pater, et Spiritus sanctus ab eis æque dicerentur (proh scelus!) incarnati et passi. Sic hæreses pleræque ex incerta alicuius hæreses fuga et insectatione obortæ leguntur, ut de Ario compertum est, qui Sabellii personas confundentis odio, in naturæ distinctionem incidit: et de Eutyechete, qui Nestorii errorem fugiens, in naturarum confusionem incurrit, nam in Christum naturam e dualibus conflantem constituens, ut de hujusmodi merito dici possit:

Incidit in Scyllam, cupiens vitare Charybdim.

Inde vero consequens est, quod a Patribus prædicatur, hæreticorum inter se pugnas ac dissidia, præclaras esse Ecclesie catholice victorias et tropæa. Sic Justinus Martyr questione 4 ad orthodoxos: Nunc, inquit, cum damnent hæretici alii alios, ob opinionum dissensionem, periculum est omnes eorum hæreses occasionem habuisse ex ambitione et mutua

invidia hæresiarcharum: propter quam causam lupi graves ab Apostolo nominati sunt (Act. xx): immo fidem nostram, dum sibi adversantur, offendant. Et Hilarius l. vii de Trinitate: Inconsona perfidorum sententiæ in unum rectæ fidei modulum concinnant; tropæumque nostræ victoriæ, eorum cassa certamina gignunt. Sabellii enim perfidia Arii damnat errorem, rursus Ariani dogmatis error Sabellii impietatem excludit, ait Vigilius martyr qui hoc argumentum copiose tractat (Lib. 11 et 14, contra Eutyech.). Quod si aliquando inter se conveniant, id demum efficitur, quod Athanasius scribit contra Arianos, orat. 2, instar Herodis et Pilati in blasphemias adversus Christum consentire.

^c Libet hic alterum et huic similem catalogum hæresion a S. Leone contextum ascribere, ut utriusque collatione, totus hic locus magis illustretur. Sic enim ipse cæteras hæreses de Christo cum una Manichæorum hæresi comparans eique opponens: Alie, inquit (Serm. 4 de Nativ. Dom.), hæreses, licet merito omnes in sua perversitate damnandæ sint, habent tamen singulæ in aliqua sua parte, quod verum est. Arius Dei Filium minorem Patre et creaturam definiens, et ab eodem inter omnia creatum putans Spiritum sanctum, magna impietate se perdidit; sed sempiternam atque incommutabilem deitatem, quam in Trinitatis unitate non vidit, in Patris essentia non negavit. Macedonius a lumine veritatis alienus, divinitatem sancti Spiritus non recepit; sed in Patre et Filio unam potentiam et eandem confessus est esse naturam. Sabellius inexprimibili errore confusus, virtutem substantiæ in Patre, et Filio, et Spiritu sancto inseparabilem sentiens, quod æqualitatem tribuere debuit, singularitati dedit; et cum veram Trinitatem intelligere non valeret, nam eandemque credidit sub triplici appellatione personam. Photinus mentis caritate deceptus, in Christo verum, et substantiæ nostræ confessus est hominem, sed eundem Deum de Deo ante omnia sæcula genitum esse non credidit. Apollinaris fidei solitudine privatus, Filium Dei ita veram humanæ carnis credidit suscepisse naturam, ut in illa carne diceret animam non fuisse, quia vicem ejus expleverit ipsa divinitas. Hæc modo, si omnes, quos catholica fides damnat, retractentur errores, in aliis atque aliis quiddam invenitur, quod a damnabilibus possit abjungi. In Manichæorum autem sceleratissimo dogmate prorsus nihil est quod ex ulla parte possit tolerabile judicari. Hæc etenim sanctus Leo.

^d Repugnare his verbis videtur S. Augustinus, nisi hanc similitudinem cum magna dissimilitudine conjunctam intelligas. Sic enim ipse hæresi 54: Eunomius in dialectica prævalens acutius et celerius defendit hanc hæresim, dissimilem per omnia Patri asserens Filium, et Filio Spiritum sanctum.

^e Non apparet ex Epiphano, Hieronymo et aliis, quod Photinus Jesum Deum confessus fuerit, sed potius contrarium, ut ex dictis patet; nisi Deum improprie et æquivoce nuncupaverit, ut alii hæretici.

^f Phrasis obscura. Sensus est, Christum non

principium esse Dei confinxit. Apollinaris vero hominem unum Deo inconsiderate intelligens, humanam enim non habuisse animam male credidit, quia non minoris erroris est Domino Jesu Christo propria addere quam propria derogare. Quod enim de illo non ita dicitur ut est, etiamsi honor videatur,

solum ut hominem, ex tempore natum, sed etiam quatenus Deum; quia nimiram credebatur Photinus Christo communicatam a Deo divinitatem non per generationem æternam, sed per unctionem gratiæ et inhabitationem: proinde posse Christum appellari Deum, sed Deum factum et temporalem, non æternum. Quod idem etiam docuit Nestorius apud Theodoretum lib. iv Hæret. Fab.

^a Pelagianam hæresim, etsi eam non nominet, omnino designatam existimo, quam et sequenti cap. acrius perstringit, quæ sicut ab Ebionitarum errore traxit originem, ita eam ad Nestorium et Nestorianos transfudit, tempore inter utrosque media, ut inferius dicit: unde illorum soboles et filia, horum parens et procreatrix dici potuit, uti infra plenius ostendetur. Hanc autem hæresim, Pelagianam scilicet, nuper, id est, suo tempore emerisse dicit Cassianus, nempe circa annum Domini 410 secundum Baronium. Unde passim ab Hieronymo vocatur nova ex veteri hæresis, et Pelagiani novi ex veteribus hæretici (Hieron. in Hierem. cap. 2, 25 et 50). Et Augustinus libro de Hæresibus: Pelagianorum, inquit, est hæresis hoc tempore omnino recentissima a Pelagio monacho exorta. Eam vero incerti nominis, sed certi erroris esse dicit, quia tunc nondum ejus auctor innotuerat. Pelagium enim diutissime inter catholicos latuisse et suas hæreses clanculo seminasse, antequam defegeret hæreticus, ejusque nomen propalaretur, haud obscure indicat S. Hieronymus in præfatione lib. iv in Hieremiam, ubi ait: *Subito hæresis Pythagoræ et Zenonis ἀπαθείας, καὶ ἀναμάρτησίας, id est, impassibilitatis et impeccantiæ, quæ olim in Origene et dudum in discipulis ejus Grunio Evangelioque Pontico, et Joviniano jugulata est, cepit revivisecre, et non solum in Occidentis (Bar. ubi supra), sed et in Orientis partibus sibilare, et in quibusdam insulis, præcipueque Sicilia et Rhodi, maculare plebæque, et crescere per dies singulos, dum secreti docent et publice negant. Cui respondere diu tacens et dolorem silentio devorans, crebra fratrum expostulatione compulsus; nec tamen lucusque prorupi ut auctorum nomina ponerem, malens eos corrigi quam infamari: nec enim hominum, sed erroris inimicus sum, etc.* Quod enim hic Pelagianos notet Hieronymus, manifestum est ex epistola ejusdem ad Ctesiphontem, et ex dialogis adversus Pelagianos, ubi inter alios Pelagianorum errores, præcipue illam ἀπάθειαν et ἀναμάρτησίαν, id est, impassibilitatem et impeccantiam insectatur. Subdit porro ubi supra idem Hieronymus, Pelagianos occulte latentes, et doctores exagitans: *Aut bona sunt quæ docetis, aut mala. Si bona, defendite libere; si mala, cur occulte miseris jugulatis errore, rectæque fidei ad decipiendos simplices jactatis expositionem? quæ si vera est, cur absconditur? si falsa, cur scribitur? Rogo, quæ est ista insania? præcipiente Apostolo, ut parati simus ad satisfaciendum omni poscenti nos rationem de ea quæ in nobis est spe (1 Pet. iii). et Propheta clamante: Loquebar de testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebam (Psal. cxviii). Isti publicum fugiunt, et susurrant in angulis perditiorum, dolentque quasi pro suis, quæ sua metuenti confiteri. Ita Hieronymus.*

^b Ita Basileensis codex, quem secutus Plantinus. Alii vero, ut in margine notatur, *Ex maxima Veligarum urbe.* Quæ lectio æque probatur. At quænam hæc Beligarum seu Veligarum urbs? An forte Beli-

garum positum pro Beligarum? Non existimo: non enim in Belgia, seu Gallia Belgica, sed Narbonensi (puta apud Massiliam), emerit, hic videri designatur Cassianus, Gennadio, Trithemio, aliisque auctoribus. In hac ambiguitate nihil prius occurrit, quam Pelagii patriam, puta Britanniam, vel Britannicam urbem, unde prætis illa emerit, hic videri designatam. Nam Pelagium monachum Pelagianæ hæresis auctorem, Britonem, seu Britannum natione existisse insinuat S. Hieronymus epistola ad Ctesiphontem (Cap. 4), dum eum ejusque commilitonem Cælestium perstringens, Britannicæ tyrannorum fertilis et Scoticæ gentis meminit (sic enim legendum, Scoticæ, non Stoicæ, ut habet Mariani lectio). Rursus alibi (*In præfat. lib. iii in Hierem.*) hæc de eodem, suppresso tamen nomine: *Habet enim progeniem Scoticæ gentis de Britannorum vicinia, qui juxta fabulas poetarum, instar Cerberi, spirituali percipiendus est clava, ut æterno cum suo magistro Plutone silentio conticescat.* Hæc ibi. Quibus plane signis, ait Baronius (Tom. V, sub anno 410), videtur descriptum esse Pelagium natione Britannum, voluptuosum tunc monachum. Denique S. Augustinus epistola 103 Pelagium asserit Britonem fuisse cognominatum. Neque vero inde consequens est, Cassianum in Britannia, vel in Beligarum urbe fuisse: non enim dicit se Britanniam aut Beligarum urbem oculis conspexisse, sed illam venenatam hæresim (nempe in suis sequacibus) inde sub incerto nomine recens emergentem et prodentem. Quod si hæc expositio de Beligarum urbe alieni displiceat, alteram ei suggero non minus probabilem, quam si magis arrideat, sequatur, ut per urbem Veligarum (non Beligarum) Velia, id est, Roma, Veligarum, id est, Romanorum urbs, et quidem maxima, ut hoc loco habet altera lectio, intelligatur. Siquidem Romam, præter vocabulum Veliam, vel in plurali, Velias, fuisse appellatam a Velia Romæ colle editiore, sic dicto, qua i Vellia, quod ibi pastores lanam vellere soliti essent, auctores sunt quæ de antiquitatibus urbis Romæ et Romanorum scribunt (*Vid. Synonyma Ortelii, verb. Roma*). Et hæc quidem conjectura et qualicumque expositio eo plausibilior apparet, quod certo consistet Pelagium, eum ab Orientis partibus, ubi primum damnatum fuerat, in Occidentem se contulisset, primum in urbe Roma, quarumdam questionum prætextu, suarum hæresim venena sparsi-se, id attestante Augustino (*Lib. de Pec. Orig. cap. 21*), ubi ait, eum diutissime Romæ vixisse, ibique in disputationibus, contentionibusque versatum, captantem indigne occasionem hæresim propagandæ et propugnandæ. Quo tempore intereurrente, perquam credibile est, Joannem Cassianum Romæ egisse, et apud summum pontificem legati munus pro Chrysostomo in exilium pulso explevisse, cum scilicet hæc venenata hæresis, velut horridus anguis et latibulo suo sensim prodiret, et suo afflato pestifero urbem illam maximam inficeret, ut merito dixerit Auctor, nuper eam ex maxima Veligarum urbe emergentem oculis conspexisse, antiquo usus vocabulo, eoque minus nota, ne Romanæ urbi videretur sponte detrudere, eamque infamare voluisse. Verum cum nec in his quidem animus acquiesceret, alia rursus de Velia, seu Veligarum civitate aliter opinandi sese obtulit occasio, ex quadam A. Gellii loco (*Noct. Attic. lib. x cap. 19*), ubi philosophum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

garum positum pro Beligarum? Non existimo: non enim in Belgia, seu Gallia Belgica, sed Narbonensi (puta apud Massiliam), emerit, hic videri designatur Cassianus, Gennadio, Trithemio, aliisque auctoribus. In hac ambiguitate nihil prius occurrit, quam Pelagii patriam, puta Britanniam, vel Britannicam urbem, unde prætis illa emerit, hic videri designatam. Nam Pelagium monachum Pelagianæ hæresis auctorem, Britonem, seu Britannum natione existisse insinuat S. Hieronymus epistola ad Ctesiphontem (Cap. 4), dum eum ejusque commilitonem Cælestium perstringens, Britannicæ tyrannorum fertilis et Scoticæ gentis meminit (sic enim legendum, Scoticæ, non Stoicæ, ut habet Mariani lectio). Rursus alibi (*In præfat. lib. iii in Hierem.*) hæc de eodem, suppresso tamen nomine: *Habet enim progeniem Scoticæ gentis de Britannorum vicinia, qui juxta fabulas poetarum, instar Cerberi, spirituali percipiendus est clava, ut æterno cum suo magistro Plutone silentio conticescat.* Hæc ibi. Quibus plane signis, ait Baronius (Tom. V, sub anno 410), videtur descriptum esse Pelagium natione Britannum, voluptuosum tunc monachum. Denique S. Augustinus epistola 103 Pelagium asserit Britonem fuisse cognominatum. Neque vero inde consequens est, Cassianum in Britannia, vel in Beligarum urbe fuisse: non enim dicit se Britanniam aut Beligarum urbem oculis conspexisse, sed illam venenatam hæresim (nempe in suis sequacibus) inde sub incerto nomine recens emergentem et prodentem. Quod si hæc expositio de Beligarum urbe alieni displiceat, alteram ei suggero non minus probabilem, quam si magis arrideat, sequatur, ut per urbem Veligarum (non Beligarum) Velia, id est, Roma, Veligarum, id est, Romanorum urbs, et quidem maxima, ut hoc loco habet altera lectio, intelligatur. Siquidem Romam, præter vocabulum Veliam, vel in plurali, Velias, fuisse appellatam a Velia Romæ colle editiore, sic dicto, qua i Vellia, quod ibi pastores lanam vellere soliti essent, auctores sunt quæ de antiquitatibus urbis Romæ et Romanorum scribunt (*Vid. Synonyma Ortelii, verb. Roma*). Et hæc quidem conjectura et qualicumque expositio eo plausibilior apparet, quod certo consistet Pelagium, eum ab Orientis partibus, ubi primum damnatum fuerat, in Occidentem se contulisset, primum in urbe Roma, quarumdam questionum prætextu, suarum hæresim venena sparsi-se, id attestante Augustino (*Lib. de Pec. Orig. cap. 21*), ubi ait, eum diutissime Romæ vixisse, ibique in disputationibus, contentionibusque versatum, captantem indigne occasionem hæresim propagandæ et propugnandæ. Quo tempore intereurrente, perquam credibile est, Joannem Cassianum Romæ egisse, et apud summum pontificem legati munus pro Chrysostomo in exilium pulso explevisse, cum scilicet hæc venenata hæresis, velut horridus anguis et latibulo suo sensim prodiret, et suo afflato pestifero urbem illam maximam inficeret, ut merito dixerit Auctor, nuper eam ex maxima Veligarum urbe emergentem oculis conspexisse, antiquo usus vocabulo, eoque minus nota, ne Romanæ urbi videretur sponte detrudere, eamque infamare voluisse. Verum cum nec in his quidem animus acquiesceret, alia rursus de Velia, seu Veligarum civitate aliter opinandi sese obtulit occasio, ex quadam A. Gellii loco (*Noct. Attic. lib. x cap. 19*), ubi philosophum

incerti nominis : quia cum recenti capite ^a ex antiqua Ebionitarum stirpe surrexerit, dubium admodum est antiqua magis dici, an recens debeat. Nova enim assertoribus, sed vetusta erroribus fuit. Solitarium quippe hominem Dominum nostrum Jesum Christum natum esse blasphemans, hoc quod ad Dei postea honorem potestatemque pervenit, humani meriti, non divinæ asseruit fuisse naturæ : ac per hoc eum divinitatem ipsam non ex proprietate unitæ sibi divinitatis semper habuisse, sed postea pro præmio laboris passionisque meruisse; cum utique Dominum Salvatoremque nostrum non Deum natum, sed a Deo blasphem-

ALARDI GAZÆI

quemdam inducit reprehendentem hos Virgiliti versus (*Æneid.* vi) :

Eripe me his, invicte, malis, aut tu mihi terram
Injice (namque potes) portusque require Velinos.

Quomoda, aiebat ille, aut Palinurus novisse, aut nominare potuit portus Velinos, et Æneas ex eo nomine locum invenire, cum Velia oppidum, a quo portum, qui in eo loco est, Velinum dixit, Servio Tullo regnante Romæ post annum amplius sexcentesimo, quam Æneas in Italiam venit, conditum in agro Lucano, et eo nomine appellatum sit? Nam qui ab Hæpala regis Cyri præfecto ex terra Phocide fugati sunt, alii Veliam, partim Mussiliam condiderunt. Hæc ibi. Consentance Ambros. Calepinus ex Stephano : Velia, inquit, Lucaniam oppidum in sinu Pæstario conditum a Phocensibus, antea Elæa dicta, et incolæ ipsi Eleatæ. Est et Velinus lacus de quo Plinius lib. ii cap. 12, et Columella lib. vi cap. 16, ex quibus coniecere licet hanc fortasse Veliam (a qua Velinus portus dictus) a Roma longe diversam ac dissitam, hoc loco a Cassiano designatam, utpote Massiliæ, in qua agebat ipse, et natiue, et antiquitate supparem, immo et conditione cognatam et vicinam, sibi que probe notam et frequentatam, in qua Pelagiana hæresis jam tum pullulare, aut sua venena diffundere cœperit. Habes, lector, triplicem de Velia et Veligarum civitate opinionem aut conjecturam, non assertionem. Tui erit iudicii vel arbitrii quam malis amplecti, aut quid melius, si occurrat, benigne suggerere.

^a Quatenus Pelagiana hæresis ex antiqua Ebionitarum stirpe surrexerit, et nonnullam originem traxerit, in sequentibus explicat, nimirum qua parte cum Ebionitis Christi divinitatem negantibus, ipsum solitarium, seu purum hominem asseruit : qui tamen error inter errores Pelagianorum ab Hieronymo et Augustino non exprimitur, nisi sub illis verbis Augustini intelligamus esse comprehensum; ubi post peculiariora Pelagianorum dogmata recensita : *Obijciuntur, inquit (Lib. de Hæres. c. 83). eæ et alia nonnulla, sed ista sunt maxime, ex quibus intelliguntur etiam illa, vel pene cuncta pendere.* Porro spectavit hunc locum Baronius, cum de Nestorianæ hæresis ortu et scaturigine agens (*Tom. V sub anno 428*) : *Deducit, inquit, eam Cassianus e sæculentis fontibus Dionæis, derivatque per lutulentos ipsorum cuniculos, qui Christi negaverunt divinitatem : demum per Pelagianorum esse perductam eloacis tradit.* Hæc Baronius, quæ huic loco non nihil lucis afferunt, et nostræ expositioni suffragantur.

^b Confinis Pelagiana hæresi Nestorianæ, inter Ebionitas et Nestorianos media, ut dictum est.

^c Illustrat itidem hunc locum card. Baronius, atque ex eo palam ostendit Nestorium non tantum favisse Pelagianis, quod prius demonstravit tum ex edicto Theodosii imperatoris, tum ex litteris Cælestini papæ ad ipsum Nestorium; sed etiam in aliquibus eadem sensisse cum illis : *Etenim, inquit, sicut de radice truncus, ita ex Pelogiana impietate Nesto-*

maret assumptum : ^b confinis scilicet huic hæresi quæ nunc exstat, et quasi germana ac consanguinea, quæque tam Ebionitis quam his recentibus consanguinea, tempore quidem inter utrosque media, sed utrisque tamen perversitate conjuncta. Sint quævis ejus nonnulla alia his quæ jam diximus consimilia, sed longum est universa memorare. Neque enim nunc ad dicendum commemorationem præteritorum, sed consulationem novorum sumpsimus.

CAPUT III.

Pelagianorum pestilentem errorem notat.

^a Illud sane unum prætereundum non arbitramur,

COMMENTARIUS.

rianas liquet progressas esse blasphemias : ut non mireris cum vides Nestorium, Pelagianos hæreticos utique damnatos episcopos recepisse Constantinopoli, atque ut gentiles suos omni officiorum genere confavisse, scripsisseque pro his iterum ad ipsum Romanum pontificem Cælestinum. Symbola namque intercessisse inter Pelagianam atque Nestorianam hæresim plane detegit Cassianus, secretorum Pelagianorum optime conscius, in libris ad Leonem, Romanæ Ecclesiæ diaconum, de Incarnatione Verbi, ubi primum hæc habet : *Illud sane unum prætereundum non arbitramur, quod peculiare et proprium supradictæ illius hæreseos quæ ex Pelagiano errore descenderat, fuit quod dicentes quidem solitarium hominem Jesum Christum sine ulla peccati contagione vixisse, eo progressi sunt ut assererent homines, si velint, sine peccato esse posse. Et inferius : Unde advertit novus nunc jam non novæ hæreseos auctor (Nestorius scilicet) qui Dominum Salvatoremque nostrum solitarium hominem natum esse contendit, idem se omnino dicere quod Pelagianis ante dixerunt, etc. Et paulo post : Nec dubium est, re ipsa penitus declarante; hinc enim illud est quod intercessionibus suis (Nestorius scilicet) Pelagianistarum querelas sovet, et scriptis suis causam illorum asserit quod subtiliter his ac (ut verius dicam) subdole patrocinatur, consanguineæ sibi improbitati improbo suffragatur affectu, sciens scilicet ejusdem se esse sensus, ejusdem spiritus; et ideo dolens cogitant sibi hæresim ab Ecclesia esse disjunctam, quam scit sibi utique perversitate conjunctam. Hæc Cassianus de protectione et communionē Nestorii cum Pelagianis; idemque inferius cadem refricat et exuggerat, et acerrime (ut par est) in Nestorium hæresiarcham Nestorium invehitur. Sed hæc omnia in Leporio Pelogiano satis perspiruo demonstravit exemplo (Libro v de Incarn.) ea disertis sane verbis ipsum esse professum in Occidente, quæ postea in Oriente Nestorius creatus episcopus prædicavit, licet ille penitens palinodiam recantavit. Sed sicut dolosam, ita inanem prorsus esse sciis excusationem illam Nestorii ad Cælestinum, qua, ut se Pelagianum minime esse diceret, de peccato originali atque de libero hominis arbitrio demonstravit se recte sentire; nam, etsi non omnia hæresis Pelagianæ Lernæ hydræ capita in ipso videas, unum saltem, illudque ferocius, in Filium Dei ejuque Matrem extantum fuisse constat. Illicque Baronius, ex hoc præcipue Cassiani loco, ostendendo quæ fuerit Nestorio cum Pelagianis animorum et sententiarum communio et concordia. Ex quibus intelligimus Nestorium cum Pelagianis non in omnibus quidem consensisse, sed in duobus præcipue capitibus, puta de Christi divinitate, sive de unica Christi persona in duobus naturis subsistente per unionem hypostaticam, qua fit ut idem sit Deus et homo, et de vera Θεοτότου, seu Deiparæ Virginis appellatione, sed quod Virgo Deum et hominem genuerit, quod Nestorius Pelagianis dogmatibus irhærens pernegabat. At Pelagius peccatum originale in parvulis negabat, et liberum hominis arbitrium gratiæ Dei præponebat; Nestorius non item, ut ex litteris ipsius ad Cælestinum pontificem colligit Baronius.*

quod peculiare ac ^a proprium supradictæ illius hæreseos, quæ ex Pelagiano errore descenderat, fuit : quod dicentes quidem solitarium hominem Jesum Christum sine ulla peccati contagione vixisse, eo progressi sunt, ut assererent homines, ^b si velint, sine peccato esse posse. Consequens enim existimabant, ut si homo solitarius Jesus Christus sine peccato fuisset, omnes quoque homines sine Dei adjutorio esse possint, quidquid ille homo solitarius sine con-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Suspicetur fortasse quispiam de Nestoriana hæresi hæc dici, quod verba ista præferunt : *Quæ ex Pelagiano errore descenderat.* Nestorianam supradictam hæresim ex Pelagiano errore sen hæresi descendisse ac velut ex fonte profluxisse, jam ostensum est, et alias etiam plenius ostendendum. Verum aliter se res habet. Non enim de alia quam de Pelagiana hæresi intelligi posse manifestum est ex sequentibus, ubi commemoratis aliquot erroribus Pelagianorum, subdit Auctor Nestorium idem dicere quod Pelagianistæ auctores dixerunt; et idcirco ipsi Nestorium non novæ hæreseos auctorem nominat, quia scilicet eandem hæresim Pelagius ante ipsum tennérat et promulgarat. Neque vis in illis verbis faciendâ est : *Quæ ex Pelagiano errore descenderat.* Hicruit enim hæresis Pelagiana ex Pelagiano errore descendisse, quia a Pelagio errante et circa fidem naufragante inventa et propalata.

^b Intellige, sine Dei adjutorio, ut postmodum exponitur, id est, sine auxilio Dei supernaturali. Enumerantur autem hic quatuor errores quos Pelagianus attribuit Auctori. Primus error, Dominum Jesum Christum hominem esse solitarium, id est, purum hominem, non Deum, quod ante Pelagium multi alii hæretici docuerunt. Secundus error, unumquemque hominem, si velit, posse esse absque peccato, et sine auxilio gratiæ divini, ut dictum est, quem errorem dicit esse proprium ac peculiarem hæresis Pelagianæ : non quod vel primus vel solus id Pelagius docuerit, contrarium enim asserit D. Hieronymus in epistola illa ad Cæsiphontem, ubi et Manichæum, et Priscillianum, et Origenem, et alios ejusdem hæresis ponit auctores et assertores, quod Pelagianus improbus : *Pudeat ergo, inquit (Cap 2), eos principum et sociorum suorum, qui omnino posse hominem sine peccato esse, si velit, quod Græci dicunt ἀνακτήριον;* sed quia id unum ex præcipuis capitibus hæreseos Pelagianæ, ac veluti singulare dogma Pelagii, majore studio et contentione ab ipso promulgatum, ut patet tum illa epistola D. Hieronymi, tum ex libris adversus Pelagianos, ubi catholicis, sub nomine Attici, primum dialogum eum Crotobulo Pelagiano sic orditur : *Dic mihi, Critabule, verumne est, quod a te scriptum audio, posse hominem sine peccato esse, si velit? Et respondet Critabulus, verum.* Idipsum etiam testatur S. Augustinus, hæc de Pelagianis scribens (*Hæres. 88*) : *In id etiam progrediuntur, ut dicant ritiani justorum in hoc sæculo nullum omnino habere peccatum, et ex his Ecclesiam Christi in hac mortalitate perfici, ut sit omnino sine macula et ruga; quasi non sit Christi Ecclesia quæ in toto orbe terrarum clamat ad Deum : Dimitte nobis debita nostra.* Denique in concilio quodam Palestino compulsus est Pelagius damnare hunc articulum : *Filios Dei non posse vocari, nisi omni modo absque omni peccato fuerint effecti (Vide Baron. tom. V num. 415).* Tertius error, Christum Dominum in hunc mundum venisse non ad redimendum genus humanum, sed ad præbendum dumtaxat virtutis exemplum, nempe ut homines daceret humilitatem, charitatem, etc. Contra quem errorem sanctus Leo pie et prudenter admonuit in Christi morte duo esse consideranda, exemplum et sacramentum : *Salvator, inquit (Serm. 14 et 16 de Pass. Dom.), noster universis in se credentibus et sa-*

A sortio Dei esse potuisset. Ac sic nullam facerent inter omnem hominem ac Dominum nostrum Jesum Christum esse distantiam; cum idem utique hominisu atque industria sua mereri pissit, quod Christus studio ac labore meruisset. Quo factum est ut in majorem quoque ac monstruosiore insaniam prorumpentes, dicerent, Dominum nostrum Jesum Christum hunc in mundum, non ad præstandam humano generi redemptionem, sed ad præbenda hu-

cramentum condidit et exemplum, ut unum apprehenderent renascendo, alterum sequerentur imitanda. Ubi nota primo loca sacramentum, seu mysterium redemptionis humanæ, ut primariam causam adventus Christi designari; secundariam vero ipsius exemplum ad imitandum propositum. Et rursus alibi : *Ab omnipotenti medico duplex nobis remedium præparatum est, cujus aliud est in sacramento, aliud in exemplo, ut per unum conferatur divina, per aliud eriguntur humana.* Sanctus item Bernardus contra Petrum Abailardum, qui eundem errorem prædicabat, agens : *Quid lex, inquit (Epist. 190), quid propheta, quid apostoli, quid apostolici viri nobis aliud evangelizant, quam quod salus tu negas, Deum videlicet factum hominem ut hominem liberaret? Et si angelus de cælo aliud nobis evangelizaverit, anathema sit.* Et inferius : *Quid prodest si nos instituit (Christus), si non restituit? Aut numquid frustra instruimur, si non destruat in nobis corpus peccati, ut ultra non seruiamus peccato? Si omne quod profuit Christus in sala fuit ostensione virtutum, resta! ut dicatur quod Adam quoque ex sola peccati ostensione nacerit, siquidem pro qualitate vulneris allata est medicina. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. Ergo sicut hoc, ita et illud. Si vtu quam dicit Christus non esset alia quam institutio ejus, nec mors utique quam dedit Adam alia erit similiter quam institutio ejus; ut ille quidem ad peccatum exemplo suo, hic vero exemplo et verbo ad bene vivendum et se diligendum homines informaret. Si Christianæ fidei, et non Pelagianæ hæresi, acquiescentes, generatione, non institutione, traductum in nos constitemus Adæ peccatum, et per peccatum mortem, fateamur necesse est et Christo nobis non institutione, sed regeneratione restitutum justitiam, et per justitiam vitam; ut sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic et per unius justitiam in omnes homines in condemnationem vitæ. Hæc S. Bernardus, et quæ sequuntur in eadem sententiam. Quartus error Pelagianorum hic notatus, Christum non natura, sed suis meritis tandem adeptum esse divinitatem; nempe anno vigesimo factum esse Christum per baptismum, et post passionem et resurrectionem suis etiam meritis factum esse Deum; et posse eodem modo alios homines suis viribus bene vivere, et ad beatitudinem et quandam divinitatem pervenire, sicut Christus pervenit. Quos omnes errores (excepto fortasse secundo) secutum esse Nestorium indicat Auctor, ut Pelagii non solum collega, sed discipulus dici merito debuerit. Ubi animadvertendum est Nestorium sic duas in Christo posuisse personas, ut etiam tempore prius hominem esse diceret, quam a Verbo assumeretur, siquidem studio et voluntate virtutumque meritis id tandem honoris consecutum esse, ut Filio Dei singulari amicitia jungeretur, inmo et Filius Dei et Deus diceretur. Unde illa memoratur Nestorii blasphemia jactantia : *Non invidio Christo facto hominem Dei, quia, si volo, fit et ego.* Ideoque Prosper, in epitaphio Nestorianæ et Pelagianæ hæreseos, sic eas loquentes introducit (*Lib. de Ingratis*) :*

Quo nos præcipites insana superbia mersit,
Exutas donis, et tumidas meritis?

Nam Christum pietatè operum et mercede volentes
Esse Deum, in capitis fœdere non stetimus.

norum actuum exempla venisse : videlicet ut disciplinam ejus sequentes homines, dum per eandem viam virtutis incederent, ad eadem virtutum præmia pervenirent : ^a evacuantes, quantum in ipsis fuit, omne sacri adventus donum et omnem divinæ redemptionis gratiam, cum idem dicerent homines consequi posse vivendo, quod præstitisset Deus pro humana salute moriendo. Addiderunt quoque Dominum, Salvatoremque nostrum post baptismum factum esse Christum, post resurrectionem Deum : alterum assignantes unctiois mysterium, alterum merito passionis : unde advertit novus nunc jam, non novæ hæreseos auctor, qui Dominum Salvatoremque nostrum solitarii hominem natum esse contendit, idem se omnino dicere quod Pelagianistæ ante dixerunt : et consequens errori suo esse, ut qui utique sine peccato solitarii hominem Jesum Christum vixisse asserit, omnes quoque per se homines sine peccato posse esse blasphemet : nec necessariam quoque exemplo illius dicant redemptionem Domini fuisse, cum ad cæleste regnum suo tantum homines nisi (ut aiunt) valeant pervenire. Nec dubium id est, re ipsa penitus declarante. Hinc enim illud est, ^b quod intercessionibus suis Pelagianistarum querelas fovet, et scriptis suis causas illorum asserit : quod subtiliter his, vel, ut verius dixerim, subdole patrocinatur, et consanguinæ sibi improbitati improbo suffragatur affectu, sciens scilicet ejusdem se esse sensus, ejusdem spiritus, et ideo dolens cognitam [Lips. in marg. cognatam] sibi hæresim ab Ecclesia esse disjunctam, quam scit sibi utique perversitate conjunctam.

CAPUT IV.

Leporius una cum aliis nonnullis Pelagianismum recantat.

Sed tamen quia illi qui de hac pestilentium spina-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ita divus Bernardus Petrum Abailardum similia cum Pelagio sentientem, redarguit (Epist. 190) : Si hoc sapit, cum Pelagio desipit. Quidquid horum sentiat, patet quantum quod in ipso est evacuet alti dispensationem mysterii, qui totum de salute tribuit devotioni, generationi nihil ; qui nostræ gloriæ redemptionis et summam salutis non in virtute crucis, non in pretio sanguinis, sed in nostræ constituit conversationis profectibus. Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi (Gal. vi), in quo est salus, vita et resurrectio nostra. Et quidem tria quedam præcipua in hoc opere nostræ salutis intueor : formam humilitatis, in qua Deus semetipsum exinanivit ; charitatis mensuram, quam usque ad mortem, et mortem crucis, extendit ; redemptionis sacramentum, quæ ipsam mortem quam pertulit, sustulit. Horum duorum priora sic sunt, ac si super inane pingas. Magnum profecto et valde necessarium humilitatis, magnum et omni acceptione dignum charitatis exemplum, sed non habent fundamentum, ac proinde nec statum, si desit redemptio.

^b Quomodo Nestorius suis intercessionibus Pelagianorum querelas fovet, et suis scriptis causam illorum defenderit, patet ex ipsis literis ad Coelestinum papam datis, quas recitat Baronius (Tom. V, sub an. 430).

^c Satis obscure indicat quosdam ex Pelagianis ad sanio rem mentem et fidem catholicam revocatos, in quibus Leporius, de quo infra.

rum stirpe descenderant, ^e divina ope jam ac pietate sanati sunt, orandus quoque etiam nunc Dominus Deus noster est, ut quia consentaneæ sibi in quibusdam sunt ^d pristina illa hæresis et hæc nova, similibus malorum initiis similem bonorum exitum largiatur. ^e Leporius enim tunc monachus, modo presbyter, qui ex Pelagii, ut supra diximus, institutione, vel potius pravitate, descendens apud Gallias assertor prædictæ hæreseos, aut inter primos, aut inter maximos, fuit a nobis admonitus, a Deo emendatus ; ita male conceptam persuasionem magnifice condemnavit, ut non minus pene admiranda sit correctio illius, quam illæsa multorum fides ; quia primum est errorem penitus non incurrere, secundum bene repudiare. Is ergo in se reversus, non solum in Africa, ubi tunc erat atque nunc est, tam errorem suum cum dolore quam sine pudore confessus est, sed etiam ad omnes admodum Galliæ civitates flebiles confessionis ac planetæ sui literas delit : scilicet ut ubi deviatio ejus prius cognita erat, illic etiam emendatio noceretur ; et qui testes erroris antea fuerant, iidem postea correctionis essent.

CAPUT V.

Publicum peccatum publica confessione diluendum esse Leporii exemplo confirmat, simul ex ejus sententia docens quid de Verbi Incarnatione sentiendum sit.

Ex ejus confessione, vel potius deploratione, nonnulla inserenda existimavimus, duplici ex causa : ut correctio eorum et nobis testimonio et his qui nunc tam exemplo esset ; quorumque errorem sequi non erubuisset, eorum emendationem sequi non erubescerent ; ac sicut simili agritudine infirmarentur, ita simili remedio sanarentur. Is ergo agnita opinionis suæ perversitate, et inspecta fidei luce, scribens ad episcopos Gallicanos, ita exorsus est : Quid in me primum, o domini mei venerandi et beatissimi sa-

COMMENTARIUS.

^d Pristina Pelagiana, id est, anterior ; nova Nestoriana, id est, posterior, ut dictum est.

^e De quo ita Gennadius (De Viris Illust. cap. 59) : Leporius adhuc monachus, postea presbyter, præsumens de puritate vitæ, quam arbitrio tantum et conatu proprio, non Dei se ad utorio obtinuisse credebat, Pelagianum dogma cœperat sequi ; sed a Gallicanis doctoribus admonitus, et in Africa per Augustinum emendatus, scripsit emendationis suæ libellum, in quo et satisfacit de errore, et gratias agit de emendatione ; simul et quod de Incarnatione Christi male seuserat corrigens, catholicam sententiam tulit dicens : Manentibus in Christo in sua substantia duobus naturis, unam credendam Filii Dei personam. Hæc Gennadius. Porro hunc auctorem fuisse Nestorii suæ ipsius hæresis Cassianus itidem affirmat libro vii de Incarnatione, ubi inter alia hæc habet, Nestorium alloquens : Ita ergo et tu Pelagianæ hæreseos spinosa soboles, ostendis in germine quod pater tuus habuisse traditur in radice ? Leporius enim ille (ut Leporius discipulus suus dixit) Dominum nostrum assererat Christum factum esse per baptismum, tu in baptismo templum dicis factum esse per Spiritum. Non quidem ad plenum eadem verba sunt, sed ad plenum una perversitas, etc. Notavit Baronius (sub anno 420) alium itidem inveniri Leporium genere clarissimum, in monasterio S. Augustini profitentem, de quo ipse Augustinus serm. 50 de Diversis.

cerdotes, accusam nescio, et quid in me primum excusam non invenio. Sic imperitia et superbia, sic stulta simplicitas cum persuasione noxia, sic fervor cum intemperantia, sic, ut verius dicam, cum sui diminutione debilis fides, simul in me omnia recepta vignerunt, ut tot et tantis simul sit et obedisse confusio, et hæc eadem ab animo potuisse cedere, mihi stupenda gratulatio. Et post pauca subjungit: Si ergo minime percipientes hanc potentiam Dei, seu nostro et propria ratione sapientes, quasi in inferiora [Lips. in marg. quasi inferiora] se Deus agere videatur, ita hominem cum Deo natum esse dicamus, ut seorsum quæ Dei sunt soli Deo demus, a quartam manifestissime introducimus in Trinitate personam, et de uno Filio Deo non unum, sed facere incipimus duos Christos, quod a nobis jam ipse Dominus et Deus Christus avertat! Ergo confitemur Dominum ac Deum nostrum Jesum Christum unicum Filium

ALARDI, GAZÆI COMMENTARIUS.

* Sic Augustinus tractatu 78 in Joannem: *Agnoscamus, inquit, geminam substantiam, divinam scilicet, qua æqualis est Patri; et humanam, qua minor est Patri: utrumque autem simul non duo, sed unus est Christus, ne sit quaternitas, non Trinitas Deus.* Vincentius item Luticensis (Comm. i. cap. 18 et 22) inter alios hæreticos, *anathema dicit Nestoria, neganti ex Virgine Deum natum, et, explosa Trinitatis fide, quaternitatem nobis introducenti.*

^b Per illam communicationem idiomatum ex unitate personæ in Christo resultantem, de qua inferius agendum, qua fit ut proprietates hominis Deo, et proprietates Dei homini, vere tribuantur (Euthym. in c. iv Joan.), et de una Christi persona vicissim enuntientur, cum sit idem numero Deus et homo, et ut Græci feliciter loquuntur, *θεοῦ ὁμοῦτος: Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus*, ait B. Athanasius in symbolo.

^c Tribus modis una substantia dicitur fieri alia: (Euthym. in cap. i Joan.): Primo modo per mutationem, conversionem seu transitionem unius naturæ in alteram, sic ut altera substantia in alterius naturam commutetur, ut cum aqua fit vinum, Joan. ij; virga serpens, Exod. vi. Secundo per successione, ut cum ex nocte fit dies, ex nihilo creatura, ex pane corpus Christi in eucharistia, et in cæteris in quibus altera substantia in alterius plane intereuntis locum succedit. Tertio per assumptionem sive accessionem alterius substantiæ seu naturæ, ita ut ex utraque in columi, salva et integra, unum subiectum existat, quæ hypostasis dicitur. Sic ferrum fit ignis, cum in eum ita convertitur, ut ferrum ignis non dicatur, sed ferrum ignitum, quia naturam et proprietatem utriusque, ferri videlicet et ignis, conservet. Sic (nam hæc similitudine utuntur SS. Patres) *Verbum caro factum est*, quod carnem seu naturam humanam in se suscepit, non quod in eam conversum sit, aut in ejus pereuntis locum successerit. Sicut enim prius homo dicitur factus in animam viventem (Gen. i), seu anima vivens, quod animam viventem sibi divinitus inspiratam et in unam hypostasim conflata accepit, sic Verbum factum est caro, id est, assumpsit carnem in unitatem personæ divinæ. Quod duobus versiculis exposuit S. Athanasius in symbolo: *Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum, unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate persone.*

^d Sic lib. i cap. 3: *Homo unicus Deo.* Cujusmodi locutione, licet improprie, subinde usi Patres (Aug. lib. de Agone Christ. c. 11, et serm. 8 de Verb. Dom.), maxime qui Nestorii tempora præcesserunt; per hu-

A Dei, qui sibi ante sæcula natus ex Patre est, nobis a tempore de Spiritu sancto, et Maria semper virgine factum hominem, Deum natum. Et confitentes utramque substantiam carnis ac Verbi, unum eundemque Deum atque hominem inseparabilem semper pia fidei credulitate suscipimus; et ex tempore susceptæ carnis, sic ^b omnia dicimus quæ erant Dei transisse in hominem, ut omnia quæ erant hominis in Deum venirent. Et ^c hæc intelligentia Verbum factum sit caro, non ut conversione aut mutabilitate aliqua cæperit esse quod non erat, sed ut potentia divinæ dispensationis Verbum Patris nunquam a Patre discedens, homo proprie fieri dignaretur, incarnatusque sit unigenitus secreto illo mysterio quo [Al. quod] ipse novit; nostrum namque est credere, B illius nosse. Ac sic ipse Deus Verbum, totum suscipiens quod est hominis, homo sit; et ^d assumptus homo totum accipiendo quod Dei est, aliud quam Deus esse non possit. Non tamen quia ^e incarnatus

COMMENTARIUS.

minem intelligentes humanam naturam. Qui tamen sibihi circumspiciunt magis proprie loqui voluerunt, non hominem, sed humanitatem a Verbo assumptam eique unitam dixerunt: quomodo frequentius ac libentius locuti sunt posteriores theologici, præsertim scholastici: *Nobis enim in his quæ religionem spectant, ad certam regulam loqui fas est; ne verborum licentia etiam de rebus quæ his significantur inipiam signat opinionem*, ait S. Augustinus (Lib. x de Civit. Dei, cap. 25).

^e Notanda sunt aliquot vocabula quibus ut synonymis utuntur Patres ad significandum Incarnationis mysterium. Primum est ipsum Incarnationis vocabulum, quod licet in Scripturis non exprimitur, tamen a Patribus, tam Latinis quam Græcis, post concilium Nicænum, opportune inventum et usurpatum est, utpote ex illis verbis Joannis: *Verbum caro factum est* (Joan. i), manifeste derivatum. Idem enim est, Verbum carnem fieri, et incarnari. Ubi per synecdochen caro pro homine ponitur, pars pro toto; quod in Scripturis frequentissimum est, ut ostendit B. Augustinus Enclir. cap. 54, et nota sunt exempla: *Videbit omnis caro salutare Dei* (Isai xl). *Non timebo quid faciat mihi caro* (Psal. cxvii). *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro* (Rom. iii). Quare cum ex illo Joannis oraculo deductum fuerit Incarnationis vocabulum, aptissime denotat ipsum mysterium, quod Deus Dei Filius factus est non solum caro, sed homo, qui nomine carnis significatur; dicitur enim Verbum incarnatum, non quia carni inclusum, aut carni copulatum, quomodo apud Augustinum dicitur incarnatio animarum, epist. 28,

D multoque minus incarnatum quia in carnem versum, sed quia *Verbum caro factum est*, id est, Deus factus homo, servata utriusque proprietate naturæ. Quare plus complectitur vocabulum Incarnationis quam vocabulum unionis et commixtionis, quibus etiam vocibus hæc in re veteres usi reperuntur. Nam animam unitam carni recte dixerimus, non autem incarnatam, hoc sensu, id est, carnem factam; non enim anima caro aut homo facta est, sed ex anima et carne efficitur homo. Porro vocabulum unionis Erasmus quodam loco tanquam novitium et scholasticum repudiat, non attendens gravissimos auctores hoc frequenter usurpasse. Leo serm. 1 de Nativit.: *Natura, inquit, inviolabilis naturæ est unita passibili.* Concilium Chalcedonense dicit naturarum unionem in Christo esse factam. Et alii Patres passim ita loquuntur. Vocabulum item commixtionis tametsi duriusculum videri potest, tamen a Patribus subinde usurpatur. Tertullianus in Apologet. *Nascitur, inquit,*

dicatur, et immixtus, diminutio ejus est accipienda a substantiæ; novit enim Deus sine sui corruptione misceri, et tamen in veritate misceri; novit in se ita suscipere ut nihil ei crescat augmenti, sicut seipsum totum novit infundere, ut nihil accidat detrimenti. Non ergo ad intelligentiam imbecillitatis nostræ secundum experimentorum visibilia documenta facientes conjecturam de æqualibus se invicem ingredientibus creaturis, putemus Deum hominique commixtum, et tali confusione carnis et Verbi quasi aliquod corpus effectum. ^a Absit Ita credere, ut conflati quodammodo genere duas naturas in unam redactas arbitremur esse substantiam; hujusmodi enim commixtio partis utriusque corruptio est. Deus enim, qui capax non capabilis est, penetrans non penetrabilis, implens non implebilis, qui ubique simul totus est, et ubique diffusus est, per infusionem potentiæ suæ misericorditer naturæ est mixtus humanæ. Et post pauca: Nascitur ergo nobis proprie de Spiritu sancto et Maria semper virgine

Dens homo Jesus Christus Filius Dei. Ac sic in alterutrum unum fit Verbum et caro: ut manente in sua perfectione naturaliter utraque substantia, sine sui præjudicio, et humanitati divina communicent, et divinitati humana participent. Nec alter Deus, alter homo, sed idem ipse Deus qui et homo; et vicissim homo, qui et Deus Jesus Christus unus Dei Filius nuncupetur et vere sit: et ideo id agendum nobis semper est et credendum, ut Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei, Deum verum, quem cum Patre semper et æqualem Patri ante sæcula confitemur, eundem a tempore susceptæ carnis factum Deum hominem non negemus; nec, quasi per gradus et tempora proficientem in Deum, alterius status fuisse ante resurrectionem credamus, alterius post resurrectionem, sed ejusdem semper plenitudinis atque virtutis. Et item paulo post: Sed quia Verbum Deus in hominem dignanter hominem suscipiendo descendit, et per susceptionem Dei homo ascendit in Verbum, ^b totus Deus Verbum factus est

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS

homo Deo mixtus. Cyprianus lib. de Vanitate idolorum: *Deus cum homine miscetur.* Vigilius martyr lib. 1 contra Eutychem: *Filius Dei ostendere voluit nostri generis naturam, per commixtionis individuum unitatem.* Augustinus vero epistola tertia, quæ est ad Volusianum, dicit Deum homini admixtum. Leo serm. 3 de Nativ.: *Non sic, inquit, creatura in societatem sui Creatoris assumpta est, ut ille inhabitator, et illa habitaculum esset; sed ita ut natura altera alteri misceretur.* Denique Cassianus, vel potius Leporius, hoc loco dicit Deum incarnatum et immixtum, non negative, quasi non mixtum, sed positive et affirmative, quasi intra mixtum vel commixtum. Unde subdit postmodum: *Novit enim Deus sine sui corruptione misceri.* Cæterum prudenter admonet Augustinus, epistola prædicta ad Volusianum, debere hic auditorem catholicum recedere a consuetudine corporum, qua solent duo liquores ita commisceri, ut neuter servet integritatem suam, quamquam, inquit, et in ipsis corporibus aeri lux incorrupta miscetur. Itaque juxta hanc Augustini admonitionem, cum hoc commixtionis verbum auditur, vel legitur, non ad liquorum mixtionem respiciendum est, sed ad eam magis qua lux totum aerem penetrans, ei permiscetur. Unde Cyrillus, in libro qui dicitur Golia, negat naturam divinam in humanitate perpsam esse commixtionem. Et in officio ecclesiastico canitur de Christo: *Non commixtionem passus, neque divisionem.* Superest quartam his affine, nec minus usitatum, assumptionis vocabulum, quo communiter utentes Patres (S. Leo epist. 97 cap. 11), et theologo docent in Christo non naturam a natura, neque personam a persona, sed naturam humanam a persona divina assumptam. Vide Magistrum Sentent. lib. III dist. 5, et DD. ibidem. Est autem hoc assumendi verbum huic mysterio valde accomodatissimum, unde et eo similibusque Scriptura non raro utitur. Paulus ad Hebræos 11: *Nusquam angelos apprehendit, sed semen Abraham æπλάρωθέντα, apprehendit, accepit, assumpsit.* Ad Philipp. 11: *Formam servi ἔλαβεν, accepit, assumpsit.*

^a Hæc enim fuit hæresis Eutychetis, abbatis Constantinopolitani, qui, ut Nestorio contradiceret, unam tantum asseruit in Christo naturam ex duabus naturis in ipsa Incarnatione conflata et confusam; quem cum Dioscoro Alexandrino synodus Chalcedonensis damnavit, anno Domini 451. Hinc S. Leo serm. 8 de Nativ.: *Post diversas, inquit, impietates*

quæ sibi invicem sunt multiformium blasphemiarum cognitione connexæ, de his potissimum erroribus declinandis observantiam vestræ devotionis admoneo, quorum unus dudum Nestorio auctore consurgere non impune tentavit, alius nuper pari cæsecratione damnandus Eutyche assertore prorupit. Nam ille beatam Mariam virginem hominis tantummodo ausus est prædicare genitricem, ut in conceptu ejus et partu nulla Verbi et carnis facta unio crederetur, quia Dei Filius non ipso factus sit hominis filius, sed creato homini sola se dignatione sociaverit. Quod catholicæ aures nequaquam tolerare potuerunt, quæ sic Evangelio veritatis imbutæ sunt, ut firmissime noverint nullam esse humano generi spem salutis, nisi ipse esset filius Virginis, qui creator est matris. Hic autem recentioris sacrilegii profanus assertor unionem quidem in Christo duarum confessus est naturarum, sed ipsa unione id dicit effectum, ut ex duabus una remaneret, nullatenus alterius existente substantia, quod utique fieri nisi aut consumptione aut separatione non possit. Hæc S. Leo, duas hæreses describens simul et conflans. Vide eundem epistola 97, et epistolam Flaviani ad ipsum Leonem, et Theodoretum lib. IV de Fide. Hæret.

^b Hoc explicat Damascenus in hunc modum (Lib. III Orthod. Fidei cap. 7): *Totus (Christus) est Deus perfectus; sed non totum Deus, sed et homo. Et totus homo perfectus, non totum autem homo; non solum enim homo, sed et Deus. Nam totum, est naturæ significativum; totus autem, hypostaseos; quemadmodum aliud naturæ est, aliud autem hypostaseos. Ubi commentans Joan. Coelæus: In supersanctæ, inquit, Trinitatis mysterio itidem et Incarnationis enuntiando, totus, alius, et similia nomina in masculino genere hypostasim et personam designant, in neutro vero naturam et ejus proprietates insinuant. Propterea in Trinitate admittitur alius esse Pater, et alius Filius. Sed non aliud Pater, aliud Filius, quia diversa est Patris et Filii persona, non tamen alia unius et alterius substantia. E diverso, in susceptionis humanæ naturæ commercio, aliud Deus et aliud homo, non tamen alius Deus et alius homo, quia diversæ sunt Dei et hominis naturæ, non tamen personæ. Sic recte dixerimus quod Christus est totus Deus perfectus et totus homo perfectus, cum nihil eidem desit divinitatis neque etiam humanitatis; non tamen, totum est Deus, cum non solum habeat naturam divinam, sed et humanam; neque totum est homo, cum etiam habeat divinæ naturæ communionem. Sic ille.*

totus homo. Non enim Deus Pater homo factus est, nec Spiritus sanctus, sed Unigenitus Patris; ideoque una persona accipienda est carnis et Verbi, ut fideliter sine aliqua dubitatione credamus unum eundemque Dei Filium, inseparabilem semper a geminæ substantiæ, etiam gigantem nominatum in diebus carnis suæ (*Psalm. xviii*), et vere semper omnia gessisse quæ sunt hominis, et vere semper possedisse quæ Dei sunt. Quoniam et sic *crucifixus est ea infirmate, sed vivit ea virtute Dei* (*II Cor. xiii*).

CAPUT VI

Concors catholicorum doctrina uti orthodoxa fides amplectenda est.

Hanc ergo ^b ejus confessionem, id est, catholicorum omnium fidem, et omnes Africani episcopi, unde scribebat, et omnes Gallicani, ad quos scribebat, comprobaverunt. Neque ullus adhuc omnino existit cui fides hæc sine infidelitatis erimine displiceret, quia professio impietatis est, probatam negare pietatem. Sufficere ergo solus nunc ad confutandam hæresim deberet consensus omnium, quia indubitatae veritatis manifestatio est auctoritas universorum, et perfecta ratio facta est ubi nemo dissentit [*Lips. in*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ita canit Ecclesia in hymno de Nativitate

Geminæ gigas substantiæ,
Alacris ut currat viam;

Alludens ad illud psalmi xviii: *Exsultavit ut gigas ad currendam viam.*

^b Ejus, supple, Leporii, quam ad finem usque capitis præcedentis prosecutus est. Mirum autem plane est, quod et Baronius observavit (*Sub anno C*

marg. dissentit). Ita ut qui contra hoc sentire nitatur, hujus prima statim fronte non tam sit audienda assertio, quam damnanda perversitas: quia præjudicium secum damnationis exhibuit, qui iudicium universitatis impugnat; et audientiæ locum non habet, qui a cunctis statuta convellit. Confirmata enim semel ab omnibus veritate, quidquid contra id venit, hoc ipso statim falsitas esse noscendum est, quod a veritate dissentit. Ac per hoc sufficere ei etiam id solum convenit ad sententiam damnationis, quod discrepat a iudicio veritatis. Sed tamen quia rationi non obest sermo rationis, et semper veritas ventilata plus rutilat, meliusque est errantes disputationis curatione corrigi, quam censuræ severitate damnari; curanda est, quantum in nobis est, per divinam opem in novis hæreticis vetus hæresis, ut, recepta per sacram misericordiam sanitate, medela potius eorum det sanctæ fidei testimonium quam damnatio justæ severitatis exemplum. Adsit tantum disputationi ac sermone de se habito ipsa Veritas, et pietate illa qua Deus ad homines venire dignatus est humanis erroribus opituletur, qui ad hoc se vel maxime in terris atque in homine nasci voluit, ut falsitati amplius locus esse non posset.

420), antequam a Nestorio sua hæresis promulgaretur, inveniri eam a Leporio, suo ipsius libello penitus confutatam, assertamque ea de re sincere catholicam fidem, qua Christus Dominus in una persona verus Deus et homo, et sanctissima virgo Maria Dei genitrix et Deipara jure astruitur. Et magno quidem miraculo factum est ut ipse antea hæresiarcha, adeo sincera adeoque vera confessione damnaret quæ pugnaci disputatione ante defendere consuevisset.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

Posteriorum hæreticorum errores in auctoribus atque inventoribus suis damnatos et confutatos esse.

Quoniam libello primo quædam præmisimus, quibus ^a novum hæreticum ex antiquis hæreseos stirpibus pullulare approbaremus, sufficere quidem ei ad excipiendam justæ damnationis sententiam debet priorum hæreticorum justa damnatio. Quia cum easdem radices habeat, atque iisdem erroribus [*Lips. in marg. serobibus*] emergat, satis jam in auctoribus suis ipse damnatus est; maxime cum id ipsum quod ipsi asserunt, etiam hi qui proxime ante hos male secuti sunt bene condemnarint, ut sufficere his abunde jam in alterutrum suorum exempla debeant, vel horum scilicet qui emendati, vel eorum qui condemnati sunt. Si enim corrigi queunt, habent in suorum correctionibus medelam; si corrigi non queunt, habent in suorum damnatione sententiam:

tamen ne præjudicio magis adversum eos quam iudicio uti velle existimemur, ipsam eorum in medium pestiferam propositionem, vel potius blasphemantem amentiam proferamus: *Sumentes in omnibus scutum fidei, et gladium spiritus, quod est verbum Dei* (*Ephes. vi*), scilicet ut resurgens vetusti draconis caput idem divini sermonis gladius etiam nunc in novis anguibus desceat, qui prius in antiquis serpentibus amputavit. Nam cum idem horum error sit qui illorum fuit, pro desectione istorum haberi debet desectio illorum: et quia renascentes colubri pestiferos in Ecclesia Domini flatus agunt et tabescere quosdam sibilis suis faciunt, jungenda est propter novas infirmitates antiquis curationibus recens medela, ut etiam si illud quod prius actum est non valet ad languoris damnationem [*Lips. in marg. curationem*], hoc tamen quod nunc agimus valeat ad languentium sanitatem.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Scilicet Nestorium, ipsius Cassiani tempore exortum et synchronum, quem etiam in præfatione vocat *Novum fidei hostem*.

CAPUT II.

Virginem Deiparam non tantum Χριστοτόκον; verum etiam Θεοτόκον, et Christum vere Deum esse demonstrat.

Dicis itaque, quisquis es ille hæretice, qui Deum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Qui Mariam beatissimam virginem vere et proprie Θεοτόκον, id est, Deiparam, seu Dei matrem negaverint hæretici, in duplici differentia reperiuntur. Nam Valentiniiani, qui corpus cœleste Christo tribuebant, et eum de cœlo lapsum per Mariam quasi per canalem fluxisse asserebant; nec non Manichæi, qui corpus phantasticum ei alaugabant, et si qui alii similia commenti, cum per hoc assererent Christum nihil de Maria traxisse substantiæ, consequenter eam Christi matrem pernegabant. Alii vero Christi matrem eam confessi quidem, sed Dei matrem, ac Θεοτόκον, id est, Deiparam negarunt, ut Photinus et Nestorius, tametsi ex alio atque alio fundamento. Photinus siquidem post Eblionitas, de quorum errore superius dictum est, Ideo Mariam Dei matrem negavit, quia Christum non Deum, sed purum hominem esse credebat, qui tamen suis virtutibus eo profecisset tandem, ut Filius Dei cognominaretur. Nestorius vero eam Dei matrem fateri noluit, quia personas dividebat in Christo, dicens alium esse qui ab æterno genitus sit ex Deo Patre, ab illo homine qui in tempore natus esset ex Virgine matre, duos videlicet filios, alterum Dei Patris, alterum Virginis matris; illum Deum ac Dei Filium, hunc hominem et hominis filium constituens. Sunt autem hæc duo capita doctrinæ Nestorianæ ita inter se connexa et coherentia, ut altero admissio aut negatio, alterum etiam admitti aut negari necesse sit; et uno destructo, alterum similiter destruat, ut per se patet. Si enim Christus Mariæ filius verus Deus sit, utique Mariam ejus matrem, Θεοτόκον, Deiparam, esse consequens est. Et ab opposito consequentis ad oppositum antecedentis, si Maria Deipara non est, nec utique Christus ejus filius Deus est. Qui ergo Deum ex Virgine natum negat, ut hic ait Auctor, ex consequenti, Mariam Θεοτόκον, id est, Matrem Dei inficitur, et e diverso. Ac proinde quæcumque valent ad probandam vel Christi divinitatem, vel idionatum communionem, quæque tum ab aliis Patribus, tum a Cassiano in hunc finem proferruntur, eadem omnia valent ad probandum beatam Virginem vere et absolute esse Dei matrem, Θεοτόκον, ac Deiparam, sicque ab omnibus pleno ore nuncupandam. Hinc S. Cyrillus, epistola prima, valde miratur eos qui dubitant an B. Virgo Deipara nominari debeat, necne. Si namque, inquit, Deus et Dominus noster Jesus Christus, quomodo Virgo quæ illum peperit Deipara non est? Et ibidem latius de nomine Deiparæ disserit, et hanc esse apostolorum doctrinam testatur, supponens ut rem notissimam, secundum fidem, Christum hominem esse Deum. Ut autem hæc quæ de Nestorio ejusque erroribus diximus, clariora certioraque reddantur, veterum auctoritate comprobari ratio postulat. Sic igitur Evagrius, Socratem (*Lib. vii cap. 52*) et alios secutus, Nestorium ejusque hæresis primordia describit (*Lib. i cap. 2*): Nestorius, qui lingua Deum oppugnavit, qui alterum cum Caïpha contra Filium Dei cogit concilium, qui blasphemiam officinam in qua Christus de novo trucidatur et dividitur instruxit, qui naturas illius (qui in ipsa cruce ne os quidem, uti scriptum est, omnino habuit constractum, neque vestem penitus textilem a parricidis discissam) divisit diremitque, vocem hanc Deiparam a multis lectis spectatisque Patribus fabricatam repulit atque adeo rejecit, et vocem CRISTIPARAM a se veteratorie fictam et constatam ei opposuit, seditiosisque infinis refersit Ecclesiam, atque intestina ac civili sanguinis effusione replevit. Et post pauca: Concertatio in Ecclesiis suscepta hinc habuit initium. Anastasius quidam presbyter perversa

A ex Virgine natum negas, Mariam matrem Domini nostri Jesu Christi Θεοτόκον, id est, matrem Dei, appellari non posse, sed Χριστοτόκον, hoc est, Christi tantum matrem, non Dei nemo enim, inquis,

imbutus opinione, Judaicorum dogmatum quæ tenebat Nestorius acerrimus fautor, et ei ad episcopatum proficiscenti comes, ubi Nestorius cum Theodoro in urbe Mopsoestica congressus, audita illius doctrina, a vera pietate descivit; Anastasius, inquam, ut a Theodulo in epistola quadam de iis rebus scriptum est, in disputatione apud populum Christum sancte colentem, in Ecclesia Constantinopolitana habita, palam nusum est dicere: Nemo Mariam Deiparam vocet. Nam, inquit, homo erat, atque ab homine Deus nasci non potest. Quæ quidem verba cum populus Christo consecratus graviter et acerbe ferret, et disputationem illam non sine causa haberet pro blasphemia, Nestorius, istius blasphemie auctor et dux, non solum non prohibuit illam, neque rectam sanamque doctrinam tutatus est, verum etiam verba revera in primis roborare contendit, et in eis defendendis acrius instiit. Atque sua ipsius opinione hæc adjuncta atque adeo ascripta, venenoque animi sui in Ecclesiam effuso et ejecto, multo majorem blasphemiam docere conatus est; adeo ut ad sui ipsius capitis perniciem, hanc impiam sententiam, nimirum: Ego eum qui spatius menstruis, hoc est, bimestri et trimestri, et ita deinceps, adoleverit, Deum certe non appellavero, proferre non dubitaret, sicut tum a Socrate, tum a priore concilio Ephesi celebrato, perspicue narratum est. Hincque Evagrius, qui et inferius (*Cap. 7 ejusdem lib.*) scribit eundem Nestorium a concilio Ephesino damnatum, et in Oasim famosissimum exsili locum, Theodosii imperatoris decreto deportatum, lingua a vernibus exesa, ac toto computrescente corpore, digno ob imminutam Deiparæ dignitatem supplicio fuisse consumptum (*Vide Baron. tom. V, anno 430*). Subscribit Theodoretus Fab. Hæret. cap. 4, ubi hæc, inter alia, de Nestorio: Primum, inquit, quod innovare aggressus est, fuit non oportere sanctam Virginem, quæ Dei Verbum peperit, quod ex ipsa carne suscepit, Deiparam confiteri, sed tantum Christiparam, cum tamen antiquissimi orthodoxæ fidei prædicatores ex apostolica traditione docuerint nominare et credere matrem Domini. Et in fine cap. hæc de infelici Nestorio exitu: Unde quoniam turpissimum et maxime ignominiosam morte perituri sunt iniqui, pontificatu per sanctos qui Ephesi congregati fuerant divino suffragio ejectus est, et jussu imperatoris Oasim habitare damnatus, futuri impiorum supplicii illinc cepit exordium; ut qui a suo amentem consumptus sit, et in se dictum Apostoli compleverit: Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad judicium (1 Tim. v). Hæc Theodoretus: qui quidem aliquando Nestorio studiosus et fautor, postea tamen respiciens, eundem graviter insectatus est. His demum accedit Vincentius Lirinensis nostri Cassiani æqualis, idemque hæreticorum insectator acerrimus: Nestorius, inquit (*Commonit. 1, cap. 17*), contrario Apollinari morbo, dum sese duas in Christo substantias distinguere simulat, duas introducit repente personas, et inaudito scelere duos vult esse filios Dei, duos Christos; unum Deum, alterum hominem; unum qui ex Patre, alterum qui sit generatus ex Matre. Atque ideo asserit sanctam Mariam non Θεοτόκον, sed Χριστοτόκον esse dicendam; quia scilicet ex ea non ille Christus qui Deus, sed ille qui erat homo natus sit. Hæc ipse, et quæ sequuntur in eandem sententiam. Porro adversus Nestorium, ut dictum est, congregata synodus universalis Ephesina, atque inter quatuor primas et sacrosanctas tertio loco celebrata sub Cœlestino pontifice et Cyrillo Alexandrino ejus vices gerente, prædictos errores cum suo auctore damnavit, edito ibidem hoc decreto: Si quis non confiteretur Emmanuelem secundum veritatem esse Deum,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS:

Ideoque B. Virginem Dei genitricem (carnaliter enim Verbum Dei carnem factum genuit, secundum quod scriptum est, Verbum caro factum est) anathema sit. Rursum in synodo Chalcedonensi, et deinde in altera Constantinopolitana (quæ etiam ambæ universales fuerunt) nomen Θεοτόκου seu Deiparæ omnium Patrum consensu comprobatum et commendatum est, ut B. Virgini proprium et maxime honorificum. Sic enim canone sexto synodi Constantinopolitana, quæ prioris auctoritate nititur, definitum legitur: *Si quis abusive et non vere Dei genitricem dicit B. Virginem, aut per relationem, tanquam homine puro nato; aut si quis hominis genitricem vocat eam, aut Christi genitricem, utpote Christo non existente Deo; et non specialiter, seu proprie, et secundum veritatem, Dei genitricem eandem confitetur, ob id quod ante sæcula genitus Deus Verbum in ultimis diebus ex ea incarnatus et natus est, atque ita pie secundum sanctam Chalcedonensem synodum, Dei genitricem eam confiteri renuit, talis anathema sit.* Denique concilium Lateranense sub Martino quinto consult. 5, can. 5: *Si quis, inquit, secundum sanctos Patres non confitetur proprie, et secundum veritatem, Dei genitricem sanctam semperque Virginem, et immaculatam Mariam, etc., damnatus sit.* Hæc ibi. Est autem hæc observandum SS. Patres studiose admodum et magna cautione adjectisse ad verba illa, vere, proprie, specialiter, et his similia, ne quis improprie, abusive, aut metaphorice matrem Dei Mariam appellari existimaret; ea scilicet ratione qua quisquis Deum in sua aut aliorum mente fide per charitatem operante generat, Mater Dei quodam mystico et spirituali cognationis vinculo in Scriptura appellatur; quemadmodum apud Mattheum cuidam dicenti: *Ecce mater tua et fratres tui foris stant querentes te*, respondit Dominus, extente manu in discipulos suos: *Ecce mater mea et fratres mei.* Quicunque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cælis est, ipse meus frater, soror, et mater est (Matth. xii). At non tantum eo spiritali modo, verum etiam et longe alio magis proprio et genuino sanctissima Virgo Dei mater est, ut quæ ex se revera corporaliter Deum genuerit, et secundum ipsius rei (seclusa omni locutionis metaphora et ambiguitate) veram exhibitionem: nec solum Dei mater est et nuncupatur, quod felicissimo patrum Deum ediderit generitque, sed etiam quia Deum concepit, non nudum hominem, sed verum Deum et verum hominem, ut præcelsitudo quoque declarant. Est enim absolutissima et perfectissima materni nominis ratio, quia Dei mater vere dicitur, quia verum Deum et concepit et peperit. Nam si nudum concepisset et partum hominem per se subsistentem, et in sola hypostasi humana sustentatum aliquanto tempore, et deinde ante tempora partus a Filio Dei assumptum, tum quidem verum Deum et hominem partu edidisset, non tamen idcirco adeo vere et absolute Dei genitrix diceretur, quandoquidem ex conceptu præcipue sumitur maternæ denominationis consideratio, quæ tunc deesset. Eodem spectat quod Veracius Liricensis non minus exacte quam pie admonet his verbis: *Abiit ut quemquam sanctam Mariam divinæ gratiæ privitatis et speculi gloria fraudare conetur* (Comment. 1, cap. 2). *Est enim singulari quodam Domini ac Dei nostri, Filii autem sui munere, verissime et brevissime Θεοτόκος confitenda.* Sed non eo more Θεοτόκος quo impia quædam hæresis suspicatur, quæ assensum eam Dei Matrem sola appellatorem dicendam, quod eam scilicet perit hominem, qui postea factus est Deus, sicut dicimus presbyteri matrem, aut episcopi matrem; non presbyteri aut episcopi parento, sed enim generando hominem, qui postea presbyter aut episcopus factus est; non ita, inquam, sancta Maria Θεοτόκος, sed ideo potius, quoniam, ut supra dictum est, jam in ejus sacro utero sacrosanctum illud mysterium perseveratum est, quod propter singularem

A quendam atque unicam personæ unitatem, sicut Verbum in carne caro, ita homo in Deo Deus est. Hæc ipse. Secundo notandum quod Patres dicentes B. Virginem non esse dicendam Christiparam, sed Deiparam, non propterea quod eam non esse Christi Matrem sentiant, ab ea voce abstinendum admovent, sed quia Nestorius sic eam Christiparam astruebat, ut Deiparam negaret, significans Christum ex ea natum purum esse hominem, non Deum; atque hoc Christiparæ vocabulo introducto, nomen Deiparæ e sermone et usu fidelium penitus abolere atque explodere nitentur, idcirco sapientissimi Patres ea tempestate Christiparæ, nomen, ut ab hæreticis excoGITatum et usurpatum, meritoque suspectum avversabantur. Sic Damascenus lib. vii de Fide Orthod. cap. 12: *Christiparam, inquit, nequaquam dicimus sanctam Virginem, quia ad renuendum vocabulum Θεοτόκος, id est, Deiparæ, et Dei genitrix, scelestus, et odibilis, et cum Judæis sapiens Nestorius id adinvenit.* Verum posterioribus sæculis, extincta nimirum et exstirpata hæresi Nestoriana, et sublato erroris ac perversæ intelligentiæ periculo, nihil velat quominus, ut nunc passim fit, fideles B. Virginem promiscue et Χριστοτόκος, et Θεοτόκος, hoc est, et Christi, et Dei Matrem appellant: quemadmodum ea ciborum genera quibus tempore morbi abstinentium est, depulso jam morbo, impune sumi possunt. Postremo hæc annotandum, hoc nomen Θεοτόκος, Deiparæ, seu matris ac genitricis Dei, omnium quæ B. Virgini tribui possunt esse nobilissimum et augustissimum, omnemque creaturæ excedere dignitatem. Quidquid enim præstantiæ aut excellentiæ in aliis est ejusdem sacratæ Virginitatis denominationibus, id quoque in hoc singulari nomine, Deiparæ, continetur. Quam ob causam observat B. Thomas (in p., a. 28, a. 3, ad b), non solere eam in Evangelio nominari nisi cum cognominatione hujus dignitatis, quod sit mater Jesu, Matth. 1, Joseph virum Mariæ, de qua natus est Jesus; ibidem, Mater Jesu Maria. Et cap. 11: *Invenimus puerum cum Maria matre ejus.* Luc. 11: *Unde hoc mihi, ut veniat Mater Domini mei ad me?* Joh. 11: *Et erat Mater Jesu ibi.* Et cap. 113: *Stabant iuxta crucem Jesu Mater ejus.* Et: *Cum vidisset Jesus matrem, dicit matri suæ. Eandem hujus dignitatis et nomenclaturæ prærogativam multis eologis commendant ac prædicant SS. Patres, e quibus pauca duntaxat hæc subjiciam.* D. Augustinus lib. 11 de Symbolo ad catechumenos: *Tanta est, inquit, Virginitatis dignitas, eo quod mater Dei sit, ut plene excedat non solum omnium hominum dignitatem, verum etiam angelorum, cum longe præstantius et excellentius sit esse matrem principis quam ministrum.* Tanto enim perfectior unaqueque res appellatur, quanto magis unitur et conjungitur Deo, qui est summa perfectio. S. Joannes Damascenus loco citato (Vide hæc commentar. Joa. Cocleii): *Jure, ait, optimo est pro veritate Deiparam incontaminatam nominamus Mariam, hoc enim nomen omne dispensationis mysterium commendat.* Nam si Deiparæ est, quæ genuit, revera Deus est, qui ex ipsa genitus est; revera etiam et homo. Quomodo enim ex muliere genitus natusque Deus est, aut una sæcula hypostasis habens, nisi homo factus? Et D. Bernardus serm. 82 de Salutatione angelica: *A fidelibus salatur B. Virgo, cum dicitur Mater Dei. Tanta nempe laus est quam ei tribuimus cum dicimus Mater Dei, quod nec in personis increatis reperitur hæc incognitabilis dignitas, scilicet, quod habeat Dei Filium, nisi in una persona, quæ est Patris, et una persona hæmannu, quæ est Matris. Insuper majus est hæc donum, quod sit mater Dei, quam quod sit donum a creaturarum Dei, quia hoc dependet ab illo, sicut ramus a radice; propterea ei potius dicimus, Mater Dei, quam domina mundi vel universi.* Ad hæc S. Thomas B. Virginem enim humanitate Christi sic comparat (1 p., q. 25, a. 6), ut utrique tribuat quandam dignitatem infinitam ex bono infinito,

antiquiorem se parit. Ac de hoc quidem tam stulto argumento, quo natiuitatem Dei carnali intelligentia æstimandam putas, et mysterium maiestatis humanis credis censendum esse rationibus, postea, si Deus annuet, disputabimus; nunc interim et Christum Deum, et Mariam matrem Dei diuinis testibus approbemus. Audi itaque loquentem ad pastores de Dei ortu angelum Dei: *Natus est, inquit, vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in ciuitate David (Lucæ 11)*. Ne solum utique in Christo hominem intelligeres, et Domini tibi et Salvatoris nomen adiecit, scilicet ut quem Salvatorem esse cognosceres, Deum nequaquam esse dubitares; et cum salvandi virtus non nisi diuine competeret potestati, diuinæ esse eum potentia non ambigeres, in quo potentiam salvandi esse didicisses. Sed hoc incredulitati tuæ parum fortasse videatur, quia cum angelus Dominum potius et Salvatorem quam Deum aut Dei Filium nominauit, eum utique impiissime Deum neges quem Salvatorem esse fatearis. Audi quoque archangelum Gabrielem Mariæ virgini prædicantem: *Spiritus, inquit, sanctus veniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi: ideo et quod nascetur in te sanctum, vocabitur Filius Dei (Lucæ 1)*. Vides quemadmodum natiuitatem Dei indicaturus, Diuinitatis opera præmiserit? *Spiritus enim sanctus, inquit, veniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Pulcherrime loquens angelus, diuinitate verborum, maiestatem diuini operis explicuit. Spiritus enim sanctus Virginis interiora sanctificans, et in his potentia diuinitatis suæ spirans, humanæ se inseruit miscuitque naturæ, atque id quod alienum a se fuerat suum fecit, virtute id sua, scilicet, ac maiestate præsumens. Ac ne ad introitum diuinitatis humana fortasse infirmitas non subsisteret, venerandam omnibus Virginem virtus Altissimi roborauit, ut corpoream imbecillitatem circumfusa umbræ suæ protectione firmaret, et ad consummandum conceptus sacri inenarrabile sacramentum humana infirmitas non deliceret, quam diuina obumbratio sustineret. *Spiritus ergo, inquit, sanctus veniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Si nasciturus itaque de sana Virgine homo tantummodo solitarius erat, quid tanto agebatur sacri aduentus nuntio? quid tanto diuinitatis ipsius appa-

ratu? Si utique homo ex homine, et caro tantummodo nascebatur ex carne, iussio quippe tantum ad id potuerat aut voluntas diuina sufficere. Si enim ad fabricandos caelos, fundandam terram, creandum mare, sedes denique et thronos, et angelos, et archangelos, et principatus, et potestates, si ad creandam postremo omnem cælestem militiam, et ad illa innumera diuinorum exercituum millium millia, sola sibi tantum voluntas Dei imperiumque suffecit (quia ipse dixit, et facta sunt; ipse mandauit, et creata sunt (Psalm. xxxii), cur id ad conceptionem (ut tu ais) unius hominis parum visum est, quod satis ad procreationem diuinorum omnium fuit? et id potentia ac maiestas Dei in ortu unius infantuli parum credidit, quod ad conditionem terrenarum omnium cælestiumque suffecit. Sed illud utique est, quod illa omnia opera acta fuerant per iussionem Dei; natiuitas autem agenda non erat nisi per aduentum, quia et concipi ab homine Deus nisi se donante, et nasci nisi se illabente, non poterat; et ideo archangelus superuenturam Virgini maiestatem sacram indicabat, videlicet ut quia agi tantæ res per hominum officium non valebat, ipsius ad futuram deceret [*Lips. in marg. diceret*] maiestatem in conceptu, qui erat futurus in partu. Et ideo descendit Verbum Filius, adest maiestas Spiritus sancti, virtus obumbravit Patris, utique ut in sacramento sacræ conceptionis omnis esset cooperatio Trinitatis. Ideo inquit: *Et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei*. Bene addidit, *ideo*, ut ostenderet scilicet ideo hæc secutura, quia fuerant illa præmissa; et quia Deus superuenisset in conceptione, ideo Deus futurus esset in partu. Rationem ergo tantæ rei puellæ reddidit nescienti, dicens: Utique quia *Spiritus sanctus superueniet, et quia virtus Altissimi obumbrabit, ideo et quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei*. Hoc est dicere: Ne ignores, inquit, hunc tantæ rei apparatus, hoc tantæ mysterii sacramentum, ideo in te tota veniet maiestas Dei, quia ex te nascetur Filius Dei. Quid hic ultra adhuc ambigi, aut quid amplius dici potest? Deum dixit superuenturum, Dei Filium nasciturum. Tu quære nunc, si placet, quomodo aut Dei Filius Deus non sit; aut quomodo quæ Deum edidit, Theotocos, id est, Dei

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

quod est Deus, cui proxime uniuntur: *Humanitas Christi, inquit, ex hoc quod est unita Deo, et beatitudo creata ex hoc quod est fruitio Dei, et B. Virgo ex hoc quod est mater Dei, habent quamdam dignitatem infinitam ex bono infinito, quod est Deus; et ex hac parte non potest aliquid fieri melius eis, sicut non potest aliquid esse melius Deo*. Et Petrus Canisius lib. iii de Virgine cap. 13: *Si enim, inquit, quo altior est filius, ea dignior mater censenda est; quis jure ambigat quin filii infiniti auctoritas ac dignitas ad matrem ipsam redundet, ac honorem immensum illi conciet, quæ sola cum Patre Filio æterno dicere potest: Filius meus es tu; ego genui te?*

^a Hoc erat argumentum Nestoril: Nemo potest anteriorem se gignere: Deus est anterior Maria; non igitur Maria Deum gignere potuit; quare non est appellanda Dei genitrix, et Θεοτόκος, sed Χριστοτόκος,

id est, mater Christi, hominis tantum, non Dei. Quod argumentum copiose refellit Cassianus lib. vii. Sed breuiter hic responderi potest, non posse ullum gignere aliquem se antiquiorem, seu anteriorem, secundum id quo est anterior. Itaque Maria peperit Deum Christum, non secundum diuinitatem, qua erat anterior, sed secundum humanitatem, qua erat posterior. Nec mirum si exempla alia non habemus; quia mysterium hoc singulare est (Vide infra ad lib. iv cap. 2). *Si ratio quæritur, non erit mirabile; si exemplum, non erit singulare, ait S. Augustinus epist. 3.*

^b Scilicet per illapsam et influxum gratiæ, non per unionem et assumptionem hypostaticam; quomodo Verbum humanæ se inseruit miscuitque naturæ, ut dictum est. Solus enim Dei Filius naturam assumpsit humanam, non Pater, nec Spiritus sanctus, de quo hic agitur.

mater esse non possit? Sufficere ergo hæc tibi sola, A immo sufficere hæc tibi summa deberent.

CAPUT III

Prosequitur idem argumentum veteris Scripturæ testimoniis.

Sed quia testimonia sacræ nativitatis abunde suppetunt, utpote quæ idcirco omnia scripta sunt ut ipsius testes essent, inspiciamus In pauxilla aliqua portione, etiam ad nuntiationem de Deo veteris Testamenti, ut intelligas futurum ex Virgine Dei ortum, non tunc tantum cum factus est nuntiatum, sed etiam ab ipso admodum mundi ortu esse prædictum; revera ut quia ineffabile opus agendum erat, tolleretur quandoque incredulitatem rerum presentium præmissa semper annuntiatio futurorum. Ait itaque Isaias propheta : *a Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et b vocabunt nomen ejus c Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus (Isaiæ vii).* Quis est hic incredulæ ambiguitati locus? Concepturam propheta virginem dixit, virgo concepit; filium nasciturum, filius natus est; vocandum Deum, vocatur

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a D. Hieronymus in cap. 1 Matthæi : *Pro eo, inquit, quod evangelista Matthæus dicit; In utero habebit, in propheta scriptum est: In utero accipiet. Sed propheta, quia futura significat quid futurum sit, et scribit accipiet: Evangelista, quia non de futuro, sed de præterito narrat historiam, mutavit, accipiet, et posuit, habebit. Qui enim habet, nequaquam accepurus est.*

^b Sic enim locum Isaiæ citat et interpretatur Matthæus (Cap. 1), cum tamen apud Isaiam solum habeatur: *Et vocabis nomen ejus Emmanuel. Quod ne quis miretur, admonet D. Hieronymus in illum locum: In multis testimoniis quæ evangelistæ vel apostoli de libris veteribus assumpserunt, non eas verborum ordinem secutos esse, sed sensum. Unde in præsentia, ait, loco, pro, concipiet in utero, Matthæus posuit, in utero habebit, et pro, vocabis, vocabunt.*

^c Cyrillus Alexandrinus lib. de Incarnatione Unigeniti (Cap. 2 et ad Hebr. 11): *Emmanuel nominatur Deus Verbum, quod Abraham semen apprehendit, et similiter ac nos participavit carni et sanguini. Interpretatur autem Emmanuel, Nati cum Deo. Constat enim nobiscum fuisse Dei Verbum non localiter. In quo enim loco non est Deus, qui implet omnia? Nec quod adesse nobis conspiciat auxilii ratione, dictum est enim hac modo ad Jesum (id est Jasue): Et sicut etiam cum Mose, ita ero et tecum; sed quod factus est in nostris, id est, in humanitate, non derelicta natura sua. Ergo nobiscum factum esse dicimus Deum Verbum eo tempore de quo dicit Baruch: In terra visus est, et inter homines conversatus est. Hæc Cyrillus. Ex quibus intelligimus quod Jesus et Emmanuel, quod ad rem attinet, idem sunt, licet diversa nomina videantur. Jesus sonat Salvatorem; Emmanuel, nobiscum Deus. Ad hoc autem fuit nobiscum Deus ut nos salvus faceret. Nihil ergo aliud significat, Deus est nobiscum, quam, Deus Salvator noster est.*

^d Tangit objectionem quandam quæ de hoc nomine Emmanuel moveri posset, quomodo Isaias dixerit vocandum Emmanuelem, cum in Evangeliiis nusquam legatur Christus hoc nomine appellatus? Hanc quæstionem etiam movet et solvit clarissimus doctor Maldonatus his verbis (In cap. 1 Matth.): *Dubitabit aliquis quomodo angelus Jesum vocari jubeat, cum Isaias dixerit vocandum Emmanuelem? Id nobis Judæi, ut probent illam in Christo prophetiam non convenire, solent objicere. Sed satis copiose pro vobis jam diu veteres auctores responderunt. Justinus*

Hoc enim appellatur nomine, quod natura. Unde cum vocandum eum Dei Spiritus Deum dixerit, probat se ab Spiritu Dei vacuum, qui se a consortio reddit divinæ nuncupationis alienum. *Ecce ergo, inquit, virgo concipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus.* Sed illud est forsitan quo se infidelis vertat tergiversatio, ut dicat hoc quod vocandum eum Deum propheta dixerat, non tam ad majestatem divinitatis quam ad appellationem nominis pertinere. Sed quid facimus ^d quod appellatus hoc nomine in Evangeliiis Christus omnino non est, et tamen mentitus esse per prophetam Dei Spiritus diel non potest? Quid ergo illud est? ut intelligamus utique prophetiam illam divinitatis nomen tunc prædixisse, non carnis.

^B Nam cum ^e aliud in Evangelio homo unitus Deo nomen acceperit, necesse est utique hoc vocabulum hominis fuisse, illud divinitatis. Sed pergamus ulterius, et alia ad veritatem probandam veritatis testimonia convocemus. Ubi enim de Deo agitur, nulla re divinitas melius quam suis testibus approbatur. Ait ergo

quæsi. ad Orthodoxos 131, Tertullianus adversus Judæos et lib. 111 contra Marcionem, Lactantius lib. 4 de Vera Sapientia c. 12, Chrysostomus lib. de Incarnatione cap. 2, prophetam, non qui vocandus Christus, sed qui futurus; evangelistam, qui vocandus et qui futurus esset, declarare voluisse. Noluit enim dicere propheta fore ut proprium Christi nomen esset Emmanuel, sed ut res eo nomine significata illi conveniret, ideoque merito Emmanuelem vocari posse. Quemadmodum idem Isaias cap. 1 prædixerat de Jerusalem: Post hæc vocaberis civitas justis, urbs fidelis. Non quod eo unquam nomine vocanda esset, sed quod talis futura, ut ita merito vacari posset. Et de Christo ipsa, idem Isaias dicit, cap. 19, fore ut vocaretur nomen ejus Admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis; non quod tot nomina, sed quod tot res habiturus esset. Et Jeremias cap. xxiii: Hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster. Vere enim Christus Dominus justus noster fuit. Vere quoque Emmanuel, quod est nobiscum Deus. Ita evangelistam locum Isaiæ intellexisse, ex eo manifestum est, quod cum dixisset: Vocabis nomen ejus Jesum, quasi ut probaret ita vocari debuisse, Isaiæ locum indicit: Et vocabitur nomen ejus Emmanuel (Isa. vii). Idem ergo est Jesus et Emmanuel, non sono, ut ait Tertullianus (Contra Judæos cap. 9), sed sensu. Esse enim Deum nobiscum, quod Emmanuelis, est Deum Salvatorem esse nostrum, quod nomine Jesu significatur. Hucusque Maldonatus paucis internissis.

^e Nempe nomen Jesu, quod vocatum est ab angelo priusquam in utero conciperetur. Necesse est utique hoc vocabulum hominis fuisse, id est, Christo ut homini attributum; illud (nempe Emmanuel) divinitatis, id est, Christo ut Deo convenire, ut per se sonat; prout de Christo et verum hominem et verum esse Deum, quia non alia est persona Verbi, alia hominis, sed una eademque in duabus naturis, divina humanaque, subsistens; quam personæ unitatem necessario consequitur idiomatum seu proprietatum utriusque nature communicatio, ut quæcumque de Christo Deo vere et proprie dicuntur, de eodem Christo homine vere proprieque dicantur, et contra. Unde sicut catholice confitemur unum eundemque esse Deum et hominem, Filium Dei et filium hominis, ita confiteri debeamus eundem esse Emmanuelem a propheta prædictum, et Jesum in Evangelio nominatum.

idem propheta alibi: *Filius natus est nobis, parvulus datus est nobis, cujus principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus magni consilii angelus, a Deus, fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis (Isa. ix)*. Sicut superius utique vocandum eum Emmanuel propheta dixerat, ita hic vocandum eum et magni consilii nuntium, et Deum, fortem, et patrem futuri sæculi, et pacis principem dicit, cum utique nullo loco eum in Evangeliiis vocatum his nominibus legerimus; ut intelligamus scilicet ^b non carnis esse hæc vocabula, sed divinitatis: atque illud in Evangeliiis ^c nomen esse hominis suscepti, hoc ^d ingenitæ potestatis. ^e Et quia nasciturus in homine Deus erat, ita nomina ipsa per dispensationem sacram fuisse divisa, ut et carni hominis nomen inderet, et divinitati Dei. *Vocabitur ergo, inquit, magni consilii nuntius, Deus, fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis*. Non hic, quisquis es, o hæretice, non hic propheta ille divino spiritu plenus, exemplo assertionis tuæ, illum qui natus est, constatili statuæ et figmento insensibili comparavit. *Filius enim, inquit, natus est nobis, parvulus datus est nobis, cujus principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus magni consilii nuntius, Deus, fortis*. Ne hunc quem annuntiabat alium quam illum qui in carne natus est intelligeres, nomen nativitatis adjecit, dicens: *Parvulus natus est nobis, filius datus est nobis*. Vides quot cognominibus ad demonstrandam corporalis ortus proprietatem propheta usus sit? et natum enim eum et parvulum nominavit, scilicet ut evidentius significationem natæ sobolis nomen exprimeret parvitatibus prævidens absque dubio divinus Spiritus hanc blasphemantium hæreticorum perversitatem, his omni mundo Deum qui nascebatur rerum ipsarum vocabulis demonstravit; ut etiam si blasphemare hæreticus quæreret, blasphemix tamen locum penitus invenire non posset. *Filius ergo, inquit, natus est nobis, parvulus datus est nobis, cujus principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus magni consilii nuntius, Deus, fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis*. Parvulum hunc qui natus est, et pacis principem esse docuit, et futuri sæculi patrem, et Deum, fortem. Quis est tergiversandi locus? separari parvulus hic qui natus est a Deo qui in eo natus est non potest; hunc enim quem natum dixit, patrem futuri sæculi nominavit; hunc quem parvulum nuncupavit Deum, fortem prædixit. Quid est, hæretice, quo

A te conferas? septa et conclusa sunt omnia, non est usquam penitus exenudi locus. Superest ut errorem quem voluntas noluit intelligere, tandem incipiat vel necessitas confiteri. Sed non contenti his quæ sufficiunt, quid etiam per alium prophetam Spiritus sanctus dixerit inquiramus: ^f *Si affiget, inquit, homo Deum suum, quia vos offigitis me (Malach. iii)?* ut evidentiora utique fierent quæ prophetabantur, quod de passione Domini nostri propheta cecinit, quasi ipsius de quo dicebat ore prædixit: *Si affiget homo Deum suum, quia vos affigitis me?* Nonne tibi, quæso, dixisse hoc Dominus Deus noster quasi ad crucem ductus videtur? Cur, quæso, Redemptorem vestrum me non agnoscitis? Cur Deum indutum pro vobis carne nescitis? Salvatori vestro necem paratis? auctorem vitæ ad mortem ducitis? Deus vester sum, quem suspenditis, Deus vester quem crucifigitis. Quis, rogo, hic error, aut quæ insaniam est? *Si affiget homo Deum suum, quia vos affigitis me?* Vides quomodo vox hæc ipsarum quodammodo quæ actæ sunt rerum vox sit? Numquid expressius quidquam aut manifestius quæreret? Vides quomodo testimonia sacra natum in carne Dominum Jesum Christum, ab ipsis quodammodo incunabulis usque ad crucem, quam pertulit, prosecuta sint? Cum utique illum quem alibi legis Deum in carne nasci, hic Deum in cruce videas affigi. Et ideo a propheta et illic ubi natus est Deus dicitur, et illic ubi crucifixus est Deus evidentissime nominatur; ne scilicet in aliquo dignitati divinitatis præjudicaret carnis assumptio, et honorem majestatis infringeret vel humilitas corporis, vel contumelia passionis; cum utique angere in nobis affectum ejus et cultum debeat vel dignatio tam humilis nativitatis, vel pietas tam benigna patientis, quia maximum utique et inhumanissimum scelus est, ut ideo apud nos minus honoris habeat, quia plus amoris impendit.

CAFUT IV.

Ex apostolo Paulo ejusdem doctrinæ testimonia profert.

Sed his omissis, quæ explicari ideo nullo modo possunt, quia sicut immensitas beneficiorum illius, ita et relatio modum non habet, tempus est ut fortissimum de eo ac manifestissimum testem ejus apostolum Paulum consulamus; fidelissime enim nobis omnia de Deo dicere potest, e cujus semper

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Dehinc hæc duo vocabula disjunctim legi, commate scilicet interposito, cum sint duo distincta vocabula seu epitheta parvuli illius quem propheta nobis natum esse dicit, quorum utrumque apud Hebræos Dei nomen est. Ita docet D. Hieronymus eo loci.

^b Quæ tamen, propter unionem hypostaticam divinitatis et carnis, uni eidemque personæ et supposito divino pariter conveniunt.

^c Nomen Je-u, nomen hominis suscepti, id est, humanitatis assumptæ, ut superius explicatum est; vel Christi secundum humanitatem, secundum quam convenit ei officium Salvatoris et Redemptoris, quod

hoc nomine denotatur. *Unus enim Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus (I Timot. ii)*. Hoc, supple nomen Dei, quod in nomine Emmanuel continetur, et alia huic similia.

^d Id est, divine et æternæ majestatis.

^e Id est, in humanitate, ut supra, non in persona hominis.

^f Ita Hieronymus ex Hebræo, et est Vulgata versio. Septuaginta vero, ut ipse ibidem notat, interpretati sunt: *εἰ πτεροῦσε*, id est, si supplantabit, pro quo Aquila, et Symmachus, et Theodotus posuerunt *μη ἀποστερησει*, id est, si fraudabit, ut sit sensus: Si fraudat homo Deum, quia vos fraudastis me?

pectore locutus est Deus. Testatur ergo in hunc modum de gratia atque adventu Domini Dei nostri, missus ad destruendum gentilis superstitionis errorem electus gentium magister : *Apparuit, inquit, gratia Dei et Salvatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, sobrie et pie et juste vivamus in hoc mundo, expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi (Tit. 11). Apparuit, inquit, gratia Dei Salvatoris nostri. Bene congruo ad ostendendum novæ gratiæ et generationis adventum sermone usus est. Dicens enim, apparuit, ortum novæ gratiæ ac nativitatis expressit, quia exinde apparere donum gratiæ novæ cœpit, ex quo Deus in mundo natus apparuit. Digna ergo et congrua hanc novæ gratiæ lucem verbi proprietate, quasi digito indicante, monstravit. Hoc enim rectissime apparuisse dicitur, quod subita quasi apparitionis luce monstratur. Sicut in Evangeliiis apparuisse stellam magis orientalibus legimus (Math. 11); et in Exodo, Apparuit, inquit, Mosis angelus in igne flammæ rubi (Exod. 11). In omnibus enim et his et aliis visionibus sacris hoc utendum vel maxime verbo Scripturæ existimavit, ut apparuisse hæc diceret, quæ insolita claritate fulgerent. Ita ergo et Apostolus sciens adventum cœlestis gratiæ, quæ ortu sacræ nativitatis apparuit, verbo eam fulgidæ apparitionis expressit, ut apparuisse utique id diceret quod novæ lucis splendore radiaret. Apparuit ergo gratia Dei Salvatoris nostri. Numquid causari hic aliquid quasi de ambiguitate nominum potes, ut dicas aliud esse Christum, aliud Deum? ut Salvatorem a majestate nominis sui distrahas, et Dominum [Lips. in marg. Deum] a divinitate secernas? Ecce hic vir Dei ex Deo loquitur, et apparuisse ex Maria gratiam Dei evidentissima prædicatione testatur. Ac ne forte non ex Maria Deum apparuisse diceres, nomen statim addidit Salvatoris, scilicet ut eum natum ex Maria Deum crederes, quem Salvatorem natum negare non possis, juxta illud : *Quia natus est vobis hodie Salvator (Luc. 11)*. O admirabilem et vere a Deo datum gentibus magistrum! qui sciens futuram hanc hæreticæ pravitatis insaniam, quæ in litteram vocabula Dei verteret, et calumniari Deo de suis nominibus non timeret, ne Salvatoris vocabulum hæreticus a divinitate secerneret, nomen Dei ante præmisit; scilicet ut præmissum Dei nomen omnia sibi quæ sequerentur nomina vindicaret, neque ullus in sequentibus solitarium esse hominem Christum crederet, quem in primo statim vocabulo*

Deum esse didicisset. *Expectantes*, inquit idem Apostolus, *beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi*. Vidit profecto ille divini sapientiæ doctor ad insidiosas calliditates diabolicæ captionis simplicem tantummodo non sufficere doctrinam, nisi sanctam fidei prædicationem munimine cautionis armasset. Et ideo cum superius nomen Dei Salvatorisque posuisset, hic addidit, *Jesu Christi*; scilicet ne ad significandum Dominum Jesum Christum sufficere tibi forsitan nomen solum non crederes Salvatoris, et non eundem Jesum Christum Deum esse intelligeres quem Salvatorem Deum esse cognovisses. Quid ergo ait? *Expectantes*, inquit, *beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi*. Nihil hic de nominibus Domini nostri deest, et Deum hic, et Salvatorem, et Jesum et Christum vides. Sed omnia hæc videns, omnia in Deo esse perspicis. Audisti enim Deum, sed Salvatorem. Audisti Deum, sed Jesum. Audisti Deum esse, sed Christum. Separari hoc appellationis diversitate non valet, quod divinitas unitate conjunxit. Quidquid libet de his requisieris, idem invenies. Salvator Deus est, Jesus Deus est, Christus Deus est : omne hoc quod audis, plurale est nuncupatione, sed unum est potestate. Quia cum et Salvator Deus sit, et Jesus Deus, et Christus Deus, intelligere apertum est quod omnia hæc distinguuntur appellatione, sed junguntur majestate. Et cum evidentissime audias quod unus in singulis nuncupatur Deus, intelligere utique aperte potes quod est in omnibus unus Deus. Ac sic non licet tibi jam ex dissimilitudine Dominicæ nuncupationis quærere discrepantiam potestatis, et pro varietate appellationis diversitatem facere personæ. Non licet dicere : Christus ex Maria natus est, et non Deus; Apostolus enim præclamat : Deus. Non licet dicere, Jesus ex Maria natus est, et non Deus; Apostolus enim testatur : Deus. Non licet dicere : Salvator natus est, et non Deus; Apostolus enim confirmat : Deus. Nihil est quo te conferas; quidquid de Dominicis vocabulis sumpseris, Deus est quod nominaris. Nihil est quod dicas, nihil est quod afferas, nihil quod improba falsitate confingas. Potes habere in incredulitate impia quod non credas, non habes in calumniandi occasione quod deneges.

CAPUT V.

Ex gratiæ divinæ muneribus quæ per Christum accipimus, colligit ipsum vere Deum esse.

Quamquam quia de divina hac Salvatoris Domini

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Urget etiam hunc locum D. Hieronymus (In commentario) adversus hæreticos negantes Christi divinitatem : *Ubi, ait, est serpens Arius? Ubi Eunomius coluber? Magnus Deus Jesus Christus dicitur, non primogenitus omnis creaturæ, non Verbum et sapientia (id est, non quatenus Deus et Filius Dei), sed Jesus Christus; quæ vocabula assumpti hominis (id est, assumptæ humanitatis) sunt. Neque vero alium Jesum Christum, alium Verbum dicimus, ut nova hæresis (scilicet Nestoriana) calumniatur sed eundem*

et ante sæcula, et post sæcula, et ante mundum, et post Mariam, imo ex Maria, magnum Deum appellamus Salvatorem nostrum Jesum Christum.

^b Id est distinctum appellatione, ut infra exponitur, quia diversæ sunt appellationes et nomenclaturæ, quæ tamen uni eidemque personæ conveniunt.

^c Id est, Quidquid nominaveris, Deus est Christus, quidquid de eo dicitur, quidquid de homine dicitur, de Deo dicitur.

nostri gratia paulo superius loqui cœpimus, volo ut de eadem re adhuc ex lectionibus sacræ aliqua dicamus. Legimus in Actibus Apostolorum, apostolum Petrum eos qui, Evangelium recipientes, nihilominus tamen iugum vetustæ legis portandum esse censabant, ita redarguentem: *Quid, inquit, tentatis Deum, imponere iugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi* (Act. xv). Donum certe gratiæ hujus per Jesum Christum datum apostolus dicit. Responde mihi nunc, si placet, gratiam hanc quæ ad salutem omnium data est, ab homine, an a Deo datam existimes? Si ab homine, reclamat tibi Vas Dei Paulus, dicens: *Apparuit gratia Dei Salvatoris nostri* (Tit. ii). Divini esse gratiam hanc docet muneris, non imbecillitatis humanæ. Et sane etiam si sacrum testimonium non suppeteret, ipsa rei veritas testimonio erat, quia præstare rem perpetui et immortalis boni fragilia et terrena nun possunt, nec dare quisquam alteri valet quo ipse indiget, aut tribuere illius rei copiam cuius rei inopiam sustinere fateatur. A Deo ergo necesse est gratiam datam non neges. Deus ergo est qui dedit, data autem est per Dominum nostrum Jesum Christum; ergo Dominus Jesus Christus Deus. Si autem est ille, utique ut est, Deus, ergo illa quæ Deum peperit, Theotocos, id est, genitrix Dei. Nisi forte ad tam ridiculam blasphemiam contradictionem tendere velis, ut illam ex qua Deus natus est, Dei matrem neges: cum illum qui natus est, Deum negare non possis. Sed videamus tamen quid de hac eadem Domini nostri gratia etiam Evangelium Dei senserit. *Gratia, inquit, et veritas per Jesum Christum facta est* (Joan. i). Si solitarius homo Christus, quomodo hæc facta per Christum? Unde in eo virtus divina, si in eo sola, ut ais, humana conditio? Unde ecclesiæ largitas, si terrena paupertas? Nemo enim potest tribuere quod non habet. Dans ergo divinam gratiam Christus, habuit quod dedit. Neque enim potest harum diversissimarum inter se rerum quis differentiam sustinere, ut simul et patiat inopiam indigentiam, et habeat munificentiam largientis. Et ideo sciens apostolus Paulus omnes divitiarum cœlestium thesauros in Christo esse, recte ad Ecclesias scribit: *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum* (I Cor. xvi). Qui scilicet sapius jam docuerat eundem Deum esse quem Christum, eunctamque in illo maiestatem deitatis esse, et omnem in eo corporaliter plenitudinem Divinitatis habitare, recte utique jam sine adjectione nominis Dei solam præcatur gratiam Christi. Quia eum eandem docuerit sapius gratiam Dei esse quam Christi, plenissime nunc solam præcatur gratiam Christi, quia in gratia Christi omnem scit Dei gratiam contineri. *Gratia ergo, inquit, Domini nostri Jesu Christi vobiscum*. Interrogo te, quis

A quis es, o hæretice, scribens hæc ad Ecclesias Paulus, quid his præcabatur ad quos scribebat? *Gratia enim, inquit, Domini nostri Jesu Christi vobiscum*. Si homo solitarius Jesus Christus, ergo et ille optans dari Ecclesiis gratiam Christi, gratiam dari hominis optabat; et dicens; *gratia Christi vobiscum*, hoc dicebat, gratia hominis vobiscum, gratia carnis vobiscum, gratia imbecillitatis corporeæ, gratia fragilitatis humanæ. Aut cur omnino nomen gratiæ ipsius nominaret, si gratiam hominis optaret, quia optandi ratio non subsisteret, ubi non erat quod optaretur, nec præcandum erat ut ejus gratia his contingeret, qui substantiam, ut ais, ipsius quæ optabatur gratiæ non haberet? Ergo vides hæc stultam esse penitus et ridiculam; immo potius non ridiculam, sed desendam: ea enim quæ quibusdam facilioribus sunt ridicula; piis ac fidelibus fœnda sunt; quia in stultitia vestra infidelitatis illi effundunt lacrymas charitatis, et in insipientia impietatis alienæ illi habent lacrymas pietatis suæ: Resipiscamus ergo aliquando, et respiremus, quia sensus hic non sapientia tantum, sed etiam spiritu caret cum sit utique et spiritali sapientia vacuus, et spiritu salutis alienus.

CAPUT VI.

Divinæ gratiæ conferendæ facultatem non accessisse in Christo temporis progressu, sed ab ipso ortu illi congenitam fuisse.

Sed dicās forsitan gratiam hanc Domini nostri Jesu Christi, de qua Apostolus scribit, non cum ipso natam, sed postea ei illapsu divinitatis infusam; quia et homo ipse a te Dominus noster Jesus Christus, quem solitariū dicis, non cum Deo natus, sed postea a Deo dicatur assumptus, ac per hoc totum, homini illi gratiam quando et divinitatem datam? Neque nos aliud dicimus quam quod divina gratia cum divinitate descendit, quia et divina gratia Dei sit et largitio quodammodo ipsius divinitatis ac donum munificentia gratiarum. Temporis ergo inter nos forsitan putetur magis quam rei esse distantia, quia divinitatem quam nos cum Domino Jesu Christo natam, tu postea dicas infusam. Sed illud est quod natam cum Domino divinitatem negans, nec postea fideliter confiteri potes, quia non potest una eademque res in parte esse impia, et in parte probari pia, et eadem in portione fidei et in portione esse perfidia. Primum ergo illud a te requirō: Dominum nostrum Jesum Christum, qui ex Maria virgine natus est, hominis tantum filium, an etiam Dei dicas Filium? Nos enim, id est, catholicorum omnium fides, nos, inquam, omnes utrumque hoc et credimus, et intelligimus, et scimus, et confitemur, quod et hominis est filius, quia ex homine natus est, et Dei Filius, quia ex Divinitate conceptus. Tu ergo utrumque hoc, id est Dei Filium atque hominis, an tantum hominis esse asseris? Si tantum hominis, reclamant tibi apostoli, reclamant prophætæ, reclamant

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

* Id est, a Deitate sejunctus, vel purus homo, ut supra, et alias sæpissime in hoc tractatu, quod semel monuisse satis sit.

denique ipse ^a per quem est facta conceptio Spiritus A
sanctus. Obruitur impudentissimum os tuum cunctis
divinorum apicem testimonibus; obruitur sacris vö-
luminibus sanctis testibus; obruitur denique ipso
Dei Evangelio, quasi divina manu: Et Gabriel ille
magnus, qui in Zacharia vocem incredulam virtute
verbi sui coërcuit, multo magis in te blasphemiam
atque impiam suo ipso ore damnavit, dicens ad Ma-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Conceptio scilicet Christi, quæ per Spiritum
sanctum dicitur facta, quia non opere virili, sed vir-
tute et operatione Spiritus sancti conceptum, et
formatum est in utero Virginis corpus illud quod in
ipsa sui formatione et conceptione simul cum anima
rationali assumptum est a Verbo seu Filio Dei. Hoc
quippe sensu Christum conceptum de Spiritu sancto
significat Evangelista, dicens: *Mariam antequam
convenirent* (scilicet ipsa et Joseph in opus matrimo-
nii) *inventam in utero habere de Spiritu sancto* (Matth.
1). Et Angelus Josepho: *Quod enim in ea natum est
de Spiritu sancto est*. Et ad ipsam Virginem: *Spiri-
tus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obum-
brabit tibi; quod enim nascetur ex te sanctum, etc.*
Unde in Symbolo profiteamur, *Filium Dei conce-
ptum de Spiritu Sancto*. Porro ad amplorem
hujus rei declarationem; sunt aliqua hoc loco an-
notanda. Primum opus Incarnationis Dominiæ toti
esse Trinitati ascribendum, tamquam effectrici
causæ, juxta vulgatam catholicæ fidei regulam, qua
traditur, *Opera Trinitatis esse indivisa*; nam, ut
ait D. Augustinus lib. 1 de Trinitate (Cap. 4): *Per-
sonæ illæ divinæ sicut inseparabiles, ita etiam insepa-
rabiliter operantur*. Et S. Leo (Serm. 3 de Pentec.):
*Nihil, inquit, ibi est in actione divisum, ubi nihil est
in voluntate diversum*. Cum ergo Filius de Spiritu
sancto conceptus sit, non tamquam de genitore (non
enim Spiritus sanctus suam ei communicavit sub-
stantiam, quod ad rationem parentis aut genitoris
pertinet), sed tamquam de effectore et fabricatore
humani in eo corpusculi; sequitur eandem operati-
onem perinde a Patre atque a Filio esse profectam;
ideoque cum in hoc opere Spiritus sanctus nominatur,
cæteræ quoque personæ debent intelligi; sicut
etiam ubi in aliquo opere nominatur solus Pater aut
solus Filius, non debet excludi Spiritus sanctus. Sec-
undo, quamvis Incarnatio, ut est actio quædam et
operatio, communis sit tribus personis, tamen so-
lus Dei Filius incarnatum esse tenet fides catho-
lica, ut merito jam olim damnati sint Sabelliani hæ-
retici, qui Patrem etiam incarnatum et in carne
passum asserbant, non minus quam Filium (unde
et Patropaschitæ, sive Patripassiani sunt appellati),
propterea quod personas in Deo non distinguerent.
Hujus autem veritatis ratio et explicatio in eo posita
est quod unio illa naturæ humanæ cum divina,
quam Incarnationem vocamus, facta sit ac terminata
ad solam Filii personam; proinde licet eandem
unionem tres personæ cooperatæ sint, solus tamen
Filius incarnatus solusque carnem assumpsisse di-
cendus est, quod exemplo illo vulgari solet aliqua-
tenus declarari: si tres homines ad vestiendum unum
ex ipsis concurrant, hic enim unus et solus sibi
vestem induit, eaque per consequens induitur, quam-
vis etiam alii ad vestitionem concurrant. Sic in opere
Incarnationis et assumptione humanæ naturæ,
tres quidem personæ divinæ pariter operando concurre-
runt, sola tamen persona Filii carnem assumpsit,
sibi que univit. Tertio, cur autem Incarnatio, seu
conceptio Filii peculiariter tribuatur Spiritui sancto,
cum de Spiritu sancto conceptus dicatur, duæ ratio-
nes præcipuæ a Patribus assignantur. Prima, ut
sancti Spiritus auditio nomine, conceptionis hujus ab
omni peccati labe mundities et sanctitas cogitetur.
Peculiariter enim quicquid sanctum in creaturis in-

venitur, Spiritui sancto tribuitur. Unde et ad Roma-
nos 1, *Spiritus sanctificationis* vocatur. Et hanc
rationem insinuas videtur Angelus (Lucæ 11),
quando post illa verba: *Spiritus sanctus superveniet
in te, etc.*, subjecit quod sequitur: *Ideoque et quod
nascetur ex te sanctum, etc. Nascetur, inquit, ex te
sanctum*, quia Spiritu sancto superveniente concep-
tum, nulla omnino per sexus commixtionem libidinis
immunditiæ concurrente. Non ergo immundum erit
quod nascetur, quia non de immundo concipietur
semine, sed de Spiritu sancti virtute. Altera ratio,
ut significetur duplex beneficium, et utrumque maxi-
mum, per Incarnationem nobis a Deo collatum, alte-
rum Christo homini, sive secundum humanam natu-
ram, in eo quod humana natura, nullis præcedentibus
meritis, in tantum honorem subiecta est, ut Filio
Dei in personæ unitatemingeretur, et ab omni con-
tagio redderetur omni ex parte immunis; alterum
toti humano generi, scilicet beneficium redemptionis,
per Incarnationem et dispensationem Mediatoris
procuratum; solent enim in Scripturis Spiritui san-
cto attribui dona gratiarum, et quæcumque ad homi-
num sanctificationem pertinent. Cum ergo nulla
sit major gratia, nullum præstantius donum, quam
quod in Mysterio Incarnationis continetur, aptissime
tantum beneficium Spiritui sancto attribuitur. Vide
S. Augustinum Enchir. cap. 36.

^b Fateor me diu multumque in hujus loci elucida-
tione hæsisse, nec mentem Auctoris satis pro voto
meo assecutum fuisse, antequam in doctissimi patris
Maldonati commentarium (In cap. 1 Luc.) incidere; et
eius proinde sententiam integram hic recitare et
cum hoc Cassiani loco conferre visum est operæ præ-
tium, nec lectori fore ingratum. Sic igitur ille expla-
nans verba Angeli ad Virginem: *Ideoque quod nascetur
ex te sanctum, vocabitur Filius Dei*. Post recitata-
tam Euthymii sententiam, qui tantum intelligit Chri-
stum vocandum ab hominibus Filium Dei propter
admiranda atque divina opera quæ facturus erat,
Alii, inquit, omnes, quos viderim, ita interpretantur,
quasi de Christo, ut Deo, aut certe ut homine, in unam
cum Deo personam assumpto, loquatur Angelus; utra-
que enim ratione Christus verus, naturalisque Dei Fi-
lius est: ut Deus quidem, quia æterna a Deo genera-
tione productus; ut homo, quia licet in tempore
genitus, in unam tamen cum Deo Filii personam uni-
tus est. Quare non duo filii, sicut non due personæ;
sed unus Filius, sicut una persona est. Quamobrem
antiqui illi auctores Nestorii hæresim duos in Christo
Filios, sicut duas personas fingentes, ex hoc loco re-
futarunt, ut Gregorius lib. xix Mor. cap. 37, et Beda
in commentariis hujus loci. Quamquam ego quidem
alium arbitror esse sensum, ut non de Christo, qua
Deus, neque qua homo personæ conjunctus divinæ,
sed de sola conceptione, humanaque generatione hoc
intelligatur, quasi dicat Angelus: VOCABITUR, id est,
ERIT Filius Dei, quia non a viro, sed a Deo, virtute
Spiritus sancti generabitur. Neque enim de Christi na-
tura, sed de modo generationis Angelus agebat, et
causa quam reddit quamobrem Filius Dei futurus sit,
quod Spiritus sanctus superventurus esset in Virginem,
eamque obumbratura virtus Altissimi, non erat apta ad
probandum eo sensu Christum Dei Filium futurum
fuisse, quatenus Deus aut quatenus homo in eandem
cum Deo personam assumptus; quia potuit etiam purus

Domini Salvatorisque nostri inde est origo, unde conceptus; et cum descendente in Virginem totius Divinitatis plenitudine natus sit, filius esse hominis non poterat, nisi prius Dei Filius fuisset, et ideo missus ad annuntiandam sacri ortus nativitatem angelus Dei, cum sacramentum conceptionis ante dixisset, partui ipsi nomen imposuit, dicens: ^a *Ideo et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei* (hoc est, illius Filius nuncupabitur ^b quo generante est generatus). Dei ergo Filius Jesus Christus, quia et a divinitate genitus, et ^c a divinitate conceptus. ^d Si autem Dei Filius, ergo indubitanter Deus; si autem Deus, ergo gratia Dei non carens, neque enim ea re umquam caruit quam ipse fecit. *Gratia enim et veritas per Jesum Christum facta est.*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

homo. Spiritu sancto superveniente et virtute Altissimi Virginem obumbrante, concipi, qui neutro illo modo Filius esset Dei, cum neque Deus esset, neque divine conjunctus personæ. Ad probandum autem, id quod nasciturum erat ex Virgine, Dei Filium futurum fuisse eo sensu quo exposui, aptissima ratio erit Angeli, quia non ex viro, sed ex solo Deo concipiendus erat. Itaque etiamsi Christus Deus non fuisset, illo tamen modo genitus quo genitus fuit, merito Dei Filius vocatus fuisset, non solum ut ceteri viri sancti, de quibus dictum est (Psal. lxxxii, et Joan. ii): *Ego dixi, Dii estis, et Filii Excelsi omnes; sed singulari quadam et propria ratione, quod non alium quam Deum haberet Patrem, non ab alio quam ab eo generatus: eodem prorsus modo quo Lucas infra cap. iii, Adamum Filium Dei vocat, quia non a viro, sed a Deo genitus fuerat. Qui fuit Cainam, qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei. Intellegitur enim nomen, FILIUS, sicut in omnibus superioribus. Quid igitur? Peribitne nobis hic locus, et contra Nestorianos inutilis erit? Non perit: nam non desunt nobis Scripturæ testimonia, quibus eum Nestorii errorem refutemus, et quibus melius ex hoc ipso loco et ex proximis verbis Gregorius refutavit lib. ix Registri epist. 61. Nam cum Angelus dicat hoc loco: *Quod nascetur ex te, Elisabeth versu 65 dicit: Unde hoc mihi, ut veniat Mater Domini mei ad me? Unde colligit Gregorius eandem virginem et matrem hominis, de quo Angelus, et matrem Dei, de quo Elisabeth loquitur, simul fuisse: quare non duos, sed unum fuisse Filium; non enim alia de causa Nestorius negabat beatam Virginem θεοτόκον, id est, Dei matrem ac genitricem esse, nisi quia duos in Christo ponebat filios. Hucusque Maldonatus. Ex cujus sententia videtur hic locus satis aliquin obscurus et intricatus sic posse elucidari: Salvatoris nostri inde est origo; scilicet secundum humanam naturam, unde conceptus ipse est, nempe a Spiritu sancto, immo a tota Trinitate, seu totius divinitatis plenitudine, ut hic dicitur. Ubi conceptus potest esse vel substantivum, ut si idem quod conceptio; vel adjectivum, ut ad Christum referatur, qui ex Spiritu sancto conceptus et natus est. *Et filius hominis esse non poterat, nisi prius esset Filius Dei, quia ipse Dei Filius se fecit filium hominis; erat igitur Dei Filius antequam esset filius hominis: esse enim prius est (saltem natura) quam operari, secundum Philosophum. Et quamvis ex illis verbis Angeli non posset certo colligi ipsum esse Filium Dei naturalem, sed ea dumtaxat ratione peculiari, quod non a viro, sed a solo Deo genitus est, nec alium habuit patrem quam Deum, quo modo Adam etiam Dei filius nuncupatur, tamen ex aliis Scripturæ locis simul collatis id affatim et aperte colligitur.***

^a Venerab. Beda in hunc locum: *Ad distinctionem,*

CAPUT VII.

Perfectam ab æterno fuisse, esse et fore in Christo divinitatem, majestatem, potentiam, virtutem, etc.

Omnis ergo in eo gratia, omnis virtus, omnis potentia, omnis divinitas, omnis denique divinitatis ac majestatis ipsius plenitudo cum eo atque in eo semper fuerunt, sive in cœlo, sive in terra, sive in utero, sive in ortu: nihil umquam Deo de Deo defuit; semper enim cum Deo deitas, non loco umquam ab eo, non tempore separata: ubique enim Deus totus, ubique perfectus, non divisus, non demutatus, non imminutus est; quia nec addi umquam Deo nec detrahi quidquam potest: sic enim imminutionem deitatis non habet, sicut nec augmentum. Idem ergo in terris fuit, qui et in cœlis; idem in humilibus, qui

B inquit, nostræ nativitatis Jesus sanctus nasciturus asseritur: nos quippe etsi sancti efficiuntur, non tamen nascimur, quia ipsa naturæ corruptibilis conditione constringimur; ut merito cum Prophetâ gementes singuli dicamus (Psal. l): *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in delictis concepit me mater mea; ille autem solus veraciter sanctus est, qui ut ipsam corruptibilis naturæ conditionem vinceret, ex commixtione carnalis copulæ conceptus non est. Sanctum, inquit, vocabitur Filius Dei. Quid hic dicis, Nestoriane? qui beatam Mariam Dei negans esse genitricem, aperte niteris impugnare veritatem? Ecce Deum dixit superventurum, Dei Filium nasciturum. Quomodo autem aut Dei Filius non est; aut quæ Deum edidit, quomodo θεοτόκος, id est Dei genitrix, non esse potest? Hæc Beda, et eadem fere Gregorius ubi supra (Lib. xviii, Moral. cap. 57). Porro vocari, hoc loco, pro esse ponitur Hebræorum idiomate, ut idem sit, vocabitur Filius Dei, vel, Filius Altissimi, ac erit revera Filius Dei Altissimi; ut merito sic vocari debeat. Sic apud Isaiam cap. i: *Post hæc vocaberis civitas justi, urbs fidelis, id est, eris civitas justi.* Isaia iv. *Et erit, omnis qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, id est, erit. Ne quis vero hic hæreat, ut Ariani, in verbo luuri temporis, vocabitur, quasi antequam nasceretur, Dei Filius non esset, observandum est hic agi de homine quem conceptura et paritura erat Virgo, qui antequam conciperetur, non modo Filius Dei, sed ne homo quidem erat. Conceptura enim erat Virgo non nudum Deum, sed hominem Deum; homo autem Deus non fuit antequam conciperetur: sed homo conceptus, factus est Deus, quia in ipso conceptionis momento, a Deo in eandem hypostasim est assumptus.**

^b Id est, quo operante et producente; non enim hic de divina et æterna generatione a Patre, sed de humana Christi conceptione et exortu hic agitur, ut dictum est.

^c Id est, a Deo, seu operatione divina; nam divinitas proprie nec gignit nec gignitur, ut docet sanctus Thomas (i p. q. 59, art. 5) post Magistrum (Mag. lib. i dist. 5). Nam generare et generari personæ conveniunt, non naturæ.

^d Eo scilicet modo Deus quo Dei Filius intelligitur. Nam si Dei Filius ea ratione, qua Maldonatus exposuit, non proprie et essentialiter Deus, sed unneupative dumtaxat, cum idecirco Dei Filius appelletur, quia eo modo, id est, non ex viro, sed ex Spiritu sancto conceptus est. Si vero in sensu quem alii auctores tradiderunt, Filius Dei naturalis intelligatur, et Patri consubstantialis, certe is esse non potest nisi Deus. Proinde si Dei Filius, ergo indubitanter Deus.

in excelsis; idem in hominis exiguitate, qui in Dei majestate. Et ideo bene Apostolus Christi gratiam nominans (I Corint. xvi), Dei gratiam nominabat, quia Christus totum erat quod Deus: omnis in ipsa statim hominis conceptione Dei virtus, omnis divinitatis venit plenitudo. Inde enim illi omnis divinitatis perfectio, unde et origo. Neque enim umquam sine Deo fuerat homo ille, qui utique hoc ipsum quod erat, a Deo acceperat. Hoc itaque primum, velis, nolis, negare non potes, quod Dominus Jesus Christus Filius Dei sit; Archangelo utique clamante

in Evangelii: *Quod ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei (Lucæ i)*. Hoc autem posito, scito te quidquid de Christo legeris, de Dei Filio legere; quidquid de Domino aut Jesu legeris, Dei Filium nominant: omnia hæc ejus vocabula, Filium Dei clamant. Et ideo tu in his omnibus quæcumque audieris, nomen divinitatis agnoscens, cum in omnibus videas te Dei Filium intelligere debere, argumentare, si placet, quomodo Deum valeas a Dei Filio separare.

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

Christum eundem hominem ac Deum secundum carnem ex Israel et virgine Maria editum esse.

Scribens Romanis divinus ille Ecclesiarum magister, cum argueret, immo desleret Judæorum, id est, fratrum suorum infidelitatem, his verbis usus est: ^a *Optabam, inquit, anathema esse ipse ego a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, et gloria, et testamentum, et legislatio, et obsequium, et promissiones;* ^b *quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula (Rom. ix).* O affectum, et fidelissimi apostoli, et piissimi propinqui, qui inæstimabili charitate mori vult, et pro cognatis ut proximus, et pro discipulis ut magister. Et quæ tandem causa ut mori vellet? una utique, ut illi viverent. Vita autem eorum in quæ continebatur? in hoc scilicet, ut ipse ait, ut Deum Christum secundum carnem natum ex sua carne cognoscerent. Et ideo utique Apostolus plus dolbat, quia eum ex Israel natum non intelligeret, qui ex suis editum plus amare deberent. *Ex quibus Christus, inquit, secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula (Rom. ix).* Eum scilicet ex illis Christum natum ait secundum carnem, qui sit super omnia Deus benedictus in sæcula. Christum utique secundum carnem natum ex illis non negas; sed idem qui ex illis na-

B tus est, Deus est. Quid circumis? quid tergiversaris? Christum ex Israel natum secundum carnem Deum esse Apostolus dicit. Tu doce quando non fuerit. *Ex quibus Christus, inquit, secundum carnem, qui est super omnia Deus.* Vides quia hoc Apostolus unitate conjunxerit, separari omnino non potest Deus a Christo. Sicut enim ex illis Christum Apostolus prædicat, ita Deum in Christo esse confirmat. Aut utrumque hoc neges necesse est, aut utrumque fatearis. Natus secundum carnem Christus ex illis dicitur, sed idem in Christo Deus ab Apostolo prædicatur. Unde et alibi: *Deus enim erat in Christo mundum reconcilians sibi (II Cor. v).* Dividi hoc ab alterutro nequaquam potest. Aut Christum ex illis editum denega, aut ex Virgine Deum in Christo editum conficere: *Qui est, inquit, super omnia Deus benedictus in sæcula.*

CAPUT II.

Dei appellatio aliter Christo, aliter hominibus tributa est.

Sufficere quidem fidelibus ad indicandam majestatem divinitatis nomen Dei abunde potuit: sed addendo, *super omnia Deus benedictus*, blasphemiam perfidæ assertionis exclusit; ne quis scilicet impiorum vocabulum Dei interdum etiam hominibus temporarie dono divinæ dispensationis indultum, ad injuriam summæ divinitatis assumeret, et contumeliosis Deo comparationibus coaptaret, sicut utique illud ubi ad Moysen dicit Deus: ^c *Dedi te deum Pharaoni*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Egregie hunc locum elucidavit Joan. Gagnarius hoc brevi commentario: Si de abalienatione a Christi gloria intelligimus, hyperbolica est locutio, ad sum in Judæos affectum designandum. Neque enim qui paulo ante dixit: *Scio quod nulla creatura poterit me separare a charitate Dei, quæ est in Christo (Rom. viii)*, statim revera ab eo divelli optaret; sed hyperbolicus sermo est, qualis ille Moysi Exod. xxxii: *Aut dimitte eis hanc noxam; aut si non facis, dele me de libro tuo.* Videtur autem mihi sine hyperbole posse legi. Nam anathemata Græcis dicuntur sacri scelestique homines, qui ad urbis lustrationem diis Manibus et inferis mactabantur, si quæ lues aut calumitas ingrueret, quam hujusmodi hominum interfectione, placatis diis, sedatum iri putabant, ad ejusmodi sacrificia alludens Paulus: Usque adeo mihi dolet, inquit, Judæorum abjectio, quod si Dei adversum illos iram vel quovis meo malo placare pos-

D sim, optarim anathema esse, et quod Græci dicunt *ἀναθεματισθεῖν*, id est, pessumdari et exterminari a Christo, modo vel sit illis prosium. Certe Hieronymus anathema sumit pro corporali occisione. Sic ille. Vile cætera in eandem sententiam alibi notata (*Ad collat. 9 cap. 18, et collat. 15 cap. 6*); et plura de anathemate ejusque varia significacione apud Baronium lib. i Annalium.

^b *Quorum patres*, id est, de quorum gente patres et patriarchæ prodierunt, ex quibus Christus secundum carnem progenitus. Hunc etiam locum Origenes, Ambrosius, Chrysostomus, et alii sic intelligunt, ut Christus dicatur verus Deus quandoquidem super omnia nihil est, nisi summus Deus.

^c *Vulgatus textus: Ecce constituimus te deum Pharaonis (Exod. vii).* Deus Pharaonis dictus est Moyses ratione potestatis ei a Deo collatæ ad conterendam Pharaonis superbiam, ut qui Deo subijci nollet, hq-

(Exod. vii), aut illud, *Ego dixi, Dii estis* (Psal. lxxxj), cum utique evidentissimam indulti nominis habeat significationem. Nam ubi dicit, *Ego dixi*, non tam nomen est potestatis quam sermo dicentis. Sed et illud ubi dicit, *Dedi te deum Pharaoni*, non divinitatem accipientis, sed potestatem dantis exposuit. Nam cum dixerit, *dedi*, in illo utique significata est Dei potestas qui dedit, non divinitatis natura in eo qui accepit. De Deo autem ac Domino nostro Jesu Christo cum dicitur, *qui est super omnia Deus bene-*

dictus in sæcula, et res statim probatur in verbo, et verbi res demonstratur in nomine, quia Dei nomen in Dei Filio.^a non significatio est adoptionis indultæ, sed veritas proprietatisque naturæ.

CAPUT III.

Explicat illud Apostoli, Nos ex hoc neminem novimus secundum carnem, etc.

Itaque, inquit idem Apostolus, ^b *Nos neminem ex hoc novimus secundum carnem, c et si cognovimus*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

mini Dei ministro subieceretur, *In Scriptura sacra*, ait D. Gregorius (Homil. 8 in Ezech.), aliquando *Deus nuncupative*, aliquando vero *essentialiter* dicitur. *Nuncupative* enim dicitur, sicut scriptum est: *Ecce constitui te deum Pharaonis. Et sicut Moyses ait: Si quis hoc vel illud fecerit, applica illum ad deos* (Exod. xxii), videlicet ad sacerdotes. Qui rursus dicit: *Dii non detrahes, id est, sacerdotibus. Et sicut Psalmista ait: Deus silevit in synagoga deorum, in medio autem deos discernit* (Psal. xxxii). *Essentialiter* autem Deus dicitur, sicut ad Moysen dicitur: *Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob* (Exod. iii). Unde Paulus apostolus volens *nuncupativum Dei nomen ab essentiali discernere, de Redemptore nostro locutus est dicens: Quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula* (Rom. ix). Qui enim *nuncupative* dicitur, *deus* inter omnia; qui vero *essentialiter*, *Deus* super omnia est. Ut ergo ostenderet Christum naturaliter Deum, non hunc Deum tantum, sed Deum super omnia esse memoravit; quia et electus quisque, sicut præmissimus, vel in exemplo justitie prærogando positus, *deus* dici potest, sed inter omnia, quoniam *nuncupative* deus; Christus autem *Deus est super omnia, naturaliter Deus*. Haetenus D. Gregorius.

^a Christus enim non adoptione, sed natura Deus, et Dei Filius appellatur; nec ullo modo Filius Dei adoptivus dici potest, cum secundum divinam naturam Filius Dei sit naturalis, seu vernus, ut loquitur Scriptura 1 Joan. ult.: *Scimus quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum, et simus in vero Filio ejus, hic est verus Deus, et vita æterna*. Idemque confirmat vox Patris de cælo, et Petri confessio, qua Christus sic Dei Filius astruitur, ut ab aliis quibuscumque viris justis et sanctis distinguatur, quos constat Dei filios fuisse adoptione (Mag. Sent. in 3 et 10). Sed neque secundum humanam naturam, sive quatenus homo Filius adoptivus dicendus est, quod repugnet eandem personam esse naturalem filium et adoptivum. Nam filiatio, ait S. Thomas (3. p., q. 15, a. 3), *sicut et adoptio, proprie convenit hypostasi, non autem naturæ; est enim filiatio proprietatis personalis. In Christo autem non est alia persona vel hypostasis quam increata cui convenit esse filium per naturam, per quod excluditur omnis ratio adoptionis. Ille enim adoptione filius evadit, qui cum non esset, aut certe non esse posset filius, hoc beneficio coaptatur in filium: quo modo angelos et primos homines a principio suæ creationis filios Dei fuisse dicimus per gratiam adoptionis, quia etsi nunquam ab hac gratia et jure hæreditatis æternæ fuerint alieni, tamen esse poterant, si in puris naturalibus conditi fuissent. Persona autem in Christo, cum non alia sit quam divina eademque, Deo Patri connaturalis et coætærna, nunquam potuit extranea esse ab hinc jure filiationis, quod ei ratione suæ originis debebatur. Proinde nulla ratione dici potest filius adoptivus, nisi, ex sententia Nestorii, pluralitas in Christo statuatur personarum, quarum altera naturalis filii, altera adoptivi nomen obtineat. Huic doctrinæ accedunt SS. Patrum suffragia. D. Ambrosius in cap. 1 Epist. ad Romanos: *Legi et relegi**

Scripturas, Jesum Filium Dei nusquam adoptione inveniri. S. Hilarius lib. de Trinitate: *Dominus dicens: Clarifica Filium tuum, non solo nomine testatus est se esse Filium, sed etiam proprietate. Nos sumus filii Dei, sed non talis hic Filius. Hic enim verus et proprius est filius origine, non adoptione; veritate, non nuncupatione; nativitate, non creatione*. S. Hieronymus in cap. 1 ad Ephesios: *De Christo Jesu scriptum est quia semper cum Patre fuit, et nunquam eum, ut esset, voluntas paternæ præcessit; et ille quidem natura Filius est, nos vero adoptione. Ille nunquam non fuit Filius; nos antequam essemus, prædestinati sumus, et tunc spiritum adoptionis accepimus quando credidimus in Filium Dei*.

^b Id est, ex hoc tempore quo per fidem cognovimus vivendum esse soli Christo, qui pro nobis mortuus est, nullius affinitatem aut cognationem carnalem spectamus aut reveremur; qui omnibus ex æquo prodesse cupimus, neminem agnoscimus secundum carnem, sive ille affinis sit, sive aliquando conjunctus, in cujus gratiam vivere cupiam. Spectavit enim Apostolus verba præcedentia: *Ut et qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit* (11 Cor. v).

^c Id est, tamquam hominem nobis similem in terris agentem: *Sed jam nunc non novimus*, id est, non talem eum modo agnoscimus, sed verum Deum et hominem, eumque post resurrectionem suam, immortalem, impassibilem, et corpore etiam glorificato. Itaque jam non secundum carnem, id est, carnalem sensum, Christum novimus, ut Judæi, vel secundum conditionem carnis passibilis. Sensus ergo duplex esse potest. Primo ut Paulus de se loquatur pro eo tempore quo Christum persequabatur, et dicat: *Etsi aliquando (neque eum essemus in Judaismo) secundum carnem, id est, carnaliter judicantes, indignam existimationem habuimus de Christo, tamquam puro et mortali homine, sed jam non ita novimus seu existimamus. Vel secundo, ut hæc verba referantur ad diversa tempora, non ipsius Pauli, sed Christi, scilicet et ad tempus carnis mortalis, quo ipse nostris passionibus subiacebat, de quo ad Hebræos v dicit: *In diebus carnis suæ, id est, passibilitatis; et ad tempus resurrectionis, in quo Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur* (Rom. vi), quod supra naturam carnis est. Itaque etsi, inquit, in illo primo tempore (ut in persona apostolorum magis quam sua loquatur) novimus Christum secundum carnem, id est, passibilem, quod proprium est carnis; sed *nunc jam*, hoc est, tempore post ejus resurrectionem, in quo non ipsam carnem, sed modum proprium carnis amisit, *non novimus*, scilicet passibilem (Vide S. Thomam in Commentario). Quæ exposito traditur in septima synodo sub finem (*Habetur in Actis concilii Ephesini, tom. V*). At priorem sensum, ut plenitorem, magis spectavit Cassianus hoc loco usus ad probandum Christum Deitatem, ut patet ex textu. Cui accedit S. Cyrillus Alexandrinus eundem locum exponens: *Quid est, inquit, quod Paulus hic ait? nunquid Christi resurrectionem inficiatur? nonne illum secundum carnem resuscitatum, eumque eadem illa carne in cælum profectum novat?**

secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus (II Cor. v). Bene sibi cuncta sacri sermonis scripta conveniunt, et in omni penitus sui parte, etiam ubi verborum specie non consonant, rerum tamen virtute concordant : sicut in hoc quod sit, et si cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus; testimonium enim dicti presentis confirmatio superioris est, quo dixit, *Ex quibus Christum secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula* (Rom. ix) Illic enim posuit, *ex quibus Christum secundum carnem*; hic autem, *et si cognovimus Christum secundum carnem*; illic, *qui est super omnia Deus*; hic autem, *Christum secundum carnem nunc jam non novimus*. Species verborum est alia, sed rei virtus una; eundem enim quem illic secundum carnem natum Deum super omnia prædicat, hic secundum carnem se jam non nosse confirmat. Ideo scilicet, quia eundem quem natum in carne noverat Deum, in sæcula constituet, et ideo a se eum ignorari secundum carnem, quia sit *super omnia Deus benedictus in sæcula*; ac per hoc et illud ibi, *qui est super omnia Deus*, et hoc dicit, *Non novimus jam Christum secundum carnem, quia est Deus benedictus in sæcula*. Ascendit ergo quodammodo, quasi in alio gradum doctrinæ apostolicæ prædicatio, et licet sibi sensu in utroque conveniat, sacramentum tamen perfectæ fidei quasi sententia expressiore confirmat, dicens : *Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus*, videlicet, quia prius eum et hominem scimus et Deum, nunc tantum Deum. Cessante enim infirmitate carnis, nihil in eo jam novimus nisi virtutem divinitatis; quia totum in eo virtus est majestatis divinæ, ubi esse desiit infirmitas imbecillitatis humanæ. Omne ergo penitus hoc testimonio mysterium et sumptæ carnis et perfectæ divi-

nitatis exposuit. Dicens enim, *Et si cognovimus Christum secundum carnem*, sacramentum nati in carne Dei locutus est; adjiciens autem, *Nunc jam non novimus*, vim depositæ infirmitatis explicuit. Ac per hoc cognitio illa carnis ad significationem pertinet hominis, ignoratio autem ad honorem divinitatis : Hoc est enim dicere, Cognovimus Christum secundum carnem, quamdiu quod secundum carnem agnosceretur, fuit; nunc jam non novimus postquam esse desivit. ^b Natura enim carnis in spiritualem est translata substantiam; et illud quod fuerat quondam hominis, factum est totum Dei. Et ideo non novimus Christum secundum carnem, quia absorpta per divinam majestatem infirmitate corporea, nihil sacro resedit corpori ex quo imbecillitas in eo carnis possit agnosci. Ac per hoc quidquid fuerat prius substantiæ duplæ, factum est virtutis unius. Cum utique non sit dubium Christum qui crucifixus est ex infirmitate nostra, totum vivere ex majestate divina.

CAPUT IV.

Ex ea quæ ad Galatas est Epistola profert testimonium quo probat infirmitatem carnis in Christo per divinitatem absorptam esse.

Quod scilicet Apostolus omni scriptorum suorum corpore prædicans, bene etiam ad Galatas scribens ait : *Paulus apostolus non ab hominibus neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem* (Galat. i). Vides quam bene sibi in prioribus presentibusque conveniat. Illic enim dicit, *nunc jam non novimus Christum secundum carnem*; hic ait, *non ex hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum*. Patet quemadmodum etiam hic idem quod in superioribus doceat. Dicens enim, *missum se non per hominem*, hoc dicit, *non novimus Christum secundum carnem*; et ideo ^c non per hominum mis-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Ecquis istud illum ignorasse dicere audeat? Qualem nanque in cælum ascendisse, ac olim inde rursus venturum sciebat, talem et in illo quoque existere neutiquam ignorabat. Quomodo igitur Filium secundum carnem se nosse negat? Quoniam simul atque ex mortuis revixerat, satius erat ex divina eminentia illum et nosse et profiteri, quam ex carnis infirmitate. Etenim dispensationis mysterio nondum expleto, secundum carnem prædicabatur, quo nimirum Unigenitum caro factus crederetur. At vero sacramento hoc jam consummato, præstabat ex divinitate illum agnoscere ac profiteri, quam ex carnis humilitate et exinanitione. Unus itaque est *Christus et Filius, et Dominus*. Ita Cyrillus.

^a Non quod homo esse desierit, sed quia nihil humanum, id est, infirmum et mortale post resurrectionem suam retinuit, sed omnem infirmitatem mortalitatis humanæ deposuit, ut infra exponitur.

^b Non quod vera caro et corporea esse desierit, secundum se, sed quia spiritalis effecta, id est, incorruptibilis et gloriosa et omnis infirmitatis experta, quemadmodum dicit Apostolus I Corint. xv : *Seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale*. Resurrectio enim Domini, ait S. Leo pontifex (Serm. 4 de resur. Domini), non suis carnis, sed commutatio fuit, nec virtutis augmento consumpta substantia est. *Qualitas transit, non natura deficit*; et factum est corpus impassibile, quod potuit crucifigi; factum est immortalæ, quod potuit occidi : factum est incorruptibile, quod potuit vuln rari. Et merito dicitur caro Christi in eo statu quo fuerit

nota nesciri, quia nihil in ea passibile, nihil remansit in ea infirmum, ut et ipsa sit per essentialiam, et non sit ipsa per gloriam. Quod autem mirum, si hoc de corpore Christi proficitur (Apostolus) qui de omnibus Christianis spiritalibus dicit : *Itaque nos ex hoc, neminem novimus secundum carnem*. Ex hoc, inquit, initium nobis factum est resurrectionis in Christo, ex quo in eo, qui pro omnibus mortuus est, totius spei nostræ forma præcesit, etc.

^c Per hominem, purum scilicet et mortalem, sed per Jesum Christum verum Deum. Utitur eodem argumento Cyrillus ad eundem scopum quo Cassianus, ad probandum scilicet Christi divinitatem : *Annon, inquit, Deum incarnatum, unumque utrobique Filium et Dominum per hæc nobis insinuat Apostolus? Quid plinius enim dici potest, quam se non ab homine, nec per hominem, sed per Jesum Christum missum esse? Quid ergo? numquid eum, quem universo orbi annuntiavit, hominem esse ignorabat? Nequaquam. Narat utique hominem esse; at non hominem solum, sed Dei Verbum hominem factum. Cum ergo se non ab homine, sed per Jesum missum dicit, quis dubitet quin Jesum Christum verum Deum esse statuat? etc.* Similiter et D. Hieronymus in eundem locum Apostoli commentans : *Ex quo, inquit, approbatur Eriani et Photini etiam hinc hæresis retundenda, quod Dominus noster Jesus Christus Deus sit, dum Apostolus, qui a Christo ad prædicationem Evangelii missus est, negat se missum esse ab homine.*

sum, sed per Jesum, quia per Christum missus, non per hominem missus sum, sed per Deum; nomen enim in eo iam hominis non cadit, in quo totum sibi divinitas vindicavit. Et ideo cum dixisset missum se non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, bene addidit, et Deum Patrem; hoc est, missum se a Deo Patre et a Deo Filio esse designans. In quibus utique licet propter mysterium sacræ et ineffabilis generationis, duplex sit persona, generantis et geniti, una tamen est virtus mittentis Dei. Et ideo ille missum se a Deo Patre et Deo Filio dicens, in personis quidem dualem ostendit numerum, sed in missione unam docuit potestatem.

APUT V.

Sicut blasphemia est Christo adimere divinitatem, ita quoque verum hominem illum esse negare, blasphemum est.

Sed per Christum, inquit, Jesum, et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis. Præclarus utique et admirabilis magister, sciens Dominum Jesum Christum sicut verum Deum, ita et verum hominem prædicandum, ita semper majestatem divinitatis in eo prædicat, ut Incarnationis confessionem penitus non relinquat: excludens utique et a phantasma Marcionis Incarnatione vera, et b paupertatem Hebronis divinitate perfecta; ne scilicet per alterutram blasphemie perversitatem Dominus Jesus Christus

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

a Cerdon et Marcion hæresiarchæ, et post hos Manichæus, docuerunt Christum non verum corpus, aut veram carnem, sed phantasticam assumpsisse, propterea quod carnem sua natura malam esse et ex malo ortam principio fabularentur. Quem errorem ex professo refellunt Tertullianus lib. de Carne Christi, Irenæus lib. 1 cap. 29, Augustinus innumeris prope locis contra Manichæos disputans.

b Alludit ad nomen Ebionis, quod Hebraice pauperem seu inopem significat. Sic B. Ignatius episcopus et martyr in epistola ad Philadelphenses: *Si quis, inquit, dicat unum esse Deum, et confiteatur Christum Jesum, sed eundem nudum esse hominem putet, hujusmodi serpens est, fraudem et errorem prædicans in exitum hominum, et est ejusmodi inops sensu, cognomento Ebion.* Et S. Hieronymus in c. 1 Isaïæ: *Arat, inquit, in bove et asino Ebion, dignus pro humilitate sensus, paupertate nominis sui; qui sic recipit Evangelium, ut Judæarum superstitionum, quæ in umbra et imagine præcesserunt, caeremonias non relinquat.* Et rursus in cap. LXVI Isaïæ: *Judæi, inquit, et Judæici erroris hæredes Ebionitæ, qui pro humilitate sensus nomen acceperunt.* Paupertatem itaque Ebionis vocat Auctor fatuum illius de Christo tanquam de puro homine existimationem, ex paupertate sensus et judicii inopia, sed magis ex sanæ doctrinæ defectu ortam, de qua superius dictum est.

c Quod Paulus oculis etiam corporalibus majestatem, id est, carnem Christi gloriosam, seu Christum in carne presentem et sibi vicinum viderit, Actorum nono colligitur. Primo ex luce quæ illum circumfulsit, tum ex cæcitate quam ex nimia ejus claritate incurrit. Secundo ex verbis Ananiæ, quibus ait: *Saule frater, Dominus Jesus, qui apparuit tibi in via.* Si apparuit Saulo, certe visibilem se in propria carne et specie exhibuit. Et apertius ex Græco, ubi habetur: *ὁ ὀφθαλμοῦ σου.* Qui visus est tibi. Et ibidem: *Barnabas apprehensum Paulum duxit ad apo-*

aut homo penitus sine Deo, aut Deus sine homine credatur. Bene ergo Apostolus missum se sicut a Deo Patre, ita et a Deo Filio prædicans, confessionem statim Dominicæ Incarnationis adjunxit, dicens: *Qui suscitavit eum a mortuis;* verum scilicet incarnati Dei corpus suscitatum a mortuis docens juxta illud: *Et si cognovimus Christum secundum carnem;* bene addens, *sed jam non novimus.* Hoc enim se in eo nosse dicit secundum carnem, quod sit a mortuis suscitatus. In eo vero se eum jam non nosse secundum carnem, quod cessante carnis fragilitate, in sola eum noverit Dei esse virtute. Fidelis scilicet prædicandæ Dominicæ divinitatis et satis idoneus testis, qui in principio vocationis suæ cœlitus castigatus, majestatem suscitati a mortuis Domini nostri Jesu Christi, non fide tantum animi sui crederet, sed etiam oculis corporalibus approbasset.

CAPUT VI.

Ex apparitione Christi, quæ Apostolo persequenti Ecclesiam facta est, utramque naturam in eo fuisse demonstrat.

Unde etiam d apud Agrippam regem et cæteros mundi judices disserens, ita ait: *Dum irem Damascus cum potestate et permissu principis sacerdotum, die media in via vidi, rex, de cælo supra splendorem solis circumfulsisse me lumen, et omnes qui mecum*

stolos, et narravit illis quomodo vidisset Dominum. Tertio Paulus ipse I Corint. ix ait: *Numquid non sum Apostolus? Nonne Jesum Christum Dominum nostrum vidi?* Denique idem Apostolus I Cor. xv testatur Christum post resurrectionem suam plurimis apparuisse, id est, visum esse, in carne scilicet visibili et aspectabili, et modo his, modo aliis discipulis: *Novissime autem, inquit, omnium, id est, post omnes alios, tanquam abortivo visus est et mihi.* Quod non nisi de corporea visione et apparitione intelligi potest. Enumerat siquidem hoc loco testes resurrectionis qui Dominum oculis corporeis viderant, et se inter eos ponit. An vero Paulus alias, et quas habuerit Christi visiones et apparitiones, sive imaginarias, sive intellectuales, non est hujus loci discutere.

d Tres Agrippæ apud Judæos regnasse leguntur. Primus Aristobuli filius, magni Herodis Ascalonitæ (qui primus alienigena sceptrum regni Judaici obtinuit) nepos, quem a Tiberio imper. in vincula coniectum C. Caligula solvit, regemque Judæorum constituit; de quo Josephus lib. xviii Antiq. cap. 14 et 15, et Eusebius lib. ii cap. 4. Secundus Herodes Agrippa, primi itidem Herodis Judæorum regis filius a Claudio imper. regnum Judæorum consecutus, qui Jacobum apostolum occidit, et Petrum in carcerem conjecit, ac demum, ob donatum sibi a populo nec repudiatum divinitatis honorem, ab angelo percussus, a vermibus corrosus, interiit, Act. xii, Josephus lib. xix Antiquitatum Judaicarum c. 7, Eusebius lib. ii cap. 9. Tertius denique hujus filius Agrippa junior dicitur, de quo hic agitur, apud quem et Festum, Judææ præsidem, præsertim etiam Bernice Agrippæ sorore, Paulus a Judæis accusatus, orationem habuit et causam suam egit, Act. xxiv et xxv. *Hic usque ad subversionem Hierosolymorum Judææ regnum tenuit, Romanis semper amicus,* ait Beda in commentario ejus loci.

simul erant : omnesque nos cum decidissemus in terram, audiri vocem dicentem mihi Hebraica lingua, Saule, Saule, quid me persequeris? durum est tibi contra stimulum calcitrare. Ego autem dixi : Quis es, Domine? Dominus autem dixit ad me : Ego sum Jesus Nazarenus, quem tu persequeris (Act. xxvi).

Vides quod eum Apostolus, quem in tanto majestatis fulgore viderat, recte jam se secundum carnem non nosse dicebat. Cum enim jubar illud divini luminis quod sustinere non potuit, in ipsa sui prostratione vidisset, vox hæc secuta est : *Saule, Saule, quid me persequeris?* Cui quærenti quis esset, ita evidenti Dominus personæ suæ significatione respondit : *Ego sum Jesus Nazarenus, quem tu persequeris.* Te, te, inquam, hæretice, nunc interrogo, te appello : credis de se Apostolo, aut non credis? Aut si parum id æstimas, credis de se Domino, aut non credis? Si credis, finita quæstio est. Hoc enim necesse est quod nos credimus, credas. Nos enim, juxta Apostolum, *et si cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus.* Nos Christum contumeliis non afficimus, nos carnem a Deo non separamus, et totum quod Christus est, esse in Deo credimus. Tu ergo si ideam quod nos credimus, credis, eadem necesse est fidei sacramenta fatearis. Si autem a nobis dissides, si neque Ecclesiis, neque apostolo, neque ipsi denique de se Deo credis, ostende nobis in hoc quod Apostolus vidit, quid sit caro, et quid sit Deus. Ego enim hic discernere nihil valeo: video ineffabilem illuminationem, video inexplicabilem claritatem, video splendorem humanæ fragilitati intolerabilem, et supra id quod ferre mortales oculi queunt, inæstimabilem majestatem, Dei luce fulgentem. Quæ hic divisio, quæ hic discretio est? In voce Jesum audimus, in majestate Deum cernimus; quid est aliud, nisi ut in una eademque substantia Deum et Jesum esse credamus? Volo tamen de hoc eodem adhuc aliquid apud te loqui. Dic mihi, quæso, si tibi nunc persequenti fidem catholicam id appareret quod ignorantia Apostolo tunc apparuit, si te inopinantem atque securum fulgor ille circumdaret, et percussam atque perterritum splendor immensi luminis consterneret, jaceresque in tenebris oculorum atque errorum tuorum, quas tibi immensas et ineffabiles angustias pavor mentis auget! Dic mihi, obsecro, cum te imminentis mortis formido premeret, et terror commi-

nantis desuper majestatis urgeret, audires quoque illud in tanta mentis confusione dignum perfidia tua nomen, *Saule, Saule, quid me persequeris?* et quærenti tibi quis esset, responderetur a cælo : *Ego sum Jesus Nazarenus, quem tu persequeris;* quid diceres? Nescio, non ad plenum adhuc credo, deliberare amplius mecum volo quem te esse existimem, qui e cælo loqueris, qui me fulgore tuæ divinitatis obruis, cujus vocem audio et majestatem ferre non possum. Tractandum mihi de hoc negotio est, credendum tibi sit, an non credendum; Christus sis tu, an Deus : si Deus solus sis, an in Christo; si Christus solus sis, an in Deo. Discretionem hanc subtiliter observari et diligenter considerari volo quid credendum sis, quid judicandum sis. Nolo enim aliquid de officio meo perdere, ut cum te ut hominem despiciam, aliquid tibi divini honoris impendam. Si ergo ut Paulus tunc apostolus jacuit, prostratus humi jaceres, et fulgore divini luminis obrutus extremos spiritus ageres, hæc forsitan diceres, hæc otiosa loquacitatis garrulitate gannires. Sed quid facimus? quod aliud tunc Apostolo visum est. Et eum tremens ac semianimis concidisset, dissimulandum ultra non censuit, deliberandum amplius non putavit; suffecitque ei quod ineffabilibus experimentis quem ignorans hominem esse credidit, admonitus Deum esse cognovit : non dissimulavit, non distulit; nec male conceptum errorem infideli amplius deliberatione suspendit, sed audito e cælis Jesu Domini sui nomine, subdita ut famulus, trepida ut flagellatus, devota ut conversus voce respondit : *Quid faciam, Domine?* Itaque paratissima ac devotissima fide id statim meruit, ut quem fideliter credidit, eo ipso jugiter non careret; et ad quem corde transierat, is in cor ejus ipse transiret, dicente ipso de se Apostolo : *An experimentum a quæritis ejus qui in me loquitur, Christus (II Cor. xiii)?*

CAPUT VII.

Aliis rursus Apostoli testimoniis Christum Deum esse pronuntiat.

Quo loco volo, hæretice, ut mihi disseras, hunc quem loqui Apostolum intra se dicit, homo sit an Deus? Si homo, quomodo in corde ejus corpus loqui poterat alterius? Si Deus, ergo jam non homo Christus, sed Deus : quia cum locutus in Apostolo Christus sit, et ^b loqui in eo non potuerit nisi Deus, ergo

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hoc est, vultis experimento probare quanta sit potestas judiciaria mihi a Christo collata, qui in me et per me loquitur, ut per suum ministrum et organum : sicut rex in suo concilio et senatu et per senatum loqui et decernere dicitur quidquid senatus, auctoritate regis, loquitur et decernit. D. Ambrosius legit : *Quomodo probationem quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* etc. Et subdit : *Præbationem quærenti Christi loquentis in Apostolo, dum præceptis non obediunt, volentes probare, si ausit vindicare, ut per id intelligatur esse fidæ auctoritatis, ac de cætero timeatur.*

^b Quomodo, inquires, non potuit loqui in eo, nisi Deus, cum et angeli in prophetis locuti sint, Zacha-

rie II : *Angelus qui loquebatur in me,* et demones sæpissime loquantur in dæmoniis? Respondeo : Argumentatur Auctor ex suppositis; supponit enim quod etiam est supponendum, Christum qui loquebatur in Apostolo, non esse angelum, nedum diabolum, quod neque Nestorio venit in mentem. Hoc supposito, necesse fuit Christum, qui in Apostolo loquebatur, aut esse Deum, aut certe purum hominem, ut volebat Nestorius. At si homo purus fuisset, non potuisset loqui in Apostolo, quoniam oportuisset eum suo corpore penetrare corpus Apostoli, quod secundum naturam et humana virtute fieri nequit; erat igitur Christus Deus, qui loquebatur in Paulo, et non purus homo.

loentus in eo est Christus Deus. Vides itaque nihil esse hic jam quod diei queat, nec disjunctionem aut divisionem aliquam inter Christum fieri et Deum posse, quia totus in Christo Deus, et totus in Deo Christus. Nulla hic recipi dissepation potest, nulla discessio: una tantum est simplex, una tantum pia, una tantum sana confessio, adorare, amare et colere Christum Deum. Vis autem adhuc plenius et cumulatius scire nullam inter Deum et Christum esse distantiam, et eundem penitus Deum intelligendum esse quem Christum? audi Apostolum ad Corinthios loquentem: *Omnes enim nos, inquit, manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum* (II Cor. v). Alio autem loco ad Romanam Ecclesiam scribens: *Omnes, inquit, astabimus ante tribunal Dei* (Rom. xiv). Scriptum est enim: *Viro ego, dicit Dominus, quia mihi flectetur omne genu, et confitebitur omnis lingua Deo* (Isaia XLIX). Vides ergo unum atque idem tribunal Dei futurum esse quod Christi? Intellege ergo indubitanter Christum Deum; et ubi vides inseparabilem penitus Christi ac Dei esse substantiam, inseparabilem quoque agnosce esse personam. Nisi forte quia Apostolus in alia nos manifestandos epistola ante tribunal Christi, in alia ante tribunal Dei dixit, duo forte tribunalia facias, et alios iudicandos a Christo, alios a Deo censeas. Sed hæc frivola et furiosa sunt, et insanientibus insaniora. Agnosce ergo omnium Dominum, agnosce universitatis Deum, agnosce in tribunali Christi tribunal Dei. Ama vitam, ama salutem tuam, ama a quo creatus es, metue a quo iudicandus es. Velis enim, nolis, manifestandus ante tribunal Christi es, et seposita impietatis blasphemiam, ac verborum infidelium cantilena, si aliud putas tribunal Dei esse quam Christi, venies ante tribunal Christi, et invenies utique documento inexplicabili ipsum tribunal Dei esse quod Christi,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Vide hanc sententiam inferius explicatam.

^b Unde et ab Isaia, et ab apostolorum principe dictus est lapis offensionis et petra scandali (Isaia viii, I Petr. ii); quia in eum non credentes Judæi, et de ejus passione et ignominia scandalizati, ipsum sibi lapidem offensionis [occasione[m] et objectum] sure damnationis et perditionis] et petram scandali suo vitio et excitate fecerunt. Unde et Simeon ille justus dixit ad Mariam matrem ejus: *Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur*, Luc. ii. Et Christus ipse Matth. xi: *Beatus qui non fuerit scandalizatus in me*.

^c Stultum quippe, ait B. Gregorius (Hom. 6 in Evang.), hominibus visum est, ut pro hominibus Auctor vitæ moreretur. Et inde contra eum homo scandalum sumpsit, unde ei amplius debitor fieri debuit. Nam tanto Deus ab hominibus dignius honorandus est, quanto pro hominibus et indigna suscepit.

^d Possunt hæc dupliciter intelligi, nimirum de Christo ut Deo, et de eodem ut homine; hoc est, vel secundum ejus divinitatem, vel secundum humanitatem. Si secundum divinitatem, dicitur Christus Dei virtus, et Dei sapientia, per quamdam appropriationem, ait S. Thomas. Virtus quidem, in quantum per eum Pater omnia operatur. Joan. i: *Omnia per ipsum facta sunt*. Sapientia vero in quantum ipsum Verbum, quod est Filius, nihil est aliud quam Sapientia de

totamque in Filio Dei Christo et Filii Dei majestatem et Patris Dei potestatem. Non enim Pater iudicat quemquam, sed iudicium omne dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem (Joan. v). Qui enim negat Patrem, et Filium: omnis qui negat Filium, nec Patrem habet; ^a qui constituitur Filium, et Patrem habet (I Joan. ii). Disce itaque inseparabilem esse Patris ac Filii honorem, inseparabilem dignitatem; neque honorari Filium sine Patre, nec Patrem posse sine Filio. Honorare autem Deum ac Dei Filium, nisi in Christo unigenito Dei Filio nullus valet, quia spiritum ipsum utique honorandi Dei, nisi in spiritu Christi habere non potest, dicente Apostolo: *Vos autem in carne non estis, sed in spiritu; si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (Rom. viii). Et iterum: *Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat. Quis est qui condemnet? Christus Jesus, qui mortuus est, immo qui resurrexit* (Ibid.). Vides ergo jam, etsi non vis, nullam omnino penitus vel inter Spiritum Dei et Spiritum Christi, vel inter iudicium Dei et iudicium Christi esse distantiam. Tu elige ntrum malis, alterum enim fieri necesse est, ut aut Christum Deum esse fide intelligas, aut in Christo Deum damnatione cognoscas.

CAPUT VIII.

In confessione divinitatis Christi, crucis confessionem non esse silentio premendam.

Sed videamus tamen cætera quæ sequuntur. Scribens ad Corinthiorum Ecclesiam idem, de quo superius locuti sumus, doctor Ecclesiarum omnium Paulus, ita locutus est: *Judæi, inquit, signa petunt, et Græci sapientiam quærent: nos autem prædicamus Christum crucifixum*, ^b *Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem qui salvi fiunt, Judæis atque Græcis, ^d Christum Dei virtutem et Dei*

COMMENTARIUS.

Patre genita. Eccles. xxiv: *Ego ex ore Altissimi prodi primo genita ante omnem creaturam*. Non est autem sic intelligendum, quod Deus Pater sit fortis, et sapiens virtute, aut sapientia genita, quia, ut Augustinus probat, vi de Trinitate (Cap. 2), sequeretur quod Pater haberet esse a Filio, quia hoc est Deo esse, quod fortem et sapientem esse. Sic S. Thomas in commentario. Et in prima parte, q. 59, art. 7: *Pater, inquit, non est sapiens Sapientia quam genuit, quasi solus Filius sit Sapientia, et sic Pater et Filius simul tantum possint dici sapientia, non autem Pater sine Filia; sed Filius dicitur sapientia Patris, quia est sapientia de Patre sapientia. Uterque enim per se est sapientia, et simul ambo una sapientia. Unde Pater non est sapiens Sapientia quam genuit, sed sapientia quæ est sua essentia*. Hactenus S. Thomas. Verum Apostolus videtur hic proprie spectasse humanitatem Christi, eum dicit: *Prædicamus Jesum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, et tamen eundem Dei virtutem et Dei sapientiam vocatis Judæis et Græcis*, id est, his qui de Judæis et gentibus ad fidem Christi convertuntur, qui in carne Christi recognoscunt (verba sunt ejusdem S. Thomæ) Dei virtutem, per quam et demones superantur, et peccata remittuntur, et homines salvantur. Christum ergo etiam secundum humanitatem vocat Dei virtutem et Dei sapientiam, quia in ipso et per ipsum crucifixum

sapientiam (I Corinth. 1). O fortissimum fidei Magistrum! cui docenti Ecclesias parum etiam hoc loco visum est ut Christum Deum esse diceret nisi crucifixum addidisset, scilicet ut ad exertissimam ac valdissimam fidei doctrinam eundem quem crucifixum diceret, Dei sapientiam prædicaret. Non ergo subtilitate aliqua aut circumfusione verborum usus est, nec in prædicando Domini Evangelio crucis Christi nomen erubuit. Et licet hoc scandalum esset Judæis, et stultitia gentibus, ^a Deum audire natum, Deum audire corporeum, Deum audire passum, Deum audire crucifixum; non tamen ille propter Judaici scandali impietatem, virtutem pietatis suæ non enervavit, aut propter alienæ stultitiæ infidelitatem fidei suæ robur imminuit; sed palam, constanter, fortiter eum quem caro ediderat, homines occiderant, lancea perforarat, crux distenderat, virtutem Dei et sapientiam prædi-

cabat, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam. Sed tamen hoc quod erat aliis scandalum ac stultitia, aliis erat virtus Dei et sapientia. Pro diversitate enim personarum, erat diversitas sensuum; et quod expers sani intellectus et incapax veri boni diffidentia insipiens denegaverat, id intra ipsos animæ recessus sacrum esse ac salutiferum fides sapiens sentiebat.

CAPUT IX.

Apostolicam prædicationem a Judæis et gentibus reputatam esse eo quod Christum crucifixum Deum esse confiteretur.

Die mihi ergo, hæretice, hostis quidem omnium, sed tuus maxime, cui crux Domini nostri Jesu Christi, et cum Judæis scandalum est, et stultitia cum gentibus, qui sacramenta veræ salutis et illorum re-
B suis scandalo, et istorum non sapis stoliditate; cur

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS

clarissime manifestata est Dei virtus et sapientia. *Quia quod stultum est Dei, inquit, sapientius est hominibus; et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.* Hoc est, quod in Deo et homine Christo crucifixo ridiculum ab hominibus putatur et imbecille, sapientius est et fortius omni sapientia et virtute humana.

^a Quod Deum audire natum, corporeum, passum, mortuum, etc., Judæis scandalum, gentibus autem stultitia visa sit, id non aliunde provenit quam quod mysterium Incarnationis non agnoscerent, nec velent agnoscere. Nam qui Christum eundem et Deum et hominem agnoscit, dubitare non potest eundem et corporeum ut hominem, et incorporeum ut Deum. Quod cum Judæi et gentiles non caperent, et Nestoriani hæretici pernegarent, mirum non est si Deum non possent audire corporeum, passum, mortuum, quod et Scriptura aperte testatur, et catholici non solum in symbolo, sed in quotidianis etiam sermonibus profitentur. Postulat enim hoc illa idiomatum communio theologis cantatissima, quæ ex unitate personæ in Christo necessario consequitur, qua fit, ut utriusque naturæ proprietates, Græcis *ἰδιώματα*, de se invicem, et de una eademque Christi hypostasi, seu persona, simpliciter ac veraciter enuntientur. Quod qui intelligit, non minus credit Deum esse corporeum, crucifixum, mortuum, quam Deum esse hominem, Verbum carum factum, Filium Dei factum ex muliere, etc. (*Vide Damascen. lib. in Orthod. Fid. cap. 4*). Nam si homo, certe corporeus, passibilis, etc.; si Deus, certe incorporeus, impassibilis; et proinde idem corporeus et incorporeus, passibilis et impassibilis, quod verum non esset, si plures in Christo essent personæ. Sic enim natura comparatum est, ut nunquam quod proprium unius naturæ est alteri tribuatur, nisi communem utraque personam vel commune subjectum habeat; oportet enim omnia illa in unum suppositum convenire quæcumque de una eademque re singulari prædicantur. Sicut non dicimus in accidentibus dulce album esse, nisi cum utraque natura dulcedinis et albedinis idem subjectum ac suppositum habent, ut videmus in lacte. Atqui nullum aliud suppositum, nulla alia persona in Christo fingi potest, nisi æterna persona Filii Dei. Nam si eam hominis personam esse dicas, sequetur, quod est absurdissimum, personam Filii Dei non esse in Christo, vel extinctam in ipsa Verbi Incarnatione, vel ab ea prorsus alienam. Igitur sicut a priori, ut loquuntur dialectici, seu tamquam ex causa, consequens probatur in Christo communio idiomatum ex unitate ipsius hypostasi; ita vicissim, sed a posteriori, et tamquam ex effectu, demonstratur unitas personæ ex communione idio-

matum; in qua proinde fundantur omnia argumenta, quibus utitur Cassianus et alii Patres, ad probandam Christi divinitatem, et merito hæc de re pluribus agendum hic fuerit, in qua totius disputationis cardo versatur. Porro ex his satis intelligitur hanc communionem idiomatum in duobus consistere. Nam aut proprietates divinæ tribuuntur homini, et filio hominis, ut cum dicitur: homo ille Jesus est creator cæli et terræ, rex regum, et Dominus dominantium, æternus, omnipotens, etc.; aut proprietates humane tribuuntur Deo, et Filio Dei, ut cum dicimus Filium Dei de Virgine natum, crucifixum, mortuum, etc. In utroque autem genere duo observanda sunt. Primo inspicendum quid secundum quid dicatur, ne aut sermonis absurditas, aut impossibilitas, vel contrarietas cogiteur. Nam humana de Deo dicuntur, sed secundum naturam ejus humanam; divina quoque tribuuntur homini, sed ratione naturæ divinæ. Proinde nulla oppositio aut contradictio metuenda hic est, tamquam contrariorum de eodem enunciatorum, quia non secundum idem de eodem intelliguntur. Secundo attendendum in abstracto an in concreto ponatur id cui fit attributum. Nam ut vere dicimus hominem illum omnipotentem, ita falso humanitatem esse omnipotentem. Item licet vere dicas Deum passum, crucifixum, mortuum, non tamen vere divinitatem passam, crucifixam, mortuam; quia pati, crucifigi, mori ad personam spectant quæ in concreto exprimitur, non ad naturam quæ in abstracto et per modum formæ. Tertio notandum triplicia idiomata inveniri, quedam naturæ divinæ propria, quedam humanæ, alia personæ ex utraque natura compositæ. Nam creare, omnipotentem esse, et omniscium, aliaque ejusmodi, solius naturæ divinæ ratione dicuntur; pati vero, famere, sitire, alia ejus generis, solius naturæ humanæ ratione. At satisfacere, redimere, mediatorem esse, propter utramque naturam Christo tribuuntur. Nam et actionem et passionem aliquam complectuntur; satisfacere enim includit et mortem, et mortis efficaciam, quorum illud quidem in naturam humanam cadit, hoc vero a natura divina dependet. Itaque hæc attributa, ratione utriusque naturæ, in unam conferuntur hypostasim; cætera vero ratione alterius dumtaxat: quemadmodum et de homine quedam dicuntur ratione animæ tantum, ut quod sapit, intelligit; quedam ratione corporis tantum, quod pinguis aut macilentus sit; quedam ratione utriusque, ut quod loquitur, scribit, etc. Et hæc quidem de idiomatum communicatione in Christo Domino, pro loci hujus explicatione et argumenti necessitate, breviter dicta sint.

Pauli apostoli prædicatio, aut paganis stultitia, aut Judæis scandalum fuit? numquid potuerat offendere homines, si Christum, ut tu asseris, solitarium esse hominem etiam ipse docuisset? cui enim natiuitas illius, cui passio, cui crux, cui peremptio incredibilis aut gravis esse potuisset? aut quid novi vel inauditi in se Pauli prædicatio habuerat, si id passum hominem Christum esse dixisset, quod passim quotidie in hominibus conditio humana toleraret? Sed illud utique erat quod gentilis stultitia non recipiebat, quod Judæica infidelitas respuebat, quod Christum utique, quem illi, ut tu, solitarium hominem arbitrabantur, Apostolus Deum esse dicebat. Hoc erat utique quod impiorum sensus refutabat, quod perfidorum aures ferre non poterant, in homine Jesu Christo Dei prædicare natiuitatem, Dei asseri passionem, Dei annuntiare crucem. Hoc utique erat grave, hoc incredibile, quia hoc erat incredulum humanæ audientiae, quod inauditum fuerat divinæ contigisse naturæ. Itaque securus es tali affirmatione atque doctrina, quod numquam prædicatio tua aut gentibus stultitia, aut Judæis scandalum erit. Numquam tu a Judæis atque gentibus aut cum Petro crucifigeris, ^a aut cum Jacobo lapidaberis, aut cum Paulo capite plecteris. Non enim habet prædicatio tua illorum offensionem. Solitarium hominem natum, solitarium passum asseris. Timere non potes, ne persecutione sua te illi lædant, cum tu eos tua prædicatione confirmes.

CAPUT X.

Quomodo Christum Dei virtutem et Dei sapientiam asserat Apostolus.

Sed videamus tamen adhuc aliquid de hoc ipso. Christus ergo, juxta Apostolum, virtus Dei et sapientia Dei est. Quid habes quod respondeas? quid habes quo te conferas? Exire hinc et progredi nusquam potes. Christus Dei sapientia est, et Dei vir-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Suspiciari posset quispiam Jacobum hic positum pro Stephano protomartyre, quem constat fuisse lapidatum, quod de Jacobo apostolo non ita liquet. At huic suspicioni repugnat, immo eam penitus excludit, quod nimis incongrue inter duos apostolos, et apostolorum principes, Petrum et Paulum, posuisset Auctor Stephanum medium ordine dignitatis confuso. Proinde non alius quam Jacobus apostolus intelligi debet, qui frater Domini, Justus, idemque minor est appellatus, et primus Hierosolymorum episcopus a B. Petro ordinatus, de quo Pautus Apostolus scribit ad Galatas (Cap. 1): *Alium autem apostolum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini*. Et ejusdem est epistola in qua inter septem canonicas numeratur, auctore etiam D. Hieronymo (*Lib. de Script. Eccles. in Jacobo*). At quomodo hic insinuetur aut supponatur lapidatus, nonnulla difficultas est, cum in Martyrologio Rom. e pinna templi præcipitatus, confractis cruribus, et fullonis veete in cerebro percussus occubuisse dicatur; quemadmodum etiam ex Clemente Alexandrino refert Eusebius, lib. II Histor. cap. 22. At hanc difficultatem sustulit idem Eusebius, ostendens historiam martyrii ejus ab Egesippo, qui ætati Apostolorum proximus fuit, uberius accuratiusque descripiam, et quod a Clemente prætermisum est, ab eo suppletum et expressum. Narrat enim Egesippus Jacobum primo de pinna templi præcipitatum: *Et quoniam, inquit, dejectus in præceps non statim*

tus. Ille quem Judæi insectati sunt, quem gentiles riserunt, quem tu cum illis ipse persequeris; ille, inquam, qui et paganis stultitia est, et Judæis scandalum, et tibi utrumque; ille, inquam, est Dei virtus, et Dei sapientia. Quid habes quod agas? claudes fortasse aures ne audias. Hoc et Judæi, Apostolo prædicante, fecerunt. Quidlibet facias, Christus in cælo est, et in Deo, et cum eo, atque in eo in superioribus, in quo et in inferioribus fuit, persequi eum jam cum Judæis non potes. Sed facis unum tamen quod potes, persequeris eum in fide, persequeris in Ecclesia, persequeris opinionis impiæ telo, persequeris pravi dogmatis gladio. Plus forte aliquid quam quidam veterum Judæorum facis: Christum tu nunc persequeris, postquam eum etiam illi qui persecuti fuerant crediderunt. Sed minoris criminis forsitan putas, quod injicere in eum jam manus non potes. Non minus, inquam, non minus illi gravis illa est persecutio, in qua eum in suis impii persequuntur. Sed offendit te Dominicæ crucis nomen, hoc et Judæos semper offendit. Exhorrescis Deum audire passum, hoc et gentilis error irrisit. Quæro ergo nunc, in qua ab illis parte dissideas, cum in hac tibi atque illis perversitate conveniat? Sed ego prædicationem hanc sacræ crucis, prædicationem hanc Dominicæ passionis non solum non imminuo, sed, quantum in voto est ac substantia mea, augeo. Hunc enim qui crucifixus est, non solum virtutem ac sapientiam Dei, qua nihil majus est, sed etiam totius divinitatis ac majestatis Dominum prædicabo. Hoc magis, quod hic sermo meus doctrina Dei est, dicente Apostolo: ^b *Sapientiam loquimur inter perfectos: sed sapientiam non hujus sæculi, neque principum hujus sæculi, qui destruuntur; sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram, c* quam nemo

COMMENTARIUS.

mortem obiit, sed vultu sursum sublato, genibusque flexis dixit: Obsecro, Domine Deus Pater, da illis veniam, nesciunt enim quid faciunt, cæperunt sara in eum conicere. Cunque lapidibus illorum obterere pergerent, unus de sacerdotibus ex filiis Reclab, qui sunt Jeremiæ testimonio commendati, voce emissa contentius dixit: Quid agitis? Justus pro vobis Deum precatur. Attamen unus ex illis, qui fullo erat, arrepto veete, quo vestes solebant premere, in caput Justi imprægit. Ita vitam beato et felici martyrii cruciatu affectus afflictusque amisit. Ita Egesippus. Idipsum etiam confirmat D. Hieronymus Josephi testimonio, quod apud ipsum videre est. Vide etiam notas Baronii ad Martyrologium primo Maii.

^b Sapientiam interpretatur Auctor vel ipsum Christum verum Deum et hominem, vel idem, et doctrinam Incarnationis ejusdem, quam Apostolus vocat *Dei sapientiam in mysterio absconditam*, quia non potest naturali ratione cognosci.

^c Principes sæculi interpretatur Chrysostomus Herodem, Pilatum, et Judæos, qui etsi nonnullam Christi cognitionem habuerunt, nunquam tamen cognoverunt esse Deum, quia si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent (I Corinth. II); sicut in Actis ait Petrus: *Scio quod per ignorantiam fecistis, sicut principes vestri (Act. II)*. Ambrosius interpretatur de dæmonibus, qui si vere Deum et Redemptorem nosset, nunquam ejus mortem procurassent. D.

principum sæculi hujus cognovit. Si enim cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifixissent (I Cor. II). Sed, sicut scriptum est, *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus his qui diligunt eum* (Ibid. et Isaïæ LXIV). Vides quam breviter sermo Apostolicus quanta dixerit? Sapientiam se loqui dicit, sed sapientiam quam perfecti tantummodo sciunt, prudentes sæculi nesciant. Dei enim hanc ait esse sapientiam, quæ sit divino tecta mysterio, et ante omnia sæcula in sanctorum gloriam prædestinata; atque ideo eam his tantum qui Deum sapiunt esse cognitam, principibus autem sæculi hujus penitus ignotam. Causam autem subdidit, qua utrumque quod dixerat comprobaret, dicens: *Si enim cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifixissent.* Sed scriptum est: *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus his qui diligunt eum.* Vides ergo quod sapientia Dei in mysterio abscondita, et ante sæcula prædestinata, his fuit incognita, qui majestatis Dominum crucifixerunt? his autem cognita qui susceperunt? Bene autem in mysterio absconditam dicit Dei fuisse sapientiam, quia nullius hoc unquam hominis vel oculus videre, vel audire auris, vel cor potuit cogitare, quod majestatis Dominus vel nasciturus esset ex Virgine, vel venturus in carne, vel omni afficiendus pœnæ et contumeliæ passione. Sed hæc utique Dei dona, sicut nemo est qui, cum essent abscondita in mysterio, sapere unquam per se potuerit, ita beatus est qui revelata cognovit. Unde quicumque eam non agnoverunt, necesse habeantur inter principes sæculi; qui autem cognoverunt, inter sapientes Dei. Non agnoscit ergo Deum in carne natum, qui negat; ergo et vos non agnoscitis, qui negatis. Sed quidlibet faciatis, quamlibet impie negetis, nos plus Apostolo credimus. Et quid Apostolo dico? plus Deo credimus. Ipsi enim per Apostolum credimus, quem locutum in Apostolo certi sumus. Dominum majestatis sermo divinus crucifixum a principibus hujus sæculi dicit; tu negas, et illi negabant Deum se crucifigere qui cruci-

fugebant. Habent ergo qui confitentur cum confitente Apostolo partem, habeas tu necesse est cum persequentibus portionem. Quid ergo est hic jam quod dici queat? Dominum majestatis crucifixum Apostolus dicit: immuta hoc si potes; separa nunc, si vales, Jesum a Deo. Crucifixum certe a Judæis Christum negare non potes. Sed Dominus majestatis est qui crucifixus est, ergo necesse est aut Christum affixum esse in cruce deneges, aut Deum affixum esse fatearis.

CAPUT XI.

Evangelicis testimoniis eandem doctrinam corroborat.

Sed forte offendit te quod tamdiu unius vel maxime Pauli apostoli testimoniis loquor. Satis mihi idoneus est quem elegit Deus; nec enim erubescio eum fidei meæ habere testem, quem Deus voluit mundi totius esse doctorem. Sed tamen ut acquiescam in hoc voluntati tuæ, qui habere me forsitan alios quorum utar testimoniis non arbitraris, audi perfectum humanæ salutis et sempiternæ beatitudinis sacramentum, Mariam in Evangelio prædicantem. Quid enim ait? *Utique, Domine, ego credidi quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti* (Joan. XI). Disce a muliere fidem veram, disce æternæ spei confessionem. Habes tamen grande solatium; non erubescas ab ea sacramentum salutis agnoscere, a qua testimonium Deus non refutat accipere.

CAPUT XII.

Ex B. Petri laudatissima confessione Christum Deum esse convincit.

Quod si auctoritas tibi forsitan personæ majoris placet (quamvis nullius displicere vel persona vel sexus debeat cui confessio sacramenti auctoritatem facit, quia quamlibet conditio cujusquam aut locus minor sit, virtus tamen fidei nescit imminui), interrogemus tamen non incipientem aliquem puerulum cujus institutio rudis, aut feminam cujus fides forsitan videatur incipiens, sed summum illum et inter discipulos discipulum, et inter magistros magistrum, qui Romanæ Ecclesiæ gubernaculum regens, sicut fidei habuit, ita et sacerdotii principatum. Dic

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Thomas in Commentario docet posse intelligi de triplici genere principum: *Sæculares*, inquit, *principes hanc sapientiam non cognoverunt, quia excedit rationem humani regiminis. Philosophi non cognoverunt, quia excedit rationem humanam. Unde dicitur Baruch III: Exquisitores prudentiæ et scientiæ viam sapientiæ nescierunt. Dæmones etiam non cognoscunt, quia excedit omnem sapientiam creatam.*

^a His verbis breviter confessus est Martha quidquid de Christo poterat conlitteri (Vide Maldon. in hunc locum), ejus scilicet divinitatem et humanitatem; nihil enim amplius Petrus confessus est Matthæi XVI, cum Christus eum beatum appellavit, et super ipsum Ecclesiam suam se fundaturum promisit. Quin Petri confessioni hoc etiam addidit: *Qui in hunc mundum venisti, ut Rupertus animadvertit; quibus verbis notavit officium ac mysterium redemptionis nostræ, qui fuit finis et scopus adventus et incarnationis Dominicæ. Ad hoc enim venit Filius hominis, ut quæreret et salvum faceret quod perierat* (Luc. XIX).

^b Eusebius, lib. II Hist. cap. 14, de Petro loquens: *Salutaris, inquit, prædicationis verbo, primus in urbe*

Roma Evangelii sui clavibus januam regni cælestis aperuit. Leo serm. 1 de Natali apostolorum: Cum apostoli imbuendum Evangelio mundum, distributis sibi terrarum partibus, suscepissent, beatissimus Petrus princeps apostolici ordinis, ad arcem Romani destinatur imperii, ut lex veritatis, quæ in omnium gentium revelabat salutem, efficacius se ubi ipso capite per totum mundi corpus effunderet. Et Prosper libro de Ingratis:

Sedes Roma Petri, quæ pastoralis honoris
Facta caput mundo, quidquid non possidet armis,
Religione tenet.

^c S. Leo serm. 5 in anniversario: *De toto, inquit, mundo unus Petrus eligitur, qui et universarum gentium vocationi, et omnibus apostolis cunctisque Ecclesiæ Patribus præponatur, ut quamvis in populo Dei multi sacerdotes sint multique pastores, omnes tamen proprie regat Petrus, quos principaliter regit et Christus. Magnum et mirabile, dilectissimi, huic viro consortium potentæ suæ tribuit divina dignatio. Et si quid cum eo commune cæteris voluit esse principibus, numquam nisi per ipsum dedit quidquid aliis non negavit. Omnes*

nobis ergo, dic nobis, quæsumus, princeps apostolorum Petre, dic quemadmodum credere Ecclesiæ Deum debeant? æquum est enim ut doceas nos, doctus a Domino, et aperias nobis januam, ejus clavem accepisti. Exclude omnes suffodientes cœlestem domum, et eos qui per adulterinas cavernas et illicitos intrare aditus moliantur averte, quia certum est quod nullus ostium regni intrare poterit, nisi a cui clavis a te in Ecclesiis collocata [collata] reseravit. Dic ergo quemadmodum credere Jesum Christum et confiteri communem Dñm̄m̄ debeamus. Respondēb̄s utiq̄ue absq̄ue dubio: Quid me consulis qualiter Dominus confitendus sit, cum habeas qualiter sim ego ipse confessus? Lege Evangelium, et non requires personam meam, cum habeas confessionem meam; immo illic habes personam meam, ubi confessionem meam; quia cum persona mea auctoritatem sine confessione non habeat, auctoritas est personæ meæ ipsa confessio. Dic ergo, evangelista, dic nobis confessionem: dic summi fidem apostoli, hominem tantum confessus sit Jesum, an Deum; carnem in eo tantum esse dixerit; an Dei Filium prædicavit? Interroganti ergo Domino Jesu Christo quem eum crederent, quem confiterentur esse discipuli, respondit primus apostolorum Petrus; unus utique pro omnibus; idem enim unius habuit responsio, quod habebat omnium fides. Sed primum deest respondere, ut

A idem esset oratio responsionis qui erathonoris; et ipse antecederet confessione, b qui antecederat etate. Quid ergo ait? c Tu es, inquit, Christus Filius Dei vivi (Matth. xvi). Simplici et rustica interrogatione ad confutandum te mihi, hæretice, uti necesse est. Die mihi, quæso, quis ille fuerit, cui Petrus ista respondit? Negare non potes Christum fuisse. Interrogo ergo, Christum quem vocas? hominem an Deum? hominem utique absque dubio; hinc enim omnis est tua hæresis, quia negas Christum Filium Dei. Et ideo etiam Mariam Christotocon esse, non Theotocon dicis, quia Christi genitrix sit, non Dei; Christum ergo tantum hominem asseris, non Deum, et ideo filium esse eum hominis, non Dei. Quid ergo ad hæc respondit Petrus? Tu es, inquit, Christus Filius Dei vivi. Christum hunc quem tu hominis tantum filium esse asseris, ille testatur Filium Dei. Cui vis credamus? tibi, an Petro? opinor, non es tam impudens, ut præponere te audeas primo apostolorum. Tametsi quid est quod tu non audeas? aut quemadmodum apostolum non despicias, qui Deum negare potuisti? Tu es ergo, inquit, Christus Filius Dei vivi. Numquid hoc ambigui aut obscuri aliquid in se habet? Simplex tantum est et aperta confessio, Christum Dei Filium prædicat. Negas fortasse dictum, sed evangelista testatur. A mentiri apostolum dicis? sed detestabilis falsitas, apostolum falsitatis acceusans. An

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

denique apostolus Dominus quid de se homines opinentur interrogat, et tandem sermo respondentium communis est, quandiu humanæ intelligentiæ ambiguitas explicatur. At ubi quid habeat sensus discipulorum exigitur, primitus est in Domini confessione, qui primus est in apostolica dignitate.

a Locus obscurus et, ni fallor, vitiosus. Ubi pro a te, tibi; pro in Ecclesiis, in Ecclesia; pro collocata, collata emendandum et reponendum puto. Quis enim nescit claves regni cœlorum Petro, non a Petro, sed a Christo collatas, non collocatas? nisi forte sic exponatur: Clavis, id est, potestas ligandi atque solvendi, Scripturas interpretandi, et fidei controversias definiendi, a Petro ut primo Christi vicario, vel per Petrum, in Ecclesia collocata et relicta.

b Videtur Auctor innuere Petrum cæteris apostolis senioreme fuisse, sive cæteros apostolos etate præcessisse, quod et sentit Beda in ep. i Joannis scribens. Fuere etiam nonnulli qui primatum Ecclesiæ Petro collatum dixerunt propter etatem, quos refutans Baronius (Tom. i Annal. sub anno 31): Ex his, inquit, apparet, quam turpiter errent qui primatum putant Petro collatum, quod senior cæteris esset; nam quod ad hoc spectat, etsi non alii, certe Andreas major etate, prior in vocatione, et in perfectioris vite (puta calibis) electione Petro præstabat: sed si divini consilio rationem humanæ menti concessum est aliquando perscrutari, illa in Petro, quam diximus, causa præcessisse videtur, ut princeps omnium constitueretur apostolorum, quod in professione fidei cæteris antecelluit. Hæc Baronius. Et in notis ad Martyrologium (30 Novemb.) refert hæc Joannis Chrysostomi verba sermone de S. Andrea: Posterior Petro in vitam ingressus est Andreas, et prior Petrum ad Evangelium allexit, etc. Quæ verba, inquit, nonnulli perperam intelligentes, dixerunt Petrum etate majorem fuisse Andream. At vero Andream Petro senioreme fuisse testatur S. Epiphanius hæresi 61. Lucasque Baronius. Parro quod ad verba Auctoris atinet, ut eum eommode, quoad licet, interpretemur, non videntur ita strictè

accipienda, quod Petrus cæteros omnes apostolos etate antecesserit, sed quod plerosque saltem et fere omnes.

c Notandum primo hæc Petri confessionem ex peculiari Dei revelatione soli Petro factam, eandemque simul a tribus divinis personis approbatam, ut observat Auctor sequenti cap.; quæ quidem revelatio inter alias Petri prærogativas merito annumeratur; de qua vide Bellarminum l. i. de Rom. Pontifice cap. 19. Secundo notandum Christum interrogasse quem dicerent homines esse Filium hominis, id est, quid de se sentirent, quem se esse existimarent; sic enim se Filium hominis per humilitatem solebat appellare, et de seipso loqui in tertia persona; Petrum vero respondisse in secunda persona: Tu es Christus Filius Dei vivi; quasi dicat: Tu, ligetis filius hominis, et Filium hominis te nomines, es tamen et Filius Dei; nec alius in te filius hominis et Filius Dei, sed unus et idem hominis et Dei Filius. Quod potissimum valet contra Nestorium, qui filium hominis in Christo separabat a Filio Dei, hoc est, duas in eo constituebat personas. Tertio notanda hic pulchra antithesis. Christus rogat: Quem dicunt homines esse Filium hominis? Petrus respondet: Tu es Christus Filius Dei vivi. Quantum se deprimit Christus, tantum eum extollit Petrus: Quia omnis qui se humiliat, exaltabitur. Postremo notandum hæc Christum vere et proprie Dei Filium appellari, hoc est, non adoptione, aut gratia, sed natura, ut dictum est. Cujus rei certissimum argumentum est, quod Petrus Christum Dei Filium appellans, Joanni, Eliæ, Jeremie et aliis prophetis opponat, quos nemo neget filios Dei fuisse gratia adoptionis et justificationis. Christum ergo non adoptivum, sed naturalem Dei Filium appellavit; quemadmodum et apostolus Paulus ad Hebr. i, ubi ipsum eum angelis sic comparat, ut solus ipse naturalis Dei Filius, angeli vero servi et ministri dicantur, qui tamen alioqui filii Dei sunt adoptivi, et quidam præcipui.

de alio Christo aliquo forsā hoc dictum esse contendis? Sed novum hoc prodigiosi commentū genus. Quid ergo reliquum est? unum scilicet, ut cum et quid scriptum sit legatur, et verum sit quod legitur, tandem vel vi vel necessitate constrictus, cum falsitatem astruere non valeas, veritatem impugnare desistas.

CAPUT XIII.

B. Petri confessio a Christo ipso veritatis testimoniū accepit.

Sed tamen quia summi apostoli testimonio usus sum, quo Dominum Jesum Christum coram Deo ipse confessus sit, videamus quemadmodum confessionem ejus in quem confessus est approbarit; quia plus est multo quam quod apostolus dixit, si dictum illius Deus ipse laudavit. Dicenti ergo apostolo, *Tu es Christus Filius Dei vivi*, quid a Dominis Salvatore responsum est? *a Beatus es*, inquit, *Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Spiritus Patris mei qui in cælis est*. Si displicet tibi uti apostoli testimonio, Dei utere; laudanda enim Deus quod dictum est, auctoritatem suam apostolico dicto addidit: ita ut etiam si dictum illud apostoli ore prodiret, suum esse hoc tamen Deus fecerit qui probavit. *Beatus es*, inquit, *Simón Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Spiritus Patris mei qui in cælis est*. Ergo in apostoli dicto et Spiritus sancti; et presentis Filii, et Dei Patris testimonium vides; quid ergo amplius aut quid simile requiris? Filius laudavit, Pater interfuit, Spiritus sanctus revelavit. Apostoli ergo dictum totius Divinitatis est testimonium, quia illius necesse est hoc dictum auctoritatem habeat, quo auctore processit. *Beatus ergo es*, inquit, *Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Spiritus Patris mei qui in cælis est*. Ergo si Petro non caro et sanguis revelaverunt ista et inspiraverunt, jam intelligis quis inspiraverit tibi. Si illum Spiritus Dei docuit qui Christum Deum esse confessus est; vides quod in spiritu dæmonis doctus sis, qui negare potuisti?

CAPUT XIV.

B. Petri confessionem totius Ecclesiæ fidem esse.

Sed tamen dictum illud Domini, quo collaudavit

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Id est, *Idèò beatus es*, ait S. Leo (*Serm. 3 in Anniversario et serm. 2 in Natiuitate apostol.*), quia Pater meus te docuit, nec terrena opinio te secessit, sed inspiratio cælestis instruxit; et non caro et sanguis, sed ille me tibi, cuius sum unigenitus Filius; indicavit. Et ego, inquit, dico tibi: hoc est, sicut Pater meus manifestavit tibi divinitatem meam, ita et ego notum tibi facio excellentiam tuam: quia tu es Petrus; id est, cum ego sim inviolabilis petra, ego lapis angularis, qui facio utraque unum, ego fundamentum præter quod nemo potest aliud ponere; tamen tu quoque petra es; quia mea virtute solidaris, ut que mihi potestate sunt propria, sint tibi mecum participatione communia. Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Super hanc, inquit, similitudinem, æternum æstruam templum; et Ecclesia mea cælo inferenda sublimitas in hujus fidei firmitate consurgit. Hanc confessionem portæ inferi non tenebunt, mortis vincula non ligabunt; vox enim ista vox Vitæ est, etc. Hæc S. Leo, et quæ sequuntur.

^b In eandem sententiam S. Leo (*Serm. 1 in Anni-*

Petrum, quæ dicta alia consequuntur? Et ego, inquit, tibi dico: Quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Vides quod dictum Petri Ecclesiæ fides est? ergo extra Ecclesiam sit necesse est, qui fidem Ecclesiæ non tenet. *Et tibi, inquit Dominus, dabo claves regni cælorum*. ^b Fides hæc cælum meruit, fides hæc claves regni cælestis accepit. Intellige quæ te maneant. Introire clavis hujus januam non poteris, qui fidem clavis istius denegasti. *Et portæ, inquit, inferni non prevalebunt adversum te*. Portæ inferni, fides est hæreticorum, immo perfidia. Quantum enim a cælo inferna distant, tantum ab eo qui Christum Deum confessus fuerit is qui negat. *Quæ ligaveris, inquit, in terris, ligata erunt in cælis; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cælis*. Perfecta apostoli fides potestatem quodammodo Divinitatis accepit; ut quæ ligasset vel solvisset in terris, vel ligata essent in cælestibus, vel soluta. Tu ergo qui contra fidem apostoli venis, cum ligatum te jam in terris videas, superest ut ligatum quoque in cælis esse cognoscas. Sed longum est ire per singula, quæ prolixissimam et copiosissimam dissertationem numero sui faciunt, etiamsi breviter strictimque memorentur.

CAPUT XV.

Eandem Petri fidem D. Thomas quoque post resurrectionem Domini professus est.

Sed unum addere tamen adhuc tibi apostoli testimonium volo, ut intelligas his quæ ante passionem Domini acta sunt, ea etiam quæ post passionem sunt secuta congruere. Illapsus in conventum discipulorum suorum clausis Dominus januis, cum veritatem corporis sui apostolis declarare voluisset, palpata Thomas apostolus carne illius, tractato latere, exploratisque vulneribus, cõmperta penitus manifestati corporis veritate, quid proclamavit? *Dominus, inquit, meus et Deus meus* (*Joan. xx*): Numquid dixit hoc quod tu dicis? homo et non Deus Christus, et non Divinitas? Corpus utique Domini sui tetigit, et Deum esse respondit. Numquid discretionem aliquam hominis et Dei intulit? aut ^c carnem

^D *versario*: *Hoc, inquit, obtinuit illa confessio, quæ a Deo Patre apostolico inspirata cordi omnia humanarum opinionum incerta transcendit, et firmitatem petreæ quæ nullis impulsivibus quateretur accepit*. In universa namque Ecclesia, Tu es Christus Filius Dei vivi, quotidie Petrus dicit, et omnis lingua quæ Dominum confitetur magisterio hujus vocis imbuatur. Hæc fides diabolum vincit, et captivorum ejus vincula dissolvit; hæc erutos mundo inserit cælo, et portæ inferi adversus eam prevaleare non possunt. Tanta enim divinitus soliditate munita est, ut eam nec hæretica unquam corrumpere pravitas; nec pagana potuerit superare perfidia.

^e Ex similitudine vocum error hactenus in editione etiam Plantiniana irrepserat, ut pro Theodocon; vel Græce Θεοδοκον, legeretur Theotocon, quæ vox; cum apud Græcos pro diversitate accentus bifariam accipiatur, neutro tamen modo ac sensu potest huic loco convenire. Nam Θεοδόκος cum accentu In penultima significat parentem Dei, sive Deiparam, ut superius dictum est, quomodo Nesto-

illam Theodocho, ut tu ais, id est, susceptricem a Deitatis nominavit? vel more impietatis tuæ cum quem contigit, non propter se, sed propter eum quem in se receperat, venerandum esse memoravit? sed subtilitatem hanc discretionis tuæ apostolus Dei forte non norat, et elegantiam iudicii tui ac differentiam non habebat, homo videlicet rusticus et imperitus, dialecticæ artis nescius, philosophicæ disputationis ignarus, cui scilicet institutio Domini sui abunde sufficiebat, et qui nihil omnino sciebat, nisi hoc quod Domino docente cognoverat? Et ideo sermo suus cœlestis doctrina erat, fides sua magisterium divinum erat; disjungere, ut tu facis, a corpore suo Dominum non didicerat, et divellere a se ipso Deum penitus nesciebat. Sanctus, sincerus, pius, innocentiam, peritiam, fidem illæsam, scientiam incorruptam habens, b sensum cum astutia simplicem, cum perfecta simplicitate c sapientiam totius mali expertem, totius corruptionis ignarum, totius hæreticæ perversitatis immunem, et qui formam divini magisterii in se ex-

A primens, hoc tantum quod didicerat tenebat. Itaque ille, ut tu forsitan putas, rusticus et imperitus breviter nunc responsione concludit, paucis sermonis sui [Lips. in marg. sermonibus suis] conteret. Quid ergo apostolus Thomas tetigit, cum ad palpandum Deum accessit? Christum utique absque dubio. Quid autem exclamavit? Dominus, inquit, meus, et Deus meus. Nunc si potes, et Christum a Deo separa, et muta dictum hoc, si vales. Da dialecticam disputationem, da prudentiam mundialem, et stultam illam verbosa calliditate sapientiam. Verte omnes tete in facies, et contrahe. Quidquid sive animis sive arte vales, quidlibet dicas, quidlibet facias, exire hinc nusquam vales, nisi hoc quod apostolus tetigit Deum esse fatearis. Et quidem si quo modo possis immutare forsitan historiæ evangelicæ prædicationem velis, ut nec corpus Domini Thomas apostolus contigisse, nec Christum Dominum Deum dixisse legeretur, sed immutari quod in Evangelio Dei scriptum est nequam potest. Cælum enim et terra transibunt, verba

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

rius nolebat Mariam dici Θεοτόκον, sed Χριστοτόκον, id est, Christi matrem, non Dei. Θεοτόκος vero cum accentu in antepenultima, id est, genitus a Deo. Neutrum autem de carne Christi dici posse, neque a Nestorio dictum fuisse, per se notum est. At vero Θεοδόχος, vel Θεοδόχος, id est, Deum capiens, a verbo δέχομαι, quod est capio, vel suscipio. Unde statim et propriissime exponitur: carnem Theodocho, id est, susceptricem Deitatis. Sic enim impius ille Nestorius carnem, id est, humanitatem Christi, vel Christum hominem non Θεοτόκον, id est, a Deo genitum, sed Θεοδόχον, id est, Dei susceptorem et veluti hospitem, vel Θεοφόρον, id est, Deiferum appellabat, quasi alius esset Christus homo a Deo, quem susceperat, et intra se gerebat, non unione hypostatica, sed quadam dignitatis et amicitie prærogativa eidem conjunctus. Contra quam hæresim, in synodo generali Ephesina editi sunt canones, et sub anathemate sancti, e quibus tertius sic habet: Si quis in uno Christo hypostases post unionem dividit sola eas connexionem, quæ sit secundum dignitatem vel auctoritatem, et non potius, quæ sit secundum unionem naturalem conjungens, anathema sit. Et canon quintus: Si quis Christum hominem Deiferum audet dicere, et non potius Deum secundum veritatem, anathema sit. Hoc enim Θεοφόρου nomine, sicut et Θεοδόχου, abutebatur Nestorius ad indicandum personarum ex quibus Christum compositum volebat, distinctionem. Si quidem Deifer dicitur homo qui non natura, sed divinitatis participatione Deus est, quod Deum habeat sui cordis habitatorem, et intimum hospitem, quem admodum pollicetur Dominus Joan. xiv: Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. At quisquis est talis, solus et nudus est homo, Dei denominationem sola participationis ratione sortitus. Christus vero non participatione, sed natura Deus est, et naturalis Dei Filius, Deus de Deo genitus. Non igitur Deifer, vel Dei susceptor appellandus est, ut contendebat Nestorius, volens istiusmodi appellationis obtentu veram in Christo negare divinitatem, et solam humanitatem astruere, quorum utrumque impium est et blasphemum. Ex his patet laud temere et immerito expunctam fuisse voculam imaginem, ut superfluum, et nescio qua ratione quæve incuria vel imperitia intrusam. Quid enim commune carni et imagini? et quis carnem Christi Theodocho, susceptricem Deitatis, imaginem interpretetur, cum

nihil aliud sonet Theodochos quam Dei susceptorem aut susceptricem (Vide *plura ad lib. v. c. 2.*)

a Opportune hic occurrit Joan. Molani de hac voce aliisque nonnullis notatio (In *addit. ad Martyrol. 25 Febr.*): Non est, inquit, dicendum, Deitatem, mediatorem, substatem, et similes voces non esse Latinas, quia sæculo Ciceronis Latinæ non erant; sed agnoscendum est Christianos auctores locupletasse et ornasse Latinam linguam hujusmodi vocabis, quæ institutæ erant ad ea Christianæ religionis mysteria explicanda, quæ cæca gentilitas ignorabat (Vide Baron. in *notis ad Martyrol. 9 Novemb.*). Augustinus lib. vii de *Civit. Dei cap. 1*: Hanc divinitatem, inquit, vel, ut sic dixerim, Deitatem, nam et hoc verbo uti jam nostros non piget, ut e Græco expressius transferant id quod illi Θεότητα appellant. In quem locum lege Ludov. Vivem. hæc Molanus. Porro (ut hoc etiam onere ipsum addendi lectorem subtelem) nostros interpretatur ille Hieronymum, Lactantium, Fulgentium, et addit hæc non spernenda: Græci olim a Θεός, hoc est divinus, substantivum derivabant Θεότης, divinitas; quæ vox Christianis hominibus tam late patere visa est, quam nomen ipsum divinus. Idcirco cum propriam illam Dei naturam appositiore vocabulo significare vellent, Θεότητα nominarunt Athanasius, uterque Gregorius et alii Græci, quod ipsis magis permittebatur, ut Quintilianus ait, quam Latinis. Sed nec Latini deterriti sunt arctis linguæ rigidisque præceptis, quominus et ipsi Deitatem dicerent, naturam illam Dei significantes, quæ Deo propria est, nec ad alia egreditur, ad quæ divinus et divinitas. Nam divinitas dicitur orationis, libri, rei gestæ, hominis et aliarum rerum; Deitas non dicitur, sicut nec illa sunt Dii, licet esse divina possint. Quocirca Latinos Christianæ pietatis scriptores immerito mihi Laurentius Valla in *Dialectica sua* videtur arguere, quod Deitate unantur, novo quidem vocabulo, sed in re prius non usu trita. Nam Græcos reprehendere, quod verba suo sibi fingant arbitrato, hoc est antiquam Græciæ libertatem opprimere. Sic ille.

b Cum astutia, id est, prudentia vera et christiana, quæ opponitur prudentiæ carnis, quæ inimica est Deo. Rom. viii.

c Sapientiam puto hic redundare, cum ad sensum illum simplicem hæc referri possint de quo immediate, ut et sequentia epitheta, *Corruptionis ignarum, totius perversitatis immunem*, nempe sensum, in masculino; nisi quis legendum putet, ignarum, ut ad sapientiam referatur.

vero Dei non præteribunt (Matth. xxiv). Ecce enim etiam nunc tibi ille qui nunc [forte legendum tunc] testatus est, Thomas apostolus clamat: Deus est Jesus quem tetigi, Deus est cujus membra palpavi; non ego incorporalia tenui, nec intractabilia tractavi, non spiritum manu contigi, ut de eo tantum creder dixisse, Deus est; spiritus enim, juxta Domini mei die un, *carne[m] et ossa non habet* (Lucæ xxiv). Ego corpus Domini mei tetigi, ego carnem et ossa palpavi, ego digitos meos in locum vulnerum misi, et de Christo Domino meo, quem palpaveram, proclamavi: *Dominus meus et Deus meus*. Non enim novi inter Christum et Deum facere distantiam, inserere sacrilegas opiniones inter Jesum et Deum nolo, divellere a se ipso Dominum meum nescio. Facesse a me quisquis diversa sentis, quisquis diversa loqueris. ^a Ego alium Christum quam Deum esse non novi, hoc cum corporalis meis tenui, hoc Ecclesiis tradidi, hoc gentibus prædicavi, hoc etiam tibi clamo, Christus Deus est, Christus Deus est. Aliud mens sana non sentit, aliud fides sana non loquitur, divelli a se Divinitas non potest. Et cum utique quid pud est Christus Deus sit, inveniri in Deo aliud non potest quam Deus.

CAPUT XVI.

Dei Patris de Filii divinitate profert testimonium.

Quid ais tu nunc, hæretice? sufficiuntne hæc testimonii fidei, etiam summæ infidelitati, an aliquid adhuc addendum est? et quid vel post prophetas, vel post apostolos addi potest, nisi forte, ut Judæi quondam expostulabant signum tibi de cælo, etiam tu dari postules? Sed precanti hoc tibi, illud quod responsum tunc illis est, necesse est responderi: *Generatio prava et adultera signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophætæ*. Et vere sufficere tibi signum hoc vel cum Judæis crucifigentibus poterat, ut Dominum nostrum Deum etiam hæc

re sola doctus crederes, qua etiam illi qui persecuti fuerant crediderunt. Sed tamen quia cælestis signi fecimus mentionem, ostendam tibi de cælo signum: et quidem tale, cui ne demones unquam contradixerunt; dum ipsa veritatis necessitate eugente, licet Jesum corporeum esse cernerent, Deum tamen, quod erat, esse clamabant. Quid ergo ait Evangelista de Domino Jesu Christo? *Baptizatus, inquit, confestim ascendit de aqua. Et ecce aperti sunt ei cæli, et vidit spiritum descendentem sicut columbam et venientem super se. Et ecce vox de cælis dicens: b Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* (Matth. iii). Quid ad hæc nunc, hæretice, ais? dictum displicet, an persona dicentis? Nec interpretatione certe indiget intelligentia allocationis, nec commendatione verborum dignitas alloquentis. Deus Pater est qui dixit: Evidens est quod dictum est. Numquid aut tam impudentem, aut tam sacrilegam vocem proferre poteris, ut dicas de unigenito Dei Filio nec Deo Patri, esse credendum? *Hic est ergo, inquit, Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Sed tentabis forsitan dicere, ut est dementia, ^c de Verbo hoc, non de Christo dictum fuisse. Dic mihi ergo, quis erat qui baptizabatur? Verbum, an Christus? caro, an spiritus? Negare ut que non potes Christum fuisse. Homo ergo ille ex homine ac Deo natus, Spiritu sancto in virginem descendente, et virtute Altissimi obumbrante conceptus, ac sic hominis et Dei filius, ille utique, ut negare non potes, baptizatus est. Si ergo ille baptizatus est, ille et nominatus: quia ille utique nominatus, qui baptizatus est. *Hic est, inquit, Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Numquid dici significantius aut expressius quidquam potest? Christus baptizatus est; Christus ascendit de aqua; Christo baptizato cæli aperti sunt; propter Christum columba descendit super Christum; in corporali

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Alium malitiam dicere quam aliud. Nam alius personam, aliud naturam proprie demutat, ut superius ostensum est. Unde alium dicimus Filium a Patre in divinis, id est, aliam personam, non aliud, id est, alius nature, ut docet S. Thomas (2^a 2^a, q. 51, art. 22). Porro Nestorius alium Christum quam Deum astruebat, quia porcum hominem, non Deum agnoscebat; cui contradicens Auctor non alium esse, sed unum et eundem cum Deo, et ipsum Deum esse, ex verbis Thomæ apostoli ostendit. Nam secundum humanam naturam negari non potest Christum aliud esse quam Deum; aliud, inquam, id est, rem aliam, puta hominem; non tamen alium, id est, aliam personam.

^b Ο υἱός μου ὁ ἀγαπητός, q. d. Filius ille meus; ille, inquam, et carissimus. Ostendit enim gemino articulo se non de quovs, sed de naturali, de unico, de æterno, de sibi æquali Filio loqui: nam ceteri tantum adoptione filii sunt. Ita Maldonatus. Plenius id explicat S. Leo pontifex sermo. de Transfiguratione Domini: *Latum, inquam, et multiplex testimonium fuit, et plus in verborum virtute, quam in sono vocis auditum est. Dicente enim Patre: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui; ipsum audite. Nonne cuilibet auditum est: Hic est Filius meus, cui ex me et mecum esse, sine tempore est? quia nec genitor genito prior, nec genitus est genitore posterior. Hic est Filius meus, quem a me non separat deitas, non di-*

vidit potestas, non discernit æternitas. Hic est Filius meus non adoptivus, sed proprius; non aliunde creatus, sed ex me genitus, nec de alia natura mihi factus comparabilis, sed de mea essentia, mihi natus æqualis. Hic est Filius meus; per quem omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil; quia omnia que facio, simul et facit; et quidquid operor, inseparabiliter mecum atque indifferenter operatur. In Patre enim est Filius, et in Filio Pater, nec unquam unitas nostra dividitur: et cum alius ego sim, qui genni; alius ille, quem genui; non alius tamen de illo vobis fas est cogitare, quam de me sentire possibile est.

^c Ad tollendam ambiguitatem sic contrahenda hæc syntaxis: Hoc dictum fuisse de Verbo, non de Christo. Hoc, nempe oraculum Patris, *Hic est Filius meus dilectus*. Verbum autem persona Filii accepit, quam Nestorius a Christo, seu persona Christi separabat; sic valde ille, cum a Patribus orthodoxis premeretur, eorum argumenta eludere satagebat. Cum enim duas in Christo personas distinguere, quæcumque et Scriptoris ad persuadendam Christi divinitatem objiciebantur, et non de Christo, sed de Verbo Christum inhabitante interpretabatur. At hoc effugium Nestorio præcloditur, cum et Scriptoris manifestissime ostenditur eundem esse Christum, et Verbum, ut hic ostendit Auctor, et alii Patres ostenderunt, primo de Christo dicta esse, quæ de Verbo dicta fatebatur Nestorius.

specie Spiritus sanctus asstitit; Christum Pater appellavit. Hoc si de Christo dictum negare ausus es, superest ut nec baptizatum Christum fuisse, nec Spiritum descendisse, nec Patrem locutum esse contendas. Sed urget tamen et premit te ipsa veritas: ut etiam si confiteri eam nolis, tamen negare non possis. Quid enim ait evangelista? *Baptizatus autem confestim ascendit de aqua. Quis baptizatus est? Christus utique. Et ecce, inquit, aperti sunt ei cœli. Cui scilicet, nisi illi qui baptizatus est? Christo utique. Et vidit spiritum Dei descendentem sicut columbam et venientem super se. Quis vidit? Christus scilicet. Super quem descendit? super Christum utique. Et vox facta est de cœlo, dicens. De quo? de Christo scilicet. Quid enim sequitur? *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Ut omnia illa propter quem facta essent, ostenderentur, vox consecuta est dicens: *Hic est Filius meus dilectus*, hoc est dicere: Hic est propter quem cuncta hæc facta sunt. Hic est enim Filius meus, propter hunc cœli aperti sunt, propter hunc spiritus meus venit, propter hunc vox mea facta est. Hic est enim Filius meus. Dicens ergo, *hic est Filius meus*, quem designabat? illum utique quem columba tangebatur. Quem ergo columba tetigit? Christum scilicet. Ergo Christus Filius Dei est. Impleta est, ut reor, sponsio mea. Vides ergo profecto, hæretice, signum tibi de cœlo datum: et quidem non unum, sed et multa et singularia? Habes enim unum in apertione cœli, aliud in Spiritus descensione, tertium in Patris voce. Quæ utique evidentissime omnia Christum Deum esse declarant: quia eum et reseratum cœlorum Deum indicat, et descensio super eum Spiritus sancti Deum approbat, et allocutio Patris Deum esse confirmat. Neque enim vel cœlum nisi Domini sui honore patisset, vel Spiritus specie corporali nisi super Dei*

Filiam descendisset, nec Pater Filium nisi vere Filium declarasset: præsertim cum his divinæ nativitatis significationibus, quæ non solum veritatem piæ fidei confirmarent, sed etiam pravitatem impiæ opinionis excluderent. Ineffabili enim divini dicti magnificentia cum expresse ac significanter dixisset Pater, *hic est Filius meus dilectus*, addit etiam illud quod secutum est, *dilectus scilicet, in quo mihi complacui.* Utique sicut per prophetam Deum fortem, et Deum magnum jam prædicaverat (*Isaia 11*): ita hic dicens, *Filius meus dilectus in quo mihi complacui*, insuper proprii filii sui nomen adjecit, ut proprietatem divinæ videlicet naturæ nominum significaret adjectio, et id ad honorem Filii Dei peculiariter pertineret, quod nulli omnino homini contigisset. Itaque sicut illa propria ac peculiaris in persona Domini nostri Jesu Christi fuerunt, quod cœli aperti sunt, quod eum Deus Pater cunctis videntibus per adventantem atque astantem columbam quasi manu quodammodo sua tetigit, et quasi digito indicante monstravit, dicens, *Hic est Filius meus*: ita illud quoque proprium ei ac singulare, quod peculiariter dilectus, et peculiariter Patri complacitus nominatur: ut peculiarem utique naturæ significationem peculiaris additamenta monstrarent, et proprietatem unigeniti Filii etiam cognominum proprietatem confirmaret, quam jam honor signorum præcedentium comprobasset. Sed jam libelli istius finis sit. Neque enim dictum hoc Dei Patris aut augeri humanis sermonibus aut exaquare potest. Nobis de Domino nostro Jesu Christo Filio suo, satis per se ipse Deus Pater idoneus testis est, dicens, *Hic est Filius meus.* Tu si contradicendum his Dei Patris vocibus putas: illi a te necesse est contradici, qui eum evidentissima declaratione Filium suum esse ab omni mundo fecit agnoscere.

LIBER QUARTUS.

CAPUT PRIMUM.

Christum ante carnis susceptionem, Deum ab æterno fuisse.

Consummatis libellis tribus quasi fidelissimis atque opulentissimis testibus, utpote quorum veritas non humanis tantum, sed etiam divinis testimoniis locupletata est, sufficere quidem nobis ad causæ probationem, per divinam auctoritatem abunde poterant; cum ipsa utique per se causæ suæ auctoritas divina sufficiat. Sed tamen quia plena est his testimoniis sacrorum voluminum series ubi tot testes sunt quot sententiæ, immo ubi ipsa Scriptura sacra quasi unum quodammodo divini oris est testimonium: accumulanda quædam adhuc putavimus, non pro necessitate approbationis, sed pro facultate rerum et cœpia: ut quidquid necessarium non esset defensionis, totum proficeret ornatu. Ergo quia su-

perioribus libris Dominum Jesum Christum non prophetis tantum atque apostolicis, sed etiam evangelicis atque angelicis testimoniis, cum in carnem atque in terra esset, Deum probavimus: nunc enim qui in carne natus est, etiam ante carnis susceptionem Deum semper fuisse monstramus: ut intelligas consentientibus et quasi conclamantibus sibi divinorum voluminum testimoniis, eundem te in nativitate corporea et hominem debere credere et Deum, quem ante nativitatem corpoream tantum Deum: et quem post editionem Virginis in corpore Deum, eundem ante partum Virginis Verbum Deum. Disce ergo primum ab Apostolo totius mundi magistro, eum qui est sine exordio Deum, Filium Dei, in fine mundi, id est, in temporum plenitudine, Filium hominis factum esse. Ait enim: *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere,*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

* Græce ἐκπαύσις, proprie emisit, vel potius

legavit. *Misit, inquam, Filium non a se separatim*

factum sub lege (Galat. iv). Dic mihi ergo nunc, antequam Dominus Jesus Christus ex matre Maria nasceretur, habuit Deus Filium, aut non habuit? Negare non potes quin habuerit: neque enim unquam aut sine patre filius, aut sine filio pater: quia sicut ex patre filius, ita ex filio pater dicitur.

CAPUT II.

Colligit ex his quæ dixit, Virginem Mariam antiquiorem et majorem se Filium peperisse.

Vides ergo quod, dicente Apostolo, misit Deus Filium suum, suum utique Filium, ut ipsius verbis utar Apostoli, suum Filium Deus misit. Neque enim aut alienum aliquem filium misit, quia suum misisse dicitur: aut omnino mittere potuit, si non erat qui mitteretur. Misit ergo, inquit, Filium suum, factum ex muliere. Ergo et quia misit eum, misit qui erat: et quia suum misit, non alienum utique, sed suum misit. Ubi ergo illud est tui calliditatis terrene argumentum: a Nemo anteriorem se parit? Numquid enim non antiquior Maria Dominus? numquid non antiquior filia hominis, Dei Filius? numquid non antiquior denique homine ipso Deus? cum utique nullus hominum non ex Deo. Vides ergo quod non solum, inquam, antiquiorem se Maria peperit: non solum, inquam, antiquiorem se, sed auctorem sui, et procreans procreatorem suum, facta est parentis parens: quia quam promptum utique fuit Deo nativitatem homini tribuere, tam promptum sibi; quam facile ut hominem nasci faceret, tam facile ut ipse ex homine nasceretur. Neque enim circumscripta est in persona sua potestas Dei, ut quod ei in

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

sed per hoc, quod assumpsit naturam humanam, sic tamen ut a sinu Patris non recederet, testante evangelista, qui ait: Unigenitus qui est in sinu Patris (Joan. i), scilicet æternaliter, ait S. Thomas; et Joan. iii: Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo: quia licet descenderit per assumptionem carnis, mansit tamen in cælo per præsentiam divinitatis. Item emisit, vel misit eum in mundum, non ut inciperet ibi esse, ubi prius non fuisset, sed ut ibi nova ratione esset, qua prius non fuerat, id est, ut visibilis mundo appareret, indutus carnis mortalit. Quod explicans subdit Apostolus: factum ex muliere. Id est, ex Maria Virgine. Nam mulier in sacra Scriptura non semper denotat corruptionem, sed sexum dumtaxat naturalem, ut patet Genesis iii: Edificavit Dominus costam in mulierem. Et rursus: Mulier quam dedisti mihi. Ubi sermo est de Eva adhuc integra et intacta viro. Nec dubitavit Christus matrem suam mulierem appellare. Joan. ii. Quid mihi, et tibi est, mulier? Per hoc etiam, ait S. Thomas, quod dicitur factus ex muliere, destruantur duo errores, scilicet Valentini dicentis Christum non sumpsisse corpus de Virgine, sed attulisse illud de cælo, et per beatam Virginem, sicut per fistulam ut canalem transivisse: quod si verum esset, non fuisset factus ex muliere, ut dicit Apostolus. Hæc enim præpositio (ex) causam materiale designat. Item error Nestorii dicentis beatam Virginem non esse matrem Filii Dei, sed filii hominis, quod falsum esse ostenditur per hoc, quod dicit Apostolus: Misit Deus Filium suum factum ex muliere. Qui enim fit ex muliere, est filius ejus: Si ergo Filius Dei est factus ex muliere, scilicet ex beata Virgine, manifestum est quod beata Virgo est Mater Filii Dei. Hæc S. Thomas (In Commentar.), qui et subdit rationem, cur Apostolus dixerit factum ex muliere, quemadmodum et ad Ro-

omnibus licet, non liceat in se, et qui utique in natura deitatis ipsius id habet ut omnia possit Deus, in sua tantum persona id non habeat, ut sit Deus in homine. Sequestratis ergo ac repudiatis frivolis et caducis terrenarum argumentationum stoliditatibus, simplici tantummodo testificationi ac nudæ credendum est veritati: et his tantum de Deo testibus fides accommodanda, quos Deus misit, et in quibus ipse de se, ut ita dixerim, prædicavit. Æquum est enim ut de agnitione illius ipsi credamus ejus scilicet totum est quod de eo novimus: quia agnosci utique Deus ab homine non potuit, nisi agnitionem sui ipse tribuisset. Et ideo justum est ut totum credamus de eo quod scimus, ejus est omne quod scimus: quia si ei non credimus a quo scimus, fit ut omnino nihil sciamus, dum ei non credimus per quem scimus.

CAPUT III.

Ex epistola ad Romanos. probat Christi ab æterno divinitatem.

Itaque quia superiore testimonio patuit, quod Deus Filium suum misit, et is filius hominis factus est, qui semper Filius Dei fuit; videamus an idem Apostolus alibi simile aliquid testimonio huic dixerit, ut lucens jam per se veritas, duplicata testimoniorum luce plus luceat. Ait idem ergo Apostolus: *Misit Deus Filium suum in similitudinem^b carnis peccati* (Rom. viii). Vides utique Apostolum non casu aliquid aut inconsiderata voce dixisse, ut id quod semel dixerat præteriret? quia scilicet nec cadere in eum casus aut inconsiderantia poterat, in quo plenitudo divini consilii et sermonis habitabat. Qui ergo ait: *Misit*

manos i, factus dicitur Christus ex semine David: nimirum ut significaret Christum non consueto generationis modo procreatum, sed singulari opere divinitatis in utero virginali incarnatum et hominem factum.

^a Nestorii axioma, de quo superius (Lib. i cap. 2), quo probat Virginem Mariam non esse Dei parentem, hoc formato syllogismo: Nemo anteriorem et antiquiorem se parit: Deus est anterior et antiquior Maria: ergo Maria Deum non peperit. Respondet Auctor negatione majoris: quo veluti fundamento subverso, totum corrumpitur argumentum. Simpliciter enim et absolute falsum est, quod nemo anteriorem se parit: quia simpliciter et absolute verum est, Mariam peperisse anteriorem, quia peperit Dei Filium Deo Patri coæternum, et proinde summi auctorem et creatorem: quod exemplum, licet singulare, sufficit ad evitandum illud axioma, quo Nestorius nitetur: quod tamen si sano et legitimo sensu intelligatur, catholicam doctrinam de mysterio incarnationis non infirmat, sed confirmat. Vere enim dicitur, quod nemo anteriorem se parit, nimirum quatenus anterior est: quomodo Maria anteriorem se Deum parere non potuit, quatenus anterior, id est, ante ipsam, et ab æterno genitus secundum divinitatem. Simpliciter tamen fatendum est, Mariam peperisse anteriorem se, quia eundem Dei Filium in tempore peperit de se incarnatum. Unde merito canit Ecclesia: *Beata es, Virgo Maria, quæ Dominum portasti, creatorem mundi; genuisti qui te fecit, etc.*

^b Ita Latini communiter, et est vulgata versio, Græci autem ἐν ὁμοιωμάτι, in similitudine. Augustinus serm. 6 de Verbis Apostoli, utroque modo legit, quemadmodum et Cassianus in hoc cap. Vide cætera in hanc sententiam alibi notata.

Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati; A idem iterat, idem inueniat dicens: *Mi it Deus Filium suum*. Eximius utique et admirabilis magister: sciens in hoc totum penitus catholicæ sacramentum fidei contineri, ut natus in carne Dominus, et missus esse in hunc mundum Dei Filius crederetur, hoc etiam atque etiam clamat dicens: *Misit Deus Filium suum*. Ne mirum si ad evangelizandum Dei adventum peculiariter missus sic predicavit, cum id etiam ante legem lator legis ipse clamaverit, dicens: ^a *Obsecro, Domine, provide alium quem mittas* (Exod. iv). Quod in Hebræorum voluminibus multo evidentius legitur: *Obsecro, Domine, mitte quem missurus es*. Pius utique propheta, et totius in se generis humani affectum habens, cum qui mittendus a Patre ad redemptionem ac salutem omnium erat, B ut quam celerrime mitteretur, quasi totius a Deo Patre humanæ carnis vocibus postulabat, dicens: *Obsecro, Domine, mitte quem missurus es. Misit ergo, inquit, Deus Filium suum in similitudine carnis peccati*. Bene cum missum eum in carne diceret, peccatum ab eo carnis exclusit. *Misit enim, inquit, Deus Filium suum in similitudine carnis peccati*: hoc est, ut in vera carnis susceptione agnosceretur veritas non fuisse peccati: et quantum ad corpus veritas intelligeretur: quantum ad peccatum, similitudo peccati. Quia cum omnis caro peccatrix sit; ille autem sine peccato carnem habuerit, similitudinem peccatricis carnis in se habuit, dum in carne esset: veritate autem peccati caruit, quia sine peccato fuit. *Misit ergo, inquit, Deus Filium suum in C similitudine carnis peccati*.

CAPUT IV.

Alfunde profert ejusdem sententiæ testimonia.

Vis scire quam bene hoc Apostolus predicarit, audi quemadmodum hoc in os Apostoli, quasi ex ipsius Dei ore defluerit, dicente Domino: *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum* (Joan. v). Ecce ipse, ut vides, Dominus missum se a Deo Patre

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ad hunc modum D. Hieronymus in Isaie cap. vi: *Moses, inquit, cui dixerat Dominus: Veni, mittam te ad Pharaonem regem Ægypti. Et ille ait: Obsecro, Domine, non sum dignus. Provide alium, quem mittas: sive, ut in Hebræo legitur, Mitte, quem missurus es. Non de contemptu, sed de humilitate respondit. Sunt igitur hæc verba Mysis, quem hic Auctor legislatorem vocat, cum a Domino mitteretur ad populum Hebræorum, et ad regem Pharaonem, sese ab hoc munere et legatione obsequi excusantis; quasi diceret: *Mitte quem missurus es, id est, quem nosti idoneum ad hanc legationem, et quem revera mittere decrevistis. Sed hæc verba per allegoriam interpretatur Auctor de Messia, qui mittendus erat ad redemptionem generis humani: quemadmodum etiam Ecclesia eadem verba in officio ecclesiastico ad Christi adventum accommodat, quem SS. patriarchæ et prophete ardentissimis votis expectabant: ejusmodi sunt preces illæ, et suspiria: *Emite agnum, Domine, dominatorem terræ* (Isaie ix). *Uiam dirumperes cælos, et descenderes* (Isaie lxiv). *Visita nos in salutare tuo* (Psal. cxv). *Ostende nobis, Domine, faciem tuam, etc.* (Psal. lxxxiv).**

ad salutem humani generis protestatur. Quod si evidentius declarandum putas, quem Filium ad salvandum homines Deus miserit, quamvis proprius atque unigenitus Dei Filius non nisi unus sit: et cum Filium suum misisse dicitur, unigenitum utique suum misisse monstratur. Audi tamen David prophetam, eum qui ad salutem humanam missus sit, evidentissime designantem. *Misit, inquit, Verbum suum et sanavit eos* (Psa'm. cv). Numquid vertere hoc ad carnem potes? ut dicas ad sanandum humanum genus hominem tantum a Deo missum. Non potes utique: reclamat enim tibi cum omnibus Scripturis sacris David propheta, dicens: *Misit Verbum suum, et sanavit eos*. Vides ergo ad sanandos homines Verbum missum esse: quia licet per Christum sanitas data sit, Verbum tamen Dei in Christo fuit quod per Christum cuncta sanavit: ac sic unito per sacramentum incarnationis Christo et Verbo Dei, factus est Christus et Verbum Dei unus ex re utraque Filius Dei. Quod utique apostolus Joannes declarare aperte volens, *Misit, inquit, Deus Filium suum Salvatorem mundi* (1 Joan. iv). Intelligis quomodo inseparabili commixione Deum hominemque conjunxerit? Christus enim qui ex Maria natus est, Salvator absque dubio appellatur, secundum illud, *Quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus* (Lucæ ii). Ille autem ipsum quod missum est Verbum Dei, Salvatorem nominat, dicens: *Misit Deus Filium suum Salvatorem mundi*.

CAPUT V

Propter hypostaticam utriusque in Christo naturæ conjunctionem, et Verbum Salvatorum, sive hominem incarnatum, et Dei Filium recte appellari.

Patet itaque quod per sacramentum uniti cum homine Verbi Dei, et Verbum quod ad salvandum missum est, Salvator dicitur; et Salvator in carne natus, per Verbi utique consortium Dei Filius nuncupatur: ac sic indisereta utriusque nominis majestate, quia unitus est cum homine Deus, ^c quidquid est homo et Deus, totam penitus nuncupatur

^b Verbum, hic sinit Auctor personaliter, seu personam Filii, cujus proprium nomen est Verbum, ut docet D. Thomas (1 p., q. 31, art. 2) quod Verbum per incarnationem missum est ad sanandos homines. *Non enim est aliud nomen sub cælo datum hominibus, in quo oportet ut salves fieri*: ut dicitur Act. iii. Eodem modo D. Basilius exponens eundem versiculum: *Modum, inquit, salutis docet: Deus enim Verbum, homo factus, et missus ut homo (nam ut Deus, incircumscriptus est) omnis generis animarum vulnera sanavit, et corruptas mentes meliores reddidit*. U. i. em Hieronymus Verbum in capite atque ipsam Filium, qui in principio erat Verbum, qui in Evangelio sanat omnium languorem et omnem infirmitatem in plebe (Joan. i). Alii per Verbum intelligunt imperium seu voluntatem Dei, quæ tamquam causa principalis significat Psalmista Hebræos in deserto sanatos a morbo serpentum, non a serpente reo, quem crexit Moyses, vel aliqua alia re creata.

^c Ratione communionis idiomatum, quæ ex unionem duarum naturarum in uno eodemque supposito consequitur: ut sæpe dictum est (Vide cap. 9 lib. ii).

Deus. Et ideo idem Apostolus bene subdidit dicens : *A* *Quisquis crediderit quia Jesus est Filius Dei, Deus in illo manet, et charitas Dei in eo perfecta est* (I Joan. ix). Illum vere prædicat credere, illum plenum divina a serit charitate, qui Jesum Filium Dei credit. Filium autem Dei Verbum Dei esse testatur : ac per hoc unum atque idem penitus vult intelligi unigenitum Verbum Dei, et Jesum Christum Filium Dei. Vis autem plenius scire, quamvis Christus secundum carnem vere ex homine homo natus est, tamen propter ineffabilem sacramenti unitatem, qua unitus cum Deo homo est, a nullam penitus inter Christum et Verbum esse distantiam? Audi Dominicum Evangelium, immo potius audi ipsum descendente Deum. *Hæc est, inquit, vita æterna, b ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. xvii, 3). Superius audisti verbum Dei ad sanandos homines missum esse : hic autem audis eum qui missus sit, Jesum Christum esse. Separa hoc si potes : eum videas tantam unitatem Christi et Verbi esse, ut non solum unum eum Christo Verbum, sed etiam propter unitatem ipsam Christus jam Verbum esse dicatur.

CAPUT VI.

Unam esse in Christo hypostasim.

Sed parum hoc elucere forsitan putas : non quia parum luceat, sed infidelitas tenebrosa semper ipsa sibi etiam in luce tenet bras facit. Audi itaque paucis sermonibus omne hoc unitatis Dominicæ sacramen-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Quantum ad personam attinet, quæ unica et individua in Christo : in qua proinde nulla potest esse distantia, id est, separatio, et distinctio hominis a Deo, seu Verbo. *Unus enim est Christus non confusionis substantiæ, sed unitate personæ*, ait B. Athanasius.

^b Abhorrebant Ariani hoc loco, et ex eo colligebant Filium non esse verum Deum, quia solus Pater hic verus Deus appellatur. Quibus Patris variis modis responderunt. Primo verba illa : *solum verum Deum*, non restringi ad Patrem, sed extendi etiam ad Filium per conjunctionem copulativam, cum subditur, *Et quem misisti Jesum Christum* : hunc enim esse ordinem verborum : hæc est vita æterna, ut te, et quem misisti, Jesum Christum agnoscat verum Deum. Ita Chrysostomus et Cyrillus in eam locum. Facilius est responsio, per solum non excludi Filium, aut Spiritum sanctum, qui sunt personæ ejusdem nature cum Patre ; sed excludi tantummodo à tota et creaturas, quæ non sunt veri dii. Quod autem additur, *et quem misisti Jesum Christum*, de Christo dicitur, ut homine, ut hæc sit sententia, hæc est vita æterna, id est, via et ratio perveniendi ad vitam æternam, si cognoscant homines per filium te Patrem solum verum Deum, id est, præter quem non est alius verus Deus ; et præterea cognoscant etiam unum Mediatorem Dei et hominum, quem misisti Jesum Christum. Sic Hilarius lib. ix de Trinitate. Supponit autem hæc responsio id, quod est verissimum, particulam *solum* non esse subjectivam, sed attributum, vel, ut dialectici loquuntur, non se tenere ex parte subiecti, sed prædicati ; seu, quod idem est, non referri ad Patrem, sed ad Deum. Non enim est sensus : ut cognoscant te Patrem, qui solus es verus Deus ; sed, ut cognoscant te, qui es ille Deus, qui solus es verus Deus ; quod in Græco textu clarius exprimitur : *ὅτι γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν.*

tum Apostolum complectentem : *Unus, inquit, Dominus noster Jesus Christus, per quem omnia* (I Cor. viii). Je n'hoùe, quanta est auctoritas in verbis tuis ! tua enim sunt quæ a tuis per te dicuntur. Ecce hoc Apostoli dictum quam paucis quanta complectitur ! *Unus, inquit, Dominus Jesus Christus, per quem omnia*. Numquid ad prædicandum tanti mysterii sacramentum aliqua circumnitione verborum usus est ? aut id quod intelligi a nobis voluit, longæ orationis narratione tractavit ? *Unus, inquit, Dominus noster Jesus Christus, per quem omnia*. Simplici tantum et brevi lectione arcana tantæ majestatis edocuit : hæc scilicet fiducia, quæ sciebat sermonem suum in negotio Dei longis argumentationibus non egere, et fidem dietis suis divinitate dare. Sola enim ad dictorum confirmationem, rerum sufficit demonstratio, quando probatio in auctoritate dicentis est. *Unus ergo, inquit, Dominus Jesus Christus per quem omnia*. Considera ubi hoc de Verbo Patris legeris, quod de Christo legis. *Omnia, inquit Evangelium, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. i). Apostolus dixit, *per Christum omnia*. Evangelium dicit, *per Verbum omnia* : numquid repugnant sibi sermones sacri ? non utique : sed unum atque eundem intelligi voluit et Apostolus Christum per quem omnia creata dixit, et evangelista Verbum per quod omnia facta esse memoravit. Audi, inquam, quid ipse de se Verbum Dei Deus pronuntiarit. *c Nemo, inquit, ascendit in cælum nisi*

^c No autum hic utrumque verbum, *ascendit et descendit*, temporis esse præteriti, non presentis, ut ex Græcis constat, ἀναβέβηκεν et κατέβηκεν : unde duplex emergit difficultas, altera de ascensu, altera de descensu : de ascensu quidem, quomodo dicatur Filius hominis, id est, Christus, jam ante ascendisse in cælum, cum hæc Nicodemus loqueretur, cum non ante quadragesimum diem a sua resurrectione ascenderit in cælum : de descensu vero, quomodo dicatur descendisse de cælo, qui in Deo omnia reperit, et totus ubique est ; et ut homo, ante conceptionem suam in cælo non fuerit ? Quæ difficultas aliter solvi non possunt, nisi lateamur eundem esse Filium hominis, et Filium Dei : qui datur ascendisse in cælum, antequam hæc loqueretur, quia per incarnationem et unionem hypostaticam factum est, ut homo ille Christus inciperet esse in cælo, ubi ante conceptionem suam non erat. Hoc enim exigit illa idiomatum communicatio, et nonnullam quædam alternatio, ut loquitur hanc ænem (*L. b. in c. 4 Orthod. fid.*), quæ ex illi unionem hypostaticam resultat, ut dicam est. Quia igitur homo ille Christus, antequam conciperetur, in cælo non erat ; et post conceptionem propter hypostaticam unionem, in cælo factus, in cælum dicitur ascendisse ; quia si humano more loquamur, quod prius in terra factus, deinde in cælo esse coepit, in cælo ascendisse dicitur. E diverso autem de cælo descendisse dicitur, quia qui prius in cælo erat, in terra autem tametsi erat, tamen non videbatur, sumpta humana natura cecidit repente in terris videri, perinde ac si de cælo descendisset. hæcque ejus descensio et ascensio nihil aliud quam Incarnationem, quæ Filius Dei factus est Filius hominis, et sic per communicationem idiomatum Filius hominis ascendit in cælum, et descendit de cælo. Ascendit per exaltationem humanitatis : descendit per humiliationem divinitatis : quia Filius

qui de cœlo descendit Filius hominis qui est in cœlo (Joan. iii). Et iterum : Si videritis, inquit, Filium hominis ascendentem ubi erat prius (Joan. vi). Filium hominis in cœlo fuisse dixit, Filium hominis e cœlo descendisse memoravit. Quid est? quid mussitas? Negato hoc, si hoc vales. Sed rationem dicti quæris? non reddo: interim Deus hoc dixit: Deus hoc locutus est mihi; verbum illius summa ratio est. Removeo argumenta, removeo disputationes: sola mihi ad credulitatem sufficit persona dicentis. Non licet mihi de fide dicti ambigere, non licet deliberrare. Quid mihi quærere quomodo verum sit quod Deus dixerit: cum dubitare non debeam, quin verum sit quod Deus dixerit? *Nemo*, inquit, *ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo*. Verbum utique Patris semper in cœlo fuit: et quomodo ille Filium hominis semper in cœlo fuisse memoravit? Intellige ergo quod cum Filium hominis esse docuit, qui semper Dei Filius fuit: cum utique cum qui Filius hominis nuper existit, in cœlo semper fuisse confirmet. Huc accedit majus aliud, quod eundem Filium hominis, id est, Verbum Dei quod descendisse de cœlo dixit, etiam tunc cum in terra loquitur, in cœlo esse testatur. *Nemo enim, inquit, ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, Filius hominis qui est in cœlo*. Quis, quæso, est qui hoc loquitur? Christus utique. Ubi autem tunc erat cum loqueretur? in terra scilicet. Et quomodo se et e cœlo cum natus est descendisse; et cum loquitur, in cœlo esse testatur: et eundem se Filium hominis esse dicit, cum utique et e cœlo nisi Deus descendere non potuerit: et cum in terra loquitur, et in cœlo utique nisi per Dei infinitatem esse non possit? Adverte ergo tandem, et percipe, quod idem est Filius hominis qui Verbum Dei; quia et Filius hominis dum ex homine vere nascitur; et Verbum Dei, dum idem qui in terra loquitur, manet semper in cœlo. Ac sic humanæ est nativitas, quod Filium se hominis vere dicit: divinæ autem infinitatis, quod e cœlo penitus non recedit. Et ideo bene Apostolus instar divinatorum verborum docens: *Qui enim, inquit, descendit, ipse est, et qui ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia (Ephes. iv)*, et ipsum descendisse dicit quem ascendisse. Descendere autem e cœlo non potuit, nisi Verbum Dei. Quod utique cum in forma Dei esset, exinavit semetipsum, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo: humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (Philipp. ii). Descendit ergo e cœlo

A Verbum Dei: ascendit autem Filius hominis: ipsum autem ascendisse dicit quem descendisse. Ergo vides quod idem et Filius hominis, qui Verbum Dei.

CAPUT VII.

Revertitur ad priorem considerationem, ut ostendat adversus Nestorinos de homine dici quæ sunt divinæ naturæ tanquam de hypostasi divinæ naturæ; et de Deo ea quæ sunt humanæ naturæ tanquam de hypostasi humanæ naturæ, propterea quod hypostasis in Christo unica et simplex sit.

Et ideo secundum divini verbi magisterium intrepide jam et incunctanter et Filius hominis e cœlo descendisse, et Dominus majestatis crucifixus esse dicendus est: quia secundum suscepti corporis sacramentum, et Filius Dei factus est Filius hominis, B et in Filio hominis crucifixus est Dominus majestatis. Et quid plura? longum est de singulis multa dicere: dies enim me deficiet, si omnia quæ ad hanc rem offerri possunt, conquirere aut explicare tentavero. Revolvenda enim hoc volenti sacra Scriptura omnis, ac legenda est. Nam quæ sunt quæ non pertineant ad hoc cum omnia scripta sint propter hoc? Breviter ergo ac strictim nonnulla dici necesse est, ut dici possint: et enumeranda quædam magis quam explicanda, ac damnis (ut ita dicam) damna redimenda. Cum propter hoc utique conveniat aliqua transcurri, necesse sit prope cuncta reticeri. *Venit ergo, inquit Salvator in Evangelio, Filius hominis salvare quod perierat (Lucæ xix)*. Et Apostolus, *Fidelis, inquit, sermo, et omni acceptione dignus: quoniam Jesus Christus venit in mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum (1 Tim. i)* Sed et Joannes evangelista, *In propria, inquit, venit, et sui eum non receperunt (Joan. i)*. Vides ergo quod Scriptura alibi Filium hominis, alibi Jesum Christum, alibi Verbum Dei in mundum venisse prædicat? Intellige itaque a dissimilitudinem appellationum esse, non rerum: et in diversa nominum specie b unam esse virtutem. Nam licet venisse in mundum nunc Filius hominis, nunc Dei nominetur, id est Verbum; unus tamen in utroque nomine designatur.

CAPUT VIII.

Hanc appellationum varietatem nihil præjudicare divinæ potestati.

D Nam cum utique secundum evangelistam is in mundum venerit per quem ipse factus est mundus; et Filius hominis factus sit, qui est mundi creator, Deus: non interest quid in singulis nominetur, qui Deus in omnibus intelligitur. Non præjudicat enim

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Dei, teste Apostolo, *exinavit semetipsum formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo (Phil. ii)*. Ilac ergo sententia, tria hæc credenda Christus indicat, naturæ scilicet humanæ assumptæ veritatem, cum se dicit Filium hominis, id est, hominem; divinæ item naturæ veritatem, dum se e cœlo descendisse, et in cœlo esse asserit, cum hæc loquelatur in terra: et harum naturarum in unitatem personæ conjunctio-

nem, dum Filium hominis dicit esse in cœlo: quia propter hanc unitatem necessario sequitur, ut quæcumque vere dicuntur de Filio Dei, etiam vere dicantur de Filio hominis, et contra.

a Id est, personarum, ut Nestorinus dorebat.

b Quam Græci hypostasin, Latini suppositum, vel personam, Auctor supra, affini vocabulo, majestatem appellat, id est, divinitatem, seu divinam personam.

divinitati dignatio, aut voluntas sua; cum hoc utique magis divinitatem ipsam comprobet; quia quidquid voluit, hoc fuit. Ergo et quia voluit, in mundum venit: et quia voluit, homo natus est: et quia voluit, Filius hominis appellatus est. Omnia enim sicut vocabula sunt, ita virtutes Dei. Non imminuit in illo dissimilitudo nominis vim potestatis. Quidquidlibet dictus fuerit, in cunctis unum est; scilicet in specie vocabulorum aliqua diversitas, non est in virtute nominum nisi una majestas.

CAPUT IX.

Veterum Prophetarum auctoritate sententiam hanc corroborat.

Verum quia hactenus evangelicis vel maxime

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Opponit veteres testes, id est, prophetas, novis testibus, scilicet apostolis. Alia lectio qua hic notatur, eodem recidit: *De prophetis veteres*; subauditur enim, testes, et videtur alludere ad illud evangelicum: *Omnis scriba doctus in regno cælorum similis est homini qui profert de thesauro suo nova et vetera* (Mat. h. xiii).

^b Jeremiam in utero matris sanctificatum fuisse antequam nasceretur, dicit et tradit Scriptura, dicente Domino: *Præquam te formarem in utero, novi te; et antequam exires de ventre, sanctificavi te* (Jerem. i). Sed utrum per hoc intelligatur Jeremias in utero matris sanctificatus, id est, justificatus per infusionem gratiæ et abolitionem peccati originis, quemadmodum de Joanne Baptista certo creditur, id non usque adeo clarum exploratumque est. Qua de re videndi sunt ejus loci interpretes. Certe D. Hieronymus non aliud sanctificationis nomine intelligere videtur quam prædestinationem ac specialem Dei providentiam, et consilium quo præordinatus fuerit Jeremias ad prophetandum, sicut Paulus ad evangelizandum. Sic enim exponit illud: *Antequam te formarem, etc. Non quo, ait, ante conceptionem, ut hæresis suspicatur, fuerit Jeremias; sed quo præsciret eum futurum Dominum, cui necdum facta jam facta sunt. secundum illud quod Apostolus loquitur: Qui vocavit ea quæ non erant, quasi ea quæ essent* (Rom. xiv). *Quod autem sanctificatur in utero, iuxta illud Apostoli de semine accipere: Postquam autem placuit ei qui me segregavit de utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus* (Galat. i). Ita Hieronymus, indicans Jeremiam eo modo sanctificatum, quo Paulum, id est præscitum et præordinatum a Deo ad opus propheticum. Nemo enim dixerit Paulum intra vitæ matris maternæ fuisse sanctificatum, id est justificatum per gratiam Spiritus Sancti. Similiter D. Augustinus epist. 57, ad Dardanum: *Illa, inquit, priusquam exiret de ventre, sanctificatio Jeremiæ, quamquam nonnulli hoc in typum Salvatoris accipiant, qui regeneratione non eguit, tamen etiamsi de ipso propheta accipitur, potest et secundum prædestinationem non inconvenienter intelligi; sicut filios Dei appellat Evangelium regeneratos, ubi Caiaphas cum de Domino dixisset: Expediit vobis ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat, mori Evangelium seculum adjunxit: hoc autem a semetipso non dixi; sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit quia Jesus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi congregaret in unum. Filios Dei appellavit utique præter Hebræam gentem, in cæteris etiam omnibus gentibus constitutos, nondum fideles, nondum baptizatos. Quomodo ergo Dei filios, nisi secundum prædestinationem, secundum quam et Apostolus dicit, quod nos elegerit Deus in Christo ante constitutionem mundi* (Ephes. i). Illi autem in unum congregatio factura eos erat filios Dei. Itæ Augustinus.

atque apostolicis quasi novis testibus usi sumus: nunc de prophetis veteribus [*Lips. in marg. de prophetis veteres*] proferamus: admiscentes interdum antiquis nova, ut intelligant omnes, Scripturam sacram venturum in carne Dominum, toto quodammodo suo corpore, quasi uno ore clamasse. Ait itaque eximius ille et admirabilis tam munero Dei dives, quam testimonio, ^b cui uni admodum contigit sanctificari antequam nasci, ^c Jeremias propheta, ^d *Hic est, inquit, Dominus noster: non reputabitur alius præter eum: qui invenit omnem viam disciplinæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo* (Baruch. iii). Post hæc in terris visus est, et inter homines conversatus est. *Hic est ergo,*

^B Quomodo autem verum sit quod hic ait Auctor, quod uni Jeremiæ contingerit sanctificari antequam nasci, non satis expedit; et puto fortasse illud unum esse obreptitum, nisi de sanctis veteris Testamenti solummodo loquatur. Nam si sanctificationem pro prædestinatione et vocatione divina accipiat, ut modo exposuimus, ea certe communis fuit omnibus prophetis. Si vero de sanctificatione interna per gratiam Dei infusam, ut videtur innuere, constat etiam Joannem Baptistam eo modo sanctificatum fuisse, antequam nasceretur, dicente angelo: *Et Spiritu Sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ* (Lucæ i). Ut nihil de B. Virgine, nihil de aliis sanctis dicatur. Quomodo ergo uni, id est, soli Jeremiæ contigit sanctificari, antequam nasci?

^c Unus, ex quatuor prophetis, qui majores *xxx. ἔξοξίν* vocantur, de quo, præter ea quæ in sacris litteris leguntur, scribit Josephus Antiq. lib. x, c. 6, 7, 10, et 41, Epiphanius de Vita et Interitu prophetarum cap. 8, Hieronymus cap. 1 in Jeremiam, Augustinus xviii de Civit. cap. 53. Notandum vero hic citari prophetiam sub nomine Jeremiæ, quæ tamen ex libro Baruch de-umptra est, ut notatur, propterea quod Baruch notarius, et scriba fuerit Jeremiæ, ut patet ex prophetia Jeremiæ cap. xxxvi. Quæ causa fuit, cur concilia antiqua et Patres non posuerint Baruch nominatum in canone, qui tamen a Patribus concilii Tridentini inter sacros auctores recipitur (Sess. 4), quia nimirum hunc librum partem esse judicabant vaticiniorum Jeremiæ. Sic Clemens Alexand. lib. 1 Paragogii (Cap. 10), citat nomine Jeremiæ illud Baruch, in: *Andi, Israel, mandata vitæ. Et illud Baruch, iv: Beati sumus, Israel, quia quæ placent Deo manifestu sunt nobis*. S. Basilius lib. iv in Eunomium, et S. Chrysostomus in oratione *quod Christus sit Deus*, adducunt locum istum Baruch, iii: *Hic est Deus noster*, nomine Jeremiæ. D. Augustinus xviii de Civitate cap. 53, citans eundem locum, subdit: *Hoc testimonium quidam non Jeremiæ, sed scribæ ejus tribuunt, qui vocabatur Baruch. Sed Jeremiæ cælebratius habetur*. Ita Augustinus.

^d Manifestum est hanc prophetiam loqui de vero deo Israel, cui non assimilabitur, nedum æquabitur, alius deus; qui disciplinam, id est, legem tradidit Israeli in monte Sina; qui tandem in terris visus est, et cum hominibus conversatus, scilicet homo factus. Nam, si de alia apparitione loqueretur, quæ medianthibus angelis in assumptis corporibus, vel per solam imaginariam aut sensibilem representationem, fieri solet, non diceret, *Post hæc in terris visus est*, cum multo ante legem datam fuerit ipse in terris visus et cum patribus conversatus. Loquitur ergo de singulari mysterio Incarnationis, ut SS. Patres cum Cassiano exponunt (Greg. Nazian. orat. 36 et 44; Ambros. Lib. 1 de Fide c. 2; August. xviii de Civ. c. 53).

inquit, *Deus noster*. Vides a propheta Deum quasi manu indice ostendi, et quasi digito significante monstrari? *Hic est enim*, inquit, *Deus noster*. Dic mihi ergo, quem Deum his signis propheta tunc atque iudiciis demonstrabat? numquidnam Patrem? Et quid necesse erat ostendi eum quem se omnes nosse credebant? Non enim Judæi Deum tunc ignorabant: quia sub Dei lege vivebant. Sed id agebatur utique, ut Filium Dei Deum noscerent. Et ideo bene propheta eum qui omnem disciplinam invenisset, id est, legem dedisset, videndum in terris, id est, venturum in carne dicebat: ut quia eum qui legem dedisset, Deum esse Judæi non dubitarent, eum qui in carne venturus esset Deum esse cognoscerent: cum eum utique quem legislatorem Deum crederent, videndum inter homines per susceptionem humane carnis audirent: eodem ipso quoque per prophetam adventum proprium pollicente: *Quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum (Isaia LX)*. *Non reputabitur ergo*, inquit, *Scriptura sacra, alius præter eum*. Pulchre hic propheta prævidens perversa dogmata, omnem sensum hæreticæ perversitatis exclusit, dicens: *Non reputabitur alius præter eum*. Hic est enim unus ^a ex Deo in Deum natus; ejus jussione universitatis opus seculum est; ejus voluntas rerum ortus est; ejus imperium mundi fabrica est; qui euncta dixit, et facta sunt: euncta mandavit, et creata sunt. Hic ergo unus est ad patriarchas loquens, in prophetis manens, ex Spiritu conceptus, natus ex Virgine Maria, in mundo visus, inter homines conversatus, ^b affligens ligno crucis chirographum peccatorum, triumphans in semetipso, adversarias nobis inimicasque virtutes morte occidens, resurgendi fidem omnibus tribuens, gloria sui corporis corruptionem humanæ carnis interimens.

ALARDI GAZÆI

^a Id est, Deus natus. Unde in Symbolo dicimus: *Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero*.

^b Alludit verbis Apostoli ad Colossenses II: *Delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, effigens illud cruci*, etc. Ubi chirographum vocat delatum, seu reatum, quo se per eum ligni veliti suosque postereros Adam æternæ morti reddiderat obnoxios, juxta decretum Dei dicentis, *Quacumque hora comederitis, morte moriemini (Gen. II)*.

^c Verba sunt æterni Patris ad Filium in carne venturum, et verum Messiam futurum, quibus ejus divinitas manifeste comprobatur. Adeo ut D. Hieronymus scribat nihil esse effugum a laqueis hujus testimonii. Quamvis enim in præcedentibus loquatur de Cyro rege Peræarum, tamen ex his que sub uno contextu hic consequuntur, patet hunc non ad Cyrum, sed ad Christum esse referendam. Nam, ut ait D. Hieronymus, *quomodo Cyri personæ conveniet illud: Vere tu es Deus, Deus absconditus, Deus Israel Salvator? Ergo Deus, in quo est Deus, Dominus noster Jesus Christus rectius intelligitur, et verius, qui in Evangelio loquitur: Ego et Pater unum sumus; et ego in Patre, et Pater in me est (Joan. I, XIV)*. Qui *Deus appellatur absconditus, propter assumpti corporis sacramentum, et Deus Israel Salvator, quod interpretatur Jesus*. Hæc Hieronymus.

^d Ita D. Hieronymus ex Septuaginta. Ex Hebræo autem Vulgata versio est: *Vere tu es Deus absconditus,*

Vides ergo quod hæc Domino Jesu Christo peculiariter sunt: et ideo non reputabitur alius ad eum, quia unus in hac gloriæ ac beatitudinis singularitate Deus ex Deo natus est. Id ergo prophetica doctrina tunc agebatur, ut natus a cunctis Dei Patris Filius discerneretur [*Lips. in marg. diceretur*]; et cum ad Filium non reputari Deum alterum audirent, unum utique in Patre ac Filio Deum esse cognoscerent. *Post hæc*, inquit, *in terris visus est, et eum hominibus conversatus est*. Vides quod evidenter hic adventus Domini ac nativitas designatur? Numquid enim Pater nunquam, qui non nisi Filio tantum visibilis esse legitur, aut in terris visus est, aut in carne editus, aut inter homines conversatus est? Non utique. Inelligis ergo quod omnia hæc de Filio Dei dicta sunt. Nam et eum videndum in terris Deum propheta dixerit, et alius præter Filium non sit visus in terris, non de alio hoc absque dubio propheta dixit quam de quo dictum postea res probavit. Cum enim videndum utique Deum dixerit, non de alio hoc vere dicere potuit, quam qui vere postea visus fuit. Sed de hoc satis hæcenus, nunc ad alia transcamus. ^e *Labor*, inquit *Isaia propheta, labor Ægypti et negotiatio Æthiopiæ, et Sabæi viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt. Post te ambulabunt, victi manicis pergent, et te adorabunt, teque deprecabuntur; quoniam in te est Deus, et non est præter te Deus*. ^d *Tu es enim Deus noster, et nesciebamus, Deus Israel Salvator (Isaia XLV)*. Quam bene sibi divina semper scripta conveniunt! Superior enim propheta dixit: *Hic est Deus noster*; iste autem, *tu es Deus noster*. In illo utique divina doctrina, in hoc humana confessio est. Alter personam magistri docentis, alter personam populi contentis [confirmantis] expliciit. Ponere enim nunc docentem quo-

COMMENTARIUS.

Deus Israel Salvator. Quem locum quoniam nonnulli Latine eloquentiæ nimis studiosi sic vertunt, ut pro Salvatore, Servatorem dicant, a Salvatore voce ut minus Latina abhærentes, opera pretium existimavi Joannis Molani viri doctissimi gravem et ut lem super hæc re censuram hic scribere. Sic enim ille in annotationibus ad Usuardum ad quintum calend. Martii: *Valde*, inquit, *demiror quosdam scriptores et interpretes semper declinare nomen Salvatoris, quia Cicero ait in Verrem actione 4: Itaque non solum patrum hujus insule, sed etiam sol. ra vidi inscrip. um Syracusis. Hæc quantum est? ita magna, ut Latino uno verbo exprimi non possit. Is est nimirum soter, qui salutem dedit*. Itæ quidem Cicero. Verum eum aliud sit esse Servatorem, aliud esse Salvatorem (quod ex dicto Ciceronis loco constat, ait enim eum qui salutem dat uno Latino verbo exprimi non posse), nos libentius utamur voce salvatoris, que ecclesiasticis scriptoribus multo est usitatior. et Salvatoris nosri Jesu Christi officium multo significandius exprimit, quam vocabulum servatoris. Nec magis faciamus Roberti Stephani verba dicentis: *Salvatoris vocem, tanquam parum probam, eruditiores religiose fugiunt, quemadmodum et verbum salvo, quod nec ipsum satis Latinum judicant*. Hæcensque Molanus; cuius sententiam approbat et commendat Baronius in notis ad Martyrologium (9 Novembris), et alia eidem doctrina consentanea insuper addit, quæ lectori, non nimis sim, adenda relinquo.

tidie in Ecclesia, sicut facit, Jeremiam prophetam ac dicentem de Domino Jesu Christo: *Hic est Deus noster* (*Baruch. iii*); quid aliud utique responderet cuncta Ecclesia, sicut facit, quam id quod alius propheta ad Dominum Jesum dixit, *Tu es Deus noster?* Ita ut bene presentis confessioni etiam præterita ignorantia possit adjungi, dicente populo: *Tu es Deus noster, et nesciebamus.* Bene enim hi qui prius, dæmoniacis superstitionibus occupati, ignorabant Deum, conversi ad fidem dicere possunt: *Tu es Deus noster, et nesciebamus.*

CAPUT X.

Probat Christi divinitatem tum ex judaizantium Judæorum perfidia, tum ex confessione illorum qui ad Christi fidem convertuntur.

Quod si ex Judæorum magis persona probari tibi idipsam cupis, considera post infelicem illam ignorantiam et impiam persecutionem convertentes se ad fidem, et agnoscentes Deum passim populos Judæorum; et vide an recte dicere possint, *Tu es Deus noster, et nesciebamus.* Sed ego addo aliud, ut tibi non ex confidentibus tantummodo Judæis, sed etiam ex negantibus probem. Interroga enim eos qui perdurant adhuc in sacrilegio Judæis, an sciant vel credant Deum. Scire utique se et credere conflentur. At contra interroga an credant Filium Dei, negabunt profecto et blasphemabunt. Vides ergo quod de eo hoc pro heta dixit quem Judæi et nesc erant semper, et adhuc nesciunt; non de eo quem utique et credere se putant et confiteri. Et ideo bene hi qui ex Judæis ad fidem post ignorantiam veniunt, dicere possunt: *Tu es Deus noster, et nesciebamus.* Recte etiam hi qui post ignorantiam credunt, nescisse se dicunt, quem adhuc non credentes se nescire con-

tendunt. Palam enim est quod cum nescisse se prius dicunt, post ignorantiam confidentes, quem adhuc nesciunt denegantes.

CAPUT XI.

Redit ad vaticinium Isaïæ.

Labor, inquit, Ægypti et negotiatio Æthiopiæ, et Sabaim viri sublimes ad te transiunt (*Isaïæ xlv*). In his diversarum nationum vocabulis adventum crediturarum gentium significari, nemini dubium est. Transisse autem ad Christum gentes, negare non vales, ut pote quæ nomine Christianitatis indepto, non fide tantum ad Dominum Jesum Christum, sed etiam ipso nomine transierunt. Quia cum idem quod sunt vocentur, factum est quod erat fidei opus, nominis sacramentum. *Al te, inquit, transibunt, et tui erunt: post te ambulabunt, vincti manibus pergent.* Sicut sunt vincula coercitionis, ita sunt vincula charitatis, secundum illud quod ait Dominus: *Attraxi eos in vinculis charitatis* (*Ose. xi*). Vere enim magna sunt hæc vincula, et ineffabilis charitatis, quibus qui alligantur gaudent catenis suis. Vis scire hoc verum esse? audi apostolum Paulum gaudentem et exultantem in vinculis suis, cum ait, *Obsecro vos ego vinctus in Domino* (*Ephes. iv*). Et illud: *Obsecro, cum sis talis ut Paulus s. nex, nunc autem et vinctus Christi Jesu* (*Ad Philimonem*). Vides quantum gaudebat vinculo suorum merito, quorum etiam alios provocabat exemplo. Non dubium est autem in quibus unus est Domini amor, unum esse Dominicæ vinctationis affectum, secundum illud: *Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una* (*Actor. iv*). *Te, inquit, adorabunt, teque deprecabuntur, quoniam in te est Deus, et non est præter te Deus.* Dictum prophetæ Apostolus evidenter exposuit, dicens: *Quoniam Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

* Judæi scilicet ad fidem conversi qui, deposita ignorantia, id est, infidelitate, Christum Deum suum agnoscerunt, quem antea nesciebant et ignorabant.

^b D. Hieronymus in commentario hujus loci: *Servisse, inquit, ei (Christo scilicet) Ægyptum, et Æthiopas, et Sabaim excelso viros et sublimes nemo dubitat, cum ei videat mundum esse subjectum, et ex paucarum nomine nationum, quæ habitant in extremis finibus terræ, cunctos cælorum cardines et omnia terræ littora ei credidura perspicit. Unde pulchre quasi laborantibus in errore idololatriæ, cessare labor Ægypti nominatur. Nulla enim vires ita idololatriæ dedita fuit, et tam innumerabilia portenta venerata est, quam Ægyptus, de qua supra legimus: Ecce Dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Ægyptum, et morebuntur simulacra Ægypti a facie ejus, et cor Ægypti tabesceat in medio ejus* (*Isaïæ xiv*).

^c Indepo pro adepto frequens apud Cassianum.

^d Hoc est, ex fide in Christum consecuti sunt nomen Christianorum, quod est fidei et religionis symbolum et sacramentum, quo nomine primum Antiochiæ fideles cognominatos S. Lucas in Actis commemorat (*Act. xi*). Qui ratione vero id acciderit, S. Athanasius in oratione adversus Arium ita exponit: *Omnes, inquit, qui credebant in Domino nostro Jesu Christo, non Christiani, sed discipuli tantummodo vocabantur: et quia multi novorum dogmatum auctores existiterunt, doctrinæ obriantes apostolicæ, omnes sectatores suos discipulos nominabant; nec ulli erant nominis discretio inter veros falsosque discipulos, sive Christi, Dosithezi,*

sive Judæ ejusdam, sive Joannis sectatores, qui se quasi Christi Ecclesie constabantur; quin potius uno discipulorum nomine censebantur. Tunc apostoli convenientes (sicut Luca narrante Acta testantur) omnes discipulos uno nomine Christianos appellant, discerentes a communi discipulorum vocabulo; et ut divini per Isaïam oraculi sermo completeretur, quo ait cap. lxxv: Servientibus mihi vocabitur nomen novum, etc. Hæc Athanasius.

^e Vulgata editio: *In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis* (*Ose. xi*). Ubi pro, Adam, Aquila, Symmachus, et Septuaginta, et Theodotus, homines, transulerunt, ut dicerent: *In funiculis hominum traham eos, in vinculis charitatis*, ait D. Hieronymus.

^f Superflue antea legebatur: *Quorum etiam alios Deus provocabat exemplo.* Quorsum enim hic Deus, cum de Apostolo hæc dicantur (ut ipsa syntaxis et verborum contextus docet) qui et gaudebat suorum vinculo merito, et eorum etiam exemplo alios provocabat, scilicet ad patientiam et martyrum pro Christo subendum. In Basilicensi editione pari errore legitur: *Quorum etiam nos Deus provocabat exemplo.* Ubi etiam omittitur unus in verbis præcedentibus: *In quibus unus est Domini amor.*

^g *Quomodo?* inquit Ambrusius (*In commentario hujus loci*): *Quasi in vicario, aut legato, sicut fuit in prophetis, aut aliter? Non sicut fuit in prophetis, intelligi potest si fuisse et in Filio; filius enim naturaliter est Patris D. i. Unde dicit: Quia Pater in me est, et ego in Patre, Pater enim p. r. id intelligitur esse in*

(II Car. v). *In te ergo est Deus, inquit, et non est præter te Deus.* Beno. Propheta dicens: *In te est Deus,* a non tantum eum qui præsens esset, sed etiam eum qui esset in præsentia, monstravit, habitantem scilicet ab eo in quo habitaret, b naturarum significationem, non unitatis abnegatione distinguens.

CAPUT XII.

Salvatoris appellationem aliter Christo et aliter hominibus tributam esse.

Tu, inquit, Deus, et nesciebamus, Deus Israel Sal-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

*Filio, quod una sit eorum substantia. Ibi enim est unitas, ubi nulla est differentia; ac per hoc invicem sunt, quia et imago, et similitudo eorum una est, ut videns Filium, vidisse dicatur Patrem, sicut et ipse Dominus ait: Qui videt me, videt et Patrem. Recte ergo dicitur: Deus erat in Christo, hoc est, Pater in Filio, mundum reconcilians sibi, etc. (Joan. xiv). Sic Ambrosius Deum Patrem in Christo, id est, in Filio esse, et per ipsum sibi mundum, id est, humanum genus reconcilians e intelligens; quod et antecedentibus congruit, ubi dicitur: Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliavit sibi per Christum. Ubi manifeste distinguitur persona Patris cœlestis a persona Filii, id est, Christi; et Pater reconcilians, Filius reconciliator designatur. Alii tamen aliter exponunt, hoc modo: Erat Deus in Christo, id est, in Christi humanitate erat Dei Filius hypostatice unitus. Promde Deus erat in Christo, idem est ac si dicitur: Deus erat Christus, mundum reconcilians sibi ut Deo, et proinde toti sanctissimæ Trinitati; sed per se, id est, per suam humanitatem. Ex vi autem communicationis idiomatum tribuitur ipsi Deo mundi reconciliatio, quæ est opus Christi mediatoris: sicut alibi dicitur Deus acquisivisse Ecclesiam sanguine suo (Act. xx) propter idiomatum communionem, quia sit ut quæ propria unius naturæ sunt, alteri tribuantur, ob unionem hypostaticam, ut sæpe dictum est. Atque hunc sensum spectasse videtur Auctor, ut patet ex textu: eumque diserte tradit S. Leo his verbis (Serm. 48 de Pass. Dom.): *Opposito carnis velamine, Deus in Christo mundum sibi reconcilians legebatur.* Quod non nisi de persona Filii intelligi potest.*

a Id est, qui visibilis apparebat, ut homo; sed etiam eum qui esset in præsentia, id est, Deum in humanitate latentem. Erat enim humanitas veluti templum divinitatis.

b Id est, distinguens in Christo naturas, non personas. Cum enim ita Christum hominem alloquitur: *In te est Deus,* significat in Christo aliam esse naturam Deitatis, aliam humanitatis: unam tamen personam in utraque subsistentem, et Verbum habitare in carne, et carnem habitari a Verbo.

c D. Hieronymus in cap. i Matthæi: *Jesus Hebræo sermone salvator dicitur. Etymologiam ergo nominis ejus Evangelista signavit dicens: Vocabis nomen ejus Jesum; quia ipse salvum faciet populum suum.* Cyrillus catechesi decima: *Jesus, inquit, appellatur. vero nomine a salvari medicina habens appellationem. Jesus itaque apud Hebræos salvatorem: in lingua vero Græca medicum sonat: quandoquidem et corporum medicus est, et animarum curator.* Denique D. Augustinus in suis Meditationibus (Cap. 39) eandem etymologiam inculcat his verbis: *Quid enim est Jesus, nisi salvator? Ergo propter vermetipsum Jesu, esto mihi Jesus.* Verum id explicatius et eminentius docuit S. Petrus apostolorum princeps dum ait (Act. iv): *Notum sit omnibus vobis quia non est in alio aliquo solus, nisi in nomine Domini nostri Jesu Christi; neque enim aliud nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.* Porro de hoc sanctissimo nomine Jesu suppetunt alia nonnulla huic loco accommodata. Primo supponendum ex doctrina D.

Thomæ. Quamvis multis jam Scriptura et evidentibus signis, de quo loqueretur, ostenderet, expressit tamen manifestissime in Salvatoris nomine Christi nomen, quia idem Salvator utique qui Christus, dicente angelo: *Quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus (Luc. ii).* e Jesum enim Hebraice Salvatorem interpretari nemini dubium est, sicut angelus sanctæ Mariæ virgini protestatur, dicens: *Et vocabis nomen ejus Jesum: ipse enim salvum faciet*

Thomæ (32, p. 37, art. 2), quod nomina singularium hominum communiter imponuntur ab aliqua proprietate ejus cui nomen imponitur; vel a tempore, sicut imponuntur nomina aliquorum sanctorum his qui in eorum festis nascuntur; vel a cognitione, sicut cum filio imponitur nomen patris; vel alicujus de cognitione ejus, sicut propinqui Joannæ Baptistæ volebant eum vocare nomine patris sui Zachariam, non autem Joannem, quia nullus erat in cognitione ejus qui vocaretur hoc nomine, ut dicitur Luca i; vel etiam ab eventu, sicut Joseph vocavit primogenitum suum Manassem, dicens: *Oblivisci me fecit Deus omnium laborum meorum; vel etiam ex aliqua qualitate ejus, cui nomen imponitur, sicut Genesis xxv dicitur quod quia qui primus egressus est de utero matris rufus erat, et totus in morem pællis hispidus, vocatum est nomen ejus Esau, quod interpretatur rubeus. Nomina autem quæ imponuntur aliquibus divinitus, semper significant aliquod gratiarum donum eis divinitus datum, sicut Genesis xvii dicitur: *Abrahæ: Appellaberis Abraham, quia patrem multarum gentium constitui te.* Et Matthæi xvi dicitur est Petro: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Quia igitur Christo hoc munus gratiæ collatum erat, ut per ipsum omnes salvarentur, ideo convenienter vocatum est nomen ejus Jesus, id est, Salvator, angelo hoc nomen præmittente ante, non solum matri, sed etiam Josepho, qui erat futurus ejus nutritius. Ita S. Thomæ. Secundo notandum hoc nomen Jesu Christo Domino esse impositum tamquam propriam ac personale, et esse nomen illud novum et singulare de quo Isaia prædixerat (Cap. lxi): *Vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominavit.* Quamvis enim multos alios antea hoc nomine appellatos legimus, in quibus præcipui sunt hi, Jesus filius Nave, Josue xi; Jesus filius Josedechi sacerdos, Aggai i; et Jesus filius Sirach, enjus est liber qui Ecclesiasticus dicitur: tamen si ad rem hoc nomine significatam attendamus, certum est soli Christo Domino hoc convenire, eique proprio et singulari jure ac ratione fuisse attributum, ut qui solus per seipsum, sua vi ac merito salutem non corporibus tantum, sed et animis, et salutem non temporariam tantummodo, sed et maxime quidem æternam; neque illam uni tantum, vel duabus gentibus et populis, sed omnibus esset allaturus. Quam rationem et significationem angelus aperuit dicens: *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum (Matth. i).* Hinc Cyrillus locum illum Isaia: interpretans: *Nomen, inquit, novum Verbo divino est Jesus, et concurrens cum carnis natiuitate.* Aliis quippe nomen erat quodammodo commune, et certe vulgare; Christo autem proprium, et ut propheta prædixit (Isaia lxi), novum et singulare, quia eo modo quo de Christo dicitur, nemini præterea convenit, quæ non est in aliquo alio salus. D. Hieronymus supra citatus eandem nominis etymologiam ab angelo divinitus traditam, et Christo propriam ac peculiarem, explicans: *Salvat quidem, inquit, non incredulos, sed populum suum, hoc est, in se credentes. et salvat non tam a visibilibus hostibus quam invisibilibus, hoc est, a peccatis salvat, non armis, pugnando, sed peccata relaxando.* Et S. Chrysostomus in eundem locum:*

populum suum a peccatis eorum (Luc. 1, et Matth. 1). Ac ne forte, cum hoc modo Salvatorem diceres prædicatum quo de aliis dictum est: Et suscitavit eis Dominus salvatorem Othoniel filium Chenez (Judic. 11). Et iterum: Suscitavit eis Dominus salvatorem Aod filium Gera (Ibid.); adjecit: Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum (Matth. 1). Non est autem humanæ opis redimere populum a captivitate peccati, quod illi soli utique possibile est de quo dictum est: Ecce armus Dei, ecce qui tollit pec-

cata mundi (Joan. 1). Cæteri enim non sumus populum, sed Dei; et non a peccatis, sed ab hostibus salvaverunt.

CAPUT XIII.

Exponit quorumnam in illis verbis, Tu es Deus noster, et nesciebamus, personam sustinuerit Propheta Isaïas.

Tu es ergo, inquit, Deus noster, et nesciebamus, Deus Israel Salvator (Isaïæ XLV). Quos magis putas

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Ipse enim salvum faciet, etc. Non a bello, inquit, visibili, nec a gladio barbarorum, sed quod longe majus est, a peccato suo populum tuum iut angelus liberandum. Quod præstare nulli fuit hominum aliquando possibile. S. item Anselmus lib. Cur Deus homo: Salvabit non ab hostibus corporalibus, sicut Jase et David; sed a peccatis, quod non est hominum, sed Dei solius. Et hinc Osee dicitur: Salvabo eos in Domino Deo suo, et non salvabo eos in arcu, et gladio, et in bello, et in equis, et equitibus. Denique D. Thomas: Dicendum, inquit, quod his, qui fuerunt ante Christum, potuit convenire hoc nomen Jesus secundum aliquam aliam rationem, puta quia aliquam peculiarem, et temporalem salutem attulerunt; sed secundum rationem spiritualis et universalis salutis, hoc nomen proprium est Christo, et secundum hoc dicitur esse nomen novum (in p., q. 57, a. 2). Sic ipse. Hoc ergo proprium est Christi nomen, quo et divina simul humanaque natura et præstantissimum Redemptoris officium declaratur. Hoc est ipsi datum nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium et infernorum (Philip. 2). Itaque recte a quibusdam annotatum est evangelistas, cum Salvatorem nostrum proprio nomine appellare volunt, non Christum, sed Jesum appellare, ut Matth. 1, Luca 1, 11, et alibi; Christus enim nomen est officii, Jesus naturæ atque personæ. Nomen ergo Jesus, cognomen Christus. Tertio notandum in hoc nomine reliqua nomina, iam propria quam metaphorica, quæ Messie in Scripturis tribuuntur, virtute contineri. Continent enim omnium nominum proprietates et virtutes: unde merito a nonnullis dicitur epilogus omnium Christi operum ac beneficiorum. Quod theologice et suo more explicat D. Thomas (Ubi supra) his verbis: In omnibus illis nominibus (in argumento positus) quodammodo significatur hoc nomen Jesus, quod est significativum salutis. Nam in hoc quod dicitur, Emmanuel, quod interpretatur, nobiscum Deus (Isa. vii), designatur causa salutis, quæ est unio divinæ et humanæ naturæ in persona Filii Dei, per quam factum est ut Deus esset nobiscum, quasi particeps nostræ naturæ. Per hoc autem quod dicitur: Voca nomen ejus, accelera, spolia detrahe, etc. (Isa. viii), designatur a quo nos salvavit, puta a diabolo, cujus spolia abstulit, secundum illud ad Colossenses 2: Exspolians principatus et potestates, traducit confidenter, etc. In hoc autem quod dicitur: Vocabitur nomen ejus, admirabilis, etc., designatur via et terminus nostræ salutis, inquantum scilicet admirabili divinitatis consilio et virtute, ad hæreditatem futuri sæculi perducimur, in quo erit: pax perfecta filiorum Dei sub ipso principe Deo. Quod vero dicitur: Ecce vir, Oriens nomen ejus (Zachar. vii), ad idem refertur ad quod primum, scilicet ad Incarnationis mysterium, secundum quod exortum est in tenebris lumen rectis corde (Psalm. cxi). Hucusque S. Thomas. Plura de glorioso nomine Jesu videre est apud eundem opusculo 60, et apud D. Bernardum serm. 14 et 15 super Cantica, et Abulensem in cap. xx Exodi, quest. 7; ex recentioribus vero vide Salmeronem tomo III de Infantia Salvatoris, tract. 37, et Serrarium lib. 1 in Josue cap. 11.

Ex his verbis certo colligunt Patres contra Aria-

nos et Nestorianos, Christum esse verum Deum, quia solius Dei est peccata dimittere, seu a peccatis liberare, propria scilicet auctoritate et virtute. juxta illud Isaïæ XLIII: Ego sum, ego sum ipse qui deleo iniquitates. Sic Severianus episcopus Galbanensis (In c. 1 Matthæi) a S. Thoma in Catena: Veniant, inquit, et audiant, qui requirunt, quis est quem Maria genuit? Ipse enim salvum faciet populum suum. Unde? a peccatis eorum. Esse Deum, qui peccata donat; si Christianis non credis, crede infidelibus, vel Judæis dicentibus: Nemo potest peccata dimittere, nisi solus Deus (Luc. v) Origenes Homil. 39 de Diversis: Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum. Duo enim per hoc verbum præclare designantur, et quod verus Deus sit, et verus homo, et quod populus ejus ab ipso sit salvandus; et ideo dictum est: Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum, ut Deus verus. Dei enim virtutis est a peccato salvare, vel peccata dimittere. Theophylactus etiam in eiver colligit: Salvabit populum suum a peccatis eorum. Unde manifestum est Deum esse, qui nascetur; solius enim Dei est condonare peccata. Similia loca ex Chrysostomo et Anselmo superius annotavimus. Accedat demum D. Thomas omnium Patrum veluti medullam colligere solitus: Nota, inquit (In cap. 1 Matth.), quod hic confunditur Nestoris qui dicebat quod illa quæ Dei sunt, ut esse ab æterno, esse omnipotentem, vel hujusmodi, non conveniunt illi homini. Ecce quod idem ille homo qui natus est de Virgine, qui vocatur Jesus, ipse salvum faciet populum suum a peccatis eorum. Unde cum peccata dimittere non possit, nisi solus Deus, oportet dicere quod homo iste sit Deus, et quod ea quæ Dei sunt ei verissime conveniant.

Similia sunt loca, in quibus Salvatoris nomen hominibus tribuitur. IV Reg. xiii: Vidit Dominus angustiam Israel, et dedit Dominus salvatorem Israeli. Item Esdræ ix: Clamaverunt ad te, et tu de celo audisti, et secundum miserationes tuas multas dedisti eis salvatorem, qui solvaret eos de manu hostium suorum. Ex quibus colligere debemus, quod ad hujus loci intellectum pertinet, duplices esse salvatores: Unus est summus et primarius, Deus scilicet: alii secundarii, qui et summi illius Salvatoris sunt administrari et cooperatores. Jesus igitur, quatenus Deus, primarius et a nullo dependens Salvator: quatenus homo, est secundarius quidem, sed ita, ut in eo genere cæteros omnes tam efficacitate, quam dignitate antecellat. Porro de Salvatoris et Servatoris vocabulis dictum est superius (Cap. 9).

Illic primus inter duodecim Judices qui, post mortem Josue, populum Israeliticum rexerunt: de quibus existit liber Judicum inter sacros: ubi idem frater Calebi, seu potius Calebi ex fratre nepos dicitur.

De Aod, qui secundus inter eosdem Judices nominatur, dictum est alio loco.

Recte quidem secundum Græcam versionem, quam sequitur et multum urget Auctor: non ita secundum Latinam: Vere tu es Deus absconditus: pro quo verterunt illi: Et nesciebamus, quod ad Iudæos et gentiles refertur. Ad nosier textus Deo Patri tribuitur et ab ipso ad Filium dirigitur, ut dictum est.

hoc dicere? quibus hoc magis putas convenisse? A Judæis, an gentilibus? Si Judæis: Judæi utique Christum non cognoverunt, secundum illud: *Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit* (Isaie 1), et illud: *Et mundus per ipsum factus est, et mundus enim non cognovit: in propria venit, et sui eum non receperunt* (Joan. 1). Si autem gentibus: palam est quod Christum gentilitas idolis occupata nescivit: quamvis illa nec Patrem scierit: sed tamen etiamsi nunc novit, non nisi per Christum tamen novit. Vides ergo quod sive ex gentibus sit credens populus, sive ex Judæis, bene pro se uterque dicit, *Tu es Deus noster, et nesciebamus, Deus Israel Salva'tor*. Quia et gentes colentes prius idola, ignorabant Deum: et Judæi negantes Dominum, ignorabant Filium Dei. Ac per hoc bene de Christo tam illi, quam isti dicunt: *Tu es Deus noster, et nesciebamus*. Quia tam illi nesciebant Deum qui non credebant, quam illi qui Dei Filium negabant. Sic ergo Christus credendus est, ut veritas loquitur, ut divinitas protestatur, ut Christus denique ipse præ-

dicat, qui utrumque est. Quid interserere te, infelix furor, inter Deum et Christum niteris? quid separare corpus suum a Filio Dei appetis, et ipsum a se Deum dividere conaris? unita discindis, et conjuncta discernis. Verbo Dei de Deo crede: nulla enim re melius confiteri divinitatem Dei omnino poteris, ^a quam si ea ipse a se, sicut Divinitas docuit, voce fatearis. Scitote enim juxta prophetam, quia Dominus ipse est Deus, qui invenit omnem viam disciplinæ: qui utique et in terris visus est, inter homines conversatus est. Ipse lumen fidei in mundum intulit: ipse lucem salutis ostendit. Deus enim Dominus, et illuxit nobis. Hunc ergo crede, hunc dilige, hunc confitere. Quia ^b quando ei, ut scriptum est, *omne genu flectetur, caelestium et terrestrium et infernorum, et omnis lingua confitebitur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris* (Philip. 1): velis, nolis, negare non poteris, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. Hæc enim perfectæ confessionis perfecta virtus est, Deum ac Dominum Jesum Christum semper in Dei Patris gloria confiteri. Amen.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Utrovīs tamen modo locus est manifestus et efficax ad probandum Christi deitatem: sed efficacior videtur in vulgata editione, quam secutus D. Hieronymus et alii Patres.

^a Ita emendandum ex editione Basileensi: ubi tamen desideratur conjunctio, omnino necessaria. Respicit enim præcedentia verba, nempe, *Unita et conjuncta*, puta Deum et hominem in Christo, quæ tamen dividebat et dirimebat Nestorius.

^b In judicio scilicet universalī, quando omnes astabimus ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque prout gessit, sive bonum, sive malum (II Cor. v). Illis enim verbis significatur tum manifestatio divinitatis C

Christi, quæ tunc potissimum et palam omnibus innotescet, quando ei curabitur omne genu, ut est apud Isaiam cap. xlv, ad quem locum alludit Apostolus ad Rom. xiv; tum judiciaria potestas Christo ut homini a Patre tradita, a quo constitutus est *judex vivorum et mortuorum* (Act. x): non enim Pater *judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem* (Joan. v). *Ei potestatem dedit ei judicium facere, quia filius hominis est, id est quatenus homo est, ut D. August.* exponit: nam secundum quod *Dei filius est, semper habuit, ait ipse* (tract. 9 in Joan. et ser. 64 de Verb. C Domini). Vide S. Thomam in p., q. 58 et 59, a. 2.

LIBER QUINTUS.

CAPUT PRIMUM.

Acerrime invehitur in errorem Pelagianistarum qui Christum solitariū hominem affirmaverunt.

Diximus libro primo ^a hæresim illam Pelagianæ hæreseos discipulam atque imitatricem, id omnibus modis tentasse atque pugnasse, ut Dei Filius Dominus Jesus Christus, natus ex virgine, homo tantum-

modo solitarius crederetur: et arrepta postmodum virtutis via, id eum pie religioseque vivendo obtinuisse, ut dignus per hanc vite sanctimoniam fieret, eni se majestas divina sociaret: ac sic exclusa ab eo penitus sacræ originis dignitate, sola ei tantummodo meritorum relinqueretur electio. Id admittentes utique ac laborantes, ut eo quasi ^b in plebem omnium

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hæresim scilicet Nestorianam, quam etiam Pelagianæ hæreseos discipulam et imitatricem ostendit lib. 1 cap. 2. ubi ait, *Nestorium idem omnino dicere, quod Pelagianistæ ante dixerunt: ideoque non novæ hæreseos auctorem, sed veteris instauratorem esse*. Unde et infra dicitur hæresis Nestorii recens orta, Cassiani videlicet ætate, et Pelagianæ pravinitatis quasi redivivos cineres suscitasse. S. itidem Prosper in Chronico de conspiratione Pelagianorum cum Nestorio, et simili consecuta damnatione ista habet: *Congregata apud Ephesum plus ducentorum synodo sacerdotum, Nestorius cum omni hæresi nominis sui et cum multis Pelagianis qui cognatum sibi dogma juvabant, damnatur*. Testatur id ipsum elegans epitaphium de hæresi Pelagiana damnata, et cum Nestoriana sepulta, ab eodem Prospero editum (*Lib. de*

D *Ingratis*), quod sic incipit:

Nestoriana linc successi Pelagianæ,
Quæ tamen est utero progenerata mco.
Intelix miseræ genitrix, et tibi nata:
Prodivi ex ipso germine, quod peperit.

Plura de hac utriusque hæresis affinitate et cognatione diximus in præcedentibus. Et Auctor sequenti cap. eam rursus inveniat.

^b Id est, in communem hominum sortem et conditionem redacto, detracto videlicet divinitatis, quasi nobilitatis titulo. Alludit ad morem Romanorum, apud quos plebeii multi fiebant ex patriciis, sicuti contra ex plebeis patricii. Et illi quidem dicebantur in plebem mitti, id est, in vulgus, seu faciem populi relegari, ob ignaviam vel flagitium.

mi-so, et velut in turbam humani generis aggregato, id per bonorum actuum conversationem mereri omnes homines posse dicerent, quidquid bene vivendo ille merisset. Pestifera scilicet ac lethalis assertio, quæ et Deo vera derogans, et hominibus falsa promittens, in utroque nefandi esset damnabilis mendacii, dum et sacrilegii injuria Deum afficit, et hominem in spem falsæ præsumptionis inducit. Perversissima scilicet atque impiissima assertio, mortalitati donans quod non erat, Deo tollens quod erat. Hujus ergo perniciosæ ac mortiferæ pravitatis hæc quæ nunc orta est recens hæresis, quasi redivos quodammodo suscitans cineres, in veteribus favillis novum movit incendium: Solitarium quippe hominem natum esse assertit Dominum Jesum Christum. Et ideo quid necesse est ut requiramus, an in consequentibus ejus perversitatis sit quæ est in capite ipso sceleris unius? Superfluum quippe est expectare in posteris qualis sit, quæ expectandi omnino causas jam in principio non reliquit: Quæ enim ratio est explorare, an in similitudinem superioris hæreseos eadem promittat homini quæ (quod immanissimum scelus est) eadem tollit Deo? Ita ut pene impium sit, cum videamus quid præcesserit, requirere quid sequatur: quasi vero aliqua in consequentibus causa afferri possit, qua se probet non esse impium, qui negaret Deum. Ait ergo, ut sæpe jam diximus, nova hæresis, Dominum Jesum Christum hominem tantummodo solitarium, ex virgine

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Id est, homini mortali attribuens, quod ei non competit, scilicet posse divinitatem assequi suis meritis.

^b Contra S. Leo epistola 97 ad Leonem Augustum: *Anathematizatur, ait, Nestorius, qui B. Virginem Mariam non Dei, sed hominis tantummodo creditur genitricem; ut aliam personam carnis, aliam faceret Deitatis.* Et Gregorius Nazianzenus epistola prima ad Chelidonium: *Si quis, inquit, Virginem Mariam nequamquam Dei genitricem esse credit, is etiam a Deitate sit separatus.* Denique in concilio Ephesino generali hæc duo capita potissimum fuerunt contra Nestorium definita. Primum, quam esse Christi personam, non duas; secundum, Mariam Virginem vere et proprie Theotocon et non Christotocon, id est, Deiparam et non Christiparam esse appellandam, non quod non esset Christipara, sed ne putaretur solam Christipara, et non Deipara, quod volebat Nestorius. Porro de vocabulo θεοτόκος et Χριστοτόκος geminus superius. Notandum vero quod, quamvis B. Maria vera et naturalis sit Mater Dei, eo quod genuerit Christum, qui non solum homo, sed etiam Deus est; non tamen est, nec dici potest mater divinitatis, nec genitrix divinitatis, aut deitatem, ut docet S. Thomas his verbis: *Quamvis Deitas et Deus non differunt re, differunt tamen secundum modum significandi: quia Deitas significat naturam divinam in abstracto: unde non potest sui ponere pro persona; Deus autem, quia signum naturam divinam per modum concreti, id est, habentem divinitatem, potest reddere locutionem veram pro supposito: et ideo quia B. Virgo est mater Filii Dei, potest dici mater Dei, et non divinitatis.* Ita S. Thomas (In III, dist. 4, q. 2, a. 2).

^c Non querere se, ut ante factum imprium Nestorium in beatusque alloquitur, et spectat superiora verba: *quasi redivos suscitans cineres, etc.* Sunt autem hic elegantes metaploræ et phrasæ synonymæ, redi-

natum esse: et ideo ^b Mariam Christotocon, non Theotocon esse appellandam, quia Christi mater, non Dei. Addit præterea sacrilegæ assertioni quam prava argumenta, tam frivola, dicens: Nemo anteriorem se parit. Quasi vero unigeniti Dei nativitas a prophæis prædicta, a sacentis præannuntiata, humanis sit tractanda aut æstimanda rationibus: Aut vero ipsa, quisquis es, o hæretice, qui de partu suo calumniaris, virgo Maria propriis hoc quod actum est, egerit consummarique virginitas: ut ei in tanta re ac tanto opere indebitis obijciatur humana. Si quid itaque in hæc re per hominis opus actum est, humanas quære rationes: si autem totum quod actum est, Dei virtus est; quid impossibilitatem spectas humanam, ubi efficientiam vides esse divinam? Sed de hæc tamen plenus postea. Nunc quod paulo antè dicitur dicere cœpimus exsequamur: ut omnes sciant in Pelagianis cineribus ^c ignes querere te, et novis sacrilegiorum flatibus favillas veteres excitare.

CAPUT II.

Pelagiano errori conjunctum ac vicinum est Nestorii dogma.

Dicis ergo Christum hominem tantummodo solitarium natum esse. Hoc utique et illa quam in primo libro evidenter ostendimus, Pelagianæ impietatis hæresis prædicavit, Christum hominem tantummodo solitarium natum esse. Addis præterea Dominum ipsum omnium Jesum ^d Christum θεοτόκον imaginem

^c vivos suscitare cineres, in veteribus favillis novum movere incendium, in Pelagianis cineribus ignes querere, et novis sacrilegiorum flatibus favillas veteres excitare. Quibus affines sunt aliæ sequenti cap. Pelagianum virus vomere: *Pelagianum spiritu sibilare.*

^d Nescio an hic ferat lector, et rursus infra (Cap. seq.), vocabulum imaginem, cum satis constet ex dictis et ex ipso textu esse frustraneum, et ex ignorantia Græcæ vocis θεοτόκον, vel imperitia librarium, in textum intrusum. Theodocon enim legendum, non Theotocon, superius ostendi: quæ vox (Theodochos scilicet) nihil aliud significat quam susceptricem Dei, ut mox etiam ab Auctore exponitur, seu qui Deum excipit, aut suscipit; quemadmodum et superius *carnem Christi Theodocon, id est, Deitatis susceptricem* dixit. Et rursus infra: *Et per hoc, omnes Theodochi sunt*, nullo imaginis respectu, aut mentione, quia nihil ad rem facit: nisi sic interpretis Christum theodocon imaginem, id est, imaginem Dei susceptricem a Nestorio appellatum: quod hætenus apud alium auctorem non legi, nec facile in hi persuaero, hanc phrasin ab illo usurpatam, cum de imagine nulla sit habita questio, sed de divinitate. Quia tamen tam editio Basilensis quam Plantiniana ita habent, nolui hoc loco, nec in eis expungere, sed satis habui lectorem de his monuisse, summi enim liberum relinquere iudicium. Porro ne quis temere Theodocon pro Theotocon mutatum existet, revocandam hic in memoriam dicendum superius inditum, later hæc tria vocabula sibi multum affinia, Theotochos, Theotocos et Theodochos; de singulis nonnulla auctoritates proferendæ. Est ergo notandum, composita, seu derivata a τίζω, sive τόκος, cum passivè sumuntur, proparoxytona esse; sive notari in antepenultima: cum vero active, in penultima: et hoc sine controversiâ apud omnes grammaticos. Itaque Theotocos (quod vocabulum

appellandum, id est, non Deum, sed susceptorem Dei; A Deum in se suscipiat, honorandum putas. Hoc utique scilicet, ut eum non propter se, quia sit Deus, sed quia illa etiam quam ante dixi hæresis asserbat, a Christum.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

apud Græcos Patres usitatissimum est) Dei parentem significat: diciturque et Theotocos et Theotocos (Vide, Damascen. l. iii Orthod. fid. cap. 12). Hæc enim duo posteriora non raro versus gratia usurpant poetæ. Sic Nonnus in Joannem (Cap. 1):

Παρθένῃ Χριστοῦ θεοτόκος ἱερο μήτηρ.
Virgo Christi Deipara venit mater

Et rursus (Cap. 2):

Μαρθένος ἀλλήτρειο θεοτόκος ὑπὲρ μήτηρ.
Virgo sequebatur Deipara filium mater.

Theotocos vero a Deo genitus intelligitur, ut docet Henricus Stephanus ex aliis similibus compositis: Idem in Prototocos [Leg. πρωτότοκος] et Prototocos [Leg. πρώτοτόκος] (Isid. Pelus. Ep. l. i, ep. 51). Nam Prototocos, id est, primogenitus. Lucae ii ἐτεξε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν πρωτότοκον: Peperit filium suum primogenitum. Et ad Colossenses primo, πρωτότοκος πάσης κτίσεως: primogenitus omnis creaturæ; id est, ante omnem creaturam genitus, sive quem Deus Pater genuit, antequam quidquam faceret a principio, ut Scriptura exprimit (Proverb. viii); ibidem, et Apocalypsis i, Ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεφρῶν, primogenitus ex virtutibus, pro quo noster interpres vertit posteriore loco: primogenitus mortuorum, id est, qui primus omnium a morte resurrexit, propria scilicet virtute, vel primus resurgentium ad vitam immortalis, sive ea resurrectione, quam mors nulla sæcula sit. Prototocos vero qua: primum genuit. Ex Homeri Iliad. P: Πρωτότοκος, κούρη, οὐ πρὶν εἰδὴν ἄτοκος. Inde πρωτότοκός πρῶτον παῖο. Porro Theodochos est qui Deum excipit, vel suscipit, ut nictum est: diciturque etiam Theodocos. Composita enim a δέχομαι admittant x et χ. Nam dicitur Xenodochos, hospes, vel Xenodocos, et ξενοδοχεῖν excipere, nuda xenodochium dicitur; et θεοδόχος portice, ut supra Nonnus in Joannem loquens de Magdalena (Cap. 11):

Χριστὸς κάλλιθερα θεοδόχος, ἢ πόδας αὐτοῦ
ἡμοστέρους ἔλαψα.

Christi per curicoma Dei hospita, quæ pedes ejus Ambros unxit.

Hæc e' grammatica de tribus istis vocabulis pro hujus loci occasione grammatice prolata, rudioribus ac, si mihi licet dicere, insipientibus, quibus perinde ac sapientibus, juxta Apostoli dictum, delitiores sumus, exposita, æqui, bonique, spero, consulunt æqui bonique lectores.

Quæstionem de Christi adoratione, seu cultu ei exhibendo, ipsi quoque Nestoriani moverunt. Nam qui duas in Christo ponebant personas, et Deum, atque hominem, tamquam alterum, atque alterum stantebant: ita etiam duplicem adorationem, seu venerationem aiebant esse deferendam, unam tamquam homini, alteram seorsim, tamquam Deo. Quod ut fidei catholicae contrarium, generalium conciliorum decretis jure damnatum est. Sic enim habet Ephesum concilii (quod contra Nestorium habitum est) canon octavus: Si quis audeat dicere assumptum hominem condorandum Deo Verbo, et conglorificandum, quasi alterum cum altero, et non potius una adoratione colit Emmanuelem, unamque ei glorificationem defert, juxta quod Verbum caro factum est, anathema sit. Rursus concilii Constantinopolitani canone nono sic decretum est: Si quis adorari in duabus naturis dicit Christum, ex quo duæ adorationes introducuntur, seorsim Dei Verbo, et seorsim homini, et non una adoratione Dei Verbum incarnatum cum ejus carne adorat, juxta quod sanctæ Dei Ecclesiæ ab initio traditum est, anathema sit. Eandem doctrinam ut catholicam adversus Nestorianos tradunt Patres, e quibus Cyrillus in epistola ad ipsum Nestorium: Ita, inquit, Chri-

stum unum Deum et hominem confitemur, non tamquam hominem cum Verbo coadorantes, ne divisionis quædam species inducatur, sed unum tantum, et eundem adorantes, quia non est alienum a Verbo corpus suum, cum qua etiam ipse assidet Patri. Et hæc quidem illi contra Nestorium, cujus hæc verba vulgo ferebantur: Propter eum qui hominem induit, eum qui induus est, veneror: propter invisibilem, adoro visibilem. Quibus similia sunt, quæ apud eundem Cyrillum alibi leguntur (Epist. 10 et 29). Propter absconditum adoro eum qui apparuit: inseparabilis est Deus ab eo qui apparuit: quapropter honorem ejus qui non separatur, non separo: naturas separo: adorationem vero rursus. Hæc Nestorius. In quibus verbis eum satis evidens detur duarum hypostasæon, seu personarum significatio, eum dicitur propter absconditum adorari eum, qui apparuit: quasi alius sit in Christo absconditus,

alius manifestus: id est, alia persona Dei absconditi, alia hominis apparentis: tamen collidissime fingit vaser ille quandam adorationis mixtæ; non quod unam adorationem tamquam unius esse censeret, sed quia unius adorationem ab alterius adoratione distinguere nollet, quin scilicet dum adoraretur unus, alter etiam adoraretur, propter arctissimam, ut dicebat, unius cum altero conjunctionem, non tamen hypostaticeam et substantialem. Et hoc est quod a Nestorio assertum loci loco indicat Anetor, Christum non propter se colendum; quasi diceret, Christum hominem non propter se colendum, sed propter Deum inhabitantem, a se personaliter distinctum, licet arctissime conjunctum. Porro ad amphorem hujus loci elucidationem, sciendum primo, totam hanc doctrinam de Christi adoratione, in duobus articulis consistere, quorum primus est, Christum, seu personam Christi in divina et humana natura subsistentem, adorandum perfectissima illa adoratione lætæ qua tota Trinitas et singule personæ divine adorantur. Hoc certa fide tenendum esse ex Scripturis manifestum est. Christus enim de se loquens dicit Joannis v: Ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem. Et Paulus ad Romanos iv de Christo exponit illud Isaie xlv: Mihi curvabitur omne genu: quod de adoratione soli Deo debita dictum esse, nemo dubitet. Et eodem sensu ad Philippenses ii dicit: In nomine Jesu omne genu flectatur. Et Thomas apostolus adorans Christum, dixit: Dominus meus et Deus meus (Joan. xx). Et eadem fide cæcus a Christo illuminatus, prociens adoravit eum (Joan. ix).

Eadem et Centurio, cujus fidem Christus tantopere commendavit (Mat. ix). Ad Hebræos i citat Apostolus illa verba ex psal. xcvi: Et adoret eum omnes angeli ejus. Ubi certum est agi de adoratione lætæ soli Deo propria. Non præcessit: Confundantur omnes qui adorant sculpilia, et qui gloriantur in simulacris suis. Ubi opponitur idololatria cultui Dei: Et de eodem cultus genere intelligunt Patres adorationem a Magis Christo exhibi am, ut ipsi suis muneribus satis professi sunt (Mat. ii). Denique Apocalypsis v et xii hoc modo adorant sancti omnes Agnum occisum; atque illi et sedenti in throno simul canitur ab omnibus: Benedictio, et honor, et potestas in sæcula sæculorum. Denique quæcumque probant Christum hominem esse etiam verum Deum, probant ex consequenti ipsam esse adorandum ratione unionis hypostatice et eorum unionis idiomatum utriusque nature, ut dictum est. Unde Athanasius, Augustinus, et alii Patres scribentes contra Arianos, ex hac adoratione, quam ex Scripturis constat Christo Domino deberi, tamquam ex signo, seu a posteriori, concludunt ipsam esse verum Deum. Secundus articulus, humanitatem Christi simul et eadem adoratione cum Verbo adorandam, hoc est, humanam Christi natu-

non propter se colendum, videlicet quia Deus esset, A sed quia bonis ac piis actibus Deum in se habere meruisset. Ergo vides Pelagianum te virus vomere, Pelagiano te spiritu sibilare. Unde convenit, ut de te non tam judicandum quam judicatum esse videatur: quia cum ejusdem erroris sis, necesse est ejusdem quoque etiam damnationis esse credaris. Ut non dicam illud interim, quod imperiali statuæ Dominum comparans, in tantam sacrilegii impietatem ac blasphemiam prorupisti, ut recte admodum etiam Pelagium ipsum qui pene omnes impietate vicerit, hæc amentia vicisse videaris.

CAPUT III.

Hanc divinitatis participationem quam Pelagiani et B

ALARDI GAZÆI

COMMENTARIUS.

ram, partesque ejus, corpus et animam, non diversa aliqua ab alia, quæ Verbo debetur, adoratione colenda esse, quemadmodum docuerunt Nestoriani; sed eadem prorsus cum ea, quæ Deo exhibetur. Ita docent D. Thomas (ut p. q. 25, a. 1 et 2), et alii DD. post Magistrum (Lib. III, dist. 9). Cujus doctrinæ duplex ratio assignatur. Prior est nobilitas personæ in Christo. Proprie enim honor exhibetur toti rei subsistenti, id est, hypostasi, seu personæ, quæ cum sit unica in Christo, unus quoque honor, sive adoratio toti Christo debetur, ea videlicet quam latræ vocant. Sic enim Augustinus cultum soli Deo debitum, una voce exprimendum censet (Lib. x de Civit. cap. 1). Non ergo seorsim in Christo naturam humanam venerari debemus, sed quatenus est natura Verbi facta: cui proinde cum honorem deferimus, eo ipso Verbum, cuius natura est, veneramus. Sic Augustinus sermone 58 de verbis Domini: *Ego, inquit, Dominum carnem, immo perfectam in Christo humanitatem propterea adoro, quod a divinitate suscepta, atque Deitati unita est, ut non alium atque alium, sed unum, eundemque Deum et hominem Dei Filium confitear*, etc. Et in psalmo xxviii de Christo exponit illa verba: *Adorate scabellum pedum ejus, per scabellum, ejus humanitatem intelligens, quem ibi Cassiodorus imitatur*. Similiter et Damascenus (Lib. IV *Orthod. fid. cap. 3*) dicit carnem Christi per se esse inadorabilem; ut autem Verbo conjunctam, simul eadem adoratione coli. *Non enim, inquit, carnem nudam adoramus, sed carnem Dei, id est, incarnatum Verbum*. His accedit concilium Tridentinum (ss. 13 cap. 5 et can. 5), definiens Eucharistiæ sacramentum, propter divinitatis et humanitatis Christi præsentiam, adorari latræ: *Nullus, ait, dubitandi locus relinquitur, quin omnes Christi fideles pro more in catholica Ecclesia recepto, latræ cultum, qui vero Deo debetur, huic sanctissimo sacramento in veneratione exhibeant: neque enim ideo minus est adorandum, quod fuerit a Christo Domino, ut sumatur, insultum. Nam illum eundem Deum præsentem in eo adesse credimus, quem Pater æternus introduceas in orbem terrarum, dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei (Psal. xcvi, Hæbr. 1). Quem Magi procedentes adoraverunt; quem denique in Galilæa ab apostolis adoratum fuisse Scriptura testatur (Matt. II; Mat. xxviii; Luc. xxiv)*. Hæc ibi. Ex quibus intelligimus in sacramento non adorari solummodo Christi divinitatem, sed etiam humanitatem, circa quam proxime exercetur adoratio: tractat siquidem sacerdos Domini corpus, non ut homini tantum, sed ut vere est, ipsius Dei; omnisque illa adoratio non ad Duliam, sed ad Latræam pertinere censenda est. Unde Apostolus dicit eum, qui indignè accipit hoc sacramentum, *reum esse corporis et sanguinis Domini (I Cor. xi)*: reum scilicet hæc

Nestoriani Christo tribuunt, omnibus viris sanctia communem esse.

Ais ergo Christum Θεοδόχον imaginem appellandum, id est, non propter se enim quia sit Deus, sed quia Deum in se susceperit honorandum. Hoc modo ergo nihil inter enim et omnes qui fuerunt sanctos homines esse asseris, quia omnes utique sancti homines Deum in se habuerunt. Siquidem et in patriarchis Deum fuisse, et in prophetis Deum locutum non ignoramus. Omnes denique non dico apostolos, martyres, sed omnes quoque sanctos Dei et servos Dei habere in se Spiritum Dei credimus, secundum illud, *Vos estis templum Dei vivi; sicut Deus dixit, quia habitabo in eis (II Cor. vi)*. Et iterum: *Nescitis quia templum Dei estis et Spiritus Dei habitat in vobis (I Cor. III)?* Et per hoc omnes a Theodochi sunt, ac

divinæ majestatis, cuius cultum et reverentiam in ejus corpore et sanguine, sacrilego contactu et usu violat. Altera ratio est, quod in deferendis honoribus respicitur personæ dignitas: hæc autem æstimatur ex eo, quod est nobilitas atque præstantius. Quoniam ergo Christi personæ dignitas in eo potissimum consistit quod Deus sit, in eo honorando hoc debentus attendere, non autem id solum, quod ignobilius est: ideoque qui Christum honoraret tantum ut hominem præterita ejus divinæ majestatis consideratione, is dignitati personæ injuriam potius quam honorem irrogaret, perinde atque si quis episcopum veneretur tantummodo ut artium magistrum. Quo fit etiam ut, quamvis Christus interpellet pro nobis apud Patrem, quia tamen invocatio qua illius opem imploramus honoris officium est, honor autem spectat id quod est in persona præstantius, non recte dicatur Christo: *Ora pro nobis, sed, Filii Dei, miserere nobis*. Est præterea notandum, propositionem illam, *Christum non propter se colendum*, esse amphibologiam, et posse habere duplicem sensum: alterum Nestorianum et hæreticum, nempe Christum non propter se colendum, cultu scilicet latræ, qui soli Deo debetur, et quia non Deus ipse, sed purus homo sit, alius a Deo, ipsi tamen arte conjunctus: ratione ejus conjunctionis non substantialis, sed accidentalitatis, simul ipse homo cum Deo coleretur, et unitis ejusdem venerationis particeps esset. Atque hoc sensu eam propositionem damnaverunt Patres, quia Christum divideret et a Deo separaret, ut patet ex dictis. Alter sensus catholicus et verus: Christum hominem non propter se colendum et adorandum, id est, ratione humanitatis suæ, sed ratione divinæ hypostasis, in qua subsistit humana natura, sive quia idem verus Deus et homo est; ut tota ratio adorationis Christo debita, non ex ipsa humanitate, sed ex divinitate eidem unita spectetur: ex qua ratione adoratio Christo exhibita, in ipsam humanitatem redundet, eandem pariter comprehendat. Et hoc est, quod dicunt Patres, humanitatem seu carnem Christi adorandam esse, non seorsim consideratam, sed ut unitam Verbo, etc. Proinde cum sic oramus oratione Ecclesiæ, *Anima Christi, sanctifica me*, non postulamus a sola anima tanquam ab auctore sanctificationem, quæ est opus Dei, sed ab ipso Christo, per meritum animæ ipsius: sicut etiam a sanguine ipsius petimus, ut abluat nos, hoc est, ab ipso Christo, per meritum passionis, in qua sanguinem effudit, aut per sacramentum Altaris, sub quo animæ et sanguis et caro ejus continentur (Gab. Vasquez in III p., disp. 96, a. 5). At de his satis.

a Theodochi potius quam Theotoci hoc loco legendum adnotet ipsa series contextus. Explicat enim qui sunt Θεοδόχοι, Theodochi, id est, suscep-

sic hoc modo cunctos admodum Christo similes et Deo pares dicis. Sed absit hæc abominandi erroris impietas, ut factoræ suæ frictor, ut famulis suis Dominus, ut terrena fragilitati Deus terrestrium et celestium comparetur; et hæc ei ex beneficiis suis injuria fiat, ut qui habitatione sua dignatur hominem, ideo idem quod homo esse dicatur.

CAPUT IV.

Inter Christum et sanctos quid intersit.

Quinimo hoc inter illum intere et sanctos omnes, quod inter habitaculum et habitatorem, quod utique ut habitet non habitanti est, sed habitatoris, in cuius scilicet arbitrio est et edificatio habitanti et usus; id est, vel ut, eum velit, habitaculum ipsum facere, vel ut, eum fecerit, dignetur habitare. *Aut experimentum queritis, inquit Apostolus, ejus qui in me loquitur Christus (II Cor. xii)? Et alibi: Nescitis quia Christus Jesus in vobis est? nisi forte reprobi estis (Ibid.)* Et iterum: *In interiore, inquit, homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris (Ephes. iii).* Vides quid intersit inter doctrinam Apostolicam et blasphemiam tuam? Tu in Christo Deum velut in homine habitare dicis; ille Christum ipsum in hominibus habitare testatur. Quod profecto, ut tu ais, caro et sanguis facere non possunt, scilicet ut ex hoc ipso quo eum Deum esse negas, Deus probetur. Nam cum eum qui in homine habitet, Deum non neges, necesse est ut eum quem in hominibus habitare cognovimus, evidentissime Deum esse credamus. Omnes ergo sive patriarchæ, sive prophætæ, sive apostoli, sive martyres, sive denique sancti

A omnes, habuerunt quidem in se Deum, et omnes filii Dei facti sunt, et omnes Theotoci fuerunt; sed diversa utique multo dissimilique ratione. Omnes enim credentes Deum filii Dei sunt per adoptionem, unigenitus autem tantum Filius per naturam; qui non ex materia aliqua est a Patre genitus, quia omnis res et omnis rerum materia per unigenitum Dei Filium est; non ex nihilo, quia ex Patre; non quasi factus, quia nihil in Deo vacuum atque mutabile; sed ineffabiliter atque inestimabiliter Deus Pater in his quæ ingeniti in se erant, Unigenitum suum genuit; ac sic ab ingenito summo et sempiterno Patre unigenitus summus et sempiternus est Filius, idem habendus in carne qui habetur in spiritu, idem credendus in majestate, quia nasciturus in carne [Lips. in marg. idem credendus in corpore qui creditur in majestate, quia nasciturus in carne]. Non divisionem aliquam aut discessionem sui fecit, ut se ex parte aliqua non nascente pars sui aliqua nasceretur; aut aliquid in eo divinitatis postea superveniret, quod in eo natum ex Virgine non fuisset. Omnis enim, juxta Apostolum, omnis in Christo plenitudo divinitatis habuit corporaliter (Coloss. ii). Non quia aliquando habiaverit, et aliquando non habiaverit; nec quia postea fuerit, et ante non fuerit. Alioquin ad illam Pelagianæ hæreseos impietatem devolvimur, ut dicamus ex certo tempore habitantem in Christo Deum; tum in eum supervenisse, quando ille vita et conversatione id provenerit, ut in se virtus divinitatis habitaret. Hominum ergo, hominum sunt hæc, non Dei, ut in quantum humana imbecillitas valet,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tores Dei, nempe in quibus, secundum Apostolum, Spiritus Dei inhabitat, tanquam in templo suo; quomodo superius (Lib. iii cap. 15) dixit Christum Theodochem a Nesto in appellatum, quod Deum in se suscepit; quo etiam modo omnes sanctos Θεοδόχους, ac per hoc Christo similes, immo pares, impius ille astruebat.

^a *Theodochi*, an *Theotoci* hic legendum sit, ambigua mihi sententia est. Nam ut *Theodochi* snadere videtur quod eadem verba superius usurparit Auctor: *Omnes Theodochi sunt*, ubi *Theodochi* potius legi debere monimus, magis tamen probatur hæc Plautiniana lectio, quæ et Itas lænsis, ut *Theotoci* passive hic dicantur homines justii, spiritali regeneratione a Deo geniti, seu ex Deo nati, et Dei filii, et Dei filii per adoptionem effecti, quemadmodum statim expo it Auctor: quo itidem modo D. Joannes dicit homines Dei filios fieri, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt (Jonn. i). Et alibi rursus: *Omnis qui diligit fratrem suum, ex Deo natus est (Jonn. iv)*. At Christus Theotocos, uti Protocos, a Deo genitus et primogenitus, non adoptione aut participatione, sed natura et plenitudine divinitatis, ut dictum est. Habemus igitur ex Cassiano tria illa vocabula superius memorata, et in hoc argumenti frequentata, *Theotocion*, id est, *Deiparam*, quod cæteris usitatis est; *Theotocion* proprioxytonum, id est, a Deo genitum, vel ex Deo natum ac Dei filium; et *Theodochem*, id est, Dei susceptorem, vel susceptricem. Neque refert quod superiori capite *Theodochi*, hæc vero *Theotoci* dicantur viri sancti; utriusque enim admittebat Nestorius, nimirum *Τροδόχους* et *Θεοτόχους* esse, quod et Dei susceptores essent, id est, Dei habitacula,

et quod Dei filii, scilicet adoptivi; et utroque nomine eos Christo conferelat, non aliud ipsi propriam ac peculiare reservans, quam excellentiam quamdam præ cæteris ac dignitatis prærogativam.

^b *Corporaliter*, id est, substantialiter, et secundum substantiam, non secundum energiam et operationem tantum; vel, *corporaliter*, id est, vere et non secundum materiam et figuram tantum, sicut in angelis veteris Testamenti personam Dei gentilibus; vel *corporaliter*, id est, in corpore per unionem hypostaticam; et non in anima tantum, ut in aliis sanctis, quia divina natura unita est non tantum animæ, sed etiam corpori Christi, et ex Verbo divino et humana natura una substantia corporea et visibilis constat. Et hoc modo D. Augustinus per illud, *corporaliter*, idem significatum esse dicit quod illis verbis, *Verbum caro factum est (Jonn. i)*. Theophylactus: *Habitavit, inquit, in eo corporatus, et una substantia cum eo quod assumpsit*. Len Pontifex: *In Christo habitavit omnis plenitudo divinitatis corporaliter*. Totum igitur corpus implet tota divinitas, et sicut nihil deest illius majestatis cujus habitatione repletur habitaculum, sic nihil deest corporis quod non suo habitatore sit plenum. Item alibi: *Cum incorporea sit substantia Dei, quomodo corporaliter in Christo habitat, nisi quia caro nostri generis facta est caro Deitatis?* etc.

^c De qua lib. i (Cap. 5), ubi Pelagianorum errores recenset: *Adiderunt quoque, inquit, Dominum Salvatoreme nostrum post baptismum factum esse Christum; post resurrectionem, Deum; alterum assignantes unctionis mysterio, alterum merito passionis*. Itaq. ibi. Fuit idem error Photini an iniquis hæresibus, a quo Pelagiani acceperunt, ut cap. precedenti ejusdem libri est annotatum ex Epiphania et aliis.

Deo se humiliat, Deo subdant, Dei se habitaculum A
faciant, et habere hospitem atque habitatorem Deum
fide et pietate mereantur. Quia prout quis idoneus
munere Dei fuerit, ita cum divina gratia muneratur.
Prout si quis dignus putatur Deo, ita Dei fruitur ad-
ventu, secundum illam Domini promissionem : Si
quis diligit me, sermonem meum servabit; et ego et
Pater meus veniemus ad eum, et mansionem apud
eum faciemus (Joan. xiv). Longe autem alia de Christo
res atque ratio est, in qua omnis plenitudo divinitatis
habitat corporaliter, et qui ita divinitatis plenitudi-
nem in se habet, ut cunctis de sua plenitudine largi-
atur; qui inhabitante in se divinitatis plenitudine,
ita ipse in singulis sanctorum habitat, prout eos dignos
suo putarit habitaculo, et ita omnibus de plenitudi- B
tudine sua tribuit ut ipse in plenitudine sua jugiter
perseveret; qui utique etiam cum in corpore suo in
terra esset, animabus tamen sanctorum omnium
inerat, cœlos, terras, mare, omnem denique univer-
sitate infinitate potentiae suae ac majestatis imple-
bat; et ita totus in seipso erat, ut eum tamen mundi
universa non caperent. Quia quamlibet magna sint et
ineffabilia quae facta sunt, nulla tamen tam capacia et
immensa sunt, quae ipsum possint capere factorem.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

a De homine Domianico, et an Christus dici debeat
homo Dominicus, dictum est alio loco (Ad collat.
11 cap. 15). Et satis mirum est Cassianum, cum in
his libris contra Nestorium ex professo agat, non abstin-
uisse ab hac phrasi, quae Nestorio favere, et
duas hypostases, duo supposita in Christo innuere
videtur. Et quamvis etiam alii Patres, praesertim D. Augustinus, inter-
dum hac locutione usi legantur; tamen ipse Augustinus eam postea retractans, sibi
displicuisse declarat, ut suo loco ostendimus : ejus
retractionem secutus D. Thomas (Part. III, q. 16,
a. 3), negat simpliciter hanc locutionem esse usur-
pandam; quia Dominicus dicitur denominative a Do-
mino, et supponit distinctionem a Domino; quare
cum Christus ipse sit Dominus, non debet homo
Dominicus appellari. Nam per hoc indicatur error
Nestorianus et distinctio personarum. Unde et D.
Gregorius Nazianzenus oratione 51 refert Apollinari-
stas illa voce uti solere; ipse vero subdit : *Ne ho-*
mines isti alios decipiant, vicissimque ipsi decipiantur,
hominem Dominicum, ut ipsi loquantur, vel potius
Dominum et Deum nostrum mentis expertem esse asse-
rentes. Neque enim hominem a divinitate separamus,
sed unum et eundem confitemur. Ubi Elias Cretensis :
Perquam caute, inquit (tamquam videlicet non citra
errorem Dominicus dictus sit, idque divisionis sus-
picionem inducat), et haec verba adjunxit, ut ipsi
aiunt, et item correctionem hanc, vel, ut rectius lo-
quantur, Dominum ac Deum nostrum. Dominus enim
in totum, ac Deus Christus est, non autem Domini-
cus homo. Hoc enim Apollinaristae nugabantur;
tamquam alius atque alius esset, nempe Dominus et
conspicuus ille homo. Sic ipse. Quatenus tamen haec
locutio excusari possit, et quo sensu interdum a Pa-
tribus usurpetur, habes alibi in notis explicatum
(Vide Suarez in III part. ubi supra). Vide, si lubet,
Rufinum in Apologia pro Origene, circa finem.

b Locus Isaiae diffacilis et obscurus : Quare notan-
dum in primis, quod Septuaginta Interpretes (ut
refert Hieronymus) hanc sententiam omnino præ-
termiserunt, quod et Basilium in hunc locum scribens

CAPUT V.

Christum ante ortum temporalem Deum semper a
prophetis appellatum fuisse.

Iste ergo est de quo propheta dicit : *Quoniam in*
te est Deus, et non est præter te Deus. Tu es enim
Deus noster, et nesciebamus, Deus Israel Salvator
(Isaia XLV); qui in terris utique postea visus est, et
cum hominibus conversatus est (Baruch III). De quo
etiam David propheta ex persona ipsius dicit : *De*
ventre matris meae Deus meus es tu (Psalm. XXI), os-
tendens utique quod numquam a homo ille Domini-
cus sine unitate Dei fuerit, in quo in ipso statim
Virginis utero plenitudo divinitatis habitaret. Sicut
et alibi idem propheta, Veritas, inquit, de terra orta
est, et justitia de cælo prospexit (Psal. LXXXIV), ut
intelligeremus scilicet prospiciente e cœlis Filio Dei,
id est, adveniente ac descendente, justitiam natam
esse e carne Virginis; non phantasiam corporis, sed
veritatem. Ipse est enim veritas, secundum illud
ipsius testimonium Veritatis : *Ego sum veritas, et vita*
(Joan. XIV). Ergo quia anterioribus libris veritatem
hanc, id est, Dominum Jesum Christum natum ex
Virgine Deum probavimus, nunc, ut libello abhinc
proximo instituimus, eum qui ex Virgine nasciturus
esset semper Deum prænuntiatum esse doceamus.
Ait itaque Isaia propheta : *Quiescite ab homine,*

attestatur. Unde discimus editionem Græcam, quæ
nunc circumfertur, non esse Septuaginta Interpre-
tum, aut certe non esse puram, sed alieni auctam
vel mutatam (Vide Bellarminum Lib. II de Verbo Dei
cap. 6); quod et Justinus in dialogo cum Tryphone,
et Hieronymus præfatione in Paralipomenon et alibi
affirmant. Siquidem in omnibus exemplaribus tam
Græcis quam Latinis hæc sententia reperitur integra,
et cæteri interpretes, præter Septuaginta, eam
reddiderunt, licet aliter quam noster interpres.
Aquila enim qui vetus Testamentum ex Hebræo in
Græcum transtulit, posteriorem partem ita reddidit :
Quia in quo reputatus est? quasi dicat : in nullo.
Pagninus, qui ex Græco in Latinum vertit, sic edi-
dit : *Quid enim reputationis est ipse? Hæreticus in-*
terpres Munsterus hoc modo : Quid enim ille reputa-
tus? Solutus D. Hieronymus eo modo interpretatus
est, ut habet Latina et Vulgata versio, quam hoc
loco, ut veriore et evidentiore, magis probat et
commendat Cassianus, qui tamen alibi frequenter
Græcam versionem Septuaginta sequitur, ut videre
est in indice locorum hujusmodi ad ipso citatorum.
Secundo notandum etiam, ex Hieronymo, vocabu-
lum Hebraicum Bama esse ambiguum : interdum
enim significat excelsum, interdum, in quo. Hector
Pintus in hunc locum commentans : *Hæc dictio,*
inquit, Bama, significat excelsum; in quam signifi-
cationem accipitur I Reg. IX : Antequam ascendat ex-
celsum. Et in Psalmo : Et super excelsa statuens me
(Psalm. XVII). Et aliis in locis. Quam significationem
in præsentem secutus est, et recte quidem, divus Hiero-
nymus, qui ita transtulit, ut est in Vulgata editione.
Sed quoniam mah significat quid, et ba significat in,
existimavit Aquila hoc in loco duas esse dictiones, quæ
ratione adductus transtulit, in quo, dicens : Quia in
quo reputatus est ipse? Ita Pintus. Tertio hanc Aquilæ
interpretationem, ut Judaicam et malitiosam
(cui affinis est illa Pagnini et altera Munsteri), gravi-
ter refutat D. Hieronymus, et suam simul aperit
sententiam his verbis : Intelligentes ergo Judæi pro-
phetiam esse de Christo, verbum ambiguum in deterio-

cujus spiritus in naribus ejus, quia in quo reputatus est ipse, vel, ut verius atque evidentius ^a in Hebræo est, quia *Excelsus reputatus est ipse* (Isaïæ II). Pulchre autem dicens, *quiescite*, verbo vim prohibentis inquietudinem persecutionis expressit. *Quiescite*, inquit, ab homine cujus spiritus in naribus ejus, quia *Excelsus reputatus ipse est*. Numquid non una eademque sententia et humani corporis susceptionem et Dei locutus est veritatem? *Quiescite*, inquit, ab homine, cujus spiritus in naribus ejus, quia *Excelsus reputatus est ipse*. Nonne tibi, quæso, palam alloqui persecutores Domini videtur, dicens, *Quiescite ab homine quem persequimini, quia hic homo Deus est?* Et licet in humilitate humanæ carnis appareat, in celsitudine tamen divinæ magnificentiae perseverat. Bene autem dicens propheta, *Quiescite ab homine* **B** *cujus spiritus in naribus ejus*, certissima humani corporis significatione hominem demonstravit. Intrepide utique ac fiducialiter, utpote qui tam con-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

rem partem interpretati sunt, ut viderent non laudare Christum, sed nihili pendere. Quæ est enim verborum consequentia, et qui ordo rationis ac sensus, ut dicamus: Cum hæc ita se habeant, et dies ventura sit Domini, in qua universus Judææ status subvertendus est et omnia conterenda, moneo vos atque præcipio, ut quiescatis ab homine qui ita spirat ac vivit ut nos homines, quia in nihilo computandus est? Quisquamne hominum ita quæpiam laudet, ut dicat: Cavete ne offendatis eum qui omnino nihil est? Ergo contrario sic intelligendum: Cum hæc universa ventura sint vobis, et prophetali spiritu prædicantur, moneo atque præcipio ut quiescatis ab eo qui secundum carnem quidem homo est, et habet animam, et ita spirat et naribus halitum trahit ut nos homines spiramus et vivimus; sed secundum divinam majestatem excelsus est, et reputatur, et creditur. Tacita mecum mente pertractans, non possum invenire rationem quare Septuaginta tam perspicuam de Christo prophetiam in Græcum notuerint vertere. Cæteri enim, qui venterunt quidem, sed sermonem ambiguum ad impietatis traxere sensum, non mirum eur male interpretati sint, nec voluerint de Christo gloriosum quid dicere, in quem non credebant, videlicet ut Judæi, aut semijudæi, id est, Ethonitæ. Hucusque D. Hieronymus. Et hæc prima expositio horum verborum, quam hic secutus est Cassianus, ut patet ex decursu hujus capituli. Alii paulo aliter sic exponunt: Cavete offendere aut injuria afficere hominem illum, nempe Messiam venturum, quia spiritus in naribus ejus, id est, quia iram suam vobis manifestabit, et magno spiritu in vos deserviet, ut solent homines irati magnus spiritus et status ex ore et naribus effundere. Unde et de diabolo furente dicitur: *De naribus ejus procedit fumus, sicut olivæ succensæ atque ferventis* (Job. XL). Sic Pintus: *Habere*, inquit, spiritum in naribus, est iratum esse. Dicens, *Quiesce ab homine*, ostendit Christi humanitatem. Dicens autem, *Quia excelsus reputatus est ipse*, ostendit ejus sanctissimum nomen. Ac si diceret: *Videte ne Christum contemnatis verum Deum, et verum hominem, qui iratus poterit vos facile perdere, et omnem vestram rempublicam labefactare, et penitus extinguere*. Sic ipse, qui tamen et alteram asserti expositionem D. Hieronymi superius relatam. Tertia expositio est D. Gregorii lib. xxxi Moralium cap. 21: *Naribus quoque, ait, præscientia designatur, sicut per prophetam dicitur: Quiescite ab homine. cujus spiritus est in naribus ejus, quia excelsus*

stanter veritatem hominis assereret quam Dei, quia hæc fides vera est et catholica credere Dominum Jesum Christum ita substantiam veri corporis sicut veritatem perfectæ divinitatis habuisse. Nisi forte in illo aliquid ambigendum putes, quia ^b Excelsum pro Deo posuit; cum utique hic mos Scripturæ sacræ sit Excelsum pro Deo dicere, sicut illud prophetæ, *Dedit vocem suam Excelsus, et mota est terra* (Psal. XLV). Et, *Tu solus Excelsus super omnem terram* (Psal. LXXXII). Isaïas quoque, qui hæc dicit: *Excelsus et sublimis habitans æternitate* (Isaïæ LVII). In quo manifeste intelligendum est: cum illic Excelsum sine ulla adjectione Dei posuerit, quod etiam hic Deum in Excelsi nomine nuncupavit. Ergo quia evidenter per prophetam sermo divinus Dominum Jesum Christum et hominem et Deum prænuñtiavit, videamus an veteribus testimoniis etiam nunc conveniant et concordent nova.

reputatus est ipse. Sæpe enim id quod non videmus, odore comprehendimus; ita ut nonnullæ res etiam cum longe jaceant, fragrantia nobis suæ qualitatis innotescant, dumque per nares spiritum ducimus, plerumque aliqua et invisâ perspicimus. Redemptoris ergo nostri spiritus esse in ejus naribus dicitur, ut videlicet scientia illius esse in præscientia designetur; quia quæcumque se scire in natura humanitatis innotuit, hæc nimirum ante sæcula ex divinitate præcivit. Qui unde spiritum in naribus habuerit, mox per prophetam subjuncti dicens: *Quia excelsus reputatus est ipse*. Ac si diceret: *In inferioribus ventura præcivit, quia ad ima de cælestibus venit*. Hoc Gregorius.

^a Sic D. Hieronymus venit ex Hebræo, et subdit in Commentario: *Quod autem Christus Excelsus sit, vel Altissimus, qui alio sermone apud Hebræos appellatur Elion, in octogesimo sexto psalmo legimus: Numquid Sion dicit, homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus? Et in Evangelio: Et tu puer propheta Altissimi vocaberis. Ac ne longum sinem traham, hæma, apud Hebræos, non excelsus dicitur, sed excelsum, id est, ipsa altitudo, atque sublimitas; quasi si de aliquo dicamus: non est divinus, sed divinitus; non est rivus, sed fons; non est homo, sed ipsa humanitas. Origenes hunc locum ita interpretatus est.*

^b Est enim Excelsus, alias Altissimus, nomen proprium solius veri Dei, D. Hieronymo assertore in epistola 136 ad Marcellam. Nam in psalmis quos hic citat Auctor, non Excelsus, sed Altissimus legitur in Vulgata editione. Porro hoc nomen tribuitur Christo a Davide psalmo LXXXVI, ut modo dictum est. Unde idem Hieronymus ibidem Arianos, periunde ac Cassianus Nestorianus, hoc loco exagitan: *Respondent, inquit, Ariani, quoniam dicunt Altissimum solum Patrem esse. Ecce hic de Filio dicitur: Et ipse fundavit eam Altissimus. Non dixit: Filius Dei, qui erat a principio apud Patrem; sed quid dixit? Homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus. Si autem Altissimus, quanto magis Verbum Dei? Hæc Hieron. Idem nomen etiam Christo tribuit Zacharias Lucæ I teste Beda in Commentario, et verba ipsa satis aperte hoc significant: *Tu, puer, propheta Altissimi vocaberis; præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus. Ubi Joannes dicitur futurus propheta Altissimi, quia præibit ante illum parare vias ejus: præivit autem ante Christum, non ante aliquem alium, ut notum est.**

CAPUT VI.

Eandem doctrinam novi Instrumenti testimonii illustrat.

^a Quod fuit, inquit apostolus Joannes, a principio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, ^b et manus nostræ palpaverunt de Verbo vitæ, et vita manifestata est; et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis. Vides quemadmodum vetera recentibus roborentur, et antiquam prænuntiationem novæ prædicationis confirmatio consequatur? Isaias dixit: *Quiescite ab homine, cujus spiritus in naribus, quia Excelsus reputatus est ipse (Isaiæ 11)*. Ipse Joannes autem, *Quod fuit, inquit, a principio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ palpaverunt de Verbo vitæ, et vita*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Exordium primæ Epistolæ B. Joannis apostoli, in quam exstat peculiaris tractatus sive commentarius D. Augustini tomo IX Operum ejus. Scite D. Thomas querit cur non more aliorum apostolorum epistolæ scribentium, et aliarum duarum ejusdem Joannis Epistolarum, hic non præmiserit salutationem. Respondet, ut initium Epistolæ suæ initio Evangelii sui concordaret, ubi dicitur: *In principio erat Verbum, etc.*, ut sic appareat eundem scriptorem Evangelii et Epistolæ, et quasi hoc operi Evangelii præcedenti continuaret. Sic ipse admonet deinde constructionem hujus textus sic debere ordinari: *Nos apostoli, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis illud quod fuit ab initio, id est, æternaliter, scilicet Verbum Dei. Et addit: Tria tempora sunt, præteritum, præsens et futurum. In his, quod perfectionis est, Deo convenit; quod imperfectionis, non. Præteritum vero de Deo dicitur, propter perfectionem, præsens propter actualitatem, futurum propter durationem. Alias vero nullum tempus de Deo convenienter dicitur: nec præteritum, quia non est; nec præsens, quia transit; nec futurum, quia nondum est.* Hæc S. Thomas.

^b D. Augustinus in hunc locum: *Quis est qui manibus tractet Verbum, nisi quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis? hoc autem Verbum, quod caro factum est, ut manibus tractaretur, cepit esse caro ex virgine Maria, sed non tunc cepit Verbum, quia quod erat ab initio dixit.* D. Thomas hinc sumit argumentum quod non solus Thomas apostolus palpavit latus et vulnera Christi, sed et alii, inquit, secundum Glossam. Quod et significat Auctor inferius, ubi ait: *Palpatum quoque, id est, tactum atque tractatum tam suis quam cæterorum manibus.*

D. his actum superius. Fuit autem hæc antiqua hæresis prope tempora apostolorum exorta, Filium

A manifestata est; et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis. Vides quot indicis, quot modis, quam variis, quam multiplicibus dilectissimus ille ac devotissimus [*Lips. in marg. devotissimus*] Deo apostolus sacramentum divinæ incarnationis insinuet? Jam primum quod eum qui in principio semper fuerit, visum in carne esse testatur. Deinde ne id quod auditum ac visum dixerat parum incredulis videretur, palpatum quoque, id est, tactum atque tractatum tam suis quam cæterorum manibus confirmavit. Bene utique per manifestationem assumptæ carnis, ^c opinionem Marcionitarum ac Manichæi errorem excludens; ne quis phantasiam ab hominibus visam crederet, cum palpatum corporis veritatem a se apostolus prædicasset. Deinde addit Verbum vitæ et vitam manifestam, hoc se vidisse, hoc annuntiare, hoc protestari, simul scilicet et exsequens officium fidei, et ingerens terrorem incredulitati, ut cum ille utique protestatur se prædicare, sibi imputaret periculum suum qui nolisset audire. *Annuntiamus vobis, inquit, vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis:* hoc quod apud Patrem semper fuit, hominibus apparuisse; hoc quod in principio semper fuit, ab hominibus visum esse; hoc quod Verbum vitæ sine exordio erat, palpatum humanis manibus docuit esse. Vides quot modis, quam variis, quam multiplicibus, quam individuis, quam apertis ita sacramentum unitæ cum Deo carnis exposuit, ut nemo alterutrum dicere omnino possit,

COMMENTARIUS.

C Dei non in vero corpore, sed phantastico et umbratili apparuisse; hoc est, non carnem nostræ similem assumpsisse, sed phantasiam duntaxat, et nihil nisi inane spectrum humanis aspectibus objecisse. Hujus erroris primus auctor Cerdon, ut refert Tertullianus lib. de Præscript. Hæret. cap. 51, Augustinus lib. de Hæresibus, hæresi 21. Idem postmodum docuit Marcion ejus discipulus, contra quem Tertullianus multa scripsit (*Lib. de Carne Christi et lib. iv contra Marcionem*). Irenæus item lib. 1 adversus hæreses cap. 29, Epiphanius hæresi 42, Ambrosius lib. de Incarnationis Dominicæ mysterio. Augustinus hæresi 22 et alibi sæpius. Marcioni successit Apelles ejus discipulus, qui quod attinet ad carnem Christi, cum suo magistro non omnino eadem sensit; fatebatur enim veram carnem in Christo, sed eam sumptam ex elementis asserebat, non autem ex Virgine, et ideo Christum in passione sui elementis carni reddidisse. Ita narrat Philaster in libro de Hæresibus, et Augustinus lib. de Hæresibus, cap. 28. Cum Marcione autem et aliis convenerunt Manichæi hæretici, sic dicti a Manete quodam, natione Persa, sive a Manin, ut ait D. Augustinus lib. de Hæresibus, cap. 25. Eundem errorem postea docuerunt in Hispania Priscillianus episcopus Abulensis, et discipuli ejus dicti Priscillianistæ, tempore Leonis primi pontificis, qui prædictum errorem in eis damnat epistola 95 ad Turibium. Damnatur idem error in concilio Lateranensi (*Cap. 4 et 17*) sub Innocentio tertio, et refertur in capitulo *Firmiter* (*Lib. 1 Decretalium*), de summa Trinitate et fide catholica, et in omnibus conciliis in quibus delimituntur due naturæ in una persona Christi. De quibus supra. Vide Alphonsum a Castro, verbo *Christus*, hæresi 2.

qui non utrumque memoraret. Quod ipse quoque Apostolus alibi evidentissime: ^a *Jesus enim, inquit, Christus heri et hodie, ipse et in sæcula (Hebr. xiii)*. Hoc est illud utique quod superiore testimonio dixit: quod erat a principio, hoc manus nostræ palpaverunt. Non quia palpari spiritus per se possit, sed quia Verbum scilicet caro factum in homine quodammodo cui unitum fuerat palpabatur. Et ideo idem *Jesus heri et hodie*, id est, idem ante exordium mundi qui in carne; idem in præterito, qui in præsentia; idem quoque etiam in sæcula, quia idem per omnia, qui ante omnia. Et hoc totum Dominus *Jesus Christus*.

CAPUT VII.

Rursum ostendit ex conjunctione duarum in Christo naturarum in unam personam, ea quæ divinæ naturæ competunt, homini; et quæ humanæ, Deo recte accommodari.

Et quomodo idem ante mundi ortum, qui nuper

A ortus? scilicet quia idem in homine nuper ortus, qui ante ortum omnium Deus. Et ideo *Christus totum nominatur quod Deus*, quia tanta est Christi et Dei unitas, ut nemo utique jam omnino possit vel *Christum* dicens non Deum in Christi nomine dicere, vel Deum dicens non Christum in Dei nomine nuncupare. Ac sic unito sibi penitus per majestatem sacræ nativitatis utriusque substantiæ sacramento, quiddam erat, scilicet homo et Deus, factum est totum Deus. Unde Apostolus Paulus videns revelatis fidei oculis totum in Christo inexplicabilis majestatis arcanum, ita locutus est, invitans ad referendam Deo gratiam, agnoscentes beneficia Dei populos: *Gratias, inquit, agentes Patri, qui dignos nos fecit portione sortis sanctorum in lumine, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ, in quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum;* ^b *qui est*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Cyrillus Alexand.: *Verbum, inquit, quod ex Deo gignitur, tunc demum Jesu Christi appellationem sortitum comperimus, cum ex muliere factum est homo. Sed quomodo idem est et heri, et hodie, et in sæcula? non alia utique ratione, quam carnis, quam assumpsit, cum Dei Verbo conjunctione, ejusdemque ad unum Filium relatione. Hac namque consideratione, etiamsi ut carne indutus est animo concipiatur, suam nihilominus naturalem stabilitatem integram semper retinet. Plures alias expositiones hujus sententiæ videre est apud F. Riberam, ab ea quæ hic subjicitur non nihil diversas. Huic tamen consentanea est aut certe affinis expositio D. Anselmi, quam idem refert his verbis (In Commentario Epist. ad Hebræos): *Heri, inquit, omne præteritum tempus et omne spatium æternitatis quod ante mundi originem fuit significat; hodie, omne præsens tempus; illud autem, ipse et in sæcula, omne spatium temporis et infinitatis quod futurum est. Itaque Jesus Christus fuit heri, quia in principio erat Verbum, et ab æterno usque ad nostra tempora ipse est; hodie quoque, id est, in nostro tempore crit et in sæcula, quia æternaliter manebit. Unde et Apocalypsis primo de eo dicitur: Qui erat, et qui est, et qui venturus est, id est, qui futurus est per omnia sæcula. Sic Anselmus, cujus expositionem amplexus videtur D. Thomas, cum in commentario hujus loci ita concludit: In hoc ergo ostendit Apostolus æternitatem Christi. Gagnens in eundem locum: *Jesus Christus heri et hodie, idem ipse permanebit in sæcula*, id est, idem est qui ab æterno fuit, hoc significat heri; qui nunc est, hoc significat hodie, et qui permanebit in æternum. Bellarminus paulo brevius (Lib. 1 de Christo cap. 8): *Jesus Christus heri, et hodie, et in sæcula*, id est, semper fuit, semper est, et semper erit. Similis est locus Hebr. vii: *Neque initium dierum, neque finem vitæ habens. Et Joannis v: Hic est verus Deus, et vita æterna. Nam si Christus vita æterna est, non potest non fuisse atque esse etiam ipse æternus, ac proinde verus Deus, quod intendit Auctor.***

^b Propter omnimodam, ait Chrysostomus, similitudinem et æqualitatem, Filium vocat imaginem. Christus enim ut Dei Filius, dicitur imago Patris, quia Patri per omnia similis, Patrem perfectissime representans (Vide S. Thom. 1 p., q. 57, art. 2), sicut ipse dicit: *Qui videt me, videt et Patrem (Joh. xiv)*. Est autem invisibilis hic genitivi casus, et refertur non ad imaginem, sed ad Deum Patrem, ut patet ex Græco ἄοράτου. Unde abutebantur Ariani hoc loco, dicentes hoc nomen invisibilis, soli Deo Patri convenire, non Filio, proinde Filium non esse verum Deum, cum invisibilis, inter alia, sit proprium

nomen Dei, juxta illud Apostoli: *Immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria (1 Timoth. 1)*. At responderunt Patres Filium dici, et esse perfectissimam imaginem Dei invisibilis, quia etiam ipsa imago est invisibilis; est enim simillima ipsi exemplari, et proinde omnino talis quale ipsum. Unde ad Hebræos 1 dicitur *splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus*, supple, Patris; id est, omnimoda similitudo, et expressa, eaque non accidentaria, sed substantialis; non imitatoria, sed naturalis: imitatoria enim imago non est ejusdem cum exemplari suo essentia; proinde sic est *Christus imago Dei invisibilis, ut sit et ipse invisibilis, sicut Pater*, ait S. Thomas: Quod enim invisibilis etiam Filio perinde ac Patri conveniat, quia nimirum secundum suam Deitatem videri non potest, nisi se ipse manifestet, quod soli Deo proprium est, patet Matthæi undecimo, ubi dicitur: *Nemo novit Filium nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Et Apocalypsis xix: Et nomen habet scriptum, quod nemo novit, nisi ipse, et nomen ejus est Verbum Dei. Unde colligitur Verbum Dei esse quid invisibile, quando solus ille, qui est Verbum Dei, novit quid hoc sit; nec tamen excluduntur Pater et Spiritus sanctus, qui eandem cum Verbo essentiam et scientiam habent. Observat præterea S. Thomas (In Comment. ad Coloss. 1) in illis verbis Apostoli, quæ hic citantur, triplici ex capite seu triplici comparatione commendari ac prædicari Christi dignitatem et excellentiam, quod etiam ad hunc locum et scopum Auctoris spectat. Primo respectu Patris, seu comparatione ad Patrem, cujus est imago perfectissima, sique ad vivum expressa, ut eandem numero et totam ejus complectatur essentiam et naturam. Secundo respectu creaturarum in genere, cum dicitur, *Primogenitus omnis creaturæ*, id est, ante omnem creaturam genitus, ut Chrysostomus interpretatur: non quia sit prima creatura, ut volebat Arius, vel quod creaturam de se postea Pater genuerit, sed sicut secundum humanitatem primogenitus Mariæ dicitur, non quod alios de se postea Virgo genuerit, sed quia non alium ante ipsum genuit; et quia mos est Scripturæ primum pro uno sumere, ut idem sit primogenitus ac unigenitus; qua de re infra latius (Ad lib. vi cap. 18). Vel, secundum S. Thomam, *primogenitus omnis creaturæ* dicitur, quia sic a Patre genitus, ut Verbum mente conceptum representans omnem creaturam, et ut principium omnis creaturæ. Unde Apostolus explicans quod dixerat, mox subdit: *Quoniam in ipso condita sunt omnia, etc. In ipso*, id est, per ipsum, ut dicitur Joannis primo: *Omnia per ipsum facta sunt, Vel in**

imago Dei invisibilis, primogenitus universæ creaturæ; quia in ipso condita sunt universa in cælis et in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive potestates: omnia per ipsum et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant. Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipsa primatum tenens; quia in ipso complacuit omnem plenitudinem habitare, et per ipsum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in cælis, sive quæ in terra sunt (Coloss. 1). Numquid et hoc aliqua interpretationis adjectione indiget, cum ita copiose et evidenter expressum sit, ut in se non solum rerum fidem, sed etiam expositionis habeat claritatem? Gratias enim agere nos Patri jubet, magna utique causæ agendæ gratiæ adjecta, quia dignos nos fecerit portione sanctorum, et ereptos de potestate tenebrarum transtulerit in regnum Filii dilectionis suæ, in quo habeamus redemptionem et remissionem peccatorum; qui sit imago Dei invisibilis, primogenitus universæ creaturæ; quia in ipso æ per ipsum creata sint omnia, quorum utique sicut factor ipse, ita etiam gubernator sit. Et quid post hæc? Ipse est, inquit, caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis. Resurrectionem quasi generationem Scriptura nominat; quia sicut generatio vitam creat, ita resurrectio generat ad vitam. Unde etiam resurrectio ipsa regeneratio nuncupatur, secundum illud Domini testimonium: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel (Matth. xix). Ergo primogenitum ex mortuis eum dicit, quem superius invisibilem Dei Filium atque imaginem prædicavit. Quis autem imago invisibilis Dei, nisi unigenitus, Verbum Dei? et quomodo is resurrexisset ex mortuis dicitur, qui imago ac Verbum Dei invisibilis nominatur? Et quid tamen adhuc additur? Ut sit, inquit, ipse primatum tenens,

quia in ipso complacuit omnem plenitudinem habitare, et per ipsum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in cælis, sive quæ in terra sunt. Numquid indiget primatu universarum Creator omnium? aut primatu eorum quæ a se facta sunt, ipse qui fecit? Aut nunquid dici de Verbo potest quod in eo qui sit primogenitus ex mortuis complacuerit omnem plenitudinem habitare, qui utique unigenitus Filius Dei, Verbum Dei ante universa rerum exordia, Patrem invisibilem in se habens, ita prius omnem plenitudinem in se habuit, ut esset ipse omnium plenitudo? Et quid postremo? Omnia, inquit, pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in terra, sive quæ in cælis sunt. Manifestavit utique apertissime de quo diceret, quem primogenitum ex mortuis nominasset. Numquid enim per Verbi aut Spiritus sanguinem reconciliata ac pacificata sunt omnia? Non utique. Neque enim in naturam cadere impassibilem res ulla potuit passionis, aut fundi sanguis valuit nisi hominis, aut mori alter quam homo; et tamen idem qui in sequentibus mortuus dicitur, superius imago Dei invisibilis prædicatur. Quomodo ergo et hoc? scilicet quia id omni modo ab apostolis tantum est, ne aliqua videretur in Christo esse divisio, et unitus in filio hominis Filius Dei inciperet per erraticas interpretationes duas habere personas, ac per pravas atque impias opiniones qui esset scilicet in se unus duplex fieret in nobis. Et ideo pulchre ac mirabiliter ab ipso unigenito Filio Dei usque ad unitum Filio Dei filium hominis prædicatio apostolica descendit; ut sicut ipse rerum ordo, ita etiam doctrinæ sermo decurreret. Ita cuncta inseparabili connexionem et quasi quodam ponte continuans, ut sine ulla penitus divisione et intervallo eum quem in principio mundi legeres, in fine temporis invenires, neque ulla omnino distractione impiæ discessionis admissa unum in carne atque alium in spiritu Filium Dei crederes; cum ita apostolicum magistrum, Deum pariter atque hominem per sacramentum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

ipso, tamquam in exemplari, archetypo et prototypo. Tertio ex comparatione ad Ecclesiam universam, cum dicitur: Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, etc. Sic ad Ephesios 1: Et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius et plenitudo ejus. Supra omnem Ecclesiam, militantem scilicet in terris, et in cælis triumphantem, que secundum Augustinum (In Enchirid.) etiam angelos complectitur. Unde concludit Apostolus Christum in omnibus primatum tenere: sive ut Deus, sive ut homo consideretur.

^a Regeneratio duplex in Scripturis exprimitur: altera est baptismus, de quo Joan. 3: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, etc.; ad Titum 3: Salvos nos fac per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti; et 1 Petri 1: Regeneravit nos in spem vivam. Altera, resurrectio mortuorum in fine sæculi, de qua apud Matthæum, in regeneratione cum sederit Filius hominis; Græcè: ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ. Hæc enim resurrectio, velut quædam generatio erit secundum corpus, quemadmodum in baptismo est secunda hominis secundum animam generatio (Maldonatus in cap. xix Matthæi). Cur autem resurrectio ipsa, sive extremum iudicium regeneratio nuncupe-

tur, duæ rationes afferuntur. Prima, quia tunc totus mundus renovandus est, et quodammodo regenerandus, ut ait Joannes in Apocalypsi cap. xxi: Vidi cælum novum, et terram novam; et vers. 5: Ecce nova facio omnia. Et D. Petrus in secunda Epistola e. 3: Novos vero cælos, et novam terram secundum promissam ipsius expectamus. Et Isaias cap. lxxv, 17: Ecce ego creo cælos novos, et terram novam. Et cap. lxxvi: Sicut cæli novi, et terra nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum et nomen vestrum. Et D. Paulus ad Romanos viii: Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Altera, quia tunc mortalitate exuti, induti vero immortalitate, regenerandi quodammodo homines sumus, ut D. Paulus ait II ad Corinthios v: Nam et qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati, eo quod nolumus exspoliari, sed supervestiri, ut absorbeat quod mortale est a vita. Et ad Philipp. 3, 21: Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. Sic D. Augustinus lib. 3 contra duas epistolas Pelagianorum, cap. 5; D. Gregorius lib. 4 Moralium, cap. 26; et D. Bernardus in declamatione quam in hæc verba scripsit: Ecce nos reliquimus omnia.

corporeæ natalitatis unisset, ut eundem tibi recon-
ciliantem in cruce omnia demonstraret, quem ante
exordium mundi imaginem Dei invisibilis prædicasset.

CAPUT VIII.

Apostolicam sententiam Domini auctoritate corroborat.

Quod quidem quamvis Apostoli dictum sit, tamen
doctrina Domini est. Idem enim hoc in Apostolo ad
Christianos, qui consimile illud in Evangelio ad Ju-
dæos per se locutus est, dicens: *Nunc autem quaeritis me interficere hominem, qui a veritate vobis locutus sum, quam audivi a Deo. Neque enim ego a me ipso veni, sed ille me misit (Joan. viii).* Et Deum utique se et hominem esse indicans. Hominem in hoc quod hominem esse se prædicat; Deum in hoc quod missum se esse confirmat. Apud eum enim necesse est fuerit a quo venerat; et ab eo venerat a quo se

ALARDI GAZÆI

^a *Hanc scilicet veritatem, ait Chrysostomus (Homil. 53 in Joan.), quod sit Patri æqualis, propter hoc enim Judæi querebant eum interficere; et ut ostendat hoc non esse contrarium Patri, subdit: Quam audivi a Deo.*

^b *Appende verba, inquit Augustinus (Tract. 43 in Joan.), et cognosce mysterium. Antequam Abraham fieret; intellige, fieret, ad humanam naturam; sum, vero, ad divinam pertinere substantiam. Fieret, quia creatura erat Abraham. Non dixit: Antequam Abraham esset, ego eram; sed, Antequam Abraham fieret, qui nisi per me non fieret, ego sum. Neque hoc dixit: Antequam Abraham fieret, ego factus sum. In principio enim fecit Deus cælum et terram; nam in principio erat Verbum. Antequam Abraham fieret, ego sum. Agnoscite Creatorem, discernite creaturam. Sic Augustinus. D. Gregorius (Hom. 13 in Evang.): Ante inquit, præteritum temporis est; sum, presentis. Et quia præteritum et futurum tempus Divinitas non habet, sed semper esse habet, non ait: Ante Abraham ego fui; sed ante Abraham ego sum. Unde et ad Moysen dicitur: Ego sum qui sum; et dices filiis Israel: Qui est misit me ad vos. Ante ergo et post Abraham habuit, qui et accedere potuit per exhibitionem presentie, et recedere per cursum vite. Veritas vero semper esse habet, quia ei quidquam nec priori tempore incipitur, nec subsequenter terminatur. Hæc SS. Patres, Cassiani dictis in hoc cap. perquæto consentanea.*

^c *Crediderim potius legendum: Totum sibi divinitas uniti vindicaret. Et hunc esse sensum: Quid pro Deo in Christo loqueretur, totum homo Christus loqueretur, ob unitatem scilicet personæ in Christo. Unitus enim homo, intelligitur humanitas non a divinitati in unitate personæ, ut alias dictum est, ut idem sit divinitas uniti, ac homo ben unitus, et Deus homini.*

^d *Id est in sua divinitate; opponit enim divinitatem corpori, id est, humanitati Christi; vel in spiritu, id est, spiritali et anigmatica visione et locutione.*

^e *Notandum primo, in Hebræo legi: Ero qui ero; Hebræi enim utuntur tempore futuro pro præterito, quia verbum Hebræicum caret tempore præteriti; in Græco autem: ἐγὼ εἶμι ὁ εἶμι. Ubi participium est εἶμι, quasi diceret: Ego sum ille qui est. Secundo notandum, ad hæc verba Christum alluisse, cum aliquoties in Evangelio dixit: Ego sum, ut suam Deitatem significaret. Joannis viii: Antequam Abraham fieret, ego sum. Ibidem: Si non credideritis quia ego sum, moriemini in peccatis vestris. Joan. xvii: Ubi ego sum, et illi sint mecum. Et alias sæpius. Quod non obiter annotaverunt Patres. Cyrillus in Joannem, tractans illa verba: Si non credideritis quia ego*

missum esse dicebat. Unde etiam illud fuit quod dicentibus ad se Judæis, *Quinquaginta annos nondum habes et Abraham vidisti?* convenientissima æternitatis ac majestatis suæ voce respondit, dicens: *Amen amen dico vobis, b priusquam Abraham fieret, ego sum (Ibid.).* Quæro ergo, cujus dictum hoc velis esse? Christi utique absque dubio. Et quomodo qui natus recenti tempore fuerat, ante Abraham se esse dicebat? Per illud scilicet, cui unitus erat penitus, Verbum Dei, ut intelligerent omnes quanta esset Christi ac Dei unitas, cum quidquid Deus in Christo diceret, e totum jam sibi divinitatis unitas vindicaret. Bene autem conscius æternitatis suæ, illa in corpore tunc Judæis voce respondit, qua quondam^d Mosi locutus fuerat in spiritu. Ille enim ait: *Priusquam Abraham fieret, ego sum. Mosi autem: Ego e sum qui sum (Exod. iii).* Admirabili utique divinæ naturæ æternitatem sermo-

COMMENTARIUS.

sum, etc.: Utitur, inquit (Lib. vi c. 25), Dominus noster ad eos verbo illo essentiam designante absolute et sine cujusquam adjectione sumpto, quo divinitatem suam illis certius significaret, cum eo de se verbo loquatur quod soli Deo competere dignoscitur, et prius ad Moysen de Deo dictum est. Cum enim Moyses ad liberandum ex Ægypti servitute populum Israeliticum mittendus interrogaret de nomine mittentis, respondit Dominus: Ego sum qui sum. Et rursus, Sic dices ad filios Israel: Qui est, misit me ad vos (Exod. iii). Hoc igitur verbo revocat eis in memoriam seipsum, qui prius ad Moysen hoc se nomine vocari contestatus est. Augustinus tractatu 33 in Joannem: Multum est, inquit, quod ait ipse: Ego sum, quia sic dixerat Dominus Mosi: Ego sum qui sum. Quis digne eloquatur quid sit sum? Mittebat Deus per angelum suum servum suum Moysen, ad liberandum ex Ægypto populum suum; mittebat trementem, excusantem, sed obedientem. Cum ergo excusaret, ait Deo, quem loqui in angelo intelligebat: Si dixerit mihi populus: Et quis est Deus qui misit te? quid dicam eis? Et Dominus ad eum: Ego sum qui sum. Et repetiit: Dices filiis Israel: Qui est misit me ad vos. Non ait ibi: Ego sum Deus, ego sum mundi fabricator, aut ego sum omnium rerum coaditor, aut ego sum ipsius populi liberandi propugnator; sed hoc tantum: Ego sum qui sum, et dices filiis Israel: Qui est. Non addidit: Qui est Deus vester, qui est Deus patrum vestrorum; sed tantum hoc dixit: Qui est misit me ad vos. Tertio notandum, ex illis ipsis verbis colligi hoc nomen, Qui est, sive εἶμι, unum esse ex propriis et maxime propriis Dei nominibus, quod unanimi consensu affirmant Patres. Dionysius Areopagita de Div. Nom. cap. 15: Non abs re, inquit, Deus ipse ab ea nomenclatione, Qui est, celebratur principaliter et potius quam a reliquis aliis, tanquam a dono antiquiore, priore et anteriore (scilicet natura) quæ sunt reliqua ipsius in creaturas diffusa dona. Eumvero ipse Deus habens ante creaturas omnes præexistere et sup-rexistere, et quidem supereminenter, ipsum per se esse fecit cæteris suis muneribus, quæ rebus conditis communicavit, præeminere et supereminere, atque per idipsum per se esse; ut quidquid aliquo existendi modo est, subsisteret, effecit. Gregor. Nazianzenus oratione 36 dicit, inter omnia nomina Dei, Ens et Deus, esse maxime propria, et inter hæc duo, proprius esse nomen Entis: Quia nos, inquit, naturam ejusmodi inquirimus quæ ipsum esse per se habet: et hoc significat istud nomen Est, sive, Qui est. Eodem modo interpretatur Eusebius Cesaricensis lib. xi de Preparat. cap. 6 et 7: Qui est, id est, qui necessario et eodem modo semper existit. Ubi etiam refert sententiam Pythagore et Platonis, qui hoc nomine Deum appellandum docue-

nis magnificentia prædicavit, quia nihil de Deo tam conveniens diei potest, quam ut semper esse dicatur, quia esse nec præteriti initium nec futuri terminum habet. Et ideo apertissime hoc de æterni Dei natura dicitur, quod æternitati optime coaptatur. Quæ qui-

dem ipse Dominus Jesus Christus, cum de Abraham diceret, diversitate sermonis ostendit, dicens: *Priusquam Abraham fieret, ego sum.* De Abraham dixit, *priusquam fieret*; de se autem, *ego sum*; scilicet quia temporalitatis est fieri; esse, æternitatis. ^b Et ideo

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

runt; et ex Plutarcho refert ita explicatum verbum Græcum quod in templo Delphico erat scriptum, ut qui illuc ingrederentur, eo verbo veluti calutarent sui confiterentur Denni, dicentes: *εἰ, es.* Ambrosius epist. 65 idem nomen explicans: *Hoc est, ait, rerum nomen Dei, esse semper.* Hieronymus epist. 45^a ad Marcellam, inter decem Dei nomina Hebræis usitata, sexto loco ponit *Eser cheic, quod in Eredo, inquit, legitur: Qui est, misit me.* Augustinus lib. III contra Maximinum cap. 26 et lib. II (Cap. 1) de Moribus Manichæorum, et alibi, dicit hoc esse nomen *immutabilitatis*, quia omnia quæ mutantur aliquo modo desinunt esse; et æternitatis, quia illud, *Ego sum, et, Qui est, idem valet quod æternus sum*; in quo nihil fuit, nec futurum est, sed tantummodo est. Rupertus lib. I in Exodum cap. 14 dicit Deum illo loco Exodi in duplex sibi imposuisse nomen, alterum naturæ, scilicet, *Qui est*; alterum dignationis et gratiæ, scilicet, *Deus Abraham, et Deus Isaac, etc.* Damasceus lib. I (Cap. 12) de Orthodoxa Fide: *Principalius videtur omnium de Deo dictorum nomen esse, Qui est; quemadmodum ipse dans responsum Mosi in monte, inquit: Dic filiis Israel: Qui est misit me. Totum enim in seipso comprehendens, habet ipsum esse, velut quoddam pelagus substantiæ infinitum et interminum.* Bernardus lib. V de Consideratione: *Nil competentius æternitati, quæ Deus est, quam hoc nomen, Qui est. Si bonum, si magnum, vel quidquid tale de eo dixeris, in hoc verbo instauratur, Quod est.* Denique S. Thomas (I p., q. 13, a. 14) hinc probat nomen, *Qui est, esse maxime proprium Dei, quia formaliter significat ipsum esse, quod est ipsa essentia Dei, assertque duas alias rationes ejusdem assertiois, quas apud ipsum videndas relinquo.* Est igitur hoc nomen essentialis, et Deo intimum, significans tres personas, ut sunt unus Deus, qui est fons et origo totius esse, et ejus essentia est ipsum e se; et cum non habeat esse ab alio, dat rebus omnibus ut sint. Hinc affinita sunt alia duo nomina, nempe, *Deus*, et nomen tetragrammaton, quod a Grævis ἀειπαρών, quod, ineffabile dicitur. Hæc enim etiam ab eo, quod est, desumuntur; sed hoc est discriminis, quod nomen *Deus* significat ipsum esse Dei, velut in specie; *Qui est, autem, significat ipsum esse in genere seu absolute et absque ulla determinatione: nomen vero tetragrammaton significat ipsam Dei essentiam existentem in tribus personis (Hieronymus epist. 45^a ad Marcellam).* Sed hoc obiter, et ex occasione dictum sit.

^a Multa sunt et præclara SS. Patrum elogia in eandem sententiam (præter ea quæ modo dicta sunt de nomine *Qui est*), et quibus nonnulla etiam hic delibasse pro loci hujus explanatione juvabit. Hilarus lib. I de Trinitate, tractans illud: *Ego sum qui sum. Admiratus sum, inquit, plane tam absolutam de Deo significationem, quæ naturæ divinæ incomprehensibilem conditionem optissimo ad intelligentiam humanam sermone loqueretur; non enim aliud proprium magis Deo quam esse intelligitur.* Hieronymus epist. 57 ad Damasum: *Una est Dei et solæ natura, quæ vere est, id est, quæ ex se habet esse, idque incommutabile et æternum.* Et subdit interius: *Solum Deum esse qui essentia nomen vere tenet.* Augustinus in tractatu illo 53 in Joannem, sic Deum aliquoties: *O Domine Deus noster, quid est quod ais? numquid terra non est? numquid non sunt ea quæ in terra et in cælo sunt? numquid homo ipse cui loqueris, non est? numquid angelus quem mittis non est? Si omnia sunt hæc,*

*quæ per te facta sunt, quid est quod tibi proprium quiddam tenuisti ipsum esse, quod aliis non dedisti, ut tu solus esses? Nam quomodo audio: Ego sum qui sum, quasi alia non sint? Et paulo post sibi respondet. Res quælibet prorsus qualicumque excellens, si mutabilis est, non vere est. Nam enim est ibi verum esse, ubi est et non esse; quidquid enim mutari potest, mutatum jam est quod erit; si non est quod erat, mors quedam ibi facta est; peremptum est aliquid quod erat, et non est. O veritas quæ vere es! nam in omnibus actionibus et motibus nostris, et in omni prorsus agitatione creaturæ, duo tempora invenio, præteritum ei futurum; præsens quæro, nihil stat; quod dixi jam non est, quod diciturus sum nondum est. Præteritum et futurum invenio in omni motu rerum; in veritate quæ manet, præteritum et futurum non invenio, sed solum præsens; et hoc incorruptibiliter, quod in creatura non est. Hæc ibi. Cyrillus Alexandrinus in Joannem lib. VI (Cap. 25): *Si rerum, inquit, omnium naturam indagaverimus, soli Deo esse in primis convenire percipiemus, ut qui ab alio minime subsistat, sed fons primarius est existentia rerum omnium, ex quo, per quem et in quo sunt omnia. Neque quidpiam aliorum ad perfectionem divinæ essentia pertingere valet; sed citra proportionem omnem ab ea deficit, et quodammodo ad non esse dilabitur. In comparatione siquidem ejus qui vere est, qui incommutabilis, et exordium non habet, nec aliunde accipit esse, sed a se habet, quasi non sunt, quæ mutabilia sunt, quæ principium sui esse habent, et id ipsum ab alio sortiuntur. Quod enim dicitur sui, non est; et quod dicitur erit, nondum est. Deus autem tantum est, qui non fuisse, vel futurum esse. Gregorius lib. XVIII Moralium cap. 33: *Solus veraciter est, quia solus incommutabilis est. Ut ergo in participatione illius essentia aliquid simus, cognoscamus nosmetipsos, quia proprie nihil sumus. Alia plura prætermitto, ne lectori tedium afferam.***

^b Hunc locum et magnam partem cap. sequentis iisdem pene verbis expressa reperio in sermone illo sive tractatu de Assumptione B. Mariæ, qui ad Paulam et Eustochium titulo D. Hieronymi falso inscriptus inter ejus opera circumferitur (Tom. IX. epist. 40), quem nonnulli existimant esse illius Sophronii ejusdem D. Hieronymus meminit in libro de Ecclesiasticis Scriptoribus, qua de re postmodum videbimus. Quia vero auctor ille non pauca superaddidit, quæ hic vel a Cassiano, vel ab ejus exscriptoribus aut typographis, per oscitantiam fortasse prætermissa desiderantur, quæ tamen hinc loco elucidando non parum subsidii ac supplementi afferre possunt, non abs re visum est ejusdem auctoris verba hic describere, ut iis cum Cassiano collatis, ejus sententia magis illustretur, et quoad ejus fieri potest in integrum restituatur. Sic igitur ille, post multa de laudibus Deiparæ Virginis et mysterii Incarnationis dicta: *Constat, inquit, tempus non præjudicasse sacramento uniti hominis ac Dei; ita ut jam esset in illo per unitatem personæ ab initio sæculi, qui nondum erat natus de Maria virgine, quod multis Scripturarum declaratur indiciis. Unde Dominus ad Judæos: Antequam Abraham fieret, inquit, ego sum. Nam Abraham antequam fieret, humanitatis est brevitatis. Ego autem sum, æternitas naturæ declaratur; in qua nimirum æternitate jam se fuisse, qui loquebatur, per sacramentum suæ incarnationis insinuat. Quod Apostolus Judas valens apertius dilucidare: Jesus, inquit, populum ex Ægypto salvans, secundo eos qui non crediderunt perdidit (Judæ V). Et abhi Paulus. Neque tentemus*

illud factum esse, humanæ tribuit brevitati; illud autem, sum, naturæ suæ. Et hæc omnia Christus utique, qui per sacramentum uniti hominis ac Dei in illo qui semper fuerat jam se fuisse dicebat.

CAPUT IX.

Cum Christo tribuantur prodigiosa illa opera quæ

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Christum, sicut quidam eorum tentaverunt (I Corinth. x). Non quod jam esset Jesus, aut Christus natus ex Maria; sed quia in illo unico Filio Dei jam unitas personæ commendabatur, quæ occultata erat mysterio. Quod et alibi evidenter: Qui elegit nos, inquit, ante mundi constitutionem in ipso (Ephes. i); quia profecto quidquid Deus fecit ab initio, Christus fecit totum per unitatem sacramenti. Et ideo jam Jesus erat in Filio qui populum educebat, et Christus in eo qui tentabatur, quoniam semper per sacramenti unitatem in Deo fuisse non dubitatur. Alioqui nisi ita credideris, aut Christus Deus non erit omnino, aut contra prophetam Deus recens esse videbitur. Sed ne talibus quatiatur calumniis, scrutandæ sunt Scripturæ, in quibus unitas in Christo commendatur personæ, quoniam non præjudicat tempus ne unus semper dicatur. Hinc quoque beatus Petrus loquens de Patribus, ait: Per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi (Act. xv). Namque illos solus Dominus educebat, et non erat eis Deus alienus. Unde nec nobiscum Deus recens, quia unus idemque est, qui et eorum ductor fuit, et nos per passionem carnis suæ redemptor: unus siquidem sua in carne, unus in sacramento, unus in spiritu: nec admittit ratio, ut alius Filius hominis, alius Filius Dei intelligatur: qui nec tempore præscribitur, nec passione separatur; sed totus Deus in Christum, et Christus in Deum transit; ut quidquid Dei Filius est, Christus dicatur: et quidquid in carne Christus pertulit, id Deus pertulisse recte credatur. Alioqui si ad rationem respiciamus, et ad sensus humanos, nequaquam ita hactenus potuerunt inter se convenire Deitas et humana conditio: conveniunt tamen in Christo, et unus ex ambobus Emmanuel. Hæc ille, et alia quæ sequuntur, Cassiani dictis non sensu tantum, sed et verborum contextu ac stylo adeo consonantia, ut qui utraque inter se conferat, dubitare nequam possit alterum ab altero mutatum. Cæterum de auctore illo, quis fuerit, non una inter doctos viros sententia est. Nam Erasmus certe epistolam illam, ut supposititiam, cum aliis ejusdem generis quarto tomo concluderat, quam Sophronio potius tribuendam existimavit. Marianus autem Victorius in novum tomum suæ editionis eandem conjecit, præmissa tamen in præfatione ejusdem hæc sua censura: Sermo de Assumptione beatæ Mariæ virginis ad Paulum et Eustochium Græci potius quam Latini hominis est, quippe cum Latine scribere exercitatus haud sit, et Græcum hominem Latine in eo loquentem videre liceat. Sophronii autem esse, D. Hieronymi amici, illius scilicet qui Hieronymi catalogum de Scripturis Ecclesiasticis Græcum reddidit, pro certissimo creditur. Ita Marianus, ex aliorum fortasse sententia magis quam sua hæc scribens. Verum ab his dissentit card. Baronius tum in Annalibus (Tomo I, anno Christi 48), tum in notis ad Martyrologium Rom. Priore loco de Assumptione B. Virginis disputans, hæc inter alia scribit: Quod autem pertinet ad libellum illum seu epistolam ad Paulam et Eustochium de Assumptione B. Mariæ, Hieronymi nomine prænotata n, cam non tantum non esse Hieronymi, sed nec Sophronii, cujus idem Hieronymus meminit (ut aliqui existimarunt), judicium omnium eruditorum appello. Videre est enim auctorem eo commentario totum esse in insectando ac impugnando dogmate Nestorii quem longe post Hieronymi et Sophronii tempora vixisse nulla est dubitatio. Et paulo post, eundem auctorem mendacii redarguit ex eo quod nullam

circa filios Israel jam inde a temporibus Moysis designata sunt, conficitur quoque illum jam olim ante ortum suum temporalem existisse.

^a Quod apostolus quoque cum dilucidare ac manifestare omnibus cuperet, ita locutus est: ^b Quoniam Jesus populum de terra Ægypti salvans, se-

COMMENTARIUS.

ætate Hieronymi de incarnatione Christi obortam hæresim esse constat. Hinc videas, inquit, manifestam hominis imposturam, qui ad promerendam fidem, Hieronymi, Paulæ et Eustachii nomina est eo opere nundinatus. Hæc ibi Baronius (15 Augusti). Idenique in notis ad Martyrologium: Exstat sermo titulo S. Hieronymi ad Paulam et Eustochium scriptus, quem nonnulli existimarunt esse illius Sophronii, cujus idem S. Hieronymus meminit in libro de Scripturis Ecclesiasticis, sed neutrius puto: quin constat esse alicujus auctoris qui vixit circa vel post tempora concilii Ephesini vel Chalcedonensis; multum enim versatur in destruendis Nestorii atque Euthychetis dogmatibus, quæ quidem longe post tempora Hieronymi atque Sophronii in Ecclesiis irruerunt. Lucusque Baronius. Cujus quidem ratiocinatio illa ex temporum ratione ducta, nescio an satis valida sit et efficax ad supprimendam illam pervulgatam opinionem de Sophronio illius libelli seu sermonis auctore; cum superius ex Cassiano demonstratum sit Nestorii dogma seu hæresim non ab ipso primum inventam et excogitam, sed multo ante a Pelagio aliisque antiquioribus hæresiarchis inventam; quam proinde etiam ante Nestorium auctor ille, sive Sophronius, sive quis alius, oblata occasione, impuginare potuerit, quemadmodum de Leporio Pelagiano ad fidem converso superius diximus. Quare cum nihil certi hæc de re haberi possit, nec Baronius ipse explorationum quid habuerit, satius est rem incertam ac dubiam in medio relinquere, quam aliquid inconsulto affirmare.

^a Apostolus scilicet Judas, non ille Iscariotes proditor, sed alter, qui et Thadæus dicitur, cujus exstat Epistola, quam recipit Ecclesia ut canonicam, et citatur a SS. Patribus, ut canonica (Dionys. Areop. de Div. Nom. c. 4, Hieronym. cap. 1 ad Titulum, Conc. Trid. sess. 4), ex qua desumptum est testimonium quod sequitur. Porro cum auctor supradictus loco citato apostolum Judam hic expresse nominet, et postmodum aliud Pauli testimonium subjiciens, distincte etiam dicat: Et alibi Paulus, pro quo Cassianus absque ulla distinctione subdit, Sed et alibi, quasi de eodem apostolo loquens; satis evidenter apparet, hunc Cassiani textum esse vitiatum et mutilum, atque ex illo auctore supplendum aut exponendum.

^b In his verbis notandum primo quod pro Jesus Græce est *κύριος*, id est, Dominus, quod contra illos fecit qui hæc de Jesu Nave, sive Josue filio Num, Moisis successore, dicta interpretantur. Secundo: Populum de Ægypto salvans. Græce est participium præteriti temporis, *σώσας*, id est, cum salvasset; ubi manifeste tribuitur Christo salvatio et liberatio populi Israelitici a servitute Ægyptiaca, ratione personæ divinæ quæ una in Christo est, Deus et homo. Spectat siquidem hic locus ad illud Denteronomii xx: Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, et illud Denteronomii xxxii: Dominus solus dux ejus fuit, et non erat cum eo Deus alienus. Quæ sine controversia, de vero et summo Deo, quem Judæi colebant, dicuntur. Et tamen Judas apostolus ait: Jesus populum de Ægypto salvans, secundo eos qui non crediderunt perdidit. Ergo Jesus est ille verus et summus Deus. Notavit hæc argumentum etiam Venerab. Beda in hunc locum. Tertio advertendum quod illud secundo quod sequitur in sententia Judæ, sumitur pro, deinde, aut postea, ut exponit Glossa. Quarto, eos qui non crediderunt, id

cundo eos qui non crediderunt perdidit. Sed et alibi, ^a Neque tentemus, inquit, Christum sicut quidam illorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt (I Cor. x). Eximius quoque apostolorum Petrus: Et nunc quid tentatis Deum imponere iugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari quemadmodum et illi. Liberatum ab Ægypto Dei populum, et per ingentes

A aquarum vias siccis pedibus abductum, ac per vastas eremi solitudines conservatum, non nisi a solo absque dubio Deo novimus, secundum illud: Dominus solus ducebat eos, et non erat cum eis Deus alienus (Deut. xxxii). Et quomodo apostolus tot et tam evidentibus testimoniis, et a Jesu liberatum ab Ægypto populum Judæorum, et Christum a Judæis tunc in deserto tentatum prædicat, dicens, Neque tentemus Christum, sicut quidam illorum tentaverunt,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

est, qui non perseveravit in fide et cultu veri Dei, sed adhæserunt Chore et aliis. Quinto, perdidit, per serpentes ignitos, Numer. xxi, et aliis modis, ait S. Thomas: Multis enim modis perierunt: quidam igne, Numer. xi et xvi; quidam devoratione terræ, Numer. xvi; quidam morte communi, scilicet omnes a viginti annis, et supra, exceptis Josue et Caleb, Num. xiv. Salvavit ergo populum suum primo per misericordiam: sed punivit secundo per justitiam, quia promptior est Dominus ad miserendum quam ad puniendum. Ita S. Thomas.

^a Tentant Christum qui de ejus potentia, vel providentia, vel misericordia diffidunt, sicut Judæi in deserto dicentes: Cur eduxisti nos de Ægypto, etc. (Numer. xxi)? Et rursus: Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto (Psal. lxxviii)? Christum Deum eorum ducem in Moysse tentabant. Qui enim experiri virtutem aut bonitatem alicujus cupit, de illo se diffidere ostendit, cumque tentare merito dicitur. Et ideo a serpentibus perierunt, donec scilicet erectus esse serpens æneus, ad cujus aspectum sanabantur. Porro ex hoc loco cum verbis Moysis collato simile formatur argumentum cum eo quod supra, ad probandam Christi Deitatem. Siquidem Numerorum xxi dicitur: Locutusque populus contra Deum et Moysen ait: Cur eduxisti nos de Ægypto, ut moremur in solitudine? etc. Quamobrem misit Dominus in populum ignitos serpentes, etc. Ubi procul dubio agitur de unico et vero Deo Israel. Et tamen Apostolus ait illum ipsam Deum esse Christum: Neque tentemus, inquit, Christum, sicut quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt (I Corinth. x). Igitur oportet Christum esse verum Deum, et unum omnino Deum cum Patre. Est præterea animadvertendum in duobus locis modo explicatis (quod etiam advertit auctor ille de Assumptione B. Mariæ), Dominum ac Salvatorem nostrum, et Jesum, et Christum fuisse appellatum ante ineffabilem cum carne unionem. Illic enim (In Epist. Judæ) dicitur, Jesu, duce Moysse salvasse populum de Ægypto; hic vero (I Corinth. x) filios Israel tentasse Christum in deserto: quorum utrumque longo ante Dominicam Incarnationem tempore factum esse constat. Insuper Ecclesiastici (Cap. xlvii) dicit in laudem David regis: Christus purgavit peccata ipsius, et exaltavit in æternum cornu ejus (sic enim habent veteriora Biblia). Manifestum autem est peccata David, diu ante assumptionem carnis a Deo esse purgata (II Reg. xii). Rursum Apostolus ad Ephesios I: Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos omni benedictione spiritali, in cælestibus, in Christo, et elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, etc., ubi dicit Paulus nos a Deo Patre electos esse ante mundi constitutionem, in Christo (Act. iv), id est, per Christum, vel ob merita Christi. Sed et pluribus Psalmorum locis, Christum appellatum legimus, ut psalmo II: Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus. Psalmo lxxxviii: Tu vero repulisti, et despexisti; distulisti Christum tuum. Psalmo cxxxi: Propter David servum tuum, non avertas faciem Christi tui. Item Abacuc III: Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo.

B Est autem hic in primis cavendus error Origenis, qui posuit animas humanas longo temporis intervallo, antequam corporibus unirentur, in cælo creatas fuisse; unde consequens esset sanctissimam Christi animam prius unitam fuisse Divinitati quam corpori, et tunc vocatum esse Christum; quem errorem refutat Joannes Damascenus his verbis: Non ut quidam falso construunt, ante Incarnationem ex Virgine, anima unita est Deo Verbo, et tunc vocatus est Christus. Hæc enim est ex Origenis deliramentis absurda pronuntiatio, præexistentiam animarum dogmatizantis. Nos autem Filium, et Verbum Dei, et genitum, et vocatum dicimus, ex quo in sanctæ Virginis utero conceptus est, et caro incommutabiliter factus est, et unita est caro divinitati; unctio enim ipsa ad humanitatem attinet, ut theologus ait Gregorius, et sacerrimus Alexandrinorum episcopus Cyrillus ad Theodosium scribens. Hæc autem dicit: Oportere dico neque Verbum, quod ex Deo absque humanitate, neque ex nulli re natum hominem, et templum non unitum Verbo Jesum Christum nominare. Nam humanitati secundum dispensativam unionem ineffabiliter conjunctum, quod ex Deo est, Verbum intelligitur Christus. Et infra ex Athanasio: Præexistens Deus ante adventum in carnem, non erat homo, sed Deus erat apud Deum Patrem invisibilis et impassibilis existens. Quando vero factus est homo, Nomen Christus inductum est, et quæ sequitur nomen, passio et mors. Siquidem divina Scriptura affirmat: Propter hoc unxit te Deus, Deus tuus oleo laticitiæ (Psal. xlv). Scientium autem quod divina Scriptura sæpenumero utitur præterito tempore pro futuro, ut: Posthæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus (Baruc. iii). Nondum enim visus fuerat, neque cum hominibus conversatus, quando hæc dicebantur. Et: Super flumina Babylonis, illic sedimus, et flevimus, dum recordaremur tui, Sion (Psal. cxxxvi). Nondum hæc facta contigerant. Hæc Damascenus, ex quibus duplex elicitur ratio, eam Scriptura Christum ante ipsius adventum in carnem nominari. Primo, quidem ad designandam unitatem et identitatem personæ seu hypostasis Verbi ante et post carnis assumptionem, ex qua unitate secutura esset illa *κοινωνία ἰδιωμάτων*, communio idiomatum, qua fit ut utriusque naturæ proprietates Christo vere et absolute tribuantur, ut sæpe dictum est; proinde quidquid Dei Filii gessisse, vel circa ipsum gestum esse legitur ante Incarnationem, hoc et Christus gessisse, et circa ipsum gestum esse dicitur. Secundo, ad insinuandum quod licet ante adventum Christi in carnem non fuerit exhibita re ipsa unctio humanitatis assumptæ a Divinitate (unde sumptum est et inditum Christi nomen), fuit tamen a Deo prædefinita, prædeterminata atque præordinata, et non minori certitudine futura quam si jam tunc completa fuisset. Itaque ad commendandum mysterium hujusce unionis, futuræ quidem secundum exhibitionem, sed a Deo prævisæ, sacræ litteræ ipsum nominaverunt Christum ante assumptionem carnis. Sicut prophetarum oracula futurum quidpiam denuntiantia sub præteriti temporis ratione sæpenumero conscripta sunt, ad denotandam rei futuræ, perinde atque si præterita foret, infallibilem certitudinem.

et a serpentibus perierant? omnes quoque sanctos qui vixerunt sub lege veteris Testamenti, beatus apostolus Petrus per gratiam Domini nostri Jesu Christi prædicat esse salvatos? Exi itaque, effuge hinc, si potes, tu quisquis ille es qui, rabido ore ac blasphemo spiritu furens, nihil interesse admodum inter Adam et Christum putas, et qui eum etiam post partum Virginis Deum denegas, ostende penitus quemadmodum etiam ante ortum corporis Deum non fuisse convincas. Ecce enim Apostolus clamitatur populum de terra Ægypti ab Jesu esse salvatum, in deserto ab infidelibus Christum esse tentatum; patres quoque nostros, id est, patriarchas atque prophetas per gratiam Domini nostri Jesu Christi salvatos; nega tu hæc, si potes. Nec mirabor si leceris, ut neges quæ omnes legimus, qui quæ omnes credimus denegasti. Intellige ergo tamen quia jam tunc et ex Ægypto populum in Deo Christus eduxit, et in Deo Christus a populo tentatore tentatus est, et omnes justos in Deo Christus gratiæ suæ liberalitate salvavit; quia per sacramenti unitatem ita et Deus in Christum et Christus in Deum transit, ut et quidquid Deus fecit, Christus id perfecisse; et quod postea Christus pertulit, Deus id pertulisse dicatur. Et ideo dicens Propheta, ^a Non erit in te Deus recens, nec adorabis Deum alienum; hoc sensu et hoc spiritu prædicabat quo apostolus Christum educto-

rem ex Ægypto Israeliticæ plebis esse dicebat, ut eum utique qui ex Virgine natus est hominem, semper per sacramenti unitatem in Deo fuisse sentiret; alioquin, nisi ita creditur, aut cum hæreticis Christus non Deus, aut certe contra Prophetam recens esse creditur. Sed absit hoc a catholica Dei plebe, ut aut a Propheta dissentire, aut cum hæreticis sentire videatur; et in maledictum forsitan illud populus benedictionis incurrat, ut spem suam in homine posuisse dicatur. Quia enim Dominum nostrum Jesum Christum solitarii hominem natum asserit, dupliciter maledictioni obnoxius sit necesse est, sive in eum credat, sive non credat. Si enim credit, ^b Maledictus qui spem suam ponit in homine (Jerem. xvii). Si autem non credit, maledictus utique nihilominus, quia licet in hominem non crediderit, Deum tamen penitus denegavit.

CAPUT X.

Explicat quid sit confiteri, et quid solvere Jesum.

Hoc enim illud est quod, revelante sibi Domino, charissimus ille Dei Joannes prævidens, id de eo ipso locutus est qui in se loquebatur. *Omnis, inquit, spiritus qui confitetur Jesum in carne venisse, ex Deo est; et omnis qui solvit Jesum, ex Deo non est; et hoc est Antichristi, quod audistis quia venit, et nunc jam in mundo est (I Joan. iv).* O admirabilem Dei singulariorem pietatem, qui velut cautissimus ac pruden-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Deus recens, id est, Deus quem non coluerint patres iui. Sic enim hoc explicatur in cantico Moysis, Deut. xxxii. Vere tamen scribit S. Augustinus omnes falsos deos, esse deos recentes, quia non sunt sempiterni, nec carent principio, sed nuper in officina sculptoris, vel in cerebro humanæ vanitatis formati; unde sculptilia et idola vocantur. *Redarguit etiam ista, ait D. Basilius (In Scholiis Psalm.), et Arii et Eunomii insaniam. Si enim Unigenitus Patri non est homousios, utique recte vocabitur alienus. Et si fuit tempus aliquod quando non erat, ergo recens est, et non sempiternus.* Hæc Basilius, qui cum Ario et Eunomio Nestorium utique nominasset, si eum non præcessisset.

^b Sic et D. Hieronymus ex hoc loco argumentatur: *Si maledictus est homo qui confidit in homine, Paulus autem Samosatenus et Photinus, quamvis sanctum et cunctis excelsum virtutibus prædicent Salvatorem, tamen hominem confitentur; ergo maledicti erunt spem habentes in homine.* Ubi similiter posuisset Hieronymus Nestorium, si eum novisset.

^c Solvit Jesum proprie, qui dividit Salvatorem in duos, seu qui duas in Christo personas statuit, ut Cerynthius, Nestorius et alii statuebant. Vel latius, ut exponit Beda: *Ille solvit Jesum, qui vel divinitatem ejus (ut Arius), vel animam rationalem (ut Apollinaris), vel carnem negat (ut Manichæus), quæ eum veraciter habere fides catholica docet. Solvit et ille Jesum, qui mandata et verba Jesu vel perverse vivendo, vel perversius interpretando corrumpit. Sed et ille qui unitatem sanctæ Ecclesiæ, quam Jesus venit colligere, turbat, Jesum quantum in se est solvere nititur. Nec mirum si tales ex Deo non sunt, qui Dei opera, vel verba, vel sacramenta rescindunt. In tantum namque ex Deo non sunt, ut quidam eorum, qui pravo dogmate separare volebant ab hominis dispensatione divinitatem Christi, hunc quoque versiculum, quo dicitur: Et omnis spiritus qui solvit Jesum ex Deo non est, ex hac Epistola eraserint, ne scilicet per auctoritatem beati Joannis convinceretur error eorum. Denique*

Nestorius nescire se prodidit hanc authenticis exemplaribus inditam fuisse sententiam, atque ideo solvere non timuit Jesum, dicens beatam Mariam virginem non Dei, sed hominis tantum existitisse genitricem, ut aliam personam hominis, aliam faceret Deitatis, etc. Hæc Ven. Beda, qui quod de erasure istius sententiæ ab hæreticis præsumpta, et de Nestorii insectia, a Socrate accepisse videtur, qui hæc eadem latine commemorat his verbis (Lib. vii Hist. cap. 52): *Porro autem ignoravit (Nestorius) quod scriptum sit in vetustis exemplaribus Epistolæ catholicæ divi Joannis: Omnis spiritus qui solvit Jesum ex Deo non est. Quippe hanc sententiam omnes qui divinitatem ab humanitate Christi sejungere studebant ex vetustis exemplaribus delere tollerique non dubitarunt. Quapropter veteres interprete idem ipsum significarunt quosdam videlicet esse qui illam Epistolam depravassent, quo in Christo hominem a Deo separarent. Est autem ejus humanitas cum divinitate conjuncta, et non sunt duo, sed unum. Qua ratione nixi veteres, Mariam Deiparam appellare non sunt veriti. Ita etiam Eusebium Pamphilus in tertio libro (Cap. 42) de Vita Constantii loquitur: Nobiscum Deus pro nobis nasci sustinuit, et locus illius nativitatis proprio nomine apud Hebræos Bethleem appellatur. Quocirca imperatrix sanctissima Helena, Deiparæ partum eximis monumentis decoravit, sacrumque illud antrum variis cujusque generis illustravit insignibus. Quin etiam Origenes in primo tomo Commentariorum in Epistolam Pauli ad Romanos conscriptorum, hanc rem pluribus discutit, dum explicat causam cur Maria Deipara dicta sit. Itaque Nestorius videtur veterum lucubraciones penitus ignorare, et ob eam causam hanc vocem Deipam insectatur. Hucusque Socrates, quæ cum Cassiani argumento bene concordant.*

^d Ita ex Græco textu: *καὶ τοῦτο ἔστι τοῦ Ἀντιχρίστου ὁ ἀρχιδιάκων.* At Latina et Vulgata versio habet: *Et hic est Antichristus, de quo audistis, etc.* Antichristus non in persona, sed in figura, sicut Joannes dicitur Elias, Matth. xii. Antichristus, id est, præambulus Antichristi, ait S. Thomas (In Commentario).

tissimus medicus venturos quandoque in Ecclesiam suam morbos ante prædixit! et cum prænuntiaret infirmitatem, dedit ex ipsa prænuntiatione medicinam, ut omnes, scilicet agnoscentes languorem ingrumentem, procul iam atque longe vitare inciperent quæ immineere didicissent. Et ideo sanctus Joannes: *Omnis, inquit, qui solvit Jesum, ex Deo non est, et hoc est Antichristi.* Agnoscesne eum, hæretice? Agnoscis de te jam palam et designanter dixisse? Nemo enim ita solvit Jesum quam qui non constitetur Deum. Cum enim in hoc omnis Ecclesiæ fides et omnis cultus sit, Jesum Deum verum fateri, quis magis venerationem ejus et cultum solvere potuit, quam qui totum in eo quod omnes colimus denegavit? Caveas ergo, obse- ro, caveas ne quis etiam Antichristum dicere queat. Conviciari me aut maledicere putas? Non meum est quod loquor, ecce evangelista dicit: *Omnis qui solvit Jesum, ex Deo non est, et hic est Antichristus.* Si non solvis Jesum et Deum non negas, Antichristum te nullus dicere potest. Si autem negas, quid accusas quod Antichristum te quisquam esse dicat? Tu hoc de te, tu, inquam dum negas, ipse dixisti. Vis scire hoc verum esse? Dic mihi Jesum cum ex Virgine nasceretur, quid velis, hominem fuisse an Deum? Si Deum tantum, solvis utique Jesum, qui in eo hominem unum Deo fuisse deneges. Si autem hominem, solvis utique nihilominus, qui solum tantummodo, ut facis, hominem natum esse blasphemus. Nisi forte existimas quod non solvas Jesum, qui fuisse eum Deum negas, qui solveres utique etiam si natum eum Deo hominem denegares. Sed exemplis forsitan hoc manifestius velis fieri; accipe de utroque. ^a Manichæus extra Ecclesiam est, qui Jesum Deum tantum fuisse asserit; Ebion, quia hominem. Uterque enim Jesum negavit ac solvit, alter solum dicendo hominem, alter tantummodo solum Deum. Quia licet diversa dixerint, par tamen ipsius diversitatis impietas. Nisi quod si ulla inter malorum magnitudinem potest esse discretio, injuriosior blasphemia tua est, quæ solum hominem asserit, quam illa quæ solum Deum; quia licet utrumque malum sit, contumeliosius tamen est divina Domino quam humana rapuisse. Fides ergo hæc tantum catholica, hæc tantum vera est, Dominum Jesum Christum sicut Deum, ita et hominem, et sicut hominem, ita et Deum credere. *Omnis*

A *qui solvit Jesum, ex Deo non est.* Solvere autem hoc est, quod unitum est in Jesu velle rumpere, et quod individuum separare. Quid autem in Jesu unitum et individuum? Homo utique et Deus. Ergo ille Jesum solvit, qui hæc separaverit atque diruperit. Alioquin si non dirumpit, ac separat, ergo nec solvit. Si autem separat atque dirumpit, ille utique solvit.

CAPUT XI.

Dominicæ Incarnationis sacramentum Christi divinitatem manifeste coarguit.

Et ideo omni homini in hanc blasphemiam atque insaniam prorumpenti, ipse pro se in Evangelio Dominus illud quod ad Pharisæos loentus est clamat ac protestatur: ^b *Quod Deus conjunxit, homo non separet (Math. xix).* Quod licet illic ubi a Deo dictum est, ^c ad causam aliam responsum esse videatur, tamen profunditas Dei, quæ non magis de carnalibus quam de spiritualibus loquebatur, cum de illo hoc, tum magis de hoc voluit intelligi; quia credentibus tunc Judæis id quod tu dicis, hominem tantummodo Jesum sine Deo esse, cum de societate conjugii Dominus interrogaretur, non de eo tantum, sed etiam de hoc edocuit, et de minoribus consultus, etiam de altioribus majoribusque respondit, dicens, *Quod Deus conjunxit, homo non separet.* Hoc est: Nolite id separare quod in me Deus junxit; non separet humana impietas quod in me univit divina majestas. Vis autem plenius scire hoc ita esse, audi Apostolum de his ipsis de quibus tunc Salvator docuit disserentem? qui utique utpote magister a Deo missus, ut capere tunc auditorum imbecillitas poterat, ea ipsa quæ Deus in mysterio prædicarat exposuit. Cum enim de conjugio carnali, unde interrogatus in Evangelio Salvator fuerat, disputaret, replicavit ea ipse, quibus ille usus tunc fuerat, legis veteris testimonia, scilicet ut intelligeretur quod eandem rem exponeret qui isdem testimoniis uteretur. Adficiens præterea, ne deesse cause aliquid videretur, etiam carnale conjugium, mulieris quoque ac viri nomen, quos ad mutuum adhortabatur affectum, ita posuit: *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus Ecclesiam (Ephes. v).* Et iterum: *Ita et viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua. Qui uxorem suam diligit, seipsum diligit. Nemo unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam,*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Manichæus Christum veram carnem, scilicet humanam, assumpsisse negabat, sed phantasma dumtaxat aut inane spectrum hominum aspectibus objectis; proptereaque Christum ut Deum tantum agnoscebat, non etiam hominem. Econtrario Ebion, Cerynthus, et horum sectator Nestorius, hominem tantum oblatrabant, ut sæpe dictum est. Hinc D. Hieronymus in cap. i ad Galatas: *Ecclesiæ fides, inquit, inter falsorum dogmatum naufragia constituta, si Christum fateatur hominem, Ebion, Photinusque subrepunt. Si Deum esse contenderit, Manichæus et Marcion, et novelli dogmatis auctor ebullunt.* Et D. Augustinus lib. de hæresibus: *Ebionæi Christum etiam tantummodo hominem dicunt.*

^b Quod de conjunctione viri et uxoris secundum

D litteram dictum est a Domino, allegorice accommodat Auctor ad incarnationis, quo divinitas et humanitas sic in una hypostasi conjunctæ sunt, ut nulla ratione separari ac dirimi queant. Et notandum quod non dixit Dominus, Quos Deus conjunxit, sed: *Quod Deus conjunxit*; ut non tamquam de duobus, sed tamquam de uno corpore loqui videretur: quia paulo ante dixerat: *Itaque jam non sunt duo, sed una caro.* Quod etiam in mysterium incarnationis quadrat, ubi *Deus et homo non duo, sed unus est Christus*, una hypostasis, unum suppositum, quod dissolvi ac separari nequit.

^c Nempe ad interrogationem Pharisæorum de carnali conjugio viri et mulieris, et causis dimittendæ uxoris.

quia membra sumus corporis ejus (Ephes. v). Vides q emadmodum Christi atque Ecclesiae nomina viri ac mulieris nominibus adjungens, omnes a carnali audientia ad spiritualem intelligentiam traxit. Cum enim omnia ista dixisset, subdidit ea quibus in

A Evangelio Dominus usus fuerat testimonia, dicens, ^a Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adjungetur ad uxorem suam, et erunt duo in carne una (Matth. xix). Et quidem post hæc quasi euni magna clamoris protestatione subjecit : ^b Sacramen-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Verba sunt non Apostoli, sed Adami in Genesi (Cap. ii). Sed quia licet ab Adamo dicta sint, Dei tamen afflatu et inspiratione dicta sunt, propterea Dominus in Evangelio a Deo dicta commemorat (Matth. xix), quod Deus per Adamum, seu Adami ore, ea protulerit : sicut locutus est per os prophetarum (Luc. ii). Porro ex his verbis colligunt Patres, Adamo in illo sopore sive exstasi sibi divinitus immissa revelatum fuisse mysterium Incarnationis Domini-cæ, eumque a somno illo excitatum, in illas voces erupisse : Hoc nunc os de ossibus meis (Gen. ii), et quæ sequuntur, hisque verbis significasse arcissimam (quæ per Incarnationem futura erat) Christi conjunctionem cum Ecclesia, vel eum natura humana : proinde ab exordio generis humani Christum in carne venturum hominibus fuisse denuntiatum. Fundamentum autem præcipuum, quo Patres utuntur, ut hanc sententiam astruant, est testimonium Apostoli, quod hic citatur, ubi explicans verba prædicta Adami : Sacramentum, inquit, hoc magnum est, ego autem dico in Christo et Ecclesia (Ephes. v). Hoc est, in illis verbis Adami latet magnum mysterium conjunctionis Christi cum Ecclesia. Sic Tertull. lib. de Anima (Cap. 11 et 21) : Adam statim prophetavit magnum illud sacramentum in Christum et Ecclesiam : Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea ; propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et agglutinabit se uxori suæ, et erunt duo in unam carnem ; accidentiam spiritus pessus est, cecidit enim exstasis super illum, sancti Spiritus vis operatrix prophetiæ. S. Epiphani. hæresi 48 dicit Adam illis verbis vaticinatum esse de futuris. Hieronymus in eundem locum ad Ephesios : Primus, inquit, homo, et primus vates Adam, hoc de Christo et Ecclesia prophetavit, quod reliquerit Dominus noster atque Salvator Patrem suum Deum et matrem suam cælestem Hierusalem, et venerit ad terras propter suum corpus Ecclesiam, et de suo eam latere fabricatus sit, et propter illam verbum caro factum sit. Augustinus lib. ix de Genesi ad litteram (Cap. 19) : Illa exstasis, inquit, quam Deus immisit in Adam, ut soporatus obdormiret, recte intelligitur, ad hoc immissa, ut et ipsius mens per exstasim fieret particeps tanquam angelicæ curiæ, et intrans in sanctuarium Dei intelligeret novissima. Denique evigilans tanquam prophetiæ plenus, cum ad se adductam costam, mulierem suam vidisset, eructavit continuo, quod magnum sacramentum commendat Apostolus : hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea : hæc vocabitur mulier, quoniam de viro sumpta est : et propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Quæ verba cum primi hominis fuisse Scriptura testetur, Dominus tamen in Evangelio Deum dixisse declaravit. Ait enim : Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, etc. (Matth. xix), ut hinc intelligeremus propter exstasim quæ præcesserat in Adam, hoc eum divinitus, tanquam prophetiam, dicere potuisse. Leo Pont. epist. 23 : Ab ipso, inquit, principio generis humani, hominibus Christus est denuntiatus, in carne venturus. In qua (sicut dictum est) et erunt duo in carne una, Deus est homo, Christus et Ecclesia, quæ de sponsi carne prodiit, quando ex latere crucifixi, manante sanguine et aqua, sacramentum redemptionis et regenerationis accepit. Prosper. lib. i de Prædict. et Promisso Dei (Cap. 1) : Hoc, inquit, factum esse, ut rem gereret et figurum, Apostolus Paulus testis est. Exponens quippe hunc locum in Epistola ad Ephesios, ait : Sacramentum hoc magnum est : Ego autem dico, in Christo

et Ecclesia. Sacramentum igitur magnum, quod promissum spectavit. Adam sibi conjunctam vidit quam credidit conjugem. Nobis per fidem vivorum signavit futuram Ecclesiam. Matrem appellavit omnium vivorum, ea scilicet causa, qua ex latere Adæ dormientis formata Eva ; ex latere Christi in cruce pendentis, formandam, ut factum est, prævidit Ecclesiam, quæ est mater omnium vivorum. Hæc est enim illa mulier, quæ custoditur per tempus, et tempora, et dimidium temporis a conspectu serpentis, ut in Apocalypsi de Ecclesia dicitur (Apoc. xii). Bernardus sermone 6 de Vigilia Natalis Domini : Primus homo omnium viventium pater, magnum eructans sacramentum, quod in Christo et in Ecclesia Apostolus postmodum evidentius commendavit : Relinquet, ait, homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Et sermone 2 de Septuagesima : Qualis ille sopor dicens sit fuisse, vel credendus, quem Dominus immisit in Adam, in quo, sine sensu omnino doloris, in nubere edificandam costa sublata est de latere dormientis ? Mihi quidem non nisi incommutabilis veritatis intuitu, et abyso divinæ sapientiæ, corporeis excedens sensibus obdormisse videtur : quod ex ejus verbis vel maxime conjici potest. Rediens nimirum indicat quod abisset, dum tanquam ebrius de cella vinaria veniens, et eructans illud magnum sacramentum, quod tanto post in Christo, et in Ecclesia Apostolus commendavit : Hoc nunc, inquit, os ex ossibus meis. Et propter hoc, inquit, relinquet homo patrem et matrem, etc. An tibi penitus obdormisse videtur, qui in hanc vocem excitatus erupit, et non magis dicere potuisse : Ego dormio, et cor meum vigilat (Cant. v) ? Hæc Bernardus et cæteri Patres citati in eandem sententiam.

^b Το μυστήριον, mysterium, quod noster interpres vertit sacramentum, hoc loco appellat Apostolus, quod in priori ad Corinthios (Cap. x) vocat τὸ πῶν, figuram, et in Epistola ad Galatas (Cap. iv) allegoriam, in qua significatione hæc voce usus est Nazianzenus, ut videre est in commentario Budæi in linguam græcam. Hinc D. Ambrosius : Mysterium, inquit, hoc magnum est : ego autem dico in Christo et Ecclesia. Mysterii sacramentum grande in unitate viri et femine esse significat. Et Hieronymus : Id ipsum, inquit, per allegoriam in Christo interpretatur et in Ecclesia : ut Adam Christum, et Eva præfiguret Ecclesiam. Factus est enim novissimus Adam in spiritum vivificantem (1 Cor. xv). Ut quomodo de Adam et uxore ejus anne hominum nascitur genus ; sic de Christo et Ecclesia amnis credentium multiitudo generata est : quæ unum Ecclesiæ corpus effecta, rursus in latere Christi ponitur, et costæ locum replet, et unum viri corpus efficitur, ipso Domino id in Evangelio postulante : Pater, da, ut quomodo ego et tu unum sumus, sic et ipsi in nobis unum sint (Joan. x). S. Thomas in Commentario sacramentum interpretatur sacræ rei signum, scilicet conjunctionis Christi et Ecclesiæ. Sensus igitur Apostoli a Patribus traditus hic est : Licet ad litteram et historice de mutua viri et uxoris conjunctione et dilectione dicta sint hæc verba ab Adamo, hoc tamen magnum est sacramentum, et mysterium, hoc est, sub iisdem verbis et sub primæva matrimonii institutione mystice latet, et designatur Christi et Ecclesiæ unanimitas et indissolubilis conjunctio. Sicut enim patrem et matrem relinquit homo, ut uxori adhæreat : sic quodammodo Patrem homo factus dereliquit Christus, sicut ipse ait : Exivi a Patre, et veni in mundum (Joan. xvi), non per desertionem deitatis, sed per humanitatis assumptio-

tum, inquit, hoc magnum est. Removit utique de hoc omnino et amputavit carnalem intellectum, ubi sacramentum penitus dixit esse divinum. Et quid tamen post ista subdidit? ^a *Ego autem dico in Christo et in Ecclesia.* Cum dixisset, sacramentum hoc magnum est: non dixit, hæc est expositio sacramenti. Sed quid? Ego autem dico, in Christo et in Ecclesia. Hoc est dicere: Illud quidem magnum est sacramentum, sed ego in Christo dico et in Ecclesia. Hoc est, ut ^b quia capere illud ad præsens forsitan omnes non queunt, vel hoc capiant, quod tamen ab illo non discrepat, nec diversum est, quia utrumque de Christo est. Sed cui profundiora illa non capiunt, hæc sal-

tem faciliora cognoscant, ut cum promptiorem intellectum cœperint capere, ad altiorum valeant pervenire, et planioris nunc rei adipiscentia sit postea profundioris via.

CAPUT XII.

Latus exponit quodnam illud sacramentum sit quod sub viri et uxoris nominibus designatur.

Quod ergo magnum illud est sacramentum, quod sub viri atque uxoris nomine designatur? Apostolum ipsum interrogemus, qui ad docendam eandem rem alibi verbis rei ipsius usus est dicens: ^c *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit ange-*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

nem; et matrem synagogam, cui quatenus Judæus, suberat, dereliquit, ut uxori seu sponsæ suæ, id est, Ecclesiæ gentium adhaereret. A qua expositione veterum Patrum nonnihil deflectit Auctor (*Cap. seq.*), ut hunc locum Apostoli ad suum institutum trahat et accomodat. Nam quod illi de conjunctione Christi cum Ecclesia, ut verba Apostoli præ se ferunt et exigunt, hoc ipse de conjunctione divinitatis cum anima in carne Christi interpretatur, ut sequenti cap. clarius patebit. Porro solet etiam hic locus a Patribus adduci ad confirmationem ecclesiastici dogmatis, quod *matrimonium sit sacramentum.* Sic enim ipsi verba Apostoli intellexerunt, ut pronomen hoc non solum referat mysterium latens in verbis illis Adami, nempe desponsationem ac unionem Christi cum Ecclesia, ut dictum est; verum etiam rem primo significatam iisdem verbis, puta arctissimum matrimonii vinculum et conjunctionem conjugalem inter virum et uxorem: quæ conjunctio licet tam in lege naturæ, quam Mosaica, non nisi naturalis contractus fuerit in officium quidem naturæ ante peccatum, in remedium autem concupiscentiæ post peccatum: modo tamen, hoc est, in Christo, sive sub Christo, et in Ecclesia magnum est sacramentum, id est, verum et proprie dictum novæ legis sacramentum, quod est invisibilis gratiæ signum efficacæ a Christo Domino institutum (*Mag. Sent. in iv dist. 26; S. Thom. et Sotus et alii ibid.*). Id patet ex concilio Florentino (*In decreto Armenis dato*), ubi inter septem sacramenta novæ legis annumeratur matrimonium; et expressius ex concilio Tridentino (*Cap. Ad abolendam, de Hæret. ss. 24, in doctr. de Sacram. matrim.*), ubi hoc ipsum definitur his verbis: *Gratiam vero, quæ naturalem illum amorem perficeret, et indissolubilem unitatem confirmaret, conjugesque sanctificaret, ipse Christus venerabilium sacramentorum institutor atque perfector, sua nobis passione promeruit, quod Paulus apostolus innuit dicens: Viri, diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea; mox subjungens: Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico in Christo et in Ecclesia.* Cum igitur in lege evangelica veteribus connubiis per Christum gratia præstet; merito inter novæ legis sacramenta annumerandum sancti Patres nostri, concilia, et universalis Ecclesiæ traditio semper docuerunt, etc. Et canone primo de eadem re edito: *Si quis dixerit matrimonium non esse vere et proprie unum ex septem legis evangelicæ sacramentis, a Christo Domino institutum, sed ab hominibus in Ecclesia inventum; neque gratiam conferre, anathema sit.* Hæc ibi. Non est denique prætereundum, quod hic præterea annotat S. Thomas (*In commentario*), quod quatuor sunt sacramenta quæ dicuntur magna, sed diversa ratione: *Baptismus, inquit, ratione effectus, quia delet omnem culpam, et aperit paradisi januam. Confirmatio, ratione ministri, quia solum a pontificibus et non ab aliis confertur. Eucharistia, ratione continentiæ (id est, rei contentiæ), quia totum Christum continet. Et matrimo-*

nium, ratione significationis, quia significat conjunctionem Christi et Ecclesiæ.

^a Annotavit D. Hieronymus, et ante ipsum Gregorius Nazianzenus patriculam illam, *Ego autem dico, modestiæ et humilitatis causa ab Apostolo additam: Humilitatis, inquit, ejus indicium est, inferentis: Ego autem dico in Christo et in Ecclesia.* Gregorius Nazianzenus vir valde eloquens et in Scripturis apprime eruditus, cum de hoc mecum tractaret loco, solebat dicere: *Vide quantum istius capituli sacramentum sit, ut Apostolus in Christo illud et in Ecclesia interpretans, non se ita asserat, ut testimonii postulabat dignitas, expresse, sed quodammodo dixerit; scio quia locus iste ineffabilibus plenus sit sacramentis et divinum cor quærat interpretis. Ego autem pro pusillitate sensus mei, in Christo interim illud et in Ecclesia intelligendum puto: non quo aliquid Christo et Ecclesia majus sit, sed quod totum, quod de Adam et de Eva dicitur in Christo et in Ecclesia interpretari posse difficile sit.*

^b Locus obscurus et ambiguus. Quid enim refert illud quod ad præsens forsitan omnes capere non queant, et hoc quod facilius capiant? Spectare mihi videtur verba præcedentia: *Sacramentum hoc magnum est, non dicit: hæc est expositio sacramenti.* Sacramentum ergo vocat quod ex ipso verborum sono statim concipitur esse illud magnum pietatis sacramentum ab Apostolo commemoratum, quod manifestatum est in carne, id est verbum Dei incarnatum quod initio capitis sequentis proponit ex Apostolo, et hunc vocat paulo post, promptiorem intellectum. Expositionem autem sacramenti videtur intelligere profundiorum et reconditiorum allegoriarum de Christi conjunctione cum Ecclesia, velut capitis cum corpore, sponsi cum sponsa: quæ non ita facile, et in promptu ex illius sacramenti auditu concipitur, licet utrumque de Christo sit, ut ait infra, et ad Christum referatur. Facilius enim, ut et prius natura, quis concipit Christum esse Deum incarnatum, quam esse caput et sponsum Ecclesiæ: quo proprie spectant verba Apostoli ad Ephesios v.

^c *Manifeste ὁμολογημένως* quod perinde sonat, ac si dicas, confesse, vel in confesso est. Unde Ambrosius periphrasi reddidit: *Et quidem, inquit (Lib. ad Imperat.), omnium confessione, magnum est pietatis sacramentum, etc.* Cyrillus hunc eundem locum contra Nestorium allegans: *Quis is, quæso, est, inquit, qui in carne manifestatus est? An non modis omnibus perspicuum est, non alium esse, quam ipsummet Deum Verbum? Hinc namque magnum illud pietatis mysterium perspicitur. Hic autem ab angelis visus est, cum in cælum susceptus est. Prædicatus porro gentibus est per sanctos apostolos. Creditus autem est in mundo. Sed nunquid ut homo absolute nostri similis? Nequaquam: verum ut Deus homo factus, nostrosque similem ortum sortitus. Assumptus tandem est in gloriam: quo Patrem dicentem audivat: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Psal. cix).*

lis, prædicatum est gentibus, creditum est in mundo, A assumptum est in gloria (II Tim. III). Quod ergo magnum est illud sacramentum quod manifestatum est in carne? Deus scilicet natus e carne, Deus visus in corpore: qui utique sicut palam est manifestatus in carne, ita palam est assumptus in gloria. Hoc ergo magnum est sacramentum, de quo ipse ait: *Propterea relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ: et erunt duo in carne una (Matth. XIX)*. Qui fuerunt ergo duo in carne una, Deus scilicet atque anima. ^a In una enim, quæ Deo unita est, carne hominûs Deus est atque anima, secundum illud ipsius Domini, *Nemo potest a me tollere animam meam; sed ego pono eam a me ipso. Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam (Joan. X)*. Tria ergo nunc in hoc vides, Deum, carnem, animam: Deus est, qui loquitur; caro, in qua loquitur; anima, de qua loquitur. Propterea ergo homo ille de quo propheta dicit, ^b *Frater non redimit, redimet homo (Psal. XLVII)*? Qui, ut dictum est, *ascendit ubi erat prius (Joan. VI)*, et de quo legimus, *Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit Filius hominis, qui est in cælo (Joan. III)*. Propter hoc, inquam, reliquit homo patrem suum et matrem, id est, Deum ex quo natus est, et Jerusalem illam quæ est mater omnium nostrum; et ad-

hæsit humanæ carni, quasi uxori suæ. Et idcirco de patre expresse dixit, relinquet homo patrem suum: ^c de matre autem non dixit, suam, sed tantummodo matrem posuit, quia non tam ipsius erat mater, quam universorum credentium, id est, omnium nostrum. Et adjunctus est uxori suæ, quia sicut vir et mulier unum corpus sunt, ita majestas divinitatis et caro hominis ununtur, et facti sunt duo, id est, Deus atque anima in carne una. Quia sicut caro illa habitorem in se habuit Deum, ita animam quoque in se cobabitantem Deo. Hoc ergo magnum est illud sacramentum, ad quod inquirendum nos admiratio Apostoli vocat et adhortatio Divinitatis invitât: non alienum utique etiam a Christo et ab Ecclesia, ut ipse ait, ego autem dico in Christo et in Ecclesia. Quia et caro Ecclesiæ caro Christi est, et in carne Christi Deus est atque anima; ac sit idem in Christo quod in Ecclesia, quia sacramentum quod in Christi carne creditur, etiam fide in Ecclesia continetur.

CAPUT XIII.

Quanto desiderio veteres patriarchæ sacramenti istius revelationem videre exoptarunt.

Hoc ergo sacramentum, quod et manifestatum est in carne, et apparuit in mundo, et gentibus prædicatur, ^d multi sanctorum veterum sicut prævidebant

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Singularis mihi veterum Cassianus in hac sua interpretatione que nulli veterum venit in mentem, ut patet ex dictis: nec satis quadrat dictis Apostoli. Non enim ait *Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo tantum, sed, in Christo et in Ecclesia*. Quorsum enim adderet et in Ecclesia, si tantummodo Christum spectaret, hoc est, unionem Verbi cum anima in carne Christi, ut hic Auctor exponit? quamvis vera sint, quæ de hac unione dicit. Præterea illa commentatio hic adjuncta: *Homo ille de quo propheta ait: Frater non redimit, etc.; homo inquam, ille adhæsit humanæ carni, quasi uxori suæ: quam dura sit, et a sensu Scripturæ extranea, nemo non videt, quamvis eam inferius excusare ac defendere nitatur. At hic liceat ipsi abundare in sensu suo, ubi pro fide, non contra, abundat et laborat.*

^b Versiculus hic varie a Patribus exponitur. D. Ambrosius eum Cassiano consentit hoc commentario: *Quem frater eodem matris utero effusus in lucem redimere non potest, quia paritæ naturæ infirmitate retinetur, redimet homo, sed ille homo de quo scriptum est quia mittet illis Dominus hominem qui salvabit eos (Isaia XIX), qui de seipso dixit: Queritis me occidere hominem qui veritatem locutus sum vobis (Joan. VIII)*. Et infra: *Solus redemptor intelligitur, qui peccato veteri obnoxius esse non possit. Ergo per hominem, Dominum Jesum intelligimus, qui suscepit hominûs conditionem, ut in carne sua peccatum omnium crucifigeret, et chirographum universorum suo cruce deleret. Ita Ambrosius. Ad D. Hieronymus per interrogationem legit hoc modo: Frater non redimit, redimet homo? Et datus suggerit interpretationes: Si Christus, inquit, non redemit (illos scilicet qui confidunt in virtute sua, etc.), qui se fratrem dixit apostolorum, et resurgendo factus est primogenitus resurgentium; non redimet Adam, quia primus homo mortuus non resurrexit. Nam frater noster Christus est, Deus et homo, qui nos redemit; vel, quod non redemit Moyses, redemit Christus. Hæc Hieronymus, seu quis auctor ejus Commentarii. Cui, quoad priorem exposuit nem et interrogationem istam, consentit Augustinus in*

hæc verba: *Expectas ut homo te redimat ab ira ventura? Si te frater non redimet, homo te redempturus est? Quis est frater, qui si non redemerit, nullus homo redempturus est? Qui post resurrectionem suam dixit: Vade, dic fratribus meis (Matth. XXVIII; Joan. XX). Frater noster voluit esse, et cum dicimus: Pater noster, hoc manifestatur in nobis. Qui enim dicit Deo: Pater noster, Christo dicit: Frater. Ergo si ipse non redimit, redimet homo? Aliquis homo redimet, si Filius hominûs non redimit? Si Christus non redimit, Adam redimet? Sic Augustinus. Chrysostomus vero et alii totum de Christo interpretantur, in hunc modum: Non redimet Christus (mundum scilicet) ut frater, hoc est, ut Judæus, sive per legem Judæicam, sed ut homo factus. Neque pro sui redemptione offerret seipsum, nec dabit Deo placationem suam et pretium redemptionis animæ suæ, sed pro aliis omnibus. Christus non sua enim causa, sed nostra, mortuus est.*

^c Arguta observatio, quasi non subaudiretur, suam, sicut ante exprimitur, suum. Certe D. Hieronymus in Commentario Epistolæ ad Ephesios, habet et suum et suam, licet ibi omittat suam. Quin et ipse Cassianus superius (Cop. 42) ita citavit: *Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, quod mirum est ipsi excidisse, nisi textus sit vtiatus.*

^d Consentaneæ huic loco B. Iræneus lib. IV adversus hæreses cap. 34. Quoniam, inquit, non solum propheta, sed et justî multi præscientes per Spiritum adventum ejus, oraverunt in illud tempus venire, in quo facie ad faciem viderent Dominum suum, et sermones ejus audirent, Dominus facti manifestum discipulis dicens: Multi prophetæ et justî cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt, et audire quæ auditis, et non audierunt (Matth. XIII, Luc. X). Quemadmodum igitur concupierunt et audire et videre, nisi præscire futurum ejus adventum? Quomodo autem præscire poterunt, nisi ab ipso præscientiam ante ceperissent? etc. Est autem in illis Domini verbis observandum, quod Mathæus prophetas et justos, Lucas vero prophetas et reges nominavit. Et credibile est, ait M. I.

in spiritu, ita videre etiam in carne voluerunt. Amen enim, inquit Dominus, dico vobis quia multi prophetae et iusti cupierunt videre quae vos vidistis, et non viderunt, et audire quae audistis et non audierunt (Matth. xiii). Et ideo Isaias propheta, ^a *Utinam, inquit, Domine, dirumperes caelos, et descenderes (Isa. l. xiv)*. Sed et David: *Domine, inclina caelos, et descende (Psal. cxliii)*. Moses quoque: ^b *Ostende, inquit, mihi te ipsum, ut manifeste videam te (Exod. xxxiii)*. Nemo admodum propius quam Moses legem capiens, alloquentem e nubibus Deum, atque ad ipsam admodum praesentiam majestatis accessit. Et quomodo cum nemo propiora quam ille de Deo cerneret, adhuc manifestiora poscebat dicens: *Ostende mihi, inquit, te ipsum, ut manifeste videam te*, scilicet quia hoc ille fieri precabatur quod iisdem admodum verbis Apostolus factum esse dicebat, id est, ut palam Dominus manifestaretur in carne, palam appareret mundo, palam assumeretur in gloria; et omnia oculis tandem carnalibus sancti cernerent, quae spiritualibus praevidebant.

CAPUT XIV.

Impiam et blasphemam haereticorum sententiam redarguit, qui Deum in Christo velut in organo sive statua habitasse et locutum esse dixerunt.

Alioquin si, ut haereticus ait, Deus futurus in Domino Jesu Christo erat, ^c velut in statua aut in organo, id est, ut habitaret tantum quasi in homine, et loqueretur quasi per hominem, non ut ipse esset qui habitaret, atque ex se et ex suo corpore loqueretur Deus; jam utique sic et habitaret in sanctis, et locutus fuerat et sanctis. In his quoque ipsis, quos supra

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

donatus (In cap. xiii Matth.), Christum ea tria personarum praestantissima nominasse, prophetas, reges et iustos; sed Matthæum reges, Lucam iustos praetermississe.

^a Ut ardens eorum desiderium ostenderet propheta, non ait: *Utinam jam venires, sed: Utinam dirumperes caelos, et descenderes*. Quasi diceret: *Utinam tam cito venires et tam vehementi impetu, ut non quaereret ostium, sed subito caelos rumperes et descenderes: non quod necesse esset Deum caelos dirumpere aut infringere ut veniret: sed loquitur propheta more humano, ut fervorem desiderii, quo antiqui Patres adventum Christi exoptabant, demonstraret. Eodem modo David: Domine, inquit, inclina caelos tuos et descende (Ps. cxli). Ubi ingens exprimitur eximii prophetae desiderium, dum ne Deus in aperientis caeli foribus moram faceret, petit ut caelum inclinet et descendat.*

^b Divus Hieronymus in e. lxxv Isaiæ: *Hunc, ait, quaerebat et Moyses loquens Deo. Si inveni gratiam apud te, ostende te mihi manifeste. Majores divitias thesauris Aegypti, Christi opprobrium praestolans, dum retributionem desiderat futurorum, et invisibilem Deum, quasi videret, animo contemplantur. De quo et in Psalmis legitur: Spes omnium finium terræ, et in mari longe (Ps. lxxv). Et in Genesi: Et ipse erit expectatio gentium (Gen. lxxix). Ita Hieronymus significans Moysen illis verbis expetisse adventum Messiae in carne, in qua manifeste videretur. At D. Augustinus (Quaest. 151 in Exod.) et alii existimant Moysen efflagitasse visionem divinae essentiae.*

^c Quomodo daemones in statu et idolis habitabant, et subinde loquebantur, et oracula sua reddebant; sic impius Nestorius blasphemabat Deum in

A dixi, qui adventum ipsius precabantur, sic erat ac loquebatur. Et quid necesse erat ut hoc omnes poscerent quod habebant, si hoc petebant quod jam acceperant? Aut quid videre oculis cuperent, quod corde retinebant, praesertim cum plus sit eandem rem habere quempiam intra se, quam videre extra se? Aut si sic habitaturus erat in Christo Deus sicut in sanctis omnibus, cur magis Christum videre omnes sancti cuperent quam seipsos? Et si eandem rem visuri in Domino Jesu erant quam in se habebant, cur non plus multo arbitrarentur eandem rem in se habere quam in altero videre? Sed erras, infelix furor, non intelligens, ut Apostolus ait, et quae loquaris et de quibus affirmes (1 Tim. i). Omnes enim prophetae et omnes sancti portionem quamdam divini Spiritus, prout capere poterant, a Deo acceperunt. In Christo autem omnis plenitudo divinitatis habitavit atque habitat corporaliter (Colos. ii). Et ideo longe de ejus plenitudine omnes sunt, ex cujus plenitudine aliqui accipiunt (Joan. i); quorum adimpletio Christi munus, quia vacui utique omnes erant, nisi ipse esset omnium plenitudo.

CAPUT XV.

Sanctorum de Messiae adventu vota quid continebant, aut quale illud fuerit desiderium.

Hoc ergo sancti omnes optabant, hoc precabantur, hoc sic videre oculis desiderabant sicut animo a mente sapiebant. Et ideo Isaias propheta: *Utinam, inquit, dirumperes caelos, et descenderes (Isaiæ lxxiv)*. Sed et Ihabacuc idem annuntians quod ille optans, ^d *Dum appropiant, inquit, anni, ostenderis; in adventu*

COMMENTARIUS.

homine Christo habitasse, et per os hominis illius locutum fuisse: *Sicuti etiam locutus est per os sanctorum qui a saeculo sunt, prophetarum ejus (Luc. ii)*, nullam vero habuisse cum eo unionem hypostaticam. Aut tamquam in organo verba edidisse, sicut ventus aut spiritus sonum edit in organo, et per organum, scilicet instrumentum musicum; aut in organo generatum, id est, tamquam in instrumento. Nam ὄργανον est instrumentum quodcumque. Porro esse Dei habitaculum et Dei instrumentum, commune est cum aliis sanctis hominibus. Quod enim Deus in sanctis suis, ut in templis habitet, testatur Apostolus I Corinth. iii: *Nescitis quoniam templum estis Dei?* et I Corinth. vi: *Nescitis quia membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est. Glorificate et portate Deum in corpore vestro.* Quod autem per homines, ut per organa et instrumenta sua, operetur Deus, idem Apostolus inculcat Rom. xv: *Non audeo aliquid loqui eorum quae per me effecit Christus, verbo et factis, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti.* Et I Corinth. xii: *Divisiones operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus.* Haec igitur, et alia huiusmodi, quae Nestorius tribuebat Christo, et in ceteris sanctis inveniantur. At certum est longe aliter Verbum incarnatum habitasse in homine, id est, in humanitate, et per humanitatem nobis locutum esse, quam in aliis sanctis, cum dicat Apostolus: *magnum esse pietatis mysterium et sacramentum, quod Deus apparuerit in carne (1 Tim. iii)*. Quid enim magnum et singulare quod aliis omnibus est commune?

^d Id est, manifestaberis. Vulgata editio habet: *In medio annorum notum facies.* D. Hieronymus ex Septuaginta vertit: *Cum appropinquaverint anni, cor*

temporum demonstraberis : Deus de Theman, sive illud, Deus ab Austro veniet (Habuc. vii). David quoque : Deus manifeste veniet (Ps. xlix). Et iterum : Qui sedes super cherubin, appare (Ps. lxxix). Alii adventum ejus quem mundo præstitit, annuntiabant, alii postulabant. Nonnulli specie dispari, sed affectu pari, intelligentes utique aliquatenus quantam rem precarentur, ut Deus in Deo habitans, in forma Dei ac sinu permanens, semetipsum exinaniret, formam servi acciperet, et se usque ad suscipiendas omnes passionum acerbitates contumeliasque submitteret, subiret pœnam pro beneficiis, et, quod intolerabilissimum est et indignissimum, ab his ipsis mortem exciperet pro quibus ipse moreretur ; intelligentes ergo hoc aliquatenus sancti omnes, aliquatenus, in-

quam, intelligentes, quia quantum sit nemo intelligit, consona omnes adventum Dei voce et quasi concentu mutuo postulabant. Scientes utique in hoc spem omnium consistere, in hoc salutem omnium contineri ; quia nullus solvere victos possit, nisi immunis a vinculis ; nullus eximere peccatores, nisi peccato carens ; nemo enim liberare aliqua re quemquam potest, nisi ea re ipse liber sit qua a se alius liberatur. Et ideo eum in omnes mors pertransisset, omnes vita indigebant, ut in Adam scilicet morientes, in Christo viverent. Quia quamvis multi sancti, multi electi ac familiares admodum Deo fuerunt, nulli tamen potuerunt per se penitus esse salvi, nisi fuissent adventu Domini et redemptione salvati.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

gnosceris. Cum advenit tempus, demonstraberis. Quod exceptis, inquit, Septuaginta, nec in Hebraico, nec apud quempiam aliorum habetur interpretum. Alibi (Tom. II) idem Hieronymus eundem locum respiciens : Duo anni, inquit, de quibus in cantico Hab-

uc juxta Hebraicum legimus : In medio duorum temporum cognosceris. Scriptum est in Evangelio secundum Joannem per tria sabbata Dominum venisse in Jerusalem, quæ duos annos efficiunt. Hæc Hieronymus.

LIBER SEXTUS.

CAPUT PRIMUM.

Ex miraculo saturatæ multitudinis e quinque panibus hordeaceis et duobus piscibus, divinæ virtutis immensitatem ostendit.

• Legimus in Evangelio, appositis, jubente Domino,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

• Bis in Evangelio legimus hujusmodi miraculum contigisse. In priore (quod quatuor evangelistæ retulerunt) quinque millia hominum, ἀνδρῶν id est, virorum, absque parvulis et mulieribus, satiavit Dominus quinque panibus hordeaceis et duobus piscibus (Math. xiv, Marc. vi, Luc. ix, Joan. vi). In posteriore (quod soli Matthæus et Marcus commemorant) septem panibus et paucis pisciculis quatuor tantum millia pavisse legitur (Math. vii, Marc. viii). Fuisse autem hæc duo diversa miracula, manifestum etiam est ex verbis Domini ad discipulos de penuria panum diffidentes, Matthæi xvi, quibus utrumque distincte commemorat et incoleat. Quid cogitatis modicæ fidei, quia panes non habetis? nondum intelligitis neque recordamini quinque panum et quinque millium hominum, et quot cophinos sumpsistis? Hinc Augustinus lib. II (Cap. 50) de Consensu evangelistarum : Hoc sane, inquit, non ab re fuerit admonere, in hoc miraculo de septem panibus, quod duo evangelistæ Matthæus et Marcus posuerunt, quia si aliquis eorum id dixisset qui de illis quinque panibus non dixisset, contrarius cæteris putaretur. Quis enim non existimaret unum idemque factum esse? Sed quia illi qui miraculum de septem panibus narraverunt, nec illud de quinque panibus tulerunt, neminem movet, et utrumque factum omnes intelligunt. Hoc ideo diximus, ut sicubi simile invenitur factum a Domino, quod in aliquo alteri evangelistæ ita repugnare videatur, ut omnino solvi non possit, nihil aliud intelligatur quam utrumque factum esse, et aliud ab alio commemoratum, sicut de centenis et quinquagenis discumbentibus commemoravimus. Quia si non etiam illud utrumque apud unum inveniremus, contraria singulos dixisse putaremus. Hæc Augustinus. Porro utriusque miraculi varias et ersas circumstantias explicat D. Hieronymus (In

quinque panibus, innumeram Dei plebem esse saturatam (Joan. vi). Et quomodo id tamen factum sit, nec enarrare sermo, nec colligere æstimatio, nec concipere sensus potest. Tanta et tam incomprehensibilis divinæ vis potestatis est, ut cum habeamus in nobis facti ipsius conscientiam, b impossibile

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

C cap. xv Math.) his verbis : Tantum, inquit, in his quæ discrepant immoremur. Supra (Math. xiv) legimus : Vespere autem facto accesserunt ad eum discipuli dicentes : Desertus est locus, et reliqua; hic (Math. xv) discipulis convocatis, ipse Dominus loquitur : Misereor turbæ, quia triduo jam perseverant mecum. Ibi quinque panes erant et duo pisces, hic septem panes et pauci pisciculi. Ibi super fenem discumbunt, hic super terram. Ibi qui comedunt, quinque millia sunt; hic quatuor millia. Ibi duodecim cophini replentur de reliquiis fragmentorum, hic septem sportæ, etc.

b Impossibile pro valde difficili positum existimo, ut sæpe in Scripturis ponitur. Quamvis enim Dei omnipotentiam, tum in hac panum multiplicatione et distributione, tum in aliis miraculis, comprehendere non possimus, tamen ex aliis similibus exemplis et miraculis possumus hujus miraculi rationes seu modum aliquatenus intelligere. In hac siquidem fractione ac distributione intelligenda est mirabiliter facta panum multiplicatio, ad eum modum quo per multiplicationem seu additionem materiæ extraneæ ex costa una Adæ formata est Eva, Gen. II: et quo hydra farinæ non delect, et lecythus olei non est imminutus in domo Sareptanæ, juxta verbum Eliæ III Reg. xvii; et quo parum olei ad preces Eliæ implevit vasa non pauca, IV Reg. iv. Primum exemplum tractat Hugo a S. Victore lib. I de Sacramentis, Magister Sententiarum in 2 dist. 18, et S. Thomas I part. q. 92 art. 3. Secundum et tertium allegat Tertullianus lib. iv (Cap. 21) contra Marcionem. Addit etiam quartum huic simile exemplum Eliæ, qui viginti panibus hordeaceis pavit homines centum, IV Reg. iv. Si quartum, inquit, resolvas [id est, revolvas] (nempe librum quartum Regum), invenies totum hunc ordinem Christi circa illum Dei hominem, qui

tamen nobis sit facti rationem scire. Jam primum enim quis comprehendere queat quomodo tam exiguus panum numerus, non dicam ad esum ac saturitatem, sed etiam ad divisionem ipsam appositionemque suffecerit, cum plura multo millia hominum fuerint quam panes ipsi, * plura pene convivia quam de tot panibus fragmenta esse possint? ^b Nata est ergo ex verbo Domini rerum copia. Crevit in actu opus. Et cum parum esset quod videbatur, factum est inestimabile quod dabatur. Nullus ergo hinc conjecturae, nullus humane astimationi aut rationi locus. Solum est quod in tali re fidelium ac sapientium mentibus scire liceat; ut quamlibet magna sint quae a Deo fiunt, atque inasistabilia, etiamsi ea ipsa sensu non capiant, impossibilia tamen Deo nulla esse cognoscant. Sed de his tamen tam ineffabilibus divinae virtutis actibus, quod rectissime ineffabilibus sacri ortus miraculis coaptatur, quia ita res poscit, plenius postea.

CAPUT II.

Mysterium hujus septenarii numeri quinque ponum et duorum piscium auctor suo ceteri accommodat.

Interim quia quinque panum fecimus mentionem,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

oblatis viginti panes hordeaceos, cum populo distribui jussisset, et minister ejus, praxide comparsa multitudine et pauculi mediocritate, responderet: Quid ego hoc dem in conspectum centum millibus hominum? Da, inquit, et manducabunt, quoniam hæc dicit Dominus. Et manducaverunt, et reliquerunt reliquias, secundum dictum Domini. Sic ille. Ubi pro centum millibus Septuaginta ver erant ἑξήκοντες non ter interpret. s. centum, nisi legendum est, omni sa millibus, ut notat P. Melius. D. etiam Ambrosius. (In c. ix Luc.) confert hoc idem miraculum cum miteaque aquae in vinum converso in Cana Galilee, Joannis II Sic in vespitiis, inquit, ex fontibus vina, ministris operantibus, colorantur; et ipsi qui impleverunt hydriis aqua, vinum quod non demercent haurierant. Comprehe-de, si potes, tanta rerum miracula. Hic edentibus populus, crescent suis fragmenta desideris, et de quinque panibus majores vel quæ quam summi est colliguntur. Illic in alienam speciem vertuntur clementia, nec suos putitur natura defectus, nec suos agnoscit ortus, usus tamen proprios recognoscit. Quia enim melior est mutati vini natura quam vini, quia in arbitrio Creatoris est, et quos velit usus assignare naturis, et quas naturas impertire signentis.

* Special illud Lucæ ix: Facite illos discernere per convivia quinquepanes. Pro quo quod dicitur multiplicatur: Precepit eis ut accumbentem facerent omnes secundum contubernia super viride suum. Et discubuerunt in partes, per centenas et quinquagenas (Marc. vi). Ubi Theophylactus: Per hoc, inquit, datur intelligi quod sequitur uti discubuerunt per partes et partes. In Græco enim, quod hic dicitur, secundum contubernia, duplicatur, ac si diceretur, per contubernia contubernia. Jansenius id etiam explicans (Concord. Evang. c. 57): Quod nos habemus, inquit, secundum contubernia. Græce est, συμπόσια συμπόσια, hoc est convivia convivia. Est autem ἑκατάστατος, quo dictiones geminatur pro numero distributo, ut sit sensus: per signa convivia, aut per distributa convivia. Sic et postea enim in Marco habemus, per partes (Marc. vi). Græce est παρὰ πρὸς, hoc est, a cetera areolarum, pro eo quod est, per areolas singulas. Precepit autem Dominus turbas discernere, idque in sodalitia numerum centum, aut quinquaginta, tum ut omnia ordinate et sine tumultu fierent, tum ut ex hujusmodi

A non incongrue, ut reor, quinque eos libris quos jam evolvimus comparamus. Sicut enim numero pares sunt, sic specie non dissimiles. * Nam cum illi hordeacei fuerint, et hi, quantum ad ingenium nostrum pertinet, hordeacei dici possunt, quamvis testimoniis sacris læuclerati, despiciabilibus involueris salutaris opes contegant. Etiam in hoc scilicet ab illis non discrepantes, quia sicut illi cum essent pauperes specie, facti sunt divites benedictione; ita hi quoque cum ingenio nostro viles sint, sunt tamen sacra admixtione preciosi; et cum præferant in se ex sermone nostro hordei vitatem, habent tamen intrinsecus ex Dominici testimoniis panis vivi saporem. Superest ut ad exemplum illorum, per divini muneris gratiam, innumeris ex seminibus salutaris cibos præbeant; et sicut illi corporalem dederunt edentibus fortitudinem, ita hi spiritum legentibus tribuant salubritatem. Potens est autem Dominus, cujus etiam hoc donum est, sicut illud fuit, ut qui per cibum illum fecit non deficere in via saturos, per hunc quoque faciat non deviare saturatos. Sed tamen quia illic ubi parvo quidem esu, sed magno munere innumera plebs Dei pasta est, additi quin-

distributione numerus manducantium cito percipi posset ab apostolis, quorum etiam ministerio ab hoc est usus, et ipse etiam manducantes melius advertente mentem magnitudinem et veritatem. Sic ipse.

^b D. Hilarius lib. v de Trinitate: Quinque, ait, panes offeruntur turbae et franguntur; subripunt in frangendum manus quedam fragmentorum proiectiones; non immittuntur, unde perfringitur, et perfringentis manuum fragmenta occupant; non census, non visus profectum tum conspiciunt operationis assequitur; est quod non erat, videtur quod non intelligitur; solum superest ut Deus omnia posse credatur. Ambrosius in Lucam: Visibilibus, inquit, panis iste, incredibile ratione, dum frangitur, dum dividitur, dum eduntur, sine ulla dispendii comprehensione cumulat. Nec dubites quod in manibus ministrantium vel in edentium ore cibus crescat, quando ubique nostri operis testimonium ad firmamentum credulitatis adsciscitur. Hieronymus in Commentario: Frangente Domino seminarium fit eorum. Si enim fuisset integri, et non in frusta discepti, nec divisi in multiplicem segetem, turbas, et pueros, et feminas, et tantam multitudinem alere non potuerant. Subdit deinde allegoriam sensum: Frangitur ergo Lex cum Prophetis, et in frusta disceptitur, et ejus in medium mysterium proferuntur, ut quod intantum et permanens in statu pristino non albat, divisum in partes uti genium multitudinem. Hæc SS. Patres, quæ ad loci hujus explanationem pertinere visa sunt. Porro ubi multiplicati fuerint panes, utrum in manibus Christi, an in manibus apostolorum, an in manibus aut in ore sumentium, dubitat Hilarius. Hieronymus in manibus Christi, Chrysostomus et Euthymius in manibus apostolorum multiplicatos fuisse putant. Ambrosius vero etiam in manibus et ore edentium id factum innuere videtur. Sed hæc pro occasione hujus loci dicta sufficiant.

* Plures expositiones tum allegoricas, tum morales, de panibus hordeaceis et tota hujus miraculi serie videre licet apud SS. Patres, Hieronymum canone 41 in Mattheum, Hieronymum, Ambrosium, Bedam in Commentariis; Cyrillum lib. in Joannem cap. 17, Augustinum lib. LXXXIII Quæstionum quæst. 61, Giosam ordinario, super illud: Septem panes, etc., quæ relet etiam D. Thomas in Catena.

que illis panibus duo pisces leguntur, par est ut nos quoque qui offerri per nos omnibus sequentibus Deum populis a spiritualis prandii alimoniam cupimus, quinque illis libris quasi quinque panibus, duos adhuc libellos quasi duos pisces adjiciamus. Te orantes, Domine, te obsecrantes, ut videns nisum officii ac voti nostri, des pio conatui opus efficax; et cum nos pro obsequio affectuque nostro numerum illum panum ac piscium libellorum numero exæquare cupiamus, tu virtutem benedictionis illius in hæc transferas; et qui scriptiunculam nostram numero evangelico numeraris, numerum quoque ipsum evangelico fructu expleas, tribnasque hæc ad sanctum et salubrem cibum cunctis Ecclesiæ tuæ populis, omni ætati et omni sexui. Et si qui forte jam

ALARDI GAZÆI

a lactenus impressum fuerat, nescio quo errore: *Spiritualis prandii cupimus*, etc. Ubi certum est aliquid desiderari ad sensum pertinet: idcirco vocem *alimoniam*, ut huic loco propriam et accomodatam, omnino adjiciendam duximus. Si quis aliter judicet, non repugno, modo quid melius suggerat.

b Notandum hic primo, quod duæ Antiochiæ clarissimæ urbes etiam in Scripturis memorantur. Altera Syriæ metropolis et totius regionis caput, ad Orontem fluvium sita, quæ prius Reblatha dicebatur, ubi Nabuchodono-or, coram patre interfectis filiis, oculos Sedechiæ jussit auferri (IV Reg. xxvi, et Hierem. xxxix). Alias etiam dicta est Cœle, et magna Hemath, ut auctor est D. Hieronymus (In cap. iv Isa. et in proximo comment. in Amos). In hac discipuli primum appellari cœperunt Christiani, Act. xi. In hac Paulus et Barnabas in opus et prædicationem Evangelii a Spiritu sancto ordinati ac destinati, Act. xiii. In hac etiam orta contentio inter Petrum et Paulum de legalium observatione, Gal. ii. Denique hujus Antiochenæ Ecclesiæ primus episcopus fuit Petrus apostolus, eamque septem annis rexit, antequam Romam concederet: quod Lucas in Actis penitus omisit, ait Div. Hieronymus post Eusebium in Chronico. Hæc eadem a Justiniano imp. instaurata, Theophilo, id est, Dei civitas est nuncupata, teste Nicephoro lib. xvii c. 2, et Cedreno, anno 2 Justiniani imp. Altera est Antiochia; Pisiæ metropolis, de qua Plin. lib. v c. 27, et Strabo lib. xii. Est autem Pisiæ regio Asiæ Minoris cujus populi olim dicti sunt Solymi, ut tradit idem Plinius. In hac itidem Antiochia Paulus et Barnabas prædicarunt, Act. xiii, ubi non simpliciter Antiochia, sed ad distinctionem alterius, Antiochia Pisiæ nuncupatur. Secundo, notandum symbolum Antiochenum, cujus hic mentio habetur, referendum esse ad priorem Antiochiam, quæ et scriptoribus notior, et ob sedem patriarchalem et sedem Petri ibi collocatam celebrior et illustrior, hoc nomine simpliciter appellari consuevit. In illa itaque Antiochia Syriæ editum intelligitur hoc symbolum, quod inde Antiochenum vocatur, id est, formula seu professio fidei in concilio ibidem habito expressa et approbata. Tertio, omissis multis conciliis, seu potius conciliabulis hæreticorum, quæ Antiochiæ diversis temporibus haberi contigit, recensentur tria præcipue concilia Antiochena ab orthodoxis seu catholicis habita, et ab Ecclesiâ approbata: provincialia tamen, non generalia. Primum concilium anno Domini 266, Dionysii papæ sexto, Galeni imp. 42, contra Paulum Samosatenum congregatum, cujus meminit Eusebius Cæsariensis lib. vii Historiæ c. 22. In hoc concilio episcopi qui convenerant, ipso primo congressu, ante omnia, catholicam fidem de Filio Dei, quam a majoribus accepissent, et ipsi ab apostolis traditam servassent in omnibus inlibatam et incor-

A lethifero illo virosanguis spiritu afflati sunt, corruptoque animarum ac mentium statu, pestiferos venis languentibus morbos trahunt, des cunctis sani sensus vigorem, des plenam fidei sanitatem, ut tribuens per scripta hæc nostri operis tui muneris salutarem omnibus curam, ad instar penitus sanctificati in Evangelio a te cibi, sicut per esum illum corroborasti esurientes, ita per hunc sanari jubeas tabescentes.

CAPUT III.

Testimonio Antiochenæ synodi adversarium convincit.

Igitur quia neganti Deum hæretico abunde jam, ut reor, cunctis superioribus scriptis divinarum testimoniomm auctoritate respondimus: nunc ad fidem

COMMENTARIUS.

B ruptum scripto editam declararunt, eamque ad ipsam Paulum Samosat. episcop. ex synodo miserunt. Eam a Francisco Turriano a latebris vindicatam et Latinitate donatam, integram retulit Baronius tomo secundo Annalium. Sed hic ejus initium huic loco accomodatim retulisse suffecerit, quod est hujusmodi: *Decrevimus fidem scrip'o edere et exponere quam a principio accepimus et habemus, traditam et servatam in catholica et sancta Ecclesia usque in hodiernum diem, a beatis apostolis, qui viderunt ipsi, et ministri fuerunt verbi, prædicatam ex lege et prophetis, ac Novo Testamento: Esse unum Deum ingentum sine principio, invisibilem, immutabilem, quem nullus hominum vidit, neque videre potest; cujus gloriam vel amplitudinem intelligere aut enarrare pro dignitate, ut in re et in veritate est, humana natura non potest: notionem vero ejus, utcumque mediocrem, si habemus (revelante Filio ejus, sicut ait: Nemo novit Patrem, nisi Filius, et cui Filius revelaverit), contenti esse debemus. Hunc autem Filium genitum, unigenitum, imaginem Dei invisibilem, pri originem omnis creaturæ, sapientiam; et verbum, ac virtutem Dei ante sæcula, non præcogitatione, sed substantia, et hypostasi Deum, Dei Filium, cum in Veteri et Novo Testamento cognoverimus, confitemur et prædicamus*, etc. Hac confessione convictus ille Paulus, errorem suum recantavit, et lidem catholicam servatam promittit. At postmodum cum velut canis ad vomitum redisset, et abdicatam semel heresum atque priori concilio Antiocheo proscriptam retinere cœperet, ob hanc causam iterum Antiochiæ convenientibus episcopis, omnium sententia condemnatus est, atque episcopatu dejectus. Atque hoc est secundum concilium Antiochenum sub eodem Dionysio papa habitum anno Domini 272, de quo Eusebius lib. vii cap. 25 et 24, ibique altera fidei professio edicta, quam itidem refert Baronius (Tomo IV Annalium), quæque apud synodum Ephesinam habetur inexta, cujus initium est: *Confitemur Dominum nostrum Jesum Christum ante sæcula quidem ex Patre; per Spiritum sanctum non in his vero temporibus ex virgine secundam carnem natum: una dumtaxat persona, ex celesti divinitate et humana carne conflata, subsistentem*, etc. Tertium concilium Antiochenum an. 365, sub Liberio papa et Joviano imperat., celebratum, ubi nulla nova fidei formula aut symbolum editum legitur, sed fides dumtaxat Nicænæ synodi confirmata et stabilita: hoc attestante D. Hieronymo in Chronico his verbis: *Synodus Antiochiæ a Meletio et suis facta, in qua hominibus et hominibus rejecto, medium inter hæc hominibus receperunt et Macedonianum dogma rejecerunt*. Ex dictis colligimus Antiochenum symbolum de quo hic agitur, ad illud primum vel secundum concilium Antiochenum esse referendum; vel quod verius puto, symbolum Antiochenum hoc loco intelligi, quod a Nicænâ synodo acceptum, in postremo illo concilio Antiocheo

Antiocheni symboli virtutemque veniamus. ^a In qua cum ipse baptizatus sit ac renatus, suis eum professionibus argui, suis (ut ita dicam) armis conteri oportet: hic enim ordo est, ut superatus jam testimoniis saceris, etiam seipso (ut ita dicam) teste superetur. Neque enim aliis jam rebus contra eum agere necesse erit, cum palam se et exidenter ipse convicerit. ^b Textus ergo ac lides Antiocheni symboli hæc

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

confirmatum est et approbatum (Baron. tom. III. an. 325). Hæc enim sic sacra fidei formula in magno concilio Nicæno concepta, quàm symbolum Nicænum appellare fideles consueverunt; quæ cum apud diversos scriptores, verbis nonnullis diversis scripta reperitur, a D. Athanasio in epistola ad Jovinianum imperatorem, hinc in modum exprimitur: *Credimus in Deum Patrem, omnium visibilem et invisibilem creatorem; et in Dominum Jesum Christum Filium Dei, natum ex Patre et unigenitum, hoc est, ex substantia Patris, Deum ex Deo, lumen de lumine, Deum verum ex Deo vero, genitum, non factum, et consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, tantum in cælis quam in terra. Qui propter nos homines et propter nostrum salutem descendit, et incarnatus est, et homo factus est, passus est, et resurrexit tertia die, et ascendit in cælos, venturus inde ad judicandum vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Eos autem qui dicunt: Erat quando non erat; et antequam fieret non erat; aut ex non entibus existit; ex alia substantia, subsistentiaque aut creatum, aut convertibilem, aut alterabilem dicentes: Filium Dei: hos anathemate ferit catholica et apostolica fides. Hucusque Nicænum symbolum, quod secundum diversas translationes in Latinum factas, interdum aliquibus diversis verbis scriptum habetur, ut in concilio Chalcedonensi (Act. 2), et apud D. Basilium (Epist. 78) alibi in locis. Ex quo quidem symbolo citavit Auctor quem ad summum institutum faciebant, omissis reliquis, de quibus infra, ^c Et reliqua, inquit, nimirum illa reliqua ab ipso præternissa.*

^a In qua, scilicet fide, non in quo, ut antea ex eum. Nota diligenter olim observatum in qua quisque ecclesiam baptizatus fuisset. Unde Nestorium vehementer hic urget Cassianus quod fidem Antiocheni Ecclesie, in qua baptizatus et educatus fuerat, impugnet, atque in-itar viperarum, materiam viscerum dilaceraret. Siquidem Nestorium patria Antiochenum et ex monacho Antiocheno presbyterum, deinde vero creatum fuisse episcopum Constantinopolitanum tradit Socrates (Lib. viii cap. 24), et latius infra ostendetur. Nec vero alia ratione opinor hic Antiochenum symbolum a Cassiano nominari, quod potius Nicænum dicendum fuerat, nisi ut Antiocheni symboli commemoratione, Nestorium ipsum, utpote civem Antiochenum, in patriæ religionis et fidei prædilectorem ac desertorem acris pungeret et suggillaret. Hinc etiam apud Gratianum antiquitus statutum legitur, ut cum adulti baptizarentur, nomen et votum suum in scriptis darent, quod in libro peculiariter inscriberetur (ii, q. 4, cap. Legum; et de Consecr. dist. 4, cap. Baptizandi). Et in concilio Tridentino monumentum parochi ut baptizatorum nomina in libro describant (Sess. 24. cap. 2, de Reform. Matrimon.). Ad cuius rei imitationem D. Benedictus cap. 58 Regule statuit ut suscipiendus frater (scilicet ad professionem que sequens baptismus a Patribus appellatur) in oratorio coram omnibus promittat de stabilitate sua, et conversione morum suorum, et obedentia coram Deo et sanctis, ut si aliquando aliter fecerit, ab eo se damnandum sciat quem iridet. De qua promissione sua faciat petitionem, quam manu sua scribat; aut certe si non scit litteras, uter ab eo rogatus scribat, et ille novitius signum faciat, et manu sua eam super altare ponat. Hæc ibi. Sed et illud observatione dignum so-

est: Credo in unum et solum verum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem omnium visibilium et invisibilium creaturarum; et in Dominum nostrum Jesum Christum, Filium ejus unigenitum et primogenitum totius creaturæ, ex eo natum, ante omnia secula et non factum, Deum verum ex Deo vero, et homo unio Patri: per quem et secula compaginata sunt, et omnia facta; qui propter nos venit; et

COMMENTARIUS.

lemne idem olim fuisse ut catholici cum hæreticis agentes, aut contra eos aliquid delincentes, fidem suam in qua baptizati fuissent, illis obtinere, et ei oblectarent, ut hoc veluti clypeo muniti, fortius illos impugnant repellent. Sic in concilio Chalcedonensi (Act. 2), post expositionem symboli Nicæni a Patribus acclamatum legitur: *Hæc catholica fides; hæc omnes credimus; in hac baptizati sumus et baptizamus; hæc vera fides, hæc sana fides, hæc sempiterna fides; in hac baptizati sumus, in hac baptizamus.* Huc spectat quod accedentes ad baptismum, si adulti fuerint, symbolum apostolicum palam ore proprio recitare consueverint: si vero infantes, sciuntur sacerdos a parvulo: *Credis in Deum Patrem omnipotentem?* Patrum vero, seu susceptores ejus nomine respondeant? *Credo.* Cujus antiquissimi observationis testes ipsi antiquissimi, S. Dionysius Areopagita de Ecclesie Hierarch. cap. ult., ubi illos redarguit qui hunc ritum irridebant, quod qui infantes offerunt, pro eis abrenuntiant ei fidei sacramenta prolitentur. S. Ambrosius lib. ii de Sacramentis cap. 7: *Interrogatus es: Credis in Deum Patrem omnipotentem? Dixisti: Credo, et mersisti,* etc. S. Hieronymus, seu quis auctor in cap. ii Proverbi, ait baptizandos profiteri se symbolum credituros. Et in dialogo adversus Luciferianos: *Præterea, inquit, cum solemus sit in lavacro post Trinitatis confessionem, interrogare: Credis sanctam Ecclesiam catholicam? credis remissionem peccatorum?* S. Augustinus de Fide et Opibus, c. 11: *Cur ergo baptizandis vel symbolum tradimus, vel reddendum reposcimus?* Et in epist. 15 ad Bonifacium, circa finem: *Itaque parvulum, etsi nondum fides, illa que in credendum voluntate consistit, jam tamen ipsius fidei sacramentum fidelem fecit; nam sicut credere respondetur, ita etiam fidelis vocatur, non rem ipsam mente annuendo, sed ipsius rei sacramentum accipiendo. Hoc qui non credit et fieri non posse arbitrat, profecto infidelis est.*

^b Verisimile est Cassianum hanc fidei formulam Græce descriptam et in Ecclesia Antiochena conservatam, ex concilio illo postremo apud Antiochiam habito accepisse, et hinc verbis in Latinum vertisse. Nam alia certe symbola Antiochena quæ existant, etsi re convenient, verbis tamen non parum discrepant, ut ex dictis patet.

^c De homoousio, sive homoousio, vel homoousio, tria dicenda sunt: primum, quid significet, et qui ab aliis vocibus eousimilibus differat; secundum, cur positum fuerit hoc vocabulum in symbolo Nicæno et Constantinopolitano, necnon, ut hic habetur, etiam in Antiocheno; tertium, quomodo modis accipitur. Homoousios quid sit, Patres concilii Chalcedonensis expresserunt, act. 2, ubi in expositione symboli Nicæni, post illa verba: *Homoousio Patri, addiderunt: hoc est, ejusdem cum Patre substantiæ* (ejusdem, inquam, et unius substantiæ, non tantum specie, sed numero et individuo): pro quo in symbolo Constantinopolitano quod in Ecclesia canitur, habentur: *consubstantialem Patri.* Dicitur enim homoousios ab *ὁμοῦς*, id est, idem, et *ὄσια*, substantiæ; vel ab *ἰσῶς*, id est, simul, ut exponit Marius Victorius in libello de Homoousio. Sunt autem alia duo vocabula huic multum affinia, ab eodem fonte, nempe *ὄσια*, derivata, puta *sinousios* et *homoousios*, quorum utrumque etsi sano aliquo sensu ad-

natus est ex Maria Virgine; et crucifixus sub Pontio Pilato, et sepultus; et tertia die resurrexit secundum

Scripturas; et in caelos ascendit; et iterum veniet judicare vivos et mortuos. Et reliqua. In symbolo,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

mitti posset et de personis divinis prædicari, tamen Patribus ut nunquam susceptum, et merito improbatum est: illud, quod Sabellio et Sabellianis personas divinas confundentibus; hoc, quod Ariani Christi divinitatem abnegantibus favere videretur, et ab eis ad supprimendam totum homousion fidem Sabellio: excogitatum et introductum esset. Nam synodus quavis idem fere sonet ac consubstantialis, tamen quandam confusionem, aut confusionem, vel commixtionem innuere videtur: synodus enim significat unitatem sine distinctione: homousion vero significat unitatem cum distinctione, et processionis unius ab altero. Unde Epiphanius in Ancorato: ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, οὐ συνούσιος. ἀλλ' ὁμοούσιος: τοῦτ' ἐστὶν οὐκ ἔχων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς. ὡς τρεῖς ἀερινεῖα φέρονται ἕξαιε θλιόντες εἶναι τὸν Υἱόν. καὶ οὐκ ἀκλιθεῖν. συνδεδεσμένους δὲ τῆς πίστεως ὁμοούσιον λέγειν. Ἐάν γὰρ εἴπῃς τὸ ὁμοούσιον. ἔνιστος Σαβηλλίου τὴν δύναμιν οὐδὲ γὰρ ὁμοούσιον μιᾶς ὑποστάσεως ἐστὶ δηλωτικόν, ἀλλὰ καὶ ἑνωπίστατον σημαίνει τὸν Πατέρα, καὶ ἑνωπίστατον τὸν Υἱόν. καὶ ἑνωπίστατον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πλὴν δὲ τὸ ὁμοούσιον οὐκ ἀλλοτρίον τῆς αὐτῆς θεότητος, σημαίνει ἀλλὰ Θεὸν ἐκ Θεοῦ τὸν Υἱόν, καὶ Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆς αὐτῆς θεότητος, οὐ τρεῖς Θεοὺς. *Filius, inquit, est homousios Patri, non sytiosios, id est, si nihil habens essentiam, sed homousios, id est, non extra Patrem genitus, ut quidam in ironia jactant, positus, sive ad ipse volentes esse: Filium et non veritate. Consensus autem est fidei dicere homousion, id est, ejusdem essentiae. Si enim dixeris homousion, id est, consubstantialem, solvisti Sabellii vim. Non enim unum hypostasim significat hæc vox, sed in se subsistere Patrem, in se subsistere Filium, et in se subsistere Spiritum sanctum. Præterea vero non alienum ab eadem deitate significat sed Deum ex Deo Filium, et Item Spiritum sanctum ejusdem divinitatis, non tres Deos. Sic Epiphanius. Cui consentiens Casarius. Nazarenus frater, in libro Questionum (Q. est. 12): Crede, ait, ejusdem cum Patre essentiae esse Filium, non cum una essentia, juxta Sabellii copulationem. Illud enim (homousion) declarat hypostasim, sive subsistentiam. Hoc autem (synousion) blasphemica est, Filium et Spiritum sanctum miscentem cum Patre, et in unitatem Trinitatem resolvens: quod prorsus alienum est a divinis legibus. Sic ipse ex versu Genebrardi. Porro homousios, id est, similis nature (Lib. 1. de Trinit.), sive similis in nature, essentia, vel substantia (hæc enim synonyma sunt) simile autem substantia longe aliud est a consubstantiali, quod utrumque complectitur, nempe et ex Patris substantia esse, et simi cum eadem esse substantia. Num similem, inquit Athanasius (Lib. de Synodis Arimini et Sclenciam), Patri secundum substantiam Filium dicere, neutiquam satis est, cum stantem quidem argento similem sit, et lupus canem, et æs fulvaceum vero auro: stantem vero argenti, et argenti, neque ex argento; neque lupus canis habentur. Ex his patet, hoc nomen homousii divinitatis, et non sine magno miraculo inventum videri, nimirum ad destruendas simul contrarias hæreses Arii et Sabellii. Sabellius quidem fateretur Patrem et Filium eandem habere essentiam, sed negabat unum ab alio procedere. Ariani vero faterentur Filium esse a Patre, sed negabant ejusdem esse substantiam: modo Athanasius in libro de Decretis Nicænæ synodi, dicit Arianos omnes alias voces admisisse, præter istam, quia omnes alias poterant trahere ad unum sensum: et ideo Nicæniam synodum in symbolo, postquam dixerat Filium esse Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, et ex substantia Patris natum, advertitisse ista omnia eludi posse ab Arianis, et ideo addidisse, homousion Patri. Idem Ambrosius lib. III de Fide (Cap. 7): Hæc, inquit, homousion Patri Filium dicimus, quia verbo eo et verso*

narum distinctio, et nature unitas significatur. Denique Marius ille supra citatus: Hoc uno, inquit (Lib. II adversus Ariam), vocabulo, homousios, omne venenum Ariani dogmatis inter necatur. O docui episcopi, o sancti, o fidem spiritum confirmantes! o Verbum, vere Verbum Dei, quo Deus et deus ostenditur ex æterno, et semper, eademque substantia. Dicum igitur Latine est homousion: unde necessario etiam Græce ponendam atque tractandam. Hæc ipse. Quæ vero veritas Nicæno: Patres impulerit, ut hujusmodi vocabulum adhiberent in doctrina fidei de Christi divinitate sancienda, idem Ambrosius sic exponit (De Fide I. III, cap. ult.), ut, quod plane mirandum est, Arianos ipsos macronem tunc, quo eorum jugulatus ac profligatus est error, catholice potuisse insinuat, sic enim ait: Quid est a'ind, cur homousion Patri Filium voluit dei, nisi quia voluit illum Filium Dei confiteri? sicut auctor ipsorum Eusebii Nicomedensis epistolæ sua profludit, dicens: Si verum Dei Filium et increatum dicimus, homousion cum Patre incipimus confiteri. Hæc cum lecta esset epistola in concilio Nicæno, hoc verbum in tractatu posuerunt Patres, quod verum adversariis esse formidini, ut tanquam exaginato ab ipsis gladio, ipsorum infandæ capiti hæresis amputarent. Hæc Ambrosius significans occasionem hujus nominis usurpandi a Patribus Nicæni concilii accepit ex verbis Eusebii Nicomedensis episcopi Ariani in synodo recitatis. Porro quanta animorum contentione laboravit Ariani, in pro homousion, homousion introducere, et hæc voce sustulit, et minus dumtaxat libere adjectivo adflerente in usum fidelium inducitur, totum homousios non solum rem, sed vocem ipsam penitus ab Ecclesia proscriberent, ex historia ecclesiastica notissimum est: quod tamen, nec vultu nec clamidine assequi poterunt. Patribus orthodoxis in hæc veritate persistentibus, et vocem illam, que de impio Armonum degenerate in concilio Nicæno triumphum gerat, incensense retinentibus: qui et homousiastarum nomen, quod ipsi ob hæc eosam, probose ab Arianis obijci solebat, amplius et honorificum sibi semper censuerunt, ut testatur D. Hasluis (Epist. 73). Quod vero calamitaretur Ariani vocem illam esse exortam et novam, nec in Scriptura sacra reperiri, responderunt Patres primo, non quidem vocem, sed rem ipsam, seu vocis significationem ex sacris literis haberi, præsertim illis verbis Domini, Joannis x: Ego et Pater unum sumus. Quod non aliud est, quam, unius et ejusdem sumus substantie. Sic Augustinus lib. III con. r. Maximinum (Cap. 14): Pater, inquit, et Filius unius sunt ejusdemque substantie. Hoc est illud homousion, quod in Concilio Nicæno adversus hæreticos Arianos a Catholicis patribus veritatis auctoritate, et auctoritate veritate firmatum est: quod postea in Concilio Arianiensi, præcepto novitatem in verbis unius quum oportuit, intellectum, quum tamen fides antiqua prætererat, multum paucorum fraude deceptis, hæretica impietas sub hæretico imperatore Constantino libefactare tentavit. Sed post non longum tempus, libertate fidei catholice prævalente, postquam vis verbi, sicut debuit, intellecta est, homousion illud catholice fidei sanitate longe lateque defensum [atque diffusum] est. Quid est enim homousion, nisi unius ejusdemque substantie? Quid est, inquam, homousion, nisi: Ego et Pater unum sumus? Hæc quoque D. Augustinus: cuius verba eadem citans (Lib. I Sentent. dist. 34) Petrus Lombardus, infert deinde: Non ergo inter prophanas vocum novitates hoc vitandum est. Secundo responderunt Patres non esse hæc vocem novam aut revent inventam, sed ab antiquis Patribus ante Nicænam concilium usurpatam, nempe a Dionysio Romano pontifice, et a Dionysio Alexandrino episcopo, et aliis, ut videre est apud S. Athanasium et Theodoretum (Athanas.

quod Ecclesiarum omnium fidem loquuntur, scire opto. A
quod sequi malis: hominum auctoritatem, an Dei?
Quamvis ego tantum non censorie aut severe agam,
ut tibi eligendæ tantum alterius rei copiam tritoam,
ut a unum perimens [Lips. in marg. permittens], alterum
negem: utrumque enim do, utrumque con-

cedo. Et quid concedo, dicam? ad utrumque te,
etiamsi nolis, traho: b utrumque enim in symbolo
esse si vis, oportet sapias voluntarius: si non vis,
necesse est compellaris iustus. Symbolum quippe,
ut scis, ex collatione nomen accepit. Quod enim
Græce c σύμβολον dicitur, Latine collatio nominatur.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

in epist. decret. Nicæni concil. contra Arianos; Theodor.
lib. 1 II s. cap. 21 et sequent.). Jam vero ad id, quod
tertio loco quaeritur, quot modis accipi contingat
hæc vocabulum, hominison, respondetur, post concilium
mazimum Nicænum non aliter a catholicis acceptum
et usurpatum, quam in ab illis Patribus fuerat
instatum et explicatum, ut modò explicavimus: antea
tamen, nempe in concilio illo Antiochæno contra Paulum
Samosatenum congregato paulo aliter intellectum,
Ibi enim discrete negavit Patres Filium Patri esse
b hominison, sed eandem mentem Samosatani, qui
Filium dicebat Patri consubstantialem. Talem quomodo
homo homini consubstantialis est, sic et duo sint ubi
stant a, sed ejusdem speciei. Memori hujus controversiæ
S. A. hancisus (Lib. de Synodis), cum ait adversus
Arianos, qui carptam Nicænam synodum de verbo
consubstantialis a synodo Antiochæna aliter accepto:
sic demonstrans utramque eandem idem de Christi
divinitate sensisse. Si igitur, inquit, aliquis carpit
Nicæneses, quod non dixerint omnia, que ipsorum antecessoribus
placuerunt, idem quoque merito carperit septuaginta
episcopi Pauli Samosatani condemnatores, quod ea, que antecessoribus erant, non observaverint:
in excessores autem eorum fuerunt duo isti Dionysii,
cat rigne, qui Romæ tunc congregati fuerunt. Verum
nunc que hos, nunc que illos fas est culpare: Omnes
enim Christi curam gerere, studique sua contra hereticos
intenderunt; et hi quidem Samosatenum, hi vero
Arianam heresim condemnarunt: Bene vero et hi et illi
pro subjecta materia scribitur. Et paulo inferius: Et si
amborum conciliorum Patres diversimode de consubstantiali
mentionem fecerunt; non tamen ea de causa ab illis
desideranda sunt, sed illorum mentes scrutari: quod si
fecerimus, omnino inveniemus ambas synodos inter se
contere. Qui enim Samosatenum sustulerunt; hanc
vocem CON-SUB-**TANTIALIS**, corporaliter accipere;
cum Paulus sophisticari vellet nec diceret: Si Christus
non ex homine Dei factus est; igitur consubstantialis
est Patri et necessario sequitur tres esse substantias:
nam quidem, quæ prior sit, in princeps; reliquis
vero duns ex ea oriundas. Ideoque merito ritantes
illud sophisma Pauli, dixere Christum non esse
consus antea: non enim ita se habet Filius ad Patrem,
ut ille cogitabit. Ita Athanasius, quæ hæc proflixius
recitare visum est, ut intelligamus qua ratione
dixerit autem in symbolo Antiochæno haberi, hominison
Patri: cum e contrario constet, hanc vocem ita fuisse
rejectam. Non enim de primo et secundo illo
symbolo et concilio Antiochæno, quod ante natam
heresim Arii habitum est, sed de tertio intelligendum
videtur, ubi symbolum Nicænam synodi receptum et
approbatum, in quo verba illa continentur, in
superius ostensum est. V. d. B. tom. III, an 325; Bellarm. lib. II de Christo c. 31. At de
hominison hæcenus satis: qui tamen plura desiderat,
videat Barroium in Annalibus, et Bellarminum in
Contraversiis.

a In n. ed. one Basileen. Suggestur tamen in
editione Plantiniana, ad marginem, altera lectio, ut
permittens pro perimens legatur. At hæc eandem
recidit. Nam perimens hoc locis, idem ac definiens,
determinans, concludens. Sic apud juri-consultos per
emptoria exceptio, quæ litem terminat, si probata
fuerit; terminus peremptorius, il est, definitus. Et
in ludo periani dicitur, quod jure, vel sponte
ceditur.

b Utrumque, nempe Dei auctoritatem, simul et
hominum. De quibus superius.

c Inter varias et multiplices symboli acceptiones
et notiones, quas refert vir doctus Bodeus in suo
Thesaurò, tres sunt precipue: que symbolo fidei
adaptari possunt. Prima, que hoc tangitur, in sym-
bolum collatio exponitur, a verbo σύμβολοις con-
fero, conjicio. Hæc Pæset yoceres Dionysius interpres
in cap. tertium Eccles. Hæc archidia, scribit sym-
bolum significat τὸν ἐκκλῆσιαν, col ectam, καὶ τὸ διδόμενον
εἰς δεικνόν, id est, quod conferebat r pro cæca, ut
apud Tertium in Andria: Symbolum d. dit; et: Te
ad symbolum venire unctum non pudet? id est ad
cæcam, ad quam parandam multi conferebant. Unde
ἀσύμβολος dicebatur, qui gratis eorum sumpsisset.
Ex qua significatione plerique Patrum brevem illam
antiquorum fidei complexi nem symbolum appellatam
conservarunt, quod quisque apostolorum aliquid
in eum nomen ad certam fidei regulam, tanquam
mensam, creditibus instruendam, contulisset. Sic
præter Cassianum hoc loco, Clemens Romanus epist. I
ad Jacobum fratrem D. m. i. Christo, inquit, resur-
gente et accedente in cælum, misso S. Spiritu, collato
apostolis scientia linguarum, adhuc in via positi,
symbolum, quod nunc fidei tenet Ecclesia, unusquisque
ob invicem hanc regulam per omnes gentes prædicarent.
Summam ergo totius fidei catholicæ recensentes, in qua
et integritas credulitatis ostenditur, et unius Dei omni-
potentis (i. e. sanctæ Trinitatis) aequalitas declaratur,
et mysterium incarnationis Filii Dei, qui pro salute
humani generis, a Patre de cælo descendens, de Vir-
gine nasci dignatus est, quoque ordine, vel quomodo
mortem prætulit, quomodo sepultus surrexit et in
carne ipsa cælos ascendit, ad dextramque Patris
consederit, et Index venturus sit, ac qualiter remissionem
peccatorum sacro baptismate renatis contulerit,
et resurrectionem humani generis in eadem carne, in
viam æternam futuram sic docuerunt. Symbolum enim
Græce. Latine collatio dicitur. Et hoc prædicit sancti
apostoli inter se per Spiritum sanctum salubriter (ut
dictum est) considerant. Ita pontifex. In eandem
sententiam H. Ambrosius serm. 38. Arbitror, inquit,
apostolicam fidem duodecim artificum operatione et
n. f. t. H. Hieronymus, in epist. ad Beata in cap. xxxiii
Proverbiarum, eundem spectans etymo originem: Sym-
bolum, inquit, Græcum nomen est, et interpretatur collatio.
Et infra. Symbolum vero dicitur est, sicut unus-
quisque solet pro parte sua ebas ad reserandum, in
in consubstantiale detractionis verba conferre. D. Augu-
stinus serm. 2 in r. m. s. Palmatum: Symbleum, in-
quit, comprehensio est fidei notæ, atque perfectio.
Quæ verba mutavimus vultur hoc loco Cassianus. Sub-
ter deinde Augustinus collationem singularium arti-
ficulorum hujus symboli a singulis apostolis factam
hoc modo: Petrus dixit: Credo in Deum Patrem omni-
potentem. Joannes dixit: Creatorem cæli et terræ. Jaco-
bus dixit: Credo et in Jesum Christum Filium ejus
unicum, Dominum nostrum. Andreas dixit: Qui
conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine.
Philippus dixit: Passus sub Pontio Pilato, crucifixus
mortuus, et sepultus. Thomas ait: Descendit ad inferna,
tertiu die resurrexit a mortuis. Bartholomæus
dixit: Ascendit ad cælos, sedet ad dexteram Dei Patri
omnipotentis. Mattheus dixit: Inde venturus est judi-
care vivos et mortuos. Jacobus Alphæi: Credo et in
Spiritu sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam

Collatio autem ideo, quia in unum collata ab apostolis Domini, totius catholice legis fide, quidquid per universum divinatorum voluminum corpus in-

mensa funditur copia, totum in symboli colligitur brevitate perfecta; secundum illud Apostoli, *Verbum, inquit, consummans et brevians in equitate* :

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Simon Zelotes: Sanctorum continentionem, penitentiam, peccatorum, Judæ Jacobi: Carnis resurrectionem. Mathias complevit: Vitam æternam. Amen. Hæc apud Augustinum: quamvis aut sit ille sermo Augustini, revocetur in dubium, ut notavit Baronius (Tom. I *Anal. an.* 41): *Sed cujus sit, inquit, nihil interest, cum de singulis duodecim Apostolorum distinctis, eloquiis, suppetant etiam aliorum testimonia. Nam de eisdem singulorum Apostolorum sententias hæc etiam S. Leo papa ad Pulcheriam Augustinam (Epist. 13): Ipsius catholici symboli brevis et perfecta confessio, quæ duodecim apostolorum totidem est signata sententis, tum instructa sit munitione cœlesti, ut omnes hæreticorum opiniões solo ipsius possint gladio detruncari. Eandem Venantius Fortunatus, et alii tradunt (Vendit. in præfat. expos. Syn. Aletinis de Offic. Eccles. c. 22; Raban de Instit. Cler. l. b. ii, c. 56; Budæus supra Generat. lib. iii de Trinit.). Sic Baronius. Porro quia symbolum alia significatione notat signum, indicium, tesseram, mauerat alii ducta a tessera militari similitudine, quæ militibus, ut se mutuo agnoscant, datur, Symbolum fidei vocari: quasi indicium et signum quo milites Christi a falsis fratribus Satanae merentibus discernantur. So ebant etiam Græcè in pactis conventis uti quibusdam tesseris, quæ loco tabularum syngrapharumque essent, ex quibus jus diceretur, quæ et vocarentur symbola. Ad hunc igitur modum summa libri compendio verborum concepta sive ab apostolis, sive ab Ecclesia, symbolum vere dicitur, quod ea in indicium Ecclesie relata declaret penes eum esse religionis veritatem, qui ipsam in suæ fidei probationem confert. S. C. Clemens loco citato, ejus verba referuntur in concilio Florentino sess. 21: *Dicitur, inquit, et indicium, quid per hoc, qui recte crediderit, indicatur.* Rufinus autem Aquileiensis utramque symboli rationem, simul et originem, pluribus verbis exponit in hunc modum: *Tradunt majores nostri, quod post ascensionem Domini cum per adventum sancti Spiritus super singulos quosque apostolos igneæ linguæ sedissent, nulla linguæ barbaries inaccessa videretur, et in via, præceptum eis a Domino datum, ob prædicandum Dei verbum, ad singulas quemque proficisci nationes. Discessuri itaque ab invicem, normam prius futuræ prædicationis in commune constituant, ne forte alius ab alio abducti, diversum aliquid his qui ad fidem Christi invaduntur exponerent. Omnes ergo in uno positi, et Spiritu sancto repleti, breve istud futuræ sibi, ut diximus, prædicationis indicium, conferendo in unum quod sentiebant unusquisque, componunt, a quæ hanc credentibus dandam esse regulam statuunt. Symbolum autem hoc multis et iustissimis ex causis appellata voluerunt. Symbolum enim Græce, indicium dici potest, et colla io, hoc est, quod plures in unum conferunt. Id enim fecerunt apostoli in his sermonibus, in unum conferendo quod unus unusque sensit. Indicium autem, vel signum idcirco dicitur, quia illo tempore, sicut et Paulus apostolus dicit (1 Cor. xi), et in Actis Apostolorum referunt (Act. xv), multi ex circumcisus Judæis simulabant se esse apostolos Christi, et, lucri alicujus vel ventris gratia, ad prædicandum proficiebantur, nominantes quidem Christum, sed non integris traditionum literis munitimtes. Idcirco ergo istud indicium posere, per quod agnosceretur is qui Christum vere secundum apostolicas regulas prædicaret. Donique et in bellis civilibus hoc observari ferunt, quoniam et armorum habitus par, et vox vocis idem, et mos unus est, atque eadem instituta bellandi, ne qua doli subrepto fiat, symbola discretæ unusquisque dux suis militibus tradit, quæ Latine vel signa vel indicia nominantur: ut si forte**

ocurrerit quis, de quo dubitetur, interrogatus symbolum, prædat si sit hostis, an socius. Hactenus Rufinus. Subscribit etiam S. Maximus Taurinensis episcopus, in homilia de traditione Symboli: *Beati apostoli, inquit, Christi exemplum sequentes, Ecclesie Dei, quam adversus malignam diabolici furoris arripuerunt, mysterium symbolo tradiderunt, ut quia sub uno Christi nomine, credentium erat futura diversitas, signaculum Symboli inter fideles perfido que secerneret, et alienus a fide atque hostis appareret Ecclesie. Tertio loco, ut tradit Budæus, *σμβολον* significat similitudinem, et quædam naturæ communitaltem: qua ratione Aristoteles (Lib. ii de Ortu) pulchre dixit elementis, quæ inter se qualitate una communicant, *σμβολίζοντες ἐν ὁμοιοτητι*, inquit, *γῆ καὶ ἐν γῆς πῦρ ἔσται. ἔχει γὰρ ἄμφω πρὸς ἄμφω σμβολα*. Atqui hæc ratio etiam nostro Symbolo recte congruit, quo tamquam totius religionis et fidei complexu et communione fideles inter se conspirant et concordant, et tamquam certa regula astricti continentur, ut ne intum quidem unguem a veritate aberrant. Quod etiam innuere videtur Apostolus i his verbis: *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis; unum corpus, et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ. Unus Dominus, una fides, unum baptisma* (Ephes. iv). Et alibi: *Etenim in uno Spiritu omnes vos baptizati sumus, sive Judæi, sive gentiles, sive serri, sive liberi, et omnes in uno spiritu potati sumus* (Rom. xii). Id est, una fide et doctrina iuncti. Similiter D. Augustinus sermone 1 in vigilia Pentecostes: *Sancti apostoli, inquit, certam regulam fidei tradiderunt, quam secundum numerum apostolorum duodecim sententis comprehensam Symbolum vocaverunt, per quam credentes catholicam tenerent unitatem et hæreticam convincerent pravitate. Hæc igitur ratio Symboli dicitur, quæ i quædam unio et complexio fidelium: quæ tamen ratio eum priore fere coincidit. Sed hactenus satis de nomine et etymologia Symboli.**

^a Ita citat Apostolus Ierem Isaiæ paucis immutatis, qui secundum Vulgatam versionem sic habet: *Consummatio brevis mundabit justitiam. Consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ. Est autem hic verbum accusativi casus, ut patet ex Græco *λογὸν συντέλειον*, et sensus est: verbum enim et sermonem consummans est, id est, consummans et brevians, vel brevians Dominus sermonem. Hinc Tertullianus adversus Marcionem (Lib. iv cap. 1) sic legit et exponit: *Quantum decimum sermonem faciet Dominus in terra: compendiatum est enim novum Testamentum, et a Legis laciniis oneribus expeditum.* Sic ipse: quem imitatus D. Hieronymus (In Comment. Isa.) in eundem locum: *Abbreviatum, inquit, atque perfectus sermo Evangelicus, qui pro cunctis lacinosæ Legis ceremoniis dedit præceptum brevissimum dilectionis et fidei.* Ubi Rheanus ad Tertullianum: *Laciniosa, inquit, onera vocat multiplicia, et quæ homines occupationibus distinebant, sicut impedit ingressum vestis laciniosa.* Sic ille D. Basilii in commentario ejusdem loci: *Apostolus, inquit, in ea, quæ ad Romanos est, Epistola, hæc sententia prophete usus, paucis admodum dictionibus immutatis. Si quis vero causam exquirat quare, alia quidem prætermiserit, alia vero immutavit Apostolus, illud noverit primum, quia is Hebræus cum esset, noluit serviliter uti dictionibus quibus nos (Græci nimirum) utimur, sed sensum Scripturæ quemadmodum facit interpretatus ita exposuit. Si quidem Hebræi videntur propius accedere et consentaneæ magis Apostolicæ enarrationi. Hæc Basiliius.**

quia verbum brevium faciet Dominus super terram A (Rom. ix). Hoc est ergo brevium verbum quod fecit Dominus, fidem scilicet duplicis Testamenti sui in pauca colligens, et ^a sensum omnium Scripturarum in brevibus concludens, sua de suis condens, et vim totius legis compendiosissima brevitate perficiens. Consulens scilicet in hoc, ut piissimus pater, vel negligentiae quorundam filiorum suorum, vel iniquitatis: ut non laboraret utique, quamvis simplex et imperita, mens capere, quod possit facile etiam memoria contineri.

CAPUT IV.

Symbolum fidei divinam et humanam habere auctoritatem.

Vides ergo in Symbolo auctoritatem Dei esse: Verbum enim brevium faciet Dominus super terram B (Rom. ix). ^b Sed hominum fortasse quaris. Ne id quidem deest, per homines enim id Deus fecit. Sic enim immensam [Lips. in marg. universam] illam Scripturarum sacrarum copiam per patriarchas et prophetas maxime suos condidit, ita Symbolum per apostolos suos sacerdoteque constituit. Et quidquid illic per suos larga ac redundantem copia dilatavit, idem hic per suos plenissima brevitate concludit. Nihil ergo in Symbolo deest, quod ex scriptis Dei per apostolos Dei conditum, totum in se, quantum ad auctoritatem pertinet, habet quidquid vel hominum est, vel Dei. Quamvis etiam quod per homines factum est, Dei existimandum sit, quia non tam illorum per quos factum est, quam illius credendum est esse qui fecit. Credo, ergo inquit Symbolum, in unum verum, solum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem omnium visibilium et invisibilium creaturarum; et in Dominum nostrum Jesum Christum, Filium ejus unigenitum, et primogenitum totius creaturae, ex eo natum ante omnia saecula, et non factum, Deum verum ex Deo vero, homo usque Patri, per quem et saecula compaginata sunt, et omnia facta. Qui propter nos venit, et natus

est ex Maria virgine, et crucifixus sub Pontio Pilato, et sepultus. Et tertia die resurrexit secundum Scripturas, et in caelos ascendit. Et iterum veniet iudicare vivos et mortuos. Et reliqua.

CAPUT V.

Lectissimis argumentis agit contra adversarium, et a majoribus acceptam religionem mordicus tenendam esse ostendit.

Si Arianae aut Sabellianae haereseos assertores, et non tuo ipso symbolo tecum uterer, convincerem te tamen testimoniorum sacrorum auctoritate, convincerem legis ipsius voce, convincerem denique probata per universum mundum Symboli veritate: dicerem te, etiamsi expertus intelligentiae ac sensus esses, oportere tamen sequi saltem consensum generis humani, nec plura facere debere paucorum improborum perversitatem quam ecclesiarum omnium fidem; quae utique a Christo fundata, ab apostolis tradita, non aliud existimanda esset quam vox atque auctoritas Dei, quae haberet in se utique et vocem et sensum Dei. Et quid tandem si sic apud te agerem, quid diceres? quid responderes? nonne, obsecro, illud? Non ita te imbutum, non ita institutum esse; aliud tibi a parentibus, aliud a magistris atque auctoribus tuis traditum. Non hoc te in conventiculo illo paterni dogmatis, nec in ecclesia vestrae professionis audisse; aliud postremo textum ipsum atque sermonem traditi tibi atque insinuatissimi symboli continere. In eo te baptizatum, in eo te renatum esse. Hoc tenere quod accepisses, et in eo te vivere diceres, in quo regeneratum esse didicisses. C Nonne, quaeso, dicens haec, fortissimo te eam contra veritatem sentio uti arbitraberis? Et vere in negotio quamvis improbo non importuna defensio, et quae non absurde causam erroris diceret, si pertinaciam non sociaret errori. Nam cum hoc teneres, quod a parvo accepisses, ^d plus haberet in te emendatio quod de praesenti errore corrigeret, quam severitas quod de praeterito vindicaret. ^e Nunc autem

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a S. Cyprianus de Oratione Dominica: Cum Dominus noster Jesus Christus colligens doctos pariter et indoctos, omni sexui atque aetati praeceptum salutis dederit, praeceptorum suorum fecit grande compendium, ut in disciplina caelestium discerentium memoria non laboraret, sed quod esset simpliciter fidei necessarium velociter disceret. D. Hieronymus in epistola ad Pammachium (Epist. 61): In Symbolo fidei et spei nostrae, quod ab apostolis traditum non scribitur in charta et atramento, sed in tabulis cordis carnalibus, post confessionem Trinitatis, et unitatem Ecclesiae, omne Christiani dogmatis sacramentum carnis resurrectione concluditur. S. Augustinus serm. 4 in vigilia Pentecostes: Symbolum; inquit, breve est verbum, sed magnum est sacramentum. Quiddam enim praefiguratum est in patriarchis, quiddam denuntiatum in Scripturis, quiddam praedictum est in Prophetis, vel de Deo ingento, vel ex Deo in Deum nato, vel de Spiritu sancto, vel de suscipiendo omni sacramento, vel de morte Domini, resurrectionisque ejus mysterio, totum breviter hoc Symbolum continet, et continendo habet et confitendo. Et in alio sermone (Serm. 3 de feria 2 post Dominicam Palmarum): Symbolum est breviter complexa regula fidei, ut mentem instruat, nec oneret memoriam;

paucis verbis dicatur, unde multum acquiratur. Similia habent Isidorus (Lib. 11 de Offic. cap. 23), Rabanus (Lib. 11 de Institut. Cler. cap. 56), et alii.

^b Supple, auctoritatem in Symbolo, de qua superior dicit: In Symbolo, quod Ecclesiarum omnium fidem loquitur, scire opto, quid sequi malis, hominum auctoritatem, an Dei? Videtur autem hic Symbolum apostolicum cum Antiocheno, de quo supra egit (Cap. 3), confundere, et de altero ad alterum transire, quod utrumque verbum abbreviatum, id est, breve compendium totius doctrinae catholicae, vere dici possit, et utriusque eadem sit fides, eadem sententia, licet aliquid in uno expressius dicatur, quod in altero subintelligitur.

^c De Ariana et Sabelliana haeresibus, earumque auctoribus, alibi saepius actum est.

^d Id est, plus laborandum esset de praesenti errore corrigendo, quam de culpa praeterita vindicanda.

^e Urbe scilicet Antiochena. Urget rursus et vehementer pungit Nestorium, ut patrie et avitae religionis desertorem, ut qui fidem in qua baptizatus fuerat, quamque a majoribus acceperat, abnegasset; quae de re supra (Cap. 3).

cum in catholica urbe natus, catholica fide institutus, catholico baptismate regeneratus sis, numquid agere tecum quasi cum Ariano aut Sabelliano possum? Quod utinam fuisses! minus dolerem in malis editum, quam de bonis lapsum; minus fidem non habitam quam amissam; minus veterem hereticum quam novum apostatam; minus enim in utilissimis cuncte Ecclesie vel labis vel pestilentie; minus denique esse vel acerbus ad dolorem, vel gravis ad exemplum, a si popularis potius tentare quam sacerdos Ecclesiam posses. Ergo, ut supra dixi, si Sabellianus, aut Ariano, vel cujuslibet hereseos discipulus a quo a-ssertor esses, fueri utique te parentum exemplo velis, magistrorum institutione, plebis societate, symboli fide; non iniquum, heretice, non iniquum aut grave aliquid postulo. Hoc fac in catholica fide editus, quod fueras pro perversitate facturus. Tene parentum institutionem, tene Ecclesie

A fidem, tene Symboli veritatem, tene baptismatis salutem. Quod genus in te prodigii, quod genus monstris es? b Pro te tu non facis quod alii etiam pro errore fecerunt. Sed progressi satis in altum sumus; et c pro cognatae urbis affectu sequentes doloris impetum quasi ventum ferventem, dum cupidi cursus sumus, tenorem admodum recti itineris excessimus

CAPUT VI.

Rursus ad Antiocheni symboli professionem illum provocat.

Symbolum ergo, heretice, cuius superius textum diximus, licet omnium Ecclesiarum sit (quia una omnium fide-), peculiariter tamen Antiochenae urbis est atque Ecclesie, id est, illius, in qua tu editus, in qua institutus, in qua renatus es. Hujus te perduxit symboli fides ad vite fontem, d ad salutis

ALARDI GAZEI COMMENTARIUS.

a Si popularis, id est, laicus, ut virgo dicitur, aut quivis e populo. Minus enim scandali afferret laicus Ecclesiam impugnans, quam si sacerdos, immo episcopus, Ecclesie sponsus et pastor, ut erat ille Nestorius. Quam grave autem scandalum per ipsum Ecclesie illud in fuerit, Vincentius Lirinensis ejus temporis scripserat graviter expendit, et deplorat his verbis (*Contra profan. haeretic. Novit. c. 16*): *Quidem fuisse nuper tentationem putamus, cum infelix ille Nestorius, subitex ove conversus in lupum, gregem Christi lacere cepisset; cum hi ipsi qui rosbantur ex magna adhuc parte ovem crederent, ideoque morsibus ejus magis perirent. Nam quis enim facile errare arbitraretur, quem tanto sacerdotum studo prosequuntur videret? qui cum magno sanctorum amore, summo populi favore celebraretur, quo die patrum divina tractabat eloquia, et nuncios quoque Judaeorum atque gentium confabulat errores. Quo tantem justo modo non cuius fidem faceret se recta dicere, recta praedicare, recta sentire, qui ut non haeresi suae ultimum potestaret, cunctarum haeresium blasphemias insertabat? etc. Nec minus apposite et accommodate ad hunc locum D. Augustinus l. xvi de Civitate Dei (Cap. 25): Intolerantem, inquit, atque a sano doctrinae nimis devium, ut multi ac plene omnes qui haereses impias condiderunt, exeuntes de catholica Ecclesia, et facti sunt haeresiarchae, meliores habent causas quam hi qui nunquam fuerunt catholici, cum in eorum laqueos incidissent; si illos haeresiarchas hoc facti liberi a supplicio sempiterno, quod in catholica Ecclesia baptizati sunt, et sacramentum corporis Christi in vero Christi corpore primum accepissent; cum peior nupie sit desertor fidei, et ex deserto, oppugnator ejus effectus, quam ille qui non deseruit quam nunquam tenuit.*

b Pro veritate, legendam patem, a ponendi enim hic veritas errori, ut sit sensus: tu fidem et veritatem catholicam non tueris, quam a maioribus et parentibus accepisti, cum alii e diverso errorem a maioribus accepisti, qui mordicus teneant ac defendant, patrum institutis et exempli obtentu.

c Urbis scilicet Constantiopolitanae, ubi Cassianus apud S. Chrysostomum commemoratus et honorifice habitus est, quam ideireo vocat sibi cognatam, id est, amicam, tam liarem, magna necessitudine conjunctam; cui merito et ex affectu talem dolet obligasse pastorem, qui in lupum conversus eam dilaret: vel certe, *cognatae urbis*, id est, Antiochenae, ipsi Nestorio cogente, id est, ejus alitici et educatrici, cui etiam jure conculcandum fuit talem obligasse alumnum ac eivem; ejus verbi et Ecclesiae memini etiam initio cap. sequentis: *In qua, inquit, editus, in qua institutus, in qua renatus es.*

d Sacramentum baptismi, sive regenerationis, statim eucharistiam subiungit, spectans, opinor, antiquum morem primitivae Ecclesiae, quo baptizatis, sive infantibus, sive adultis, mox a baptismo porrigitur solet eucharistia, ut tradit B. Hieronymus Aepapigita duobus in locis. Primum in Ecclesiasticae Hierarch. c. 2, ubi commemoratis ritibus et ceremoniis in baptismo adhiberi solitis, ita concludit: *In fine autem omnium, postquam ita perfectum ad sacratissimum excharistiam vocat, atque consummantium illi sacramentorum communionem Deificam tradit. In quem locum Stapuleus, vir antinatum peritus (Sensu in 4 dist. 12, q. 1, art. 9): Primitivae, inquit, Ecclesiae moris fuit, purgatos sancto regenerationis lavacro, et baptismi peracto illuminatos, ad consummantem communionem sacrosancti corporis et sanguinis Redemptoris nostri vocare, et eos altissimi mysterii omnia quidem illa consummantis participes efficere. Quod et adhuc in antiquis mysteriorum voluminibus etiam de infantibus hoc more legitur: Si episcopus adest, stat in confirmari oportet; postea communicari. Episcopus si praesens non fuerit, antequam lactetur infans, ut aliquid gustaverit, communicet enim sacerdos de corpore et sanguine Domini, ante Missam etiam, si necessitas inquirat. Hoc ille. Rursus idem Damysius ejusdem libri c. 7: Tradit, inquit, pro sancto mysterio postquam, ut nutritur in ipsis, neque vitam aliam habeat nisi hanc, quae divina inspicitur semper, et quae hujusmodi sacrae communionis proficit. Mem etiam quod infantibus colligitur ex sermone B. Cypriani de lapsis, ubi de quibusdam Christianis agens, qui tempore persecutionis idolis immolabant, ait infantes eorum, qui ad idola portabantur, non a risisse justitiam quam in baptismo perciperant: Quare cum dies iudicii venerit, Deo, inquit, dicere poterunt: Nos nihil fecimus, nec derelicto cibo, et poculo Domini, ad profana contagia sponte properavimus. Quae verba D. Cypriani citans B. Augustinus in epist. 25 ad Bonifacium, subdit aliam historiam, ab eodem Cypriano relatam, ejusdem infantulae quae, turbatis, in vitis, in fugam parentibus, nutricia derelicta, et ab eadem idolorum sacrificiis impacta, postea in ecclesiam illatam sibi eucharistiam miris motibus et gestibus respuebat, quia, inquit Cyprianus, in corpore atque ore violato eucharistia permanere non potuit. Eandem consuetudinem communionis parvulorum sua adhuc vetata viguisse testatur idem Augustinus epist. 107 ad Vitalem. Denique Genadius, seu quispiam auctor de Ecclesiasticis Dogmatibus, cap. 52, et refertur apud Gratianum de Consecrat. dist. 4 cap. Si qui: Si parvuli sunt, inquit (scilicet baptizandi), vel hebetes, qui doctri-*

regenerationem, ad Eucharistiae gratiam, ad Domini A
 communionem. Et quid plura? O nimium gravis et
 luctuosa conquestio! ad ministerii etiam officium,
 ad presbyterii culmen, ad sacerdotii dignitatem. Fa-
 cile hoc, in se iis furor, aut leve esse arbitraris? Non
 vides quid egeri? in quod te barathrum præcipita-
 ris? Perdicens symboli fidem, a totum quod fueras,
 perdidisti; sacramenta enim sacerdotii ac salutis
 tuæ symboli veritate constabant. Negare te tantum-
 modo illud putas? Teto, inquam, ipsum negasti. Sed
 negare te forsitan non putas. Videamus symboli
 textum, ut si ea dicis quæ prius, non arguaris; sin
 autem multo alii et contraria, non expectes jam ut
 a me confiteris, cum te in ipse damnaveris. Si enim
 et aliud nunc asseris quam in symbolo est, et aliud
 quam prius ipse dixisti, quid reliquum est, nisi ut
 nulli, præterquam tibi, imputes animadversionem
 tuam, cum eandem esse videas sententiam in te
 omnium quam tuam? Credo, inquit symbolum, in
 unum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem om-
 nium visibilium et invisibilium creaturarum. Et in
 Dominum Jesum Christum, Filium ejus unigenitum
 totius creaturæ, ex eo natum ante omnia sæcula, et

non factum. Jam primum ad hæc respondere te con-
 venit: Confliteris hoc de Jesu Christo Dei Filio,
 aut neges? Si confliteris, sana sunt omnia. Sin mi-
 nus, quomodo nunc negas quod ipse ante confessus
 es? Etige ergo quid malis, alterum enim e duobus
 fieri necesse est, ut eadem te tua ipsa confessio, si
 permanet, sola liberet; aut si negaveris, prima con-
 demnet. Credo enim, dixisti in symbolo, in Domi-
 num nostrum Jesum Christum Filium ejus unigeni-
 tum et primogenitum totius creaturæ. Si unigenitus
 et primogenitus totius creature Dominus Jesus Chris-
 tus, ergo tua ipsa confessione indubitanter Deus.
 Neque enim alius unigenitus primogenitus totius
 creaturæ, nisi unigenitus Dei Filius. Sicut primo-
 genitus creaturarum, ita et creator omnium Deus. Et
 quomodo solitarium hominem ex Virgine natum
 asseris, quem Deum ante sæcula fuisse confes-
 sus es? Deinde, inquit symbolum, ex Patre natum ante om-
 nia sæcula, et non factum. Ille symbolum per te
 loentum est, hoc tu per symbolum: Jesum Christum
 ante sæcula ex Deo Patre natum, et non factum.
 Numquid aliquid de phantasiis his quibus nunc furis

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

nam non capiunt, respondeant pro illis qui eos asse-
 runt, juxta morem baptizandi; et sic per munus impo-
 sitionem chrismate communicati, eucharistie mysteriis
 admittantur. Hæc ita. Verum cum apud alios doctores
 nulla vel rari-sima fiat hujusce consuetudinis
 mentio, merito suspicatur doctissimus Pammelius
 (Ad locum Cyprianum supra citatum) neque universalem
 fuisse, neque post D. Augustinum diu illam per-
 durasse. Il enim ab quibus locis, tempore præsertim
 persecutionis, factum, vel potius permissum ab Ec-
 clesia credere par est, quo ab idolorum sacrificiis,
 in quibus aequali idololatriæ etiam infantibus in os
 ingeri soleret, homines magis abstraherentur. Cessa-
 ta vel vero persecutionum procella, et ad idolorum
 baptismum in desuetudinem abeunt e, merito subllata
 illi consuetudo, cum aliis itidem ritibus circa bap-
 tizatos olim usurpari solitis, de quibus Durantus
 (De Ritib. Eccles.) lib. 1. cap. 19. e. m. rati docet
 infans; neque eucharistiam ab aliis eisdem dividere
 ac discernere, neque ad illam accipiendam eam
 animi pietatem et sui ipsius probationem, quam re-
 quirat Apo. totus (I Cor. xi), asserere possit. Cæterum
 qua ætate baptizatus fuerit Nestorius in Ecclesia An-
 tiochena, in ans, an adultus, id non omnino constat:
 sed si conjuncturis agatur, crediderim patris jam
 adulta ætate fuisse baptismum. Il enim inquirere
 videntur hæc Auctoris verba: *In qua tu ed. tus, in qua
 institutus, in qua renatus es.* Id est, in qua natus,
 catechizatus, ac demum baptizatus es. Quod si insti-
 tutus et catechizatus antequam baptizatus, certe
 rationis et institutionis capax, non infans, sed adul-
 tus et mentis compos Alioquin infirmior et minus
 effleax videretur hæc in Nestorium invectiona, qua sic
 cum perstrugit et suggi lat, quod a fide quam publice
 in baptismate professus fuerat descivisset, si non per
 se, sed dumtaxat per suos parentes, aut susceptores,
 adhuc infans et ignarus id præstitisset, ut modo in-
 fantes faciunt dom baptizantur. Verum id multo clarius
 colligi videtur ex Theodoro, si cum Cassiano
 conferatur. Sic enim ille de Nestorii ortu, adventu
 Antiochiam, educatione, moribus, ac studiis, ac de-
 mum sacerdotio, et cura populi ibidem suscepta,
 antequam ad episcopatum Constantinopolitanum
 eveleretur, commemorat in epistola ad Sparadium

(De hæretic. fab. lib. iv): *Omnibus, inquit, notus ille
 exstitit. Ex Gervanicorum civitate (Soudas [In Nesto-
 rio] exposuit, ex Gervanicis urbe Syria, ne quis de
 Germania hic cogitet) ortus homo iste. cuinam exerci-
 tatio initio deditus fuerit, ignoro. Ex alia vero aliam
 regionem peragrans, instat Ægyptiacæ plagæ, a ma-
 gnâ Antiochensium pervenit urbem, in qua liberalibus
 artibus medicis inæruis et imbutus, et pulcher-
 rima et maxime prædixit ecce, in Ecclesiam Dei cum
 certo ejus pernicio irrepsit; et sacerdotum numero u-
 scriptus, populi Dei regendi suscepit cura, in ipsomet
 principia, qualis in tota vita sua futurus esset, aperte
 ostendit. Non enim ingenuum illum et fructuosum di-
 cendi characterem imitatus est, qui haminum animas
 pascere possit; sed ad popularem curam declinando,
 et rano populi applausum, ut quisvis alius, aucupando,
 instabile et abjectum vulgus ad sui desiderium concitavit.
 Sordidi quidem indutus veste, nocturnus, et tristis
 incedens, forenses mulctis derisus, corporis pallora
 et morte abstinentiam simulans, libris domi et pluri-
 mum inebrians et intentus, et quiete sibi vivens; his arti-
 bus et simulari-sibus pterosque allucebat ad sui admira-
 tionem, quousque ad graviorem provenit ætatem, videri
 potius quam esse Christianum, et suam magis quam
 Christi gloriam querere, studens. Hæc Theodoretus
 de Nestorio, et alia quæ sequuntur, alibi recitata.*

D Ubi advertendum quod ait ipsum ex alia aliam regi-
 onem peragrante, demum Antiochiam pervenisse,
 in qua liberalibus artibus institutus et imbutus, sacer-
 dotum tandem asecutus sit; de quo hic mentio ha-
 betur. Quod si in Antiochena urbe et Ecclesia conti-
 git ipsum Nestorium baptizari, ut jam aliquies
 inentat Cassianus, quod tacuit Theodoretus, conse-
 quens est, ipsum jam in pueritia saltem, vel adoles-
 centia, post peragratas alias regiones, Antiochiam
 adventasse, ibique baptismum percipisse. Quomodo
 enim adhuc infans varias regiones peragrasset,
 priusquam Antiochiam veniret?

Non quod vel baptismi, vel confirmationis, vel
 ordinis sacerdotalis et episcopalis characteres omni-
 ni indelebiles amiserit; sed quod omni Christiani-
 tatis merito et ordinis ecclesiastici honore ac munere
 se reddiderit indignum et vacuum, dum fidem intus
 Christianitatis symbolum et fundamentum amisit,

symbolum dicit? Numquid etiam tu ipse dixisti? Ubi hic statua? ubi organum tuum, inquam? Absit enim ut hoc alterius sit quam tuum. Ubi illud quod Dominum Jesum Christum statuae instar affirmans, non quia Deus, sed quia imago Dei, adorandum putas; et ex Domino majestatis organum faciens, non

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS

Speciat quod superius dixit (Lib. v. c. 14): Si ut hæreticus (Nestorius) ait, Deus futurus in Domino Jesu Christo, velut in statua, aut in organo, id est, ut habet tunc tantum quasi in homine, et loqueretur quasi per hominem, etc. Cæterum quod his ipsis verbis Nestorius usus aliquando fuerit, et Christum Dei statuae et Dei organum appellavit, apud alium auctorem non reperio. Sed quod ad rem attinet, manifeste id colligitur ex doctrina Nestorii, unde colligit Cassianus ita revera enim sensisse, etsi verbis forte non expresserit (Vide Bellar. lib. iii. de Incarnat. cap. 5 et 6). Qui enim Jesum purum hominem asseruit, non Deum, sed Deiferum, vel Deificatum, vel Dei domum et habitaculum, hospitium, et imaginem theodozov, id est, Dei susceptivum, Dei cooperarium, et hominem Dominicum, et ipsum non propter se, sed propter Verbum inhabitantem esse colendum et adorandum, quid aliud, secundum rem, quam Dei statuae aut simulacrum, aut organum, ipsum finxit? Ipsius quippe Nestorii verba sunt, ex ipsius scriptis collecta, et in extremo tomo Operum Cyrilli relata: *Eum qui dixit: Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti? eum qui tribus diebus in morte permansit, hunc cum divinitate, tanquam divinæ auctoritatis cooperarium, adoro. Et post: Propter eum qui gestat, eum colo qui gestatur; propter absconditum, adoro eum qui appurrit.* Sic ille suam statuae et organum componens. At contra hanc statuae, vel potius idolum Nestorianum et organum phantasticum aut Satanicum, D. Cyrillus hos anathematis, eosque peremptorios, intorsit: *Si quis Jesum a verbo Dei tanquam hominem actum et impulsus esse, et unigeniti gloriam illi, tanquam alteri cuiquam a se diverso, accessisse dicit, anathema sit. Item: Si quis audet dicere assumptum hominem unum cum Deo Verbo adorandum et glorificandum, et Deum alterum cum altero appellandum esse (illud enim particula, cum, perpetuo, si adjungatur, intelligere cogit), et non magis a divinitate Emmanuelem honorat, et unum illi glorificationem sicut Verbum caro est factum adaptat, anathema sit. Item: Si quis unum Dominum Jesum Christum a Spiritu, tanquam aliena virtute, qua per ipsum sit usus, glorificatum esse, et ab illo accepisse quæ contra spiritus immundos operatus est, et quæ divinitatis signa inter homines præstitit; et non magis proprium ipsius esse Spiritum dicit, per quem divinitatis signa operatus est, anathema sit.* Hæc Cyrillus.

In questionem vertitur apud scholasticos theologos (Mag. Sent. lib. iii. dist. 11, et DD. ibidem), cum Christus dicitur esse creatura, seu factura? Pro cuius nominis explanatione, quam hic locus videtur postulare, notandum in primis Christum, quatenus homo est, creaturam esse, inter doctores non ambigi. Est enim humana natura in Christo, sicut in aliis omnibus, creata: proinde Christus, quatenus consideratur ut homo, negari ac ne dubitari quidem potest quin sit creatura. Sed in hoc versatur quæstio, num simpliciter et absque additamento admittenda sit hæc propositio: *Christus est creatura, vel: Christus est factus, aut creatus?* Secundo notandum diversas esse hæc in re SS. Patrum sententias, et in specie contrarias videri. In partem enim affirmativam, præter scripturam, ubi dicitur *Christus factus ex muliere et qui recundum Deum creatus est* (Gal. iv, Ephes. iv). Aperta est in primis assertio Græcorum Patrum, Cyrilli Alexandrini l. x. Thesauri, ubi ait: *Nam cum ipse natura increatus sit, et omnium Dominus et crea-*

A propter se eum, sed propter eum qui quasi in eo spiraret ac resonet honorandum esse blasphemias? Dixit in symbolo Dominum Jesum Christum natum ex Deo Patre ante omnia sæcula, et non factum, quod utique non nisi unigenito tantum Dei Filio competit, ut nativitas illius factura non sit, et

tor, creatura etiam factus primus invenitur inter homines, quos assump'a natura reformavit; et Damasceni lib. iii. de Fide c. 4: *Christus hoc quidem habet, quod utrumque simul et Deus et homo dicatur, creatus et increatus, possibilis et impossibilis.* Ex Latinis vero Patribus idem non minus clare docuerunt D. Ambrosius sermone 5 in psalmum cxxviii: *Non vereor, inquit, ne quis dicat: Creatum ergo Christum asseris? respondebo, ita, Creatum dico, quemadmodum factum lego; id est, factum ex muliere, factum sub lege, creatus est, ut retineret creaturas.* Similiter D. Hieronymus in cap. ii. Epistolæ ad Ephesios: *Nos, inquit, libere proclamamus non esse periculum eum dicere creaturam, quem vermem, et hominem, et crucifixum, et maledictionem tota spei nostræ fiducia profiteremur.* Ubi per culum esse negat erroris et falsitatis, quia scilicet metuendum non sit ne a vero aberret, qui Christum dixerit esse creaturam. Plana quoque est hæc D. Leonis sententia sermone 3 de Pentecoste: *Si homo ad imaginem et similitudinem Dei factus, in suæ honore naturæ mansisset, nec diabolica fraude deceptus a lege sibi posita per concupiscentiam deviasset, Creator mundi creatura non fieret.* Quia igitur homo non mansit in sua honore naturæ, factus Leo Creatorem mundi factum esse creaturam. Denique D. Augustinus lib. de Fide et Symbolo (Cap. 4): *Eandem, inquit, sapientiam, quæ de Deo genita est, dignata est etiam in hominibus creari.* Et sermone 12 de tempore: *Propter nos creatus est Creator.* His auctoritatibus accedit itidem manifesta ratio: quia certissima regula est, et axiomæ theologorum, de Christi hypostasi utriusque naturæ proprietates veraciter dici, ratione unionis hypostaticæ, ut superius dictum est. Sicut ergo creator est et dicitur ratione divinitatis, ita creatura est ratione humanitatis: quemadmodum ut est incorporeus et incomprehensibilis secundum divinitatem, ita est corporeus et comprehensibilis secundum humanitatem; ideoque sicut sine addito vere dixit Christus: *Pater major me est* (Joan. xiv), quia major est secundum divinitatem; ita vere et sine additamento dici potest: *Christus minor est Patre.* Ut dixit Athanasius in symbolo, quia minor est secundum humanitatem. Quod enim additur, necandum hanc aut illam naturam, non sermone, si verus sit, restrictio est, aut determinatio necessaria; sed explicatio, quid secundum quid debeat intelligi. Unde et simpliciter et sine addito dicitur Deus natus, passus, mortuus; et Christus homo creator, omnipotens, æternus, etc. Verum his ex adverso et pro parte negante opponuntur verba D. Ambrosii lib. de Fide: *Probemus, inquit, creaturam non esse Dei Filium. Audivimus enim in Evangelio Dominum mandasse discipulis: Prædicite Evangelium universæ creaturæ* (Marc. xvi). *Qui universam creaturam dicit, nullam excipit; et ubi sunt qui creaturam Christum appellant? Nam si creatura esset, sibi mandaret Evangelium prædicari, et subjectus esset vanitati, quia, testante Apostolo: Omnis creatura vanitati subjecta est* (Rom. vi). *Non ergo Christus creatura est, sed creator, qui docendæ creaturæ discipulis mandat officium.* Item Augustini lib. i. de Trinit. cap. 6: *Omnia, inquit, per ipsum facta sunt* (Joan. i). *Non dicit omnia, nisi quæ facta sunt; id est, omnem creaturam.* Unde liquido apparet, ipsum factum non esse, per quem omnia facta sunt; et si factus non est, creatura non est. Et alibi rursus (Lib. lxxxiii, q. 67): *Dicitur creatura, quidquid fecit Deus Pater per Filium, qui non potest ap-*

natus tantummodo, non factus esse, dicatur; quia contra rationem rei ipsius atque honorem est, ut factor omnium factura esse credatur, et sic ipse auctor coeptorum omnium coepit, sicut ab eo cuncta coeperunt. Et ideo natus, non factus dicitur, quia singularis ei est natiuitas, non factura communis. Et cum sit Deus ex Deo natus, totum necesse est habeat diuinitas geniti, quidquid magnitudo generantis.

CAPUT VII.

Persistit in eodem argumento ex Antiocheno symbolo desumpto.

Sequitur autem in symbolo: Deum verum ex Deo vero, homoousion Patri, per quem et sæcula compaginata sunt, et omnia facta. Et cum hoc totum dixeris, memento de Domino Jesu Christo te curata dixisse. Hoc enim in symbolo habes: Credere te in Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, et primogenitum totius creaturæ. Et post hæc atque alia: Deum verum ex Deo vero homoousion Patri, per quem et sæcula compaginata sunt. Quomodo ergo idem Deus et non Deus, idem Deus et idem statua, idem Deus et idem organum? Non concordant sibi hæc, o hæretice, in aliquo, nec conveniunt, ut eundem, cum volueris, dicas Deum; cum volueris, putes

significatum. Dixisti in symbolo verum Deum, nunc dicis haminem solitariam. Quomodo hæc sibi competere et coaptari queunt, ut idem summa sit virtus, idem sit sola infirmitas; idem summa majestas, idem sola mortalitas? Non conveniunt hæc sibi in uno eodemque Domino, ut eundem in cultum et in contumeliam dividens, ex parte qua mavis facias honorem, ex parte qua mavis facias injuriam. Dixisti in symbolo, cum sacramentum veræ salutis acciperes: Dominum Jesum Christum, Deum verum ex Deo vero, homoousion Patri, creatorem sæculorum, factorem omnium. Ubi es, o dolor! ubi es ille qui tunc fuisti? ubi illa fides? ubi illa confessio? In portenta nunc atque prodigia recidisti [*Lips. in marg. recessisti*]. Quæ te stultitiæ, quæ amentitiæ perdidit? Deum totius potentiam ac majestatis ad inanissimam materiam et signenta insensibilia transtulisti: profecit videlicet fides tua tempore, profecit ætate, profecit sacerdotio; ^b deterior senex quam quondam parvulus, nunc pejor veteranus quam tirunculus, deterior episcopus quam incipiens factus es, nec discipulus postquam magister esse coepisti.

CAPUT VIII.

Quomodo Christus dicatur venisse et natus ex Virgine.

Sed videamus cætera quæ sequuntur. Dicens ergo

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

pellari creatura, quoniam per ipsum facta sunt omnia. Ita Augustinus. Venit in symbolo Nicæna, Constantinopolitano, dedit Cassianus vocat, Antiocheno, nec non Athanasiana, *Filium Dei genitum, non factum, simpliciter confitemur*. Ex quibus etiam concludit Auctor hoc loco, quod *Christi natiuitas factura non sit, et natus ipse tantummodo, non factus esse dicatur*, etc. Tertio loco notanda et amplectenda regula D. Augustini (*Lib. 1 de Trin. c. 12*), qua ait: *Cum de Christo loquimur, quod secundum quid et propter quid dicatur, prudens et diligens, ac pius lector intelligere debet*. Secundum quid, id est, secundum quam naturam, divinam an humanam. His prænotatis propositæ questionis respondendum est, de Filio Dei duplicem esse considerationem, unam qua ad Incarnationem ejus respicitur; alteram, qua in se consideratur, remoto hoc mysterio, sicuti et ante omnia sæcula existit niger, Ius Dei Filius; quia posteriori consideratione contendebat Arius Filium Dei creatum esse, quia non genitus de Patris substantia, sed ejus omnipotente voluntate creatus de nihilo esset. Atque id est in quo illi hæretico SS. Patres constantissime resisterunt, docentes Filium Dei non esse creatum a Patre, sed ex Deo genitum, nec inter creaturas deputandum, cum is sit per quem omnia facta sunt. Cum autem ad Incarnationis mysterium respicerent, quo Deus homo, et proinde creator creatura factus est, non absurde censere Filium Dei vocari creaturam; neque enim tantum creatura aut pura creatura asseritur, sicut ab Ario, scilicet simul creator et creatura. Cæterum quia plerumque cum creatura sine additamento dicitur, neque apparet circumstantia que indicio sit quomam respiciatur, consuevit intelligi creatura cum exclusione creatoris, id est, ea quæ pura sit creatura; eo sit ut passim atque usitate neque expediat neque conveniat Christum vocare creaturam, qui potius pro sua, in qua æqualis est Patri, excellentia, creatoris vocabulo honorandus. Abstinentium itaque ab istiusmodi sermone merito censent DD. ob erroris et perversi intellectus periculum, ne cum Arianis sentire aut communia saltem cum illis habere verba videamur

qui Christum asserentes creaturam, non id secuti sunt humanitatem, sed secundum propriam Filii Dei naturam intelligebant; juxta quem intellectum merito jam olim illa propositio tanquam ad Arianum dogma pertinens, a Patribus damnata est: aut certe in hujusmodi propositionibus, de quarum intellectu hæresis aliquando existit, ea cautione utendum, ut naturam de qua intelligendæ sunt exprimamus; quod et a Patribus factum, quoties circumspicimus I qui voluerunt. Nam Hieronymus et Ambrosius locis initio citatis seipsum exponunt, testantes se loqui de Christo secundum naturam assumptam. Postremo notandum Cassianum hoc loco non temere aut fortuito usum lacturæ nomine potius quam creaturæ. Cum enim ait Dei Filium non factum, versutas quosdam Arianos et eorum sequaces Nestorianos impetit ac pungit. Hi siquidem creaturæ vocem ut nimis exosam et toti mundo inviam, non usupabant, qui majestati Redemptoris sui, a quo tota spes salutis dependeret, tantore detrahi non sine horrore ferebant. Itaque viris sanum velle obliuentes, subinde ferebantur Filium Dei non esse creatum, et creaturam, sed factum predicabant; atque hoc specioso titulo significare volebant Christum non esse naturam Dei Filium, et Deum verum, sed Deificatum et essentialium, ac dono gratiæ ad tantam majestatem elevatum, ut Deus diceretur. Quotiesiam spectans Athanasius in symbolo, distincte et absque ambiguitate dixit Filium Dei non factum, nec creatum, sed genitum.

^a Quid enim refert pronomen relativum *qui et quem*, nisi Deum verum de Deo vero, immediate nominatum? quod et grammatici, immo Idoteæ non ignorant. Cur igitur Jesum solvit, et in duos dividit Nestorianus, et in uno eodemque contextu symboli partem uni, partem alteri tribuit, quæ ad unum eundemque Dei Filium manifeste referuntur?

^b Parvulus, non tamen infans, ut opinor, sed adolescens, aut puer rationis compos, cum baptizaretur et fidem profiteretur, ut superius ostensum (*Ad cap. 6 hujus lib.*).

symbolum: Dominum Jesum Christum, Deum verum ex Deo vero, homoousion Patri, per quem sæcula compaginata sunt, et omnia facta, hoc inseparabili statim connexione subiunxit. Qui propter nos, inquit, venit, et natus est ex Maria virgine. Ille ergo, qui verus Deus, qui homoousios Patri, qui creator sæculorum, qui factor omnium; ille, inquam, venit in mundum, et natus ex Maria virgine; secundum illud scilicet Pauli apostoli: *At ubi venit plenitudo temporum, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege (Galat. iv)*. Vides quomodo Scripturis sacris symboli sacramenta conveniunt? Apostolus Filium Dei missum a Patre prædicat, symbolum venisse confirmat. Hoc enim erat consequens utique, ut quem missum Apostolus edocnerat, fides confiteatur nostra venisse. Deinde Apostolus ait, *ex muliere factum*; symbolum autem, ex Maria præcreatum. Advertis itaque quod ipsa in symbolo Scriptura loquitur, a qua symbolum ipsum se descendisse testatur. Bene autem Apostolus, *factum*, inquit, *ex muliere*; ^a factum pro nato posuit, divini eloqui consuetudine, qua factus pro nato ponitur, secundum illud: ^b *Pro patribus tuis facti sunt tibi filii (Psal. xlv)*. Vel illud: ^c *Præquam Abraham fieret, ego sum (Joan. viii)*. In quo scilicet evidenter dixisse noscitur: Præquam nasceretur, ego sum; facti nomine rem nativitatis ostendens, ^d quia efficientiam facti habet quidquid non indiget ut fiat. Qui propter nos ergo, inquit, venit et natus est ex Maria virgine. Si homo solitarius ex Maria natus est, cur venisse dicitur? Neque enim venit nisi qui habet id ipsum in essentia ut venire possit. ^e Qui autem nondum id ipsum acceperat in esse, quomodo id habere poterat ut veniret? Vides ergo quomodo ipse adventus nomine fuisse ante designatur adveniens? ^f quia facultatem non habuerat, nisi cui ex hoc ipso quod

A erat suppetere poterat ut veniret. Homo autem ante conceptum omnino non fuit; ergo in se non habuit ut venire possit. Deum ergo venisse certum est, ^g cui in utraque re proposita et esse suppetit et venire. Qui utique et quia erat venit; et quia venire semper potuit, semper fuit.

CAPUT IX

Rursus adversarium ex sua ipsius confessione pestiferi erroris redarguit.

Sed quid de verbo argumentamur, cum res eluceant? et in symboli textu iudicia rerum quarimus, cum ipse in eo sit sermo rerum? Repetamus confessionem symboli, et tuam; tua enim quæ illius, quia confessionem illius tuam confitendo fecisti, ut intelligas prævaricatum te non tantum a symbolo, sed et a te. Credo ergo, inquit symbolum, in unum solum verum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem omnium visibilium et invisibilium creaturarum; et in Dominum Jesum Christum Filium ejus unigenitum, et primogenitum totius creaturæ; ex eo natum ante omnia sæcula, et non factum; Deum verum ex Deo vero, homoousion Patri, per quem et sæcula compaginata sunt, et omnia facta; qui propter nos venit, et natus est ex Maria virgine. Propter nos ergo, inquit symbolum, Dominus noster Jesus Christus venit, et natus est ex Maria virgine, et crucifixus est sub Pontio Pilato, et sepultus, et resurrexit secundum Scripturas. Confiteri hoc Ecclesiam non pudet, apostolus predicare non puduit. Tu ipse, tu, inquam, ipse, cujus nunc omnis vox sacrilegium est, qui nihil admodum non negas, hæc tamen omnia negasti, Deum utique natum, Deum passum, Deum resurrexisse. Et quid post hæc? quo devolutus es? quid effectus? in quæ redactus? quid ais? quid evomis? ^h quod nec ipse scilicet, ut quidam ait, non sani

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Sic et D. Hieronymus (*In comment. hujus loci*) factum pro nato positum interpretatur. *Diligenter, inquit, attendite, quod non dixerit factum per mulierem, quod Marion et ceteræ hæreses volunt, quæ putativam Christi carnem simulant, sed, ex muliere; ut non per illam, sed ex illa, natus esse credatur.* D. Thomas in eundem locum Apostoli (*In comment. ad Galat. iv*): *Licet, inquit, possit dici natus ex muliere, signanter tamen dicit, factum, et non natum. Nusci enim aliquid, est ipsum produci solum ex principio conjuncto; sed fieri, est produci ex principio separato. Arci enim fit ab artifice, sed fructus nascitur ex arbore. Principium autem humane creationis est duplex, scilicet materiale; et quantum ad hoc Christus processit ex principio conjuncto, qui materia n sui corporis sumpsit ex Virgine. Unde secundum hoc dicitur nasci de ea, Matth. 1: *De qua natus est Jesus.* Aliud est principium activum, quod quidem in Christo, quantum ad id quod principium habuit, id est, quantum ad formationem corporis, non fuit conjunctum, sed separatum, quia virtus Spiritus sancti formavit illud. Et quantum ad hoc, non dicitur natus ex muliere, sed factus, quasi ex principio exteriori. S. S. Thomas.*

^b Ita e Græco ἐγενήθησαν a verbo γινώμαι, sic. At Vulgata versio melior, quæ habet: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii (Ps. xlv)*. Nam magis proprie dicimus filius gigni, aut nasci, quam fieri, quod latinus patet; et verbum γινώμαι passim apud profanos

etiam auctores pro nasci sumitur, ut apud Platonem, epist. 8, γινώσθαι αὐτῶν, sibi ipsi nasci; et epist. 9, ἕκαστος ἑαυτὸν οὐκ αὐτῶν μόνον γέγονε: Nostrum quisque non sibi soli natus est.

^c Similiter in Græco: πρὶν Ἀβραάμ γινώσθαι. Opportunt enim sic velut e diametro, fieri et esse. Fieri, ut hominis et cujusvis creature; esse, ut Dei proprium, cujus est dicere: *Ego sum, qui sum (Exod. iii)*. Vale quæ: supra in hanc sententiam notata.

^d Id est, ipsam veri atem et significationem; quod perinde est ac vere factus dicitur, qui jam natus incipit esse, cum antea non esset. Sic et alibi Cassianus efficientiam usurpat.

^e Id est, qui secundum Nestorium non erat, antequam nasceretur ex Virgine, quæ ratione venire poterat? Atqui venisse constat; erat igitur antequam veniret.

^f Habuerat pro habebat, facultatem veniendi scilicet in carne, et in carne nascendi, si non ante adventum suum exstisset.

^g Id est, cui utrumque competit, et semper esse, et semper venire posse.

^h Non sanus, id est, insanus. Paræmia est a Juvenale et aliis usurpata in homines amentes et furiosos, qui quidlibet effutunt, iurant, præjerant, et nesciunt quid dicant, instar Orestis, quem poëtæ fingunt ob matris eadem furore correptum, et mente

esse hominis non sanus juret Orestes. Quid enim A
dicis? ^a Quid est, inquis, quia ex Christotoco natus
est Filius Dei? ut puta si dixerimus, Credo in Deum
Verbum Filium Dei, unigenitum ex Patre natum,
homoousion Patri, qui descendit et sepultus est;
non statim auditus ipse accipit plagam? Deus mor-
tuus? Et iterum. ^b Næ, fieri, inquis, potest, ut qui
ante omnia sæculi natus est, ^c secunda vice nasca-
tur, et hoc Deus? Si fieri omnia hæc omnino non
potuerunt, quomodo Ecclesiarum symbolum facta

esse dici? Quomodo etiam tu ipse dixisti? Conferamus
enim cum his quæ ante a te dicta sunt ea quæ nunc
a te dicuntur. Dixisti prius: Credo in Deum Patrem,
et in Jesum Christum Filium ejus, Deum verum ex
Deo vero, homoousion Patri, qui propter nos venit,
et natus ex Maria virgine, et crucifixus est sub Pon-
tione Pilato, et sepultus est. ^d Nunc autem quid ais?
Si dixerimus: Credo in Deum Verbum Filium Dei
unigenitum, ex Patre natum, homoousion Patri, qui
descendit, et sepultus est; non statim auditus ipse

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

alienatum. Unde Virgilius in Æneid. : *Et scelerum
fucibus agitur Orestes*. Et Statius lib. 1 Theb. : *Et
innu-m mentis Orestem*. Huic aliud simile proverbum
apud Junium (Centur. 5) : *Orestis insaniam insanie*.
Confert igitur Auctor Nestorium cum Oreste, ut
amentem cum amente, modo affirmantem, modo
negantem, et more Protri varios induentem vultus,
immo et ipso Oreste amentorem arguit, ut qui talia
evomeret qui hæc nec Orestes insaniam effudit.

^a Hunc locum antea manifeste depravatam, si:
restituendum conjectavimus ex sequentibus, ubi
eadem verba repetuntur, demptis superfluis. Sunt
autem hæc verba ipsius Nestorii, quem Auctor lo-
quentem inducit, et hoc modo ut fall-r. exponenda:
Qui est quia ex Christotoco natus est Filius Dei? Id
est, quam absurdum, et paradoxon, ut ex Christotoco,
id est, Christotoca virgine natus credatur Filius Dei,
puta si dixerimus: *Credo in Deum Verbum Filium
Dei*. Nonne statim auditus accipit plagam? id est,
nonne hoc audito, statim aures percelluntur, per-
horrescunt, et terre nequeunt? *Et Deus mortuus est;*
id est, si dixerimus, quia Deus mortuus est, nonne
similit-r. auditus refugit, et eo audito graviter sauci-
atur?

^b Næ per diphthongum ex Græco *vai*, adverbium
affirmantis: vel fortasse interjectio admirantis, ut
apud Ciceronem in Catilinam: *Næ, illi vehementer
errant*, id est, certe. Sed fortassis inversum fuerit
vocabulum, scribarum aut typographorum oscitantia,
ut pro *ferine potest*, legeretur, ne fieri potest, etc.
Sunt enim hæc rursus verba Nestorii genuina, id
est, divinam et humanam Christi nativatem abhor-
rentis et pro absurdo ducentis.

^c Sic Nestorius ab impossibili, ut opinabatur,
argumentans, geminam Christi generationem et nati-
vitatem impugnabat, tere ad iustur Nicodemi simili
argumento in simili negotio tentis, Joannis in. Ut
enim ille adhuc rudis dicebat: *Numquid potest homo
nasci, cum sit senex? numquid potest in ventrem matris
sue iterate intrare et renasci?* Ita Nestorius: *Num-
quid potuit Dei Filius secundo nasci de Virgine, qui
sem ante omnia sæcula et ab æterno natus est? Quod
cum impossibile esse prætenderet, consequens esse
volebat, ut nec Dei Filius de Virgine natus, nec ipsa
Θεοτόκος, Despara, sed hominipara duxat crede-
re ut. Ille namque fuit totus Nestorianæ tragœdiæ
scopus et finis, ut et Christo divinitas et Mariæ ma-
terna Dei parentis dignitas adimeretur. Contra vero
Ecclesia catholica Christum verum Deum et hominem
agnoscens, Deum æterna, hominem temporali gene-
ratione, non naturarum confusione, duas itidem na-
tivities in Christo conficitur et credit, alteram quæ
ex Patre natus Dei Filius ante sæcula, alteram quæ
ex matre natus est homo et hominis filius: in tem-
pore. Hinc Damascenus lib. in de Fide Orthod. cap.
7: *Cum sit æternus, inquit, unus Christi nativitates, unam
quæ est ex Patre æterna, et unam quæ est ex matre
temporalis*. Hæc porro doctri-na manifeste e- ligitur
ex ipso symbolo apostolorum. Cum enim dicimus:
*Credo in Jesum Christum Filium ejus unicum, primam
agnoscens generationem et nativatem, nempe**

æternam et divinam; cum vero de eodem Dei Filio
Jesu Christo dicimus: *Qui corruptus est de Spiritu
sancto, natus ex Maria virgine; alteram et secundam,*
nempe humanam et temporalem nativatem aper-
e profitemur. Unde in concilio Constantinensi itano cano-
ne 2 anathema dicitur, si quis non confiteretur Dei
B Verbi duas esse nativitates, unam quidem ante sæcula
et sine tempore ex Patre incorporatiter; aliam vero ejus-
dem in novissimis diebus descendentis de cælo, et in-
carnati ex sancta et gloriosa Dei genitrice. Ut ipsum an-
tea in concilio Ephesino, necnon in Chalcedonensi, ex
epistola Cyril i a Nestorium, fuerat declaratum his
verbis: *Is, inquit, qui ante sæcula omnino est natus
ex Patre, etiam ex muliere carnaliter est procreatus in
tempore: non quia divina ipsius natura de Virgine
assumpsit exordium, nec propter seipsam opus habuit
secundo nasci post illam nativitatem quam habebat ex
Patre; est enim ineptum et stultum hoc dicere, quod is
qui ante omnia sæcula est, et consempiternus Patri,
secundæ generationis gnerit ut esse inciperet; sed quia
propter nostram salutem naturam sibi copulavit hu-
manam, et processit ex muliere, idcirco dicitur esse natus
carnaliter. Nec enim primo homo natus est communis
de sancta Virgine, et tunc demum inhabitavit in eo
Verbum; sed in ipsa vulva utero, ut virginali secum
carnem conjunxit, et sustinuit generationem carnalem,
sua nativitate carnis suam faciens. Hincque Cyril-
lus. Est igitur secundum fidem catholicam unius
ejusdemque personæ Christi duplex agnoscenda ge-
neratio, et gemina nativitas; et consequenter litem-
dum est Christum his natum, his genitum esse, semel
ab æterno, et iterum in tempore, quemadmodum a
quodam poeta non minus eleganter quam vere die-
tum est (Vidas initio Christodotus):*

Spiritus alma, tuo liceat mihi numine Regem
Eis genitum cadere.

In utraque autem Christi nativitate, et aliquid simile,
et aliquid singulare: in illa enim Patrem habuit
Christus sine matre; in hæc vero matrem habuit sine
patre. Quo retulit D. Ambrosius quod scriptum est
ad Hebræos cap. vi d: Melchisedech in figura Christi:
*Sine patre, sine matre. Sine matre et enim, inquit, natus
est Dei Filius generatione cælesti, quia ex solo Deo
Patre natus est; et iterum sine patre natus, quando
natus est ex Virgine. Non enim ex virili semine ge-
neratus est, sed de Spiritu sancto et virgine Maria utero
editus virginali*. Neque vero propterea duos filios aut
duas proles dicere necesse est, quia duplex sit agno-
scenda generatio; sed unum duxat Dei et hominis
filium, propter unitatem personæ in quam utraque
ita cadit nativitas; impossibile videri debet quod
fuerit antequam ex matre nasceretur, quia secundum
aliud (nempe divinitatem) semper fuit, et secundum
aliud (nempe humanitatem) nascendo esse cœpit.

^d Ex hoc loco approbatur correctio textus supe-
rius inducta. Repetit enim et inentat semel dicta,
nec hic tantum, sed et cap. 11, ut Nestorium sul-
immemorem sibi quæ ipsi contradicentem redarguat,
qui quod in symbolo professus fuerat, retractaret
ac pernegaret.

accipit plagam? Acerbitas quidem atque impietas, A si Judæorum quispiam aut paganorum catholicæ dieti tui cogere nos ad immoderatum ac fervidum respondendi impetum potest, sed restringenda paululum pii doloris sunt retinacula.

CAPUT X.

Invehitur in illum, quod desertor catholicæ religionis nihilominus in Ecclesia docere, sacrificare, et jus dicere ausus esset.

Tc, inquam, ergo, te ipse consulo: dic mihi, quæso,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ex sententia principis apostolorum dicentis (II Petr. II): Si enim resurgentes conquinatines mundi in cognitione Domini nostri et salvatoris Jesu Christi, his rursus implicati sperantur, facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. Melius enim erat illis non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato. Contigit enim eis illud veri proverbii: Canis reversus ad suum vomitum, et sus lota in volutabro luti (Prov. xxvi). Ubi vide S. Thomam in Commentario.

^b Nestorijum nempe ex catholico factum hæreticum et apostatam, id est, ille desertorem. Cujus occasione hic obiter aliquid dicendum de hæresi et apostasia, et utriusque discrimine. Primum quod ad nomen et notionem hæresios attinet, illud vulgatum est, hæresim ab electione dei ἀπό τοῦ αἰρέσθαι, quod est eligo (Alphonsus Castr. cont. Hæres. l. b. I cap. 9, Melchior Canus lib. XII de Loc. Theologicis c. 9). Hinc Tertullianus lib. de Præscriptionibus Hæreticorum: Hæreses, inquit, dicitur Græca voce ex interpretatione electionis, qua quis sive ad instituendas sive ad suscipiendas eas utitur. Ideo et sibi damnatum dixit (Apostolus ad Titum III) hæreticum, quia et in quo damnatur sibi elegit. Et lib. I adversus Marcionem: Ut hinc, inquit, jam destinari possit hæreticus, qui deserto quod prius fuerat, id postea sibi elegerit quod retro non erat. Eodem pertinet illud Irenæi adversus Hæreses lib. III c. 2: Hanc, inquit, sapientiam unusquisque eorum esse dicit, quam a semetipso adinvenerit, fictionem scilicet; unusquisque enim ipsorum, omni modo perversus, semetipsum regulam veritatis prædicare non confunditur. D. Hieronymus in cap. V ad Galatas: Αἵρεσις, inquit, Græce ab electione dicitur, quod scilicet eam sibi unusquisque eligat disciplinam, quam putat esse meliorem. Quicumque igitur aliter Scripturam intelligit quam sensus Ecclesie sancti flagitum, a quo conscripta est, licet ab Ecclesia non recesserit, tamen hæreticus appellari potest, et de carnis operibus est, eligens quæ priora sunt. Similiter in Epist. ad Titum c. III: Hæresis Græce ab electione dicitur, quod scilicet unusquisque id sibi eligat quod ei melius esse videatur. Philosophi quoque, Stoici, Peripatetici, Academici, Epicuræ, illius vel illius hæreses appellantur. Hæc Hieronymus. Eadem fere Isidorus Etymolog. l. b. VII cap. 3, Et Raimundus de Institut. Cleric. lib. II cap. 58. Porro Græcam vocem Latinus Novi Testamenti. interpret interdu servat (I Cor. XI), interdum vero in secretam vertit, ut ad Galatas V, ubi editio Latina inter carnis opera sectas nominat; Græca habet, hæreses. Et Act. XXVIII Judæi, cum Paulo inquit: Nam de secta hac notum nobis, quod ubique ei contradicitur. Lucas Græce hæresim dixit. Secta igitur et hæresis eadem res sunt, sed in secta a sectando, sic hæresis ab eligendo dicitur. Cum igitur hæresis nihil aliud sonet quam privatam alienius electionem, qua quid proprio iudicio eligi ei que in hæret, consequens est vocabulum ex se esse commune et adiaphorum, et unamquamlibet sectam designare: unde apud ethnicos varie philosophorum factiones a Græcis hæreses, a Latinis sectæ circa omnem continentiam et probrum nominabantur, quod alii atque alii genus aliquod disciplinæ et instituti proprium eligerent atque sectaren-

tur; e quibus illæ quatuor in primis celebres Athenis fuerunt, Academica, Peripatetica, Stoica, Epicuræ, superius a D. Hieronymo nominatæ. Usus etiam Græca voce Cicero tum in Paradoxo (Ad Attic. lib. XIV epist. 45, ad Famil. lib. XIV epist. 10), tum aliis in locis. Philo itidem Judæus, in lib. de Vita sup. lib. I cum apud Eusebium (Lib. II Histor. cap. 17), nostram religionem hæresim vocat, neque in malam partem tamen, sed more illius ætatis loquens. Scripsit et Galenus, et inscripsit librum Περί αἱρέσεων, id est, De sectis seu opinionibus medicorum. Denique etiam Phrasi Latina non male dicitur: In ea sum hæresi, id est, opinione. Quam etiam in sacris Litteris pro indifferentem interdum accipitur. Act. XV: Surrexerunt quidam ex hæresi Phariseorum. Act. XXIV: Confiteor quidem hoc tibi, quod secundum sectam, quam vocant hæresim, sic deservio Patri et Deo meo. Rursus cap. XXVI: Secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi Phariseus. Ubi Græce: κατὰ τὴν αἵρεσιν. Sæpius tamen et usitatus in malam partem accipitur, ut I Cor. XI: Oportet hæreses esse. Ad Gal. V: Opera carnis sunt, hæc eses, invidiæ, cædes, etc. Ad Titum III: Hæreticum hominem post unam et alteram admonitionem devia. II Petr. II: Inducunt exitiales hæreses. Atque hoc modo Christiani scriptores contracto vocabulo hæresim innuunt sectam et divisionem qua quis a communi se Ecclesiæ fide sejungit, privatamque opinionem eligens, a catholica institutione et veritatis regula discedit. Unde et illud consequitur, quod, licet omnibus notum sit, commemorandum est tamen, doctrinam evangelicam atque Catholicam proprie neque hæresim neque sectam esse appellandam, tum quia eam non sequimur ex electione nostra, sed ex institutione divina; tum quia, ut ait Tertullianus (L. b. de Præscript. Hæretic. c. 6), nobis nihil ex nostro arbitrio inducere licet; sed nec eligere quod aliquis de arbitrio suo induxerit. Apostolos Domini habemus auctores, qui nec ipsi quidquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt, sed acceptam a Christo, disciplinam fideliter nationibus assignaverunt. Itaque etiam angelus de cælis aliter evangelizaret, anathema diceretur a nobis (Gal. I). Sic ipse. Cui consentit Theophylactus in cap. II epistolæ ad Colossenses. Porro Origenes (In cap. III Epist. ad Titum) hæreticum hominem hoc modo depingit: Hæreticus habendus est omnis ille qui Christo quidem credere se profetetur, aliud tamen de fidei Christianæ veritate credit quam habeat definitio traditionis ecclesiasticæ. Paulo aliter D. Augustinus lib. de Utilitate credendi cap. 1: Hæreticus est, qui ali usus temporalis commodi, et maxime vanæ gloriæ, principatusque sui grana, falsas ac novus opiniones vel gignit, vel sequitur. Et lib. XVII de Civitate (Cap. 51): Videns, inquit, diabolus templum dæmonum deserit, et in nomen liberantis Mediatoris currere genus humanum, hæreticos novit, qui sub vocabulo Christiano doctrinæ resistenter catholicæ; quasi possent indifferenter sine ulla correptione haberi in civitate Dei, sicut civitas confusionis indifferenter habuit philosophos, inter se diversa et adversa sentientes. Qui ergo in Ecclesia Christi morbidum aliquid prurumque sapient, si correpti, ut sanum rectumque sapiant, resistunt contumocient, suaque perversa et mortifera dogmata emendare nolunt, sed defensare præsumunt, hæretici sunt, etc. Sic Augustinus. Ve-

constitue; alterum enim præponere in te non potes, nisi alterum in te ipse damnaveris. Dicis ergo damnari a te eum qui prius fuerit, damnari catholicum a te symbolum, damnari omnium confessionem, damnari fidem? Et quid igitur? o indignum facinus! o intolerabilis dolor! a Quid facis in Ecclesia catholica, catholicorum prævaricator? Cur cæcum populi polluis, qui fidem populi denegasti? Insuper et consistere in altario, et conscendere tribunal, et offerre impudentissimum ac perfidissimum os tuum populo Dei ausus es? occupare cathedram, præsumere sacerdotium, prothieri magistrum? Ut quid doces Christianos, Christum non crederes? cum ipsum, in cuius Dei templo sunt, Deum neges: et post hæc omnia, in anial o furor! doctorem te et episcopum putas, cum eum ipsum utique, o infelix caritas! eum ipsum, inquam, Deum deneges, cuius te esse asseras sacerdotem? Sed efferrimur præ dolore. Quid ergo inquit symbolum? vel quid tu in symbolo ipse dixisti? Do-

minum utique Jesum Christum, Deum verum ex Deo vero, homoousion Patri, per quem sæcula creata sunt, et omnia facta, hunc eundem propter nos venisse, et natum esse ex Maria virgine. Cum ergo Deum natum ex Maria dixeris, quomodo Mariam Dei matrem negas? Cum Deum venisse dixeris, quomodo Deum nunc negas esse qui venit? Dixisti in symbolo: Credo in Jesum Christum Filium Dei, credo in Deum verum ex Deo vero, homoousion Patri, qui propter nos venit, et natus est ex Maria virgine, et crucifixus sub Pontio Pilato, et sepultus est. Nunc autem dicis: Si dixerimus, Credo in Deum Verbum Filium Dei unigenitum, ex Patre natum, homoousion Patri; qui descendit, et sepultus est; non statim auditus ipse accipit plagam? Vides ergo destruere te penitus atque eradicare omnem catholici symboli, omnem catholici sacramenti fitem? o scelus! b o portentum! ut ille ait, in ultimas terras asportandum! quia hoc rectius de te dicitur, c ut in

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

rum, ut clarius, ita exactius, a scholasticis hoc modo definiti solent: *Hæresis est ejus qui fidem professus fuerit error pertinax veritati catholicae contrarius. Hæreticus vero proprie dicitur, qui sub Christiani nominis professione contra fidem catholicam firma voluntatis opinione errat, aut contrarium dogma amplectitur.* Ubi in primis notanda illa clausula qua dicitur, *sub Christiani nominis professione*, etc. Qua parte distinguitur hæresis ab apostasia proprie sumpta, ut postmodum ostendetur. Ipsum autem nomen apostasiæ nihil aliud sonat quam desertionem, desertionem, aut retrocessionem. Unde distinguitur a canonistis triplex apostasiæ species: prima a fide; secunda a religione, seu monachatu; tertia ab ordine, seu clericatu. Apostasia a fide, de qua hic agitur, definiti potest totius Christianitatis, seu Christianæ fidei et religionis, abdicatio et abnegatio. Unde manifestum evadit qua ratione apostasia distinguitur ab hæresi. Nam etsi in hoc conveniant, quod a fide utraque recedit, differunt tamen in modo recedendi: si quidem apostasia a fide recedit absolute et totaliter, hæresis vero non nisi quoad aliquid; et hæresis etiam nomen et professionem Christianæ religionis sibi vindicat, quam apostasia penitus abiecit et abdicat (*Gregor. Valent. in 22, disput. 1, q. 11*) Is ergo proprie apostata dicitur, qui cum fidem catholicam semel amplexus fuerit, postea ab ea penitus recedit. Verbiq; Dei doctrinam, ut stultam irridet, insectaturque, sicut Julianus imperator fecisse legitur: nude nomen apostasiæ sortitus est. Sic veteres Christiani eos infami vocabulo apostatas vocabant, qui abjecti non solum fide, sed et nomine Christianitatis, ad paganismum aut judaismum defecissent. Ex his patet, si apostata proprie et strictè sumatur, neque hæreticum apostatam, neque apostatam esse hæreticum, quod vel sola nominis Christiani professione et abnegatione inter se differant; sin vero minus proprie et largius sumatur apostata, pro quolibet fidei desertore, quomodo hic sumit Auctor, dum Nestorum hæreticum vocat simul et apostatam, sic omnis hæreticus apostata dici possit; at non contra, quia laus patet, ut notum est. Unde veteres illi et famosi apostata, Aquila ex Judæo Christianus, et ex Christiano Judæus, nec non Lucianus, Julianus, Porphyrius, et alii similes athei aut pagani effecti, usquam hæretici appellati leguntur. Et merito quidem. Nam ut ait D. Thomas, *qui totam Christi doctrinam rejicit, nihil videtur exigere, sed penitus a fide discedere.* Non ergo is ab ele-

ctione hæreticus, sed a discessione dicendus est apostata, ut vocabula ipsa sonant.

a Ad eundem fere modum Cælestinus papa in litteris ad Nestorum scriptis, quæ et in concilio Ephesino lectæ sunt (*Baron. tom. V, an. 430*), ipsum graviter increpat, et exagitat his verbis: *Quis enim intra ovile rapacem lupum putare abscondi? Et infra: Male tu in hunc arma desperatione movisti, qui te super familiam suam, velut fidem prudentemque permiserat ante constitit. Perit tibi hujus vice fidei beatitudo promissa. Non solum non das cibum in tempore, verum etiam veneno interficis quos ille suo sanguine et sua morte quæsitit. Venenum namque est sub mislabris, quæ maledictionis et amaritudinis plena videntur, cum contra eum, qui suavis est, niteris disputare. Ubi est diligentia pastoralis? Pastor bonus animam suam ponit pro ovibus suis; mercenarius vero est, qui eas lupis dimittit et tradit (*Joan. xvi*). Qui hic tu pastor acturus es, qui Dominicum gregem pro lupis ipse dispergis? Ad quamnam gregem Dominicus septa confugiet, si intra ovilia Ecclesie sauciatur? Qua futurus est tuitio defensus, qui te patitur pro custode raptores? Et alias, inquit Dominus, habeo oves, quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere. Ille alius se promittit adducere, tibi pereunt quas habebas. Tametsi quidem certum sit, quoties ista contingunt, non oves pastoribus, sed magis ovibus perire pastores: Et vocem meam, inquit, audient. Quare? ut fiat unus grex. Ad illius vocem, unus fit grex; ad tuam vocem aut inficitur, aut fugatur. Durum est ut in te de Actibus Apostolorum beati Pauli verba conveniant: Ego, inquit, scio quia introibunt post discessum meum lupi graves in vos, non percentes gregi; et ex vobis ipsis surgent homines quærentes perversa, ut abducant discipulos post se (*Act. xx*). Hæc a te aliis quam dicta tibi volumus. Docendu enim tibi fuerunt, non descendenda. Nam quis ferat doceri episcopum qualiter debeat esse Christianus? Diligenter aspice in quam conditionem cecideris, accersis, argueris? quid horum convenit sacerdoti, etc.*

b Cætero Act. iv in Verrem.

c Videtur hic Cassianus prophetam aut vatem egisse et præagisse id quod futurum erat, nempe ut in Oasim seu Oasenam solitudinem inter Egypti solitudines remotissimam et vastissimam impius ille Nestorius, quod alias idem notavimus, post latam in ipsum a concilio Ephesino damnationis et depositionis sententiam, Theodosii Imperatoris edicto deportaretur, ubi nullum, ut hic dicitur, quem perderet et hæresi sua inficeret, invenire posset. In-

illam scilicet solitudinem transeas, ubi nullum valeas invenire quem perdas. Fidem ergo salutis nostrae, sacramentum spei ecclesiasticae tu auditus tui atque aurium plagam putas. Et quomodo quondam, cum ad baptismum curreres, sanis hæc sacramenta auribus audiebas? Quomodo cum te magistri Ecclesiarum docerent, aures tuæ non vulneratae sunt? sine ulla tunc certe plaga duplici oris atque aurium fungebaris officio, cum et audita ab aliis diceres, et ipse te dicentem dictor audires. Ubi erant tunc hæc aurium tuarum vulnera? ubi hæc auditus tui plaga? Cur non contradixisti et reclamasti? Sed videlicet pro arbitrio ac libidine tua, cum vis, discipulus es; et Ecclesiae, cum vis, hostis; cum vis, catholicus; cum vis, apostata. Dignus nimirum auctor, qui in quamlibet partem te contuleris, Ecclesiae post te trahas, cujus voluntas lex vitæ nostræ sit, qui mutabilitate tua humanum genus mutes; et quia tu esse

non vis quod omnes sunt, quod tu velis. Præclara videlicet auctoritas, ut quia tu quod eras non es, esse mundus desinat quod fuit.

CAPUT XI.

Diluit objectionem tacitam hæreticorum qui fidei suæ professionem in puerili ætate factam recantare volunt.

^b Sed parvulum te forsitan, cum renascereris, fuisse dicit; et ideo nec sapere tunc, nec reclamare valuisse. Verum est, obstitit tibi infantia ne contradiceres, quæ mori viri contradicendo potuisses. Qui enim si in illa lidelissima ac devotissima Christi Ecclesia, cum sacerdos symbolum respondentis et acclamanti populo Dei traderet, mutire in aliquo aut reclamare tentasses? aut eundem fortasse fueras, ac non statim ut novum prodigii aut monstri genus in pestem aliquam exterminiumque mittendus. Non quia piissima illa ac religiosissima plebs Dei conta-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Osim siquidem exilio relegatum ac deportatum esse Nestorium, Theodoretus in epistola ad Sporadium tradit his verbis: *Non solum sacerdotio Nestorius ejectus fuit; divino siquidem iudicio, sanctorum Ephesi congregatorum Patrum decreto, sed imperiali nutu Osim incolere damnatus, pœnas quæ impiis expectant prægustare cepit.* Idipsum affirmat Sozomenus (*Hist. lib. vii cap. 53*). Et denique ex ipsius Nestorii literis Evagrius prodit ita scribens (*Lib. i cap. 7*): *Quemadmodum autem Nestorius in exilium ejectus sit, et quid postea de illo factum, et quem vitæ exitum sit consecutus, et quas pœnas blasphemie causa dederit, nentiam illis qui eius res gestas scriptis prodiderunt tradidimus est. Quæ omnia plane intercidissent, fuissentque temporis diuturnitate ita delicta abruptaque, ut ne de illis omnino vel semel audiri posset, nisi in libro quemdam ab ipso Nestorio editum, in quo istorum rerum continetur narratio, forte fortuita incidissent. Et infra ex his eju dem Nestorii literis, refert hæc eju verba: Ex Imperatoris edicta Osim, alio nomine Ibin appellatam, demigrare coacti sumus. Hæc apud Evagrium. Porro que, et qualis fuerit illa Osim s. Ibin, in quam ferocissimos homines relegari solent, habes accurate explicatum a Baronio in notis ad Martyrologium (*Ad 12 Junii*), ut aliunde nihil operari sit accersere.*

^a Mutuum est bene loqui, et hinc inde, quamvis tam Basiliensi quam Plantiniana editione ita excussim, nemo non videt: et hoc modo suppleri sensus omnino potest: *Quia tu esse notis (supra de catholicis) quod omnes sunt (in recte sentium) omnes sunt, quod tu velis, nempe hæretici Nestoriani. Vel si sic consonantius veniat: Quia tu esse nobis quod omnes sunt, omnes quod tu esse velis, nempe hæreticos, ut modo explicatum est. Sic enim ille omnes sui similes esse, idem sentire, ac sapere optat, quemadmodum Paulus, si d' alio sensu et spiritu, dicebat: Volo omnes vos esse, sicut me ipsum (I Cor. vii): Et alibi ad Agrippam: Opto vobis Dominum, et in modico, et in magno, non tantum te sed etiam omnes qui audiunt, hodie fieri tales, quales et ego sum (Act. xx).*

^b Cum renascereris, id est, cum baptizaberis, quod est renasci ex aqua et Spiritu sancto, Joannes in Alind effugium, an cavillus, quo sibi objecta eludere posset Nestorius, diabolus sibi infantem baptizatum alienam fidem male impurari; nec potest infantem quid fieret intelligere, aut reclamare. At hunc cavillum falsum ac mendacem esse superius ex Theodoretis et Cassiani theis inter se collatis comprobavimus, et ipsam non infantem, sed adultum baptizatum ostendimus, quod et Auctor hæcæque constanter asseruit. De quo tamen videri possit

in hoc casu, subdubitasse, et quasi inexploratum habuisse. Nam cum hæcæque velut pro certo supponeret ipsum adultum baptizatum et renatum, unne, contraria hypothese ei concessa, ipsum nihilominus redarguit, quod cum fidem quam per suos saltem susceptores olim professus fuerat, post, crescente ætate et rationis iudicio, cum adolevisset, jam maturus, ac sui compos effectus, non retractavit; immo et in ministerio ecclesiastico ac sacerdotali, tanto tempore, et ad senescentem usque ætatem, sciens ac prudens retinere; unde jam refractarius et recalcitator, perfidie notam etiam hac ex parte effugere nequeat.

^c Id est, qui mortis periculum incurrisse, si adultus contradixisset.

^d An inchoata scilicet, in qua Nestorius baptizatus, ut supra: in qua Petrus apostolus et fidem plantavit, et sedem locavit (*Act. xi*), et in qua primum diocineli Christiani sunt appellati; quæ ex sic etiam ac devotiorum Theopoli, id est, Dionysii as postea est appellata (*Niceph. lib. xiv, r. 34*).

^e Solemnis ritus et antiqua cæremonia jam inde a temporibus apostolorum in baptismi administratione observata, ut baptizandi, si adulti fuerint, et catechumeni, symbolum a, ostentum per se, sententia proprio et palam recite; et si vero infantes, seiscitur sacerdos: *Credis in Deum Patrem omnipotentem? et patrini, seu susceptores, pro infante respondent: Credo.* Hujus observationis testes sunt S. Dionysius Areopagita Ecclesiastica Hierarch. c. 2, ubi dicit eum qui baptizatur *ter Christum profiteri, et omnibus fidei documentis divini traditis consensurum*, quod utique fit per symbolum protestationem; et S. Ambrosius l. ii de Sacramento, c. vii, *Interrogatus es, inquit, credis in Deum Patrem omnipotentem? dixisti: Credo. Et mersus es, etc.* Hieronymus adversus Luciferianos: *Cum solemne sit in lavacro, post Trinitatis confessionem interrogare, Credis sanctam Ecclesiam catholicam? credis remissionem peccatorum? Et in cap. ii Proverbia: Accipitis symbolum, protectorem contra perarientis venem serpentis. Et l. iii c. 4: Sacramentum symboli quod accepistis, memorieque mandatum pro vestra salute retinetis, non est hoc esse catholice fidei fundamentum, super quod ædificam Ecclesiam constructum est manibus apostolorum et prophetarum. Vide plura superius allata, ad hæcæque titum spectantia.*

minari vel impiissimi cujusquam sanguine velit; sed quia in magnis plerumque urbibus fervens Dei amore populus, cum exurgere contra Deum suum quempiam viderit, calorem fidei retinere non movit. Sed esto: infans, si tamen ita est, contradicere ac reclamare symbolo non potueris; cur adultior jam robustiorque tacuisti? Crevisti certe, et vir factus, et ministerio ecclesiastico insertus es. Per tot ergo ætates, per tot officii ac dignitatis gradus, numquam intellecta a te fides est, quam tamdiu ante docuisti? Diaconum certe ejus te et presbyterum fuisse nosti; si displicebat tibi salutis regula, cur suscipiebas ejus rei honorem, cujus non approbabas fidem? Sed providus videlicet vir et simplex religiosus, ita temperare te inter utrumque voluisti, ut teneres et sacrilegii perfidiam, et catholici dignitatem.

CAPUT XII.

Christus crucifixus scandalum et stultitia est iis qui illum solitarium hominem fuisse affirmant.

Plaga ergo auditus tui et vulnus aurium tuarum est Deus natus, et Deus passus. Et ubi illud tuum est, Paule apostole: *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Judæis et Græcis Christum Dei virtutem et Dei sapientiam (I Cor. 1).* Quid est sapientia et virtus Dei? Deus utique. Christum autem, qui crucifixus est, Dei virtutem et sapientiam prædicat. Ergo si absque dubio sapientia Dei Christus, ergo absque dubio Christus Deus. *Nos ergo, inquit, prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam.* Crux itaque

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

De qua superius (Cap. 5) dicebat Nestorius: *Nonne statim auditus accipit plagam?* audiendo scilicet Deum natum, Deum passum, mortuum, etc.

Ubinam Paulo prædicante Judæi vel gentiles aures suas ocluserint, nullibi reperio expressum, nisi sine accipias illud, quod in Actis legitur: *Videntes turbas Judæi, repleti sunt zelo, et contradicebant his quæ a Paulo dicebantur, blasphemantes. Tunc constanter Paulus et Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, etc. (Actor. xiii).* Et rursus: *Cum autem quidam inducerentur, et non crederent, maledicentes viam Domini coram multitudine, etc. Quibus similia sunt loca Act. xxii et xxviii.* Porro de hoc genere hominum ad prædicationem verbi Dei aures sive capitis sive mentis claudunt, crebra in Scripturis est mentio. Isa. vi: *Excæca cor populi hujus, et aures ejus aggravæ, et oculus ejus claudet; ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eum.* Quem locum sic retulit Matthæus (Cap. xiii): *Auditus audietis, et non intelligetis; et videntes videbitis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, nequædo videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur et sanem eos.* Alii Evangelistæ et Paulus, verbis quibusdam inmutatis aut onissis (Marc. iv, Luc. viii, Joan. xii, Actor. xxviii). Sic Jeremias v: *Habentes oculos non videtis, et aures, et non auditis.* Et cap. vi: *Incircumcisæ aures eorum, et audire non possunt.* Micha: vii: *Aures eorum surdæ erunt.* Zachariæ vii: *Aures suas aggravaverunt ne audirent.* Actor. vii: *Dura cervice, et incircumcisus cordibus et*

Domini, quæ stultitia gentibus et Judæis scandalum fuit, tibi utrumque est. Neque enim aut stultitia ulla major est quam non credere, aut majus scandalum quam audire nolle. Vulnerabantur ergo illorum aures ad prædicationem ac passionem Dei, sicut nunc vulnerantur tuæ. Plagam esse hoc auditus sui putabant, sicut tu putas. Et hinc erat quod ad nomen Dei ac Domini Jesu Christi, prædicante Christum Deum Apostolo, clauderent illi capitis sui aures, sicut tu claudis animi. Par in hac parte utriusque vestrum videri posset impietas, nisi quod hoc majus est crimen tuum, quod illi eum negabant, in quo adhuc passio ostendebat hominem; tu eum denegas quem etiam resurrectio jam probavit Deum. Ac per hoc illi eum persequebantur in terra, tu persequeris et in cælo. Nec solum id, sed hoc utique crudelius et scelestius, quod illi negabant per ignorantiam, tu post fidem; illi nescientes Dominum, tu confessus Deum; illi sub æmulatione legis, tu sub professione antistitis; illi eum a quo se arbitrabantur alienos, tu eum cujus sacerdos es. O facinus indignum et inauditum! eum ipsum persequeris insectatione, cujus adhuc uteris dignitate.

CAPUT XIII.

Respondet objectioni illi qua dicebant homoousion parenti esse debere nativitatem.

Sed magno videlicet perfidiæ atque impietatis tuæ argumento ad negandum ac persequendum Dominum Deum uteris, dicens: *Homoousios parenti debet esse nativitas.* Nondum ad plenum dico ac profero in Dei nativitate penitus hoc non esse servandum, quia non parentis fuit nativitas ipsa, sed nati; et

auribus. Et rursus: *Continuerunt aures suas, et impetum fecerunt unanimiter in eum.*

Id est, filius debet esse consubstantialis matri seu ejusdem naturæ cum matre. Abstractum enim hic ponitur pro concreto, nativitas pro nato. Argumentum autem hoc Nestorii subobscure indicatum clarius proponitur in hunc modum: Filius debet esse homoousios parentibus, sed Christus non est homoousios Mariæ, cum ipse sit Deus æternus et omnipotens, quæ Mariæ nullo modo conveniunt; ergo, etc. Huic argumento et objectioni respondet Cassianus duobus modis: primo negando assumptum, sic universe acceptum. Nam ut hoc axioma verum esset ac perpetuum in rebus naturalibus, ejus tamen contrarium multis exemplis astruitur libro sequenti (Cap. 3 et 5); non tamen sequeretur locum habere in nativitate Filii Dei, quæ supernaturalis est. Nam supra communem naturæ legem nasci potuit, ut voluit, qui naturam ipsam condidit, nec se naturæ legibus astrinxit. Secundo respondet concedendo illud assumptum, et ostendendo etiam habere locum in Christo, si sane et legitime intelligatur et exponatur. Nam sensus illius axiomatis legitimus est, filium debere esse homoousion parentibus, secundum eam naturam quam ab eis accepit, sive qua parte eorum filius est. Christus autem Deus non accepit a Maria naturam divinam, sed humanam; nec est ejus filius, nisi quatenus homo: ac proinde satis est si matri sit homoousios quatenus homo, quemadmodum Patri est homoousios quatenus Deus. Atque hæc solutio, ut facilior, ita et multo solidior est priore.

Id est, non tam matri ascribendum, quod ex ea natus sit Dei Filius, quam ipsi nato, qui sic natus

ipse natus est ut voluit, ejus fuit hoc ipsum ut nasceretur. Interim ^a qui homoousion parenti dicit nativitatem esse debere, ego Dominum Jesum Christum homoousion dico fuisse et Patri pariter, et matri. Pro personarum enim diversitate reddidit parenti unicuique similitudinem suam. Secundum divinitatem enim homoousios Patri, secundum carnem autem homoousios matri fuit. Non quod alter qui homoousios Patri, alter qui homoousios matri, sed quia idem Dominus Jesus Christus et homo natus et Deus utriusque in se parentis habuit proprietatem, dum et in eo quod homo est humanæ matris reddidit similitudinem, et in eo quod Deus Dei Patris habuit veritatem.

CAPUT XIV.

Comparat hunc errorem cum Pelagianorum doctrinâ.

Alioquin si non idem Christus ex Maria est qui ex Deo natus, duos absque dubio Christos facis, secundum illud scilicet Pelagianæ impietatis scelus, quæ solitarium hominem ex Virgine natum asserens, ^b eruditorem eum dixit humani generis, magis quam redemptorem fuisse; quia non redemptionem vite hominibus, sed vivendi dederit exemplum: videlicet ut sequentes eum homines dum similia agerent, ad consimilia pervenirent. Una ergo impietatis vestra origo, eadem errorum radix est. Illi solitarium hominem ex Maria natum asserunt, et tu idem. Illi filium hominis a Filio Dei separant, et tu idem. ^c Illi Salvatorem aiunt per baptismum Christum esse factum, tu in baptismo templum Dei factum. Illi eum Deum non negant factum post passionem, tu negas eum etiam post ascensionem. In uno ergo admodum tantum distat vestra perversitas, quod illi in terris blasphemare videntur Dominum, tu et in cælo. Vicisti ac supergressus es, non negamus, quos

ALARDI GAZÆI

est, ut voluit, et quando voluit, et ut ex Virgine nasceretur effecit. Non hic, ait S. Leo (*Serm. 2 de Nativit.*), cogitetur parentis conditio, sed nascentis arbitrium; qui sic homo natus est, ai volebat, et poterat. Si veritatem quæris, humanæ naturæ cognosce materiam; si rationem scrutaris originis, virtutem confitere divinam.

^a Parenti potius quam parienti, tum hic, tum superius, legendum colligitur ex sequentibus, ubi dicitur, velut explicationis gratia: *Patri pariter et matri*. Et paulo post: *Utriusque parentis*. Esset tamen generalior sententia si *parenti* legatur, et natiuitas pro omni fetu accipiatur.

^b Pelagiani negantes peccatum originale, et gratiæ necessitatem, consequenter negarunt Christum nos redemisse, aut pro nobis satisfecisse, sed ad hoc tantum venisse, ut doctrina et exemplo suo homines erudiret, et ad virtutis studium provocaret: unde eruditorem et doctorem eum, non redemptorem et mediatorem, agnoscebant, ut superius ostensum est. Quem errorem ex parte secutus est Petrus Abailardus (*Lib. 1 cap. 3, epist. 190*), tempore D. Bernardi, qui ipsum acriter impugnavit; quamvis enim ille non negaret peccatum originale, negabat tamen Christum nos redemisse et liberasse de potestate diaboli. Dominatur idem error ab Innocentio II, in rescripto ad ipsum Bernardum, quod exstat inter epistolâs ejusdem (*Epist. 194*).

^c Hujus hæresis primi auctores Ebion et Cerin-

A imitaris. Illi quasi aliquando desinunt Deum negare, tu nunquam. Quamquam nec illorum habenda sit ad plenum vera confessio, quæ Salvatori post passionem tantum honorem divinitatis impertunt; et cum cum ante Deum negent, postea confitentur: quia, ut mihi videtur, in Deo qui partem denegaverit, totum negat; et qui non semper fuisse confessus fuerit, semper negat. Sicut et tu, etiam si hodie in cælo Dominum Jesum Christum, qui ex Maria virgine natus est, verum Deum diceres, tamen nisi semper Deum diceres, non vere confitereris. Sed videlicet non vis mutare in aliquo aut variare sententiam: quem natum hominem solitarium dicitis, etiam hodie Deum non esse contendis. O nova ac singularis impietas! quem enim hæreticis hominem esse asseris, Deum nec tamen hæreticis confiteris.

CAPUT XV.

Eos qui huic errori patrocinantur duos Christos agnoscere ostendit.

Sed tamen, dicere institueram, duos a te absque dubio Christos fieri, id ipsum dilucidandum est. Dic mihi, quæso, tu qui Christum a Filio Dei separas, quomodo in symbolo Christum ex Deo natum esse fatearis? Ais enim: Credo in Deum Patrem, et in Christum Jesum Filium Dei. Habes ergo hic Jesum Christum Filium Dei. Dicitis autem ex Maria non eundem Filium Dei natum. Ergo alter ex Deo Christus, alter ex Maria. Duo ergo in sententia tua Christi sunt. Qui cum in symbolo Christum non neges, alterum ex Maria Christum asseris quam eum quem in symbolo confiteris. Sed dicitis forsitan Christum non esse ex Deo natum; et quomodo in symbolo ais: Credo in Jesum Christum Filium Dei? Aut negaturus es ergo symbolum, aut confessorus

COMMENTARIUS.

Ilus, tempore apostolorum, ut docet Irenæus lib. 1 contra hæreses cap. 25, et Tertullianus lib. de Carne Christi. Illi namque separabant Christum a Jesu, et Jesum nudum hominem esse volebant ex Maria et Joseph natum; Christum autem Filium Dei æternum, anno trigesimo, dum baptizaretur, in Jesum descendisse in specie columbæ, et in eo habitasse, et hoc modo fuisse Jesum unitum cum Christo, per societatem quamdam et inhabitationem. Quam hæresim postea iterum excitarunt Pelagianæ, de quibus hæc agitur, dicentes purum hominem esse natum, et emendem suis meritis, anno demum trigesimo factum esse Christum, et post passionem suis etiam meritis factum esse Deum, et posse eodem modo alios homines suis viribus, bene vivendo, ad beatitudinem pervenire, sicut Christus pervenit. Ita Cassianus lib. 1 cap. 3 Pelagianorum errores commemorans: *Addiderunt, inquit, Dominum Salvatoremque nostrum post baptismum, factum esse Christum; post resurrectionem, Deum; alterum assignantes unctiois mysterio, alterum merito passionis*. Sic ipse. Hos demum secutus est Nestorius; qui hoc tamen amplius addidit, ut Christum etiam post ascensionem suam Deum esse negaret, et purum hominem astrueret, in hæc declarat. Eiusdem erroris præcones, et antesignani Theodorus Mopsuestenus, Anastasius quidam, et alii Nestorii assectæ et patroni, ut refert Theodoretus lib. 4 de Hæret.

Filium Dei Christum. Si autem confiteris in syn- A bolo. Christum Filium Dei, necesse est ut eundem ex Maria confitearis Christum Filium Dei. Aut si alium ex Maria Christum asseris, duos utique Christos esse blasphemias [Lips. in marg. blasphemias].

CAPUT XVI.

Ostendit insuper doctrinam hanc Trinitatis confessionem evertere.

Sed tamen, etiamsi perversitas ac perfidia tua hac symboli fide non concludatur, nonne, quæso, ratione ipsa ac luce veritatis obrueris? Dic mihi, quæso, quisquis ille es, hæretice. Trinitas certe est quam credimus, quam confitemur, Pater et Filius et Spiritus sanctus. De majestate Patris ac Spiritus nulla quæstio est. Filio calumniaris, eo quod non eundem ex Maria dicas editum quem ex Deo Patre generatum. Die mihi ergo: cum Filium Dei unigenitum natum ex Deo ^a non negas, hunc qui ex Maria natus

est, quem velis esse? Dicis hominem solitarium, juxta illud quod ipse dixit: ^b *Quod natum est ex carne caro est* (Joan. III). Sed appellari homo non potest solitarius, qui sola non est humanæ creationis lege generatus. Quod enim in ea natum est, inquit angelus, *de Spiritu sancto est* (Matth. II). Et hoc tamen etiam tu ipse, qui omnia admodum sacramenta salutis negas, negare non audes. Cum ergo ex Spiritu sancto natus sit, et dici homo non queat solitarius, qui est Deo inspirante conceptus; si ille non est, qui, juxta Apostolum, *semetipsum exinnavit, formam servi accipiens* (Philipp. II); et *Verbum caro factum est* (Joan. I); et *humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem* (II Cor. VII); et qui *propter nos egenus factus est, cum esset dives* (Philipp. II); dic mihi ergo, quis ille est, qui et ex Spiritu sancto editus, et Deo obumbrante conceptus? Alterum ^c absque dubio esse dicis. Duo ergo

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Perperam omisa fuerat negativa non in præcedenti editione, sensu penitus everso. Non enim negabat Nestorius Dei Filium ex Deo Patre natum, ut notum est, et textus manifestat.

^b Hoc etiam loco auiebat Nestorius, ex eodem sic ratiocinans: *Quod natum est ex carne, caro est: Christus natus est ex carne; ergo Christus est caro.* Quod quidem totum verum est; at nihil pro Nestorio facit. Quis enim negat Christum esse carnem, cum Verbum caro factum sit (Joan. I), et in hoc totum mysterium Incarnationis consistat? At non inde efficitur Christum esse tantummodo carnem, et proinde hominem solitarium, id est nudum hominem, non Deum; aut alium esse carnem, seu hominis filium, alium spiritum, ut volebat Nestorius; sed eundem esse carnem et spiritum. Nam sequitur ibidem: *Quod natum est ex spiritu, spiritus est.* Unde similis argumentum contra Nestorium concluditur: *Quod natum est ex spiritu, spiritus est: Christus natus est ex spiritu, id est, Deo, nam spiritus est Deus, Joannis IV; ergo Christus Spiritus est.* Non ergo tantum caro; sed caro et spiritus, id est, homo et Deus: caro ex carne, spiritus ex spiritu; nam si prior sententia in Christo locum habet, cur non et posterior? Tangit hoc argumentum Tertullianus lib. de Carne Christi cap. 18: *Domini, inquit, sententialiter et definitive pronuntiavit: Quod in carne natum est, caro est, quia ex carne natum est. Sed si de homine tantummodo dixit, non et de semetipso, plane nega hominem Christum, et ita defende non et in ipsum competisse. Atquin subjicit: Et quod de spiritu natum est, spiritus est: quia spiritus est, et de Deo natus est.* Et libro adversus Præxean (Cap. 27): *Ex his Jesus constituit, ex carne homo; ex spiritu spiritus.* Sic ipse. Sicut ergo ex posteriore sententia et syllogismo non recte concluditur Christum esse solummodo spiritum; ita neque ex priore recte infertur ipsum esse solummodo carnem, et non spiritum. *Nam ex uno, inquit ibidem Tertullianus, hæc esse possunt. Ex his Jesus constituit, etc.* Verum aliam illorum verborum Christi sententiam, et a sensu Nestorii longe diversam, proponit et explicat doctissimus Maldonatus, cujus verba ad hujus loci elucidationem maxime opportuna hic ascribere operæ pretium duxi: *Bene, inquit (In comment. Joan. III) a Theophylacto observatum est, carnem hoc loco pro homine carnali, spiritum pro spirituali, id est, substantiva pro adjectivis. Totus enim homo dicitur ex carne nasci, et totus caro esse, quamvis animus altera ejus pars nec ex carne nascatur, nec caro sit; quia ex sanguinibus, et ex voluntate carnis, et ex voluntate viri, hoc est, carnali et humano more*

natus, quo qui nascuntur, peccatores, id est, carnales nascuntur, et animus ipse, licet substantia spiritualis, peccato inquinatus carnalis est. Contra vero caro cum peccato libera est Deoque conjuncta, spiritus dicitur: Qui adhæret, inquit, Domino, unus spiritus est. I Cor. VI. Hinc quæstio illa facile solvitur, quam Chrysostomus et Euthymius merito excitatam non satis, meo quidem judicio, explicaverunt. *Si quod natum est ex spiritu, spiritus est, Christum, qui ex Spiritu sancto natus est, spiritum esse oportere. Respondent enim illi etiam ex carne Virginis natum esse, itaque veram habere carnem. Quasi reformident concedere Christum spiritum esse, non carnem, et ex spiritu, non carne natum esse: quod eo quidem sensu quo Christus hic loquitur reformidandum non erat. Nam quamvis Christus veram habeat carnem, veraque ex carne natus sit; tamen eo sensu quo hic ipse loquitur, neque ex carne natus est, neque caro est. Nasci enim ex carne, hoc in loco, est humano nasci more, nasci ex homine peccatore hominem peccatorem, atque hoc ipsum est esse carnem: et Christus neque peccator, neque ex homine peccatore natus est. Itaque carnem habet, sed caro non est. Contra vero spiritum esse, et ex spiritu nasci, est Deo similem esse, ejusque spiritum accipere: quæ duo cum in Christo maxime fuerint, maxime ille omnium et ex spiritu natus est, et spiritus est.* Ilucusque Maldonatus.

^c Hoc enim Nestorii dogma peculiare et vulgatum: alium vel alterum esse Jesum ex Virgine natum, et alium Dei Filium ex Patre natum, ut ex toto hoc tractatu et aliunde constat; et quod inde revera sequitur, quamvis Nestorius non exprimeret, duos esse Filios in Christo, duo supposita, duas personas distinctas. Cujus occasione duæ agitantur quæstiones apud scholasticos (Mag. Sentent. lib. III dist. 6, et DD. ibid.): una, an Christus dici possit alius atque alius, vel alter et alter, vel plures aut duo in masculino. Quæ quidem licet subtiliora, tamen ad hujus loci spectari videntur intelligentiam, proinde non omnino prætereunda. Quod ad primum attinet, vera et catholica sententia est, Christum non posse dici alium atque alium, vel alterum et alterum, neque posse dici duos vel plures; sed omnino dici debere unum et eundem; quæ sententia apud Patres est notissima, et optima ratione ab iisdem confirmatur, quia sicut unus masculine proprie refertur ad unitatem personæ, ita alius et alter, et duo vel plures ad personarum distinctionem. Unde in divinis dicimus alium esse Patrem, alium Filium, alium Spiritum sanctum, quia *alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti*, ait S. Athanasius. Cum autem in

sunt: id est, et ille qui est ex Deo Patre in cœlo genitus, et ille qui ex Mariâ Deo inspirante conceptus. Ac per hoc ^a quartus est hic, quem introducis: quem in tantum cum verbis hominem solitarium dicas, re ipsa solitarium non fuisse confirmas; ut eum, etiamsi non ita ut debes, tamen et honorabilem et venerandum et adorandum esse fatearis. Ergo cum et adorandus sit utique Dei Filius qui ex Patre natus, et adorandus qui per Spiritum sanctum ex Mariâ procreatus; duos ergo et honorabiles tibi et venerabiles facis, quos in tantum a se dividis, ut

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS

Christo unica dumtaxat sit persona, consequens est ut alius et alius dici nullatenus debeat. Atque hæc doctrina probatur esse de fide, omnibus Scripturæ testimoniis, quibus probari potest; et probavit hæc tenus ac deinceps Cassianus Christum unum et eundem esse Deum et hominem; et absolute etiam definita est in concilio Alexandrino, in epistola ad Nestorium, quæ est decima inter epistolas Cyrilli, et probata in concilio Ephesino in confessione fidei, et canone 2 et 5, ubi damnantur qui Christum in duos dividunt; et Chalcedonensi, act. prima, ubi definitur Christum esse unum. Canone autem tertio damnatur qui dixerit alium esse Dei Verbum, alium Christum, qui passus est. In sexta synodo, actione 4, ex epistola Agathonis papæ, ubi expresse dicitur Christum non esse alium et alium, neque esse alium in alio Christo. Denique in concilio Lateranensi sub Martino primo, consultatione 5, canone 6, delinitur Christum esse unum et eundem. Patres etiam tum Græci, tum Latini, idem docent. Athanasius in symbolo de Christo loquens: *Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus.* Leo Magnus epist. 95, cap. 4, damnat eum qui dixerit Christum esse alterum et alterum. Hilarius ix de Trinitate: *Et cum non alius sit filius hominis, alius Filius Dei, etc.* Augustinus Enchiridii cap. 38: *Utrumque simul, scilicet Deus, et homo, non duo, sed unus Christus.* Id. Anselmus lib. de Incarnatione cap. 5; Damascenus lib. 1, cap. 5 et 7. Quoad alteram questionem, illud in primis tenendum est, quod quamvis in Christo sit aliud atque aliud, hoc est, alia natura divina, alia humana, non tamen proprie neque usitate dici potest: Christus est aliud atque aliud; et multo minus dicendus est esse plura, vel duo. Rationem luculenter explicat D. Thomas his verbis (in p., q. 47, a. 1): *Dicendum quod natura secundum se considerata, prout in abstracto significatur, non vere potest predicari de supposito, seu persona, nisi in Deo, in quo non differt quod est, et quo est, ut in prima parte habitum est. In Christo autem cum duæ sint nature, divina scilicet et humana, altera earum, scilicet divina, potest de eo predicari et in abstracto et in concreto: dicimus enim quod Filius Dei, qui supponitur in hoc nomine Christus, et est divina natura, et est Deus. Sed humana natura non potest predicari de Christo secundum se in abstracto, sed solum in concreto, prout scilicet significatur in supposito. Non enim vere potest dici quod Christus sit humana natura, quia humana natura non est nata predicari de suo supposito. Et infra: Nestoriani, ponentes in Christo duas personas, dicebant: Christum non solum esse duo neutraliter, sed etiam duos masculive. Quia vero nos ponimus in Christo unam personam, et unum suppositum, ut ex supradictis patet, sequitur quod dicamus quod non solum Christus est unus masculive, sed etiam quod est unum neutraliter. Et in solutione quinti argumenti addit, quod in mysterio divine Trinitatis natura divina predicatur etiam in abstracto de tribus personis: et ideo simpliciter potest dici quod tres persone sint unum. Sed in mysterio Incarnationis non predicantur ambe nature in abstracto de Christo: et ideo non potest sim-*

peculiariter suo quemque honore venereris. Ac per hoc intelligis quod negando ac separando a se Filium Dei, totum, quantum in te est, sacramentum divinitatis evertis. Dum enim quartam in Trinitate personam conaris inserere, vides te totam Trinitatem penitus denegasse.

CAPUT XVII.

Qui in uno catholice religionis articulo hallucinatur, universam fidem fideique meritum evacuat.

Quæ cum ita sint, ^b negans ergo unum Jesum

COMMENTARIUS

placiter dici quod Christus sit duo. Hactenus S. Thomas. Quod igitur apud Patres interdum legitur Christum esse aliud atque aliud, propter duas in eo naturas, ut apud Hilarium lib. ix de Trinitate, dicentem quod Christus sit aliud de Patre, aliud de matre, apud Augustinum lib. 1 de Trinitate c. 7, et B. Enchir. 38, ubi dicit Christum esse aliud propter Verbum, et aliud propter hominem: hæc et inijusmodi sententiæ impropræ censendæ sunt, et commodam requirunt interpretationem, ut sensus sit, in Christo esse, vel Christum in se habere aliud atque aliud, id est, aliam atque aliam naturam. Ita enim contra Felicium scribens, seipsum Augustinus exponit, ubi eum dixisset, *In mediatore Dei et hominum, aliud Dei Filius, aliud hominis filius, subdit (Cap. 41): Aliud, inquam, pro distinctione substantiæ, non alius pro unitate personæ.* Gregorius autem Nazianzenus in epistola 1 ad Celedonium, magis proprie et accurate locutus: *Aliud, inquit, et aliud sunt, ex quibus est Salvator, non tamen alius atque alius. Absit. Ambo enim hæc connexionem unum sunt.* Et infra: *Ergo secundum aliud et aliud, primogenitus secundum humanitatem, unigenitus secundum divinitatem.*

^a Christus scilicet nature filius secundum Nestorium, utpote tribus personis divinis quodammodo a-citus et associatus, et velut ascriptus Deus, quomodo deos ascriptus vocantur gentes Græcæ, *παρεργάτους*, minorum gentium deos, qui ex hominibus in deorum ordinem cooptati fuissent (Cicero de Legibus; Lucianus Dialogo: *Jupiter tragædus; Greg. Nazianz. Orat. 51*). Quamvis enim Christus homo solitarius Nestorio diceretur, id est, a persona Verbi et a divinitate sejunctus; pari tamen honore colendus et adorandus censebatur, ob arctissimam cum ipso conjunctionem, non tamen hypostaticam et personalem, sed accidentalem dumtaxat, et precariam, ut superius explicatum est: unde et inferius quartam vocat in Trinitate personam. Quem errorem spectavit D. Augustinus tract. 78 in Joannem, ubi ait: *Agnosco geminam substantiam Christi, divinam scilicet, quæ æqualis est Patri; et humanam, quæ minor est Patre. Utrumque autem simul, non duo, sed unus est Christus: ne sit æternitas non Trinitas Deus. Sicut enim unus est homo, anima rationalis et caro: sic unus est Christus, Deus et homo: ac per hoc Christus est Deus, anima rationalis et caro.* Ita Augustinus. Porro aliam quaternitatem in divinis posuit quidam abbas Joachimus nomine; quam refutat, et damnat Innocentius III extra de summa Trinitate et fide catholica cap. 2 (Lib. 1 Decretalium tit. 1).

^b Hæc assertio, quamvis non absolute de omnibus fidei articulis, sed accommodata ad rem propositam, et secundum mentem Auctoris, ut apparet, de solis illis, qui ad mysterium Incarnationis pertinent, quique ex se mutuo dependent, et vicem coherent, ut sequentia declarant, exponi possit; tamen etiam generatim a D. Thoma assumitur, videlicet non posse haberi fidem unius articuli, absque fide alterius; et qui fidem unius amiserit, etiam cæterorum amittere. Probat autem S. Thomas hæc

Christum Filium Dei, negasti omnia. Nam et hæc ratio ecclesiastici sacramenti et catholicæ fidei est, ut qui partem divini sacramenti negat, partem non valeat confiteri. Ita enim sibi connexa et concorporata sunt omnia, ut aliud sine alio stare non possit, et qui unum ex omnibus denegaverit, alia ei omnia credidisse non prosit. Itaque si negas Deum Dominum Jesum Christum, necesse est ut, Filium Dei denegans, etiam Patrem neges. Quia juxta Joannis vocem : ^a *Qui non habet filium, nec patrem habet : qui autem habet filium, et patrem habet (Joan. 11)*. Negans ergo genitum, etiam genitorem negas. Negans quoque Filium Dei in carne natum, consequens est ut etiam in Spiritu natum neges, quia idem natus in carne, ^b qui prius natus in Spiritu. Non credens ergo in carne editum, necesse est etiam passum esse non credas. Non credens autem illius passionem, quid reliquum est, nisi etiam resurrectionem neges ? quia fides suscitati ex fide mortui est. Nec stare potest ratio resurrectionis, nisi fides mortis ante præcesserit. Negans ergo passum et mortuum, negas quoque ab inferis resurgentem. Consequens utique est ut neges etiam ascendentem, quia ascensio sine resurrectione esse non potuit. Et qui resurrexisse non creditur, necesse est nec ascendisse credatur,

ALARDI GAZÆI
ratione : Dicendum, inquit (2-2, q. 5. a. 3), quod in hæretico discredente unum articulum fidei, non manet fides, neque formata, neque informis. Cujus ratio est, quia species cujuslibet habitus dependet ex formali ratione objecti ; qua sublata, species habitus remanere non potest. Formale autem objectum fidei est veritas prima, secundum quod manifestatur in Scripturis sacris et doctrina Ecclesiæ, quæ procedit ex veritate prima. Unde quicumque non inhæret huic infallibili et divinæ regulæ doctrinæ Ecclesiæ, quæ procedit ex veritate prima in Scripturis sacris manifestata, ille non habet habitum fidei : sed ea quæ sunt fidei, alio modo tenet quam per fidem. Sicut si aliquis tenet mente aliquam conclusionem, non cognoscens medium illius demonstrationis, manifestum est quod non habet ejus scientiam, sed opinionem solum. Manifestum est autem quod ille qui inhæret doctrinæ Ecclesiæ, tanquam infallibili regulæ, omnibus assentit quæ Ecclesia docet : alioquin si de his quæ Ecclesia docet, quæ vult tenet, et quæ non vult non tenet, non jam inhæret Ecclesiæ doctrinæ, sicut infallibili regulæ, sed propriæ voluntati. Et sic manifestum est quod hæreticus, qui pertinaciter discredet unum articulum fidei, non est paratus sequi in omnibus doctrinam Ecclesiæ. Si enim non pertinaciter, jam non est hæreticus, sed solum errans. Unde manifestum est quod talis hæreticus circa unum articulum fidem non habet de aliis articulis, sed opinionem quamdam, secundum proprium voluntatem. Hæc S. Thomas : quibus etiam Scriptura suffragari videtur. Nam Apostolus hæreticos qualescumque censet naufragium facere in fide, atque adeo ab ea excidere, quos tamen constat non negare omnes articulos fidei, dum monet, ut *Habeamus fidem et bonam conscientiam, quam quidam, inquit, repellentes, naufragaverunt a fide (1 Tim. 1)*. Et ad Ephesios IV affirmat veram fidem non esse nisi unam, id est, per quam ab omnibus credantur eadem veritates divinitus revelatæ, et ab Ecclesia propositæ. His accedit concilium Tridentinum ss. 6, cap. 15, ubi simpliciter asseritur, per infidelitatem (enjus species est hæresis) amitti fidem. *Asserendum est, inquit, non modo infidelitate, per quam et ipsa fides amittitur, sed etiam quolibet mortali peccato, quamvis non amittatur*

A dicente Apostolo : *Qui enim descendit, ipse est qui ascendit (Ephes. IV)*. Ergo quantum in te est, Dominus Jesus Christus neque ab inferis resurrexit, neque cælum ascendit, neque ad dextram Dei Patris sedet, neque ad illum, qui exspectatur, examinationis ultimatæ diem veniet, nec vivos ac mortuos judicabit.

CAPUT XVIII.

Convertit sermonem ad ipsum adversarium contra quem disputat, et illum ad resipiscendum invitat. Reconciliationis sacramentum lapsis ad salutem necessarium.

Intelligis itaque, o infelix et furiosa perversitas, evacuasse te penitus omnem symboli fidem, omnem spei sacramentique virtutem. Et in Ecclesia insuper stare ausus es, et esse te sacerdotem putas : cum illa omnia denegaveris, per quæ sacerdos esse cœpisti ? Redi ergo ad viam rectam, recipe sensum pristinum, respice tandem si aliquando sapuisti. Regredere ad teipsum, si tamen habuisti in te quondam aliquid quod tunc regrediaris. Agnosce sacramenta salutis tuæ, per quæ innovatus, per quæ renatus es. Non minus tibi nunc opus sunt quam tunc fuerunt : ut ^c te per pœnitentiam nunc regenerent, ^d quæ per fontem ante generarunt. Tene ple-

COMMENTARIUS.

fides, acceptam justificationis gratiam amitti. Ubi licet non definitur expresse, tamen supponitur hæc veritas ut certa et indubitata. Cæterum in contrariam partem non desunt etiam argumenta complura, nec improbabilia : quibus tamen proferendis brevitalis causa supersedeo, ea contentus attulisse, quæ Auctoris nostri sententiam confirmant.

^a Verba Joannis apostoli in prima Canonica : *Quis est mendax, nisi qui negat quoniam Jesus est Christus ? Hic est Antichristus, qui negat Patrem et Filium. Qui negat Filium, nec Patrem habet : qui confitetur Filium, et Patrem habet (1 Joan. 11)*, id e-1, agnoscit. Proinde nescio unde acciderit ut pro Joannis antea legeretur, ipsius patris, qua-1 Dei Patris hæc esset vox : nisi quis malit legere, juxta pii patris vocem, quod de Joanne apostolo intelligendum sit.

^b Id est, in divinitate, juxta illud Joannis IV : *Spiritus est Deus.* Unde et sequenti cap. dicit : *Natum in Deitate, natum corpore, quod hic in carne.*

^c Id est, reparant ac restaurent. Nam regeneratio proprie baptismum convenit, quod est *lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti (Act. 11)*. Quia tamen hic confertur pœnitentia cum baptismum, velut cum prima generatione spiritali, non male dicitur et ipsa regeneratio, id est, altera, vel secunda generatio spiritalis (sicut frequenter a Patribus *(Tertul. lib. de Pœnit. ; Hieron. in cap. III Isai. ; Gratianus de Pœnit. dist. 1 ; Conc. Trid. ss. 14, cap. 2)* dicitur *secunda post naufragium tabula : secunda, scilicet post baptismum : post naufragium scilicet peccati*) baptismum vero dicitur regeneratio absolute, qui succedit generationi carnali, juxta illud Joannis III : *Nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.* Quod explicans postmodum subdidit : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, etc.*

^d Per fontem scilicet baptismum. *Generantur, si secundam renovationem et spiritalem quandam regenerationem, quæ fit per pœnitentiam, respicias ; at verius regenerantur, si primam generationem carnalem spectes, ut dictum est.* Est autem hic synecdochica quedam locutio, qua genus pro specie ponitur, *sacramenta salutis nostræ pro pœnitentia et baptismo, qui per fontem et fontes designatur, psal,*

num symboli ordinem : tene perfectam fidei veritatem. Crede in Deum Patrem, credè in Filium Deum : A in unum genitorem et in unum genitum (et eundem tamen ^a unigenitum et primogenitum) Dominum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

VI : *Benedicite Domino de fontibus Israel. Isaia XII : Hærietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris. Zach. XIII : Erit fons potens Domini David, et habitantibus Hierusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ.*

^a Primogenitus Christus secundum humanitatem, unigenitus secundum divinitatem, ait B. Gregorius Nazianzenus supra citatus (*Ad cap. XVI*). At queret quispiam cur non etiam primogenitus secundum divinitatem, et unigenitus secundum humanitatem? Cur non primogenitus Patris, sicut primogenitus matris, quemadmodum unigenitus et Patris et matris? Huic objectioni spero postmodum ex Patribus satisfactum iri, si pauca tantum præmiserò. In primis existimo Gregorium Nazianz. spectasse duo loca Evangeliorum notissima, quorum altero, videlicet Matthæi II dicitur *Maria peperisse filium suum primogenitum*, quod ad humanitatem spectat. Altero, nempe Joannis primo: *Deum nemo vidit unquam: unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit nobis.* Quod utique ad divinitatem refertur. Ex his itaque duobus locis utriusque Evangelii velut initialibus et pervulgatis Intulit, ut opinor, Nazianzenus sententiam illam, qua dixit Christum unigenitum secundum divinitatem, et primogenitum secundum humanitatem; non quod non sit etiam unigenitus matris secundum humanitatem, et primogenitus Patris secundum deitatem, sed quia Evangelium utramque appellationem ita distinxit, ut alteram a divinitate, alteram ab humanitate primo ei tribueret. Quod enim etiam secundum divinitatem primogenitus dicendus sit Christus, Scriptura manifestum facit, dum eum dicit *primogenitum omnis creaturæ, et primogenitum in multis fratribus (Coloss. I; Rom. VIII)*. Nam si primogenitus, certe genitus, nec ab alio quam a Deo Patre: ergo primogenitus Patris. Sed expressius id ipsum affirmat Apostolus ab Hebræos I, cum ait: *Et cum iterum introducit (Pater cœlestis) primogenitum in orbem terræ.* Itaque etsi verbo et notione aliud, re tamen ipsa primogenitus et unigenitus in Christo idem sunt: idem quippe unigenitus et primogenitus, tam Patris secundum divinitatem, quam matris secundum humanitatem: primogenitus quia primus; unigenitus, quia solus et unicus filius. At quomodo, inquis, primogenitus, si unigenitus, cum hæc videantur repugnare? Ubi enim secundo genitus nullus est, nec primogenitus esse potest: primum enim ad secundum, et quæ deinceps sequuntur, respectum habet. Hoc argumento utebantur, Helvidius contra quem D. Hieronymus, alique hæretici, qui de perpetua Mariæ virginitate male senserunt: qui quidem ex eo, quod evangelistæ Christum Mariæ primogenitum appellent, asserere conati sunt ipsam post Christi nativitatem alios talem filios ex Joseph genuisse; quorum collatione, Dominus noster primogenitus diceretur, existimantes eum solum primogenitum dici debere, post quem alii sunt geniti. Hinc D. Hieronymus in illud Matthæi I, *Accepti Joseph conjugem suam, et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum: Ex hoc loco, inquit, quidam perversissime suspicantur et alios filios habuisse Mariam, dicentes, primogenitum non dici, nisi qui habeat et fratres: cum hic mos sit divinarum Scripturarum, ut primogenitum non eum vocent, quem fratres sequantur, sed eum qui primus natus sit. Lege prædictum libellum adversus Helvidium.* Hæc Hieronymus: ex cujus sententia colligimus primogenitum duobus modis accipi, affirmative et negative. Priore modo primogenitus dicitur, qui primus inter fratres ex iisdem parentibus genitus, et post quem alii geniti sunt; quomodo Ruben primogenitus Jacob dicitur (*Genes. xxx*): et hoc modo,

repugnat eundem esse primogenitum et unigenitum. At hæc primogeniti significatio longe contractior et strictior est quam altera, qua primogenitus vocatur, ante quem non est alius genitus sive post ipsum aliqui geniti sunt, ut post Ruben, alii filii Jacob; sive nullus post ipsum genitus et natus, ut post Dominum nostrum nullus ex sacratissima Virgine Maria natus est: secundum quam primogeniti acceptionem, omnis unigenitus est etiam primogenitus, at non e diverso, ut notum est. Hoc igitur modo docet D. Hieronymus, et alii Patres infra citandi, Christum appellari primogenitum, non quod post eum alius genitus et natus sit filius, ut volebat Helvidius; sed quod ante eum nemo genitus sit: hunc enim frequentissimum Scripturarum esse usum, ut unigeniti etiam primogeniti dicantur: quia qui unigenitus est, necessario ante omnes alios, id est, nemo ante eum genitus est; quod est esse primogenitum. Sic Exodi IV Deus vocat populum Israel primogenitum suum, cum alium sui cultorem non haberet. Et cap. XII dicitur percussisse omnia primogenita terræ Ægypti: inter quæ non dubium quin aliqui unigeniti fuerint. Et cap. XIII jubet omnem primogenitum sibi sanctificari: consuetudo autem, legis interpres, etiam unigenitos docet intelligendos: alioqui expectandum erat, donec alii posterius geniti nascerentur. Cum igitur usitatioe Scripturarum more primogenitus appelletur, qui primus est genitus, et ante quem nullus alius ab iisdem parentibus est genitus, nec post eum aliquis gignendus, manifestum est, Christo Domino utrumque nomen et unigeniti et primogeniti propriissime convenire, sive a patre, sive a matre genitus consideretur. Solus enim ab æterno naturalis est Dei filius, omnisque creaturæ primogenitus ab Apostolo nuncupatur, quoniam ante omnia genitus est, et nihil ante ipsum (*Coloss. I*). Idem vero cum homo esse voluit, Maria factus est primogenitus; idemque unigenitus, quia primus et solus ex illa natus, nullum ut habeat fratrem ex eadem matre naturaliter procreatum. Sed quo magis hæc pateant et elucescant, audiamus nunc Patres de utraque jam dicta nomenclatura Christo Domino tribuenda non uno modo disserentes. Athanasius, contra Arianos, sermone 5, spectans duo loca Apostoli (*Coloss. I, Rom. VIII*), ubi Christus primogenitus dicitur respectu creaturarum: *Non potest, inquit, idem unigenitus et primogenitus esse, nisi alio atque alio referatur, ut unigenitus quidem habeatur, ob generationem ex Patre; primogenitus vero, ob condescensum ad creaturas, et multorum fratrum, quæ inde efficitur, congermanitatem.* Cum igitur duo ista inter se contraria sint, merito quis dicat obtinere potissimum in verbo proprietatem unigeniti, eo quod non sit aliud Verbum, aut alia Sapientia, quam ipse qui solus, unicus ac verus est Patris sui Filius, et non cum causa adjuncta, sed simpliciter unigenitus Filius, qui est in sinu Patris appellatus: primogenitus autem dictus cum additamento causæ: creaturarum enim gratia, primogenitus est factus. Sic Athanasius. Ubi advertet quod non negat absolute Christum dici debere primogenitum respectu Patris, sed docet hæc ex parte magis ei convenire proprietatem unigeniti quam primogeniti: respectu autem creaturarum, magis convenire proprietatem primogeniti quam unigeniti. Quo etiam sensu Gregorius Nazianzenus superius dixit *Christum unigenitum secundum divinitatem; primogenitum vero secundum humanitatem.* Similiter et Cyrillus Alexandrinus lib. de Fide ad Theodosium: *Idem, inquit, unigenitus et primogenitus est. Unigenitus quidem, ut Deus: primogenitus vero, quatenus secundum æconomicam unionem inter nos et inter multos fratres homo versatus est, quo et nos quoque in ipso et per ipsum secundum naturam et gratiam, filii Dei efficeremur. Secundum naturam quidem, vel naturales,*

omnium Jesum Christum, homoousion Patri: natum in deitate, natum in corpore: duplicis quidem natiuitatis, sed unius majestatis. Qui creator omnium creaturarum idem fuerit natus ex Patre, qui postea natus ex Virgine.

CAPUT XIX.

Temporalem Christi ortum nihil honoris aut virtutis detraxisse diuinitati.

Hoc enim, quod ex carne atque in carne venit, ortus ejus fuit, non imminutus: et natus tantum est, non demittatus. Quia licet in forma Dei manens, formam serui assumpserit, infirmitas tamen habitus humani non infirmavit naturam Dei: sed incoluimus utique atque integra diuinitatis virtute in carne hominis totum quod actum est, ^a profectus fuit hominis, non defectio majestatis. Nam cum editus in carne humana Deus est, ^b nondum est in carne natus, ne Deus in se maneret, sed ut Deo in se manente homo Deus esset. Et ideo Martha cum carnalibus oculis hominem cernebat, spiritalibus tamen Deum confitebatur, dicens: *Utique, Domine, ego credidi quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in mundum venisti* (Joan. xi). Ideo Petrus, reuelante Spiritu sancto, cum extrinsecus filium hominis aspiceret, Dei tamen Filium

prædicabat, dicens: *Tu es Christus Filius Dei vivi* (Math. xvi). Ideo Thomas, cum carnem tangeret, Deum se tetigisse credebat, dicens: *Dominus meus et Deus meus* (Joan. xx). Unum enim Christum omnes confitebantur, ne duos facerent. Hunc ergo crede; et ita crede Dominum omnium Jesum Christum, unigenitum et primogenitum, eundem rerum creatorem, quem hominum conservatorem: eundem prius conditorem totius mundi, quem postea redemptorem generis humani. Qui cum Patre atque in Patre permanens, Homoousios Patri, juxta Apostolum, *formam serui accipiens, humiliavit se usque ad mortem, mortem autem crucis*: et juxta symbolum: *Natus est ex Maria Virgine, crucifixus sub Pontio Pilato, et sepultus; et tertia die resurrexit, secundum Scripturas; et in cœlum ascendit; et iterum veniet judicare vivos et mortuos. Hæc est enim fides nostra, hæc est salus nostra: Deum ac Dominum Jesum Christum, eundem et ante omnia credere, et post omnia. Quoniam, ut scriptum est, ^c *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula* (Hebr. xiii). In heri enim omne præteritum tempus ostendit, in quo ante principium natus a Patre est. In hodie autem sæculi hujus spatia, in quo rursus ex Virgine natus est, passus est, re-*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tamquam membra ipsius: participatione vero et secundum gratiam per ipsum in Spiritu. Quemadmodum igitur Christi humanitati, propterea quod secundum dispensationis copulam, verbo conjuncta est, unigenitum esse et dici proprium effectum est: ita Verbo, eo quod unum est carni, id peculiare factum est, ut inter multas fratres primogenitus sit et appelletur. Porro D. Hieronymus contra Helvidium ostendit Christum etiam secundum humanam naturam unigenitum ut et primogenitum vere dici et esse. Ex hoc, inquit (scilicet loco Matthæi supra citato), Helvidius nititur approbare primogenitum non posse dici, nisi eum qui habeat et fratres: sicut unigenitus ille vocatur qui parentibus solus sit filius; nos autem ita definimus: *Quis unigenitus est et primogenitus: non omnis primogenitus est unigenitus. Primogenitus est, non tantum post quem et alii, sed ante quem nullus; alioquin si non est primogenitus, nisi is tantum quem sequuntur fratres, tandem sacerdotibus primogenita non debentur, quamdiu et alii non fuerint præcreati; ne forte partu postea non sequente, unigenitus sit, et non primogenitus. Et infra: Denique interrogo de Joanne, quem constat esse unigenitum, an et primogenitus fuerit? Utrumne et ipse, secundum legem, pro lata ei legi fuerit obnoxius? ambigi non potest. Certe de Salvatore Scriptura sic loquitur: Cum expleti essent dies purificationis eorum, secundum legem Moysi, duxerunt eum in Hierusalem ut offerrent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur, etc. (Luc. ii). Si hæc lex tantum ad primogenitos pertinet: primogenitum autem sequentes faciunt, non debuit lege primogeniti teneri, qui de sequentibus ignorabat. Sed quia tenetur lege primogeniti etiam ille quem fratres non sequuntur, colligitur eum primogenitum vocari qui vulvam aperiat, et ante quem nullus sit; non eum quem frater post genitus subsequatur. Hæc D. Hieronymus, et quæ sequuntur in eandem sententiam. Accedit et Damascenus, qui lib. iv de Fide orthodoxa, cap. 8 ita scribit: *Primogenitus est qui primus genitus est, sive unigenitus, sive ante alios fratres. Sic igitur diceretur Filius Dei primogenitus, et non etiam diceretur unigenitus, suspicari possemus creaturam**

ipsum esse primogenitum, tamquam ipse esset creatura. Quia vero et primogenitus et unigenitus dicitur, oportet utrumque in ipso salvare (Vide ibi Comment. Biblii). Primogenitum dicitur ipsum omnis creaturæ, quia ipse ex Deo, et creaturæ ex Deo; sed ipse ex substantia Dei Patris solus intemporaliter genitus, et idcirco non abs re unigenitus. Primogenitus, et non primocreatus: nam creatura non est ex substantia Patris, sed voluntate ejus ex nihilo ad esse deducta. Primogenitus autem in multis fratribus. Nam et unigenitus ex matre existit. Posteaquam participavit carni et sanguini, sicut et nos, et homo factus est, facti sumus etiam et nos per ipsum filii Dei, adoptati per baptismum. Ipse vero natura Filius Dei, primogenitus in nobis adoptione, et gratia filii Dei factis, et fratribus ejus existentibus factus est, etc. Vide Isidorum Pelusiotam epist. lib. iii epist. 51, et Hspalensem lib. de Differentiis q. 5, denique S. Thomam iii p., q. 28, art. 5.

^a Leo pontifex sermone 11 de Passione Domini: *Hæc, inquit, fidei regula, quam in ipso exordio symboli per auctoritatem Apostolicæ institutionis accepimus, Dominum nostrum Jesum Christum, quem Filium Dei Patris omnipotentis unicum dicitur; Eundem quoque de Spiritu sancto natum ex Maria virgine confitemur. Nec ab ejusdem majestate discedimus, cum ipsum crucifixum, et mortuum, et die tertia credimus suscitatum. Omnia enim quæ Dei sunt et quæ hominis, simul et humanitas et deitas explet: ut dum passibili impassibilis inest; nec virtus infirmitate affici, nec infirmitas passit virtute superari. Et sermone 8 de Nativitate: *Deus Dei Filius, de sempiterno et ingentito Patre unigenitus, sempiternus manens in forma Dei, et incommutabiliter atque intemporaliter habens non aliud esse quam Pater, formam serui sine sua detrimento majestatis accepit, ut in sua non proveleret, non ipse in nostra descenderet. Unde utriusque naturæ in suis proprietatibus permanens, tantæ est unitatis facta communitas, ut quidquid ibi est Dei non sit ab humanitate distinctum, quidquid autem est hominis non sit a deitate divisum* (Vide eundem serm. 1 et 2 de Nativitate).*

^b Id est, non ita est in carne natus, ut non Deus in se maneret.

^c Hæc sententia superius citata et explicata est.

surrexit. In eo vero quod ipse in sæcula dicitur, A prophetarum atque sanctorum divinitas venit : ergo
 a omnis futuræ æternitatis immensitas designatur. et in illis in quibus habitare dignatus est, Verbum
 caro factum est : ergo per unumquemque illorum
 exinanivit semetipsum, formam servi accipiens. Ac
 per hoc nihil novum nec præcipuum in Christo factum
 est; nihil singulare, nihil mirabile nec conceptio
 ipsius habuit, nec nativitas, nec mors.

CAPUT XX.

Docet ex dictis non effici ut Deus mortalis vel carneus ante sæcula fuisse dicatur, etsi idem sit Christus qui ab æterno Deus et in tempore homo factus est.

Sed dicis forsitan : Si eundem in fine temporum natum dicam ex Virgine, qui ante omnia natus fuerit ex Deo Patre, carneum me etiam ante mundi initia Deum dicere : qui ipsum dicam postea hominem, quem semper Deum : ac per hoc hominem illum qui natus sit, postea semper fuisse. Nolo te hac ignorantie cæcitate atque hac errorum nocte confundi, ut putes me ^b hominem qui ex Maria natus est, ante exordia rerum asserere, et Deum etiam ante principia mundi semper corporeum prædicare. Non ita, B
 inquam, non ita dico, quod priusquam nasceretur homo, in Deo fuerit, sed quod postea in homine natus Deus sit. Non enim caro illa quæ ex carne Virginis nata est, semper fuit, sed Deus, qui semper fuit, ex carne Virginis in carne hominis advenit. Verbum enim caro factum, ^c non carnem secum exhibuit, sed carni se hominis dignatione divinitatis univit. Dic enim mihi quando vel ubi Verbum caro factum est, aut ubi exinanivit semetipsum formam servi accipiens, aut ubi egenus factus est, cum esset dives? nisi in illo sacro Virginis utero, ubi, dum incarnatur, Verbum Dei caro dicitur factum; dum editur, formam servi in veritate suscepit; dum humana conditione patibulo affligitur, fit egenus, et pauper redditur passione carnali, cum esset majestatem divinam dives? C
 Alioquin, si, ut ipse ais, post hæc in eum, ut in unum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Alii codices : *Omnis futura æternitas et immensitas designatur.*

^b *Hominem*, nempe ut hominem, vel secundum humanam naturam. Alioquin simpliciter et absolute vera est hæc propositio, demonstrato Christo : homo iste ex Maria natus ante exordia rerum et ante sæcula existit : quia homo supponit pro persona, quæ non alia est in Christo quam persona Filii Dei, quæ semper et ab æterno fuit (S. Thom. p. iii, q. 16, a. 9, et Mag. Sentent. inii. dist. 12). Unde ipse de se in Evangelio loquitur Joannis vii : *Antequam Abraham fieret, ego sum* : quod non minus vere sic eloqui potuit : *Antequam mundus fieret, ego sum*. Sic enim alibi loquitur : *Pater, clarifica me claritate quam habui apud te priusquam mundus fieret* (Joan. xvii). Et jam olim Paulus Samosatensis hæreseos damnatus est, quod diceret Christum non semper fuisse, sed initium ex Maria habuisse, ut refert S. Augustinus hæresi 44 (Euseb. lib. vii Histor. c. 24). Et illud Arii de Christo dictum, *Erat, quando non erat; et non erat, antequam nasceretur*; a Patribus Nicænæ synodi anathemate damnatum (Rufin. lib. i Histor. Eccles.). Sicuti ergo Filius hominis est ubique, et in cælo et in terra, quemadmodum ipse ait, *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis, qui est in cælo* (Joan. iii), non quod in cælo tum esset quatenus Filius hominis, sed quod idem esset Dei et hominis filius : ita vere dicitur homo ille semper fuisse, ratione personæ, non ratione humanæ naturæ, ut Nestorius somniabat, aut cavillabatur : quemadmodum ex eo quod per incarnationem corporeus facius sit Dei Filius, inferebat ipse ab æterno corporeum fuisse, tam nugatorie quam fraudulenter,

CAPUT XXI.
Christum ab æterno fuisse, divinarum Scripturarum tradit auctoritas.

Et tamen, ut ad superiora redeamus, cum hæc ita sint omnia, sicut diximus : quomodo Jesus Christus (quem tu hominem tantummodo esse asseris, etiam antequam ex Virgine nasceretur) semper fuisse legitur et a prophetis atque apostolis Deus etiam ante sæcula prædicatur? dicente Paulo, *unus Dominus Jesus, per quem omnia* (I Cor. viii). Sed et alibi : *Quoniam in Christo, inquit, creata sunt omnia in cælis et in terra, visibilia et invisibilia* (Coloss. i). Symbolum quoque et humana pariter et divina auctoritate contextum : *Credo, inquit, in Deum Patrem, et in Deum* [Lips. in marg. *Dominum*] *Jesum Christum, Filium ejus unigenitum, et primogenitum totius creaturæ*. Et post alia : *Deum verum ex Deo vero : per quem et ^d sæcula compaginata sunt, et omnia facta*. Et item : *Qui propter nos venit, et natus est ex Maria virgine, et crucifixus, et sepultus*.

CAPUT XXII.

Conjunctio hypostatica facit ut ea quæ carnis sunt in Christo, Deo tribuantur.

Quomodo ergo cum ipsa ^e confessione nostra ante

^c Carnem scilicet prius existentem, vel aliunde acceptam : quomodo Apollinaris dicebat Christum de cælo traxisse corpus, et per Virginis uterum quasi per canalem permeasse : quemadmodum referunt Epiphanius et Augustinus lib. de hæresibus. Vel ut alii dicentes carnem Christi conceptam prius quam a Verbo assummeretur. Contra quem errorem idem Augustinus lib. de Fide ad Petrum cap. 18 : *Firmissime, inquit, crede, et nullatenus dubites, non carnem Christi sine divinitate conceptam in Virginis utero, priusquam susciperetur a Verbo, sed ipsum Verbum Deum suæ carnis acceptione conceptum, ipsamque carnem Verbi Incarnatione conceptam*. Et epist. 5 ad Volusianum : *Cum enim Verbum Dei permixtum est animæ habenti corpus, simul et animam suscepit et corpus*. Athanasius lib. de Incarnatione Verbi : *Carnis unio cum Verbi divinitate ex utero originem traxit. Ibi enim eam Verbum, cum e cælo advenisset, constituit : quippe quæ non erit, antequam Verbum cælitus adveniret*. Damascenus l. iii de Fide Orthod. c. 2 : *Itaque simul caro, simul Verbi Dei caro, simul caro animata rationis particeps, intelligens, proptereaque non dicitur hominem Deificatum, sed Deum humanatum*. Idem c. 12 : *Simul conceptus, et subsistentia mirabiliter confecta sunt; conceptus quidem Verbi, carnis autem in Verbo subsistentia*.

^d Alii tum hic, tum in præcedentibus legunt : *sæcula creata sunt*. Ubi sæcula, pro rebus sæcularibus, seu creatis in sæculo, sive tempore.

^e Illa nimirum, qua superius (Cap. 20) Nestorii errorem et Iulianam interpretationem exclusit dicens : *Non ita, inquam, non ita dica quod priusquam nascetur homo in Deo fuerit, sed quod postea in homine natus sit Deus*. Non enim caro illa, quæ ex carne Virgi-

Virginis partum atque conceptum * Dominicus homo omnino non fuerit, Christus tamen, qui a te homo solitarius dicitur, Deus in scriptis sanctis sine exordio prædicatur? et tanta hominis ac Dei unitas legitur^b ut et homo Deo semper ante coæternus, et postea homini Deus compassus esse videatur? cum utique nec^d ininitabilis homo, nec passibilis Deus credendus sit esse. Illud est utique, quod jam superioribus scriptis testati sumus, quod unitus homini, id est, suo corpori Deus, nullam fieri patiatur inter hominem ac Deum humana opinione distantiam. Nec admitti omnino voluit, ut alius a quoquam Filius hominis, alius Filius Dei crederetur. Sed ita omnibus scriptis sacris Dominicum hominem connectit Deo

atque concorporat, ut nec in tempore admodum hominem quis a Deo, nec in Passione possit Deum ab homine discernere. Si enim ad tempus respicis, invenies semper Filium hominis cum Filio Dei. Si ad Passionem, invenies semper cum Filio hominis Dei Filium: ita scilicet unitum et individuum sibi Christum Filium hominis ac Dei Filium, ut quantum ad vocem divinæ Scripturæ pertinet, nec homo separari a Deo tempore, nec ab homine Deus omnino valeat in Passione. Hinc enim illud est: * *Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, Filius hominis qui est in cælo* (Joan. III). Ubi cum Filius Dei loqueretur in terris, Filium esse hominis, testabatur in cælis: et eundem Filium hominis quem ascensurum dicebat

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

nis nata est, semper fuit, etc. Ubi manifestum est, hominem accipi pro ipsa humana natura, seu carne hominis, ut ipse statim exponit: quomodo Patres sæpe loquuntur, quamvis minus proprie, ut alias dictum est, cum dicunt hominem a Verbo assumptum: vel Deum in homine natum: per hominem non personam, sed naturam hominis intelligentes.

^a Hic rursus impingit in illam phrasim a Patribus plerisque improbatam, et Nestorio potius faventem, de qua supra (Lib. v, c. 5): ubi tamen, qua ratione aliquatenus tolerari possit, indicatum est, nimirum (ut alias interpretationes omittam) si per hominem intelligamus ipsam humanitatem, ut modo dictum est, et consequenter per hominem Dominicum, ipsam Domini humanitatem, seu Dominicam carnem et humanitatem: quæ expositio hoc loco plane exigitur. Quamvis enim homo Christus cum non distinguatur a supposito divino, quod est Dominus, non possit Dominicus appellari, quia innotuit error Nestorii et distinctio personarum in Christo (Suarez. in m. p., q. 16, a. 3): tamen nihil repugnat, quin humanitas Christi vere possit denominari Dominica, quia est distincta a supposito, sicut dicitur crux, vel passio Dominica, et hoc fortasse modo locuti Patres tum Græci, tum Latini, cum hominem Dominicum nominant: ut Athanas. in Expositione fidei, Chrysostomus homilia de Cruce Dominica, Epiphanius hæresi 69, Augustinus tractatu 28 in Joannem, et alibi sæpius. Quod autem hanc expositionem præsens locus exposulet, patet ex eo quod dicitur, et iterata Auctoris confessione asseritur ante conceptum et partum homo Dominicus omnino non fuisse. Quæ propositio, si personam Christi respicias, ut verba sonant et supponunt, absolute falsa est, ut ex dictis patet. Debet ergo de humanitate intelligi, vel de Christo quatenus homo est.

^b Id est, Christus homo æternus, quia idem est, et fuit semper Deus.

^c Id est, cum homine Deus passus, quia idem Deus et homo passus. Ex qua identitate et imitate sequitur illa communicatio idiomatum, de qua sæpius in præcedentibus (Lib. III, c. 8). Et D. Thomas proposito hoc articulo (P. III, q. 16, art. 4): *Verum ea quæ conveniunt filio hominis, possunt prædicari de Filio Dei, et e converso? Consentaneæ huic loco ita scribit: Dicendum quod circa hanc questionem, diversitas fuit inter Nestorianos et catholicos. Nestoriani enim voces quæ dicuntur de Christo dividere volebant hoc modo, ut ea quæ pertinent ad humanam naturam dicerentur de homine. Unde Nestorius dixit: Si quis Dei Verbo tentat passiones tribuere, anathema sit. Si quæ vero nomina sunt quæ pertinere possunt ad utramque naturam, de talibus prædicabuntur ea quæ sunt utriusque naturæ, sicuti hoc nomen Christus vel Dominus. Unde concedebant Christum esse natum de Virgine, vel hominem ab æterno fuisse, Catholici vero posuerunt, hu-*

^B *jusmodi quæ dicuntur de Christo (sive secundum divinam naturam, sive secundum humanam) dici posse tam de Deo quam de homine. Unde Cyrillus dicit (In concilio Ephesino I, can. 4): Si quis duabus personis, seu substantiis, id est, hypostasisibus, eas quæ in evangelicis et apostolicis conscriptionibus sunt, dividit voces, vel ea quæ de Christo a sanctis dicuntur, vel ab ipso Christo de semetipso, et aliquas quidem ex his homini applicandas crediderit, aliquis vero soli Verbo deputaverit, anathema sit. Et ratio hujus est quia cum sit eadem hypostasis utriusque naturæ, eadem hypostasis supponitur nomine utriusque naturæ: sive ergo dicatur homo, sive Deus, supponitur hypostasis divinæ et humanæ naturæ. Et ideo de homine possunt dici ea quæ sunt divinæ naturæ, tanquam de hypostasi divinæ naturæ, et de Deo possunt dici ea quæ sunt humanæ naturæ, tanquam de hypostasi humanæ naturæ. Et infra in solutione primi: Dicendum, inquit, quod opposita prædicari de eodem secundum idem, est impossibile: sed secundum diversa, nihil prohibet. Et hoc modo opposita prædicantur de Christo, non secundum idem, sed secundum diversas naturas. Hæc S. Thomas, quæ ad hujus capituli intelligentiam et totam Nestorianorum cum catholicis controversiam, quæ his libris conscribendis occasionem dedit et argumentum, penitus ac medullitis concipiendam visa sunt necessaria; ideoque minime prætermittenda. quæ cum iis quæ de communicatione idiomatum alibi notata sunt contulisse juvabit.*

^d Id est, absque initio: Græce ἀναρχος. Porro, quamvis neque homo secundum se ininitabilis, neque Deus secundum se passibilis (Damas. lib. I de Fide, cap. 4), Christus tamen, quia Deus et homo, etiam ininitabilis qua Deus, id est, neque initium dierum, neque finem vitæ habens (Hebr. VII), ut exponit Apostolus; et passibilis, qua homo vere et absolute prædicatur: unde etiam sequitur, ut hæc eadem prædicata de se mutuo possint prædicari. Sicut enim vere dicitur, Homo est Deus: ita non minus vere, Servus est Dominus, finitus est infinitus, temporalis est æternus, minor est æqualis, et e converso: cujusmodi enuntiationes reperire licebit apud Leonem sermone 2 de Nativitate, Vigiliis Tridentinum I. v, et alios Patres. Hæc enim alternatio et mutua prædicatio nihil aliud est quam idiomatum communicatio, ut docet Damascenus lib. III de Orth. c. 4.

^e Si Christus (se enim vocat Filium hominis) erat in cælo quando loquebatur in terris, igitur simul in cælo et in terra erat: non autem corpore tunc erat in cælo, cum se diceret ascensurum in cælum; igitur alia in Christo natura erat præter humanam illam quæ cernebatur oculis, videlicet divina, quæ immensa est, et cælum simul ac terram replet (Bellarmin. lib. de Christo cap. 8). Vide cætera in hac sententiam superius annotata (Ad lib. IV cap. 6).

in cœlum, descendisse quoque antea testabatur e A ergo quod Christus omnia est, et nomen illius signi-
 cœlo. Vel illud : ^a *Si videritis Filium hominis ascen-* ficatio utriusque naturæ : quia et homo et Deus na-
dentem ubi erat prius (Joan. vi) : cum eum qui ex tus : ita et in se enucta complectitur, ut in ejus no-
 homine natus est nominet, in supernis tamen sem mine nihil deesse noscatur. Non ergo ante partum
 per fuisse testatur. Sed et Apostolus, si ad tempus Virginis eadem in præterito æternitas hominis quæ
 respicitur, per Christum omnia facta prædicat : *Unus* Dei : sed quia in utero Virginis unitus est Deus ho-
enim, inquit, Dominus Jesus Christus, per quem omnia mini, factum est ut in Christo omnino non possit al-
 (I Cor. vii). Si autem ad passionem majestatis, Do- terum sine altero nominari.
 minum crucifixum esse designat. Si enim, inquit, **B**
cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifixis- hominis Filio Dei Filium nuncupabis; ^c tropo sci-
sent (I Cor. ii). Et ideo etiam symbolum, unigeni- licet synecdochæ, quo et a parte totum intelligitur,
 tum et primogenitum Dominum Jesum Christum et a toto partio nominatur. Docentibus id utique
 Deum verum ex Deo vero, hominison Patri, et crea- etiam scriptis sacris, in quibus Dominus sæpe hoc
 torem omnium dicens, natum ex Virgine, et cruci- tropo utens, dum de aliis sic docet, sic etiam de
 fixum, postea et sepultum esse testatur. Ita concor- seipso valuit intelligi. Neque enim in divinis volu-
 porans scilicet Dei et hominis Filium, et unicus ho- minibus aliter vel dies interdum, vel res, vel homi-
 minem ac Deum, ut nec in tempore fieri ulla valeat, nes, vel tempora designantur. Sicut illud, ^d quod
 nec in passione, divisio; cum idem utique Dominus ante perpetuus, et Deus mortuus prædicatur. Vides

CAPUT XXIII.

Synecdochicam hanc locutionem, qua a parte totum intelligitur, divinis litteris esse perouam familiarem.

^b Quidquid ergo de Domino Jesu Christo dixeris, totum dicis, et in Dei Filio Filium hominis, et in **B**
 hominis Filio Dei Filium nuncupabis; ^c tropo sci- licet synecdochæ, quo et a parte totum intelligitur, et a toto partio nominatur. Docentibus id utique etiam scriptis sacris, in quibus Dominus sæpe hoc tropo utens, dum de aliis sic docet, sic etiam de seipso valuit intelligi. Neque enim in divinis volu- minibus aliter vel dies interdum, vel res, vel homi- nes, vel tempora designantur. Sicut illud, ^d quod

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Augustinus in eum locum (Tract. 7 in Joan. vii) : *Filius hominis Christus ex virgine Maria, hic esse cepit in terra, ubi carnem assumpsit ex terra; quid ergo vult, quod ait: Cum videritis Filium hominis ascendentem, ubi erat prius? nisi ut intelligamus unam personam esse Christum Deum et hominem, non duas? ne fides nostra sit quaternitas, non Trinitas. Sic ergo erit Filius hominis in cœlo, quemadmodum Filius Dei erat in terra: Filius Dei in terra in suscepta carne; Filius hominis in cœlo in unitate personæ.*

^b Id est, idem et de eodem dicis : quia quidquid de Christo enuntiat, tam de Filio Dei quam de Filio hominis enuntiat per communicationem idiomatum, quia Christus unus idemque Dei et hominis Filius.

^c De hoc Quintilianus lib. viii c. 6 et lib. ix c. 3. De frequenti autem synecdochæ usu in sacris litteris videndus D. Gregorius Nazianzenus oratione 51, sive epistola ad Celsidonium, ubi plura ejus rei affert exempla. D. Augustinus lib. iii de Doctrina Christiana, c. 35 : *Tropus, ait, synecdoche, aut a parte totum, aut a toto partem facit intelligi: sicut unus evangelista post dies octo factum dicit quod alius post dies sex, quando in monte, discipulis tantum tribus presentibus, facies Domini ut sol resplenduit, et vestimenta ejus sicut nix (Luc. ix, Matth. xvii). Utrumque enim verum esse non possit, quod de numero dierum dictum est, nisi ille qui dixit post dies octo, intelligatur partem novissimum diei ex quo id ostendit impletum, pro totis duobus diebus atque integris posuisse; is vero qui dixit post dies sex, integros omnes et totos, sed solos medios computasse. Hoc modo locutionis, quo significatur a parte totum, etiam illa de resurrectione Christi solvitur questio. Pars enim novissima diei quo passus est, nisi pro toto die accipiatur, id est, adjuncta etiam nocte præterita, et nox in cujus parte ultima resurrexit, nisi totus dies accipiatur, adjuncto scilicet die illuciente Dominico, non possunt esse tres dies, et tres noctes, quibus se in corde terræ prædixit futurum. Hæc Augustinus, et plura sibi in eandem sententiam, inferius recitanda. Indicat autem hic Auctor quadruplicis generis synecdochæ in Scripturis usurpari : 1º in rebus quibuslibet, cum pars pro toto, aut totum pro parte ponitur; 2º in hominibus speciatim; 4º in*

temporibus. Et primum quidem exemplum ordine retrogrado profert in temporibus seu spatiis tempore designandis, de quo postmodum.

^d Difficultas non parva inter Scripturæ Interpretes et commentatores orta ex duobus tribusve locis sibi in speciem repugnantibus, quorum primus est qui hic citatur ex Genesis decimo quinto cap., ubi prædixit Deus semen Abraham, id est, populum Israeliticum, servituum in Ægypto (ut videtur textus innuere) annis quadringentis. Cui consentaneus est **C**
 Jacens Act. vii, ubi S. Stephanus ait : *Locutus est ei Deus, quia erit semen ejus accola in terra aliena, et servituti eos subficiant, et male tractabunt eos annis quadringentis. Tertius, Exodi xii : Habitatio autem filiorum Israel, qua manserunt in Ægypto, fuit quadringentorum triginta annorum. Quibus expletis, eadem die egressus est annis exercitus Domini, etc. Quartus Apostoli ad Gal. iii : Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo, quæ post quadringentos triginta annos facta est lex, non irritum facit. Quæ verba sic construenda sunt : Lex Mosaica, quæ post annos 430 facta, et data est, non irritum facit, id est, non abrogat, nec infirmat, testamentum, id est, pactum, seu promissionem factam Abraham de benedictione gentium in semine ejus. Totius autem difficultatis summa in duobus consistit : primo, quanto temporis spatio, sive quotannis manserint aut servierint Israelitæ in Ægypto; secundo, unde, seu a quo tempore, computandi sint anni isti. Ad quorum nonnullam ac summariam explicationem quam hic locus solummodo requirit (nam plenior et accuratior ab ipsis interpretibus (Vide Glassam ordin. Abulens. et Pererium, et alios) petenda est) suffecerit aliquot auctoritates veterum in medium attulisse.*

D Primum Eusebii Cæsariensis in Chronico hæc habet : *Abraham cum 75 esset annorum, divino dignus habetur alloqui, et repromissione quæ ad eum facta est : a 75 Abraham usque ad Mosen et egressura ex Ægypto gentis Hebrææ supputantur anni 430, quorum meministi Paulus ita dicens : Testamentum confirmatum a Deo, quæ post 430 annos facta est lex, etc. Ipse quoque in Exodo Moses his congruens loquitur : Habitatio autem filiorum Israel, qua habitaverunt in Ægypto, et in terra Chanaan, ipsi et patres eorum, anni 430. Hæc Eusebii. Hieronymus vero quæstionem hanc,*

quadringentis Israellem annis servituum Ægyptiis **A** quia peregrinum erit semen tuum in terra non sua; Deus prædical, dicens ad Abraham: Selens scito, et servituti eos subjicient, et affligent eos annis quadringentis.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

indicata tantum ejus difficultate, indecisam reliquit. Sic enim scribit in Commentario Epistolæ ad Galatas (Vide etiam ibi Commentarium D. Thomæ): Supputandi in hoc loco anni ab eo tempore quo Dominus ad Abraham locutus est dicens: Et in semine tuo benedicentur omnes gentes (Gen. xxii), usque ad legislatorem Moysen, utrum quadringenti triginta sint; vel quomodo in Genesi ipsi Abraham Dominus pollicetur quod post quadringentos annos de terra servitutis filii ejus exiituri sunt; non enim parva res est, et a multis quaesita, nescio an ab aliquo sit inventa. Ubi notandum non dubitasse Hieronymum de veritate illius supputationis, ut bene monet Pererius (Comment. in Gen. lib. iii), sed de modo conciliandi locum illum Pauli cum aliis Scripturæ locis in speciem discrepantibus, ut dictum est. Meminit idem Hieronymus ejusdem difficultatis in epistola ad Damasum (Epist. 125), quaestione 2, Augustinus lib. xvi de Civitate Dei cap. 24: Quod dictum est, inquit, ad Abraham: Sciendo scies quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria, et in servitum redigent eos, et affligent eos quadringentis annis, de populo Israel, qui fuerat in Ægypto serviturus, aperissime prophetatum est. Non quod in eadem servitute sub Ægyptiis affligentibus quadringentos annos fuerat peracturus, sed in ipsis quadringentis annis prænantiatum est hoc futurum. Quemadmodum enim scriptum est de Thara patre Abraham: Et fuerunt dies Thara in Charra, quinque et ducenti anni; non quia ibi omnes acti sunt, sed quia ibi completi sunt; ita et hic propterea interpositum est: Et in servitum redigent eos, et affligent eos quadringentis annis: quoniam iste numerus in eadem afflictione completus est, non quia ibi universus peractus est. Quadringenti sane dicuntur anni propter numeri plenitudinem, quantum aliquot amplius sint, sive ex hoc tempore computentur quo ista promittebantur Abraham, sive ex quo natus est Isaac propter semen Abraham, de quo ista prædicantur. Computantur enim, sicut superius jam diximus (Cap. 16 ejusdem lib) ab anno septuagesimo et quinto Abraham, quando ad eum facta est priora promissio, usque ad exitum Israel ex Ægypto, quadringenti et triginta anni, quorum Apostolus meminit. Jam ergo isti quadringenti triginta anni, quadringenti poterant nuncupari, quia non sunt multo amplius; quanto magis cum aliquot jam ex isto numero præterissent, quando illa in visu demonstrata et dicta sunt Abraham, vel quando Isaac natus est centenario patri suo, a prima promissione post viginti quinque annos, cum jam ex istis quadringentis et triginta quadringenti et quinque remaneret, quos Deus quadringentos voluit nominari! Hæc ibi Augustinus. Idem vero (Lib. i tom. IV) super Exodum quaestione 47, quaestionem eandem copiosius tractans: Si quadringentos, inquit, annos sic acceperimus, ut in servitute sub Ægyptiis intelligantur, non parvum temporis spatium fuit quo ita populus multiplicaretur. Sed tot annos non fuisse aperissimo indicio Scriptura testatur. Quidam enim putant quadringentos triginta annos accipi debere ex quo Jacob intravit in Ægyptum, donec inde populus per Moysen liberatus, quoniam in Exodo scriptum est: Incolatus autem filiorum Israel, quem incolauerunt in terra Ægypti et in terra Chanaan, ipsi et patres eorum, anni quadringenti triginta. Servitutis autem eorum voluit esse annos quadringentos, propterea quod scriptum est in Genesi: Sciendo scias quia peregrinum futurum est semen tuum in terra non sua, et in servitum redigent eos, et nocebunt illis quadringentis annis. Sed quoniam servitutis anni post mortem Joseph computantur (illo enim vivo, non solum ibi non servierunt, verum etiam regnaverunt), non est quemadmodum computentur quadringenti triginta in Ægypto, etc. Et infra: Proinde illa nimirum computatio, quam secutus est Eusebius in Historia sua chro-

nica, perspicua veritate subnixæ est. Ab illa enim promissione computat quadringentos triginta annos, qua vocavit Deus Abraham ut exiret de terra sua in terram Chanaan; quia et Apostolus cum laudaret et commendaret fidem, in ea promissione, qua Christum vult intelligi prophetatum, id est, qua promisit Deus Abraham quod benedicentur in eo omnes tribus terræ: Hoc autem dico, inquit, quia testamentum confirmatum a Deo, post quadringentos triginta annos facta lex non infirmat ad evacuandas promissiones. Ex illa ergo vocatione qua vocatus est Abraham, et credidit Deo, post quadringentos et triginta annos factam legem dicit Apostolus, non ex tempore quo Jacob intravit in Ægyptum. Deinde ipsa Scriptura Exodi satis hoc significavit; non enim dixit: Incolatus filiorum Israel, quem incoluerunt in terra Ægypti, annis quadringentis triginta; sed aperte dixit: Quem incoluerunt in terra Ægypti, et in terra Chanaan, ipsi et patres eorum. At per hoc manifestum est computandum esse tempus etiam patriarcharum Abraham, Isaac et Jacob, ex quo peregrinari cepit Abraham in terra Chanaan, id est, ex illa promissione in qua ejus fidem laudat Apostolus, usque ad illud tempus quo ingressus est Israel in Ægyptum. Toto quippe isto tempore peregrinanti sunt Patres in terra Chanaan, et deinde semen Israel in Ægypto, quando facta est lex in monte Sina, etc. Ac postremo tandem ita concludit: Quod ergo dixit Deus ad Abraham: Sciendo scias quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria, et in servitum redigent eos, et nocebunt illis, quadringentis annis, non sic accipiendum est, quasi in illa durissima servitute quadringentos annos Dei populus fuerit; sed quia scriptum est, In Ægypto vocabitur tibi semen, ex anno nativitate Isaac usque ad annum egressionis ex Ægypto, computantur anni quadringenti quinque. Cum ergo de quadringentis triginta detrazeris viginti quinque, qui sunt a promissione usque ad natum Isaac, non mirum est, si quadringentos et quinque annos summa solida quadringentos voluit appellare Scriptura, quæ solet tempora ita nuncupare, ut quod de summa perfectioris numeri paululum accrescit, aut infra est, non computetur. Non itaque quod ait: In servitum redigent eos et nocebunt illis, ad quadringentos annos referendum est, tanquam per tot annos eos habuerint in servitute; sed referendi sunt quadringenti anni ad id quod dictum est, Peregrinum erit semen tuum in terra non propria quadringentis annis. Illud autem interpositum intelligatur: Et in servitum redigent eos, et nocebunt illis; ita ut ad quadringentos annos ista interpositio non pertineat. In extrema etenim parte annorum summæ hujus, hoc est, post mortem Joseph, factum est ut in Ægypto populus Dei duram perageret servitum. Hucusque D. Augustinus; in cuius verbis illud primo observandum est, quod ait in Exodo haberi, puta juxta translationem Septuaginta, habitationem, seu incolatum, ac peregrinationem filiorum Israel in Ægypto, et in Chanaan fuisse 450 annorum: quam lectionem necessario sequendam, etiam ex veritate Hebraica docet venerabilis Bedæ lib. de Sex ætatibus mundi: eamque omnes chronographi tum Græci, tum Latini secuti sunt: proinde juxta hanc interpretationem intelligendum esse locum illum Exodi, qui in vulgata editione tantum habet, Habitatio filiorum Israel in Ægypto, etc. (Exod. xii): cum constet, filios Israel non habitasse 400 annis in Ægypto, sed multo minus, ut infra patebit. Cum ergo Genesis xv dicitur semen Abraham peregrinatum 400 annis in terra non sua, per terram non suam intelligi debet non solum terra Ægypti, sed etiam terra Chanaan, in qua non solum Abraham, sed et Isaac et Jacob peregrinati sunt, usque ad descensum ejusdem in Ægyptum: utraque enim peregrinatio in illo 400 annorum spatio comprehenditur. Secundo colligitur,

gentis (*Genes. xv*). Cum, si omne tempus ex quo Deus locutus est consideretur, plus sint quam quadringenti; si autem illud tantum quo servierunt. Quod scilicet tempus, nisi hoc tropo intelli-

gatur, mentitus forsitan, quod absit a Christianis sensibus, Dei sermo videatur. Sed dum utique a tempore divinæ vocis, et totum vitæ tempus annos plus quam quadringentos, et servitus minus multo

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

distinguenda hic esse quatuor tempora. Primum, a promissione Abrahamæ facta usque ad exitum ex Ægypto, et legem Mosi datam in monte Sina: quod tempus fuit 450 annorum, juxta Apnstolum ad Galatas. Secundum, tempus peregrinationis, sive incolatus quo semen Abrahamæ peregrinatum est partim in terra Chanaan, partim in Ægypto: quod computari debet a nativitate Isaac, qui fuit primum semen Abrahamæ per repromissionem datum: qui cum natus sit anno centesimo patris sui, consequens est, hoc tempus durasse annis quinque supra quadringentos, detractis nimirum viginti quinque, qui ab anno septuagesimo quinto Abrahamæ ad centesimum usque excurrunt. Et de hoc tempore intelligitur illud *Gen. xv* et *Aet. vii*, quo dicitur semen Abrahamæ servitutum annis 400. Quod enim Scriptura 400 annos tantum nominet, hinc facit more suo, quo solet in supputatione temporum vel rerum, numerum cardinalem dumtaxat exprimere, licet aliquid supersit aut desit. Nam si in jure, *de minimis non curat prætor*, mirum non est, si Scriptura magnum illum et solidum 400 annorum numerum nominans, parvum quinque annorum excessum non curarit exprimere. Tertium, tempus peregrinationis seu habitationis filiorum Israel in Ægypto, quod incepit a descensu Jacob in Ægyptum, duravitque annis dumtaxat ducentis quindecim, ut tradunt Josephus, Eusebius, Augustinus, et alii. Et colligitur ex verbis Apostoli (*Gal. iii*). Nam si lex lata est annis 450, post promissionem illam Abrahamæ factam, quo tempore agebat ille annum septuagesimum quintum, ut legitur *Genesis xii*: cum ab eo tempore usque ad ingressum Jacob in Ægyptum effluerint anni ducenti quindecim, nempe usque ad ortum Isaac viginti quinque, *Gen. xvi*: hinc usque ad ortum Jacob sexaginta, *Genesis xv*: inde usque ad ingressum Jacob in Ægyptum, centum triginta, *Genesis xlvii*; supersunt dumtaxat, usque ad legem latam, anni 215, qui, cum pari illorum numero, efficiunt annos illos 450 de quibus Apostolus. Quartum, tempus servitutis et afflictionis Hebræorum in Ægypto, quod cepit paulo post mortem Joseph et fratrum ejus, ut dicitur *Exodi i*, duravitque annis circiter centum viginti. Cum enim ex ducentis quindecim annis, quibus Hebræi habitaverunt in Ægypto, detrachere oporteat unum et septuaginta annos, quos vixit Joseph post adventum patris sui in Ægyptum (toto enim hoc tempore non servierunt, sed regnaverunt potius Hebræi in Ægypto, ait S. Augustinus supra); et præterea detrahendi sunt anni viginti duo, quibus Levi fratri suo Josepho supervixit: ex quibus efficiuntur anni nonaginta tres: his detractis ex illis ducentis quinque annis, supersunt tantummodo anni centum viginti duo, Judæorum servituti et afflictioni assignandi. Sed hæc pluribus apud Pererium habes explicata. Ex his porro exponendus restat notri Auctoris textus quo ait: *Si omne tempus ex quo locutus est Deus, illud nempe quod præcedit, Sciens scito quin peregrinum erit, etc.*, consideretur, plus sunt quam quadringenti, quia 450, ab eo tempore usque ad egressum ex Ægypto et finem servitutis Ægyptiæ, numerantur: *Si autem illud tantum quo servierunt, minus, et multo minus certe, ut patet ex dictis: Ita fit, ut vel a toto pars, vel a parte totum valeat intelligi, id est, vel totum pro parte, vel pars pro toto ponatur, per synecdochen scilicet, quæ sacræ Scripturæ frequens ac familiaris est. Pars siquidem pro toto posita intelligitur, si plures quadringenti: totum vero pro parte, si pauciores. Prioris exemplum, si omne tempus, ex quo Deus locutus est Abrahamæ usque ad legem datam, consideretur: posterioris, si tantum*

illud tempus quo servierunt Hebræi in Ægypto. At de his hactenus satis.

Id est, promissionis Abrahamæ factæ, de benedictione gentium in semine ipsius, qui est Christus (*Gal. iii*): quam promissionem Apostolus vocat testamentum a Deo confirmatum. Ubi D. Hieronymus: *Si quis, ait, diligenter Hebræa volumina et cæteras editiones cum Septuaginta interpretum translatione contulerit, inveniet, ubi testamentum scriptum est, non testamentum sonare, sed pactum, quod Hebræo sermone dicitur BERIT. Et infra, mentem Apostoli explicans: Simplex, inquit, sensus, qui in hoc loco textitur, hanc vim habet, ut doceat Apostolus non posse, per legem quæ postea data est, repromissiones quæ ante factæ sunt ad Abrahamam destrui, et posteriora prioribus præjudicare, cum repromissiones ad Abrahamam ante quadringentos triginta annos datæ sint, quod benedicerentur in illo universæ nationes: legis autem observatio, quod qui fecisset eam, riveret in ea, post quadringentos triginta annos Moysi data sit in monte Sina. Ita Hieronymus. At jam quaeritur de qua promissione hic agatur, a qua initium computationis illorum annorum sumendum sit? Multiplex enim legitur promissio facta Abrahamæ, ut observat D. Augustinus lib. *xvi* de Civitate Dei (*Cap. 16, 18, 21 et seq.*): Harum, inquit, prima ita legitur: *Et dixit Dominus ad Abrahamam: Ezi de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et vade in terram quam tibi demonstravero, et faciam te in gentem magnam, et benedicam te, et magnificabo nomen tuum, et eris benedictus, et benedicam benedicentes te, et maledicam maledicentes te, et benedicentur in te omnes tribus terræ* (*Gen. xii*). Ubi advertendum est duas res promissas Abrahamæ, unum scilicet, quod terram Chanaan possessurum fuerit semen ejus: quod significatur, ubi dictum est: *Vade in terram quam tibi demonstravero, et faciam te in gentem magnam. Aliam vero longe præstantiorem, non de carnali, sed de spiritali semine, per quod poterit non est unius gentis Israeliticæ, sed omnium gentium, quæ fidei ejus vestigia consequuntur, quod promitti cepit his verbis: Et benedicentur in te omnes tribus terræ. Atque hanc promissionem spectavit Apostolus, dum ad Galatas scribens ait: Providens autem Scriptura quia ex fide justificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahamæ, quia in te benedicentur omnes gentes* (*Gal. iii*). Ab hac autem promissione computationem illorum 400 annorum ducendam esse docet idem Augustinus verbis consequentibus: *Hanc, inquit, promissionem factam arbitratur Eusebius septuagesimo quinto ætatis Abrahamæ, tamquam mox ut facta est, de Charra exierit Abraham: quoniam Scripturæ contradicere non potest, uti legitur: Abraham erat quinque et septuaginta annorum, cum exiit de Charra. Sed si eo anno facta est ista promissio, jam utique in Charra cum patre suo demorabatur Abraham; neque enim inde exire posset, nisi prius ibi habitasset. Num quidam ergo contradicunt Stephano, dicenti: Deus gloriæ apparuit Abrahamæ patri nostro, cum esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charra* (*Act. vii*). Sed intelligendum est, quod eodem anno facta sunt omnia, et Dei promissio antequam in Charra habitaret Abraham, et in Charra habitatio ejus, et inde profectio: non solum quia Eusebius in Chronicis ab anno hujus promissionis computat, et ostendit post quadringentos et triginta annos exitum esse de Ægypto, quando lex data est; verum etiam quia commemorat apostolus Paulus. Hactenus Augustinus spectans locum Apostoli, quem etiam citat Eusebius, ubi ait, legem latam post quadringentos annos ab illo testamento sive pacto et promissione Abrahamæ facta, anno ætatis ipsius septuagesimo quinto, ut Scriptura testa-*

quam quadringentos habet : ita fit ut vel a toto pars, A vel a parte totum valeat intelligi. Non dissimilis quoque etiam de diebus interdum ac noctibus significatio est : ubi cum in utroque tempore unus dies intelligatur, in parte minus temporis tempus utrumque monstratur. Hoc siquidem modo etiam illud, quod de tempore Dominicæ passionis obscurum videtur, aperitur. Cum enim sub exemplo Jonæ pro-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tur. Non enim certo constaret numerus iste annorum 430, si ab aliis posterioribus promissionibus deduceretur, ut manifeste docet continuus sacræ chronologiæ decursus. Neque his obstat quod in prima illa promissione nulla fiat mentio de semine Abrahæ et benedictione omnium gentium in semine ejus, quam promissionem urget Apostolus eo loco ; sed de possessione terræ Chanaan, quæ ad Christum non pertinet. Nam licet in prima promissione nominatum et expresse non fiat mentio seminis Abrahæ, quod præcipue maximeque urget Apostolus : tacite tamen et involute insinuat illis verbis : *In te benedicentur omnes gentes vel cognationes terræ.* Illud namque, in te, dictum est pro, in semine tuo, quod explicite et perspicue postea dictum est Abrahæ, cum immolare voluit filium Isaac : non enim verba illa, si ad personam Abrahæ referantur, veram sententiam continent : sin autem ad Christum, qui est semen ejus, continent verissimam. Paulus igitur primam illam promissionem commemorans, et ex ea, quod intendebat concludens, ad sententiam potius spectavit quam verba. Ita Pererius.

^a Quo sensu Filius hominis, id est, Christus dicatur fuisse tribus diebus et tribus noctibus in corde terræ, hoc est, vel in sepulcro, vel potius in inferno (unde articulus fidei de descensu Christi ad inferos) quandoquidem sexta feria sepultus, die Dominica, quæ prima sabbati vocabatur, resurrexerit ; non uno modo a Patribus exponitur. Isidorus Pelusiotus epistola 114 lib. 1 plures affert expositiones, quarum duæ præcipue his verbis conceptæ : *Sexta hora parasceves in crucem actus est Dominus. Ab hac hora ad nonam usque tenebræ existerunt. Hoc tu noctem intellige. Rursus a nona lux. Hoc rursus pro die habe. Nox rursus parasceves. Tum dies sabbati, nox sabbati, dominici diei dituluculum, juxta evangelistam dicentem : Vespere autem sabbati, quæ lucet in prima sabbati. Quod si tertiam expositionem ex me intelligere postulas, ea est hujusmodi : In die parasceves Dominus spiritum tradidit. In una dies. Sabbatum totum in sepulcro exegit : postea ejus noctem. Lucescente dominica e sepulcro surrexit : id quoque dies est. Siquidem a parte, ut nosti, totum intelligitur. Si autem nos quoque eorum qui mortem obeunt memoriam celebrare consuevimus. Quacumque enim diei hora quispiam vitam cum morte commutarit, postero dumtaxat die, intersecto altero post die tertium ipsius diem agimus. Hæc Isidorus. Verum priorem illam expositionem DD. Hieronymus et Augustinus pari studio et sententia refellunt. Sic enim Hieronymus in cap. 11 Jonæ : *Hujus loci mysterium in Evangelio Dominus exponit (Matth. xii), et superfluum est vel idipsum vel aliud dicere. Hoc solum quærimus, quando tres dies et tres noctes fecerit in corde terræ? Quidam παρασχευόν, quando sole surgente, ob hora sexta ad horam nonam nox successit diei, in duos dies et noctes dividunt, et apponentes sabbatum, tres dies et tres noctes testantur supputandas. Nos vero συσχευοχικώς totum intelligimus a parte : ut, ex eo quod ἐν παρασχευή mortuus est, unam diem supputemus, et noctem, et sabbati alterum : tertiam vero noctem, quæ diei dominicæ mancipatur, referamus ad exordium diei alterius : nam et in Genesi nox non præcedentis diei est, sed sequentis, id est, principium futuri, non finis præteriti. Hoc ut intelligi possit, dicam simpli-**

phetæ a futurum Filium hominis Dominus in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus esse prædixerit (Matth. xii) : et post sextam sabbati, qua crucifixus est, non nisi una tantum apud inferos die et duabus noctibus fuerit, quemodo divini sermonis veritas invenitur? Tropo scilicet synecdoches, id est, ut ad diem qua crucifixus est, nox præterita, et ad noctem qua resurrexit, dies futura referatur ac

*cus. Finge aliquem hora nona egressum esse de mansionem, et alterius diei hora tertia ad mansionem alteram pervenisse : si dixerō brevi eum fecisse iter, non statim reprehendar mendacii : quia ille qui ambulavit non omnes horas utriusque diei, sed quamdam partem in itinere consumpserit. Et in Commentario super Matthæum (Cap. xii). De hoc loco plenius in commentariis Jonæ prophetæ disputavimus : ad illum ergo locum lectoris diligentiam remittimus : hoc breviter nunc dixisse contenti, quod synecdochice totum intelligatur ex parte, non quod omnes tres dies et tres noctes in inferno Dominus steterit, sed quod in parte parasceves, et dominicæ, et tota die sabbati, tres dies et totidem noctes intelligantur. Ita Hieronymus. Augustinus vero lib. 11 de Consensu Evangelistarum (Cap. xxiv) : *Usitatus, inquit, loquendi modus divinæ Scripturæ est, a parte totum significare. Nam et ipsum triduum, quo Dominus mortuus est, et resurrexit, nisi isto loquendi modo, quo a parte totum dici solet, recte intelligi non potest. Hinc magni redditur ratio verbi Domini. Ipsi quippe ait : Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus. Quidam autem, hunc modum locutionis Scripturæ nescientes, noctem voluerunt annumerare tres illas horas a sexta usque ad nonam, quibus sol obscuratus est, et diem tres horas alias, quibus iterum terris est redditus, id est, a nona usque ad ejus occasum. Sequitur enim nox futuri sabbati, qua cum suo die computata, erunt jam duæ noctes et duo dies. Porro autem post sabbatum, sequitur nox primæ sabbati, id est, illucescentis diei dominicæ, in qua tunc Dominus resurrexit. Erunt ergo duæ noctes, et duo dies, et una nox, etiamsi tota posset intelligi, nec ostenderemus, quod illud dituluculum pars ejus extrema sit. Quapropter nec annumeratis illis sex horis, quarum tribus sol contenebratus est, et tribus eluxit, constabit ratio trium dierum et trium noctium. Restat igitur ut illo Scripturarum usitatissimo loquendi modo, qua a parte totum intelligitur, inveniamus extremum dieni tempus parasceves, quo crucifixus et sepultus est Dominus, et ex ipsa extrema parte totum diem cum sua nocte, qui jam peractus fuerat, accipiamus : medium vero, id est, sabbati diem, non a parte, sed integre totum : tertium rursus a parte sua prima, id est, a nocte totum cum suo diurno tempore : ac sic erit triduum, quemadmodum illi octo dies, post quos ascendit in montem, quorum medios integros attendentes Matthæus et Marcus dixerunt post sex dies (Matth. xvii, Marc. ix), quod Lucas dixerit post octo dies (Luc. xxiv). Hæc eo loco Augustinus. Idem vero alibi (Lib. iv de Trin. cap. 6) paulo clarius hoc ipsum exponit hoc modo : *Ipsam autem triduum non totum et plenum fuisse Scriptura testis est ; sed primus dies a parte extrema totus annumeratus est : dies vero tertius a parte prima et ipse totus : medius autem inter eos, id est, secundus dies absolute totus, viginti quatuor horis suis, duodecim nocturnis et duodecim diurnis : nos enim usque ad dituluculum, quo Domini resurrectio declarata est, ad fertum pertinet diem. Sicut enim primi dies propter futurum hominis lapsum, a luce in noctem, ita isti, propter hominis repurationem, a tenebris in lucem computantur. Hactenus SS. Patres de triduo mortis et sepulture Domini.***

sic additis et nocte quæ præcessit diei suæ, et die qui subsequutus est nocti suæ, nihil defuisse integro tempore noscitur, quod a sui parte impletur. Sciant his rationum exemplis Scripturæ sacræ, sed longum est universa memorare. Sic enim dicente psalmo: ^a *Quid est homo, quod memor es ejus (Psal. vii)?* a parte totum intelligitur, dum uno homine nuncupato, plenitudo humani generis demonstratur. Sic etiam illud ^b ubi Achab peccavit, peccasse plebs dicitur; dum universitate appellata, a toto portio designatur. ^c Joannes quoque præcessor Domini, *Post me*, inquit, *venit vir qui ante me factus est, quia prior me erat (Joan. 1)*. Quomodo igitur post se venturum indicat, quem ante se fuisse designat? Si enim de homine hoc, qui postea natus est, intelligitur, quomodo ante ipsum fuit? Si de Verbo, quomodo *vir* ^d *post me venit?*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Duo exempla synecdoches ad homines spectantia: primum, in quo pars pro toto ponitur, homo singularis pro toto genere humano; alterum, in quo totum pro parte, populus pro parte populi: de aliis vero rebus nullum attulit exemplum quod ad secundam speciem superius expressam attingeret, quod hujusmodi exempla frequentissima sint et passim obvia, illud præsertim quo caro vel anima pro toto homine ponitur (*Genes. xlii*, *Rom. iii et xiii et Joan. 1*).

^b Achab septimus regum Israel, id est, decem tribuum, qui, ducta uxore Jesabel, regis Sidoniorum filia, ab ea dementatus, idola gentium introduxit, fauam in Samaria ædificavit, altare Baal, et lucum idolis dicavit, primus denique novas superstitiones inexit: unde illud vulgatum in Scriptura: *Qui peccavit et peccare fecit Israel (III Reg. xiv et xvi)*; non quod totus Israeliticus populus hujus exemplo peccarit, et cultum veri Dei deseruerit; sed major pars, ut hic indicat Auctor. Nam et tempore Eliæ dereliquerat sibi Dominus in Israel septem millia virorum, quorum genua non sunt incurvata ante Baal, *IV Reg. xix*. In hoc itaque exemplo a toto portio designatur, id est, totum pro parte ponitur.

^c Hic jam ostendit quomodo etiam in sermone de Christo locum habeat illa synecdochica locutio, cujus exempla præcedentia e Scripturis protulit; quia nimirum quod Christo convenit secundum divinam naturam, homini tribuitur, cum dicimus hominem istum, demonstrato Christo, esse Filium Dei, æternum, omnipotentem, etc. Et vicissim, quidquid homini illi convenit secundum propriam naturam, etiam Deo tribuitur, cum dicimus eundem Christum esse

A nisi quod in uno Domino Jesu Christo et posterioritas hominis, et Verbi antiquitas demonstratur. Ac sic fit ut unus idemque Dominus ante illum fuerit et post illum venerit, quia et secundum carnem est Joanne posterior, et secundum divinitatem omnibus prior. Et ideo ille virum tantummodo nominans, et hominem demonstravit, et Verbum; quia cum Dominus Jesus Christus Filius Dei, et homine consummatus fuerit, et Verbo, unum de eo dicens, omnia demonstravit. Et quid plura? Dies me, ut reor, deficiat, si omnia quæ de hoc dici possunt colligere aut enarrare tentavero. Et satis hæc, quæ nunc diximus, in hac negotii parte duntaxat, et ad symboli sunt expositionem, et ad causæ officium, et ad libri modum.

B hominis Filium, de Virgine natum, passibilem, mortuum, etc. Qua ratione idem Christus et Joanne anterior et posterior vere dicitur.

^d *Qui post me venit.* Quidam exponunt de adventu Christi per nativitatem in mundum, quasi post Joannem venisse dicitur, quia sexto post illum mense natus est. Ita Epiphanius hæresi 69, Ambrosius lib. iii de Fide cap. 5, Gregorius homilia 7 in Evangelia. Et Cassianus hoc loco videtur innuere, dum ait: *De homine hoc qui postea natus est.* At participium *ἐρχόμενος, qui venit*, præsentis temporis, positum tamen pro futuro, qui venturus est, non videtur hunc sensum admittere. Jam enim Christus natus erat cum Joannes hæc diceret, et tamen loquitur de futuro: sicut de Eliæ dixit Matthæi xvii: *Eliæ quidem venit*, pro, venturus est, ut noster etiam vertit interpret. Melius ergo de Christi prædicatione ostensioneque intelligitur, ut Chrysostomus et Euthymius exponunt. Christus enim post Joannem venisse dicitur, quia post eum sese mundo per prædicationem et miracula manifestavit. Illis autem verbis: *Ante me factus est*, docent Patres significari non Christum productum ante Joannem, sed Joanni prælatum et antepositum, ac si Joannes dixisset: *Qui post me venit*, major me est; vel, ut apud Mathæum legitur: *Fortior me est, cujus non sum dignus calcæamevia portare (Matth. 11)*; idque colligitur ex textu. Nam sic ait: *Ante me factus est, quia prior me erat*; id est, præcessit me dignitate, quia præcessit æternitate, ipse enim æternus, ego temporalis. Ita Augustinus tractatu 4 in Joannem: *Ante me, inquit, factus est, quia prælatum est mihi. Prior me erat, quia in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.*

LIBER SEPTIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Adversariorum calumniis responsurus divini numinis opem implorat, ut doceat orationem præmittendam esse ab his qui ad disputandum cum hæreticis accedunt.

Quod evenire his solet qui cum pelagus jam evaserint, aut prætentas partibus syrtos, aut vicina litoribus saxa formidant, mihi hoc admodum accidit, ut reservatis ad ultimum quibusdam hæreticorum calumniis, cum jam ad exacti laboris terminum ve-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a *Id est*, horrore et pavore concitantur, nobis ambulanti in via Domini, etc., ubi ambulanti

D nerim, eum ipsum finem incipiam metuere, ad quem desideraveram pervenire. Sed ut Propheta ait: *Dominus mihi adjutor est, non timebo quid faciat mihi homo (Psal. cxvii)*: non timeamus prætentas hæreticorum insidiantium foveas et obseptas spinis passim horrentibus vias, quæ cum asperent magis itinera quam claudant, de emundatione nobis potius labor, quam de possibilitate formido. Quia cum nobis agentibus rectum iter infirmiter se objiciant, et

^a horreant ambulanti magis quam obsint, ^b plus

est ablativus absolutus.

^b Hoc est, magis laborandum nobis est de expur-

habet officium atque opus nostrum in purgatione quod agat, quam ex difficultate quod timeat. Igitur ^a ad monstruosum illud lethiferi serpentis caput mittentes manum, et pertractare omnia admodum illigata ingentibus spiris tortuosi corporis membra cupientes, te, quem semper peccati sumus, etiam atque etiam, Domine Jesu, precamur, *ut des nobis verbum in apertione oris (Ephes. vi) ad ^b destructionem munitionum, cogitationes destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversum scientiam Dei, ut capivimus omnem intellectum in obedientia tua (II Cor. x); quia vere ille liber fit, qui coeperit tibi esse captivus. Adesto ergo in ^c officio tuo operi, tuis pro te supra mensuram virium committentibus. Da hiantia novi serpentis ora, et tumentia lethalibus venenis colla conterere; qui facis supra serpentes et scorpiones illas credentium pedes ingredi, ac super aspidem et basiliscum ambulare, conculcare leonem*

et draconem (Lucæ x, Psalm. xc). Tribuasque per, intrepidam innocentiae constantis audaciam: ^d ut delectetur infans ab ubere super foramine aspidis, et in cavernam reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittat (Isaia xi). Da ergo et nobis in cavernis hujus immanissimi ac scelestissimi reguli innocuas manus mittere. Et si in foraminibus quibusdam jam, id est, in sensu humanorum latebras aut cubile habuit, aut ova posuit, aut squamosi tractus semitam dereliquit, aufer ab universis perniciosissimi anguis hujus sordidum et ferale contagium. Extrahe illas perfidiae immunditias, et obsessas redolenti caeno animas ^e ventilabro sacrae purgationis emunda, ut speluncae latronum domus orationum sint. Et ^f in quibus nunc, ut scriptum est, diversoriis ericii et onocentauri, et ^B pilosi, et diversorum prodigiorum monstra versantur (Isaia xxxiv), in his sancti Spiritus tui dona, id est, fidei ac religionis decora resplendeant. Ac sicut,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

gatione et munditia cordis nostri, quam de difficultate ac molestia quam nobis objicere possint; quod alia phrasi synonyma paulo ante dixit: *De emundatione nobis potius labor quam de possibilitate, vel, potius, impossibilitate, formido.*

^a Id est, Nestorii haeresim variis ambagibus et fallaciis implexam et implicatam.

^b Verba sunt Apostoli in secunda ad Corinthios: *Non secundum carnem militamus. Nam arma militiae nostrae non carnalia sunt, sed potentia Deo, ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversum scientiam Dei. Ubi potentia Deo, id est, usque adeo per Dei gratiam valida, ut omnes Satanae munitiones et machinamenta destruere possint et evertere. Consilia destruentes, Graece καταρρονας, in quibus verbis solocismus est, nisi ita legamus: Non secundum carnem militamus, consilia destruentes, etc. Sic enim legit D. Ambrosius, ut quae intercedunt per parenthesis legantur: vel dicamus participium pro verbo positum, ut hic incipiat sententia: Consilia enim destruimus, etc. Ubi pro consilia Graece est λογισμοίς, quod Theophylactus interpretatque syllogismus, et humanas philosophorum atque haereticorum ratiunculas, quibus se ad evertendam Christi fidem innire solent.*

^c Superflue additum videtur officio, nisi officium pro beneficio gratiae seu efficacia accipias, ut officio sit ablativi casus, quasi ex officio. Donatus enim officium ab efficiendo dictum putat, quod sit illud quod quemque pro conditione suae personae facere deceat. Unde D. Ambrosius lib. 1 Officiorum: *Officium, inquit, ab efficiendo dictum putamus, quasi officium; sed propter decorem sermonis, una immutata littera, officium nuncupari. Sed fortasse melius hic diceretur, interposita conjunctione, Officio tuo et operi. Videtur enim respicere quod superius dixit: Plus habet officium atque opus nostrum, etc. Ubi officium cum opere conjungit; sed quod ibi suum dixit, hic Dei munus agnoscat, Deoque acceptum refert.*

^d Ita Tertullianus lib. 1 adversus Marcionem, sed alia versione: *Creator, inquit, hanc potestatem etiam parvulis pueris per Isaiam repromisit, conficere manum in cavernam aspidum, et in cubile natorum aspidum, nec omnino laedi. Et utique scimus (salva simplicitate Scripturae, nam nec et ipsae bestiae nocere poterant ubi fides fuerit) figurate per scorpiones et colubros portendi spiritalia nequitia; quorum ipse princeps in serpentis et draconis, et eminentissimae ejusque bestiae nomine deputetur, etc.*

^e Alludit etiam ad locum Malachiae iii ubi de Messia dicitur: *Ipsae enim quasi ignis constans, et quasi*

herba fullonum, et sedebit constans, et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum et argentum. Et Luc. iii: Cujus ventilabrum in manu ejus, et purgabit aream suam, et congregabit triticum in horreum suum, etc.

^f Spectat locum Isaia xxxiv ubi de Jerusalem et Judaea dicitur: *Et possidebunt eam onocrotalus et ericius, ibi et corvus habitabunt in ea, et erit cubile draconum et struthionum, et occurrent daemonia onocentauris, et pilosus clamabit alter ad alterum; ibi cubavit lamia, et invenit requiem; ibi habuit sovann ericius, et enutrivit catulos, etc. Ubi D. Hieronymus (In Isaia c. xxi, et Ezechiel. xvi et xvii, et Ose. xii, et alibi): Qui tropologiam, inquit, sequuntur, expulso populo Judaeorum, sub bestiarum et portentorum nominibus, idololatrias (ut sunt etiam haeretici, nam et haeresis species est idololatrie, eodem auctore) et variis superstitionibus servientes in Jerusalem habituros esse confirmant, et hos esse onocrotalos et ericios, ibi et corum, dracones, et struthiones, et onocentaurus, et daemonia, et pilosos, et lamiam, quae Hebraice dicitur *lilit*, et a solo Symmacho translata est lamia, quam quidam Hebraeorum *spovann*, id est, furiam suspicantur. Ita Hieronymus. Talibus itaque monstris et portentis, de quibus etiam alibi egimus, comparat Auctor Nestorium, ejusque similes haereticos, quemadmodum et D. Hieronymus contra Vigilantium haeresiarcham, quasi novam monstrum in Galliis exortum, eadem visus allusione, elegantissime scripsit: *Multa in orbe monstra generata sunt. Centauros et sirenas, ululas et onocrotalos, in Isaia legitur (Isaia xxxiv). Job Leviathan et Behemoth mystico sermone describit (Job xl).**

^D Cerberum et Symphalidas, aprumque Erimanthum, et leonem Nemeum, chimærum atque hydrum multorum capitum narrat fabulae poetarum. Cacum describit Virgilius; triforem Geryonem Hispaniae prodiderunt; sola Gallia monstra non habuit, sed visis semper fortissimis et eloquentissimis abundavit. Exortus est subito Vigilantius, seu verius dormitantiis, qui immundo spiritu pugnet contra Christi spiritum, etc. Ita Hieronymus in uno Vigilantio omnes haeresiarchas depingens et monstris assimilans. Alii Patres comparant eodem foedissimi ferocissimisque bestis. Ignatius epistola ad Smyrnaeos, canibus rabidissimis, serpentibus, basiliscis et squamosis draconibus. B. Cyprianus (Epist. 52) lapis et canibus, quod et Scriptura confirmat. Ambrosius (Serm. 45) noctuis et vulpibus. Hieronymus item (In c. ii Habac.) scarabaeis. Vincencius Lirinensis (In Commonit.) ranis et muscis mortuatis. Augustinus camicibus, qui dum vivunt mordent, mortui autem fetent (In Psalm. lxxx).

ejectis quondam idolorum cultibus exterminatisque simulacris, fecisti ex fanis dæmonum templa virtutum, inserens in cavernas serpentum et scorpionum fulgentis luminis radios, et ex cubilibus errorum ac turpitudinum domos ornamentorum ac pulchritudinum reddidisti, ita omnibus quorum oculos caligo hæreticæ perversitatis obsedit lucem misericordiæ tuæ ac veritatis infunde, ut Incarnationis tuæ magnam ac salutiferum sacramentum reserato tandem ac puro lumine contuentes, ita te ex sacrosancto illo immaculatæ Virginis utero editum mundo verum hominem esse intelligant, ut verum tamen Deum semper fuisse cognoscat.

CAPUT II.

*Dissolvit objectionem sumptam ex illis verbis :
Nemo anteriorem se parit.*

Ac priusquam de his rebus loqui incipio quas necdum libris superioribus prælibavi, æquum arbitror ut enitar exsolvere quæ jam ante promisi, ut expleta penitus sponsione, liberius de intactis dicere ordiar, cum de pollicitis satisfecero. Ait ergo ad destruendam sacræ nativitatis fidem sibilans in Dei Ecclesia novus coluber : ^a Nemo anteriorem se parit. Primum ergo te non solum quid dicas, sed etiam unde dicas, nescire arbitror. Si enim scires, aut intelligeres unde diceres, nequaquam unigeniti Dei nativitatem mortalis opiniunculæ ratione censes; neque ei qui extræ conceptum humanæ originis natus est, humanis definitiunculis præjudicare tentares; aut terrenas impossibilitates divinæ omnipotentia obijceres, si Deo impossibile nihil esse cognovisses. Nemo ergo, inquis, anteriorem se parit. Dic mihi, quæso, de quibus te loqui causis, de quorum animantium æstimas definire naturis? hominibus te an feris, avibus an pecudibus legem ponere putas? Ista enim sunt et alia hujusemodi, de qui-

bus hæc dici possunt. Nemo enim ex his anteriorem se gignere prævalet, quia ea quæ orta jam fuerint redire in id rursus non queunt, ut nova creatione generentur. Et ideo nemo anteriorem se parere, quoniam nec anteriorem gignere potest, quia non venit causa pariendi nisi ex possibilitate generandi. Tu ergo id in nativitate omnipotentis Dei, quod in ortu terrenorum animalium considerandum putas? et ei naturam humanæ conditionis objicis, qui est auctor ipse naturæ? Vides ergo, ut supra dixi, nec scire te unde aut de quo dicas, qui facturas factori comparas, et ad æstimandam Dei omnipotentiam earum rerum exemplo uteris, quæ ipsæ utique non essent, nisi id ipsum ex Deo essent quod sunt. Deus ergo ut voluit, et quando voluit, et ex ea qua voluit, advenit. Nec tempus ei, nec persona, nec consuetudo hominum, nec exempla rerum præjudicaverunt; quia obsistere ei non potuit lex creaturarum, qui est creator ipse cunctorum. Et posse ei quod voluit promptum fuit, quia potestas adfuit voluntati. Vis scire aliquatenus quanta sit omnipotentia Dei? ego id etiam Dominum de creaturis suis facere posse credo, quod tu eum de se ipso facere potuisse non credis. Omnia enim animantia quæ posteriora se pariunt, si modo id Deus jubeat, ^b anteriora multo se parere possunt. Nam et cibi ipsi et pocula, si ea Divinitatis voluntas sit, in conceptus quosdam et progenies verti possunt. Aquæ denique ipsæ, quibus ab exordio rerum manantibus, et quibus admodum omnia animantia utuntur, corporari, si id Deus ^c jubeat, in visceribus et gigni possunt. Quis enim sacris operibus modum statuere, aut divinam providentiam circumscribet? aut ^c quis, ut scriptum est, dicit ei: *Quid fecisti (Isaia XLV)*? Si negas omnia Deum posse, neca anteriorem nasci ex Maria, Deo nascente, potuisse. Si autem impossibile Deo nihil

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a De hoc Nestorii axiomate aliquoties egimus in præcedentibus.

^b Magno quidem miraculo id fieret, si fieret quod nunquam factum legitur, ut animal quoddam aliud, quod prius exstitit, animal de novo gigneret ac produceret (quod esset antequam se parere, secundum verba Nestorii), non tamen Deo impossibili, nec tam admirabili, ac supernaturali quam est mysterium Incarnationis. Potest enim Deus idem numero corpus exstinctum, immo in sua prima principia resolutum, restituere, ut certa fide credimus de resurrectione hominum. Potest et de lapidibus suscitare filios Abrahamæ, et tam de aquis quam de cibis et potibus hominem vel quodvis animal producere; sicque cibi ipsi et pocula in conceptus quosdam ac progenies verterentur, ut hic dicitur. Et vertuntur sane etiam citra miraculum, etc., dum in substantiam aliti et in materiam sementinam naturaliter convertuntur, unde fetus et progenies nascuntur; qua ratione fit ut homo, vel quodcumque animal, anteriorem, id est, antiquiorem se gignere ac parere quodammodo videatur, dum id quod prius exstitit in aliam substantiam emergit. Qua etiam ratione aquæ, quæ ante hominem exstiterunt, et proinde anteriores homine sunt, in corpore hominis corporari, id est, in corpus animatum efformari queunt. At quomodo tunc aqua vel homo dicatur anteriorem vel antequam se parere, ut videtur Au-

tor indicare, certe non video, nisi aquas in tota specie accipiamus quæ ante hominem conditæ sunt, quod de cibis itidem ac potibus dici potest. At hæc exempla non multum urgere, satis perpicuum est; neque aliter a Cassiano prolata fuisse, nisi ut aliquatenus rem exponeret, et obiter ostenderet fieri posse per divinam potentiam ut posterior anteriorem se pariat, contra Nestorii axioma; proinde non esse Deo impossibile ut Maria anteriorem se Dei Filium pepererit, attestante angelo, *quia non erit impossibile apud Deum omne verbum (Luc. 1)*. Et ipso Salvatore dicente: *Pater, omnia tibi possibilia sunt (Marc. xiv)*, quæ scilicet possibilia sunt absolute, seu quæ non implicent contradictionem, ut exponit S. Thomas (*Part. 1, q. 25, art. 3*), post D. Augustinum lib. v de Civitate Dei cap. 10.

^c Locus est Isaia, qui in Vulgata editione sic habet: *Numquid dicit lutum figulo suo, Quid facis, et opus tuum absque manibus est? Væ qui dicit patri, Quid generas? et mulieri, Quid parturis? Cui similis locus Jeremia xvii: Numquid sicut figulus iste, non potero vobis facere, domus Israel? ait Dominus. Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea, id domus Israel. Quem locum imitatus Apostolus ad Romanos ix scribit: Numquid dicit figmentum ei qui se finxit: Quid me fecisti sic? Annon habet potestatem figulus lutum ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam?*

est, cur ei impossibilitatem in suo ipso adventu A
objicis, cui impossibile nihil in omnibus esse co-
gnoscis?

CAPUT III.

*Respondet ad illa verba: homoousios parienti
esse debet nativitas.*

Secunda aut perversitatis tuæ vel calumnia bla-
sphematrix, vel blasphemia calumniatrix est, qua
ais: ^a Homoousios parienti debet esse nativitas. Non
disimilis superiori; verbis enim magis quam re et
genere diversa est. Cum enim de nativitate Dei agat-
tur, idem dicis, potentiosem ex Maria non potuisse
nasci, quod superius, antiosem non potuisse ge-
nerari. Et ideo vel id quod supra dictum est (*Vide*
cap. 13 lib. vi), etiam de hoc responsum puta; vel
id quod nunc dicendum est, etiam de illo respon-
deri existima. Ais ergo: homoousios parienti debet
esse nativitas. Si ad terrenas creationes respicit,
vel maxime ita evenit. Sin autem ad ortum Dei,
quid in nativitate ejus naturæ exempla consideras?
quia constitutiones constitutori sunt obnoxia, non

constitutionibus constitutor. Vis autem plenius scire
quam non solum impiæ, sed etiam incipiæ sint hæ
calumniæ tuæ, et non videntis penitus Dei omnipo-
tentiam cantilenæ? Dic mihi, quæso, tu, qui non
nisi ex paribus paria nasci putas: unde ^b inexplica-
bilis illa quondam in eremo coturnicum numerosi-
tas ad pastum Israeliticæ plebis repente nata sit
(*Num. xi*)? Non enim eas ante in aliquo loco a ge-
nitricibus suis editas, sed subito adventu legimus
illatas. ^c Cibus denique ipse ille cælestis, unde per
quadraginta annos in Hebræorum castra defluxit?
numquid manna manna generavit (*Exod. xvi*)?
Sed hæc de vetustis rerum miraculis. Quid de no-
vis? ^d Paucis panibus ac pisciculis innumeras po-
pulatorum sequentium turbas Dominus Jesus Christus
in eremo non semel pavit (*Math. xiv et xv*). Sati-
etatis ratio in cibis non fuit, quia esurientes causa
invisibilis et arcana saturavit, præsertim cum plus
multo superflerit saturitati quam appositum fuerat
esuritioni. Qua ratione hoc totum factum est, ut
cum satietatem edentes caperent, etiam augmentis
ineffabilibus cibus ipse ditesceret? ^e Natum in Gali-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Alterum Nestorii axioma, de quo in superiore
libro actum est (*Cap. 15*): ubi etiam parenti potius
quam parienti approbatum.

^b Innumerositas antea legebatur. At quid opus
barbarie, ubi Latinitas supposita? de hac porro cot-
turnicum numerositate divinitus immissa, sic in Nu-
meris legitur: *Ventus egrediens a Domino, arreptans
trans mare coturnices detulit, et demisit in castra, iti-
nere quantum uno die confici potest, ex omni parte
castrarum per circuitum, volabantque in aere duobus
cubitibus in altitudine super terram. Surgens ergo popu-
lus toto die illo, et nocte, et die altero congregavit
coturnicam, qui parum, decem coros (Num. xi). Hæc
ibi. Continet autem corus triginta mollios, secundum
Hieronymum (In cap. iv Ezech.). Unde æstinari
potest quam inexplicabilis fuerit illa numerositas
coturnicæ, si qui parum, seu minimum, e populo
collegerat, decem coros ex ei. impleverit. Unde in
psalmo lxxvii comparatur hæc tam ingens copia pul-
veri terre, et arcua maris, que numerari nequeunt.
Pluit, inquit, illis sicut pulverem carnis, et sicut are-
nam maris volatilia pennata, et ceciderunt in medio
castrarum, circa tabernacula eorum. Et manducave-
runt, et saturati sunt nimis. Sciebam autem his a
Deo datum huius Hebræis cibum carnis, semel una
cum manna, *Exodi xvi: Factum est erga vesper, et
ascendens coturnix, cooperuit castra; mane quoque ros
jacuit per circuitum castrarum, etc. Et rursus solius
carnis, Num. xi. Et manna cum carnibus datum est,
antequam aqua educeretur de petra, sed cibus
carnis solius datus est post illam educationem aquæ.
Porro de coturnicibus, earumque proprietatibus
multa scitu digna tradit Plinius lib. x cap. 25.**

^c Qui manna dictus est, ducto vocabulo ab admi-
ratione populi Israelitici, qui videns terram conper-
tam novo illo cibo, exclamans ait: *Manna hu!* quod
significat: *Quid est hoc?* Unde Septuaginta Inter-
pretes, prætermisso ipso nomine, si tam posuerunt
novatis interpretationem: *Ti forte coturno*; quos secu-
tus Flavius Josephus lib. iii Antiquitatum Judaic.
cap. i: *Hebræi, inquit, hoc edule vocant manna.*
*Manna enim secundum nostrum vernaculum sermonem,
perunctativa nutritiva est, Quid est hoc? interrogans.*
Sic ipse. Dicitur autem manna cibus, vel panis cæ-
lestis, quia e celo aereo pluebat: et panis angelo-
rum, quia opera et ministerio angelorum fiebat: de

quo Sedulius præclare et consentaneæ huic loco ce-
cinit (*Lib. ii*):

Quid referam laumeras cælesti pane catervas
Angelicos snopsisse cibos, nimisque superat
No caris, aëria populum dulcedine pastum,
In pluvius habuisse dapes, et in imbribus escas?

Quod vero ait Christus, Joannis vi: *Non Moyses
dedit vobis panem de celo.* intelligendum est de cælo
aethereo, quod proprie dicitur cæcum. De cælo enim
proprie esse dicitur, quod de cælo ipso vero de-
scendit; quomodo Christus verus panis de cælo de-
scendit, ideoque vere cælestis panis fuit. Manna
vero illud non de cælo, sed de aere pluerat, dice-
baturque improprie panis de cælo; quemadmodum
volucres cæli appellantur, sive quia aer ipse per
catachræsim cælum dicitur; sive quia quod alte de
aere cadit, de cælo cadere videtur. Ita Chryso-
stomus, et Augustinus in Joannem (*Chrysost. hom. 44;
August. tract. 25*).

^d De hoc miraculo egimus etiam superiore libro
(*Lib. vi c. 1*). De quo iudem Sedulius, ipsum cum
vetustis illis miraculis comparans, sic Evangelicam
historiam illustrat:

Cumque dehinc populum sese in deserto secutum
Ut typicus Moses, verusque Propheeta videret
Antiquam sentire famem, majoribus actis
Antiquam monstravit opem; tunc alite multa
Carnis optima dedit: geminis modo piscibus auxil.
Sufficiens tunc Manna pluit: modo panibus amplum
Quinque dedit victum per millia quinquæ virorum.
Cætera turba latet, numero nec clauditur ullo,
Maxima parvorum legio, vel maxima matrum.
Quoque magis stupeas, copiosius ablata rejederunt
Fragmina bisseos, populisque vorantibus aucta.
Quæ redita cunctis non est data copia mensis.

Et infra de altero simili miraculo:

Pisciculis paucis, et septem panibus agmen
Pavit enorme virum, præterque infirma secundæ
Sexus et ætatis, saturavit quatuor illic
Millia vescentum: plus ut inleris, et actas
Disce fuisse dapes: epulas nutritivæ edendo
Vulgus, et altrix creverunt morsibus escæ.

^e Scite in hymno ecclesiastico (*Vide Joann. Co-
claum in explicatione hujus hym.*) canitur:

Novum genus potentia:
Aquæ rubescunt hybris,

læa vinum de aquis legimus (Joann. 11). Dic mihi A quomodo disparem a sui qualitate substantiam dispar natura generavit? præsertim cum id quod Dominicæ nativitati maxime convenit, nobilioris admodum rei ortus ex inferiore processerit? Dic mihi ergo quomodo ex illa aquæ simplicitate egregius vini et admirabilis sapor natus sit? quomodo sit aliud haustum, aliud infusum? Numquid cisterna illa vel puteus hanc naturam habuit, ut aquas ex se sumptas in optima vina mutaret? Aut numquid vasorum id qualitas, aut ministrorum egit industria? nihil utique horum. Et quomodo facti ratio cogitatione cordis non comprehenditur, cum facti tamen veritas conscientiæ firmitate servetur? ^a Cæco super oculos in Evangelio (Joann. 1x) lutum positum est, et oculi abluto nati sunt. Numquid aut aqua hanc naturam habuit ut oculos pareret? aut lutum ut lucem crearet? nihil utique horum, præsertim cum aqua cæco nihil conferat, lutum autem vidéntibus etiam obesse possit. Et quomodo res nocendi vim in se habens officium remedii ac salutis exhibuit; et quæ obesse sanis solet, quasi ministra tunc sanitatis fuit? Dicis itaque Dei hanc tribuisse virtutem, Dei præstitisse medicinam: et omnia hæc quæ diximus omnipotentiam penitus effecisse divinam, qui potens sit utique et ex insolitis nova condere, et ex contrariis salubria constituere, et ea quæ in impossibilitatibus atque in efficiendis sita sint, in rerum possibilitates effectusque mutare.

CAPUT IV.

Deum sicut in rebus cæteris, ita in temporali ortu suo C omnipotentiam suam declaravisse.

Idem ergo de ortu ipsius Domini, quod de rebus omnibus confitere. Crede Deum natum, ut voluit, quem non negas potuisse quod voluit: nisi forte virtutem, quæ ei ad alia omnia adfuit, ad seipsum æstimas desuisse; et ipsi ad nativitatem suam omnipotentia sua defuit, quæ ab eo procedens universa penetravit. Tu mihi in nativitate Domini, objicis: Nemo anteriorem se parit; et in partu, quo omnipo-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Vinumque jussa fundere
Mutavit unda originem.

Nec possum etiam elegantius hac de re Sedulii versus præterire (Carm. l. 111):

Prima suæ Dominus thalamis dignatus adesse
Virtutis documenta dedit, convivique præsens
Pascere, non pasci veniens (mirabile), lusas
In vinum convertit aquas: dimittere gaudet
Pallorem latices: mutavit læsa saporem
Unda suum, largita merum, mensasque per omnes
Dulcia non nato rubuerunt pocula musto.
Implevit sex ergo lacus hoc nectare Christus:
Quippe ferax qui vltis erat, virtute cotona
Omnia fructificans, cujus sub tegmine blando
Mitis innociduas (id est, immortales, aut perpetuas) emi-
[trit panpicias uvas.

^a Plerique interpretes existimant ideo lutum a Christo positum super oculos cæci nati, quo magis appareret vis et magnitudo miraculi. Etenim si alia re minus visui contraria curavisset (Joan. 1x), videri potuisset non divina, sed naturalis aliqua atque secreta medicamenti virtute curavisse (Maldon. in Comment.). Cum autem luto curaverit, quo nihil magis contrarium oculis est, credi non poterat naturali

tens Deus natus est, dicis: Homocousios parienti debet esse nativitas: quasi vero eum quolibet hominum humanis legibus agas, cui impossibilitatem suam objicias, quem terrena infirmitate concludas. Communem omnium dicis conditionem esse nascendi, eandem legem esse generandi; non potuisse penitus in universitate generis humani uni tantum homini contingere, quod veterit Deus omnibus provenire. Non intelligis de quo dicas, non vides de quo loquaris: quia auctor utique omnium conditionum et cunctarum lex naturarum est, per quem est, et quidquid homo potest, et quidquid non potest; quia ipse utriusque rei penitus modum statuit, et usquequo accedere facultas, et quo ulterius non progredetur infirmitas. Quam insane ergo tu ei impossibilitatem humanam objicis, cui possibilitas ipsa debetur? Si personam Domini terrenis infirmitatibus æstimes, et omnipotentiam Dei humanis rationibus metaris, nihil utique, quod secundum corporeas ipsius passiones Deo congruum videatur, invenies. Si enim verisimile videri potest, ut Maria anteriorem se Deum parere non quiverit, quomodo verisimile erit, quod crucifixus ab hominibus Deus fuerit? et tamen idem qui crucifixus est, Deus ipse prædixit: ^b Si affiget homo Deum suum, quia vos affigitis me (Malach. v)? Si ideo natus ex Virgine Dominus non putabitur, quia anterior parienti fuerit, qui nascebatur: quomodo Deus sanguinem habuisse creditur? et tamen ad presbyteros Ephesiorum dicitur: Regite Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo (Act. 2x). Postremo, quomodo auctor vitæ privatus vita existimabitur? Et tamen Petrus, Auctorem, inquit, vitæ interfecistis (Actor. 111). Nemo in terris situs, in caelis esse potest: et quomodo Dominus ipse dicit, Filius hominis qui est in caelo (Joan. 111)? Si denique ideo natus ex Virgine Deum non putas, quia homocousios parienti debet esse nativitas: quomodo res dissimiles ex dissimilibus crediturus es substituisse naturis? Ergo apud te nec coturnices subito ventus intulit, nec manna decidit, nec vinum ex aqua prodiit, nec multa millia

luti virtute, sed divina Christi potentia, curationem fuisse factam. Solet Deus hac de causa ad facienda miracula, rebus uti maxime contrariis. Nihil est, quod aquas magis amaras atque impotabiles reddat quam sal: quis enim marinas bibat aquas? Atqui Elizæus immisso in amaras aquas sale, dulces ac D potabiles reddidit (IV Reg. 11). Quid tam contrarium extrahendo de aquis ferro, quam lignum; quod ipsum re alia extrahatur, necesse est? Elizæus tamen, injecto in fluvium ligno, fecit, ut ferrum securis, quod in flumen ceciderat, enataret (IV Reg. 6). Sic P. Hieronymus in cap. xxxviii Isaïæ, ubi dicitur Ezechias jussisse suis ulceribus applicari massam ficum vel ficorum: Aiunt, inquit, Hebræi verbum SERIN, quod prætermisere Septuaginta, ulcus sanare, non vulnus. Nam et Aquila, Symmachus, et Theodotus ἔλκος interpretati sunt, per quod morbum regium intelligi volunt: cui contraria putantur, vel sumpta in cibo, vel apposita corpori, quæcumque sunt dulcia. Ergo, ut Dei potentia monstraretur, per res noxias et adversas, sanitas restituta est. Ita Hieronymus.

^b Sententiam hanc vide superius (Lib. 11, c. 3) explicatam.

hominum exiguo cibo pasta sunt, nec post lutum A caeco lumen apparuit. Quod si haec omnia incredibilia utique et contra rationem videntur, nisi a Deo facta credantur, cur in nativitate ejus denegas, quod in operibus confiteris? Aut numquid praestare ortui suo adventuique non potuit, quod humanis remediis atque utilitatibus non negavit?

CAPUT V.

Argumentis, ex ipsa natura depromptis, docet, regulam illam adversariorum, qua statuunt homoousion parienti esse debere nativitatem, in multis fallere.

Longum est de hac re et prope fabulosum, amplius dicere. Sed tamen ad confutandam ineptiam atque insaniam tuam, qua ais, quod homoousios pa-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a De apibus, carumque solertia et industria juverit hic nonnulla tum ex sacris, tum ex aliis auctoribus elogia delibasse. In primis notandi duo Scripturae loci insignes: prior ex Proverbiis cap. vi: *Vade ad apem, et discite quomodo operaria est: operationem quoque, quam venerabilem facit; cujus labores reges et idiotae ad sanitatem afferunt. Appetibilis autem est omnibus, et clara, etiam cum sit robore infirma, sapientiam honorans evecta est (Prov. vi secund. LXX).* Qui locus quamvis neque in Hebræo, neque in vulgata editione continetur, citatur tamen a Patribus ut sententia Scripturae, sicut altera, quae de formica eodem Scripturae loco habetur. Inter alios D. Basilius homilia 8 in Hexaemeron, post recensitas aliquot apum proprietates: *Audiant, inquit, haec Christiani, quibus lege sancitum est, nemini umquam homini reddere malum pro malo; sed malum vincere, superareque bano. Imitare mores apis peculiaries, quae nemini prorsus officiant, nec alienos fructus demoliant, favos extruunt, et compingit suos. Etenim cerum quidem a floribus aperte colligit: mel autem, humorem, qui speciem praefert roris, inspersum floribus, ore libatum, atque attractum, in favos favorum sinus immittit. Et intra: Pulchra decoraque laude a Proverbiorum auctore praedicata est apis, sapiens operatrixque nuncupata: adeo pabulum diligenter, elaborateque congerens. Cujus labores, inquit, tum reges, quam privati homines ad tuendum sanitatem edunt. Adeo sapienter, adeo exacta, miraque arte apothecas mellis extruens atque fingens, etc. Similiter D. Ambrosius lib. v Hexaemeron. cap. 21: *Merito, inquit, quasi bonam operariam Scriptura apem praedicat dicens: Vade ad apem, et vide quomodo operaria est. Operationem quoque quam venerabilem operatur: cujus laborem reges, et mediocres ad salutem sumunt. Appetibilis enim est omnibus, et clara. Audis quid dicat propheta? mittit utique te, ut apiculae illius sequaris exemplum, imiteris operationem. Vides quam laboriosa, quam grata sit. Fructus ejus ab omnibus desideratur, et quaeritur, nec pro personarum diversitate discernitur: sed indiscreta sua gratia regibus pariter, ac mediocribus aequali suavitate dulcescit: Nec solum voluptati, sed etiam salutis est: fauces obdulcat, et curat vulnera, internis quoque medicamentum infundit ulceribus. Itaque cum sit infirma robore apis, valida est vigore sapientiae et virtutis. Et initio ejusdem cap. idem Ambrosius: *Hoc, inquit, reipublicae usus est, leges annibus esse communes, atque observari ex devotione communi: uno omnes teneri vinculo; non alteri jus esse, quod alius sibi intelligat non licere: sed quod licet, licere omnibus; et quod non licet, omnibus non licere. Esse etiam commune reverentiam patrum, quorum consilio respublica gubernetur; commune omnibus urbis domicilium, communis conversationis officium, unum praescriptum, omnibus unum esse consilium. Magna haec: sed quanto in apibus praestantiora, quae solae in omni genere animantium, communem omnibus sobolem habent, unam omnes incolunt***

rienti nativitas esse debeat, id est, quod dissimilem sibi res quaelibet parere non possit: etiam terrenarum rerum exempla proferam, quo ex dissimilibus nasci multa convincam. Non quod in tali re comparatio ulla aut fieri possit, aut esse debeat, sed ut non dubites in sacro ortu existere id potuisse, quod etiam in terrenis his et caducis videas provenire. ^a Apes, sicut minima admodum, ita prudentissima ac solertissima animalia, ex diversissimis edi legibus atque exire naturis. Cum enim sint miri ingenii animantia, et non solum sensu, sed etiam prudentia abundenti, excerptis quibusdam herbarum floribus procreantur. Quod majus exemplum adhibendum, aut assumendum putas? ^b ex atomis animalia [*Lips. in marg. ex in-*

^B *mansionem, unius patriae clauduntur limine, in commune omnibus labor, communis cibus, communis operatio, communis usus et fructus est, communis volatus, etc. Haec et plura D. Ambrosius, praedictam sententiam non modo ex Proverbiis Salomonis citans, sed etiam egregie et particulatim explanans. S. Hieronymus in cap. in Ezechielis: Et in Proverbiis, ait, de ape dicitur, quamquam hoc Hebraea non habent exemplaria: Vade ad apem, et discite quomodo operatrix sit, et opus suum castum faciat, cujus laboribus reges et imperiti pro sanitate abutuntur. Et in epistola 4 ad Rusticum monachum, eandem specians sententiam: Apem, inquit, fabricare alvearia, ad quas te mittunt Salomonis Proverbia, et monasteriorum ordinem ac regiam disciplinam in parvis discere corporibus. Ad eundem quoque locum alludere videtur Ecclesia, dum in benedictione cerei paschalis apiculam festivo collaudat his verbis: *Suscipe, sancte Pater, incensi hujus sacrificium vespertinum, quod tibi in hac cerei oblatione solemni, per ministrorum manus, de operibus apum sacrosancta reddit Ecclesia. Et postmodum, accenso cereo, subdit: Qui licet sit divisus in partes, mutuati tamen luminis detrimenta non novit. Alitur enim liquantibus ceris, quas in substantiam pretiosae hujus lampadis apis mater eduxit. Denique eodem spectat quod in officio B. Caeciliae canitur: Caecilia virgo, quasi apis argumentosa Domino deservit. Alter locus Ecclesiastici xi: *Brevis in volatilibus apis, et initium dulcoris habet fructus illius. Ubi initium posuit interpres pro principatu, quia Graeca vox ἀρχή utrumque significat. Habet enim mel, inter liquores, dulcoris principatum. Unde sacra Scriptura summam dulcedinem nomine mellis solet exprimere. Psalmo xviii: *Dulciora super mel et favum. Psal. cxviii: Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo! Eccles. xviv: Spiritus meus super mel dulcis, et hereditas mea super mel et favum. Apocal. x: In ore tuo erit dulce tanquam mel. Denique praefert omnibus rebus quantumvis duleibus, cum ait Judicum xiv: *Quid dulcius melle? Plura de mellis dulcedine et utilitate apud Basilium et Ambrosium locis supra citatis.*****

^D ^b Etsi alia lectio fortasse probabilior hic in margine ascripta habeatur, tamen haec etiam non spernenda, nec respuenda via est, quae et Basileensi et Plantiniana editione probatur, et veritate itidem fulcitur. Vere enim ex atomis apes gignuntur, id est, ex minutissimis et tenuissimis succis vel floeculis florum. Est enim atomus individuum corpusculum, quod ultra dividi et secari non potest. Unde Lucretius atomis minutiones esse dixit corpusculis illis quae infusus per fenestram radis solis videmus; et Epicurus mundum ex suis atomis, id est, indivisibilibus corpusculis fabricatum existimavit, ut refert Aristoteles in libro de Ortu. Altera tamen lectio, ut dixi, probabilior ac germanior apparet, quia et Auctoris scopo magis accommodata, et ad rem propositam magis expressa.

animis animalia, ex insensibilibus sensibilia nascuntur. Qui opifex illic, qui fabricator est, qui formator corporum, qui inspirator animarum? Somnum denique ipsum, quo inter se quasi loquuntur, quis dedit? Concinuitates has pedum, artem orium [Lips. in marg. ingeniorum], elegantiamque pinnarum [Lips. in marg. pennarum] quis finxit atque composuit? Ingenium, iram, provisionem, motum, placiditatem, concordiam, dissensionem, bella, pacem, ordinationem, dispositionem, officia, principatus, omnia denique quæ sunt illis quasi eum humano genere communia, cujus doctrina, aut cujus munere, quo imbuente aut quo instituente sumpserunt? Numquid hoc a paterno semine indeptæ sunt? aut in genitali utero, atque in

A materia carne didicerunt? Nec utrum utique norunt, nec semen sciunt: depasti tantummodo flores in alvearia congerunt; ex quibus inæstinabili officio apes exeunt. Nil illi genitricum viscera prolibus conferunt; neque apes ex apibus eduntur; operariæ sunt tantum, non procreatrices; ex herbarum flosculis animantia procedunt: quod simile herbis et animantibus? quis fabricator igitur rerum istarum sit credo intelligis. I nunc et ambige, an poterit nativitati suæ Dominus id tribuere, quod vides eum etiam facturis minimis præstitisse? Superfluum forte sit post hæc et alia addi aliquid: sed tamen etiam non necessaria ad exemplum, addantur ad cumulum.

Locustis repente subtaxi aera, impleri terras vide-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Qui volet ista fusius tradita et explicata, legat Aristotelem l. in de Generatione animalium, cap. 10 et lib. ix de Historiæ animalium, cap. 40; Varronem l. in de Re Rusticæ cap. 16; Plinium lib. xi cap. 5 et sequentibus; denique Virgilium in Georgicon, ubi elegantissime apum naturam proprietatesque describit. Pauca tamen ex Patribus in super addo, non utilia tantum, sed et jucunda. Gregorius Nozi uenezus Orati ne 45: *Nunc sedule apes, solutis penus, et relictis alvearibus, sapientiæ suæ documentum præbent, atque ad præta convolant, floresque diripiunt; ac partim cellulas elaborant, sexangulas, et inter se oppositas fistulas atterentes, rectissime angularibus alternantibus, non minus ad operis elegantiam quam ad securitatem; partim mel in horrea reconduunt, atque hospitio suo dulcem fructum et inoratam proferunt: quemadmodum unnam nos quoque, qui Christi apiarium sumus, ac tunc partim sapientiæ, partim industriæ et laboris exemplum accipimus. Ubi et Nicetas pulchre et copiose de sistem. S. Ephrem in sermone quodam ascetico de Vita religiosa, monachum sic alloquitur: Imi are apem, charissime, et admirabile ejus cerne mysterium, quo pacto illa ex variis sparsisque terræ floribus suum colligit opifinium. In hoc ergo parvo ac vili animale solentiam nunquam considera. Si enim omnes sapientes terræ cunctique orbis philosophi congregati fuerint, sapientiam illius edisserere nequaquam valent, etc. S. Ambrosius ubi supra: Opus ipsum suave de floribus, de herbis dulcibus fundantia prima ponuntur. Quid enim aliud est favus, nisi quædam in castrorum species? Quæ castra tutum possunt habere artis et gratiæ quantum habent crates favorum, in quibus minutæ ac rotundæ cellulæ connexionem sui invicem fulciuntur? Quis enim architectus eis docuit hexagonia illa cellarum indiscreta laterum æqualitate componere, ac tenes inter domorum senta ceras suspendere, stipare mella, et in exta floribus horrea nectare quodam distendere? cernas omnes certare de munere; alias invigilare querendo victui; alias sollicitam castris adhibere custodiam; alias futuros explorare imbres, et speculam cursus nubium; alias de floribus ceras fingere; alias in fusum floribus rotam ore colligere; nullam tamen alienis insidiari laboribus et rapto vitum querere; utque nimiam raporum insidiam non timeant! Habent tamen spicula sua, et inter nulla fundant venenum, si fuerint læssitæ animasque ponunt in vulnere, ardore vindictæ. Hucusque Ambrosius multis phrasibus ex Virgilio movit. Cetera vide apud eundem. Similia habet D. Chrysostomus homilia 15 in Epistolam ad Ephesios cap. iv, quem meti proximitatis prætereo.*

^b Aristoteles lib. v. de Animalibus (Cap. xxi), non constare dicit quomodo apes generentur, aliis negantibus coire, sed aliunde deportare feturam. Plinius item dubitaverit hæc de apum genitura scribit (Lib. xi c. 19): *Fetus quoniam modo progenerant, magna inter eruditos et subtilis questio fuit. Apum enim coitus*

risus est nunquam Plures existimavere oportere confici floribus compositis ante atque utiliter. Aliqui coitu ejus qui Rex in quoque appellatur examine. Sic ille. Verum alii id pro certo sciunt, apes abque coitu generare et generari, atque adeo vigines permanere; quod hic Cassianus in comperitum et vulgatum affirmat. Ita Virgilius in iv Georg.:

Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In venerem solvunt, aut fetus mixibus edunt:
Verum ipsæ foliis natos, et sua ipsis herbis
Ore legunt; ipsæ Regem parvosque Quirites
Sufficiunt, aulacque et cetera regna reliquunt.

Et Virgilium imitatus haud dubie D. Ambrosius: *Communis, inquit (Ubi supra), omnibus generatio, integritas corporis virginoli, omnibus communis, et parvus; quoniam neque ullo concubitu in eis enunt; nec libidine resolvuntur, nec partus quantuntur doloribus, et subito maximum filiorum examen emittunt, e foliis et herbis ore suo prolem legentes.* Rufinus Aquileiensis in Expositione symboli a. os olivi, similibus naturæ exemplis et argumentis cum Cassiano meus, probat non esse incredibile Virginem peperisse: *Quid enim, aut mirum videtur, si Virgo conceperit, cum Orientis avem, quam phœnicem vocant, in tantum sine conjugate nasci vel renasci constet, ut semper et una sit, et semper sibi ipsa nascend. vel reascendo succedat? Apes certe nascere conjugia, nec fetus mixibus edere, omnibus palam est. Sed et alia nonnulla deprehenduntur uti hujusmodi sorte nascuntur. Hoc ergo incredibile videtur divina virtute ad totius mundi reintegrationem factum, ejus exempla etiam in animalium nativitate cernuntur? Sic ille apposite ad hunc locum, D. Augustinus lib. xv de Civitate, cap. 27, de minutis animalibus agens: *Alia, inquit, sunt quæ de quibusque rebus sine concubitu ita nascuntur, ut postea concubant, et generant, sicut muscæ; alia vero in quibus nihil sit maris, vel femina, sicut apes.* Petrus Damiani, cardinalis Ostiensis, Epistolam l. ii epistola 18: *Aves sicut sunt immunes a coitu, ita etiam multatenus corrumpuntur in partu; et sicut in conceptu sexus sexui non miscetur, sic in edendis fetibus nequaquam virginis integritas violatur. Non enim vulva, sed, ut ita loquar, bucca sobolem procreant, et illibite prorsus et integre ab omni corruptæ contagio perseverant. Nam ore filios e foliis legunt, et sic successive posteritatis examen emittunt. Sic ipsæ. Porro apes etiam ex bubulis carnibus et limo nasci vulgatum est. Unde Virgilius (In fine iv Georg.) Arstrum quemdam pastorem fingit, qui primus amissas apes, jugulatis aliis; not boni jugi, reparavit. Et Plinius: *Sunt, inquit, qui putent in totum amissas reparari ventribus bubulis recentibus cum fimo ob utis; Virgilius juvencorum corpore ex examine. Mura de apibus vide apud Thomam Cantipratam in suo Apiaro.***

^c Locusta satis notum animalculum de genere in-

mus. ^a Prode earum semina, prode ortus, prode genera rices. Inde enim, ut vides, exeunt, unde nascuntur. Prescribere his rebus omnibus, quod hominibus parienti esse nativitas sua debeat. Et tam invenietis in prescriptioibus his ridendus, quam

A nunc es in neganda Domini nativitate furiosus. Et quid post hac? Numquid progredi nos debere ultra vel tu ipse existimas? Adhuc addimus tamen aliquid: ^b ex ovis voluerum, quas in Ægypto ibes vocant, basiliscos serpentes g'igni indubitabile est. Quid cogna-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

sectorum. humiliter plerumque et saltando volitans; unde et Gallice nomen habet *Sautelle*. In Africa et Syria majore corpore nascuntur, firmioribusque alis; tanta autem copia, ut herbas messis sue omnes aut rodant, aut tactu adurant. Quia etiam et maria transvolare dicuntur, et, assumptis domesticis omnibus, ex arena pabula querere, non sine infamia eorum presagio ad quos pervenerint. *Aspidæ* idcirco Graeci vocant, vel quod summitates frugum et aliorum depauctur, vel, ut ait Isidorus (*Eymol. lib. XII cap. ult.*), quod longis pedibus, et quasi hastatis sunt: unde et hastæ genus vocentur. D. Basiliscus homilia 8 in Hexaemeron: *Quoniam pecto*, inquit, *tibi militias exercitusque locustarum terribiles enarravero, quæ, velut ogmine facto, sub una tessera in sublime universa simul elati, castis toto lae positis agro, non ante sane fructus depascitur quam ipsi sita Deo concessum atque mandatum, etc.* S. Ambrosius lib. v Hexaemeron cap. 25: *Usque ad locustum quoque gratia divina penetravit, quæ cum agnina confecto regionis cujusque occupaverit latitudinem, innoxio primum fertur habitu. nec fructus inhospitali incursione cepescitur, nisi divite signum præreptionis acceperit. Et nimis cut in Exodo legimus (Exod. 10), ea quoque cælestis ultionem offensionis exsequitur, præ ministra vindictæ. Hanc quoque avis decorat seleucus (sic enim Græco avis hæc nuncupatur nomine) data ad remedium malorum quæ locusta consuevit inferre; cui Creator inexpl. blem d. dit devorandi naturam, ut insolubili pastu plagam quam supra diximus possit extinguere. Sic Ambrosius. Locustæ autem in Exodi est cap. x, ubi inter plagas Ægypti novita referuntur plaga locustarum, his veritas: *Extendit Moyses virgum super terram Ægypti; et Dominus induxit ventum mentem tota die illa, et nocte; et mane facto ventus urens levavit locustas, quæ ascenderunt super universam terram Ægypti, et sederunt in cunctis fructibus Ægyptiorum immixte abiles, quales ante illud tempus non fuerant, nec post a futura sunt Operueruntque universam superficiem terre, vastasque omnia, etc.* D. Hieronymus in cap. 11 Jerem: *Etiam, inquit, nostris temporibus vidimus agnina locustarum terram texisse Juæam, quæ postea misericordiam Domini inter vestibulum et aitare (hæc est, inter crucis et resurrectionis locum) sacer otibus et populis Dominum deprecantibus atque dicentibus: Parce populo tuo, vento surgente, in mare primum et novissimum præcipitata sunt. Conque litorea utriusque maris acervis mortuorum locustarum, quas aquæ exonerant, implentur; putredine earum et fetor in tantum noxius fuit, ut aerem quoque contraxerit, et pestilentia tum juvenentorum quam hominum quæretur. Denique Augustinus lib. 11 de Civitate cap. 51: *Locustarum, inquit, in Africa multitudinem prodigii similem fuisse, cum jam esset populi Romani provincia, litteris mandaverunt: consumptis enim fructibus solisque hignorum, ingenti atque inersim b li nube in mare dicunt esse defectam. Quia mortua, reddiditque lituribus, atque hinc aere corrupto, tantam ortum pestilentiam dicitur, ut in solo regno Massinise octingenta hominum millia periisse referuntur, et multo amplius in terris littoribusque proximis. Hæc Augustinus. Gladem autem istam a locustis illatam referunt etiam Livius lib. 11, Orosius lib. v cap. 41, Eutropius lib. 5.***

^a Prodit quidem Aristoteles lib. v de Historia animalium cap. 49 (*Et lib. xi de Generat. animal. c. 16*) ubi hæc de insectis: *Procreantur porro insecta aut ex animalibus generis ejusdem, ut phalangia et aranei ex phalangibus et araneis, ut bruci, locustæ, cicadæ. Et*

eiusdem libri cap. 47 latius de locustis et earum partu disserit. Prodit et Plinius lib. xi cap. 29 de locustis is agens: *Pariunt, inquit, in terram, demisso spinæ caule, ova condensa, autumnii tempore, etc.* Et infra: *Coitus locustarum, qui et insectorum omnium quæ coeunt, mare portante femina. Hæc Plinius. At hic non de ordinaria et naturali, sed extraordinaria, et si non supernaturali et miraculosa, certe prodigiosa locustarum generatione agitur, quæ hanc dubie illa Ægypticæ; qualis et alia a D. Hieronymo commemorata, et id genus alie, quarum semina, ortus, generariæ, et hic habetur, quis prodit, quis manifeste, et palam faciat in his hominibus esse patienti nativitate? hoc est quod voluit Auctor.*

^b Simile quiddam legitur I. age Lix, quo respexisse videtur Auctor: *Ora, inquit, aspidum reperunt, et telas araneæ texerunt: qui comederit de ovis eorum, morietur; et quod confortum est, erumpet in regulum;* ubi D. Hieronymus tam ex Hebræo quam ex Græco verbi ova aspidum, ut et cæteri interpretes, cum Chaldæo paraphraste. In sequentibus vero varias affert expositiones: *Qui comederit, inquit, de ovis eorum, hoc est, qui consiliis eorum acquirerit, quomodo Abel accevit Cain dicenti: Transeamus in campum, statim interficietur; sive, ut Septuaginta transulerunt: Qui voluerit de ovis eorum comedere, conterens inveniet putridum, et in ipso regulum. Qui enim prima fronte deceptus, ova putaverit galbanum et alium volucrum, quæcumque esus innoxius est, si fregerit antequam comedit, statim putorem terribilissimum fetoremque cognoscat; et quod confortum est, inveniet regulum; sive, juxta Symmachum et Theodotionem, aspidum.*

^c *Aquila autem viperam possit. Ita Hieronymus. Quod ergo ibi de aspide ejusque ovis dicitur, hoc tribuit Cassianus ibi, sen illud: nade videri possit, et non levis suspicio est, pro ovis aspidum legisse, vel ab alio audisse, ova ibidum, errore admodum proclivi ex tanta vocum vicinitate: vel certe dicendum quod hæc eadem proprietates eam ibi a natura insu, vel ex ejus ovis confortis et calefacti regulus sive basiliscus erumpat, quod Cassianus tam indubitanter affirmat, ut vel ex sacra Scriptura auctoritate, vel ab explorata probataque hominum fide et experientia, comperisse videatur. Est autem ibi, de qua hæc agitur, avis suli Ægypto peccatrix, quæ serpentibus vescitur: de qua Cæcilius lib. 11 de Natura Deorum: *Ibes, inquit, maximam vim serpentum conficiat, cum sint aves excelsæ, davis curibus, cornu proceroque rostro; abest pectem ab Ægypto, cum volucres augus ex vastitate Libyæ vento Africo invehit interficiunt atque consumunt; ex quo fit ut illæ vitæ nec morsu liceant, nec odore moruæ. Et rursum in Tusculanis (Lib. v): Ægyptio vero morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes pravitate e:roribus, quomvis carnificiam prius subierint, quam ibi, ut aspidem, aut crocodillum violent. Plinius item lib. x c. 28: *Incorat Ægyptii ibes suas contra serpentium adventum. Et cap. 50: Ibis circa Pelusium tantum nigra est, cæteris omnibus locis candida, quod ex Aristotele simpliciter est (Lib. ix de Animal. cap. 27). Denique Isidorus Etymologiarum lib. xii cap. 7: *Ibis avis Nili fluminis, quæ semetipsam purgat rostro in alvum aquam fundens. Hæc serpentinum ovis rescitur, ex eis escud gratissimam mds suis depurans. Hæc de ibi, ejusque proprietatibus. Basiliscus vero serpens, qui Latine regulus dicitur, solo aspectu homines necans, de quo itidem Hieronymus (In cop. xiv Isaie): *Regulus, inquit, quem Græci vocant basiliscum, cujus aspectum nulla avis potest illæso transire; sed*****

D

tum et consentaneum avi atque serpenti? Cur hominibus parienti natiuitas sua non est? Et tamen hæc omnia nec gignentes agunt, nec nascentes sciunt; sed sunt latentibus causis et inexplicabili quadam atque multiplici gignentis lege naturæ. Et tu ejus natiuitati terrenarum opinionum præscriptiunculas objicis, qui ne earum quidem natiuitatum rationem reddere potes, quæ nutu ipsius ac præceptione nascuntur, cuius arbitrium totum agit, cuius imperium totum efficit: cui nihil contraire, nihil obsistere po-

tuit; et ad totum, quod possibilitate agendum erat, velle sufficit.

CAPUT VI.

Aliud Nestorii argumentum, quo Christum à Adamo per omnia parem efficere contendebat, refellit.

Sed tempus tandem est ut reliquas etiam occultiores atque insidiosiores blasphemias tuas, quia, quod maluissemus, jam ignorare non possumus, saltem, ne ignorantes capiant, detegamus. ^a Posuisti in quo-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

quamvis procul fuerit, ejus ore sorbetur, id est, afflatu perimitur. In hoc porro tam insolitæ generationis exemplo hic commemorato, duplex elucet naturæ miraculum, Nestoriano axiomati contrarium: quod avis serpentem, ibis innoxia et veneni expers basiliscum venenosissimum atque nocentissimum e suis ovis procreet gignatque, ut hic dicitur; congrua mirum alimentum, id est, serpentum, quibus vescitur, virulentia in sementinam materiam profluente, ut ex Ciceronis sententia colligitur; unde consentaneum sit virulentum animal aliquando prodire. Ubi tantum abest ut homo insensibilis sit fetus parienti, ut aiebat Nestorius, quin potius toto genere ab ea distet. Quis enim nescit aliud esse genus volatilium, aliud reptilium? Simile adagium etiam apud Isaiam legitur cap. xiv de radice, id est, de semine, ut Septuaginta verterunt, sen, quod idem est, de ovo colubri egredietur regulus, et semen ejus absorbens volucrum. Quod si secundum proprietatem vocum et naturæ veritatem intelligatur, aliud itidem heterogeniæ generationis exemplum suppeditat. Nam coluber et regulus hæc dubie heterousia sunt, et specie differunt. Cæterum nemo attentus non animadvertit hæc exempla nihil aut parum ad rem facere, et potius ad hominem producta esse et responsa Nestorio. Cum enim iste ex suo illo axioma probaret Christum non esse Dei Filium, et proinde Mariam Christiparam, non Desiparam, esse appellandam, quia homo Deo hominiosus esse non possit, nec Deus homini; hujusmodi exempla opposuit Cassianus, ut ostenderet etiam heterogenia et heterousia ab heterogeniis et heterousiis generari; ac proinde falsum esse ejus fundamentum, nec quidquam ex eo concludi. At revera Christum ut hominem matri suæ homini homoousion esse, sicut eundem ut Deum æterno Deo Patri consubstantialem esse, nullus negat, nisi Arius, Nestorius, et id genus hæretici. Proinde etiam hic citra periculum admitti potest axioma Nestorii, ut superius ostensum est; quod tamen in quibusdam patitur exceptionem, ut exemplis a Cassiano productis liquet.

^a Incertum quo. Multos enim hujusmodi tractatus et libros edidit Nestorius, blasphemias refertos, de quibus Gennadius Massiliensis ita scribit (*Lib. de Eccles. Script. c. 53, sive in Catal. Illustr. Virorum*): Nestorius (alias Nestor) heresiarches, cum in Antiochena Ecclesia presbyter in docendo insignis ex tempore declamator haberetur, composuit infinitos tractatus diversarum hypotyposeon, in quibus jam tunc subtili nequitia insudit postea predictæ impietatis venena, quæ moralis interdum occultabat suadela. Postquam vero, eloquentia ejus et abstinencia commendante, Constantinopolitanæ Ecclesiæ pontificatu donatus est, apertum se Ecclesiæ hostem, quem diu celarat, ostendens, scripsit librum de Incarnatione Domini, sexaginta et duobus divinæ Scripturæ testimoniis pravo sensu suo constructum; in quo quid asseveraverit, in Catalogo hæreticorum demonstratur. Ita Gennadius. Quem vero Catalogum hæreticorum hic intelligat, non video, nisi quem ipse designat, et inter sua opera recenset in extremo libro de Viris Illustribus ubi ait: Ego Gennadius Massiliæ presbyter, scripsi adversus

omnes hæreses, libros octo, et adversus Nestorem libros sex, et adversus Pelagium libros tres, etc. Quæ tamen verba non esse ipsius Gennadii, sed ab alio adjecta nonnulli censent (*Possevin. in Appar.*). Neque hic Catalogus jam exstare videtur. Porro de hujusmodi Nestorii scriptis eorumque pestifera promulgatione agens Baronius in Annalibus (Anno 420): Nestorius, inquit, quam promulgasset hæresin Constantinopoli, cupiens per totum orbem amplioribus spatiis dilatari, omnes quibus pollebat, vires impendit, quo ista possit implere; parum enim sibi visus in ipsa primaria urbe novam hæresin promulgasse, ad eam latius diffundendam sua scripta ad diversos dedit, et inter alios ad Egypti monachos, quos ut deciperet, se non nisi Nicænæ fidei professorem esse ostentans, nihil se nisi ex Nicæni concilii præscripto docere, fraudulenter suis litteris præ se ferebat: ex quo factum est ut nonnulli ex eisdem Egypti monachis ipsius erroris consenserint. Hæc quidem omnia Cyrillus ipse testatur (*Epist. 1*). Porro non litteras tantum ad diversos Nestorius sparsit, sed et libros ejusdem hæresis defensores dedit; quos etiam per Antiochum, virum illustrem, ad Cælestinum pontificem misisse, idem qui accepit ipse Cælestinus papa testatur (*Epist. 5*). Quales autem ii essent, quæ de iisdem Nestorii libris postea per visum demonstrata fuerunt sanctissimo Anachoretæ, declarant, quæ hic adducemus in medium ex Sophronio rem gestam, ut se habuit, describente his verbis (*Prat. spirit. c. 66*): Accessimus ad abbatem Cyriacum presbyterum Lauræ Cælononis juxta sanctum Jordanem, narravitque nobis dicens: Die quodam vidi per somnium mulierem, honesta facie, purpura indutam, et cum ea viros duos, et ipsos venerando habitu et aspectu præclaro. Arbitratus sum mulierem illam esse Dominam nostram, sanctam Dei genitricem; duosque viros, qui cum ea erant, S. Joannem Baptistam et S. Joannem theologum et evangelistam. Egressusque de cella, rogabam illam ut ingrederetur; quæ non accessit. Permansi ergo diutius orans et obsecrans, dicens: Ne, quæso, avertatur humilis factus confusus, et alia plurima hujusmodi. Illa igitur, ut me vidit instare precibus, eandemque postulationem iterare, severius mihi respondit, dicens: Habes intra cellam inimicum meum, et vis ut ingrediar; et, his dictis, abscessit. Vigilans autem affligi cæpi, et cogitabam numquid in mentem peccatum contra illam admissem; neque enim aliquis alius in cella mea, nisi ego solus. Diutius igitur meipsum discutens, nihil inveni quod in illam peccassem. Cum vero vidissem me nimio mærore absorberi, surgens cepi librum ut legerem, quo per hujusmodi lesionem dolorum meum cogitationesque repellerem; librum autem illum mutuo acceperam a B. Eusebio presbytero Hierosolymitanæ Ecclesiæ. Evolvensque librum, inveni duos Nestorii libros in fine voluminis scriptos, moxque agnovi hunc esse inimicum illum sanctæ Domine nostræ Dei genitricis semperque virginis Mariæ. Tunc surgens abii, librumque illi qui eum mihi accommodaverat reddidi, dicens illi: Accipe librum tuum, frater, neque enim ex eo tantum utilitatis accepi quantum detrimenti. Cum ille vero detrimenti ipsius causam sciscitaretur, omnem illi rei ordinem retuli. Qui zelo succensus, protinus duos illos Nestorii libros ex volumine præcidit,

dam pestifero tractatu tuo, dicens: Quoniam divi-
 nę naturę imago est homo, hanc autem projecit dia-
 bolus in corruptionem, doluit sicut pro imagine sua
 Deus, sicut pro statua sua imperator, et corruptam
 reparat imaginem; et sine semine formavit de Virgine
 naturam, secundum illum qui sine semine natus
 est Adam, et per hominem humanam naturam suscitavit;
*quoniam enim per hominem mors, ideo et per hominem
 resurrectio mortuorum* (I Cor. xv). Veneficorum quo-
 rundam, ut aiunt, consuetudo est ut in poculis quę
 conficiunt venenis mella permisceant, ut dulcibus
 nocitura celentur; et dum quis mellis dulcedine capi-
 tur, veneni peste perimatur. Ita ergo et tu, dicens:
 Divinę naturę imago est homo: hanc autem projecit
 diabolus in corruptionem; doluit sicut pro ima-
 gine sua Deus, sicut pro statua sua imperator: **B**
 ora quodammodo poculi pestilentis dulcedine qua-
 dam et quasi melle circumluis; ut haurientes inge-
 stum poculum homines, dum illecebrosa degustant,
 perniciose non sentiant. Dei nomen objicis, ut reli-
 gionis nomine mentiaris; sancta pręmittis, ut per-
 versa persuadeas; et confitendo Deum id efficias, ut
 eum ipsum neges, quem confiteris. Quis enim non
 videt quo eas, quid moliaris? Dicis quippe: Doluit
 sicut pro imagine sua Deus, sicut pro statua sua im-
 perator, et corruptam reparat imaginem, et sine se-
 mine formavit de Virgine naturam, secundum illum
 qui sine semine nascitur Adam, et per hominem hu-
 manam naturam suscitavit; *quoniam enim per homi-
 nem mors, ideo et per hominem resurrectio mortuo-
 rum*. Hoc ergo tanto studio, hoc tanto actu pręlo-
 cutionibus blandis fallax insidiatur egisti, ut Deum
 in pręcedentibus nominans, ad hominem in conse-
 quentibus pervenires; et eum ipsum solitarii homi-
 nis contumelia post afficeres, cui subdolę humilitatis
 officio honorem Dei ante detulisses. Dicis ergo quod
 imaginem Dei, quam diabolus projecit in corru-

ptionem, pietas divina reparavit: Corruptam enim,
 inquis, reparat imaginem. Jam hoc quam subdole
 quod ais, corruptam reparat imaginem, scilicet, ut
 persuadeas nihil plus fuisse in eo in quo imago re-
 parabatur, quam in ea ipsa imagine fuerit cui repara-
 tur pręstabatur. Ac per hoc idem tantummodo vis
 esse Dominum quod Adam; nihil plus imaginis re-
 paratorem quam ipsam imaginem corrudentem. De-
 nique quid agas, quid moliaris, sequentibus probas,
 dicens: Sine semine formavit naturam secundum
 illum qui sine semine nascitur Adam, et per homi-
 nem humanam naturam suscitavit. **b** Similem in om-
 nibus et parem Adę Dominum Jesum fuisse asseris:
 illum utique sine semine, et hunc sine semine;
 illum hominem solum, hunc hominem solitarium.
B Ac per hoc vides te diligenter cavisse ac prospexisse
 ne Dominus Jesus Christus aut major in aliquo
 Adamo, aut forte melior putaretur; cum ita eos sibi
 mensuris paribus comparaveris, ut derogaturum te
 quodammodo Adę aliquid crederes, si eidem quid-
 piam prętulisses.

CAPUT VII.

*Hęretici dogmata sua divinę Scripturę pallio tegere
 consueverunt.*

*Quoniam enim, inquis, per hominem mors, ideo et
 per hominem resurrectio mortuorum.* Etiamne aposto-
 lico testimonio perversitatem ac scelus probare nite-
 ris? et contagione impietatis tuę Vas electionis in-
 famas? videlicet, ut, quia a te auctor salutis tuę non
 intelligitur, idcirco etiam Apostolus Deum negasse
 videatur. Et tamen, si Apostolicis testimoniis uti
 placebat, cur non ejus contentus cuncta siluisti, et
 hoc non subdidisti statim: *Paulus apostolus ab ho-
 minibus neque per hominem, sed per Jesum Christum
 (Galat. 1)?* aut illud: *Sapientiam loquimur inter per-
 fectos (I Cor. 1)?* et post alia: *Quam nemo, inquit,
 principum sæculi hujus cognovit. Si enim cognovissent,*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

*eosque igni tradidit, dicens: Non manebit in cella mea
 Dominę nostrę sanctę Dei genitricis semperque virgini-
 nis Marię inimicus. Hęc ibi. Ejusmodi namque fue-
 runt libri illi, quos (ut diximus) per diversas orbis par-
 tes Nestorius divulgavit; quorum blasphemias idem,
 qui supra, Cyrillus seorsim collegit et consutavit. Hac-
 tenus ex Baronio et auctoribus ab eo citatis.*

a Melius fortasse oras legeretur, juxta illud Lu-
 cretiani a D. Hieronymo relatum in epistola ad Ctesiphontem:

*Ae veluti pueris absinthia tetra medentes
 Cum dare conantur, prius oras pocula circum
 Contingunt dulci mellis flavoque liquore.*

Quibus versibus D. Hieronymus Rufinum perstrin-
 gens, qui, hac fraude usus, in libro quem de Mo-
 nachis scripsit multos Origenistas interseruit, mox
 subdit: *Ita ille unum Joannem in ipsius libri posuit
 principio, quem et catholicum et sanctum fuisse non
 dubium est, ut per illius occasionem ceteros quos posue-
 rat hęreticos Ecclesię introduceret. In eandem senti-
 entiam Gregorius Nazianzenus (Lib. de Fide sive
 Orat. 49): Ut solet, inquit, lethale poculum mellis
 dulcedine temperatum suavitate fallente, perimere; sic
 et hoc malum (hęreos), per blandimenta aurium,
 audientium sensus quadam labe contaminans, conta-
 gione adhærente insicit. Et eadem similitudine usus*

Theodoretus (In pręmio lib. 1 Hęret. Fab.): *Cum
 homines inquit, sua operatione dignos elegisset (dia-
 bolus), et tamquam melle quadam os poculi illirisset,
 exitiale mendacii venenum hominibus obtulit. At multo
 expressius Vincentius Lirinensis in Commonitorio
 (Cap. 33): Tanto, inquit, magis cavendi ac pertime-
 scendi sunt hęretici, quanto occultius sub divinę legis
 umbraculis latitant. Sciunt enim fetores suos nulli forte
 cito esse placituros, si nudi et simplices exhaleantur;
 atque idcirco eos celestis eloqui velut quodam aro-
 mate aspergunt, ut ille qui humanum facile despiceret
 errorem, divina non facile contemnat oracula. Itaque
 faciunt quod hi solent qui parvulis austeram quadam
 temperaturi pocula, prius oras melle circumlinunt, ut
 incauta ætas, cum dulcedinem pręsenserit, amaritudi-
 nem non reformidet. Quod etiam his curę est qui mala
 gramina et noxios succos medicaminum vocabulis
 pręcolorant, ut nemo sere, ubi supra scriptum legerit
 remedium, suspicetur venenum. Vide eundem cap.
 sequenti ejusdem libri, et Irenęum l. III adversus
 hęreses cap. 49.*

b Alia hęresis Nestorii, nihil amplius Christo Do-
 mino quam Adamo tribuentis, et utrumque ex-
 æquantis: quę tamen in illa primaria et principali in-
 cluditur, quæ Christum non nisi purum et solita-
 rium hominem asserbat.

numquam Dominum majestatis crucifixissent (Ibid.)? A vel illud: Quoniam in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Coloss. II)? et: Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia (I Cor. VII)?
 a An in parte Apostolum probans, in parte reprohans. in eo tantum eum recipis, in quo pro dispensatione hominem Christum nominat; in eo repudias, in quo Deum? Paulus enim hominem Jesum non negat; sed Deum tamen eundem hominem confiteatur: et ita humano generi per hominem resurrectionem venisse prædicat, ut in homine tamen ipso Deum resurrexisse confirmet. Vide enim, an eum, qui resurrexerit, Deum prædicet, qui eum, qui crucifixus est, Deum majestatis esse testatur?

CAPUT VIII.

Solam imaginem deitatis Christo tribuunt hæretici, ideoque cum Deo, non uti Deum honorandum asserunt.

Sed tamen, ne Dominum Jesum quasi unum de plabe crederes, dedisti ei aliquid dignitatis, tribuens ei honorem ut sancto homini, non divinitatem vero homini ac vero Deo. Quid enim dicis? Formavit Deus Dominicam incarnationem: b theotoci formam honoremque cum Deo, sicut unam formam deitatis, sicut divina voluntatis inseparabilem statuam, sicut imaginem latentis Dei. Superius imaginem Dei Adam esse dixisti, hic Christum imaginem dicis: illum statuam, et hunc statuam. Sed gratiæ videlicet tibi pro honore Dei agenda sunt, quod theotoci formam honorandam cum Deo esse concedis: in quo non

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

a Attende in Nestorio commune hæreticorum ingenium, et antiquum artificium in pervertendis, truncandis, et ad suos sensus detorquendis Scripturis sæpenumero a Patribus notatum. Tertullianus lib. de Præscriptionibus adversus hæreticos: Hæresis, inquit (Cap. 17), non recipit quasdam Scripturas, et si quas recipit, adjectionibus et detractionibus ad dispositionem instituti sui intervertit: et si recipit, non recipit integras: et si al quotenus integras præstat, nihilominus diversas expositiones commentu convertit. S. Cyprianus lib. de Unitate Ecclesiarum: Corruptores Evangelii atque interpretes falsi extrema ponunt, et superiora prætereunt, partes memoras et partem subdole comprimentes. Ut ipsi ab Ecclesia scissi sunt: ita capituli unius sententiam scindunt (Vide ibi Pamelii notam). D. Augustinus hæresi 46 scilicet Manichæorum: Ipsius, inquit, novi Testamenti scripturas ita legunt, ut, quod valuerint, inde accipiant; quod nolint, rejiciant. Et hæresi 70: Priscillianus e. movit, hoc versutiores Manichæis, quod nihil scripturarum Canoniarum repudiant, simul cum apocryphis legentes omnia et in auctoritate suentes: sed in suos sensus allegorizando vertentes, quidquid in sanctis libris est, quod eorum vertat errorem. He hæc eadem hæreticorum fraude latius describit Epiphanius, hæres. 42.

b Theotoci, id est, a Deo geniti, a θεοτόκος, non θεοτόκος: de quorum di-erimine alias egimus (Ad lib. v cap. 2) lauptus siquidem Nestorius, enjus hæc sunt verba, duas in Chri in consensens personas, et ex consequenti duos filios, alterum hominem, alterum Deum; hominem illum subinde vocabat theotoci, ut est, filii Dei formam, statuam, imaginem, organum et his similia, ut ex præcedentibus liquet, unde statim hic exponit: Imaginem Dei latentis; quamvis alias eundem etiam θεοδόχον, id est, Dei susceptorem et hospitem appellaret: et utraque ra-

tam honor est, quam injuria. Neque enim in hoc ipso tribuis Domino Jesu Christo honorem divinitatis, sed negas: Subtili quippe impietatis arte honorandum cum Deo dicis, ne Deum esse fatearis: et hoc ipso, quo videris eum tallaciter conjunxisse, disjungas. Nam cum utique eum non ut Deum colendum, sed quasi eum Deo honorandum esse blasphemus, ideo ei tribuis divina vicinitatis conjunctionem, ut deitatis auferas veritatem. Impisime et callidissime hostis Dei, peragere vis scelus negantis, sub nomine conflentis. Honoremus, inquis, sicut divina voluntatis inseparabilem statuam, sicut imaginem latentis Dei. Profecit videlicet apud nos, per beneficia sua, honor Creatoris ac Redemptoris nostri Domini Jesu Christi. Si ideo ab eo de aeterno interitu redempti sumus, ut Redemptorem nostrum statuam diceremus: digno videlicet obsequio, digno cultu respondere benignitati ac pietati illius nitimur, si majestatem, quam ille propter nos humiliare non renuit, nos etiam auferre conemur.

CAPUT IX.

Errare illos, qui Christi ortum occultum fuisse dixerunt; cum etiam patriarchæ Jacob manifeste demonstratus fuerit.

Sed excusas videlicet illatam Domino contumeliam subditi honoris officio, dicens: tanquam imaginem latentis Dei. In hoc, quod imaginem dicis, hominæ eum comparas conditioni. In hoc, quod latentis Dei, certissimæ derogas dignitati. c Deus enim, inquit

C tione theotoci formam cum Deo honorandam et adorandam prædicabat. Quare merito ambigi possit, theotoci, an theodochi potius legendum sit: nam et ille theodochi formam et imaginem Christo affigebat, id est, quam gerabat, ac præ se ferebat ipse Christus θεοδόχος Dei susceptor et hospes: ejus Deus inquitus et inhabitator, ut ipse volebat.

c Quamvis hic locus de secundo Christi adventu, nempe ad iudicium, manifeste intelligatur, ut sequentia ejusdem psalmi docent, et Patres interpretantur, Auctor tamen ad primum adventum in carnem refert, in quo dicit, cum etiam manifeste venisse, non quod tunc cum illo intuerit, et manifestans fuerit; sed quod sufficientibus signis, tum e caelo, tum in terra editis innotescere potuerit, et multis innotuerit, ac paulatim magis ac magis incluserit. Quo etiam modo videtur D. Hieronymus eundem Psalmista: locum de primo Christi adventu interpretari, scribens in e. xxx Iaiæ, ubi alio Scripturæ locus eum eodem confert, illum præserim Luc. XII: Ignem veni mittere in terram et quam vola ut ardeat! (sic ipse citat) qui de primo adventu haud dubiè intelligitur. Cur autem non omnibus statim manifestus esse deberit Christus adventus, et humana nativitas, tres rationes alleat D. Thomas (in p. q. 36, art. 1): Dicendum, inquit, quod nativitas Christi non debuit esse communiter omnibus manifesta. Primo quidem, quia per hoc impedita fuisset humana redemptio, quæ per crucem ejus peracta est: quia ut dicitur primæ ad Cor. II: Si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Secundo, quia hoc diminuisset meritum fidei, per quam revertit homines justificare, secundum illud Romanorum III: Jusitia Dei per fidem Jesu Christi. Si enim manifestis indicis Christo nascente ejus nativitas omnibus appareret, jam tolleretur ratio fidei, quæ est argumentum non apparentium, ut dicitur Ho-

David, manifeste veniet, Deus noster et non silebit (Psal'm. XLIX). Et venit utique et non siluit, qui priusquam ipse quippiam post ortum suum diceret, adventum suum et terrenis pariter, et divinis testibus declaravit, dum stella indicat, dum magi adorant, dum angeli annuntiant. Quil quæris amplius? adhuc vox illius silebat in terris, et honor illius jam clamabat in caelo. Latuisse ergo in eo, ac latere in Deum dicis? at non hoc prophetæ, non patriarchæ, non denique lex universa prædixit? Non dicebant

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

bræorum undecimo. Tertio, quia per hoc venisset in dubium veritas humilitatis ipsius: unde Augustinus dicit in epistola ad Volu inunum: Si nullus ex parvulo in juventutem mutaret ætatis, nullus cibos, nullus caperet somnos, nonne op non in confirmaret erroris: nec hominem verum nullo modo suscepisse crederetur, et dum omni mirabiliter facit, auferret quod misericorditer fecit?

^a Jacob nimirum, qui primo dicitur Jacob, id est, supplantator; sive quod in ortu plantam nascentis fratris apprehenderit: sive quod postea eundem arte dixerit, et sui erarit, præreptis ei primogenitis et benedictione paterna. Unde Esau ad patrem: Juste, inquit, vocatum est nomen ejus Jacob: supplantavit enim me in altera vice (Gen. xxvii).

^b Ill est, nomen Israelis dignius et sanctius sortitus est, vel Auctoris phrasi, indeptus, postquam cum angelo colloctatus est. Gen. xxxii. Cujus nominis triplicem interpretationem apud veteres reperio: quæ hic meretur utrumque discuti. Prima et communis interpretatio est quæ Israel exponitur, vir videns Deum. Ita Cassianus hoc loco, ubi de Jacob: Cui, inquit, vocabulum visio Dei præsentis imposuit. Et in prima præfatione Collationum, utriusque nominis spectans tropologiam: Quisquis, inquit, Jacob nomen intelligibit nomen conatum vitiorum supplantationis promeruit, nunc etiam non tam met, quam Patrum instituta suscipiens, divinæ jam puritatis intuitu, ad meritum et (ut ita dixerim) dignitatem transiens Israelis, quid in hoc quoque perfectionis culmine debeat observare, sim liter instruat. Ita etiam D. Hieronymus in cap. xxxi Hieremias: Ille, ait, Israel est, qui mente cernit Deum. Et in p-alium cxiii: Et nos, inquit, primitus esse Jacob, id est, supplantatores vitiorum debemus, ut postea possimus esse Israel, id est, animæ videntes Deum, et oculis cordis contemplari Deum, secundum illud: Beati mundo corde; quoniam ipi Deum videbunt (Matth. v). Sic illic D. Augustinus xvi de Civitate Dei, cap. 40: Interpretatur, ait, Israel videns Deum, quod erit in fine præmium omnium iustorum, idem etiam insinuat Gregorius Nazanzenus in verbis (Orat. xxxiv): Jacob pro pietatis præmio, nomine commutationem accepit, pro Jacob nimirum, magno illo et eximio Israelis nomine nuncupatus. Verum hanc interpretationem alibi minus probat D. Hieronymus (In quart. Hebr. in Genesim), eamque violentam asserit, ita citans verba angeli ad Jacob: Jam non vocabitur Jacob nomen tuum: sed vocabitur nomen tuum Israel: quia invaluisti cum Deo, et cum hominibus valeris (Gen. xxxii). Josephus in primo Antiquitatum libro (Cap. 27), Israel ideo appellatum putat, quod adversus Angelum s'eterit: quod ego diligenter excutens, in Hebræo p-nitius invenire non potui. Recquid me necesse est opinioniones quærere singulorum, cum etymologiam nominis exponat ipse, qui posuit? Non vocabitur, inquit, nomen tuum Jacob, sed Israel erit nomen tuum. Quare interpretatur Aquila, ὅτι ἰσραὴλ μετὰ Θεοῦ. Symmachus, ὅτι ἠρῶν ἰσραὴλ πρὸς Θεοῦ. Septuaginta et Theodotion, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ. Saruh enim, quod ab Israel vocabulo derivatur, principem sonat. Sensus hic itaque est: Non vocabitur nomen tuum supplantator, hoc est, Jacob, sed vocabitur

A enim latitaturum, qui venturum omnibus prædicebant. Erras infelix cæcitas, causas blasphemandi quærens, et non inveniens. Tu enim latuisse etiam post adventum suum dicis: ego eum nec prius quidem latuisse approbo, quam veniret. Numquid enim patriarcham illum eximium cui vocabulum visio Dei præsentis imposuit, qua ex supplantatoris nomine in Israelis nomen ascendit; numquid sacramentum nascituri ex virgine Dei latuit? ^c qui cum mysterium futuræ Incarnationis ex concertatione

nomen tuum princeps cum Deo, hoc est, Israel. Quomodo enim princeps ego sum: sic et tu, qui mecum luctari potuisti, princeps vocaberis. Si autem mecum, qui Deus sum, sive angelus (quoniam plerique varie interpretantur) pugnare potuisti: quanto magis cum hominibus, hoc est, cum Esau, quem formidare non debes? Illud autem, quod in libro nominum interpretatur Israel, vir videns Deum, sive mens videns Deum, omnium p'ne sermone detritum, non tum vere quam violenter mihi interpretatum videtur. Quod probat ex litteris Hebræicis, quibus utrumque vocabulum, scilicet Israel, et videns Deum, scribitur. Deinde subdit: Quoniam igitur grandis auctoritatis sint et eloquentiæ, et ipsorum umbra nos opprimit, qui Israel virum, sive mentem videntem Deum transtulerunt: nos magis Scripturæ et angeli sive Dei, qui ipsam Israel vocavit, auctoritate ducimur, quam cujuslibet eloquentiæ. Sic Hieronymus. A tercia igitur Israelis etymologia, secundum Hieronymum, illa est, quæ ex verbis angeli colligitur: Nequaquam Jacob appellatur nomen tuum, sed Israel: quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines prævaleris (Gen. xxxvii)? Quibus verbis etymologia nomen nomen a se impo in manifeste declarat, ut etiam D. Hieronymus inculcat. Cui expositioni suffragatur etiam Tertullianus lib. iv adversus Marcionem, cap. 39, ubi ait: Cum Deo involentis, quod est interpretatio Israelis. Juxta hanc igitur interpretationem, Israel dicitur, quasi princeps cum Deo, ut vult Hieronymus, vel prævalens, aut dominans cum Deo, vel invalens Deo, ut Tertullianus. Tertio tamen hinc affinis interpretatio est, quæ Israel εἰσραὴλ Θεοῦ, id est, rectissimus Dei, vel directus Dei appellatur. Unde D. Hieronymus utramque interpretationem conjungit loco citato: Israel, ait, interpretatur princeps Dei, sive directus Dei, hoc est, εἰσραὴλ Θεοῦ. A tibi vero (In cap. viii Isaac) hanc separat ac distinguit: Proprie enim, inquit, juxta Hebræos et litterarum fidem, Israel rectus Dei dicitur; vir autem videns Deum, non in clementis, sed in sono vocis est. Unde et liber Geneseos appellatur εἰσραὴλ, id est, iustorum, Abraham, Isaac, et Israel. Et in cap. xii Osee: Jacob, inquit, in fortitudine directus est cum angelo, quando ad torrentem Jacob adversum angelum tota nocte pugnavit. Et qui directus est cum angelo, propterea εἰσραὴλ, quod Hebræice dicitur iasar, hoc est, dirigentis, sive directi, nomen accepit. Hanc quoque etymologiam spectasse videtur Cassianus: Collatione 12 cap. 11 ait: Quisquis ergo intellectualis illius Jacob, id est, supplantatoris transcendit gradum, ubi illa continentie colloctatione ac supplantatione vitiorum, obstupescit femoris nervo, ad Israelis meritum perpetua cordis directione consendit.

^c Allegorica expositio colloctationis Jacob cum Angelo, ad quam spectat quod Eusebius Cæsariensis scribit lib. i Historie cap. 2, ubi probat Christum etiam a Patribus veteris Testamenti sub forma humana visum, cultumque et invocatum: Eundem, inquit, in hominis figuram rursus Jacob comprehendentem, eumque sic compellentem: Non amplius vocabitur nomen tuum Jacob, sed Israel erit nomen tuum, quia invaluisti cum Deo, divina Scriptura Deum nominat. Que

Inluctantis secum hominis agnovisset: ^a Vidi, inquit, A Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea

(Gen. xxxii). Quid, quæso, viderat, ut vidisse se Deum crederet? numquid inter fulgura se ei et to-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

quidem tempore etiam Jacob vocavit nomen loci illius visionem Dei, sic enim locutus est: Vidi Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea (Gen. xxxii). Sic ipse perquam consentaneæ huic loco, quemadmodum et Cyrillus Alexandrinus lib. ix adversus Julianum, ubi, commemorata eadem historia Jacob, sublit: O magnum miraculum, et virtutem, ad intelligendum claro sensu et subtili mente sacramentum Christi! Certante enim homine, facie ad faciem vidisse se dicit Deum, et speciem Dei illum nominat. Deus enim erat vere, et est Verbum, tametsi factum sit caro. Quod autem homo luctans contra Jacob sit unigenitus Dei Verbum, quomodo futurus erat suo tempore in specie nostra, præmonstrans sanctis Patribus, ex his quæ Moyses scripsit facile transque consideraverit. Ait enim: Dixit autem Dominus ad Jacob, etc. D. item Ambrosius lib. ii de Jacob et Vita Beata: Quia insuperabilis erat fides Jacob atque devotio, secreta ei Dominus mysteria revelabat, tangens latitudinem femoris ejus, eo quod ex ejus erat generatione Dominus Jesus oriturus ex Virgine, qui Deo nec impar nec inæqualis esset, cujus crucem obstupescens senioris latitudo signabat, eo quod diffusa per universum mundum remissione peccati salutaris foret omnibus, qui stupore corporis sui, ac sudori resurrectionem tribueret defunctorum. Unde non immerito exortus est sol sancto Jacob, cujus generi crux Domini salutaris illuxit; simul quia Sol ei oritur justitiæ (Malach. iv), qui Deum cernit, quia ipse est lumen æternum. Ita Ambrosius. Paulo aliter D. Augustinus (xvi Civit. cap. 39), sub eadem tamen allegoria docet, non Dei Filium, aut divinam personam, sed angelum, Christi tamen vices ac typum gerentem, sub humana specie Jacob apparuisse, atque cum eo luctatum fuisse, ita scribens: Hoc nomen (Israelis) illi ab angelo impositum, qui cum illo fuerat in itinere de Mesopotamia redeunte luctatus, typum Christi evidentissime gerens. Nam quod ei prævaluit Jacob, atque volenti, ut mysterium figuraret, significat passionem Christi, ubi risi sunt ei prævalere Judæi. Et tamen benedictionem ab eodem angelo, quem superaverat, impetravit; ac sic hujus nominis impositio benedictio fuit. Et alibi idem Augustinus (Serm. 40 de Verb. Dom. sec. Joannem): Jacob cum rediret de Mesopotamia, luctatus est cum eo angelus in via. Quæ virtus comparari potest, angeli et hominis? Ergo mysterium est, ergo sacramentum, ergo prophetiæ: quando victor a victo benedicebatur, Christus figurabatur. Rursus alibi (Serm. 80 de Tempore): Jacob in illa colluctatione Judæorum populum figuravit, angelus qui cum illo luctabatur typum Domini Salvatoris præferebat. Luctabatur Jacob cum angelo, quia populus Judæorum luctatus erat cum Christo. Vincebat Jacob angelum, quia Judæorum populus Christum usque ad mortem persecutus erat. Et quia non totus populus Judæorum infidelis extitit Christo, sed non parva multitudo in nomine ejus legitur credidisse, ideo angelus tetigit femur Jacob, et claudicare cepit. Pes enim in quo claudicabat Judæos qui in Christum non crediderunt figurabat; ille vero qui sanus remansit illorum typum gessit, qui Christum Dominum receperunt, etc. Hæc de allegorico sensu illius colluctationis, qui ad mysterium Domini: Incarnationis spectat. Morales vero sive tropologicas expositiones qui requirit, videat Ambrosium loco citato, Hieronymum in cap. vi Epistolæ ad Ephesios, Augustinum in psalmo lxxvii, Gregorium homilia 14 in Ezechielem, et alios in illum locum Geneseos commentantes. Quod autem hic dicitur Jacob mysterium futuræ Incarnationis in colluctatione agnovisse, consentaneum est illis Christi verbis Joannis viii: Abraham pater vester exsultavit, ut videret diem meum; vidit, et gavisus est. Quod enim de Abraham dixit, idem de Isaac, et Ja-

cob, et aliis prophetis dicere potuit, eos scilicet vidisse, hoc est, prævidisse, agnovisse, fide nimirum et prophetica revelatione, diem suum, id est adventum suum in carne, et tempus dispensationis et conversationis ipsius in terris, ut SS. Patres exponunt. (Irenæus l. iv c. 11 et 12, Hilar. xv de Trinit., Leo serm. de Epiph., Bern. serm. 6 de Vigilia Nativ. c. 28.)

^a Quomodo Jacob viderat Deum facie ad faciem, non minima quæstio est, quam omissis aliis auctoribus, ex solo Gregorio elucidasse sufficeret. Sic autem ipse scribit lib. xviii Moralium cap. 37 ad illa verba libri Job: Abscondita est ab oculis omnium viventium Sapientia, inquit, quæ Deus est; si omnium viventium oculis occulta esset, hanc procul dubio sanctorum nemo vidisset. Sed ecce, huic sententiæ Joannem audio concordantem, qui ait: Deum nemo vidit unquam (Joan. i et I Joan. v). Rursusque cum Testamenti veteris patres intueor, multos horum, teste ipsa sacræ lectionis historia, Deum vidisse cognosco. Vidit quippe Jacob Dominum, qui ait: Vidi Dominum facie ad faciem, et salva facta est anima mea (Gen. xxxii). Vidit Moyses Deum, de quo scriptum est: Loquebatur Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut loqui solet homo ad anticum suum (Exod. xxxiii). Vidit item Job Dominum, qui dicit: Auditum auris audivi te; nunc autem oculus meus videt te (Job. xlii). Vidit Isaias Dominum, qui ait: Anno, quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum (Isai. vi). Vidit Michæas Dominum, qui ait: Vidi Dominum sedentem super solium suum, et omnem exercitum cæli assistentem ei a dextris et a sinistris (II Par. xviii). Quid est ergo quod tot veteris Testamenti patres Deum se vidisse testati sunt, et tamen de hac Sapientia, quæ Deus est, dicitur: Abscondita est ab oculis omnium viventium; et Joannes ait, Deum nemo vidit unquam; nisi hoc, quod patenter datur intelligi, quia quandoquid hic mortaliter vivitur, videri per quasdam imagines Deus potest, sed per ipsam naturæ suæ speciem non potest; ut anima gratia Spiritus afflatus per figuras quasdam Deum videat, sed ad ipsam vim ejus essentiæ non pertingat. Hinc est enim quod Jacob, qui Deum se vidisse testatur, hunc non nisi in angelo vidit. Hinc est quod Moyses qui cum Deo facie ad faciem loquebatur, sicut loqui solet homo cum amico suo, ei inter ipsa verba suæ locutionis dicit: Si inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi temetipsum manifeste, ut videam te (Exod. xxxiii). Certe enim si Deus non erat cum quo loquebatur, O. tende mihi Deum, diceret, et non Ostende temetipsum. Si autem Deus erat cum quo facie ad faciem loquebatur, cur petebat Deum videre, quem videbat? Sed ex hac ejus petitione colligitur quia eum sinebat per incircumscriptæ naturæ suæ claritatem cernere, quem jam cæperat per quasdam imagines videre; ut sic superna essentia mentis ejus oculis addeset, quatenus ad æternitatis visionem nulla imago creata temporaliter interesset. Et viderunt ergo patres Testamenti veteris Dominum, et tamen, juxta B. Job, sententiam: Sapientia, quæ Deus est, abscondita est ab oculis omnium viventium, quia in hac mortali carne consistentibus et videri potuit per quasdam circumscriptas imagines, et videri non potuit per incircumscriptum lumen æternitatis. Hucusque D. Gregorius; cujus doctrinam S. Thomas compendio tradens (p. i, q. 12, art. 11): Dicendum, inquit, quod secundum Dionysium, 4 cap. Cælestis Hierarchiæ, sic in Scripturis dicitur aliquis Deum vidisse, in quantum formate sunt aliquæ figure vel sensibiles vel imaginariæ, secundum aliquam similitudinem aliquid divinum representantes. Quod ergo dicit Jacob: Vidi Deum facie ad faciem, referendum est non ad ipsam divinam essentiam, sed ad figuram in qua representabatur Deus.

nitrua Deus protulit? aut reserato intrinsecus cœlo coruscans se ei facies divinitatis ostendit? Nihil utique eorum, sed e diverso magis vidit hominem, et agnovit Deum. O vere dignus a indepto nomine, et qui interioribus magis, quam exterioribus oculis, vocabuli a Deo dati meruit dignitatem! Luctantem secum humanam speciem videbat, et videre se Deum protestabatur. Sciebat utique, quod illa hominis species Dei veritas erat: quia in qua tunc erat specie Deus visus, in ea erat speciei ipsius postea veri-

tate venturus. Quamquam quid miremur, si tantus patriarcha indubitanter credidit, quod ei ipse per se Deus tam evidentem ostendit, dicente ipso: *Vidi Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea?* Quid ei tantum Deus presentis divinitatis ostenderat, ut demonstratam sibi faciem Dei diceret? Homo enim ei, ut videbatur, tantummodo apparuerat, quem etiam in concertatione superaverat. Sed hoc nique per præcurrentia rerum indicia Deus agebat: b ut nemo esset, qui Deum natum ex homine non crederet,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

a *Indepto*, pro adepto, passim in Cassiano notandum, nomine, scilicet Israelis, id est, videntis Deum; ut qui interioribus oculis Deum in humana specie agnovit, et Deum se vidisse affirmavit, nomenque loci illius visionem Dei appellavit.

b Hanc rationem subindicat etiam S. Leo, in epistola 13 ad Pulcheriam, cur scilicet Deus antiquis patribus et patriarchis sub humana forma apparuerit: *Potuerat, inquit, omnipotentia Filii Dei sic ad docendos justificandosque homines apparere, quomodo et patriarchis et prophetis in specie carnis apparuit, cum aut luctamen inuit, aut sermonem conseruit, cumve officia hospitalitatis non abnuil, vel etiam appositum cibum sumpsit. Sed illæ imagines hujus hominis erant indicia, cujus veritatem ex præcedentium patrum stirpe sumendam significationes mysticæ nuntiabant.* Porro hic observandum est dubitari non posse Deum in veteri Testamento frequenter in forma visibili apparuisse, quod Scriptura disertissime testatur: verum illud in quæstionem vertitur, an Deus per se et personaliter apparuerit; per se corpus et speciem aspectabilem assumpserit; et in ea se visibilem exhibuerit? an vero per angelos hæc fieri curarit? Sunt enim in utramque partem appositæ veterum sententiæ. Cassianus siquidem hoc loco sentire videtur Dei Filium per se et in propria persona tam Jacob quam aliis patribus apparuisse; præsertim paulo superius, ubi ait: *Sciebat utique (Jacob) quod illa hominis species Dei veritas erat, etc.* Si Dei veritas erat, Deus ergo erat, non angelus, qui apparebat. Et rursus ex ipsa ratione quam subdit: *Ut nemo esset, qui Deum natum ex homine non crederet, etc.* Cum ergo Deus per se et personaliter in carne natus sit ex Virgine, consequens videtur ut et per se in humana specie olim se manifestarit. Cui sententiæ, præter Ambrosium superius citatum, suffragantur etiam alii non pauci, nec obscuri auctores. D. Clemens lib. v Apostolicarum Constitutionum, cap. 21, sic loquitur: *Hunc Christum vidit Jacob uti hominem, et dixit: Vidi Deum facie ad faciem, et salvata est anima mea. Hunc Abraham accepto hospitio judicem suumque Dominum confessus est. Hunc Moyses in rubo vidit. Hunc vidit Jesus Nave, dux exercitus Domini armatum, simul pugnantem ad Jericho.* Origenes homil. 1 in cap. vi Isaïæ: *Quis est iste unus de Seraphim? Dominus meus Jesus Christus: iste juxta dispensationem carnis missus est, habens in manu sua carbonem, et dicens: Ignem veni mittere in terram.* Tertullianus lib. adversus Judæos, sic habet: *Qui ad Moysen loquebatur. ipse Filius, qui et semper videbatur. Deum enim Patrem nemo vidit unquam, et vixit; et ideo constat ipsum Dei Filium Moysi esse locutum, et dixisse ad populum: Ecce, ego mitto angelum meum ante faciem tuam. Eusebius Cæsariensis, loco supra citato, hæc addit: *Ne suspicari quidem fas est visiones istos Deum repræsentantes (ut sunt illæ factæ Abrahamo et Jacobo), quæ sunt sacris litteris proditæ, angelis voluntati Dei servientibus, ejusque sedulo obeuntibus ministeria, attribuentibus esse; quandoquidem cum quisque ex istorum numero hominibus visus sit, non occultat sane Scriptura, sed nominatim angelum, non Deum, neque Dominum hominibus locutum esse asseverat, sicut infini-**

tis Scripturarum testimoniis est comprobato perfacile. Hæc illi. At pro altera parte stant alii antiquissimi et sanctissimi Patres. Dionysius Areopagita, cujus hæc sunt verba, libro de Cœlesti Hierarchia, cap. 4: *Lex (ut divina Scriptura testatur) per angelos nobis indulta est, inclytosque istos patres nostros, qui ante Legem, quique fuerunt post legem, angeli ad Deum subvexere; sive quid agebant ad admonentes, atque ab errore sacrilego vitæ profana ad rectum veritatis iter traduentes: sive sacra quævis instituta, seu cœlestium sacramentorum occultas visiones, sive divinas atque prædictiones docendo pandentes.* Et infra: *Cæterum divine illæ apparitiones sanctis viris per signa Deo convenientissima, sacris quibusdam et intuitum modo ac viribus accommodatis contingere. Hujusmodi vero divinas visiones celeberrimi illi patres nostri ministerio cœlestium virtutum ediscebant.* S. Hieronymus in illud ad Galatas tertio: *Lex ordinata per angelos, etc.*: *Hoc, inquit, vult intelligi, quod in omni veteri Testamento, ubi angelus primum visus refertur, et postea quasi Deus loquens inducitur, angelus quidem vere ex ministris pluribus quicumque sit visus, sed in illo Mediator loquatur, qui dicat: Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob. Nec mirum, si Deus loquatur in angelis, cum etiam per angelos qui in hominibus sunt loquatur Deus in prophetis, dicente Zacharia: *Et ait angelus qui loquebatur in me; ac deinceps inferente: Hæc dicit Dominus omnipotens. Neque enim angelus qui esse dictus fuerat in propheta ex sua persona audebat loqui, hæc dicit Dominus omnipotens.* Augustinus lib. contra Adimantum cap. 9: *Ipsæ Filius, qui est Verbum Dei, non solum novissimis temporibus, cum in carne apparere dignatus est, sed etiam prius a constitutione mundi, cui voluit, de Patre annuntiavit, sive loquendo, sive apparendo, vel per angelicam aliquam potestatem, vel per quamlibet creaturam; quia ipse in omnibus est veritas, et omnia illi constant, et omnia illi ad nutum serviunt atque subjecta sunt, ut etiam oculis per visibilem creaturam, cui vult, quando dignatur, appareat; cum ipse tamen secundum divinitatem suam, et secundum id quod Verbum est Patris, cœternum Patri et incommutabile, per quod facta sunt omnia, non nisi purgatissimo et simplicissimo corde videatur. Et ideo quibusdam locis etiam Scriptura ipsa testatur angelum visum, ubi dicit Deum visum; sicut in illa fluctatione Jacob, et angelus dictus est qui apparuit; et cum apparuit in rubo Moysi (Genes. xxxii), et iterum in eremo, cum jam duxisset populum de terra Ægypti, quando Legem accepit, Deus ei locutus est (Exod. iii). Sed sive in rubo, cum eum misit; sive postea, cum Legem dedit, angelum dicit Stephanus in Actibus Apostolorum ei apparuisse. Quod ideo dicimus, ne quis arbitretur Verbum Dei, per quod facta sunt omnia, quasi per loca posse desuiri, et alicui visibiliter apparere, nisi per aliquam visibilem creaturam. Sicut enim verbum Dei est propheta, et recte dicitur: *Dixit Dominus quia Verbum Dei, quod est Christus, in propheta loquitur veritatem; sic et in angelo et ipse loquitur, quando veritatem angelus annuntiat, et recte dicitur: Deus dixit, et: Deus apparuit. Et item recte: Angelus dixit, et angelus apparuit; cum illud dicatur ex persona inhabitantis, istud ex persona servientis***

cum in humana specie Deum jam patriarcha ante A vidisset.

CAPUT X.

Congerit plura ejusdem rei testimonia.

Sed quid ego in uno exemplo tamdiu commoror, quasi multa desint? Numquid enim latere homines jam tum poterat in carne venturus Deus? cum de eo quasi ad omne humanum genus palam propheta diceret: *Ecce Deus vester (Isaïæ xl)*; et alibi, *Ecce Deus noster (Isaïæ xxv)*; et illud, *Deus, fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis; et regni ejus non erit finis (Isaïæ ix)*? Sed et cum jam venisset, numquid latebat eos quod venerat, qui venisse eum palam confitebatur? Numquid ignorabat Dei adventum B Petrus, dicens: *Tu es Christus, Filius Dei vivi (Matth. xvi)*? Numquid Martha quid loqueretur, aut quem crederet, nesciebat? *Utique, inquit, Domine, ego credidi, quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti (Joan. xi)*? Omnes denique, qui ab eo vel morborum remedia, vel membrorum restitutiones, vel mortuorum vitam petebant, ab hominis id infirmitate aut a Dei omnipotentia postolabant?

ALARDI GAZÆI

creaturæ. Ex hac regula etiam Apostolus ait: An vultis experimentum ejus qui in m^o loquitur Christi (II Corinth. xii)? Idem lib. iii de Trinitate c. p. 11: Omnia, inquit, quæ patribus visa sunt, cum Deus illis secundum dispensationem suam temporibus congruam præsentaretur, per creaturam facta esse manifestum est. Et infra occurrens huic objecti- ni: Sed ut aliquis: Cur ergo scriptum est: Dixit Dominus ad Moysen, et non potius: Vivit angelus ad Moysen? Quia cum verba iudicis præco pronuntiat, non scribitur in gestis: Ille præco dixit, sed: Ille iudex. Sic etiam loquente propheta sancta, etsi dicamus: Propheta dixit, nihil aliud quam Dominum dixisse intelligi volumus. Et si dicamus: Dominus dixit, prophetam non subtrahimus, sed quis per eum dixerit admoneamus. Ac denum in fine ejus libri ita comendat: Sed jam scitis, quantum existimo, pro captu nostro disputatum constitutumque, et probabilitate rationis, quantum homo, vel potius quantum ego p^oni, et firmitate auctoritatis, quantum de Scripturis divinis eloquia patuerunt, quod antiquis patribus nostris ante Incarnationem Salvatoris, cum Deus apparere dicebatur, voces illæ ac species corporales per angelos factæ sunt, sive ipsis loquentibus, vel aliquid agentibus ex persona Dei, sive assumptibus ex creatura quod ipsi non esset, ubi Deus figuratè demonstraretur hominibus. Hic tenens Augustinus. Postremo D. Gregorius xxviii Moralium cap. 2, omnem Dei locutionem, quæ non sit sola vi interna inspirationis, docet fieri per angelos? Scindum, inquit, quia dnobis modis locutio divina distinguitur. Aut per semetipsum namque Dominus loquitur, aut per creaturam angelicam ejus ad nos verba formantur. Sed cum per semetipsum loquitur, sola nobis vis internæ inspirationis aperitur. Cum per semetipsum loquitur, de verbo ejus sine verbis et syllabis cor doctur, qui virtus ejus intima quædam sublevatione cognoscitur, etc. Habes, lector, quid de re controversa sentiant antiqui Patres. Ex quibus colligo primum quæstionem hanc non esse ex eorum numero quarum altera pars fide sit tenenda; altera, ut fidei contraria, respicienda: sed problematicis quæstionibus annumerandam, de quibus, salva fide, utrumlibet sentire liceat, cum neutra pars Ecclesiæ iudicio sit definita vel impro- bata; proinde absque metu hæreseos dici posse

CAPUT XI.

Dæmonem multis rationibus impulsum fuisse ut Christum Deum esse opinaretur.

Diabolus denique ipse, cum eum omni illecebrarum ambitu, omni nequitia suæ arie tentaret, quid aut nesciens suspicabatur, aut tentans scire cupiebat? aut quid tantopere eum moverat, quod Deum in hominis humilitate quærebat? Numquid documentis prioribus id didicerat? Aut quem vero in humano corpore Deum venisse cognoverat? Non utique; sed magnis signorum indicis, magnis rerum experimentis, et veritatis ipsius vocibus ad suspicionem et inquisitionem rei hujus compellebatur; utpote et qui semel jam a Joanne audierat: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi*. Et iterum ab eodem: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me (Joan. i)*? Descendens quoque de cælo, et stans supra caput Domini columba, evidentem se ac manifestandæ claritati [Lips. in marg. manifestam declarati] Dei iudicem dederat (Matth. iii). Vox quoque eum non per æigmata nec per figuras a Deo missa permoverat, dice s: *Tu es Filius meus dilectus, in te complacui (Matth. i)* Et ideo, licet hominem extrinsecus in Jesu videret, b Filium Dei investigabat dicens: *Si Filius*

COMMENTARIUS.

Deum immediate ac per se corpoream aliquam speciem asumpsisse, in quodam mortalibus sit visus, quemadmodum Patres pro priore sententiâ citatî docuerunt. Secundo colligimus nihilominus aliorum Patrum sententiam, quæ docet divinas illas apparitiones angelorum opera et ministerio factas, multo esse probabiliores, tum quod firmiteribus argumentis et rationibus nitatur, quarum illa præcipua est, quam divinus ille Dionysius suggerit (Cælest. Hierar. cap. 4), quod Deus huic mundum, et quæcumque in mundo sunt, non per se solum, sed per causas secundas, præsertim vero per angelos administret, tum quod in scholiis sit magis recepta et como uni theologorum assensu comprobata; ut videre est apud Magistrum Sentent. in lib. dist. 28 et DD. ibidem. Tertio ex hisdem auctoritatibus pro hęc sententiâ productis, facile est respondere præcipuo fundamento prioris sententiæ, quod ex Scriptura petitur, quæ Deum in veteri Testamento multis apparuisse commemorat. Jam enim a Patribus responsum est hujusmodi apparitiones Deo attribui, quod angeli apparentes Dei vices gererent, ejusque auctoritate ac ministerio fungerentur. Vide plura apud Petrum Thyraem (Lib. i de Vision apparit. cap. 23).

a Ita Græci codices et multi Latini legunt in singulari, *peccatum mundi*. Et rationem asserit Theophylactus ita scribens: *Quare non dixit, peccata mundi? Ut ridelicet per hoc quod dixit, peccatum, universalius peccatum rideretur innuere; sicut consuevimus dicere quod homo ejectus est de paradiso, id est, omne genus humanum*. Sic ipse. Solent etiam Hebræi, ut recte annotavit Lyranus, singulari numero totam rei naturam et ingenium copiam significare. *Veni, inquit, musca gravissima, Exod. viii*; hoc est, magna muscarum multitudo, aut omne muscarum genus, ut ibidem exponitur.

b Perplexæ admodum et ambigua quæstio est, an et quando diabolus Christi divinitatem et mysterium Incarnationis cognoverit? Sunt enim hæc in re diversa Scripturæ loca in speciebus pugnantia. Quod enim diabolus Christum verum Deum etiam ante ejus passionem et resurrectionem agnoscerit, colligi videtur ex Evangelio Matthæi viii, ubi demones clamaverunt: *Quid nobis et tibi, Jesu Fili Dei? venisti huc*

Dei es, die ut lapides isti panes fiant (Lucæ iv). Num- A quid diabolo contemplatio hominis suspicionem di-

vitatis eripuit, ut per hoc, quod hominem videbat, crederet Deum esse non posse? Non utique; sed

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS

ante tempus torquere nos? Et Marci i : *Quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? venisti perdere nos?* Scio qui sis, sanctus Dei, ἅγιος, addito articulo emphatico, ut amantur Euthymus et Theopylactus, qui Deus ipse, ut proprio nomine, sanctus nominatur. Et Lucæ viii : *Quid mihi et tibi, Je u Fili Dei ubissimi?* Nec demones soli, quos facile possemus credere fuisse mentitos, aut adulatorie ita locutos, ne a Christo torquerentur, affirmant se Christum cognoscere; sed ipsi etiam evangelistæ, qui menti certe, Spiritu sancto movente, non potuerunt, docent eos vere cognovisse. Marcuseodem cap.: *Dæmonia multa eiciebat, et non sinebat eo loqui, quoniam sciebant eum.* Et Lucas cap. iv : *Exibat a multis dæmonia clamantia et dicentia, quia tu es Filius Dei; et increpans non sinebat eo loqui, quia sciebant ipsum esse Christum.* His accedit certissima demonstratio qua colligere poterit dæmon Christum esse Deum, ita secum ratiocinando. Quod Deus per miracula confirmat, non potest non esse verum, alioqui testis esset falsitatis et mendacii; sed Christus per multa miracula probavit se verum esse Deum et Dei Filium; ergo necesse est id esse verum. Non enim ignorare potuit dæmon miracula Christi omnem nature vim superare et esse vera miracula; nec ea commemorari potuit more Judæorum dicentium : *In Beelzebub eiecit dæmonia* (Matth. xii). Et alia edit miracula, cum scirent nihil tale sibi concessum; dubitare ergo de hac veritate omnino non potuerunt. E diverso tamen occurrit illa Pauli sententia, qua diserte testatur sapientiam in mysterio absconditam, quam predicabat, hoc est, mysterium incarnationis ac passionis Domini, etiam ipsos dæmones, quos vocat principes hujus sæculi latuisse: *Loquimur, inquit, Dei sapientiam in mysterio, que abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloria nostram, quam nemo principum hujus sæculi cognovit; si enim cognovissent nunquam Dominum glorie crucifixissent* (I Cor. ii). Quod de dæmonibus interpretatur Ambrosius in hoc, et Hieronymus in cap. x Danielis, et alii Patres. Loquitur autem Apostolus non de tempore quo hæc dicebat; tunc enim dæmones hæc novaverunt sapientiam, sicuti et tu e ipsis agnoscere et credere Christum esse Deum nemo est qui ambigat, Jacobo apostolo dicente : *Et dæmones credunt, et contremiscunt;* credunt, inquam, non fide infusa et supernaturali, sed acquisita et experimentaliter; sed loquitur Apostolus de tempore quod Christi passionem et Evangelii predicationem presserit; quo tempore dæmones, si Christum verum Deum et mundi redemptorem cognovissent, nunquam ejus mortem procurassent, sed conati potius es-ent eum impedire. Atqui non impediverunt, sed procurarunt. *Miserunt enim in cor Judæ ut traderet eum,* Joannis xiii. Et Judæos ibidem ad ejus necem impulerunt, ipso attestante, ubi ait : *Vos ex patre diaboli estis, et desiderate patris vestri vultus perficere, ut est, me interficere, ut ipsemet exponit Joannis viii. Mem colligitur ex tentatio ihu diaboli; tum quia, si verum Dei Filium verumque Messiam cognovisset dæmon, non id tentando explorasset; tum quia eo sine tentavit, ut id explorete cognosceret. Si Filius Dei es, die ut lapides isti panes fiant.* Et rursus : *Si Filius Dei es, mitte te deorsum* (Matth. iv). At, inter alias rationes ob quas voluerit Christus ex virgine desponsata et vere nupta nasci, hæc etiam a Patribus afferunt, ut mysterium incarnationis diabolo celaretur, dum cum putat non de virgine, sed de uxore natum. Ita S. Iguatius in epistola quinta ad Philippenses. Et refert D. Hieronymus in cap. primum Matthæi. Stat autem in hac questione tam veterum quam recentiorum auctorum discrepantes sententiæ; pro quibus brevi-

ter explicandis et conciliandis dico primo dæmonem ob hæc causam præcise ad tentandum Christum accessisse, ut ejus divinitatem exploraret; proinde ad id usque tempus, ex his quæ tunc in nativitate Christi ac deinceps, tum in ejus baptismo ac demerps audierat et viderat, adhuc dubium et anxium fuisse num Christus Filius Dei esset, neque id explorete cognovisset; nec tamen existimasse id fieri non posse, ut recte concludit hæc loco Cassianus; nemo siquidem de eo dubitat, aut tentando inquiri, quod certo novit esse factum aut impossibile; proinde de eiorum diabolo Nestorius ostenditur, qui, quod diabolus verum esse suspicabat, falsum omnino et impossibile assereret. Hæc eadem est sententia B. Ignatii antiquissimi Patris in epistola viii ad Philippenses : *Te, inquit, o dæmon, angelorum solutio obsuperscivit, magorum a toratio, exortus stellæ; ad ignem orationum devoto redis, ob eum qui carnis vita. Nam exilia tibi videntur canabula, ærumne, circumcisio, lactatio. Indigna tibi hæc Deo videntur, etc.* Item : *Vidisti hominem quadraginta diebus et noctibus nullo humano cibo degustato perseverasse, angelos ministrantes, qui primum videras quasi hominem communem baptizatum, deinde post jejuniium esorientem; rursus animum resumebis, ac tentabas quasi communem hominem, ignarus quid esset; dicebas enim : Si Filius Dei es. Hoc enim est ignorantie. Hactenus B. Ignatius. Item docent alii Patres : e Græcis Chrysostomus homil. 13 in Matthæum : *Nesciens manifeste suscepti hominis sacramentum, et quoniam esset Christus, retia jucere molitur, per quæ se istud secretum opinatur addiscere.* Et Latinis S. Ambrosius in Lucam (Cap. iv) : *Cognoverat dæmon Filium Dei venturum, sed venisse per hanc infirmitatem corporis non putabat. Sic tentat, ut exploret; sic explorat, ut tentet. Econtra Dominus sic fallit, ut vincat; sic adhuc vincit, ut fallat. Num si convertisset naturam, probaret creatorem.* D. Hieronymus Matthæi iv : *In omnibus tentationibus hoc agit diabolus ut intelligat si Filius Dei sit. Sed Dominus se responsionem temperat, ut eum relinquat ambiguum.* S. Augustinus l. ix de Civitate, c. 21 : *Dubitavit, inquit, de illo dæmonum princeps, eumque tentavit, an Christus esset expoliens, quantum se tentari ipse permisit, ut hominem quem gerebat ad nostræ imitationis temperaret exemplum* (Vide S. Leonem serm. 2 et 3 de Quadrag.). Quod exponit Ludovicus Vives : *Ne ipse veteri hominum conditioni videretur exemptus, quod solus ahret intentatus; ne post illum alii, qui eum venerantur indigne ferrent tentari se, qui scienti invaden insum illum et confidentissimum humani hostem generis ne a Christo quidem temperasse. Sic ille. S. Maximus homilia 2 de Quadagesimali Jejunio : *Cogitabat, ut æstimo, apud se diabolus, et dicebat : Si hoc ipse est (scilicet Deus, vel Dei Filius) cujus præcepto esorientibus per deserta populi vultus fluxit, poterit nunc in panem lapides transmutare. Et si non mea petitione, sua tamen necessitate, qui esurit. Quod si fecerit, Deum probabo; si nequiverit, hominem deprehendam, etc.* Denique S. Leo pontif. x sermone 4 de Quadagesima : *Erpavescens, inquit, diabolus in Christo quadraginta dierum nocturnaque jejuniium, explorete ca lide voluit verum hæc continentiam duratam habere, ut propriam, ut non materet deceptionum suarum opera solvenda, si Christus, ejus esset conditionis e jus est corporis. Primo itaque dolo scrutatus est an ipse esset substantiarum creator, qui verum corporeum n pisset, in que vellet mutare naturas. Secundo aut sub humanæ carnis specie divinitas obumbrata tegeretur, cui facile esset periculum facere ærem, et terræ per vacuum membra librare. Sed cum illi hominis justitiam malisset opponere veri hominis quam potentiam manifestare Deitatis, ad hoc***

quid ait? Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Non ambigebat utique esse posse quod an esset

A perscrutabatur; de veritate ei erat sollicitudo, non de impossibilitate securitas.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

convertit tertiæ fraudis ingenium, ut eum in quo divinæ potestatis signa cessaverant, dominandi cupiditate tentaret, et ad venerationem sui, regna mundi pollicendo, traduceret. Sed prudentiam diaboli stultam fecit sapientia Dei; ut superbus hostis hominem videns, quem aliquando superaverat (in Adamo scilicet), non metueret eum persequi, quem pro omnibus oportebat occidi. Hæc S. Leo duplicem indicans diaboli tentationem, sive duplicem in tentando intentionem, alteram præcipuam et primariam, quam diximus, ut exploraret, quod scire avebat et suspicabatur, Deusne esset Christus; alteram secundariam, ut ad peccatum qualecumque alliceret: de quo genere tentationis abhi Cassianus et Patres ibidem in notis nostris citati. Verum hic quæret aliquis qui fieri potuerit ut diabolus ex divinis vaticiniis et prophetiis, ex angelica annuntiatione, ex partu Virginis incorrupto et illæa virginitate, ex angelorum gratulatione, magorum adoratione, Simeonis testimonio, ex verbis Joannis, ex Patris voce in baptismo coelitus emissa, aliisque admirabilibus signis, non intellexerit Christum esse Deum, etiam antequam ad eum tentandum accederet? Respondet Cajetanus in cap. iv Lucæ, dæmonis intellectum, ne id intelligeret, fuisse a Deo impeditum. Quod a suo magistro didicit Cajetanus. Sic enim D. Thomas (iii p., q. 28, art. 1): Dicendum, inquit, quod, sicut Augustinus dicit in iii de Trinitate (Cap. 7 et 8), diabolus multa potest virtute suæ naturæ, a quibus tamen prohibetur virtute divina. Et hoc modo potest dici quod virtute naturæ suæ diabolus cognoscere poterat matrem Dei non fuisse corruptam, sed virginem; prohibebatur tamen a Deo cognoscere modum partus divini. Quod autem postmodum eum aliquatim cognovit diabolus esse Filium Dei, non obstat, quia jam tempus erat ut Christus suam virtutem contra diabolum ostenderet, et persecutionem ab eo concitatum pateretur. Sed in infantia oportebat impediri malitiam diaboli, ne enim acrius persequeretur, quando Christus nec pati disposuerat, nec virtutem suam ostendere, etc. Hæc S. Thomas; qui quod de virginitate Deiparæ in corrupta asserit, etiam de aliis multis signis et iudiciis intelligendum reliquit, ex quibus potuisset dæmon naturali facultate et ingenii perspicacia colligere Christum esse verum Messiam, verumque Dei Filium, nisi a Deo impeditus fuisset. Favet huic sententiæ S. Hilarius, ita scribens (Can. 3 in Matth.): Ita dignum nequitia diaboli erat, ut in eo, cujus calamitatis gloriabatur, homine vinceretur, et qui Dei beneficia homini invidisset, ante tentationem Deum in homine intelligere non posset, etc. Et S. Augustinus lib. ix de Civitate cap. 21. Tantum Christus demonibus innotuit, quantum voluit: tantum autem voluit, quantum oportuit, etc. Hinc, inquit Cajetanus, apparet intellectum dæmonum ligatum, seu impeditum esse a Deo, in penam peccati; ita quod non solum potentia eorum est ligata, sed etiam intellectiva vis, ut non possent cognoscere quæ ex vi luminis naturalis cognoscere potuissent. Ex eo enim quod post verba Gabrielis ad Virginem, post verba angeli ad pastorem, post verba de cælo in baptismo edita, diabolus non cognovit Jesum esse Filium Dei, habetur quod non intellexit testimonia. Sic Cajetanus. Idem sentit Abulensis Matthæi iv quæstione 22.

Secundo dico, non a principio, sed a Patribus, Christum Dominum etiam post tentationes diaboli cassatas, ut infra dicitur, id est, superatas, et in easum redditas, per opera et miracula sua dæmonibus magis ac magis innotuisse, et morali saltem certitudine pro Deo, et Dei Filio, veroque Messia habitum fuisse; non tamen omnino stabili et firmo assensu ac persuasionem, absque ulla dubitatione et formidine de opposito, ut loquuntur dialectici. Ratio

est, quia videbat diabolus in Christo multa signa infirmitatis humanæ, quæ in Deum cadere posse non putabat; nec videbat ipsam humanitatem Christi cum persona verbi hypostaticæ esse conjunctam; hoc enim supernaturale est: quod autem supra naturam est, dæmon suapte ingenio capere nequit. Miracula autem Christi non erant ita perspicua et evidentiæ, ut per se sufficerent ad fidem certam de ejus Deitate faciendam, seu ad credendum Christum esse Filium Dei naturalem, absque interna inspiratione, illustratione et motione divina, quam dæmones utique non habuerunt. Proinde quamvis scirent vera esse miracula, tamen propria malitia excæcati suspicabantur fortasse, aut certe subdubitabant, hæc a Deo fieri non ad probandam ejus divinitatem, sed eximiam sanctitatem et dignitatem prærogativam: unde colligebant Christum esse quidem Dei Filium, singulariter adoptatum et unice dilectum, non tamen naturalem, genuinum ac proprium. Qua ratione respondetur demonstrationi superius factæ. Porro certitudinem quamdam et moralem cognitionem, non tamen omnimodam et indubiam de Christi divinitate persuasionem dæmonibus tribuunt Patres, præter Cassianum in hoc et sequenti cap. D. Hieronymus in cap. viii Matthæi, ad illud: Quid nobis et tibi, Jesu Fili Dei? Tam dæmones, inquit, quam diabolus (id est, dæmonum princeps) suspicari magis quam nosse Filium Dei intelligendi sunt. Augustinus seu quis auctor Questionum novi et veteris Testamenti, a D. Thoma citatus in Catena: Quod autem dæmones clamant: quid nobis et tibi, Jesu Fili Dei? magis ex suspitione quam ex cognitione dixisse credendi sunt. Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifigi permisissent. Et alio loco (Lib. ix de Civit. c. 21): Ipsi, ait, dæmones etiam hoc ita sciunt, ut eidem Domino infirmitate carnis induto dixerint: Quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? Venisti ante tempus perdere nos? Clarum est in his verbis quod in eis et tanta scientia erat, et charitas non erat. Pœnam quippe suam formidabant ab illo, non in illo justitiam diligebant. Et infra: post illam vero tentationem, cum angeli, sicut scriptum est, ministrarent ei, boni utique et sancti, ac per hoc spiritibus immundis metuendis et tremendis, magis magisque innotesceret dæmonibus quantum esset, ut ei jubenti, quamvis in illo contemptibilis videretur carnis infirmitas, resistere nullus auderet. Remigius apud eundem Thomam: Quotiescumque ejus virtute torquebantur, et signa et miracula facientem videbant, æstimabant eum esse Filium Dei; postquam videbant eum esurire, sitire, et his similia pati, dubitabant et credebant hominem purum. Gregorius Job. ii (Vide eundem lib. xxxiii Moral. c. 7): Malignus, inquit, spiritus, cum Redemptorem nostrum miraculis coruscare conspexit, clamat: Scimus quod sis Sanctus Dei, qui hæc dicens cognoscendo Dei Filium pertimescit. Sed tamen vim supernæ pietatis ignorans, dum passibilem considerat, hominem purum putat, etc. Beda Lucæ iv: Quem diem 40 jejunio fatigatum diabolus hominem cognoverat, nec tentando valebat an et Dei Filius esset experiri, jam nunc per signorum potentiam vel intellexit, vel potius suspicatus est esse Filium Dei. Denique S. Thomas (iii p., q. 44, art. 1): Dæmon, visis miraculis, ex quadam suspitione conjecturavit, eum esse Filium Dei. Ex his patet, quomodo intelligendum sit illud quod in Evangelio legitur (Marc. i et Luc. iv): Non sinebat ea loqui, quoniam vel quia sciebat ipsum esse Christum. Sciebat enim non certa et evidenti cognitione, sed probabili conjectura et vehementi suspitione, ut dictum est. Quamquam alii aliter exponunt quoniam vel quia pro quod positum esse, ut sensus sit: non sinebat Dominus dæmones hoc dicere, scilicet quod scirent

CAPUT XII.

Hanc dæmonis opinionem et verisimilem suspicionem comparat cum pertinaci et præfracta adversariorum sententia, et hanc illa nequiores magisque blasphemam esse demonstrat.

Atqui sciebat utique Dominum Jesum Christum ex Maria natum esse, sciebat pannis obvolutum in præsepio positum, a pauperem ejus inter humana exordia parvitatem fuisse, et egenam etiam legitimis incubulorum ministeriis infantiam: non dubitabat quocumque eum veram carnem habere, vere hominem natum esse. Et ^b cur ei hoc ad securitatem parum visum est? cur eum, quem vere hominem esse noverat, Deum posse esse credebat? Disce ergo, infelix furor, disce insania et crudelis impietas, disce tandem vel a diabolo minoris esse perfidiæ. Ille si dixit, *Filius Dei es*; tu dicis, Filius Dei non es. Quod ille interrogavit, tu negas. ^c Nemo adhuc inventus est, præ-

ter te, qui diabolicam impietatem fuerit supergressus; quod ille in Domino confessus est esse posse, tu non credis esse potuisse.

CAPUT XIII.

Dæmonem hanc divinitatis in Christo opinionem, propter occultam ejus quam sensit operationem, usque ad ipsam crucem et mortem ejus semper habuisse.

Sed cessavit postea forsitan ac conquievit; et, cassatis tentationibus suis, deposuit suspicionem, quia non inveniebatur effectum. ^d Mansit quinimmo in eo semper, et usque ad ipsam Domini crucem suspicio in eum per formidines proprias cumulata pervenit. Quid plura? ne tunc quidem opinari de eo Filium Dei desiit postquam tantum in eum persecutoribus suis licere cognovit. Sed callidus utique hostis inter ipsas quoque corporeas passiones signa divinitatis aspiciens, etiamsi esse eum malebat hominem, suspicari tamen compellebatur Deum; quia licet hoc

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

ipsum esse Messiam; non permittebat eos loqui verba ista: *Nos scimus qui sis, Sanctus Dei*, id est, Messias a Deo missus; quia mentiebantur dicentes se scire quod non sciebant, et volebat Christum a Patre mendarii testimonium accipere. Ita Cajetanus, Jansenius et alii. Itaque nonasserunt evangelistæ dæmones hoc scivisse; sed hoc tantum dixisse se scire, et a Christo prohibitos esse. Similis est locus Matthæi xvi: *Præcepit discipulis suis, ut nemini dicerent quia ipse esset Christus*. Ubi manifeste quia pro quod ponitur.

Tertio dico itidem ex sententia Patrum: *Mysterium redemptionis humanæ per mortem et resurrectionem Christi non cognoverunt dæmones, antequam reip. a peractum fuit*. Hæc est enim sapientia in mysterio abscondita, hæc est, secretum, seu mysterium, quod etiam dæmones latuit: *quam, ut ait Apostolus, nemo principum hujus sæculi cognovit; si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* (I Cor. ii), a quo scilicet se debellandas et spoliandos intelligerent. Ita S. Leo sermone 9 de Passione Domini: *Nec ipse diabolus intellexit quod sciendo in Christum suum destrueret principatum, qui antiquæ fraudis jura non perderet, si se a Domini Jesu sanguine contineret. Sed malitia nocendi avidus dum irruit, ruit; dum capit, captus est; dum persequitur mortalem, incidit in Salvatorem*. Et sermone 11: *Christus ut humanum genus vinculis mortiferæ prævaricationis absolveret, et savienti diabolo potentiam suæ majestatis occuluit, et infirmitatem nostræ humilitatis objecit. Si enim crudelis et superbus inimicus consilium misericordiæ Dei nosse potuisset, Judæorum animos mansuetudine potius temperare quam injustis odiis studuisset accendere; ne omnium captivorum amitteret servitutem, dum nihil sibi debentis persequitur libertatem. Fefellit ergo illum malignitas sua: intulit supplicium Filio Dei, quod cunctis filiis hominum in remedium verteretur; fudit sanguinem justum, qui reconciliando mundo et pretium esset, et poculum. Et rursus sermone 18: *Hoc magnæ pietatis sacramentum, dilectissimi, sicut Judaica impietas, ita diabolica superbia nesciebat. Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Sed quia hostem generis humani latebat consilium misericordiæ Dei, et, opposito carnis velamine, Deus in Christo mundum sibi reconcilians tegebatur, perstitit in eum furere, in quo nihil suum poterat invenire*. D. Gregorius ad illa verba Job. xl: *Numquid illudes ei, quasi avi? In passione, inquit, Dominus illudit avi, id est, dæmoni, dum ei unigeniti Filii sui ostendit escam, sed laqueum abscondit. Vidit enim, quod ore perciperet, sed non**

vidit quod gutture teneret. Nam quamvis eum fuerat ipse confessus Filium Dei, velut tamen purum hominem mori credidit, ad cujus mortem Judæorum animos concitavit. D. Isidorus lib. i de Summo Bono (Cap. 16): *Christus, ostensa suæ carnis mortalitate, quam interendum diabolus appetebat, abscondit divinitatem, ut laqueum quo eum, velut avem improvisam, irretiret, etc.* Demum S. Thomas in prima parte (Quæst. 64, art. 1, ad 4): *Mysterium, inquit, regni Dei, quod est impletum per Christum, omnes quidem angeli a principio aliquo modo cognoverunt maxime ex quæ beatificati sunt visione Verbi, quam dæmones nunquam habuerunt, non tamen omnes angeli cognoverunt perfecte, neque æqualiter. Unde dæmones multo minus, Christo existente in mundo, perfecte mysterium Incarnationis cognoverunt. Non enim innotuit eis, ut Augustinus dicit (Lib. ix de Civit. c. 21), sicut angelis sanctis, qui Verbi participata æternitate perfruuntur, sed sicut eis terrendis innotescendum fuit per quædam temporalia effecta. Si autem perfecte et per certitudinem cognovissent ipsum esse Filium Dei, et effectum passionis ejus, nunquam Dominum gloriæ crucifigi procurassent. Ita SS. Patres. At de proposita quæstione plus satis dictum. Ignoscat lector si limites notationum in re tam ambigua et perplexa nonnihil excesserimus, in qua etiam Cassianus totis tribus capitibus immoratur.*

^a Similibus verbis S. Leo sermone 4 de Epiphania: *Viderunt magi et adoraverunt puerum, quantitate parvulum, alienæ opis indigum, fundi impotem, et in nullo ab humanæ infantie generalitate dissimilem.*

^b Id est, ut securus esset, nec dubitaret non esse Deum, quem hominem, immo puerum parvulum esse videbat.

^c Est hyperbole. Nam et alii Nestorio antiquiores, Christo perinde injuriosi, nec minus quam ille, diabolicam impietatem supergressi hæc in parte dici possunt, ut Cerynthus, Ebion, Arius, Manichæus, et alii hæresiarchæ.

^d Existimant nonnulli post diaboli tentationes in deserto cassatas et superatas, non modo suspicionem vel opinionem eum formidine de opposito mansisse in dæmonibus, sed certam fidem ac persuasionem Deitatis Christi eis obortam; adeoque tunc etiam verum fuisse quod ait apostolus Jacobus: *Et dæmones credunt, et contremiscunt* (Jac. ii). Ita Maldonatus in cap. vii Matthæi. At huic opinioni multas SS. Patrum opiniones superius opposuimus, quibus ostendimus dæmones nec Christi divinitatem, nec redemptionis nostræ mysterium certo et explore cognovisse ante ejus mortem, quando reipsa et certo experimento id didicerunt.

malles credere, quod volebat, cogebatur tamen ad id, certis rerum iudiciis, quod timebat. Nec mirum; quomodo enim non et consputum, et flagellatum, et contumeliosis affectum, et in crucem actum videret, cernebat tamen inter ipsas injuriarum indignitates, divinas ex abundare virtutes, dum velum templi scinditur, dum sol refugit, dum dies obscuratur, dum passionis virtutem omnia sentiunt; cometa etiam quæ Deum nesciunt, opus divinitatis agnoscunt. Et ideo videns hoc d. abbas ac tremens omnimodo pervenire ad Dei agnitionem, etiam in ipsa hominis condemnatione, tentavit dicens per eos qui crucifixerant: *Si Filius Dei est, descendat nunc de cruce, et credimus ei* (Matth. xxvii). Sensit utique Dominum Deum nostrum passione corporis redemptionem humane salutis operari, simulque ea et se destrui ac subjugari, et nos redmi atque salvari. Et ideo hostis generis humani omnimodo et omni dolo cassari ea voluit, quæ agi pro omnium redemptione cognovit. Si Filius, inquit, Dei est, descendat nunc de cruce, et credimas ei; scilicet ut, motus verborum contumelia, Dominus desereret sacramentum, dum ulcisceretur injuriam. Vides ergo Dominum etiam in cruce positum Filium Dei appellari; vides eos id quod nominant suspicari. Disce itaque, ut superius dixi, vel a persecutoribus ipsis, vel a diabolo, Filium Dei credere. Quis unquam æquavit dæmoniacam infidelitatem?

A tem? quis supergressus est? Ille eum Filium Dei esse suspicatus est, etiam cum mortem pertulit; tu negas etiam cum resurrexit. Ille eum Deum suspicatus est, cui se occulit, tu negas, cui probavit.

CAPUT XIV.

Scripturam sacram hæreticos pervertere ostendit, respondens ad eam rationem quæ ex Apostoli verbis: Sine patre, sine matre, etc., Hebr. vii.

Uteris ergo adversus Deum Scripturis sacris, et snos in ipsum testes agere conaris. Sed quomodo? vere, ut non solum Dei, sed etiam testimoniorum ipsorum prævaricator sis. Nec mirum utique, si, quia id quod vis non potes, id facis solum quod potes; qui vertere in Deum testimonia sacra non vales, quod vales, ipsa pervertis. Dicis enim: Ergo et Paulus mentitur, de Christo dicens: *Sine matre, sine genealogia*. Interrogo te, de quo hoc velis dixisse Paulum? de Filio et Verbo Dei, an de Christo, quem tu a Filio Dei separas, et hominem tantum esse blasphemias? Si de Christo, utique quem hominem solitarium dicis, quomodo nasci homo sine matre et sine genealogia maternæ originis potuit? Sin autem de Dei Verbo ac Dei Filio, quid facimus quod idem Apostolus, ut in sacrilege æstimas, testis tuus, eodem loco atque eodem testimonio eum, quem tu sine matre asseris, etiam sine patre esse testatur, dicens: *sine patre, sine matre, sine genealogia*? Ergo superest ut Apostoli testi-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Chrysostomus in sermone de Passione Domini: *Considera, inquit, vocem sistorum diaboli, quomodo iocundant vocem patrum: diabolus enim dicebat: Mitte te deorsum, si Filius Dei es. Et Judæi dicunt: Si Filius Dei es, descende de cruce. Hieronymus in Commentario: Fraudulenta autem est promissio, cum addunt: et credimus ei. Quid enim plus est, de cruce adhuc viventem descendere, ut de sepulchro mortuum resurgere? Resurrexit, et non credidistis; ergo, etiamsi de cruce descenderet, non crederetis. Sed mihi videtur hoc demones immittere; statim enim ut crucifixus est Dominus, senserunt circumstantes crucis, et intellexerunt fractas esse vires suas; et hoc agunt, ut de cruce descendat. Sed Dominus sciens adversariorum insidias, permanet in patibulo, ut diabolum destruat. Leo pontifex tam Iudæorum circetatem quam demonum malitia u redarguens (Serm. 4 de Pass. Dom.). De quo, aut, erroris fonte, Judæi, de quo invidiæ lacu, talium blasphemiarum venena potestas (Ita citat. S. Thomas in Catech. quæstio nonnullis)? Quis vobis magister tradidit, quæ doctrina persuasit, quod illum regem Israel illum Dei Filium credere deberetis, qui se aut crucifixi non sineret, aut in confusione clavorum liberum corpus excuteret? non hoc vobis Leg's mysteria aut prophetarum ora cecurrunt. Sed illud vere legis: faciem meam non averti a confusione spirituum (Is. liii). Et iterum: Foderunt manus meas, et pedes meos, et dinumeraverunt omnia ossa mea (Psal. xxi). Numquid legis: Dominus descendit de cruce? Sed legis: Dominus regnavit a ligno (Num. xxi). Similia habet Gregorius homil. 21 in Evangelia, et Bernardus sermone 1 de Resurrectione: Hoc est, inquit, quod dolet venerari serpentis astutia, exaltatum in deserto serpente arceum, cuius intum sanctorum vulnera quæ influit. Alioquin quoniam alii instigante mississe credimus utorem Pibi iud ipsam, dicentem: Nihil tibi et justo illi, multo enim passum hodie per visum propter illum? Timebat ergo jam tunc, sed nunc maxime, virtute crucis enervari se sentiens inimicus,*

C *Sera ducitur pœnitentia; et quos instigavit ad crucifigendum, instigat ad suadendum ut descendat de cruce. Denique si rex Israel est, inquit, descendat de cruce, et credimus ei. Hæc plane serpentis astutia, hæc adinrentia nequitia spiritualis, etc.*

^b Eleganti in Græcæ vocibus compositis, legitur, ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος. Sunt autem hæc ab Apostolo dicta (Hebr. vii) de rege Melchisedech, quatenus Christi typum et simili adnatum gessit, quemadmodum et quæ sequuntur ibidem: *Neque initium dierum, neque finem vite habens*; quare necesse est utriusque suo modo convenire, et de utroque vere enumerari. At primam partem huius sententiæ, quod sibi contraria esset, callide subtellect Nestorius, et, ea sic truncata, colligebat Mariam non esse Θεοτόκον, Dei matrem, cum Christus ἀπάτωρ, sine matre, ab Apostolo diceretur; fallaciter dissimulans eadem ratione colligi posse nec Christum ut Deum habere Patrem, eum etiam ἀπάτωρ eodem Apostoli sententiæ prædicatur, ut hic plenus declaratur. Dicitur autem est Melchisedech sine patre, sine matre, sine genealogia, non quod patrem, aut matrem non haberet, sed quia de his Scriptura non meminit. Et hæc ratione Christi typus exstitit: qui sicut illius pater non invenitur, ita neque Christi secundum carnem; et sicut illius mater non legitur, ita neque Christi secundum divinitatem; immo nec reipsa habuit. Unde versus etiam a D. Thoma citatus (In comment. ad Hebr. vii):

Est sine matre Deus, est sine patre caro.

Cui similis alius:

De genitore Deus, de genitrice puer.

Nimirum Deus sine matre, puer sine patre; et sicut Melchisedech ἀγενεαλόγητος, sine genealogia, in Scripturis reperitur, quia non nominatur, sic neque divinæ Christi generationis origo et modus comprehendendi potest.

monio utens, quia Filium Dei sine matre asseris, etiam sine patre esse blasphemus. Vides ergo perver-
sitatis ac nequitiae tuae studio, in quod te impietatis
præruptum jeceris: ut quod nemo adhuc a sæculis,
nisi insanus fortasse, dixit, dum Filium Dei matrem
non habuisse dicis, etiam patrem ipsius deueges. Et
hoc tamen nescio impietate majori an ineptia; quia
quid stultius, quid ineptius, quam filii nomen ponere
et patris nomen velle reticere? Sed dicis: Non reti-
ceo, non nego. Et quis ergo te furor compulit, testi-
monium illud ponere, ubi dum matrem eum non
habuisse dicis, etiam patrem ejus negasse videaris?
Nam cum in eodem testimonio, sicut sine matre, ita
etiam sine patre esse dicatur, necesse est ut si sine
matre ibi intelligi potest eodem modo quo sine ma-
tre esse ibi intelligitur, etiam sine patre esse credatur.
Sed hoc prærupta illa ad negandum Deum insania
non intellexit; quæ cum id truncatum poneret, quod
integrum scriptum est, non vidit reserata sacri volumi-
nis serie redargui impudens atque apertum posse
mendacium. O stulta blasphemia et amentia! quæ
dum ipsa non videt quid sequi debeat, etiam illud
non sapuit quid legi possit; quasi vero quia^a aufe-
rebat sibi intelligentiam, auferre posset omnibus
lectionem; aut ideo perdituri omnes ad legendum
oculos capituli sui essent, quia ipse jam mentis oculos
perdidisset. Audi ergo, hæretice, quod furatus es;
audi plena et integra, quæ debilia ac truncata po-
suisti. Apostolus duplicem Dei nativitatem insinuare
omnibus cupiens, ut et in Deitate natum Dominum
et in carne monstraret, ait, *Sine patre, sine matre*;
alterum enim proprium est divinitatis nativitati,
alterum carnis. Quia sicut in Deitate est sine matre
generatus, ita in corpore est sine patre: ac sic cum
nec sine patre, nec sine matre sit, et sine patre
tamen et sine matre credendus est. Quia si dum ex
patre nascitur, respicis, sine matre esse; si dum ex
matre, sine patre. Ac sic in singulis nativitatibus
alterum habens, alterum in utroque non habuit;
quia nec divinitatis nativitas matrem eguit, et ad nati-

vitatem corporis sibi ipse sufficit sine patre. Ergo,
inquit Apostolus, *sine matre, sine genealogia*.

CAPUT XV.

*Quomodo Christus sine genealogia ab Apostolo fuisse
dicitur.*

Quomodo sine genealogia Dominum fuisse dicit,
cum Evangelium Matthæi evangelicæ a genealogia
cœperit Salvatoris, dicens: *Liber generationis Jesu
Christi, filii David, filii Abraham?* Ergo et juxta Evan-
gelistam habet genealogiam, et juxta Apostolum
non habet: quia juxta Evangelium ex matre habet,
juxta Apostolum ex patre non habet. Et ideo bene
Apostolus dicens, *Sine patre, sine matre, sine genea-
logia*; ubi eum sine matre genitum esse posuit, ibi
etiam sine genealogia esse memoravit. Ac per hoc
in utraque Domini nativitate, et evangelica sibi et
apostolica simul scripta conveniunt. Quia et juxta
evangelistam habet genealogiam sine patre in carne
natus; et juxta Apostolum non habet, sine matre
Dominus in Deitate generatus, Isaia dicente: *Gene-
rationem autem ejus quis enarrabit (Is. LIII)?*

CAPUT XVI.

*Ad instar dæmonis Christum tentantis, ostendit hære-
ticos Scripturam sacram truncare et pervertere.*

Cur ergo, hæretice, non hoc modo quæ legeras
integra et incorrupta posuisti? Vides itaque Aposto-
lum hac ratione qua natum Dominum sine patre
posuit, hac etiam sine matre posuisse; ut et qua
ratione intelligeretur esse sine patre, hac nosceretur
esse sine matre. Et sicut non possit utique sine pa-
tre credi, ita sine matre quoque non possit intelli-
gi. Cur ergo, hæretice, non hoc modo quæ in Apostolo
legeras incolunia et involuta posuisti? sed^c partem
ingeris, partem subtrahis; et ut astruere falsitatem
per scelus possis, veritatis verba furaris. Video a
quo doctus es. Illius enim habere credendus es insti-
tutionem, cujus sequeris exemplum. Sic enim diabolus
in Evangelio tentans Deum: *Si Filius, inquit, Dei es,
mitte te deorsum. Scriptum est enim quia angelis suis
mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis (Luc.*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Id est, volebat intelligere quod legebat. De quo
Psalmista: *Noluit intelligere, ut bene ageret.* De Ne-
storio proprie, ut bene sentiret et loqueretur.

^b Hæc verba Isaia de divina et æterna Christi
generatione a Patre interpretatur etiam D. Hiero-
nymus scribens in cap. 1 Matthæi: *In Isaia, inquit,
legimus: Generationem ejus quis enarrabit? Non ergo
putemus evangelistam prophetæ esse contrarium, ut
quod ille impossibile dixit effatu, hic narrare incipiat;
quia ibi de generatione divinitatis, hic de incarnatione
est dictum.* A Matthæo scilicet, qui suum Evangelium
sic exorsus est: *Liber generationis Jesu Christi filii
David (Matth. 1)*, etc. Verum alii Patres eundem
locum etiam de humana et temporali generatione
et nativitate Christi ex Virgine exponunt. Tertullianus
lib. adversus Judæos cap. 13, Cyrillus l. v in
Joannem c. 2, Chrysostomus humilia de S. Joanne
Baptista, Ambrosius lib. 1 de Fide, ad Gratianum,
c. 5, ubi, cum prius de æterna generatione dixisset:
*Mihi quidem impossibile est generationis scire secre-
tum: mens deficit, vox silet, non mea tantum, sed et
angelorum.* Subdit inferius: *Non sola admirabilis ex
Patre generatio Christi, admirabilis etiam ejus genera-*

tio ex Virgine. Ipse etiam Hieronymus in Commen-
tariis Isaia fatetur eadem verba dupliciter intelligi,
aut de divinitate, aut de partu Virginis. Apertissime
vero D. Leo sermone 3 de Nativitate: *Non enim, in-
quit, ad illud tantummodo sacramentum, quo Filius
Dei consensu patris est Patri, sed etiam ad hunc ortum
quo Verbum caro factum est, credimus pertinere, quod
dictum est: Generationem ejus quis enarrabit? Et ser-
mone 10: Salvatoris nostri nativitas non solum secun-
dum Deitatem de Patre, sed etiam secundum carnem
de matre, ita facultatem humani excedit eloquii, ut
merito ad utrumque referatur quod dictum est, Gene-
rationem ejus quis enarrabit? etc.* D. Thomas utram-
que sententiam explicans et concilians (3 p., q. 51, a.
3): *Dicendum, inquit, quod, sicut dicit Hieronymus super
Matthæum, Isaia loquitur de generatione divinitatis,
Matthæus autem enarrat generationem Christi secundum
humanitatem: non quidem explicans modum Incarna-
tionis, quia hoc etiam est ineffabile, sed enumerans pa-
tres ex quibus Christus secundum carnem processit.*

^c De hac hæreticorum pravitate in truncandis et
dilacerandis Scripturis superius dictum est.

IV, ps. xc). Et cum hoc dixisset, coherencia et sub-
jecta subtraxit, id est, *Super aspidem et basiliscum
ambulabis, et conculcabis leonem et draconem*. Callide
utique superiora posuit, inferiora subtraxit; illud
enim posuit ut circumscriberet, ^a hoc reticuit ne se
ipse damnaret. Sciebat enim se aspidem et basilis-
cum, se leonem et draconem prophetica voce si-
gnari. Ita ergo et tu partem objiciens, partem sub-
trahens, illud scilicet ponis ut circumvenias, hoc
subtrahis ne si totum utique posueris, circumscrip-
tionem tuam ipse condemnes. Sed tempus tandem
est ad ulteriora transire; nimis enim diu in singulis
commorantes, dum affectu copiosæ responsionis du-
cimur, modum libri etiam longioris excedimus.

CAPUT XVII.

*Christi gloriam et dignitatem non ita Spiritui sancto
ascribendam esse, ut ab ipso Christo negetur pro-
fecta, quasi omnia quæ in illo fuit excellentia aliena
et aliunde profecta fuerit.*

Ais ergo in alia disputatione, immo in alia blas-
phemia tua, et Spiritum de divina natura separans,
qui humanitatem ejus creavit. ^b Ait enim quia *Quod
ex Maria natum est, de Spiritu sancto est* (Math. 1).
Qui et justitia replevit, quod creatum est. Ait enim:
Apparuit in carne, justificatus est in Spiritu (I Tim. iii).
Item, qui eum fecit et dæmoniis metuendum. *Ego
enim, ait, in Spiritu Dei ejicio dæmonia* (Luc. xi).
Qui et carnem ejus fecit templum. *Vidi enim Spiritum
ejus descendentem quasi columbam, et manentem
super eum* (Joan. 1). Item, qui ei donavit elevationem
in cælum. Ait enim: *Dans mandatum apostolis quos*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Scite D. Chrysostomus (*Hom. 3 Oper. Imperf.*):
*O diabole, quoniam Filius Dei manibus portatur legisti,
et quia super aspidem et basiliscum calcas non legisti?
Sed illud quidem exemplum profers ut superbus, hoc
autem taces ut astutus*. D. Hieronymus in Commen-
tario: *Hoc, inquit, in nonagesimo psalmo legimus;
verum ibi non de Christo, sed de viro sancto prophetia
est. Male ergo interpretatur Scripturas diabolus. Certe
si vere de Salvatore scriptum noverat, debuerat et illud
dicere quod in eodem psalmo contra se sequitur: Super
aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem
et draconem. De angelorum auxilio quasi ad infirmum
loquitur, de sua conculcatione quasi tergiversator tacet.*
Et D. Bernardus sermone 14 in eundem psalmum:
*Animadvertite et videte quomodo subicitur malignus et
fraudulentus, quod malignitatis suæ commenta dissol-
veret. Quid enim mandavit? nempe quod in psalmo se-
quitur: Ut custodiatur te in omnibus viis tuis. Num-
quid in præcipitiis? Qualis via hæc, de pinnaculo
templi mittere se deorsum? non est via hæc, sed ruina;
et si via, tua est, non illius. Quid vero taces et illud
quod sequitur: Super aspidem et basiliscum ambulabis,
etc.? Te enim hæc parabola tangit. Monstruosa mali-
gnitas monstruosis appellationibus conculcanda signa-
tur, etc.*

^b Proferuntur hic rursus verba Nestorii, qui ex
sacris litteris probare contendebat, Christum nihil a
se habere, sed omnia a Spiritu sancto, quasi alio et
gratuito donatore et collatore, accepisse, nempe
humanitatem ipsam, generationem, justificationem,
sanctificationem, potentiam, exaltationem, et glo-
riam, ac proinde non esse verum Deum, sed hominem
purum et solitarium, uti vocabat. Quæ quidem dicta

^A *elegit, per Spiritum sanctum elevatus est* (Actor. 1).
Hunc denique qui tantam gloriam Christo donavit.
Omnis ergo in his blasphemia tua hæc est, ut nihil
Christus per se habuerit; sed nec ipse, ut tu ais,
solitarius homo aliquid a Verbo, id est, a Filio Dei
acceperit, sed totum in eo donum Spiritus fuerit.
Si ergo omne id quod tu ad Spiritum refers, esse
ipsius demonstrabimus, quid reliquum est, nisi ut
quem tu ideo hominem vis intelligi, quia, ut ais,
totum habuerit alienum, nos ideo probemus Deum,
quia habuerit totum suum? Et quidem hoc non dis-
putationibus tantum, aut argumentis, sed voce ipsius
Divinitatis probavimus, quia nulla de Deo rectius
quam divina testantur. Et quia nulla se melius quam
ipsa Majestas Dei novit, nullis de Deo dignius cre-
ditur quam his in quibus Deus ipse est testis suus.
^B Primum ergo quod ais, quia humanitatem ejus Spi-
ritus sanctus creavit, possemus id nos simpliciter
intelligere, si agnosceremus te id non infideliter
protulisse. Neque enim nos conceptam ex Spiritu
sancto Domini carnem negamus; sed ita tamen conce-
ptum corpus cooperante Spiritu dicimus, ^c ut
creatum tamen sibi a Filio Dei hominem suum esse
dicamus, dicente ipso in Scriptis sacris Spiritu san-
cto, atque testante: ^d *Sapientia ædificavit sibi domum*
(Prov. ix). Vides ergo quod id quod conceptum est a
Spiritu sancto, ædificatum a Filio Dei atque perfe-
ctum est? non quia aliud opus Filii Dei, aliud Spi-
ritus sancti; sed quia per unitatem divinitatis ac ma-
jestatis, et operatio Spiritus ædificatio Filii Dei sit,
et ædificatio Filii Dei, cooperatio Spiritus sancti. Et
^C ideo ^e non solum Spiritus sanctus in Virginem super-

singula totidem continent contra Christi divinitatem
blasphemias. Legendum igitur hic secundo loco et
sequentibus: *Ait enim, nempe Scriptura; non, ais
enim, ut initio capitis, quod in præcedenti editione
non observatum. Singulis enim suis dictis Nestorius
singulas Scripturæ auctoritates prave intellectas ad-
hibebat, ut hic videre est.*

^c Hominem suum, id est, humanitatem suam;
quomodo Patres sæpe loquuntur, ut alias dictum est.
Suam, inquam, humanitatem ipse Dei Filius creavit,
quoniam in ipso conceptionis momento, corpus sibi
de purissimis immaculatæ Virginis sanguinibus apta-
vit, et beatis-imam suam animam eidem infudit, et
divinitatem suam utique hypostatice univit atque
conjunxit. Quod S. Athanasius in suo symbolo lucu-
lenter expressit.

^d Hieronymus, vel potius Beda in hunc locum:
*Sapientia ædificavit sibi domum: quia hominem Filium
Dei, quem in unitatem suæ personæ susciperet, ipse
creavit. Ubi hominem similiter pro assumpta huma-
nitate posuit.*

^e Sic et Chrysostomus interpretatur (*Homil. 49,
in Gen. iv*), virtutem Altissimi a Spiritu sancti ob-
umbratione distinguens, et virtutem Altissimi Chri-
stum ipsum appellans: *Insuper: ait, et virtus Altis-
simi obumbrabit tibi. Altissimi Regis virtus Christus
est, qui per adventum Spiritus sancti formatur in Vir-
gine. Et Gregorius xviii Moral. cap. 2: Propter men-
tis refrigerium cælitus datum Mariæ dicitur: Virtus
Altissimi obumbrabit tibi. Quamvis hac in re per ob-
umbrationis vocabulum, incarnandi Dei utraque potuit
natura signari. Umbra enim a lumine formatur et cor-
pore; Dominus autem per divinitatem lumen est, qui*

yenisse, sed etiam virtus Altissimi obumbrasse Virginem legitur; ut quia sapientia ipsa plenitudo Divinitatis est, Sapientiae sibi domum aedificanti omnem divinitatis plenitudinem nemo ambigeret affuisse. Sed infelix blasphemandi amentia, dum separare Christum a Filio Dei nititur, non videt se ipsam a se Divinitatis penitus reparare naturam. Nisi forte credit quod ideo aedificata ei a Spiritu sancto domus sit, quia idoneus ac potens aedificare sibi domum ipse non fuerit. Sed hoc quam insanum est, tam ridiculum; ut qui nutu omnem caelestium ac terrestrium universitatem creasse creditur, aedificare sibi corpus non potuisse credatur? praesertim cum virtus sancti Spiritus virtus ejus sit: et ^a ita unita sibi atque inseparabilis divinitas sit Trinitatis atque majestas, ut nihil omnino in una Deitatis persona possit intelligi quod a plenitudine divinitatis valeat separari. Ergo hoc posito et intellecto, quod, juxta fidem Scripturae sacrae, Spiritu sancto superveniente, et virtute Altissimi obumbrante, Sapientia sibi domum aedificaverit, reliquae calumniarum blasphemiae nihil sunt. Neque enim dubium est quod ipse per se atque in se universa fecerit, in cujus nomine ac fide etiam credentium fides nulla non potuit. Neque enim ille auxilio alterius eguit, cum ne illi quidem eguerint, qui in virtute ipsius crediderunt. Atque ideo et illud, quod ais, quia a Spiritu justificatus sit, et quod metuendum enim demonibus Spiritus fecerit, et quod caro ejus a Spiritu facta sit

templum, et quod a Spiritu elevatus sit in caelum, sacrilega et furiosa sunt omnia: non quia in his omnibus quae ipse fecit unitas et cooperatio Spiritus defuisse credenda sit, utpote cum numquam Deitas a se desit, et in operibus Salvatoris semper virtus fuerit Trinitatis; sed quia tu Domino Jesu Christo, quasi inopi et imbecillo opitulatum vis Spiritum sanctum, qui ea illi utique tribuerit, quae praestare sibi ipsi non quiverit. Disce itaque ex sacris testimoniis Deum credere, et falsitatem veritatis non admiscere, quia res non recipit, et ratio perhorrescit, ut divinis testimoniis daemioniaci spiritus intelligentia misceatur.

CAPUT XVIII.

Illud Apostoli quomodo intelligendum sit: Apparuit in carne, justificatus est in Spiritu, etc.

Jam primum enim hoc ^b quod ais, quia justitia repleverit quod creatum est; et hoc Apostolico vis testimonio comprobare, quod dicat, *apparuit in carne, justificatus est in Spiritu*: utrumque insano sensu et furioso spiritu loqueris. Quia et hoc quod a Spiritu vis eum repletum esse justitia, ideo ponis ut ostendas ejus vacuitatem, cui praestitam esse asseras justitiae adimpletionem. Et hoc quod super hac re Apostolico testimonio uteris, divini testimonii ordinem rationemque furaris. Non enim ita ab Apostolo positum est, ut tu id truncatum viliatumque posuisti. Quid enim Apostolus ait? *Et manifeste c magnum est*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

meditante anima ad ejus utero fieri dignatus est per humanitatem corpus. Quia ergo lumen incorporeum in ejus erat utero corporandum, ei quae incorporeum concepit ad corpus. dicitur: Virtus Altissimi obumbrabit tibi, id est, corpus in te humanitatis accipiet incorporeum lumen divinitatis. Similiter et Damascenus lib. III cap. 2, Beda et Theophylactus in Commentariis. Ex quibus D. Thomas hæc summam, more suo, colligit, quæ huic loco elucidando commode serviunt: Dicendum, inquit (III p., q. 32, a. 1), quod opus conceptionis commune quidem est toti Trinitati; secundum tamen modum aliquem attribuitur singulis personis. Nam Patri attribuitur auctoritas respectu personæ Filii, qui per hujusmodi conceptionem sibi assumpsit humanam naturam. Filio autem attribuitur ipsa carnis assumptio. Sed Spiritui sancto attribuitur formatio corporis, quod assumitur a Filio. Nam ipse Spiritus sanctus est Spiritus Filii, secundum illud Gal. IV: Misit Deus Spiritum Filii sui. Sicut autem virtus animæ, quæ est in semine, per spiritum qui in semine includitur format corpus in generatione aliorum hominum; ita virtus Dei, quæ est ipse Filius (secundum illud I Cor. I: Christum Dei virtutem) per Spiritum sanctum corpus formavit quod assumpsit. Et hoc etiam verba angeli commonstrant, dicentis: Spiritus sanctus superveniet in te, quasi ad præparandam et formandam materiam corporis Christi; et virtus Altissimi, id est, Christus, obumbrabit tibi, corpus in te humanitatis accipiet incorporeum lumen divinitatis. Umbra enim a lumine formatur et corpore, ut Gregorius dicit XVIII Moral., Altissimus autem intelligitur Pater, cujus virtus est Filius. Hucusque S. Thomas. Porro Euthymius et alii pro eodem accipiunt et quod Spiritus sanctus supervenerit in Virgine, et quod virtus Altissimi eam obumbravit; ut sit ejusdem sententiæ sub aliis verbis repetitio, quæ Scripturis frequens est. Et solet Spiritus sanctus, sicut digitus

C Dei, ita et virtus Dei eadem similitudine vocari. Lucæ XXIV: Vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto. Aetorum I: Accipietis virtutem supervenientis in vos Spiritus sancti.

^a Numquam enim, ait S. Leo (Serm. 3 de Pentec.), ab omnipotentia Patris, et Filii, Spiritus sancti est discreta majestas; et quidquid in dispositione omnium rerum agit divina moderatio, ex totius venit providentia Trinitatis. Una est ibi benignitas misericordiae, una censura justitiæ, nec aliquid est in actione divisum, ubi nihil est in voluntate diversum, etc.

^b Quia, pro quod, justitia repleverit (scilicet Spiritus) quod creatum est, id est, Christum, quem creavit. Hoc enim est tertium Nestorii dictum, seu blasphemia, inter alias superius (Cap. 17) expressas: Qui et justitia replevit quod creatum est. Cui infra respondebitur.

^c Græce legitur: καὶ ὁμολογουμένως (id est, omnium confessione, ut Ambrosius vertit, vel extra controversiam, ut alii) μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον. Θεὸς ἐφανέρωθη ἐν σαρκὶ, ἔδικαιώθη ἐν Πνεύματι. Ubi manifestum est non haberi quod, ut in nostro textu, sed pro eo, Θεός, id est, Deus (ut scite observavit Gagneius), ut hoc magnum pietatis et religionis mysterium, sive sacramentum, intelligatur Deus Christus, qui manifestatus est in carne; qui enim antea homines latebat in divinitate, per carnis assumptionem illis innotuit in sua humanitate. *Justificatus est in Spiritu*; quod indubie secundum humanitatem intelligi debet, secundum quam justificatus dicitur, quomodo et sanctificatus, Joannis X: *Quem Pater sanctificavit et misit in mundum. Justificatus autem est Spiritu*, id est, per Spiritum sanctum et plenitudinem gratiæ; vel *justificatus est*, id est, justus apparuit. Nam etsi comessator et potator vini, et damnosum habens, a Judæis audiret, justus tamen ab omnibus agnitus est, et amplius agnosceretur cum Ju-

pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in Spiritu. Vides ergo quod mysterium pietatis, vel sacramentum, justificatum Apostolus prædicavit? Non enim tam immemor ipse dictorum suorum ac doctrinæ suæ erat, ut eum justitiæ eguisse diceret, quem ipse semper justitiam prædicarat, dicens: *Qui factus est nobis justitia et sanctificatio, et redemptio* (I Cor. 1). Alibi quoque: *Sed abluti, inquit, estis, sed justificati estis, sed sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi* (I Cor. vi). Quam longe ergo ab eo est ut adimpletione justitiæ indigerit, qui justitia universa complevit; et ut majestas ejus justitiam non habuerit, ejus etiam nomen cuncta justificat. Vides ergo vel quam inepta blasphemia tua, vel quam insana sit, quia id auferre Domino nostro niteris, quod ita ab eo in omnes credentes large semper effunditur, ut numquam in ipsa tamen jugi largitate minuatur?

CAPUT XIX.

Quod Christum non Spiritus solum, sed ipse seipsum quoque metuendum fecerit.

Dicis quoque quod Spiritus eum fecerit dæmonibus metuendum. Ad quod quidem respuendum ac refutandum, etiamsi ipsa dicti execrabilitas satisfacit,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

dex omnium apparebit. Sic psalm. xviii: *Judicia Domini dicuntur justificata in semetipsis*, id est, consummata, quibus nemo possit detrudere. Et Matthæi xi: *Justificata est sapientia a filiis suis*, id est, comprobata et vindicata ab omni calumnia. Itaque tam ex Græco textu quam Latino aperte convincitur Nestorii nequitia ac versutia. Ex Græco quidem, quod suppresso nomine Θεός (quod eum jugulabat), ita citaret verba Apostoli: *Apparuit in carne, justificatus est in Spiritu, eum dicere debuisset: Deus apparuit in carne, justificatus est in Spiritu*, etc., ut habet textus Græcus, et integra et vera sententia est: quomodo eam citant Patres Græci, Athanasius initio lib. de Incarnatione: *A Paulo, inquit, dictum est magnum esse citra controversiam mysterium pietatis, Deum manifestatum esse in carne, justificatum in Spiritu, visum angelis, prædicatum in gentibus*, etc. Et Cyrillus in declaratione secundi anathematis contra Nestorium: *Scribit divinus Paulus: In confesso magnum est pietatis mysterium. Deus apparuit in carne, justificatus est Spiritu, visus est angelis, prædicatus est inter gentes, fides illi habita est in mundo, assumptus est in gloria. Quid igitur est quod dicit: Deus apparuit in carne? Hoc est, Verbum ex Deo Patre caro factum est, non secundum transmutationem aut conversionem in carnem mutatam, sed magis quod carnem ex Virgine sumptam propriam sic fecerit unus et idem appellatus Filius ante Incarnationem, tanquam carnis expertus et Verbum tantum, post Incarnationem vero idem existens in corpore*, etc. Ex Latino autem interprete et vulgata versione (quam Cassianus, utpote inter Latinos et Latine scribens, secutus est) etiam redarguitur Nestorius, tum quia licet non exprimat Deus, tamen subintelligitur eum dicitur: *Magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne*, etc. Quod enim aliud fingi potest tam magnum pietatis et religionis Christianæ mysterium, manifestatum in carne, etc., nisi Christus Deus et homo, Verbum caro factum est? tum quod Christum sic interpretaretur justificatum a Spiritu sancto quasi extraneo, et quasi per se justitia vacuum, omnis gratiæ expertem et alienæ opis indigum, cum non a solo Spiritu sancto, sed pariter a Patre et a seipso justificatus

A tamen adhibemus exempla. Dic mihi, quæso, tu, qui hoc, quod eum dæmones timuerunt, non suum dicis, sed alienum, nec potestatis hoc vis fuisse, sed muneris, quomodo etiam nomen ejus potestatem habuit qua ipse, ut tu ais, indigens fuit? quomodo a in nomine ejus dæmones ejecti, debiles curati, mortui suscitati sunt? Petrus enim apostolus claudo illi qui sedebat ad speciosam portam templi, *In nomine, inquit, Jesu Christi surge, ambula* (Act. iii). Et iterum in civitate Joppe, ad eum qui ab annis octo paralyticus jacebat in lecto: *Ænea, sanet te, inquit, Dominus Jesus Christus; surge et sterne tibi* (Act. ix). Paulus quoque: *Præcipio, inquit, tibi, ad spiritum pythonem, in nomine Jesu Christi exire ab ea* (Act. xv). Et exiit ab ea dæmonium. Sed quam longe hæc imbecillitas a Domino nostro fuerit, hinc intellige, quod ego ne illos quidem imbecillos fuisse dico, quos ille per nomen suum potentes fecerit. Siquidem nulli umquam apostolorum post Domini resurrectionem vel dæmonem vel ullam infirmitatem obstitisse agnovimus. Quomodo ergo metuendum eum Spiritus reddidit, qui alios fecit esse metuendos? aut in seipso infirmus fuit, cujus fides etiam per alios super universa regnavit? Postremo hi qui potestatem a Deo

dici debeat, id est, a tota Trinitate, cujus opera sunt indivisa, ut dictum est. Ut igitur *stulto*, nempe Nestorio, *juxta stultitiam suam respondeatur*: replevit Spiritus sanctus justitia Christum hominem, quem creaverat, ut ait Nestorius; at non solus, sed Pater, et Filius, et Spiritus sanctus: proinde et ipse Christus, ut Deus, seipsum, ut hominem, id est, humanitatem suam justitia et sanctitate replevit.

a Formam et rationem dæmonia ejiciendi invocato Christi nomine ipsemet Christus instituit, quando dixit: *In nomine meo dæmonia ejicient* (Marc. xvi). Unde et apostoli de hoc munere sibi collato gloriantes: *Domine, inquit, etiam dæmonia subjiciuntur nobis in nomine tuo* (Luc. x). Immo et de Judæorum exorcistis dicit Joannes: *Vidimus quemdam ejicientem dæmonia in nomine tuo, qui non sequitur nobiscum* (Luc. ix). Primi etiam Christiani et viri sancti quovis sæculo hac ratione in expellendis dæmonibus usi sunt, attestante Justino in disputatione cum Tryphone: *Per nomen, inquit, ipsius Filii Dei et primogeniti creaturæ omnis, dæmonium omne adjuratum vincitur, et in ditionem redigitur*. Et paulo anto: *Ejus nominis potentiam dæmones tremunt et formidant, et hodie quoque ipsi per nomen Jesu Christi crucifasci sub Pontio Pilato adjurati nobis parent*. Athanasius item in libro de Incarnatione Verbi: *Ubi nominatur vel Christus, vel fides ejus, inde omnis idololatia depellitur, et dæmonum insidie patefiunt; ac quotquot sunt dæmones, ne nomen quidem ejus tolerant; sed ubi vel solum id audierint, in fugam avertuntur*. Prudentius, in Apotheosi contra Judæos:

Torqueatur Apollo
Nomine percussus Christi; nec fulmina Verbi
Ferre potest: agitant miserum tot verbera linguæ,
Quot laudata Dei resonant miracula Christi.

Et ut exemplum unum e centuriis proferam, refert Sozomenus de Arsacio (Lib. iv Histor. c. 15), quod cum quidam vexatus dæmonio per forum gladio stricto curreret, omnesque fugerent ab eo, et tumultus urbem occuparet, Arsacius, factus illi obviam, Christum nominavit, verbo hominem dejecit, eum extemplo dæmonio purgavit.

acceperunt, numquam potestate ipsa ut sua usi sunt, sed potestatem ipsam ad eum a quo acceperant retulerunt : quia nec potestas ipsa vim ullam unquam habere potuit, nisi per nomen ipsius qui dedit. Ideoque et apostoli et omnes ministri Dei nihil in suo unquam, sed in Christi nomine atque invocatione fecerunt ; quia potestas ipsa inde accipiebat virtutem, unde habebat exordium ; et dari per ministros nequaquam poterat, nisi ab auctore venisset. Tu ergo, qui idem Dominum fuisse dicis quod unum ex servis suis ; quia sicut apostoli nihil utique habuerant, nisi a Domino suo accepissent, ita tu nihil vis Dominum ipsum habuisse, nisi quod a Spiritu acceperit, ac per hoc et ipsum quod habuit, non ut Dominum vis habuisse, sed ut servum accepisse : dic mihi ergo quomodo ille potestate ipsa, ut sua, non ut accepta, utebatur ? Quid enim de eo legimus ? Surge, inquit paralytico, tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam (Matth. ix). Et iterum supplicanti pro filio patri : Vade, inquit, filius tuus vivit (Joan. iv). Et illud ubi unicus matris ad sepulcrum deferebatur : ^a Adolescens, inquit, tibi dico, surge (Lucæ vii). Numquid ergo, ut mos eorum qui potestatem a Deo accipiebant, potestatem quoque ille dari sibi ad efficiendum invocatione divini nominis postulabat ? Cur non sicut apostoli in nomine ipsius, ita ipse quoque in nomine Spiritus operabatur ? Denique quid de ipso Evangelium protestatur ? Erat, inquit, docens eos sicut potestatem habens, non sicut Scribæ et Pharisei (Matth. vii). Aut superbum et arrogantem forsitan vis fuisse, qui potestatem quam a Deo, ut ais, accepisset, suæ potentiae depntaret ? Sed quid facimus quod potestas numquam est obsecuta famulis, nisi per nomen auctoris ; nec habere efficientiam potuit, si aliquid sibi ex ea faciens deputavit.

CAPUT XX.

Gravioribus urgentioribusque argumentis sententiam illam invalidare conatur.

Sed quid tamdiu evidentibus quidem, sed tamen minoribus argumentis contra furentem blasphemiam agimus ? Audiamus ipsum ad discipulos loquentem Deum : *Infirmos curate, mortuos suscite, leprosos*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Observa hic discrimen inter Christum et apostolos atque alios sanctos in patrandis miraculis. Petrus quidem dixit mortuæ puellæ : *Tabitha, surge* (Act. ix) ; sed non dixit : *Tibi dico, surge* ; quia non sua, sed Christi auctoritate et nomine loquebatur. Unde et alibi dicitur Christus per miracula manifestasse gloriam suam (Joan. ii), id est, divinitatem suam ; ut intelligamus aliter Christum, aliter prophetas et alios, miracula fecisse. Nam multi quidem prophetæ miracula fecerunt, de nullo tamen eorum dictum est gloriam eum suam manifestasse ; quia non tamquam creaturarum domini, sed tamquam Creatoris ministri in creaturis miracula faciebant, sicque non suam, sed Dei gloriam manifestabant ; Christus vero suam, quia ipse Creator et Dominus, ipse primus auctor ac pater miraculorum erat.

^b In his verbis duo notanda. Primum illud, *In nomine meo*, varie accipi in Scriptura. Neque enim una est ipsius nominis significatio. Accipitur interdum pro imperio, seu auctoritate (cur enim hæc distul-

mundate, dæmones ejicite (Matth. x). Et iterum : ^b *In nomine, inquit, meo dæmonia ejicietis* (Marc. xvi). Numquid ad potestatem exercendam alterius nomine eguit, qui ipsum nomen suum potestatem esse fecit ? Sed quid adhuc additur : *Ecce, inquit, dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones et super omnem virtutem inimici* (Lucæ x). Ipse certe mitem, ut vere erat, et humilem corde se esse dicit (Matth. xi). Et quomodo, pro summa utique potestate, in nomine suo operari alios præcipit, si ipse in nomine operabatur alieno ? aut aliis dabat quasi suum, quod ipse, ut tu ais, non habuerat, nisi accepisset alienum ? Dic mihi autem, qui sanctorum potestatem a Deo accipientes sic operati sunt ? aut numquid non insanus Petrus creditus fuerat, aut furiosus Joannes, aut amens Paulus, si quibuscumque aut ægris dixissent : *In nomine nostro surgite* ; aut claudis : *In nomine nostro ambulate* ; aut mortuis : *In nomine nostro vivite* ; aut illud ad aliquos : *Damus vobis potestatem calcandi super serpentes, et scorpiones, et super omnem potestatem inimici* ? Intelligis ergo ex hoc ipso insaniam tuam : quia sicut hæc verba insana sunt, si sint humanæ præsumptionis, ita tu insanissimus, qui divinæ hæc non intelligis potestatis. Ex duobus enim alterum confitearis necesse est, aut posse hominem divinam potestatem et habere et dare ; aut certe si nullus omnino hominum id potest, Deum fuisse qui potuit. Nemo enim divinam virtutem potest tribuere in munificentia, nisi qui habuerit in natura.

CAPUT XXI.

Christo perinde atque Spiritui sancto ascribendum esse, quod caro et humanitas ejus templum Dei facta sit.

Sequitur autem in blasphemia tua, quod caro ejus templum a Spiritu facta sit, ideo quia Joannes dixerit : *Vidi enim Spiritum descendentem de cælo, et manentem super eum* (Joan. i). Quia furiosam assertionem tuam etiam divinis testimoniis confirmare conaris : quam ob causam videamus an hoc, quod tu ais, testimonium sacrum dixerit. ^c *Vidi enim, in-*

^d *guat Thyraeus [Lib. de Dæmon. c. xlii], non video), ut cum dicit venisse se in nomine Patris, Joan. v, id est, ex Patris decreto, auctoritate, voluntate. Interdum pro meritis, ut cum omnia promittit petentibus et rogantibus Patrem in nomine suo, Joan. xiv. Petere enim in nomine Christi, est petere per merita Christi, ut Ecclesiæ usus interpretatur. Denique pro virtute ac potestate sumitur, cum dicit : Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, ipsa testimonium perhibent de me, Joan. x. Porro, quanvis et Christi imperio, et Christi meritis, et Christi potestate dici possit expelli dæmonia, quando ad nominis ejus evocationem expelluntur, proprie tamen virtutem ejus intelligimus, divinam, inquam, virtutem, ut idem sit in Christi nomine atque in virtute Christi dæmones expellere. Quod confirmat Auctor, cum ait : Numquid ad potestatem exercendam alterius nomine eguit, qui ipsum nomen suum potestatem esse fecit ?*

^e Docet D. Gregorius in fine lib. ii Moralium, aliter in Christo, aliter in viris sanctis Spiritum S. in-

quit, *Spiritum descendantem sicut columbam, et manentem super eum*. Discerne hic, si potes, quis potior, quis major sit, quis honoratior? is qui descendebat, an is ad quem descendebatur? is qui deferebat honorem, an is cui deferebatur honor? Ubi hic in testimonio sonat, quod carnem ejus templum Spiritus fecerit? aut in quo honorem Dei minuit, si ad demonstrandum humano generi Deum Deus ipse descendit? Cum utique non minor intelligi debeat is, cujus indicata sit dignitas, quam is qui index fuerit dignitatis. Sed absit ullam credere aut fieri in divinitate distantiam: quia eadem una deitas, et æqualis potestas opinionem penitus impiæ inæqualitatis excludit. Et ideo in hoc negotio, cum et Patris persona et Filii et Spiritus sancti sit, et cum Filius Dei sit ad quem descenditur, Spiritus qui descendit, Pater qui testimonium dicit: nullus plus habuit honoris, nullus quidquam accepit injuriæ: sed æqualiter ad plenitudinem deitatis totum redundat: quia quævis in Trinitate persona honorem in se totius continet Trinitatis. Et ideo dici hinc amplius non necesse est, nisi ad manifestandam tantum impietatis tuæ causam atque originem. ^a Quia spinæ utique ac tribuli ex radicibus emergentes qualitate sui stirpem suam produunt; ex eo ipso quod sunt, indicant unde nascantur. Ita ergo et tu ^b Pelagianæ hæreseos spinosa soboles idem ostendis in germine, quod Pater tuus

nere. *Quomodo, ait, singulare signum est, quod Spiritus sanctus in Christo permanet? In douis, sine quibus ad vitam perveniri non potest, Spiritus sanctus sive in prædicatoribus suis, sive in electis omnibus semper manet. In illis autem, quibus per ostensionem illius non nostra vita servatur, sed aliorum quæritur, nequaquam semper in prædicatoribus permanet: quia semper quidem eorum cordibus ad bene vivendum præsidet; nec tamen per eos virtutum signa semper ostendit, sed aliquando se eis a signorum ostensionibus subtrahit: Christus autem in cunctis Spiritum et semper et continue habet præsentem, quia et ex illo idem Spiritus per substantiam profertur. Recte ergo, cum in sanctis prædicatoribus maneat, in Christo singulariter manere perhibetur: quia in istis per gratiam manet ad aliquid: in illo per substantiam manet ad cuncta.* Sic Gregorius.

^a Spectare videtur illud Lucæ vi: *Non est enim arbor bona, quæ facit fructus malos: neque arbor mala faciens fructum bonum. Unaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus, neque de rubo vindemiant uvam.*

^b Nestorium Pelagianæ hæreseos sobolem ac germen vocat, ob rationem jam dudum expressam: quod Nestorius Pelagianæ hæreseos non tantum hæres ac sectator, sed et patronus ac fautor extiterit, ut superius ostensum est (*Lib. 1 cap. 3*). Verum alii (*Basil. editio*) legunt: *Tu Pelagianæ hæreseos spinosam sabuli fidem ostendis in germine, quod pater tuus habuisse traditur in radice.* Quam lectionem secutus Baronius (*T. V Annal., an. 420*) colligit hinc Leporium illum Pelagianum, de quo infra, auctorem fuisse Nestorlo suæ ipsius hæresis. At prior lectio ut facilius et clarior, Do. Cuychio in editione Plantiniana magis plaruit, quam et libenter sequor. Nam verba illa: *Pelagianæ hæreseos spinosam sabuli sobolem ostendis in germine*, etc., quem sensum habeant, et quomodo cohæreant, difficile est expedire. At juxta nostram lectionem, sensus hic esse videtur: Tu Nestorlo Pelagianæ hæreseos (quæ nihil nisi spi-

habuisse traditur in radice. ^c Leporius ille enim (ut Leporius discipulus suus dixit) Dominum nostrum asserebat Christum factum esse per baptismum: tu in baptismo templum Dei dicis factum esse per Spiritum. ^d Non quidem ad plenum eadem verba sunt, sed ad plenum una perversitas.

CAPUT XXII.

Elevationem Christi in cælum non soli Spiritui ascribendam esse.

Addis autem etiam hoc prædictis impietatibus tuis, quod elevationem Domino in cælum Spiritus condonarit: ostendens scilicet sacrilego sensu tuo, quod tam imbecillum ac tam egenum Dominum Jesum Christum fuisse credis, quod nisi eum Spiritus elevasset in cælum, adhuc hodie forsitan futurum æstimares in terra. Ad probationem autem dicti etiam testimonium sacrum adhibes: inquis enim: *Dans mandata apostolis quos elegit, per Spiritum sanctum elevatus est (Act. 1)*. Quid te appellem? quid te existimem? qui corrumpendo divinas litteras, id agis ne testimonia sacra habeant vim testimoniorum? Novum audaciæ genus, quod id efficere argumentis nequitia suæ nititur, ut falsitatem veritas confirmare videatur. Non enim ita in Apostolicis Actibus dictum est, ut tu ais: quid enim Scriptura dicit? *Quæ cepit Jesus facere et docere, usque in diem qua præcipiens*

nas et tribulos, tamquam maledicta terra, germinavit) spinosa proinde progenies ostendis in germine, id est, in te ipso, qui es germen illius, quod pater, id est, præcesor tuus (scilicet Pelagius, vel Leporius Pelagianus) habuisse traditur in radice: quia ex ipsius errore tamquam ex radice, hæresis tua pullulavit: hoc est, idem reipsa doces et asseris, quod illi ante te docuerunt.

^c De Leporio prius insigni Pelagiano, post opera S. Augustini, et Gallorum doctorum (inter quos Cassianus) ab hæresi ad fidem catholicam converso diximus alias (*Lib. 1 cap. 4*). Apparet autem ex hoc loco alterum fuisse Leporium ejus discipulum (*Genad. de Vir. Illustr. cap. 59*), a quo Cassianus hæc acceperit: præter alium itidem ejusdem nominis, D. Augustino charum et in ejus cœnobio religiose versantem (*August. de Divers. serm. 50*).

^d Similiter *lib. 1 cap. 3*: *Addiderunt (Pelagiani) Dominum Salvatoremque nostrum post baptismum, factum esse Christum; post resurrectionem, Deum: alterum assignantes unctionis mysterio, alterum merito passionis. Unde advertit navus non novæ hæreseos auctor (Nestorius) qui Dominum Salvatoremque nostrum solitarium hominem natum esse contendit, idem se omnino dicere, quod Pelagianistæ ante dixerunt, etc.*

^e Redarguit Auctor Nestorium, quod in his verbis non solum Scripturæ sensum, sed et verborum ordinem perverteret atque confunderet: quippe cum verba illa, *per Spiritum sanctum*, quæ ad electionem apostolorum referenda sunt, ipse ad assumptionem seu ascensionem Christi referrat, ita citans et contruens hunc locum: *Dans mandata apostolis* (id est, *præcipiens apostolis*, ut noster Interpres vertit) *quos elegit, per Spiritum sanctum elevatus est*. Verum alii auctores censent illud, *διὰ Πνεύματος ἁγίου, per Spiritum sanctum*, posse adungi et præcepto Christi, et electioni apostolorum, et assumptioni Christi. Primo enim et proxime refèrri potest ad præceptum Christi, secundum Chrysostomum, quia Spiritus sancti

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

apostolis, per Spiritum sanctum quos elegit, assumptus est. ^a Quod utique hyperbaton est, et ita intelligendum: Quæ cœpit Jesus facere et docere usque in diem qua assumptus est, præcipiens apostolis quos elegit per Spiritum sanctum: ut responderi tibi forsitan amplius quam testimonio ipso in hac parte non debeat: quia sufficere utique ad plenum veritati debeat integritas testimonii, si falsitati poterat satis esse correptio. Sed tamen, tu qui putas Dominum nostrum Jesum Christum non potuisse cœlum ascendere, nisi elevatus esset a Spiritu: dic

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

duetu et instinctu præcepta dedit Christus apostolis *spiritualia*, non humana, ait ipse Chrysostomus. Atque ita sensus hic erit: Usque ad diem illum quo assumptus est, dato per Spiritum sanctum mandato illis quos elegerat apostolis. Alludere enim videtur ad mandatum illud, quod refert Marcus cap. ultimo: *Dacentes eas servare omnia quæcumque mandavi vobis*. Et mox subdit: *Et Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, assumptus est, etc.* Præcepit ergo apostolis per Spiritum sanctum, quia hoc præceptum non humano, sed divino Spiritu conceptum apostolis tradidit (*Ita Gagneus*). Secundo referri potest τὸ διὰ Πνεύματος ἁγίου ad electionem apostolorum (*Salmeron et Lorinus*), quos ut designaret et eligeret Christus, prius pernoctasse legitur in oratione Dei: quo ostenderet electionem apostolorum sequenti die faciendam non ab spiritu humano, sed a divino profectam: et post resurrectionem suam *insufflavit in eos Spiritum sanctum*, postquam dixerat: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos* (*Joan. xx*). Atque in hunc sensum Syrus interpres ita vertit: *Usque in diem illum quo sublatus est, postquam mandata dedisset apostolis illis quos elegit per Spiritum sanctitatis*. Sic ille. Elegit autem Christus apostolos per Spiritum sanctum, non quasi per alium, vel extraneum operatorem, vel administrum, ut volebat Nestorius; sed ut per ejusdem secum inspirationis, voeationis, electionis, missionis auctorem, suumque ipsius Spiritum, sibi que connaturalem, et in omnibus cooperantem, quia nihil est in actione divisum, ubi nihil est in voluntate diversum, ait S. Leo (*Serm. 3 de Pentecoste*): *Quæ ergo illuminat Pater, illuminat Filius, illuminat Spiritus S., etc.* Postremo illud per Spiritum sanctum adjungi potest (licet incommodius) verbo ἀνελήθη, assumptus est, quamvis aliter hic sentire videatur Cassianus: *nihil sit ordo verborum: Usque ad diem qua assumptus est per Spiritum sanctum*. Nam *siæuli conceptus et natus dicitur de Spiritu sancto*, Matthæi 1 et Lucæ 1; *justificatus, id est, sanctificatus a Spiritu sancto*, I Timot. 3; *unctus et ad evangelizandum missus*, Isaie LXI et Lucæ 4; et *dæmonia ejecit, et alia miracula fecit in Spiritu Dei*, Matth. 12, et teste Apostolo, *per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo* (*Hebr. ix*); denique totum opus redemptionis nostræ peculiari quadam ratione attribuitur Spiritui sancto: ita vere ac merito dicitur in cœlum assumptus, ut homo, per Spiritum S., quia ejus ascensio et assumptio nostræ fuit redemptionis complementum et consummatio. At huic intellectui nonnihil incommodare videntur illa interposita, οὗς ἐξελέξατο, quos elegit. Nam si voluisset Lucas τὸ διὰ Πνεύματος ἁγίου, conjungere verbo postremo ἀνελήθη, quorsum interposuisset illud, οὗς ἐξελέξατο, cum pronomen illud relativum non aliud referre possit quam apostolos? Proinde merito redarguendus Nestorius, qui hanc interpretationem, tanto hyperbato confusam et perplexam, quam duas priores et commodiores de industria vel malitia potius elegerit, ut suo errori fucum obtenderet: quo tamen nihil assecutus est; cum per Spiritum sanctum, et Spiritu sancto non aliter assumptus

A mihi, quomodo ipse ait, ^b *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, Filius hominis, qui est in cœlo* (*Joan. iii*)? Agnosce ergo quam ridicule et stulte putas non potuisse eum in cœlum ascendere, qui cum descendisset in terris, numquam abfuisse dicatur e cœlo: et an possibile ei fuerit linquenti inferos cœlum ascendere, cui promptum fuerit etiam in terris sito, semper in cœlestibus permanere. Quid autem illud quod ipse ait: *Ascendo ad Patrem meum* (*Joan. xx*)? ^c numquid in ascensione hac intercessu-

COMMENTARIUS.

sit Christus quam a Patre et a seipso, hoc est, a tota Trinitate, cujus opera sunt indivisa, ut superius dictum est. A seipso enim assumptus est, quatenus homo, hoc est, a sua deitate, vel a sua persona divina, et ab anima sua communicante corpori dotem agilitatis, quæ corporibus gloriosis inter alias dotes assignatur, juxta illud Isaie XL: *Assumentur pennas, ut aquilæ; volabunt, et non deficient*.

^a Sic et Vener. Beda in commentariis (*Lib. viii, c. 2 et 6*): *Per hyperbaton, inquit, legendum, Usque in diem qua assumptus est, præcipiens assumptionem, id est, præcepta dans apostolis; etc.* Est autem hyperbaton apud rhetores, verborum et constructionis ordo turbatus. Quintilianus verbi transgressionem interpretatur, quam frequenter ratio comparationis vel decoris exigit. Nic. Perottus (*In Cornucop.*): *Est, inquit, hyperbaton undique confusum, ut illud Virgilii* (*Æn. iii*):

Tres notus abreptus in saxa latentia torquet,
Saxa vocant Itali, mediis quæ fluctibus, aras.

Est igitur in illis verbis Lucæ hyperbaton, id est, quedam confusio et transgressio verborum. Nam dicendum erat: *Usque in diem qua assumptus est, etc.* Quæ vero interjacent, hinc et minus concinnam reddunt orationem, ut in illo versiculo ps. XLIV: *Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent, in corda inimicorum regis*. Quod suavius dictum fuisset et sine hyperbato: *Sagittæ tuæ acutæ in corda inimicorum regis*. Et postea: *Populi sub te cadent*. Sic in proposito: *Usque in diem qua assumptus est (Jesus) præcipiens, id est, postquam præcepisset apostolis quos per Spiritum sanctum elegerat*.

^b Præter alia in hanc sententiam alibi notata (*Ad lib. iv c. 6 et l. vi c. 22*), occurrit modo D. Augustinus sermone 14 de verbis Apostoli: *In terra erat et in cœlo se esse dicebat; et, quod est majus, in cœlo Filium hominis, ut unam demonstraret in utraque natura personam, etc.* Et Theophylactus in Joannem: *Cum audieris, inquit, Filium hominis descendisse de cœlo* (*Joan. iii*), *ne existimes quod caro e cœlo descendit. Hoc enim Apollinarius docuit, quod Christus habuerit corpus de cœlo, quod per Virginem, tamquam per canalē transierit. Verum quia una hypostasis, id est, una persona Christus ex duabus naturis constituta est, ideo quæ sunt hominis dicuntur de Verbo, et ea quæ sunt Verbi, attribuantur homini. Sic et hoc loco Filius hominis dicitur descendere de cœlo, eo quod una sit persona, una hypostasis, etc.*

^c Præclare D. Gregorius (*Homil. 29 in Evang.*) de Christi ascensione, et ad illustrandum hunc locum apposite: *In veteri, inquit, Testamento cognovimus quod Elias sit raptus in cœlum* (*IV Reg. ii*), *sed aliud est cœlum æreum, aliud æthereum. Cœlum quippe æreum terræ est proximum; unde et aves cœli dicimus, quia eas volitare in ære videmus. In cœlum itaque æreum Elias sublatus est, ut in secretam quamdam terræ regionem repente duceretur, ubi in magna jam carnis et spiritus quiete viveret, quousque ad finem mundi duret, et mortis debitum solvat. Ille etenim mortem distulit, non evasit. Redemptor autem noster quia non*

ram opem ^a indicavit alterius, qui in hoc ipso quo ascensurum se esse dixit, virtutem propriæ potestatis ostendit? David quoque de ipsa Domini ascensione: *Ascendit, inquit, Deus in jubila, Dominus in voce tubæ* (Psal. XLVI). Evidenter majestatem ascendentis per potestatem ascensionis explicuit.

CAPUT XXIII.

Persistit in eodem argumento, ut ostendat, Christum non indignisse aliena gloria, sed habuisse propriam.

Sed videamus tamen qua tandem præcedentes

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

distulit, superavit, eamque resurgendo consumpsit, et resurrectionis suæ gloriam ascendendo declaravit. Natanandum quoque est, quod Elias in curru legitur ascensisse, ut videlicet aperte demonstraret quia homo purus adiutorio indigebat aliena. Per angelos quippe facta illa et ostensa sunt adjumenta; quia nec in cælum quidem æreum per se ascendere poterat, quem naturæ suæ infirmitas gravabat. Redemptor autem non curru, non angelis sublatus legitur, quia is qui fecerat omnia, nihilum super omnia sua virtute ferebatur. Illo enim revertebatur, ubi erat; et inde redibat, ubi remanebat: quia cum per humanitatem ascenderet in cælum, per divinitatem suam, et terram pariter continebat et cælum. Itæc Gregorius.

^a Legebatur antea, indignuit. Nec omnino male. Sed mutandus fuerat accusativus in ablativum, quem postulat verbum *indigere*. At hæc nostra lectio faciliior et aptior videtur. Respondet enim verbum, *indicavit*, verbis sequentibus, *dixit, et ostendit*, spectatque verba superiora: *Ascendo ad Patrem meum, etc.*, quibus verbis non indicavit, non significavit Christus interventuram sibi opem alterius, in sua scilicet Ascensione, sed se propria virtute ascensurum ostendit.

^b Varia et multiplex hujus versiculi et sequentium reperitur expositio. Prima, et maxime obvia, et literalis, ut sit sermo ipsius Psalmistæ, qui prophetico spiritu prævidens, ac mente contemplans Christum devicta morte gloriose in cælum ascendentem, nimia admiratione correptus, angelos cælestis aulae principes sic alloquatur et interpellet, ut portas cælestes adveniendi Regi gloriæ et Domino virtutum, id est, Christo vero Deo aperiant, et ipsum triumphantem ovantes excipiant: et more poetico introducunt angelos, qui vicissim ipsum interrogant quis sit ille Rex gloriæ: non quod angeli in hac Ascensione Domini ignorarent Christum esse Regem gloriæ, sed ut exprimat ingentem admirationem quam secum afferebat novitas illa, quod cerneretur verus homo corporalis ascendere super omnes cælos, non tamquam hospes, sed tamquam Dominus et Rex gloriosæ et sempiternæ civitatis. Respondet autem Propheta Regem gloriæ esse Christum Dominum fortissimum et potentissimum, qui potentiam suam ostendit in prælio contra principem tenebrarum, quam devicit, spoliavit et alligavit. Ita Bellarminus. Sic videtur Auctor intelligere, eum subdit: *Cunq̄ue ipse sibi, ut solet sermo divinus* (id est, propheticus) *quasi sub inquirentis nomine respondisset, etc.* Secunda expositio ut sit quidam dialogus et collocutio angelorum honorum, superiorum videlicet et inferiorum, de admiranda Christi Ascensione inter se conferentium. Est communis fere SS. Patrum. Sic enim B. Dionysius Areopagita Cælestis Hierarchiæ cap. 7: *Istud, inquit, theologi* (id est, rerum divinarum scriptores) *apertius indicant, inferiores scilicet cælestium spirituum ordines a superioribus divinorum operum scientiam honestissime discere; qui vera celsores omnibus sunt, a Deitate ipsa (ut fas est) seorsum sacratius erudiri. Quosdam enim ex ipsis inducunt a prioribus sacramenta perdiscere; Dominumque cælestium virtutum esse, ac Regem gloriæ, qui humana forma assumptus*

blasphemias tuas adjectione concludas. Qui tamen, inquis, gloriam Christo donavit. Gloriam nominas, ut contumeliam facias. Nam in eo quod donatum Dominum gloria asseris, dum accepisse dicis, indignisse blasphemias. Hoc enim ait impius sensus suus, ut largitas munerantis indignitatem accipientis ostendat. O infelicem impietatem tuam! et ubi illud est, quod de ascendente in cælum Domino Jesu Christo ipsa olim divinitas prænuntiavit? ^b *Attollite, inquit, portas vestras, et introibit Rex gloriæ* (Psal. LIII).

easet in cælum, aliis docentibus nasse; quosdam item ad Jesu ipsius hesitantes aspectum, divinique illius operis et pro nobis assumptæ carnis scientiam discere cupientes, quos ipse Jesus per se doceat, eximiamque benignitatem suam primo ipsis insinuet: ego enim, inquit, loquor justitiam, et judicium salutaris (Isaiæ LXII). *Dignum vero miracula est, cur primæ illæ quoque virtutes angelicæ (quæ cæteras tanto celsitudinis honore transcendunt) divinarum intelligentias rerum, quasi non summæ, sed mediæ sint, a Deo reverenter addiscere cupiant, non enim ad ipsum statim verba dirigunt, interrogantes: quare rubra sunt vestimenta tua? sed prius inter se hærentes, inquirunt, ut ostendant quidem se discendi avidas, et divini operis scientiam cupere, verum hanc sibi nequaquam ante divinæ illustrationis gratiam suo ordine procedentis usurpare præsumere.* Hæc divinus Dionysius, utrumque Scripturæ locum, utpote consimilem et maxime affinem inter se componens atque conjungens. D. Hieronymus in epist. 142 ad Damasum: *Virtutes, inquit, quæ Domino (ascendenti) ministrabant, ad cælestes alias fortitudines proclamabant, ut pandant januam Domino revertenti: Tollite portas, principes, vestras; sive, ut Aquila interpretatur: Attollite, portæ, capita vestra, et introibit Rex gloriæ. Rursum illæ quem indutum carne conspiciunt, nova mysterio stupefactæ interrogant: Quis est iste Rex gloriæ? accipiuntque responsum: Dominus virtutum ipse est Rex gloriæ. Quod in Hebræo scribitur: Dominus Sabaoth. Sciendumque quia ubicumque Septuaginta Interpretes Dominum virtutum, et Dominum omnipotentem expresserunt, in Hebræo sit positum, Dominus Sabaoth, etc.* Et in c. LXII Isaiæ, ubi hunc locum cum illo similiter confert: *Iste est, inquit, quem angelicæ potestates videntes ad patrem ascendere cruentum, imperant cæteris angelis, et ab eis audiunt: Levate portas, principes, vestras, et introibit Rex gloriæ, etc.* Interrogant igitur angeli, rei novitate perterriti (mysterium enim passionis et resurrectionis Christi, secundum apostolum Paulum [II Cor. 1], cunctis retro generationibus fuerat ignoratum): *Quis est iste qui de terra cruentus advenit?* etc. Denique et ipse commentans in psalmo XXIII: *Ascendente, inquit, Domino, hi qui præcedebant, sive comitabantur, aliis eorum principibus acclamabant: Tollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales. Hoc est, reserate cælestes aditus, pateat æternalis ingressus.* S. Augustinus sermone 5 de Ascensione Domini: *Viderunt, inquit, cælestes cuncti speciosum vulneribus Christum, spolia de castris tyrannicis reportata, et admirantes fulgentia divinæ virtutis vexilla, talibus concerebant hymnis, deducuntque lætantes: Quis est, inquit, iste Rex gloriæ? et aiunt: Dominus virtutum ipse est Rex gloriæ. Ille est ille candidus et roseus, compunctus a multitudine. Ille est ille, qui non habuit speciem neque decorem (Isaiæ LIII), infirmus in laqueo, fortis in spolio, vilis in corpusculo, armatus in prælio, sedus in morte, pulcher in resurrectione, candidus ex Virgine, rubicundus in cruce, fuscus in approbria, clarus in cælo.* Tertia expositio, ut sit hæc mutua collocutio et responsio angelorum honorum et malorum. Sic D. Hieronymus in Commentario ejusdem psalmi: *Vox, inquit, angelorum*

Cumque ipse sibi, ut solet sermo divinus, quasi sub inquirentis nomine respondisset, *Quis est iste Rex gloriæ?* statim subdidit, *Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio;* sub prælii utique gesti nomine, victoriam Domini triumphantis ostendens. Deinde cum ad complendam rei expositionem, textum supradicti sermonis iterasset, hac majestatem Domini cælum introeuntis conclusione monstravit, dicens: *Dominus virtutum, ipse est Rex gloriæ.* Scilicet ne susceptio corporis honorem summæ imminueret divinitatis, eumdem hic Dominum virtutum, et regem cælestis gloriæ esse docuit, quem superius victorem inferni prælii prædicavit. Nunc et donatam Domino gloriæ esse dicit, cum et prophetia eum Regem gloriæ esse dixerit, et ipse de se ita testificatus sit: *Cum venerit Filius hominis in gloria sua* (Matth. xxv). Repugna, si potes, et contradicito; ut cum ille se habere testetur gloriæ suam, tu accepisse eum dicas alienam. Quamvis nos ita dicamus

A eum gloriæ habere propriam, ut non negemus tamen hanc ipsam gloriæ proprietatem ei cum Spiritu ac Patre esse communem. Quia quidquid Deus possidet, Deitatis est; et regnum gloriæ ita est Filio Dei proprium, quod non est tamen a totius Deitatis proprietate divisum.

CAPUT XXIV.

B. Hilarii auctoritate doctrinam hanc corroborat

Sed tempus tandem est finem libro, immo universo operi imponere, si paucorum tamen sanctorum virorum atque illustrium sacerdotum dicta subdidero, ut id quod auctoritate testimoniorum sanctorum jam approbavimus, etiam fide præsentis temporis roboremus. ^a Hilarius vir virtutum omnium atque ornamentorum, et sicut vita, ita eloquentia insignis, qui et magister Ecclesiarum et sacerdos, non per sua tantum merita, sed etiam per profectus crevit aliorum, et inter procellas persecutionum ita immobilis perstitit, ut per invictæ fidei fortitudinem ^b etiam

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

bonorum ad angelos malos, quorum princeps diabolus est. Et infra: *Quis est iste Rex gloriæ? Vox majorum dæmonum, ac si dicerent: Nos nostrum regem habemus diabolum; iste Rex gloriæ quis est? Dominus fortis et potens. Vox angelorum bonorum: fortis est, qui aligavit fortem principem vestrum; fortis cum suscepit mortem, potens cum vicit infernum. In prælio: cum spoliato tartaro, reduxit secum multitudinem captivorum.* Hæc Hieronymus. In eandem sententiam D. Thomas (iii p., q. 52, a. 2), dum causas affert cur convenienter fuerit Christum in infernum descendere, hanc tertiam assignat: *Ut sicut, inquit, potestatem suam ostendit in terra vivendo et moriendo, ita etiam potestatem suam ostenderit in inferno, ipsum visitando et illuminando. Unde dicitur in psalmo vigesimo tertio: Attollite portas, principes, vestras. Glossa, id est, principes inferni, auferite potestatem vestram, qua usque nunc homines in inferno detinebatis. Et sic in nomine Jesu omne genu flectatur, non solum cælestium, sed etiam infernorum, ut dicitur Philip. ii.* Sic D. Thomas. Plures alias expositiones affert idem Hieronymus eodem loco, quas brevitate causa prætermitto. Porro cum ex prædictis Patribus, præsertim Dionysio et Hieronymo, videri possit tam angelos quam dæmones ignorasse, etiam in ipsa Ascensione, Christum esse verum Deum, notandum hac de re ejusdem Thomæ insigne documentum (i p., q. 57, a. 5, ad 1): *De mysterio, inquit, Incarnationis dupliciter contingit loqui: uno modo in generali, et sic omnibus revelatum est a principio suæ beatitudinis. Cujus ratio est, quia hoc est quoddam generale principium, ad quod omnia eorum officia ordinantur. Omnes enim sunt administratorii spiritus, ut dicitur Hebræorum primo, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis, quod fit per Incarnationis mysterium. Unde oportuit de hoc mysterio omnes a principio communiter edoceri. Alio modo possumus loqui de mysterio Incarnationis quantum ad speciales condiciones. Et sic non omnes angeli a principio de omnibus sunt edocti; immo quidam etiam superiores angeli postmodum didicerunt, ut patet per auctoritatem Dionysii inductam. Sic D. Thomas. Lyranus addit angelis innotuisse mysterium Incarnationis per Ecclesiam cognitione intuitiva, quod antea cognoverant cognitione abstractiva. Non solum, inquit, hominibus fuit absconditum Christi mysterium; et maxime de vocatione gentium; sed etiam angeli sancti non cognoverunt ad plenum, donec prædicantibus apostolis fuit impletum. Quia antea tantum habuerunt simplicem notitiam, quæ potest dici abstractiva, in quantum est rei non præsentis; sed quando*

fuit impletum, habuerunt notitiam experimentalem, sive intuitivam, etc. Juxta hunc igitur sensum interpretanda sunt verba Dionysii et Hieronymi, quæ ignorantiam tam Incarnationis quam divinitatis Christi etiam beatis angelis, et in ipsa ejus Ascensione, tribuere videntur: quia nimirum non plene et explore cognoverunt omnes ejus circumstantias, condiciones et effectus, quos postea per revelationem divinam, et per prædicationem apostolorum et ipsam experientiam didicerunt. Quo etiam spectat illa D. Pauli sententia (Ephes. iii): *Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, in gentibus evangelizare investigabiles divinitas Christi, et illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo, quia omnia creavit: ut innotescat principibus et potestatibus in cælestibus per Ecclesiam multiformis scientia Dei, etc.*

^a S. Hilarius, Pictavorum episcopus, et S. Athanasii æqualis, quamvis jam provecæ ætatis Christianus factus, tamen brevi in ecclesiastica doctrina ita profecit, ut doctor maximus, et Ecclesiæ catholicæ columna merito habitus sit (Bellarm. lib. de Script. Eccles.). De eo Martyrologium Rom. (13 Januar.): *Pictavis in Gallia natalis S. Hilarii episcopi et confessoris, qui ob catholicam fidem, quam strenue propugnavit, quadriennio apud Phrygiam relegatus, inter alia miracula mortuum suscitavit.* Scribit de eodem, ut notat Baronius ibidem, in primis S. Hieronymus lib. de Script. Eccles., in Prologia adversus Rufinum, in epistola 6 ad Florentium, in epistola 7 ad Lætiam, epist. 84 ad Magnum, adversus Luciferianos, aliisque in locis; Severus Sulpitius lib. ii Historiæ sacræ; Rufinus lib. ii Historiæ, c. 30 et 31; Socrates, l. iii c. 8; Sozomenus lib. iii c. 13 et lib. v c. 12; Cassiodorus in præfat. Divin. Lect. Fortunatus res gestas Hilarii duobus libris conscripsit; sed ex multis pauca perstrinxit. Habet et Venantius Fortunatus de eodem epigramma lib. xii de ejus miraculis, Gregorius Turonensis de Gloria confessor. c. 2.

^b De nomine confessoris non prætereunda hoc loco card. Baronii insignis et scitu digna notatio (In notis ad Martyr. 2 Januar.): *Sciendum est, inquit, diversa admodum significatione a præsentis temporis usu hanc vocem a majoribus usurpatam. Illi enim neminem eo nomine appellabant, nisi eum qui Christi fidem interpellatus coram fidei hostibus confessus esset. Si vero aliquod genus tormentorum esset expertus, nec tamen martyrio occubisset, tunc et martyr vocatus, idemque aliquando etiam dictus reperitur confessor,*

confessoris ceperit dignitatem; ^a in libro fidei primo **A** *Deus nostri causa homo, id quod tum non erat, gigneretur. Idem in eodem: Tertium deinceps illud congruum fuit, ut quia Deus homo genitus in mundo, et cætera.* Hæc quidem pauca sunt de satis multis. Sed tamen vides etiam ex bis quæ diximus quod palam et evidenter natum ex Maria Deum prædicat. Et ubi illud tuum: Non potuit creatura parere Creatorem; quod natum est ex carne, caro est? Longum est de ^d singulis personis convenientia dicere. Enumeratio magis quam exsecutio dictorum agenda est, quia sibi ad executionem sui ipsa sufficiunt.

CAPUT XXV.

D. Hilario Ambrosium astipulari ostendit.

^e Ambrosius eximius Dei sacerdos, qui a manu Domini non recedens, in Dei semper digito ^f quasi gem-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

quod scilicet nondum martyrium consummasset. Licet **B** *quo pontifice in epistola 97, quæ est ad Leonem Augustum, c. 3.*

^e Ejus etiam meminit D. Hieronymus in Catalogo operum Hilarii.

^d Id est, de singulis auctoribus testimonia consentanea proferre. *Enumeratio magis quam exsecutio dictorum, etc. Excussio dictorum potius legendum opinor, ut sensus sit: Satis est nonnulla de multis recensere aut indicare, quam ea discutere et examinare: quia sibi ad excussionem seu discussionem sui ipsa sufficiunt, id est, tam clara et aperta sunt, ut discussione non egeant.*

^e S. Ambrosius episcopus Mediolanensis, doctor Ecclesiæ sanctissimus et doctissimus, sub Gratiano et Theodosio imper. floruit, de quo Martyrologium Rom. hæc habet (4 Aprilis): *Depositio S. Ambrosii episcopi et confessoris, cujus studio, inter cætera doctrinæ et miraculorum insignia, tempore Arianæ perfidiæ, tota fere Italia ad catholicam fidem conversa est. Ubi videndus Baronius in notis. Exstat D. Ambrosii*

C *Vita summa fide descripta a Paulino quodam, non illo Nolano episcopo, ut ostendit idem Baronius in Annalibus (Tom. V sub an. 597), sed clerico Mediolanensis Ecclesiæ, et ipsius Ambrosii amanuensi, idque suavis et hortatu D. Augustini, ut ille ipse ejus exordio testatur, ita scribens: Hortaris, venerabilis Pater Augustine, ut sicut beati viri Athanasius et Hieronymus presbyter stylo persecuti sunt Vitas sanctorum Pauli et Antonii in eremo positurum; sicut etiam Martini venerabilis episcopi Turonensis Ecclesiæ Severus servus Dei sermone contexit; sic etiam B. Ambrosii episcopi Mediolanensis Ecclesiæ meo persequar stylo, etc. Sic ille. Attamen, inquit Baronius, brevis quam par erat, et non levi jactura posteriorum, quam plurima ab eo prætermitti nascuntur; quibus quidem auctam ejusdem sanctissimi Patris Vitam a nobis conscriptam, Sixtus pontifex maximus, cujus jussu eam suscepi provinciam, suæ editioni ejusdem S. Ambrosii operum præfixam edendam curavit; quam ad scripta de eodem in Annalibus, cum quid diversum in ea invenies (quod posteriores cogitationes meliores esse soleant), confirmandam intelliges. Hæc Baronius. Et eadem fere in notis ad Martyrol. ad septimum Decembris, quo die commemoratur ordinatio S. Ambrosii episcopi et Ecclesiæ doctoris, ubi fatetur ejusdem Vitam etiam a Joan. Costerio editam, editione nimirum Basileensi, anno Domini 1555.*

^a Libros fidei vocat libros de Trinitate ab Hilario conscriptos, de quibus D. Hieronymus in Catalogo: *De synodo Byterrensi in Phrygiam relegatus, duodecim adversus Arianos confecit libros, etc. Commendat eodem scribens ad Lætam (Epist. 7), his verbis: Athanasii epistolæ, et Hilarii libros inoffenso decurrat pede; illorum dælectetur ingeniis, in quorum libris pietas fidei non vacillat. Hæc Hieronymus quoad sanam de Trinitate doctrinam, de qua vigeant inter Catholicos et Arianos controversiæ. De iisdem hæc Sozomenus (Lib. III c. 1): Hilarii autem libros de fide, etiam ab iis qui contrarium tuebuntur fidei catholice opinionem, admodum commendatos esse prædicant. Porro Cassiodorus (De Divin. Lect. c. 16) tredecim libros Hilarii (nisi forte mendum sit) de Trinitate scriptos commemorat, ita scribens: *Ad confirmationem igitur fidei nostræ, et hæreticorum præcavendas insidias, legendi sunt tredecim libri beati Hilarii, quos de sancta Trinitate, profunda et disertissima nimis oratione conscripsit.**

^b Citantur hæc et alia Hilarii verba a Leone Ma-

^f Alludit ad morem magnatum, qui gemmam, si quam habeant alitis pretiosiorum, et egregie rutilantem ac præfulgentem, auro inclusam non tam digito quam oculis gestant, summa cura custodiunt, et vix unquam deponunt, et pro sigillo subinde utuntur: unde annulus signatorius, aut sigillaris dicitur. Cui accedit vulgatum apud nos adagium: *Garde ton fêdèle serviteur, comme la perle sur l'ongle.* Et illud

ma rutilavit; ^a in libro, qui est ad Virgines, ita memorat (Lib. 1): ^b *Frater meus candidus et rubicundus. Candidus, quia Patris splendor est; rubens, quia partus est Virginis. Memento tamen antiquiora in eo divinitatis insignia quam corporis sacramenta. Non enim cepit ex Virgine; sed qui erat, venit in Virginem. Item ipsius in e Natali Domini: Videte miraculum d matris Dominicæ: virgo concepit, virgo peperit, virgo cum parurit, virgo gravida, virgo post partum. Sicut in Ezechiele dicitur: Et porta erat clausa, et non est aperta, quia Dominus transivit per eam (Ezech. XLIV). Gloriosa virginitas, et præclara secunditas. Dominus*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Ecclesiastici xxxiii: *Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua. Eodem referri potest illud Exodi xiii: Et erit quasi signum in manu tua, et quasi monumentum ante oculos tuos, et ut lex Domini semper sit in ore tuo.*

^a Quatuor libros seu potius tractatus, ejusdem fere argumenti edidit S. Ambrosius, qui omnes in primo tomio veteris editionis Parisiensis aliarumque vetustiorum continebantur. At in alia posteriori editione Parisiensis an. 1586 inverso ordine in quintum et postremum tomum conjecti sunt. Primus tractatus est *De Virginitate* ad Marcellinam sororem suam, tres libros complectens; secundus: *Ad virgines exhortatio* lib. unicus; tertius: *Institutio virginis* inscriptus, ad Eusebium, lib. unicus; quartus: *Ad virginem devotam* lib. unicus. Sequitur deinde liber alius *Ad virginem lapsam*. At hic, Bellarmini judicio (*Lib. de Scr. Eccles.*), non videtur esse D. Ambrosii, ob rationem ab ipso redditam. Porro quæ hic citantur verba Ambrosii non in eo libro habentur qui vulgo *Ad Virgines* inscribitur, sed in primo libro *De Virginitate*: et paulo aliter apud ipsum auctorem leguntur, in hunc modum: *Frater meus candidus et rubens. Decet enim ut plene noveris, virgo, quem diligis, atque omne in eo et ingentæ divinitatis et assumptæ mysterium incorporationis agnoscas. Candidus merito, quia Patris splendor; rubens, quia partus est Virginis. Color enim in eo fulget et rutilat utrinque naturæ. Memento tamen antiquiora in eo divinitatis insignia quam corporis sacramenta; quia non cepit ex Virgine, sed qui erat venit in virginem. Sic Ambrosius. Ex quibus Cassianus pauca verba mutavit, et pauca non necessaria omisit; et pro libro qui est *Ad virgines*, secundum vulgatum hodie titulum, dicere debuerat: *libro primo De Virginitate*. Sed error est fortasse temporis potius quam auctoris.*

^b Vulgatus textus: *Dilectus meus candidus et rubicundus*. D. Hieronymus passim legit: *Fratruelis meus*. Idque varie exponit, quemadmodum et alii Patres. Allegorice de Christo, ut hic, in Isaia cap. LIII: *De quo, ait, et sponsa in Cantico canticorum: Fratruelis meus candidus et rubicundus, electus de millibus. Candidus plenitudine ac puritate virtutum; rubicundus in passione, de qua postea lecturi sumus: Quis est iste, qui ascendit de Edom, fulvida vestimenta ejus? Et in cap. LXIII: Fratruelis meus rubicundus et candidus. Rubicundus in passione, candidus in resurrectione. Alii (In epistaph. Paulæ cap. 27) de Christo et Ecclesia ejusque varietate, allegorice simul et tropologicè: *Non solum, inquit, effuso sanguinis in confessione reputatur, sed devotæ quoque mentis servitus immaculata quotidianum martyrium est. Illa corona de rosæ et violis plectitur, ista de liliis. Unde et in Cantico scribitur Canticorum (Cap. XIV): Fratruelis meus candidus et rubicundus, et in pace et in bello eadem præmia vincetibus tribuens. Et l. 1 adversus Jovinianum (Cap. 17): Candidus in virginitate, rubicundus in martyrio. D. Augustinus supra citatus (Serm. 5 de Ascensione): *Candidus ex virgine, rubicundus in cruce*, etc. S. Grego-**

mundi nascitur, et nullus est genitus parentis: vacuatur uterus et verus infans excipitur, nec tamen virginitas violatur. Fas erat, ut Deo nascente meritum cresceret castitatis; nec per ejus egressum violarentur integra, qui venerat sanare corrupta. Item in e Expositione Evangelii secundum Lucam: *Quod ea potissimum lecta est ut Deum pareret, quæ erat desponsata viro* (Lib. II). Natum certe ex Virgine Deum prædicat, Mariam matrem Dei nominat. Et ubi illa est prodigiosa atque execrabilis vox tua, qua ais, ^c *Quomodo mater potest esse alieni a natura sua? si autem mater ab ipsis vocatur, humanitas est quod na-*

rius in psalium quintum pœnitentialem: *Candidus ex divinitatis specie, rubicundus ex passionis cruce*. S. Bernardus in hunc locum Canticorum (*Serm. 48 in Cantica*). *Singularis, inquit, mixtura est colorum, qui in sola persona Domini operatione divina conveniunt in unum, nec ut sint unus, sed ut sint in uno. O gratiosus sponsus, et amabilis vulde, in quo generatio divina candet, et rubet humana. Ipse est enim candor lucis æternæ (Sap. VII), etc. Et infra: Quidni candidus? ipse lux est, et in eo tenebræ non sunt ullæ. Quidni rubicundus? Deus enim ignis est, et ipse ignem venit mittere in terram. Si tibi ministrat intelligentiæ lucem, candidus est; sed si non animum accendit ad amorem, non eum sentis rubicundum. In seipso utrumque est, sed tibi non est, nisi cum eorum in te sentis effectum, etc. Plures alias expositiones leges apud Theodoretum, et alios, qui in Cantica scripserunt. Sunt autem fratruelis, ut hoc obiter addam, duorum fratrum filii; qui et fratres patruelis a jurisconsultis dicuntur qui fratribus ex duobus progenerantur, sicut consobrini qui ex duobus sororibus, ut docet Justinianus lib. III Institutionum.*

^c Habentur hæc verba non in aliquo sermone qui nunc feruntur S. Augustini de Natali Domini, sed in sermone sexto S. Augustini de Natali Domini, saltem majori ex parte. Nam multi sermones Ambrosio ascripti inveniuntur inter sermones Augustini: alii item inter sermones S. Maximi, ut ostendit Bellarminus (*Lib. de Script. Eccles.*): *Ut plane, inquit, judicari non possit, utrum Ambrosio vel Maximo tribui debeant. Sed et quam plurimos sermones ejusdem Ambrosii constat esse deperditos, ut docet Baronius (Tom. V Annal. an. 597), qui tempore Cassiani fortassis exstant; inter quos esse potuit sermo ille de Natali Domini, unde verba ista deprompta quæ hic citantur.*

^d In sermone illo apud Augustinum legitur: *Matris Dominicæ corporis*.

^e Hujus expositionis (quam nullus dubitat esse D. Ambrosii) librum secundum sic exorditur Ambrosius: *Latent quidem divina mysteria, nec facile, juxta propheticum dictum (Isaia XLII), quisquam hominum potest scire consilium Dei. Sed tamen ex cæteris factis atque præceptis Domini Salvatoris possumus intelligere, et hoc propensioris fuisse consilii, quod eo potissimum electa est ut Dominum pareret, quæ erat desponsata viro. Cur autem non antequam desponsaretur, impleta est? etc. Quæ ergo sic sequuntur: Natum certe ex Virgine Deum prædicat, etc. Non sunt verba Ambrosii, sed Cassiani ex Ambrosio Nestorium arguentis. Natum enim ex Virgine Deum prædicat Ambrosius, et Mariam Dei matrem nominat, cum eam a Deo electam asserit ut Deum pareret. Quid enim aliud est Dei matrem, seu *θεοτόκον* esse, quam Deum peperisse?*

^f Hec est, quod aliis verbis superius (*Lib. VI c. 13, et lib. VII c. 3*) dixit Nestorius: *Homocousios parenti debet esse nativitas. Quod ibi pluribus refutatum est.*

tum est, non Deus. Ecce eximius magister fidei, et A hominem dicit eam esse quæ genuit, et Deum esse qui natus est; et tamen hoc non infidelitatis causam, sed fidei esse miraculum.

CAPUT XXVI.

Accedit ad prædicta D. Hieronymi testimonium.

^a Hieronymus catholicorum magister, ejus scripta per universum mundum quasi divinæ lampades rutilant, ^b in libro ad Eustochium : Dei, inquit, Fi-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a S. Hieronymus presbyter et doctor Ecclesiæ præcipuus, qui (ut in Martyrologio Rom. legitur) omnium studia litterarum adeptus, ac probatorum monachorum imitator factus, multa hæresium monstra gladio suæ doctrinæ confodit; demum cum ad decrepitam usque vixisset ætatem, in pace quievit; sepultusque est ad præsepem Domini. Hæc ibi. Porro doctoris Ecclesiæ cognomentum ob insignem et omnibus sæculis admirandam eruditionem non mudo post obitum, sed vivens adhuc, merito jureque consecutus est, uti ex hoc ipso Cassiani loco colligit Baronius (*In notis Martyr.* 30 Septembr.), ubi catholicorum magister amplissimo titulo nominatur. At non minus præclara et illustria sunt D. Augustini et aliorum Patrum de S. Hieronymi admiranda doctrina ejusque scriptis, inстар laupadam, ut hic dicitur, per universum mundum rutilantibus, posteritati tradita eogia, huic itidem loco consentanea, e quibus nonnulla delibasse suffecerit. Augustinus certe, qui Joanni Baptistæ eum comparat, fatetur in se nec esse, nec esse unquam posse tantum scientiæ divinarum Scripturarum, quantum in Hieronymo esse videbat (*Epist.* 113). Et in alia epistola (*Epist.* 15) : Quamquam, inquit, secundum honorum vocabula, quæ jam Ecclesiæ usus obtinuit, episcopatus presbyterio major sit; tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est. Et contra Julianum scribens (*Lib.* 1 c. 7) : Nec sanctum, inquit, Hieronymum, quia presbyter fuit, contemnendum arbitraris, qui Græco et Latino, insuper et Hebræo, eruditus eloquens, ex Occidentali ad Orientalem transiens Ecclesiam, in locis sanctis atque in litteris sacris usque ad decrepitam vixit ætatem, cujus nobis eloquium ab Oriente usque in Occidentem, instar lampadis, resplenduit. Item lib. decimo octavo de Civitate Dei (*Cap.* 43) : Non deficit, ait, temporibus nostris presbyter Hieronymus, homo doctissimus, et trium linguarum peritus, qui non ex Græco, sed ex Hebræo in Latinum eloquium Scripturas convertit. Augustinum imitatus Prosper idem versibus expressit, ubi hæc de Hieronymo (*Lib. de Ingratis*) :

Hebræo simul et Grajo, Latioque venustus
Eloquio, morum exemplum mundique magister,

etc. Cassianus itidem in præfatione Institutionum, Basilium cum Hieronymo commemorans : Alius, inquit (scilicet Hieronymus), non solum suo elucubratos ingenio edidit libros, verum etiam Græca lingua digestos in Latinum vertit eloquium. In eandem sententiam Cassiodorus (*De Divin. Lect.* c. 21) post præclarissimum de viro laudes, addit : In Bethleem atio sunt habitasse non arbitror, nisi ut in terra illa miraculorum, ad instar solis, ejus quoque ab Oriente nobis * lamparet eloquium. Sed et Marcellinus Comes in Chronico : Finem, inquit, vitæ fecit admodum senex, ibique (Bethleem scilicet) sepultus est, catholicis quidem in expugnabilis turris, hæreticis autem insatigabilis hostis, tam proposito vitæ suæ quam librorum a se editorum assertionibus depugnans. Postremo Marianus Victorius Vitam S. Hieronymi a se descriptam (quam et Baronius [*Tom.* V *Annal.* sub an. 420] commendat) hoc insigni ornat egiogio, non prætereundo : Hieronymus vir cui nec Græci nec Latini quem comparent habeant aliumque. In eum enim doctrinæ omnes et virtutes ita cumulate se contulerunt, ut post eum, quem in aliqua re gentibus invidet, Ecclesia neminem inveniat. Nam et multos in Ecclesia præstantissimos ac doctissimos

habuerimus viros, neminem tamen qui tot ac tanta in omni doctrinarum genere sciverit, et qui tot linguarum habuerit cognitionem, invenimus. Quod si in aliqua re ipse ab aliquo vincatur, semper tamen ei supersunt alia in quibus tandem illis præstans Hieronymus victor abscedat. Hæc ille.

^b Librum ad Eustochium hic vocat epistolam D. Hieronymi vigesimam secundam de custodia virginittatis ad Eustochium Paulæ nobilis Romanæ filiam, et virginem Deo devotam (de qua alias plura diximus), scriptam, sub cujus finem hæc verba habentur, secundum editionem Mariani (*In notis ad Reg. S. Pachomii*) : Dei Filius pro nostra salute hominis factus est Filius : novem mensibus in utero, ut nascatur, expectat, fastidia sustinet, cruentus egreditur, pannis involuitur, blanditiis delinitur; et ille pugillo mundum includens, præsepis continetur angustiis. Sic ibi. At verosimile est Cassianum in antiquis exemplaribus Hieronymi legisse decem mensibus, non novem, unde et eadem verba bis repetit et inculcat in hoc cap., quam lectionem, ut antiquiorem ita et veriore, retinere potius quam mutare visum est. Nihil enim incommodi est, si dicatur Christus expectasse decem mensibus, id est, in utero Virginis latuisse, antequam nasceretur, non quidem decem mensibus integris, sed novem expletis, et decimo inchoato, quod more loquendi ecclesiastico usitatissimum est. Et revera plus energiæ et emphasis habet, si dicatur expectasse decem mensibus, quam si novem, ut per se clarum est : quod utique spectasse D. Hieronymum perquam credibile est, suffragante Scriptura, ubi Salomon ait : Sum quidem et ego mortalis homo, etc. Decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine ex semine hominis, etc., Sap. vii. Enimvero Christum Dominum conceptum fuisse vigesimo quinto Martii, natum vero vigesimo quinto Decembris constat tum ex traditione ecclesiastica, tum auctoritate SS. Patrum, Athanasii in lib. Questionum ad Antiochum, Chrysostomi homilia prima in Lucam, Augustin. serm. 18 de Natali Domini, et lib. iv de Trinitate c. 5, ubi hanc sententiam pulcherrime explicat in hunc modum : Non immerito, inquit, in ædificatione corporis Dominici, in cujus figura templum a Judæis constructum triduo se resuscitaturum esse dicebat, numerus ipse senarius pro anno positus intelligitur. Dixerunt enim : Quadraginta et sex annis ædificatum est templum (Joan. 11), et quadragies sexies sunt ducenti septuaginta sex. Qui numerus dierum complet novem menses et sex dies, qui tamquam decem menses parientibus feminis imputantur. Non quia omnes ad sextum diem post unum mensem perveniunt, sed quia perfectio corporis Domini tot diebus ad partum perducta comperitur, sicut a majoribus traditum suscipiens Ecclesiæ custodit auctoritas. Octavo enim calend. Aprilis conceptus creditur, quo et passus : ita monumento novo quo et sepultus est, ubi nullus erat mortuorum positus, nec ante nec postea, congruit uterus Virginis, quo conceptus est, ubi nullus seminatus est mortalium. Natus autem traditur octavo calend. Januariæ. Ab illo ergo die usque ad istum computati ducenti septuaginta et sex reperiuntur dies, qui senarium numerum quadragies sexies habent. Quo numero annorum templum ædificatum est : quia eo numero senariorum corpus Domini perfectum est, quod mortis passione destructum triduo resuscitavit. Dicebat enim hoc de templo corporis sui, sicut evidentissimo et robustissimo Evangelii testimonio declaratur, quo ait : Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde

* Lampare, pro splendere, a verbo Græco λαμπρην.

lius pro nostra salute hominis factus est Filius : decem mensibus in utero, ut nascatur, exspectat; et ille cujus pugillo mundus includitur, præsepium continetur angustiis. Item ipsius in commentario Isaïæ (In Isaïæ VII) : Dominus enim virtutum, qui est Rex gloriæ, ipse descendit in uterum virginalem, et ingressus est et egressus orientalem portam, quæ semper clausa est (Ezech. XLIV). De quo Gabriel dicit ad Virginem : Spiritus sanctus superveniet in te et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Propterea quod nascetur in te sanctum vocabitur Filius Dei (Luc. 1). ^a Et in Proverbiis : Sapientia ædificavit sibi domum (Prov. ix). Compara hoc, si placet, doctrinæ tuæ, immo blasphemiam, qua ais : Deus enim ^b men-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

terre tribus diebus et tribus noctibus (Matth. XII). Ipsum autem triduum non totum et plenum fuisse Scriptura testis est; sed primus dies a parte extrema totus annumeratus est, auctus vero tertius a parte prima, et ipse totus; medius autem inter eos, id est, secundus dies absolute totus viginti quatuor horis suis, duodecim nocturnis et duodecim diurnis. Haecenus D. Augustinus; et his similia habet lib. LXXXIII Questionum, quæst. 56 (Et Tract. in psalm. CXXXII). Ex quibus intelligimus novem menses et sex dies interessisse inter conceptionem et nativitatem Christi, quod tempus continet 276 dies; ex quo numero, si singulis novem mensibus tribuantur triginta dies, secundum antiquum morem, efficiuntur ducenti septuaginta, et remanent sex dies, qui ad mensium decimum pertinent, et promense decima computantur (Vide Oros. l. VII c. 2, et Petrum Damiani Epist. l. II epist. 21). Quare verissimum est quod tradidit Damascenus lib. IV de Orthodox. Fide cap. 15 : Christum explevisse novem menses in utero matris, et decimum jam ingressum fuisse, cum in lucem prodiret. Ejus verba sunt : Quoniam, inquit, consueto tempore (nam novem menses complens et decimum attingens nascitur) id fit lege partus; quod autem sine dolore, supra legem partus est. Idem colligitur ex epistola Volusiani ad D. Augustinum, et Augustini responsione ad eundem (Epist. 2 et 3 inter epist. August.). ubi similiter hæc verba, quasi ex Hieronymo depremta, habentur : Verum mundi Dominus et rector intemeratæ feminae corpus impleverit, pertulerit decem mensium fastidia mater, et tamen virgo enixa sit, etc. Utrumque igitur verum est, sive dicatur Christus exspectasse novem mensibus, sive decem, si secundum prædicta intelligatur. Sed hujus ambiguitatis vitandæ causa, expressus in Martyrologio Rom. hæc verba maiestate et sanctitate plena leguntur (8 calend. Januar.) : Jesus Christus æternus Deus, æternique Patris Filius, mundum volens adventu suo piissimo consecrare, de Spiritu sancto conceptus, novemque post conceptionem decursis mensibus, in Bethleem Judæ nascitur ex Maria virgine factus homo.

^a Hæcque verba Hieronymi in illo Commentario Isaïæ. Quæ vero sequuntur, Cassiani sunt, cum apostrophe ad Nestorium, ut in præcedentibus.

^b Hanc Nestorii blasphemiam, ejusque originem clarius expressit Evagrius lib. I cap. 2, ubi rem gestam narrat; ex quo superius eadem retulimus, quæ nihil attinet hic repetere. Cyrillus item epistola 20 hæc de Nestorio scribit : Obstinatorem viri hujus admirati sumus. Non enim respicit, neque super iis quæ contra omnium nostrum Servatorem Christum dicere est ausus plora it, immo Ephesi coram constitutus, iisdem usus est sermonibus, iterumque se perversa sentire declaravit, ita ut cum insignes m. iopolitani piensissimi episcopi illi loquerentur, ut cum e divina Scriptura concluderent ac probarent Deum esse qui sacra est Virgine secundum carnem natus, scelesti voce usus dixerit : Bimestrem ego et trimestrem Deum non dico; et alia præterea quibus Unigeniti Incarnationem tollebat, hæc

sium creator est, et non mensium partus. Ecce enim Hieronymus vir sicut maximæ scientiæ, ita probatissimæ puræque doctrinæ, iisdem prope verbis quibus tu Dei Filium mensium partum negas, ille partum mensium esse testatur. Decem enim, inquit, mensibus in utero, ut nascatur, exspectat. Sed parva tibi forsitan viri hujus videtur auctoritas : idem omnes atque iisdem verbis putato dicere; quia quicumque Dei Filium partum esse Virginis non negat, partum esse mensium constitetur.

CAPUT XXVII.

Superioribus adjungit Rufinum et beatum Augustinum.

^c Rufinus quoque, Christianæ philosophiæ vir,

COMMENTARIUS.

B Cyrillus. Effudit autem ista nefarius Nestorius, cum inter alios contulit cum Theodoto Ancyræ episcopo, et Acacio Meliteno, qui postea hæc eadem detulerunt Patribus in synodo Ephesina consistentibus, ut habent acta ejusdem synodi.

^c Rufinus vel Ruffinus presbyter Aquileiensis, sancti fuit Hieronymi quondam amicum, ut ipse divus Hieronymus scribit in epistola quinta ad Florentium : Frater Rufinus, inquit, individua mihi germanitatis charitate connexus est. Noli nos ejus estimare virtutibus : in illo conspicies expressa sanctitatis vestigia, etc. Itemque epistola 41 ad ipsum Rufinum scribens, suum in eum sic amorem exprimit : O si mihi nunc (inquit) Dominus Jesus Christus vel Philippi ad eunuchum (Act. XVIII), vel Habacuc ad Danielem (Dan. XV) translationem repente concederet, quam ego nunc tua arctis stringerem colla complexibus; quam illud os, quod mecum vel erravit aliquando, vel sapuit, impressis figerem labiis. Et infra : Credas mihi, Frater, non sic tempestate factatus portum nauta prospexit, non sic silentia imbres arva desiderant, non sic curvo assidens littori anxia filium mater exspectat, postquam me a tuo latere subitus turbo convulsit, postquam glutino charitalis hærentem impia distraxit avulsio, etc. Postea vero inimicissimus evasit, ut ipsius Rufini invectivæ in divum Hieronymum abunde testantur. Scripsit inter alia expositionem symboli apostolici, cujus singulos articulos latissime explicat, et utriusque Testamenti Scripturis confirmat : quod opus, Rufini etiam titulo jam olim editum inter opera divi Hieronymi, nunc exstat inter opera divi Cypriani, ex editione Pamelii. De Rufino autem hæc habet Gennadius Massiliensis Cassiani dictis consentanea, libro de Illustribus Ecclesiæ Scriptoribus, capite decimo septimo : Rufinus Aquileiensis Ecclesiæ presbyter, non minima pars fuit doctorum Ecclesiæ, et in transferendo de Græco in Latinum elegans ingenium habuit. Venique maxima ex parte Græcorum Bibliothecam Latinis exhibuit. Et infra : Proprio autem labore, immo gratia Dei et dono, exposuit idem Rufinus symbolum, ut in ejus comparatione alii nec exposuisse credantur. Hæc Gennadius hucque tolerandus; at sub finem ejusdem capitis merito redarguendus, ut non optime fidei auctor, dum Rufinum ita extollit, ut divum Hieronymum deprimat, eumque velut æmulum et obrectatorem Rufini graviter insimulet; eadem scilicet temeritate (Cap. 38, 84, 19, 52, 42) qua divum Augustinum, aliud Ecclesiæ lumen, de multiloquio, immo errore perstringit, qua Prosperi librum Adversus collatorem damnat, qua Pelagii Eulogias commendat, quas divus Hieronymus, libro primo contra Pelagianos capite octuagesimo quinto, plenas hæresibus asserit; qua dups Fausti Semipelagiani libros de Gratia et Libero Arbitrio miris laudibus offert, quos Petrus Diaconus et omnes Orientales anathematizant; qua Severi Dialogum prædicat, quem divus Hieronymus, in caput trigesimum sextum Ezechielis, et post eum Ge-

haud contemnenda ecclesiasticorum doctorum portio, ita in expositione symboli de Domini nativitate testatur: Filius enim, inquit, Dei nascitur ex Virgine, ^a non principaliter soli carni sociatus sed,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

lasius pontifex capite *Sancta Romana*, distinctione decima quinta, reprobat; qua denique alia plura his similia, quibus suspicionem non parvam reliquit *sue non rectæ fidei*, ait Card. Bellarminus. At vero quo loco inter Scriptores ecclesiasticos habendus sit Rufinus, et quam impar auctoritate, ut et sanctitate, et doctrina longe inferior Hieronymo, declaravit Gelasius pontifex in concilio Romano 70 episcoporum, solemnii decreto in hæc verba edito (*D. Cap. S. Romana, apud Gratianum*): *Vitas Patrum, Pauli, Antonii, Hilarionis, et omnium eremitarum, quas tamen beatissimus scripsit Hieronymus, cum omni honore suscipimus. Et infra: Rufinus vir religiosus plurimos ecclesiastici operis edidit libros, nonnullas etiam Scripturas interpretatus est; sed quoniam beatus Hieronymus in aliquibus eum de arbitrii libertate notavit, illa sentimus quæ prædictum beatum Hieronymum sentire cognoscimus. Et non solum de Rufino, sed etiam de universis quos vir sæpius memoratus zelo Dei et fidei religione reprehendit. Hæc Gelasius. Eat nunc Gemmalius, et Rufinum cum D. Hieronymo conferat, aut, quod impudentius est, ei præferat.*

^a Quo mens Rufini in his verbis melius percipiatur, integra videtur afferenda sententia, quæ sic habet: *Substantia Dei, quæ per omnia incorporea est, inseri corporibus, vel capi ab eis principaliter non potest, nisi aliqua media sit substantia spiritualis, quæ capax esse divini spiritus possit. Verbi gratia, ut si dicamus: Lux omnia quidem membra corporis illustrare potest, a nullo tamen eorum nisi a solo oculo capi potest, solus enim oculus est qui capax sit lucis. Et Filius ergo Dei nascitur ex Virgine, non principaliter soli carni sociatus, sed, animam inter carnem Deumque media generatus. Anima ergo media, et in secreta rationabilis spiritus arce Verbum Dei capiente, absque ulla, quam suspicaris, injuria Deus natus est ex Virgine. Et ideo nihil ibi turpe putandum est, ubi sanctificatio spiritus inerat, et anima, quæ erat Dei capax, particeps fiebat etiam carnis. Ita Rufinus. Similes autem sententiæ apud Augustinum et Damascenum leguntur. Augustinus siquidem libro de Agone Christiano, cap. 18: *Invisibilis, inquit, et incommutabilis veritas, per spiritum animam, et per animam corpus suscipiens, toto homine assumpto, ab omnibus eum infirmitatibus, nulla sui contaminatione liberavit. Damascenus vero lib. III de Fide Orthod. cap. VI: Unitum, inquit, est carni, mentis medio Verbum Dei, mediantis inter Dei puritatem et carnis crassitatem. Principatum enim animæ et carnis mens tenet, purissimum vero mentis Deus. Quid autem sibi velint Patres hujusmodi sententiis, ut intelligatur, notandum primo, hæc duo nomina, spiritum et animam, non res diversas, sed unam ejusdemque, videlicet animæ rationalis, diversa signare officia. Spiritus enim, seu mens, intelligitur pars animæ superior, quæ divina et humana contempletur; anima vero pars ejusdem inferior, quæ humanis et temporalibus intendit. Ita enim hæc subinde distinguit Augustinus. Secundo nullum temporis ordinem hæc doctrina significari, sed naturæ dumtaxat, qui ex variis dignitatis gradibus sumitur, earum scilicet partium quibus natura nostra constat. Nam quod ad ordinem temporis attinet, id pro certo ac definitio habendum est, non prius tempore animam assumptam esse quam carnem, aut carnem tempore prius Verbo copulatam quam animam, sed simul eodentque momento omnes naturæ humane partes a Filio Dei assumptis esse. Quod inculcans D. Augustinus epistola III ad Voluianum: *Cum Verbum Dei, inquit, permixtum est animæ habenti corpus, simul et animam suscepit et corpus.***

A anima inter carnem Deumque mediantem, generatus. Numquid obscure Deum ex homine natum testificatus est? ^b Augustinus Hipponæ Regiensi oppidi magnus sacerdos (*Tract. 2 in Joan.*), ut autem

COMMENTARIUS.

Et Enchirid. 34: *Carnem, inquit, pro toto homine debemus accipere, ubi dicitur: Verbum caro factum est. Nam nihil naturæ humanæ in illa susceptione fas est dicere defuisse. Exstant etiam apud Nicephorum (Lib. XVII c. 28) canones concilii Constantinopolitani in hæc sententiam: Si quis dicit aut sentit animam Domini præexistisse, unitamque esse Deo Verbo ante Incarnationem et nativitatem ex Virgine, anathema sit. Et: Si quis dicit aut sentit prius formatam esse corpus Domini nostri Jesu Christi in utero Virginis, et deinceps unitum esse ei Deum Verbum, atque animam, ut quæ prius existit, anathema sit. Tertio cavendum etiam ne sic cogitetur caro Christi unita mediante anima, ut intelligatur non eam uniri proxime et immediate, sed anima interposita, vel quasi colligante et copulante carnem Verbo, sicut glutinosa corpora media esse dicuntur inter eas res quæ inter se volumus coherere. Nam divinitas proxime atque intime et carni et animæ juncta est, nec vicinior potest anima intelligi quam caro, quasi quodam situ aut ordine positionis, qui in sola corporum conjunctione locum habet. Quarto, restat igitur ut solum naturæ ac dignitatis ordinem hic cogitare debeamus. Cum enim naturæ ordine ac præstantia et anima corpus, et animam mens sive spiritus exsuperet, ideoque et anima quam corpus et spiritus quam anima propius ad naturæ divinæ perfectionem ac puritatem accedat; talis ordo recte in harum partium assumptione constituitur, ut assumpta dicatur anima per spiritum, et corpus per animam, seu mediante anima. Vide Magistrum Sent. lib. III dist. 2, et S. Thomam (in p., q. 6, n. 1 et 2).*

^b Martyrologium Rom. quinto calend. Septembris: *Hipponæ regio in Africa natalis sancti Augustini episcopi et Ecclesiæ doctoris eximii, qui beati Ambrosii episcopi opera ad catholicam fidem conversus, et baptizatus, eam adversus Manichæos atque hæreticos acerrimus propugnator defendit, multisque aliis pro Ecclesiæ Dei persunctus laboribus, ad præmia migravit in cælum, etc. Addit Baronius in notis, quod ad nostrum etiam institutum spectat, migrasse ex hac vita Theodosio XII et Valentiniano coiss., dum ad concilium œcumenicum Ephesinum (contra Nestorium nempe congregatum, in quo et Nestorius damnatus) Theodosii imper. legatione vocaretur. Is erat annus a Christo Domino 430 (Ibi vide Baronium in Annalibus). Possidius Calamensis episcopus in ejus Vita: *Hic per acceptissimum Dea, et in optimis viris præclarissimum sacerdotem Ambrosium, verbi Dei prædicatorem frequentissimum, divina præstante opitulatione, et doctrinam salutarem et divina percepti sacramenta. Morque ex intumescens cordis medullis spem omnium, quam habebat in sæculo, dereliquit. Factumque est ut, interjecto tempore, sancto episcopo Valerio id agente, omnibus gratulantibus, episcopatum suscipere suo virente episcopo coactus sit. Atque id factum est, ut episcopus multo instantius ac ferventius, majore auctoritate verbum salutis æternæ alacriter pullulanti atque crescenti Domini Ecclesiæ prædicaret. Et in præterea: Tanta autem ab eodem dictata et edita sunt, tantaque in Ecclesiâ disputata, excepta, atque emendata, vel adversus diversos hæreticos conscripta, vel ex canonicis libris exposita ad ædificationem sanctorum Ecclesiæ filiorum, ut ea omnia vix quisque studiosorum nosse et perlegere sufficit. Item infra: *Verbum Dei usque ad extremam agritudinem impretermisit, alacriter, ac fortiter, sana mente, sanoque consilio, in Ecclesiâ prædicavit. Hæc ipse. Exstat et præter alia nobilitate encomium D. Augustini in epistola 8 Cælestini papæ ad episcopos Galliarum, qua presbyteros quosdam Gal-***

homines, inquit, nascerentur ex Deo, per quem efficiamur; et natus ex femina, per quem reficeremur. Item illic: Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Quid ergo mireris, quia homines ex Deo nascuntur? Attende ipsum Deum natum ex hominibus. Item ejusdem in epistola ad Volusianum (*Epist. 3*): Sed et ipse Moyses et ceteri prophetæ veracissime Dominum Christum prophetaverunt, et ei gloriam magnam dederunt; hunc non tamquam parem

A sibi, nec in eadem miraculorum potentia superiores, sed plane Dominum Deum omnium, et hominem propter homines factum, venturum pronuntiaverunt. Qui propterea et ipse talia facere voluit, ne esset absurdum, quæ per illos fecerat, si ipse non faceret. Sed tamen et aliquid proprium facere debuit, nasci de Virgine, a mortuis resurgere, in cælum ascendere. Hoc Deo qui parum putat, quid plus expectet ignoro.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

licanos ejus scriptis obloquentes, eaque passim in suspicionem hæreseos trahentes, graviter redarguit ubi inter alia, hæc ait: *Augustinum sanctæ recordationis virum pro vita sua atque meritis in nostra communione semper habuimus, neque umquam hunc falsæ suspicionis silem rumor aspersit; quem tantæ scientiæ olim fuisse meminimus, ut inter magistros optimos etiam ante a meis antecessoribus haberetur. Bene ergo de ea omnes in commune senserunt, utpote qui ubique cunctis et amori fuerit et honori. Hæc pontifex. Plura in laudem B. Augustini apud sanctum Hieronymum in epistola ad eundem 94. Ubi libros duos de Origine Animarum sibi ab Augustino dicatos ita commendat; Certe quidquid dici potuit, et sublimi ingenio de Scripturarum sanctarum hauriri fontibus, a te positum atque disertum est. Et infra: Mihi autem decretum est te amare, te suspicere, colere, mirari, tuaque dicta, quasi mea defendere. Et lib. III contra Pelagianos, ubi validissimum cammilitonem in dimicando adversus eosdem hæreticos se habere gloriatur, ipsum videlicet sanctissimum, atque doctissimum Augustinum, quippe qui jam ante adversus eandem hæresin, gladium spiritus exseruisset, et recensitis hac de re scriptis ab eo Commentariis ad Marcellinum, ita subdit: Alios quoque specialiter tuo nomini credere dicitur, qui nec dum in nostras venerunt manus. Unde superseculendum huic labori censeo ne dicatur mihi illud Horatii: In silvan ne ligna feras. Aut enim eadem diceremus ex superfluo; aut si nova valuerimus dicere, a clarissimo ingenio occupata sunt meliora. Hæc Hieronymus. Illis accedit S. Prosper Augustini observantissimus, qui de ipso hæc habet in Chronico: Augustinus episcopus per omnia excellentissimus moritur quinto calend. Septembris, libris Juliani inter impetum consistentium Vandalorum in ipsa dierum suorum sine respondens, et gloriose in confessione Christianæ gratiæ perseverans (*De Script. Eccles. cap. 38*). At libet hic etiam Gennadii de Augustino audire sententiam, quo, juxta proverbium, opposita juxta se posita magis elucescant. Augustinus, ait, Afer, Hipponensis episcopus, vir eruditione divina et humana orbi clarus, fide integer, et vita purus, scriptis quanta nec inveniri possunt. Quis ergo gloriatur se omnia illius habere? aut quis tanto studia legat, quanto ille scripsit? Hactenus honorifice de Augustino Gennadius. Verum quod proprium obtrektorum est, ut post laudem alicujus, vitium aliquod impingant, quæ tota laus obscuretur; ita Gennadius laudes Augustino ascriptas plane denigravit, dum subjecit: Unde et multa loquenti accidit, quod dixit per Salomonem Spiritus sanctus: In multiloquia non effugies peccatum (*Proverb. x*). Et inferius: Catholicus permansit tamen, et error illius sermone multo, ut dixi, contractus. Lucta hastium exaggeratus, necdum hæresis questionem dedit. Sic ille, insignes scilicet multiloquii et erroris notas Augustino inuens; et quam prius tribuerat laudem, quodammodo retractans aut elevans: Error, inquit, illius necdum hæresis questionem dedit; quasi dicat: Etsi necdum hæresis occasionem dedit, tamen in posterum facile daturus est. Ita homo Pelagiana fuligine aspersus, et inter alios*

Massilienses clericos Augustini æmulus, Pelagianorum hostem acerrimum, quem lædere aperte non potuit, callide, quasi blandiendo, momordit. *At meliora sunt vulnera diligentis quam fraudulenta oscula odientis*, ait Sapiens (*Proverb. xxvii*). Et longe aliter sensit ac judicavit Cœlestinus pontifex supra citatus, qui B. Augustinum ab omni erroris suspitione vindicavit, ejusque obtrektoribus silentium imposuit. Nec non Gelasius itidem pontifex, qui B. Augustini opuscula (sic ipse vocat, ut et aliorum Patrum scripta) eadem auctoritate apostolica approbavit, et in Ecclesia catholica retinenda decrevit (*D. Cap. Sancta Romana, dist. 15*). Jam vero quod ad Hipponem Regium, vel ut hic ponitur, Hipponam Regiensem, attinet, duæ memorantur hoc nomine urbes in Africa, quarum alteram Uticæ proximior, Hipponem Regium; alteram a litore remotior, quod in palustri loco sita sit, Diarrythum, hoc est, dilutum vocant, propter aquarum irrigua, ut auctor Plinius lib. v cap. 4. Prior Hippo Regius appellatus, quod a regibus inhabitatus. Unde Silius Italicus:

Antiquis dilectus regibus Hippo.

Hujus Hipponis Regii, seu Hipponensis Ecclesiæ episcopus fuit D. Augustinus, non alterius (ut perperam notavit Lud. Vives (*Ad lib. xvi de Civit. c. 8*) contra omnium sententiam), Valerio ejusdem urbis episcopo adhuc superstiti et procurante ad splendidas ejus vices, invitus licet, consecratus esse suffectus; in quo munere cum annos circiter triginta quinque vixisset, civitate Hipponensi a Vandalis obessa, tertio obsidionis mense (quatuordecim enim menses eam perdurasse obsidionem testatur Possidius) diem clausit extremum, cum eo stau res Africanæ essent, ut exceptis tribus civitatibus, Carthagine, Cirta et Hipponem, reliquæ omnes a Vandalis captæ essent, post cujus tamen obitum, urbs etiam Hipponensis incolis destituta, ab hostibus fuit concremata, teste eodem Possidio (*Baron. an. 450*). Notat præterea Ambrosius Calepinus hoc nomen Hippo, modo masculini generis esse, modo feminini. Unde Hipponem Dilutum legitimus apud Plinium, ubi supra, et utranque Hipponem apud eundem lib. vi cap. 34. Auctor item est Solinus utranque horum oppidorum a Græcis equitibus conditum fuisse, atque inde nomen accepisse. Hæc ille. Porro Hipponam Regiensem, vel Regiense oppidum, ut hic habetur, in hoc sensu apud alium auctorem non lego.

Apparet hic nonnulla desiderari, ex Basileensi editione, quæ sic habet: *Ut autem homines, inquit, nascerentur ex Deo, primum ex ipsis natus est Deus. Christus enim Deus, et Christus natus ex hominibus: non quæsit nisi matrem in terra, quia jam Patrem habebat in cælo. Natus est ex Deo, per quem efficiamur; et natus ex femina, per quem reficeremur. Sic ibi. Apud ipsum vero Augustinum postrema verba ita lego: Natus ex Deo, per quem efficiemur: natus ex femina, per quam reficeremur; in aliis editionibus: Per quem reficeremur (*Tract. 2 in Joan., sub finem*).*

CAPUT XXVIII.

Græcorum sive Orientalium episcoporum testimonia producturus primo loco D. Gregorium Nazianzenum affert in medium.

Sed forte quia hi quos numeravimus viri in diversis mundi partibus fuerunt, minus probabiles tibi auctoritate videantur. Ridiculum id quidem, quia loco fides non imminuitur, et quid sit quis, non ubi sit, considerandum, præsertim cum religio omnes uniat, et hi qui in fide una sunt, in corpore quoque uno esse noscantur; sed tamen aliquos tibi, quos non despicias, etiam de Orientalibus proferemus. ^a Gregorius splendidissimum scientiæ ac doctrinæ jubar, qui cum olim jam vita functus sit, etiam nunc tamen auctoritate ac fide vivit, et cum olim jam corpore absit ab ecclesiis, tamen voce ac magisterio non recedit. ^b Cum ergo, inquit (*Oratione in Natalem Salvatoris*), processisset ex Virgine Deus, in ea quam

A *assumpserat humana natura, unum e duobus sibi invicem contrariis existens, carne ac spiritu, aliud in Deum assumitur, aliud deitatis gratia præstat. O nova et inaudita permixtio! O mira et inexplorata compago! Qui erat, fit, et creator creatur; et qui immensus est, capitur mediante anima, Deo et carne; et ille qui omnes divites facit, pauper efficitur.* ^c Item rursus de Epiphania: *Sed quid fit? quid de nobis agitur, vel pro nobis? nova quædam et inaudita efficitur permutatio naturarum; et Deus homo fit. Item illic, et Dei Filius cœpit esse et filius hominis non conversus ex eo quod erat, inconvertibilis namque est, sed assumens quod non erat; misericors enim est, ut capi possit qui capi non poterat.* Vides quam præclare atque magnilicè ita majestatem deitatis prædicat, ut dignationem incarnationis insinuet? Sciens utique admirabilis fidei doctor, ex his omnibus quæ nobis in mundum veniens Deus tribuit, beneficiorum esse cumulum, non

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Gregorius a Nazianzo secundæ Cappadociæ oppido Nazianzenus dictus (*Martyrol. 9 Maii*), S. Basilii æqualis, et intimus amicus ac socius, ob singularem divinarum rerum doctrinam, cognomento Theologi donatus, qui collapsam Constantinopoli catholicam fidem restituit, hæresesque insurgentes compressit, de quo D. Hieronymus tum alibi sæpe, tum in Catalogo: *Gregorius, inquit, primum Sasimorum, deinde Nazianzenus episcopus, vir eloquentissimus, præceptor meus, a quo Scripturas explanante didici, ad triginta millia versuum omnia opera sua composuit.* Hæc et alia D. Hieronymus: qui quod ait Gregorium Nazianzenum fuisse episcopum, sic accipiendum docet Baronius (*Tom. IV an. 371*), non quod aliquando ordinatus fuerit episcopus Nazianzi, sed quod ejus Ecclesiæ curam administrationemque, vivente et rogante Patre Gregorio seniore ejusdem sedis episcopo susceperit, et ad breve tempus ut vicarius et coadjutor in spiritualibus functionibus gesserit, videlicet usque ad obitum patris; qua de re exstat ipsius oratio coram patre publice habita (*Orat. 8 edit. Billian.*); nec non ejusdem expressa attestatio in epistola ad Gregorium Nyssenum in hæc verba: *Inter omnes enim constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem creatum fuisse; tanetsi patris reverentia, et eorum qui supplices hoc a me contenderunt, ad breve tempus præfecturam, quasi hospites, acceperimus.* Hæc obiter quoad Hieronymi sententiam dicta sint (*Epist. 42*). Rufinus Aquileiensis: *Gregorius vir per omnia incomparabilis, qui verbo et operibus clarus, splendidissimum lumen scientiæ Christi Ecclesiis præbuit, dum ea docuit quæ fecit; nec seipsum condemnavit agendo contraria, quam docebat.* Et multis interjectis: *Hujus neque vita aliquid probabilius et sanctius, neque eloquentia clarior et illustrius, neque fide purius et rectius, neque scientia plenius et perfectius inveniri potest, qui solus sit de cujus fide ne dissidentes quidem inter se (ut fieri solet) partes et studia disputare potuerint; sed id obtinuerit apud Deum et Ecclesias Dei meriti, ut quicumque ausus fuerit doctrinæ ejus in aliquo refragari, ex hoc ipso quin ipse magis sit hæreticus, arguatur.* Manifestum namque indicium est, non esse rectæ fidei omnem qui in fide Gregorio non concordat. D. Augustinus lib. 1 contra Julianum Pelagianum, post citatos Occidentis episcopos, sic de Gregorio Nazianzeno, quem primum inter Orientis episcopos, sicut Cassianus hoc loco, nominat: *Sed non tibi deerit magni nominis et fama celeberrima illustris episcopus, de partibus Orientis, cujus eloquia in gentis merito gratæ, etiam in Latinam linguam translata usquequaque claruerunt.* Et infra:

An tibi parva in uno Gregorio episcoporum Orientalium videtur auctoritas? Est quidem tanta persona, ut neque ille hoc, nisi ex fide Christiana diceret, nec illi eum tam clarum haberent atque venerandum, ut hæc ab illo dicta, ex regula notissimæ veritatis agnoscerent. Gregorius presbyter in Vita ejusdem Gregorii episcopi: *Dogmatum sublimitate ac theologia usque adeo excellerebat, ut quamvis permulti viri doctrinæ laude celebres variis sæculis theologicæ rei operam dederint, hic tamen solus post Joannem Evangelistam Theologi nomine insignitus sit, atque hoc cognomentum ipsi velut proprium et peculiare attributum. Enimvero quemadmodum alias omnes laudes atque virtutes unim complexu tenebat, ita ne a prophetiæ quidem gratia deserebatur.* Sic ille. Vide plura elogia in laudem Gregorii Nazianzeno a Jacobo Billio collecta, et annotata in operum ejus præambulo.

^b Hæc eadem verba ex Nazianzeno citat Leo Magnus pontifex in epistola 97 (*Cap. 9*) ad Leonem Augustum adversus Nestorii et Eutychetis blasphemias, hanc eandem cum Cassiano versionem secutus. Est autem hæc oratio trigesima octava in Christi nativitate inscripta secundum editionem Jacobi Billii, qui hæc eadem paulo aliter vertit hinc in modum: *Progressus autem Deus cum humanitate, unum ex duobus inter se contrariis, carne nimirum et spiritu, quorum alterum deificavit, alterum deificatum est. O novam mixtionem! o admirandam temperationem! Qui est, fit; qui creatus non est, creatur; qui nullo loco contineri potest, per interventum animæ intellectualis inter divinitatem et carnis crassitiam continetur; qui locupletes alios ditat, paupertate afficitur, etc.*

^c Est oratio trigesima una ejusdem editionis Billianæ, præcedentis orationis comes et cognata, et *In sancta lumina, sive In festum sanctorum luminum* inscripta; ubi de baptismo Christi agitur, qui etiam a Patribus illustratio appellatur, et ipso die Epiphaniæ tam apud Græcos quam Latinos celebratur; non de purificatione seu præsentatione Domini in templo, quæ Græcis ὑποκαυτι dicitur, ut quidam opinati sunt. Sic autem Billiana versio, et editio hujus loci: *Quid igitur fit? quamque magnum circa nos mysterium designatur? Innovantur naturæ, Deusque homo efficitur, et qui super cælum cæli ad gloriæ suæ et splendoris Orientem ascendit, in vililitatis et humilitatis nostræ occasu celebratur; Deique Filius, hominis quoque filius et esse et vocari sustinet, non quod erat immutans (neque enim mutatio in Deum cadit), sed, pro suo erga homines amore, id quod non erat assumens, ut qui natura sua comprehendi non potest, comprehendatur, etc.* Vide Nicetæ commentarium.

honoris imminutionem, quia quicquid homini Deus A præstitit, angere ejus in nobis debet affectum, non minuere dignitatem.

CAPUT XXIX.

Proximo loco ponit B. Athanasii auctoritatem.

^a Athanasius quoque Alexandriae urbis sacerdos, exitum constantie et virtutis exemplum; quem hæreticæ persecutionis procella non contrivit, sed probavit; qui similem semper splendenti speculo vitam habens, ^b prius pene indeptus est martyris meritum quam confessoris caperet dignitatem. Videamus quid de Domino Jesu Christo vel de Domini matre senserit. *Hæc ergo, inquit, intentio et character sanctæ Scripturæ, quod sæpe diximus, dupli-*

cem esse in eodem salvatore significationem: quod et

^a Sacerdos, per miosim, pro episcopo ponitur (ut superior in Augustino), qui etiam veteri usu loquendi, summus sacerdos vel primus presbyter dicitur. Unde Augustinus quest. 4 (Tom. IV) ex utroque mixtum: *Presbyterum, inquit, intelligi episcopum probat Paulus apostolus, quando Timotheum, quem ordinavit presbyterum, instruit qualem debeat creare episcopum (1 ad Tim. iii). Quod est enim episcopus, nisi primus presbyter, hoc est, summus sacerdos? Denique non aliter quam compresbyteros hic vocat, et consacerdotes suos. Hæc Augustinus. Porro de S. Athanasio, Alexandrino episcopo: Iste archiepiscopo, præter ea que alibi notavimus hæc in Martyrologio (Maii 2) habentur: Alexandriae Natalis sancti Athanasii ejusdem urbis episcopi, sanctitate et doctrina clarissimi, in cujus persecutionem universus pene orbis conjuraverat; ipse lumen catholicam fidem a tempore Constantini usque ad Valentem adversus imperatores, presides, et innumeros episcopos Arianos strenue propugnavit, a quibus plurimas perpressus insidias, profugus toto orbe octus est, nec ullus ei tutus ad latendum supererat locus; tandem ad suam Ecclesiam reversus, post multos agores, multisque patientiæ coronas, quadragesima sexta sui sacerdotii anno migravit ad Dominum, tempore Valentianum et Valentis imperatorum. Hæc tibi. In ejuſ laudem S. Gregorius Nazianzenus laudentiam habuit orationem (Orat. 21 edit. Bllian.), hoc præclaro exortio auspicans: Athanasium laudans, virtutum laudabo. Idem enim est i. l. m. dicere, quod virtutem laudibus efferre, quoniam virtutes omnes in unum collectas tenebat, vel, ut verius loquitur, tenet. Et rursus in oratione quam in laudem Heronis scripsit, Athanasium post alias laudes, oculum orbis, sacerdotum antistitem, vocem sublimem, fidei columnem, Christi lucernam, et secundum præcursores appellat (Orat. 25). S. Basilius etiam quam multa de eodem, quam illustris Cujus existant complures ad ipsum epistole, præsertim epistola 48, ubi ejus auxilium pro Ecclesia Anti cheſa implorans: Quis, inquit, ad ista perficienda prudentiam tuam excelsit? Quis acutius, quid faciendum sit, expendit? Quis ad utilium energiam efficacior? Quis ad considerandum fratrum necessitatem condulentis affectu magis præditus? quis universi Occidentis honorabili cuncte tua venerabilior? etc. De Athanasio itidem scriptis magna aviditate perquirendis, perquisitisque culendis, est illa præclara Cosmæ albani apud Sophronium sententia: Cum, inquit, ex S. Athanasii opusculis aliquid inveneris, nec ad scribendam chartas habueris, in vestimentis tuis scribe illud.*

^b De usu et significatione harum vocum, confessoris et martyris, apud Christianos, dictum est supra (Cap. 24). Unde facile intelligitur, cur dicatur hic S. Athanasius pene prius indeptus seu adeptus martyris meritum, quam confessoris caperet dignitatem: nimirum qui tum a gentilibus tum ab Arianis gra-

semper et Deus fuit, et est Filius, Verbum, et lumen, et sapientia Patris; et quod postea propter nos carnem sumpsit ex Maria virgine theotoco, et homo factus est. Item post alia: Multi ergo sancti fuerunt et mundi a peccato: Jerenias et ab utero sanctificatus est; et Joannes cum esset in utero, exultavit in gaudio voce Mariæ e theotoci, Deum nique Dei Filium, qui, ut verbis ipsius fidem universorum loquar, Verbum est, et lumen, et sapientia Patris, propter nos carnem sumpsisse dicit; et ideo theotocum virginem Mariam, quia sit mater Dei, appellat (Lib. de Incarn. Verbi).

CAPUT XXX.

Addit etiam D. Joannem Chrysostomum.

^d Joannes Constantinopolitanorum antistitem de-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^B viximas persecutiones, calumnias, exilia passus, atque adeo ad mortem sæpe expetitus, martyris laudem et meritum non solum apud Deum consecutus sit, verum inter catholicos martyris nomen promeruit, eo scilicet loquendi more quo martyr olim dicebatur, qui aliquid genus tormentorum pro fidei defensione es- et expertus, quamvis martyrio minime occubisset (Vide supra, cap. 24); quomodo Tertullianus et Cyprianus martyres solent appellare. Antequam confessoris caperet dignitatem, id est, antequam fidem catholicam interpellatus coram fidei hostibus professus es- set, atque inde confessoris titulo et dignitate in Ecclesia honorari merisset.

^c Non theotocæ, ut ante impressum fuit. Est enim θεοτόκος communis generis, ut nomen est. Nec apud Patres reperitur theotoca, sed theotocus duntaxat; de qua voce satis multa alibi notavimus.

^d S. Joannes archiepiscopus Constantinopolitanus, propter auream eloquentiam flumen, cognomento Chrysostomi nuncupatus, qui verbo et exempla Christianæ religioni plurimum profuit, et post multos labores in exilio vitam finivit (Ex Martyrol. Rom. 6 kal. Febr.). Ejuſ res gestas totamque vitam et mortem in exilio susceptam ex Historia ecclesiastica collegit suisque Annalibus inseruit Baronius (Tom. v Annal.). Exstat et præclarum de Joanne elogium Cælestini pape ad Clerum, et populum Constantinopolitanum, qui ipsius aliorumque ejusdem Ecclesiæ pastorum memoriam et exemplum eis ob oculos ponit, et ut in majorum fide et religione constantè perseverent (similiter ut hic Cassianus) serio admonet his verbis: *Autem omnia autem constantè in hisce vobis persistendum existimo, quæ ex priorum pastorum vestrorum doctrina hausistis; id quidem certo persuasum habentes, sacerdotes hucusque vobis obligisse sanctimonia et eruditione prætantes; qui quidem a paternis traditionibus ne latum quidem culmum recedentes, summum cum pace et tranquillitate Ecclesiæ Dei rexerunt. Nam, ut a mortis initium faciamus, quid in mentes vestras beata memoriæ episcopi Joannis eruditio non instillavit? cujus oratio catholicam fidem edificans confirmansque in totum terrarum orbem diffusa est: adeo enim suo, in docendo, muneri non defuit unquam, ut etiamnum, ubicumque legi contingat, concionetur. Accuratam porro illius sapientiam excepit constantia et severitas late celebrata: quandoquidem sanctæ memoriæ episcopus Atticus, Christianum populum ad antecessoris sui exemplum gubernans, sacrilegos hæreticorum viros acerrime insectabatur, etc. Quod autem ad Chrysostomi scripta attinet, Cassiodorus hæc habet (In præfat. Div. Lect.): Ferunt itaque divinus Scripturas reteris norique Testamenti ab ipso primo pio usque ad finem Græco sermone declarasse Clementem Alexandrinum cognomento Stromateum, et Cyrillum ejusdem civitatis episcopum, et Joannem Chrysostomum, etc. In eadem in quoque sententiam Suidas: Universam, inquit (In Joann. Chry,*

cus, cujus sanctitas ^a absque ulla gentilitiæ persecutionis procella, ad martyrii merita pervenit, quid de Filii Dei incarnatione senserit ac prædicarit, auscultat: *Et illum, inquit, quem si nuda deitate venisset, non cælum, non terra, non maria, non ulla creatura sustinere potuisset, illæsa Virginis viscera portaverunt.* Hujus ergo fidem atque doctrinam, etiam si aliorum ignorabas, sequi ac tenere debueras; ^b cujus utique amore ac desiderio te antistitem sibi plebs religiosa delegit: quia cum de Antiochena Ecclesia te sibi sumeret sacerdotem, ex qua illum ante prælegerat, recepturam se in te credidit quidquid in illo habere desiisset. Nonne, quæso, hi omnes quasi prophético olim spiritu ad confundendas [*Lips. in marg. confundandas*] blasphemias tuas cuncta dixerunt? Tu enim Dominum Salvatoremque nostrum Christum esse cla-

mitas, non Deum; illi autem Christum Dominum, verum Deum. Tu Mariam Christotocon, non theotocon esse blasphemias: ^c illi ita Christotocon non negant, ut theotocon esse cognoscant. Non res tantum blasphemias tuis sunt oppositæ, sed et verba rerum, ut aperte intelligamus olim adversus blasphemias tuas munimen a Deo inexpugnabile præparatum; quod venturam quandoque vim hæreticæ impugnationis, parato jam muro frangeret veritatis. Et tu, o impiissime atque impudentissime præclaræ urbis contaminator, catholicæ ac sanctæ plebis gravis et exitiosa contagio, stare in Ecclesia Dei ac loqui audes, et blasphemias ac furiosis vocibus tuis, sacerdotes semper illæsa fidei et catholicæ confessionis infamas, magistrorum priorum vitio plebem Constantinop. urbis errare? ^d Tu ergo emendator priorum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

208.). *Judoicum Christianamque Scripturam ille commentariis sic illustravit, ut alius ante ipsum nemo. Et paulo post: Cæterum opera ab eo conscripta non est hominis percensere numerando, sed solius Dei, cui nota sunt omnia.* Hæc Suidas. Sed et de ejus scriptis et moribus hæc Sophronius: *Juste et dignissime Joannes pro puritate doctrinæ, et splendore venustissimi eloquii Chrysostomus cognominatus est; qui ex quo salutarem baptismum accepisset, nunquam omnino juravit, etc.* Plura in ejus laudem aliunde accersere supervacaneum puto, cum tam amplum et luculentum in hoc cap. et sequenti suppetat Joannis Chrysostomi encomium a Cassiano ejus discipulo, ad immortalam ipsius memoriam posteritati relictum.

^a Non enim a gentilibus, seu paganis persecutionem passus est, sed a Christianis, videlicet a Theophilo episcopo Alexandrino ipsi infensissimo injuste condemnatus ac depositus, ab Arcadio imperat. et Eudoxia Augusta, instar Herodias, in ipsum furentem, bis in exsilium actus, a militibus in ultimas terras deportatus, et indignissime habitus, inedia, frigore, morbis aliisque ærumnis confectus, tandem in exsilio, ut dictum est, vitam hanc finivit, ut meliorem inveniret; merito beatus et martyr appellandus, non illa tantum generaliori acceptione de qua supra, verum et strictiori, qua martyr proprie dicitur, qui pro fide aut justitia persecutionem et mortem ipsam patitur; quod quidem Joanni Chrysostomo contigisse ex Historia ecclesiastica (*Socrat. lib. vi cap. 19*) notissimum est.

^b De hac Nestorii electione Baronius (*Anno 428*): *Sub iisdem, inquit, consulibus, Felice et Tauro, 4 idus Aprilis, suffectum in locum Sisinnii Constantinopolis episcopi Nestorium presbyterum Antiochenum ex monacho, Socrates tradit (Lib. vii cap. 29). Quod enim olim ab eadem Ecclesia Antiochena sanctissimum atque doctissimum nacta fuisset antistitem S. Joannem Chrysostomum Constantinop. Ecclesia, inde alium illi similem acceptura post obliquum amorum spatium, mira omnium consensione, Nestorium delegi; ejusmodi enim illorum fuisse consilium, testatur Cassianus suorum temporum scriptor, cum ait hæc in Nestorium: « Quia cum de Antiochena Ecclesia, te sibi sumeret sacerdotem, ex qua illum (Nempe Joannem) ante prælegerat, recepturam se in te credidit, quidquid in illo habere desiisset. » Quod præcipue factum scias (ait Baronius) Theodosii imperatoris impulsu. Sed quomodo quandoque electio Nestorii factu sit, Socratem audiamus ita dicentem (*Lib. vii c. 29*): Post mortem Sisinnii, visum est imperatori, propter homines inanium rerum appetentes, neminem ex illu Ecclesia (licet multi Philippum, complures Proclum designatum cuperent) ad episcopatum illum eligere, sed advenam Antiochia accersere constituit (*Nicephor. lib. xiv cap. 31 Histor.**

Tripart. lib. xii cap. 4). *Erat namque illic Nestorius ex Germania oriundus, voce inprimis sonora, linguaque disertis; et ob eam causam, tomquam ad docendum populum admodum accommodatus, de illorum sententia accessit. Hucusque ex Socrate Baronius. Vide cætera in eadem sententiam superius nota.*

^c Quo sensu quæve ratione SS. Patres B. Virginem Mariam negarint aut non negarint dicendam esse *Χριστοτοκον*, Christiparam, superius abunde explicatum est (*Lib. ii cap. 2*). Quia enim Nestorius in B. Virginem blasphemus, Christotocon eam vocabat, ut hoc nomine significaret ipsam nudam ac purum hominem genuisse, qui Christus dictus esset, id est, unctus Spiritus sancti oleo, et charismate in ipsum abunde effuso, eo scilicet modo quo sacerdotes, reges, prophætæ et homines justi, Christi nuncupati sunt, ob corporalem aut spiritalem unctionem: hunc oculatissimi et perspicacissimi Patres, attententes venenum sub melle et anguem in herba latitare, Christiparæ nomen admittere recusabant; non quod absolute negarent B. Virginem esse Christiparam, hoc est, Christum genuisse ac peperisse, sed quo remotiores essent ab impia Nestorii assertionem et ne verbo quidem vel solo illo vocabulo cum eadem communicare viderentur. Enimvero si intelligatur nomen Christi (ut debet intelligi) ut duplicem naturam, divinam et humanam, designat in una Filii Dei hypostasi conjunctas (secundum quam rationem soli Domino nostro Jesu Christo proprium est ac peculiare), consentaneum est beatissimam Virginem non minus vere et proprie Christiparam ac Deiparam appellari; immo tantumdem valet sive Christiparam sive Deiparam quis dixerit. Christus enim Deus noster est: proinde mater Christi eadem et Deipara. Et hoc quidem vocabulum hoc tempore et multis retro sæculis absque ullo prævæ opinionis aut communicationis hæreticæ periculo recte usurpatur, cum ipsius Nestorii impietas dudum explosa sit damnataque, neque amplius Ecclesiam infestet. Sic igitur SS. Patres Mariam *Χριστοτοκον* Christiparam non negabant, quia Christum ipsum Deum, ac proinde ejus Matrem etiam *Θεοτοκον* agnoscebant et prædicabant.

^d Tres nominat recenti tunc memoria notissimos ac celebres Constantinopolitanæ sedis antistites, Nestorii antecessores, sibi que continue succedentes, Gregorium scilicet Nazianzenum, de quo supra, qui prius Sasimorum episcopus, ut dictum est, post Theodosio imperatore procurante ad episcopatum Constantinopolitanum euectus anno Domini 381, post breve tempus ob pacem, et sedandam quorundam episcoporum invidiam eidem sponte nuntium misit, Nectarium ejusdem Gregorii successorem, qui eandem sedem aliquot annis tenuit, ac demum anno 397

antistitum, tu condemnator veterum sacerdotum, A tu Gregorio excellentior, tu Nectario probator, tu Joanne præstantior omnibusque Orientalium urbium sacerdotibus, qui etsi non ejusdem nominis ejus hî quos nominavi, ejus tamen fidei fuerunt? Quod quidem, quantum ad hanc causam pertinet, sufficit, quia cum de fide agitur, omnes in eodem sunt quod optimi, in quo consortes sunt optimorum.

CAPUT XXXI.

Deplorat Constantinopolitanæ urbis casum infelicem propter acceptam ab isto hæretico cladem; simulque hortatur cives ut in antiqua catholica et avita religione perseverent.

Unde ego quoque ipse humilis atque obscurus nomine, sicut merito, licet mihi inter eximios Constantinopolitanæ urbis antistites locum magistri usurpare non possim, studium tamen discipuli affectumque præsumo. ^a Adoptatus enim a beatissimæ memoriæ Joanne episcopo in ministerium sacrum, atque oblatu Deo, et si corpore absum, affectu illie sum; et illi dilectissimo mihi ac venerandissimo Dei populo, etsi nunc præsentia non admisceor, tamen mente conjungor. Et hinc est quod condolens ei atque compatiens, in vocem nunc tristitiæ communis ac doloris erupi, et quod unum potui, per opusculorum nostrorum flebilem querimoniam, quasi promembrorum atque artuum meorum infirmitate clamavi. Etenim ^b si juxta Apostolum (I Cor. xii), dolente quidem minore corporis parte, condolet major atque compatitur, quanto magis dolente majore minore ^c compati oportet? Inhumanissimum quippe est ut in uno atque eodem corpore majorum infirmitatem minora non sentiant, cum minorum majora patiantur. Unde obsecro ac deprecor omnes vos, qui intra Constantinopolitanæ urbis ambitum siti, et per affectum patriæ cives mei, et per unitatem fidei fratres mei estis, ut separetis vos ab illo; ut scriptum est, lupi rapaci, qui devorat Dei populum, sicut cibum panis (Psal. lvi). Ne tetigeritis neque gustaveritis quidquam illius, quia sunt omnia in interitum (II Cor. vi). Exite de medio ejus, ac separamini, et immundum ne tetige-

ritis (Coloss. ii). Mementote magistrorum veterum sacerdotumque vestrorum: Gregorii nobilis per orbem, Nectarii sanctimonia insignis, Joannis fide ac puritate mirabilis. Joannis, inquam, Joannis illius qui vere ad similitudinem Joannis evangelistæ, et discipulus Jesu et apostolus, quasi super pectus Domini semper, affectumque discubuit. Illius, inquam, mementote, illum sequimini; illius puritatem, illius fidem, illius doctrinam ac sanctimoniam cogitate. Illius mementote semper doctoris vestri ac nutritoris, in ejus quasi gremio quodammodo amplexuque crevistis. Qui communis mihi ac vobis magister fuit; cujus discipuli atque institutio sumus. Illius scripta legite; illius informationem tenete; illius fidem ac meritum amplexamini. Quod etsi assequi grande est ac difficile, sequi tamen pulchrum atque sublime. Quoniam in summa rerum, non adeptio tantum, sed etiam imitatio ipsa laudanda est; quia numquam fere aliquis ejus rei portione ad plenum caret, ad quam scandere ac pervenire contenderit. Ille ergo vobis in senem semper et quasi in conspectu sit; ille in animo atque in cogitatione versetur. Ille denique ipse vobis etiam hæc, quæ a me sunt scripta commendet; quia hæc, quæ ego scripsi, ille me docuit, ac per hoc non tam mea hæc quam illius esse credite, quia rivus ex fonte constat, et quidquid putatur esse discipuli, totum ad honorem referri convenit magistri. Te autem præter omnia, ac super omnia, Deus pater Domini nostri Jesu Christi, æque voce ac mente supplici obsecro ut hæc quæ ex largitate tui muneris scripsimus, tu dono tui amoris insinues. Et quia, ut ipse nos Dominus Deus noster unigenitus tuus docuit, ita dilexisti hunc mundum, ut pro salute mundi unigenitum tuum mitteres, donec hoc plebi tuæ, quam redemisti, ut, in Incarnatione unigeniti Filii tui, et tuum donum et affectum illius sapiat: et hoc quod pro nobis unigenitus tuus Dominus Deus noster et natus, et passus est, et resurrexit, ita omnes et intelligant et ament, ut dignatio suæ [Lips. in marg. sacræ] majestatis, profectus sit nostri amoris: nec in animis universorum humilitas illius imminutionem habeat honoris, sed augmentum semper pariat chari-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

defunctus, successorem habuit Joannem Chrysostomum, qui hic tertio loco nominatur, et Nestorio pariter opponitur, quique ab eremo et monastica vita ad clerum vocatus, presbyter Antiochenus ordinatus est anno undecimo Valentiniiani Junioris, et octavo Theodosii senioris. Anno deinde quarto Arcadii et Honorii episcopus Constantinopolitanus factus; tandem anno decimo tertio eorumdem imperatorum, et episcopatus sui nono, mortem obiit circa annum Domini 407.

^a Ex hoc cap. perspicue redarguit Baronius (Anno 404) quosdam errore lapsos, qui tradunt Cassianum a Joanne Chrysostomo diaconum ordinatum, post aliquot annos ab eodem expulsus Massiliam se recepisse: qua de re latius alibi disseruimus (In præfat. ad lectorem), eandemque opinionem confutavimus. Quomodo enim aut quando hunc ab eo expelli contigerit, qui etiam post ejus exsilium in ipsius obsequio perseverasse cognoscitur, et pro ipso functus legatione ad Innocentium pontificem? qui etiam

ipsius defuncti memoriam apud Constantinopolitanos tantis laudibus effert, et prædicat, sicque eos compellens, specimen in omnibus editi amantissimi et observantissimi Joannis discipuli, de quo et post exsilium, immo et post mortem adeo bene meriti studuerit, ut ne vel tenuis nævus in ipso penitus dignosci possit alicujus simultatis assertæ. Ita Baronius.

^b Primæ ad Cor. xii: Si patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra. Vos autem estis corpus Christi, et membra de membro, id est, membra invicem connexa et dependentia. At jam tempus est (quoniam quæ sequuntur in hoc cap. satis clara sunt et expositione non indigent) ut quemadmodum Cassianus suo operi de Incarnatione Verbi, ita et nos hisce nostris annotationibus finem imponamus cum gratiarum actione Deo Opt. Max. debita, cujus ope ac beneficio hucusque pervenimus.

tatis : ac beneficia sacræ misericordiæ ita omnes pie ac sapienter intelligamus, ut tanto plus debere noverimus nos Deo nostro, quanto humilior propter nos factus est a se Deus.

APPENDIX PRIMA.

REGULA S. PACHOMII

A. S. HIERONYMO IN LATINUM SERMONEM CONVERSA.

PRÆFATIO HIERONYMI.

Quamvis acutus gladius et levigatus, si diu in vagina conditus fuerit, sordescit rubigine et splen-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Quod ad calcem hujus voluminis regulam S. Pachomii abbat s a D. Hieronymo, ut creditur, Latine redditam attexere in animum induxerim, amice lector, huæ me causa impulserunt : una quod eandem temporis vetustate pene abolitam, et hæcenus in obscuro delitescenem, studiose conquiritam, a mendis expurgatam, et majori saltem ex parte restitutam Petrus Ciaconius presbyter Toletanus in editione sua Romana, ut insigne antiquità is monumentum novissime repertum, in tar appendicis operibus Cassiani subnectendam judicavit; cuius sane consilium et exemplum imitari ex publico u-u esse duxi. Altera, quod de Pachomianis, sive Tabennensibus monachis, deque eorum moribus et institutis multa passim commemoret, et suis scriptis inspergat noster Cassianus, præsertim libro quarto his itationum, quibus haud parum lucis allaura videtur hæc regula integre, quoad fieri potuit, hoc loco reddita, et posteritati servata.

Vernm hic non parva occurrit difficultas, num hæc eadem regula cum illa censi debet, quam Palladius in Lausiaciis, aliique commemorant (*Pallad. Lausiac. 38; Gennad. de Viris Illust. cap. 7; Martyrol. 44 Mai; Sozom. lib. iii cap. 13; Niceph. lib. ix cap. 14*) : an vero diversa? nam ex multis certe argumentis colligi videtur duas saltem, si non plures monachorum Regulas a S. Pachomio emanasse : alteram ab angelo sive dictante excerptam, ut Gennadius refert, Martyrologio etiam Romano suffragante; sive in tabula ænea divinitus traditam, ut Græcus ille auctor incertus, nec non Palladius, Sozomenus, Nicephorus, et alii tradunt : alteram non a solo Pachomio, sed a tribus Patribus infra nominatis compositam, et junctim editam, quam D. Hieronymus Latinitate donavit. Non esse unam eandemque Regulam probatur primo. Nam illa soli Pachomio, hæc tribus Patribus, Pachomio, Theodoro, et Orsiesio ascribitur : unde initium Regulæ est hujusmodi : *Hæc sunt præcepta vitalia, tribus a majoribus tradita.* 2º Huæ nihil fere habet commune cum illa, ut patet intuenti. Nam hæc multo plura continet præcepta, eaque ab illius Regulæ præceptis et sanctionibus plurimum diversa. Quod ut certius et clarus constet, illam ipsam iisdem verbis, quibus a Palladio expressa est, huæ subjungere statui, ut ex utriusque collatione, quantum inter se discrepent agnoscat. Denique hanc trium Patrum regulam, sive præcepta primum Egyptiæ scripta, deinde in Græcum translata, D. Hieronymus Latino sermone se vertisse testatur præfatione huæ ei-dem præfixa : illam vero apud P. Hadum descriptam Gentianus Hervetus ejus interpretes e Græco in Latinnm transtulisse fertur, ut videre est in Bibliotheca SS. Patrum edit. 3 tom. VII. Ex adverso tamen non desunt iidem argumenta, quibus haud immerito suspicari liceat, non nisi unam Pachomii Regulam agnoscendam esse, eamque ab angelo seu dictante, seu deferente, S. Pachomio traditam, ac demum a D. Hieronymo Latine traditam; sed ejus partem tantummodo a Palladio et aliis obiter et cursim relatum, quæ huæ compingentia aut interserenda

et continuanda unam efficiat. Primum quidem Palladius (quem et Sozomenus et Nicephorus secuti sunt) non integram Pachomii Regulam a se descriptam huæ obscure insinuat illis verbis, quibus ait, Pachomio scilicet respelunca, visum ei esse angelum qui dixit ei : Pachomi, e quodam quæ ad te pertinet, recte et ex virtute pes isti, supervacaneæ ergo sedes in hoc loco. Age ergo, egredere, et congrega omnes juniores monachos, et habita cum eis et sequens formam quam dabo tibi, eis leges constitue; eique dedit tabulam æneam [*Liponan. legit tabulas cercas*], in qua hæc scripta erant : *Time de unicuique ut comedat et libet pro viribus, eis quoque manda opera eua proportione eo veniant et respondeant, etc.* Quis hoc tam abrupto exordio Regulam illam angelicam et cœlestem credat inchoatam, et non multa a præterito ssa præcepta magis spiritualia, magisque salutaria, et monachis digna? cuiusmodi sunt tam quæ illic deinceps consequuntur, quam quæ in huæ pleniore et ampliore exprimentur. Accedit quod nullus alicujus nominis auctor de supradicta distinctione mentionem ullam faciat, aut plures et diversas Regulas a S. Pachomio traditas agnoscat; sed omnes in huæ consentan Pachomio delatam, aut dictatam ab angelo fuisse Regulam, ad eorum normam monachos institueret. Proinde si quam Pachomii regulam et institutionem monachorum transtulerit D. Hieronymus, ut ipsemet huæ prolietur, eam ipsam, non aliam et se oporteat; namquam verosimile sit tam ab ipso, quam ab aliis Patribus ejus discipulis, Theodoro scilicet, et Orsiesio, pluribus præceptis anteam, cumulatam, et completam fuisse : ut huæ ratione plures regulæ, vel a tribus Patribus in-titate dici poterunt. Suffragari denique videtur Baronius, qui tum in Annalibus, tum in notis ad Martyrologium regalis S. Pachomii, quas ipse angelo dictante excerpti, a D. Hieronymo Latine redditas di-eris verbis et absque ulla discrimine affirmat (*Baron. tom. V anno 404, et Martyrolog. 44 Mai*). Cujus s n eam subscribit R. P. Rembertus Rosweydeus in præfatis ad Vitam S. Pachomii, huæ hæc addit : *Regulæ hujus aliquod brevianum habes huæ in Vita Pachomii cap. 32. Integram eam primum, quod sciam, edidit Achilles Sautas Lusitanus typis Romanis, Anno Domini 1575; deinde anno 1588 Petrus Ciaconius eam correctiorem typis quoque Romanis dedit, et Cassiano a se reventito adjuvit. Sic ipse, sententiam brevianum, huæ est, breve compendium, vel fragmentum Regulæ duntaxat, non totam regulam S. Pachomii a Græco illo auctore incerto, quem et Palladius et alii imitati sunt, et aliis verbis idem expresserunt, fuisse descriptam : integram vero huæ quam tractamus a D. Hieronymo translata, nos ris demum temporis ritus typis primum Romanis, deinde aliis posterioribus sapienter editam, et ab oblivione injur a vindicatam. Habes, lector, quæstionem huæ de Regula S. Pachomii utrinque ventilatam : tui erit iudicii et solertis quam in partem magis propendeas, dispicere ac pervidere.*